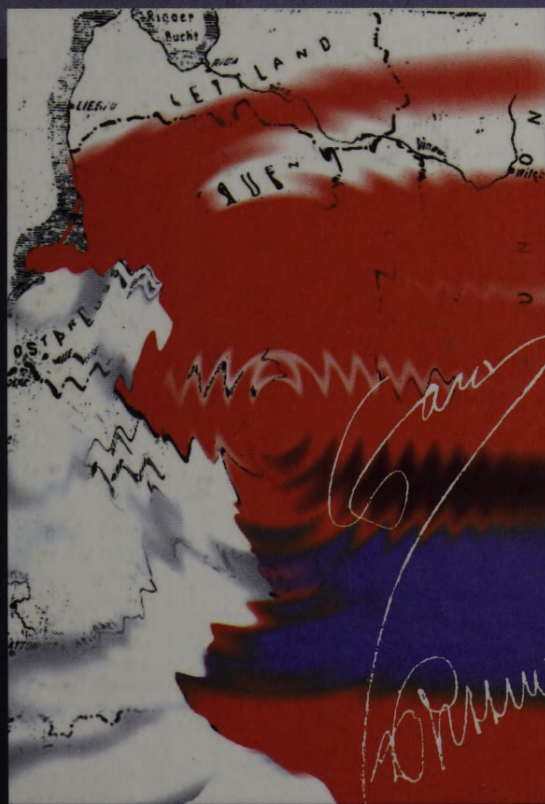
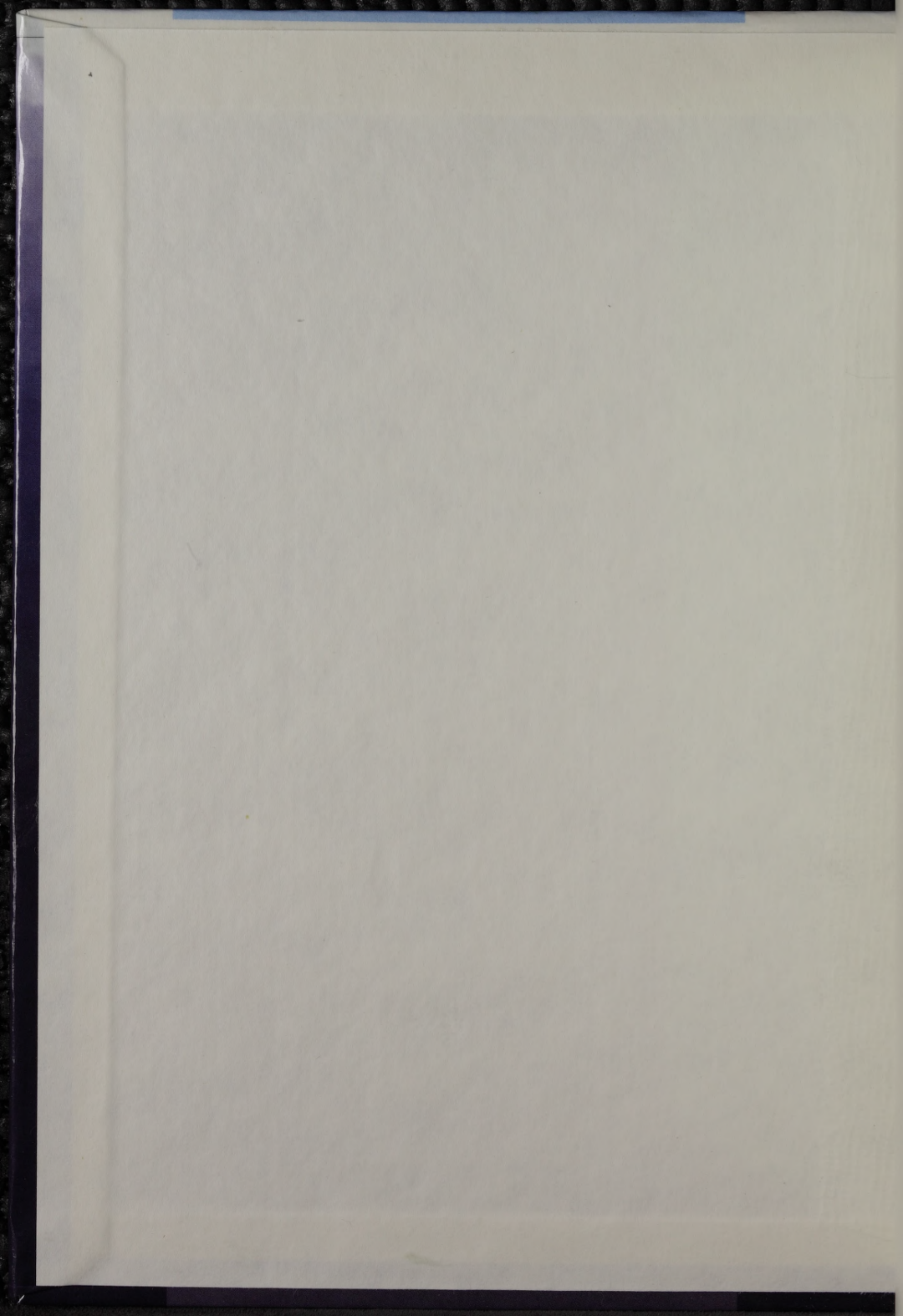

HEINRIHS STRODS

LATVIJAS NACIONĀLO
PARTIZĀNU KARŠ

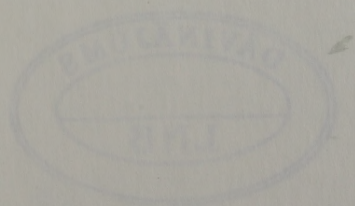
1944-1956

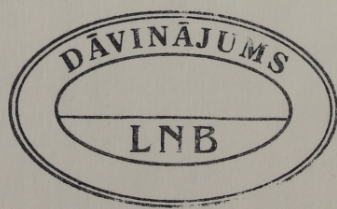

LAIVHĀS NĀCIONĀLĀ

PĀRTIZĀNU KAPĀ

№ 11 1944-1946

96-3

571

052221

L
9

LATVIJAS NACIONĀLO
PARTIZĀNU KARŠ

LATVIJAS NACIONĀLO
PARTIZĀNU KARŠ

1944-1956

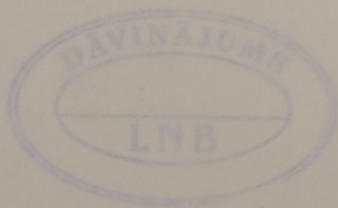

PRESES NAMS

155570

LATVIJAS NACIONĀLĀ
PARTIZĀNU KARŠ

1944-1950

96-3

- 571

L
9

HEINRIHS STRODS

LATVIJAS NACIONĀLO PARTIZĀNU KARŠ

1944-1956

*Latvijas tautas cīņai pret okupāciju
un par neatkarību*

Viktors Igo

Divdesmitais gadsimts, kurā latviešu tauta nodzināja savu valsti, bet šo brīvību varēja baudīt tikai spīdznam trešdaļgadsimta, tuvojotais beigām. Lielāko gadsimta daļu mūsu tauta pavadīja krievijas impērijā, kas kaut kāds laiks bija pārvērtis par PSRS. PSRS un tās Sarkanā armija Latviju, tāpat kā Līčuvu un Igauniju, «atbrīvoja» trīs reizes — 1919., 1940. un 1944.—1945. gadā, kaut arī ne bez pašu latviešu piedalīšanās frontē un pārvaldē. Taču katrai «atbrīvošanai» sekoja viņu tautas valsts pamatautu vardarbīgi un nevardarbīgi pārtrofānā «atbrīvošajiem».

Tādā bojāgājuma okupācijas priekšvakarā bija skaidrs, ka pret šo okupāciju soda plaša tautas preceība. Šis kustības pamatā bija latviešu tautas pieredze baltijas arda pret komunistisko represiju un pārtrofānā. Okupācija bija kļuvis par nepieņemamu, jo latviešu tautas pieredze, ka nacionālās Latvijas valsts ir jābūvē, lai tās būtu balstīta uz pieredzējušu tautas represiju, kas draudēja tās «atbrīvošanai».

1941.—1945. gadā, organizēja nacionālas inteliģences izveidošanu, cerēja galvenokārt veikt nevardarbīgu cīņi, gatavoja pagrūti tās vadītājus, taču šīs cīņi arī neizdevās. Šis vispārīgais princips bija jābūvē, lai tās būtu balstītas uz pieredzējušu tautas represiju, kas draudēja tās «atbrīvošanai».

PRESES NAMS

UDK-p 947.43.08
St 794

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0306011682

Mākslinieks ĢIRTS SEMĒVICS

Strods H.

St 794 Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944.—1956. — R.: a/s
«Preses nams», 1996. — 576 lpp.

Šī pirmā latviešu valodā publicētā profesionāla vēsturnieka grāmata par
pēckara nacionālo partizānu vēsturi balstās uz vairāku līdz šim nepieejamu vai
maz izmantotu arhīvu pētījumiem. Grāmata domāta vēsturniekiem, vēstures
skolotājiem, novadpētniekiem un visiem interesentiem.

ISBN 9984-00-135-0

© H. Strods,
Ģ. Semēvica
vāks un tituls

*Visu laiku cīnītājiem par Latvijas
Brīvību un Neatkarību veltīju.*

Ievadam

*«Nav tādas lietas kā mazas valstis...
Cik tālu tiek rādīti lieli piemēri,
zeme ir liela.»*

Viktors Igo

Divdesmitais gadsimts, kurā latviešu nācija nodibināja savu valsti, bet šo brīvību varēja baudīt tikai apmēram trešdaļgadsimta, tuvojas beigām. Lielāko gadsimta daļu mūsu tauta pavadīja Krievijas impērijā, kas kaut kādu laiku bija pārdēvēta par PSRS. PSRS un tās Sarkanā armija Latviju, tāpat kā Lietuvu un Igauniju, «atbrīvoja» trīs reizes — 1919., 1940. un 1944.—1945. gadā, kaut arī ne bez pašu latviešu piedalīšanās frontē un pārvaldē. Taču katrai «atbrīvošanai» sekoja visu triju valstu pamattautu vardarbīgā un nevardarbīgā pretošanās «atbrīvotajiem».

Trešās boļševiku okupācijas priekšvakarā bija skaidrs, ka pret šo okupāciju notiks plaša tautas pretestība. Šīs kustības pamatā bija latviešu tautas pieredzē balstītais naids pret komunistisko monoideoloģiju un okupāciju. Otrkārt, tā bija latviešu tautas nacionālās neatkarības griba un pārlicība, ka nacionālajai Latvijas valstij jātiek atjaunotai. Treškārt, tās bija bailes no pieredzētajām čekas represijām, kas draudēja t. s. «šķiru ienaidniekiem» un padomju varas politiskajiem pretiniekiem.

Taču par pretestības formām pastāvēja divi atšķirīgi viedokļi. Latvijas Centrālā Padome 1943.—1945. gadā Ventspilī un vēlāk daļēji Zviedrijā, lai saglabātu latviešu nācijas dzīvo spēku, kas jau bija iedragāts 1941.—1945. gadā, organizēja nacionālās inteligences izceļošanu, cerēja galvenokārt uz nevardarbīgu pretestību, gatavoja pagrīdi tās vadīšanai, taču neizslēdza arī nacionālu bruņotu pretestību. Šim viedoklim principā piekrita Rietumvalstu politiķi.

Bijušie virsnieki, policijas un politiskie darbinieki uzstājās par bruņotu pretestību. Šī virziena uzskatu paudēji sākumā atrada domubiedrus Vācijas armijas militārajās aprindās.

Abas Latviju okupējušās totalitārās lielvaras — Vācija un PSRS — neslēpa savus mērķus politiskai un saimnieciskai domināncei Latvijā, bet visai rūpīgi slēpa savus stratēģiskos plānus — kā nodibināt arī etnisko dominanci. Ja viduslaikos iekarotāji balstījās galvenokārt uz «*ius belli*», jaunajos laikos — blakus šīm tiesībām — arī uz naudu, tad 20. gs. vidū Vācija un PSRS — zem monoideoloģijas slēptām lieltautu nacionālajām interesēm. Darbā «Zem melnbrūnā zobena» analizēti hitleriskās Vācijas kolonizācijas plāni Latvijā,¹ šajā grāmatā tēloti PSRS kolonizācijas priekšdarbi Latvijā. Kaut arī PSRS impērija oficiāli uzsvēra šķirisko, bet Vācija — rasisko principu savas kundzības dominancē, tomēr kā viena, tā otra patiesībā bija nacionālistiskas impērijas, kuras savus militāros, politiskos un etniskos spēkus izmantoja kundzības nodibināšanai pie Baltijas jūras. Abi totalitārie režīmi balstījās uz nacionālo politisko un represīvo sistēmu,² savu nacionālo saimniecības un sadzīves modeļi, plaši izmantoja kundzības sasniegšanai vietējo tautu kompradorus.

Latvijas ģeopolitiskais un mazas tautas stāvoklis noteica to, ka Latvijas brīvības cīņās latviešu karavīrs jau kopš sendienām bija spiests cīnīties kopā ar kādu no savas zemes iekarotājiem pret otru lielvaru. Jo spilgti tas izpaudās 20. gs., kad latviešu nacionālās neatkarības ideja bija kļuvusi par nācijas pastāvēšanas pierādījumu. Cīņā par šo ideju ārpus iekarotājvalsts militārajiem veidojumiem latviešu tautas intereses pauda šo lielvaru neinspirētie nacionālie partizāni. «Nacionālā atbrīvošanās partizānu kustība,» teikts Padomju vēstures enciklopēdijā, «vērsta pret ārzemju iekarotājiem un viņu pakalpiņiem, nacionālās neatkarības, brīvības un demokrātijas aizstāvēšanai.»³ Visumā piekritot šim raksturojumam, gribētos nacionālos partizānus norobežot no karojošo pušu vai zemes pārvaldē ieinteresēto ārzemju varu organizētajiem, vadītajiem un apgādātajiem partizāniem. PSRS un Vācijas kara laikā, manuprāt, par nacionālajiem partizāniem nevar uzskatīt ne PSRS, ne Vācijas, ne kādas citas varas organizētos, vadītos un apgādātos partizānus.

Grāmatā autors iecerējis aplūkot vairākus jautājumus. Starp tiem, pirmkārt, jāskaidro, vai un cik lielā mērā darbojās ārējie trešie spēki,

1 *Strods H. Zem melnbrūnā zobena. R., 1994.*

2 *Bover T. The red Web. MIC and KGB master camp. London, 1989.*

3 *ЦИЭ, т.10. М., 1967, с. 870.*

kuri organizēja, vadīja un apgādāja Latvijas nacionālos partizānus. Otrkārt, jānoskaidro partizānu kustības objektīvie un subjektīvie cēloņi, kā ilgstošie, tā īslaicīgie. Treškārt, jāpētī jautājums, kas bija partizāni savā vairākumā un kādi bija viņu cīņas mērķi. Ceturtkārt, jānoskaidro, vai cīņa pret partizāniem bija latviešu darba tautas pašdarbība, naidis pret šķiras ienaidniekiem (kā rakstīja boļševiki), vai arī šo cīņu vadīja kādi iekšzemes un ārzemju spēki, kas bija ieinteresēti savas kundzības nostiprināšanā Baltijā. Piektkārt, jānoskaidro, kas piedalījās partizānu karā no vienas un no otras puses, kāda bija abu pušu stratēģija, taktika un cīņu tiešie un netiešie rezultāti dažādos kara posmos. Sestkārt, jānoskaidro partizānu kustības saistības ar nevardarbīgo pretestību okupācijai. Septītkārt, jānoskaidro bandītisma elementi dažu partizānu vienību un atsevišķu partizānu darbībā, bandītisma nodarītais posts latviešu tautai. Astotkārt, jāpēta sadarbība ar čekū un tās loma nacionālo partizānu iznīcināšanā. Vai zināmai latviešu tautas daļai blakus lepnumam par partizānu neatkarības cīņām nav jānožēlo arī grēki par savu rīcību nacionālo partizānu karā? Beigās, ievērojot, ka partizānu kustība Latvijā XX gs. paplašinājusies, jāizvirza jautājums, vai šī pretestības forma XXI gs. vēl nepaplašināsies? Vai partizānu kustības vēsture nav jāstudē arī tāpēc, ka tā prasīja mazākus upurus un, no latviešu nācijas saglabāšanas viedokļa, ir pieņemamāka cīņas forma ne tikai par savu neatkarību, bet arī Eiropas priekšposteņa saglabāšanu?

Apkopojošā monogrāfiska pētījuma veikšanu Latvijā pašreiz apgrūtinā vairāki apstākļi. Pirmkārt, trūkst atsevišķu partizānu organizāciju, čekas karaspēka daļu un kauju pētījumu. Šis darbs jāveic vienlaikus ar mēģinājumiem apkopot individuālos gadījumus.

Otrkārt, nav pieejami daudzi vēstures pirmavoti — čekas karaspēka daļu vēstures formulāri, VK(b)P CK politbiroja lēmumi, LK(b)P CK atskaites Maskavai, kā arī ir ierobežoti braucieni uz ārzemēm.

Treškārt, nav vēl sistemātiski savāktas un tāpēc arī analizētas daudzu laikabiedru, sevišķi pašu partizānu un viņu atbalstītāju atmiņas.

Ceturtkārt, trūkst pētījumu par partizānu kara vēsturi kaimiņu valstīs, sevišķi par kaimiņzemju nacionālo partizānu (it sevišķi Rietumbaltkrievijā un Rietumukrainā) sakariem un kopdarbību ar Latvijas nacionālajiem partizāniem.

Šo apstākļu un tēmas plašuma dēļ speciāli neapstāsimies pie nevardarbīgās pretestības, atstājot to citiem pētījumiem.

Darbā nav speciāli analizēta partizānu kara taktika tāpēc, ka autora

ricībā nebija pietiekami daudz materiālu partizānu kauju analīzei un autoram ir nepietiekamas militārās zināšanas. Arī partizānu kara militārā analīze jāatstāj turpmākiem pētījumiem.

Šajā darbā mēs neskarsim kaimiņzemju, sevišķi poļu, pagrīdes organizāciju darbu un to plānus cīņai pret boļševiku okupāciju Latvijā. No personvārdu minēšanas, sevišķi, ja tie saistīti ar sadarbību ar čeku, esmu pēc iespējas izvairījies, minot segvārdus, jo iespējams, ka vēl dzīvi to nesēji. Izņēmumi izdarīti tajos gadījumos, kad arī personvārda minējums obligāti bija nepieciešams tēmas atklāsmes pierādīšanai.

Personu un vietvārdu rakstība darbā sniegta tādā veidā, kā tas rakstīts dokumenta oriģinālā krievu valodā, iespējami labojot acimredzamas kļūdas. Pazīstamos «Melnās sotņas» uzdevumus PSRS pildīja sodīšanas organizācijas NKVD, MVD, NKGB, KGB, kuru nosaukumi dokumentācijā minēti nemainīgi arī pēc šo iestāžu pārsaukšanas par ministrijām un apvienošanas vienā ministrijā, jo tie ieguvuši starptautiski pieņemtu apzīmējumu arī svešvalodu tekstos.

Šī partizānu kara vēsture ir vēl tikai izpētes sākumā. Tikai trīs gadi pagājuši, kopš par to drīkstam runāt objektīvi (darbs uzrakstīts 1991.—1994. gadā). Tāpēc darba uzdevums bija sniegt arī pēc iespējas lielāku pašreiz pieejamo autentisko faktu materiālu, kas varētu noderēt turpmākiem pētījumiem.

Seit izteiktās domas autors neuzskata par patiesību pēdējā instancē, vēl jo vairāk tāpēc, ka avotos nereti par vienu un to pašu jautājumu sniegti dažādi skaitļi un vērtējumi. Šis pētījums ir tikai pirmais plašākais vēsturnieka izlūkgājiens pretī patiesībai, kam sekos daudzi citi gājieni.

Nepretendējot uz pēdējo vārdu Latvijas nacionālo partizānu vēstures izpētē, ar šo darbu autors cer sniegt savas domas par problēmām un pēc iespējas iedibināt zinātniski dzīvotspējīgu pieeju problēmas izpētei nākotnē.

Izmantojot gadījumu, vēlētos izteikt pateicību Latvijas, Krievijas, Vācijas un Anglijas arhīvu, Latvijas muzeju, Latvijas Republikas totalitāro režīmu izmeklēšanas komisijas darbiniekiem, partizāniem un kolēģiem par palīdzību un konsultācijām šī darba sagatavošanā.

Grāmata uzrakstīta ar Sorosa fonda atbalstu. To izdot palīdzēja ASV Daugavas Vanagi un Kristapa fonds.

H. Strods
1994. gada 21. martā

VĒSTURES LITERATŪRAS UN AVOTU APSKATS

1. Literatūras apskats

Līdz šim nacionālo partizānu karš Latvijā (1944.—1956.) nebija kļuvis par vēsturnieku monogrāfiskas izpētes objektu. Literatūra kopumā ir visai fragmentāra, taču bijusi stingri politizēta un iedalāma divās grupās — propadomju un ārzemju autoru darbos. Ja pirmās grupas darbi pauda valdošo, komunistu, viedokli, tad otrās grupas darbi — parasti antikomunistu viedokli. Abu šo grupu darbi savukārt iedalāmi daiļliteratūras, atmiņu, publicistiskajos un zinātniskajos darbos.

Latviešu nacionālo partizānu cīņas bija atstājušas dziļas pēdas tautas apziņā. Bez to pārveidošanas vai likvidēšanas sekmīga boļševiku propaganda 1950.—1980. gados nebija iespējama. Partizānu cīņu pozitīvo vērtējumu sākumā centās novērst ar čekas inspirētiem partizānu «zvērību» aprakstiem 1940.—1950. gados. Taču komunistu stāvoklis bija kļuvis sevišķi grūts, kopš daļa sodīto partizānu sāka atgriezties Latvijā un savas atmiņas izplatīja radu un paziņu lokā. Pret šīm atmiņām un aculiecinieku nostāstiem vērsās daiļliteratūras darbi, kuri nereti bija LKP CK un čekas inspirēti.

PSRS valdošās ārzemju pretspiegu mānijas ietvaros plašāku publicistisku darbu uzrakstīja R. Blūms.¹ Viņa rīcībā pasakaini ātri bija

---

¹ Blūms R. «Ēnas snaigstās pāri okeānam». — «Zvaigzne», 1957, Nr. 23, 6.—8. lpp.; Nr. 24, 6.—8. lpp.

nokļuvusi 1956. gadā notiesātā ASV izlūka Leonīda Bromberga lieta četros sējumos ar visām fotogrāfijām no slepenā čekas arhīva. Taču, stāstot par čekas visvarenību, R. Blūms piemirsa pateikt, ka L. Brombergs pusotru gadu strādāja Latvijā LPSR VDM uzdevumā. Nacionālo partizānu tematikai sāka pievērsties arī rakstnieki. Te vispirms jāmin O. Vācieša «Tās dienas acīm», I. Auziņa «Mājas pulcējas baros» un V. Lāma «Jokdaris un lelle».¹

Dažiem rakstniekiem bija pieejama čekas slepenā informācija. Te pirmām kārtām jāmin A. Griguļa romāns «Kad lietus un vēji sitas logā»,² kas bija domāts Latvijas brīvības idejas nozākāšanai un negatīva, nomelnojoša nacionālā partizāna tēla radīšanai.

1970. gados pret nacionālajiem partizāniem plašāk vērsās komunistu kontrpropagandas raķetes publicistiskā pakāpe. Šajos pretpartizānu publicistiskajos rakstījumos bija iesaistīti galvenokārt čekisti. Šajā sērijā iznāca J. Vēvera, F. Rekšņas un H. Gāliņa čekistiski tendenciozie stāsti.³ Grāmatu «Ēnas purvā» ar pseidonīmu O. Eglīte uzrakstīja bijušais ģenerāļa Kureļa grupas rotas komandieris, vēlāk sakaru virsnieks, virsnieka vietnieks I. Dišlers.⁴

1970. gados pasākta arī it kā zinātniska partizānu kara vēstures jautājumu izpēte. Taču Aleksandra Stroda zinātņu kandidāta darbā «Latvijas kompartijas darbība sabiedriskās kārtības nostiprināšanā 1940.—1950. gados», kas centās atklāt sodīšanas orgānu, tai skaitā LPSR NKVD Iznicinātāju bataljonu vadišanu, tikpat kā nav zinātniskās pētniecības.⁵ Nopietnāku partizānu kustības vēstures tēlošanu uzsāka Jānis Dzintars, kuram bija pieejami VDK arhīvi. J. Dzintara publicētajos rakstos turpināta jau agrāk čekas inspirētajā daīlliteratūrā un publicistikā uzsāktā latviešu nacionālo partizānu paļāšana. Šeit jāatzīmē J. Dzintara 1982. gadā publicētie raksti.⁶ J. Dzintars vārdus «nacionālie partizāni» liek pēdiņās, dēvē tos par neliešiem, kas «ar kaunu un negodu izmesti vēstures mēslainē».⁷

1 *Vācietis O.* Tās dienas acīm. R., 1959; *Auziņš I.* Mājas pulcējas baros. R., 1974; *Lāms V.* Jokdaris un lelle. R., 1971.

2 *Grigulis A.* Kad lietus un vēji sitas logā. R., 1964.

3 *Vēvers J.* Indīgās saknes. R., 1979; *Rekšņa F., Gāliņš H.* Spartaks Kurzemē. R., 1979.

4 *Eglīte O.* Ēnas purvā. R., 1984.

5 *Строд А. И.* Деятельность Коммунистической партии Латвии по укреплению общественного порядка 1940—1950. — Автореферат, Рига, 1977.

6 *Dzintars J.* Latvijas fašistiskā buržuāzija hitleriešu izlūkdienesta kalpībā. — LPSR ZA Vēstis, 1982, Nr. 10., 52.—56. lpp.; *Dzintars J.* Frontes varoņdarbiem līdzīgi. — «Padomju Jaunatne», 1984, 24.II.—7.III; *Dzintars J.* Ar lāstiem apkrautie. Pēckara vilkaču sugas raksti un gals. — «Cīņa», 1982. g. 27., 29., 30. jūnijs un 1. jūlijs.

7 «Cīņa», 1982. g. 1. jūlijs.

Pozitīvi vērtējami J. Dzintara rakstos izmantotie, līdz tam nepieejamie čekas materiāli.

J. Dzintara rakstos ir vismaz divas pretrunas. Viņš pareizi min, ka H. Himlers pavēli par partizānu organizēšanu Sarkanās armijas aizmugurē izdevis 1944. gada jūlijā. Tajā pašā laikā J. Dzintars raksta, ka jau 1944. gada jūlijā—decembrī likvidēts 351 noziedznieks.¹ Tātad autors pats pierāda, ka latviešu nacionālo partizānu kustība bija radusies vēl pirms H. Himlera rīkojuma un teritorijā, kas vairs nebija H. Himleram pakļauta. Otrkārt, J. Dzintars apgalvo, ka «iznīcinātāji pagastu partorgu un komsorgu vadībā pašreizējā cīņās līdz pat bandītu izskaušanai». Tajā pašā laikā J. Dzintars uzskaita partorgus un komsorgus, kurus «bandīti» nežēlīgi nogalinājuši.

No vispārējās zākāšanas presē 1940.—1950. gados komunisti 1960.—1970. gados pārgāja uz sev labvēlīgu akcentu pārlūkšanu partizānu kara tēlojumā, kas radīja nepareizu ieskatu par šo kustību. Vēl nozīmīgāki tomēr ir komunistu noklusētie jautājumi — milzīgās čekistu armijas kaujas, LK(b)P CK pretpartizānu pasākumi, latviešu nacionālo partizānu cīņa pret PSRS kā cīņas sastāvdaļa visā PSRS rietumu pierobežā, partizānu un viņu atbalstītāju skaits u. c.

Visos minētajos okupētās Latvijas partizānu kara tematikai veltītajos darbos vērojamas trīs galvenās tendences, kas dominēja partizānu vērtējumā LK(b)P CK dokumentos, A. Eglīša 1945. gadā publicētajos aicinājumos partizāniem padoties pašiem u. c. Pirmā ir mēģinājumi pierādīt, ka latviešu nacionālisti un to bruņotās vienības — nacionālie partizāni — ir vācu nacistu organizēti viņu noziegumu turpinātāji Latvijā. Otrā tendence ir mēģinājums pierakstīt nacionālajiem partizāniem visus kriminālnoziegumus Latvijā, ko pēckara gados veica bruņotās laupītāju bandas, noziegumus, ko, nereti pārgērbusies, izdarīja arī sarkanarmieši un NKVD darbinieki, lai diskreditētu partizānu kustību. Tajā pašā laikā nevaram apgalvot, ka nevienam partizānam nekad nav bijis nekā kopīga ar nacistu darbību vai ar kriminālnoziegumu.

Trešā tendence bija mēģinājums pierādīt, ka nacionālie partizāni bijuši tikai kādreizējie vācu armijas (leģiona) virsnieki, policisti, aizsargi un citi «tautas ienaidnieki», kuri cīnījušies par savas «bezstrādes dzīves» atjaunošanu Latvijā, tādējādi parādot partizānu karu vienīgi kā šķiru cīņas sastāvdaļu.

---

¹ *Dzintars J.* Latviešu fašistiskā buržuāzija hitleriešu izlūkdienešņa kalpība. — LPSR ZA Vēstis, 1982, Nr. 10, 52.—69. lpp.

Minētie trīs oficiālie vērtējumi izplatījās arī «akadēmiskajos» Latvijas vēsturesursos. Tā 1986. gadā publicētajā Latvijas PSR vēstures 2. sējumā VIII nodaļā «Tautsaimniecības atjaunošana. Sociālisma uzvara Latvijā (1945.—1950. g.)» minēts, ka «daudzi budži un citi kapitālisti pret padomju karaspēku izvērša negantu cīņu. Vācu fašistiskie okupanti Latvijā bija atstājuši daudz speciāli atlasītu un sagatavotu teroristu un diversantu bandu (t.s. «*Jagdverband*»), kas, slēpdamies aiz «nacionālo partizānu» un «mežabrāļu» izkārtnes, ap sevi pulcēja hitleriešu līdzskrējējus un pakalpiņus (bijušos aizsargus, policistus, leģionārus, šucmaņus u. c.), kā arī kriminālos elementus.» «Budži bija šo bruņoto nacionālistu bandu sociālais pamatbalsts un rezerve. Lauki pēc kara bija kļuvuši par galveno asas šķiru cīņas fronti.»¹ Autori nestāstīja par partizānu cīņām, bet minēja, ka «kopumā no buržuāzisko nacionālistu bruņoto bandu terora bojā gājuši 1562 partijas, padomju un citi aktīvistī, kā arī viņu ģimenes locekļi.»² «Nemot vērā darbaļaužu neatlaidīgās prasības, daļu no budžiem un citiem pretpadomju elementiem uz laiku pārvietoja ārpus mūsu republikas teritorijas, tā likvidējot bruņoto nacionālistu bandu galveno sociālo balstu.»³

Latviešu komunistiskie autori nevienā savā latviešu nacionālo partizānu traktējumā nebija oriģināli, bet atkārtoja latviešu valodā tajā laikā valdošo impērisko viedokli, kas dominēja vēl 1990. gadu sākumā.⁴ Latviešu literatūra bija komunistu «viena slēdziena» totalitāro ideju atkārtojums, kas izteica mūžseno šīs impērijas virsdomu: «Viens ķeizars, viena ticība, viena tautība visiem.»

Pirmo nopietnāko rakstu, kas grāva «akadēmiskos» apgalvojumus, jau 1987. gadā publicēja J. Riekstiņš. Izmantojot LKP CK un LPSR MP slepenās daļas arhīvus, J. Riekstiņš sniedza pirmos datus par partizānu cīņas apjomu pēckara gados, iznīcinātāju bataljonu cīnītāju skaitu, kā arī par zemnieku saimniecību skaitu un stāvokli. Darbs gan vēl vietumis rakstīts no padomju varas aizstāvēšanas viedokļa, kā to prasīja tā laika cenzūra. Taču autors noslēgumā norāda, ka pēckara notikumu izpēte ir «aktuāls republikas vēsturnieku uzdevums».⁵

1 Latvijas PSR vēsture. 2. sēj. R., 1986, 219.—220. lpp.

2 Turpat, 240. lpp.

3 Turpat, 241. lpp.

4 Кузнецов С., Куликов И., Нетребный Б., Сигаев Ю. Вооруженное националистическое подполье в Эстонии в 1940—50-х годах. — «Известия ЦК КПСС», 1990, Nr. 8, с. 166—177.

5 Riekstiņš J. Sociālistiskie pārveidojumi un šķiru cīņa Latvijas laukos pirmajos pēckara gados. — Latvijas likteņgadi. R., 1987, 65.—86. lpp.

Līdz šim vislabāk autentiskajos dokumentos pamatots ir T. Vilciņa raksts «Partizāni pēckara Latvijā: dokumentāls ieskats», kas pirmo reizi bagātīgi ilustrēts ar oriģinālfotouzņēmumiem un papildināts ar vienreizējiem partizānu dokumentālajiem materiāliem.¹

Ja atskaita šos J. Riekstiņa un dažus J. Dzintara rakstos sniegtos faktus, Latvijas padomju historiogrāfija pēckara gados neko nebija devusi minētā partizānu kara zinātniskajā izpētē pat rakstu līmenī.

Istenībai tuvu atmiņu publikācijas, kā arī pētījumi par partizānu karu, protams, avotu pieejamības robežās, varēja sākties tikai ārpus Latvijas. Taču pat 1952.—1953. gadā Stokholmā prof. A. Švābes redakcijā publicētajā «Latvju enciklopēdijā» apskatīti vienīgi 1919. un 1941. gada partizāni, par pēckara partizāniem neminot ne vārda.²

Ārzemju latviešu literatūrā partizānu kustība attēlota memuāros vai to apstrādē un sniedz materiālus kustības vēstures izvērtēšanai.³

Latvijā pirmā partizānu atmiņu grāmata parādījās tikai 1993. gadā. Šim atmiņu krājumam ir liela nozīme, kaut arī atmiņas kā vēstures avoti ir visai subjektīvas un parasti neatspoguļo stāvokli ārpus savas vienības. Tas arī ir saprotami, jo partizānu sastāvs, organizācija un skaits ārpus savas vienības nebija zināms pat vienību komandieriem.⁴ Partizānu atmiņas pēdējos gados tiek plaši publicētas laikrakstos, kā arī izskanējušas radoraidījumos «Laikmeta griežos».

Pēckara pretestības kustības skaidrojuma ietvaros partizānu cīņām viens no pirmajiem pievērsās jurists Ā. Šilde. Partizānu kara jautājumi apskatīti Ā. Šildes darbā «Pretestības kustība Latvijā», kur autors blakus pasīvai un garīgai pretestībai izdalījis arī bruņotu pretestību. Viņa pētījumi balstīti uz laikabiedru atmiņu pierakstiem, padomju preses un radoraidījumu materiāliem. Ā. Šildes avotos ieskaitāmi viņa no vācu armijas karagūstekņiem savākie atmiņu materiāli. Tie apkopoti 1960.—1970. gados grāmatā «Važu rāvēji».⁵ Ā. Šildes datus

¹ Latvijas arhīvi. — 1994, 1/1, 42.—47. lpp.

² Latvju Enciklopēdija. Stokholma, 1952.—1953., 2. sēj., 1863.—1864. lpp.

³ *Strazds K.* Es nāku no dzimtenes Latvijā. 1945.—1952. — Daugava, 1953; *Dziļums A.* Kurzemes sirds vēl dzīva. — Grāmatu draugs, 1973; *Strazds K.* Nāves ielenkumā. Romāns. — Daugava, 1954.; *Launags Fr.* Latviešu nacionālo partizānu organizācija. — «Arhīvs», Melburnā, 1987, 162.—183. lpp.

⁴ «Uz ežiņas galvu liku». R., 1993; *Strods H.* Latvijas nacionālo partizānu stāsts. — Latvijas Vēsture, 1993, Nr. 3, 74.—76. lpp.

⁵ Šilde Ā. *Važu rāvēji.* Kopenhāgena, 1960; Pretestības kustība Latvijā. Stokholma, 1972; Resistance Movement in Latvia. Stockholm, 1972, 1985; Die Austrottung der Balten unter der Sowjetischen Herrschaft, Acta Baltica, XXIV Königstein im Taunus, 1986.

min arī V. Mangulis darbā «Latvija 20. gadsimta karos»,¹ kaut visumā V. Mangaļa grāmatai ir kompilatīvs raksturs. Par partizānu kustību rakstīja A. Trapāns², V. Kalniņš³ u. c.

Visai nopietnu apkopojosu pētījumu snieguši A. Trapāns, Fr. Lau-nags, Ā. Šilde, G. Rode, G. Cimbulis rakstā «Pretestības kustība»,⁴ kur lielāka uzmanība pievērsta nevardarbīgai pretestībai un ārzemju izlūkdienestu darbībai nekā partizānu bruņotai cīņai. Minēts ļoti samazināts latviešu kritušo partizānu skaits — tas nepārsniedz 800 cilvēkus, neskaitot izsūtītos.⁵ Nopietnu monogrāfisku rakstu par partizānu kustības vēsturi savu avotu robežās sniedzis J. Kažociņš.⁶ Avotu nepietiekamības dēļ neko jaunu partizānu kara izvērtē nedod I. Vizūļa grāmata.⁷

Latvijas nacionālo partizānu kustība nav saprotama bez Lietuvas un Igaunijas kustības aplūkošanas. Līdz šim mūsu dienvidu un ziemeļu kaimiņi tālu aizsteigušies latviešiem priekšā. Jau 1962. gadā Ņujorkā izdota K. Taura grāmata «Partizānu kara gaita Dzintarjūras krastā».⁸ Autors parāda, ka 1944. gadā lietuviešu nācija aizgāja pagrīdē un sāka cīņu pret okupāciju. Viņš aplūko Lietuvas partizānus, kas bija organizēti Lietuvas Miera armijā (LMA) ar galveno štābu Viļņā. Autors apskata partizānu apmācības centrus, slimnīcas, pagrīdes preses lomu, sieviešu lomu.⁹ Taču darbā, šķiet, publicēti nepārbaudīti dati, piemēram, 80 000 kritušo sarkano pusē.¹⁰ Lietuviešu partizānu atmiņas sniegtas J. Daumanta grāmatā «Cīnītāji par brīvību».¹¹ Publicēti arī citi pētījumi,¹² kuri kopumā lietuviešu partizāniem piedod starptautisku skanējumu.

Igaņu vēsturnieks Reins Tāgepera darbā «Padomju dokumentācija

1 *Mangulis V.* Latvia in the wars of the 20th century. N.Y., 1983, 157.—158. lpp.

2 *Trapāns A.* Bruņotā pretestība Latvijā. — Magazine. 1983, Nr. 4.

3 *Kalniņš V.* Nerēdzamā fronte Latvijā šodien. — Magazine, Nr. 8.

4 *Latvju Enciklopēdija* 1962.—1982. Rokvilla, 1987, 3. sēj., 510.—518. lpp.

5 *Turpat*, 515. lpp.

6 *Kažociņš J.* Latviešu nacionālo partizānu pēckara karš. — «Arhīvs», Melburnā, 1987, 27. sēj., 47.—121. lpp.

7 *Vizulis I.* Latviešu tautas cīņa par brīvību (1917.—1992.). — ASV, 1992.

8 *Tauras K. V.* Guerilla warfare on the Amber Coast. N.Y., 1962.

9 *Turpat*, 50., 89. lpp.

10 *Turpat*, 50. lpp.

11 *Daumantas J.* Fighters for freedom. Lithuanian partisans versus the USSR (1944.—1947.). N.Y., 1975.

12 *Kestutis K. Girnius.* Die Kämpfe der Partisanen in Litauen. Chicago, 1987; *Tevidgte E.* Der bewaffnete Widerstand in Litauen. 1940.—1952. — Acta Baltica, XXIX/XXX, 1992, S. 263.—270.

par Igaunijas neatkarības partizānu kustību 1945.—1952.»¹ izmantojis presē un akadēmiskajos izdevumos publicētos dokumentus, sevišķi 1978. gadā Tallinā izdoto oriģināldokumentu izlasi par kolektivizāciju Igaunijā.

Vēsturnieka Marta Lāra grāmata «Mežabrāļi» ir pirmais plašākais zinātniskais pētījums par igauņu nacionālajiem partizāniem, kurā plaši izmantoti Igaunijas komunistiskās partijas un citi arhīvi, partizānu atmiņas, kā arī vietējā un ārzemju literatūra.²

Baltijas partizānu pēckara darbība minēta arī Rietumu t. s. spiegu literatūrā. Atzīstot, ka Baltijas tautu bruņotās cīņas pēckara gados Rietumiem praktiski palikušas nezināmas, Anskgars Gravs vēl 1991. gadā savā darbā «Brīvības cīņas Baltijā» spēja sniegt tikai padomju un ārzemju galvenokārt presē un atmiņās sniegto materiālu izklāstu.³ Te publicēti minētie pārspīlējumi, ka 1945.—1949. gados Lietuvā krituši 80 000 NKVD darbinieku.⁴ Taču pareizi raksturota cīņu nežēlība un pretestības dalībnieku tiesāšana vēl 1970. gados.

Angļu vēsturnieki, runājot par Anglijas politisko un militāro stratēģiju Centrālajā, Austrum- un Dienvidēiropā 1944. gadā, kā arī par pretošanās kustību Otrajā pasaules karā, Latviju parasti ne ar vārdu nepiemin.⁵

Pie tā saucamās spiegu literatūras pieder T. Bovera un E. Kukridža darbi,⁶ kuros minēta ārzemju izlūku darbība Latvijā.

Tā latviešu nacionālo partizānu kara vērtējumos pašreiz sastopami divi diametrāli pretēji uzskati. Nereti avotos minēti nepamatoti skaitļi un fakti ar lielu izkliedi, kas nedod iespēju pat aptuveni aplēst kara upurus un rezultātus. Lielākā daļa pētāmo pamatjautājumu nevienā no minētās literatūras žanriem un virzieniem nav pat pieminēti.

Pēdējos 35 gados latviešu nacionālo partizānu tematika no daļlīteratūras un publicistikas pamazām ieiet vēsturniecības jomā. Taču no diviem apskatītiem virzieniem: komunistiskā un latviešu nacionālā,

1 *Taagepera R.* Soviet documentation on the Estonian pro-independence guerilla movement 1945.—1952. — *Journal of Baltic Studies*, X, 2 (1972), p. 91.

2 *Laar Mart.* *Metsavennad.* Tallinn, 1993. Rec. *Strods H.* Igaunju nacionālie partizāni. — «Latvijas Vēsture», 1994, Nr. 13.

3 *Graw Anskgar.* *Der Freiheitskampf im Baltikum.* Bonn, 1991.

4 *Turpat*, 139. lpp.

5 *Deakin W., Barker E., Chadawie J.* British political and military strategy in Central, Eastern and Southern Europe in 1944. London, 1988.

6 *Bover T.* *The Red web. MIC and KGB martie cup.* London, 1981; *Cookrididge E. H.* *Gebler spy of the Century.* Toronto, 1971, VI, VIII, XVIII a.o.

pašreiz joprojām dominē pirmais — ne tikai Latvijas literatūrā, bet arī daudzu cilvēku apziņā.

2. Avotu apskats

Vēsturnieka koncepcija balstās kā uz teorētiskiem atzinumiem, tā arī uz vēstures avotiem. Tāpēc vēstures avotu bāzei šai darbā ir īpaša vieta. No literatūras apskata sapratām, ka partizānu kara vēstures pētījumiem jābalstās gandrīz tikai uz vēstures pirmavotiem. Taču pirmavotu formu, saturu un saglabāšanos ievērojami noteikusi par PSRS pārsauktās Krievijas impērijas totalitārā iekārta.

Viena no komunistiskās sistēmas raksturīgākajām īpašībām bija tās politikas un darbības slepenība, pārmērīgā centralizācija un informācijas patiesīguma radikāla atšķirība zemākajās struktūrās un augstākajos ešelonos. Totalitārās iekārtas spēka iestāžu rīcības slepenība radīja apstākļus, ka viena iestāde nezināja, ko dara cita. Tas noveda pie šo iestāžu veikto pasākumu (NKVD — NKGB — iekšējais karaspēks) nesekmības un atšķirīgas informācijas sniegšanas par notikumiem un stāvokli apriņķos, republikā un PSRS. Tāpēc pētnieku rīcībā ir ļoti dažādi un pretrunīgi materiāli, ja tādi vispār ir saglabājušies. Informācijas patiesīguma strukturēšana augstākajos un pat zemākajos vienas un tās pašas iestādes slāņos noveda pie atšķirīgām informācijām centrā un uz vietām. Slepenie rīkojumi nereti tika doti mutiski, dažkārt šāda informācija sniegta rakstveidā vienā vai nedaudzos eksemplāros, kuri pēc tam visi (dažkārt izņemot vienu) savākti un iznīcināti. Čekas pavēles bieži vien uzrakstītas pat ilgi pēc nāves sodu faktiskās izpildīšanas. Šī padomju spēka un politisko iestāžu darbības specifika būtiski ietekmē informācijas plūsmu un pētnieka darbu, radot tam lielas, reizēm nepārvaramas grūtības.

Rezultātā totalitārā impērija ne tikai nav atstājusi arhīvu dokumentu fondus, kas objektīvi liecinātu par partizānu karu, bet tā ir visiem spēkiem centusies izvītot no vēstures partizānu kara būtību. Ja tas nebija pilnīgi izdarāms, tad šo karu vajadzēja diskreditēt arī vēstures avotos, pat piedomājot pazemojošu terminoloģiju (bandas, bandīti, hitleriešu kalpi, tautas ienaidnieki). Rezultātā avotu bāzi nācās meklēt ne tikai daudzos (46 arhīvu un muzeju) fondos, bet arī veidot, balstoties uz daudzu politisko, valsts, militāro un tiesu orgānu arhīvu materiāliem, kas nebija domāti ne publicēšanai, ne vēsturnieka lasīšanai un bija

pilni ar komunistiskajiem viltojumiem. Kaut arī KGB nav atklājusi savus noslēpumus un pat savu nošauto kapus, padomju un partijas birokrātijai 1988.—1990. gadā Latvijā neizdevās iznīcināt visus materiālus, jo pat slepeno fondu bija saradies pārāk daudz, lai tos izvestu vai pilnīgi iztīrītu no slepenajām direktīvām.

Šis darbs balstās galvenokārt uz pirmavotiem, kurus varētu iedalīt divās galvenajās grupās — arhīvu materiāli un atmiņas. Vispirms jāmin LK(b)P CK arhīva un, pirmkārt, LK(b)P CK kara daļas (Военный отдел) materiāli. Spriežot pēc LK(b)P Daugavpils pilsētas komitejas arhīvā saglabātā dokumenta, LK(b)P CK kara daļa jau 1945. gada sākumā slepenā instrukcijā visiem apriņķu, pilsētu un rajona nodaļu kara daļu vadītājiem uzdeva ne vēlāk kā līdz nākamā mēneša 5. datumam iesniegt LK(b)P CK atskaiti, kurā jāinformē arī par iznīcinātāju bataljonu darbu.

1945. gada beigās LK(b)P CK kara daļas vadītājs pulkvedis Krūmiņš nosūtīja slepenu cirkulārrikojumu (Nr. 12/426 s) visu LK(b)P rajonu, pilsētu un apriņķa komitejām, kurā uzdeva rūpīgi analizēt darbu 1945. gadā un ne vēlāk par 1946. gada 10. janvāri iesniegt atskaiti par darbu, ko kara daļa veikusi kopā ar rajona, pilsētas, apriņķa aizsardzības organizācijām (оборонительные учреждения). Atskaitē bija jāsstāv no 11 nodaļām. Trešajā nodaļā bija jāanalizē «IB organizācija un kaujas darbība». Šai nodaļai jāsstāv no 4 paragrāfiem: IB komandējošais sastāvs un organizācija, kadru plūsma, IB rotu un vadu militāri politiskā sagatavotība, IB kaujas operāciju rezultāti un IB materiālā bāze. Desmitajai nodaļai bija jāsniedz dati par sadarbību ar Sarkanās armijas daļām.¹

Kaut arī boļševiku partijas komitejas vienmēr pilnībā vai vispār nav izpildījušas tikko minēto instrukciju, šīs kara daļas atskaitēs sniedz svarīgus datus par LK(b)P apriņķu un pilsētu komiteju darbību cīņā pret partizāniem. Atskaitēs parasti nav konkrētu datu par PSRS iekšlietu karaspēka, NKVD un NKGB nodaļu, aģentūru darbu pret partizāniem, kas arī partijas komitejā bija slepeni. Tā LK(b)P Ilūkstes apriņķa kara daļa sūdzējās, ka vietējie NKVD priekšnieki nesniedz viņiem šīs ziņas, norādot, ka LK(b)P CK varot tās saņemt no NKVD centra tieši Rīgā.² Taču visumā LK(b)P CK apriņķu komiteju kara daļu ziņojumi ir svarīgi avoti partizānu kustības pētīšanai.

1 Отчеты и докладные записки о работе военных отделов укомов и горкомов КП(б)П Латвии. — LVA (LKP CK arhīvs), 101.f., 9. apr., 66.1., 1.—3. lp. IB—iznīcinātāju bataljoni

2 Turpat, 67.1., 20. lp.

Kara daļu ziņojumu saturu lielā mērā noteica AK kara daļu priekšnieku izglītības līmenis un sastāvs. 1947. gada 4. februārī no 27 kara daļu vadītājiem 17 (63%) bija iebraucēji,¹ neprata latviešu valodu un nespēja pietiekami labi orientēties vietējos apstākļos. 7 kara daļu vadītājiem bija 4 klašu, 10 — 5—7 klašu, 9 — vidēja izglītība, kas noteica viņu pārskatu zemo līmeni.²

Visai nozīmīgs avots ir LK(b)P CK biroja sēžu sevišķi slepenās t. s. «sevišķās mapes» (особые папки), kurās atspoguļojas LK(b)P CK darbība iznīcinātāju bataljonu, LK(b)P CK kaujas specgrupu un cīņu organizēšanā pret nacionālajiem partizāniem.³

Kopumā LK(b)P CK arhīvā⁴ Latvijas nacionālo partizānu kara pētīšanai nozīmīgas ir trīs materiālu grupas. Pirmā ir LK(b)P aprīņķu, pilsētu un rajonu partijas komiteju kārtējie un ārkārtējie ziņojumi LK(b)P CK kara daļai un sevišķi svarīgos gadījumos arī LK(b)P CK sekretāriem par «bandītu darbību» aprīņķi, pilsētā vai rajonā. Ziņojumus raksturo kā partijiska atklātība (t. sk. sūdzības par NKVD AK, karaspēku vienību vai iznīcinātāju nepietiekamu cīņu pret partizāniem), tā arī komunistiska propaganda. Šai grupai piesienas LK(b)P partijas komiteju sekretāru, LK(b)P CK izsūtīto komisiju u. c. «bandītu apkarošanas pārbaudes akti».

Otrā materiālu grupa ir LPSR NKVD nodaļas cīņai pret banditismu regulārie pārskati (parasti par gadu vai pusgadu) par pasākumiem cīņās pret partizāniem. Pārskati rakstīti pēc vienotas formas un parasti noklusē represīvo orgānu darbības trūkumus un kļūdas. Šeit piesienas arī LPSR NKVD tautas komisāra (IeTK), republikas vai aprīņķu prokuroru ziņojumi. Salīdzinot tos ar LK(b)P AK un NKVD optimistiskajiem pārskatiem, atklājas noklusētie fakti. Trešā, lielākā, materiālu grupa ir LK(b)P CK biroju, tai skaitā t. s. «sevišķo mapju», materiāli. Biroju lēmumi bija direktīvas NKVD darbībai, kaut arī paši lēmumi nereti tika pieņemti uz augstāku VK(b)P CK un PSRS NKVD, NKGB direktīvu pamata. Taču šī mehānisma atklāšanai mums trūkst arhīva materiālu par VK(b)P CK biroja Latvijas jautājumus, PSRS NKVD un NKGB pilnvarotā Latvijas jautājumus darbu.

Līdz šim zinātniskajā darbā neizmantots bija Latvijas republikas

1 LVA (LK(b)P Daugavpils pilsētas komitejas arhīvs), 103.f., 2. apr., 6.1., 5.—6. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101.f., 10. apr., 72.1., 111. lp.

3 Turpat, 101. ss f., 1. ss apr. (apm. 80 lietas).

4 Turpat, 101.f.

Iekšlietu ministrijas iekšējais arhīvs,¹ kurā glabājas vairāki nelieli LPSR NKVD un MVD fondi, kas sniedz materiālus Latvijas partizānu kustības vēsturei. Kopš 1944. gada nozīmīgas ir LPSR NKVD pavēles, tai skaitā slepenās un pilnīgi slepenās pavēles.² Visumā tās ir saglabājušās, kaut arī, sākot ar 1948. gadu, vairākas slepenākās pavēles izņemtas un nodotas LPSR MGB. Par šo pavēļu saturu var spriest tikai pēc to nosaukumiem.

Pavēļu konstatējošajā daļā nereti atspoguļots stāvoklis, bet pavēlošajā daļā norādīti LPSR NKVD (MVD) uzdevumi LPSR NKVD apriņķu, pilsētu un rajonu nodaļām, kā organizējama cīņa pret nacionālajiem partizāniem. Šeit redzamas arī NKVD (MVD) cīņas metodes, sevišķi 1944.—1946. gadu pavēlēs. Vairākas pavēles LPSR NKVD 1946. gadā izdevusi kopā ar LPSR NKGB un Latvijas teritorijā dislocētās PSRS NKVD Iekšējā karaspēka 5. speciālo uzdevumu strēlnieku divīzijas komandieri ģenerālmajoru P. Ļeontjevu. Tās atklāj dažus soda ekspedīciju plānus un darbības virzienus.

Partizānu kara vēstures sarkano puses darbības skaidrošanai izcila nozīme ir Latvijas Iekšlietu ministrijas arhīva 12. fonda materiāliem. Šis fonds «Materiāli par cīņu pret bandītismu 1944.—1955.» sastāv no divām daļām. Pirmajā daļā (1.—24. lieta) glabājas 1940.—1941. gada čekistu personīgās lietas, bet otrajā daļā (25.—39. lieta) ir Latvijā dislocētās PSRS NKVD Iekšējā karaspēka 5. speciālo uzdevumu strēlnieku divīzijas operatīvie materiāli, kā, piemēram, šīs divīzijas 24. strēlnieku pulka operāciju uzskaites žurnāls (1944.—1949.).³ Tāda pati uzskaitē saglabājusies par 143. strēlnieku pulku,⁴ 36. motorizēto strēlnieku pulku.⁵ Sevišķi nozīmīga ir «Apriņķu kaujas operāciju uzskaitē», kas veikta vēlāk, acīmredzot izmantojot Maskavā ap 200 PSRS NKVD Iekšējā karaspēka operāciju uzskaites lietas,⁶ kā arī izraksti no 24. un 36. strēlnieku pulka vēstures formulāra.⁷

Taču rīcībā esošie materiāli par PSRS NKVD IeK darbību pret nacionālajiem partizāniem ir ļoti fragmentāri un glabājas Krievijas Kara

1 1993. gada beigās nodots LVA.

2 Секретариат. Приказы МВД Латвийской ССР секретные. — ЛиМА, 1.f., 3. ар., 1.—56.1. (1944.—1956.).

3 Журнал учета участия в борьбе с бандитизмом 24 сп. — ЛиМА, 12.f., 1. ар., 25.1.

4 Турпат, 31.1.

5 Турпат, 33.—34.1.

6 Перечень боевых операций по уездным отделениям 1944.—1955. — ЛиМА, 12.f., 1. ар., 38.1.

7 Турпат, 39.1.

vēstures arhīvā Maskavā. Trūkst materiālu par 288. strēlnieku pulka, 152. dzelzceļu apsardzes pulka, 23. atsevišķā bruņuvilciena sastāva, 14. Robežapsardzības karaspēka divīzijas 10. vienības darbību Latvijā. Tikpat kā nav materiālu par PSRS NKVD Iekšējā karaspēka 48. konvoja divīzijas darbību. Sakarā ar šīs divīzijas pārdislocēšanu no Rīgas uz Viļņu arhīva materiāli, tai skaitā arī karaspēka daļu vēsturiskie formulāri, nodoti Lietuvas PSR.¹ Sevišķi nozīmīgi būtu šīs divīzijas izlūkošanas nodaļas materiāli.

Trešā Latvijas Iekšlietu ministrijas arhīva materiālu grupa ir LPSR NKVD (MVD) tautas komisāru (ministru) un viņu vietnieku, nodaļu vadītāju un viņu vietnieku personiskās lietas, kas gan tikai daļēji saglabājušās. Taču nav saglabājušās daudzu OBB vadītāju un citu darbinieku lietas, daļēji tāpēc, ka tās sakarā ar šo darbinieku pārcelšanu darbā uz citiem PSRS novadiem nodotas turienes NKVD (MVD) pārvaldēm.

Latvijas Valsts arhīva bijušajā slepenajā daļā plašāk izmantoti LPSR Ministru padomes slepenās daļas materiāli.² Šeit saglabājušies LPSR NKVD un LPSR NKGB specziņojumi LPSR Ministru padomes priekšsēdētājam V. Lācim par partizānu karu 1946.—1956. g. Specziņojumus varētu iedalīt vairākos apakštipos. Tie sastādīti, vadoties no PSRS NKVD Iekšējā karaspēka ziņojumiem, papildinot tos ar IB u. c. materiāliem.

Pirmā, plašākā grupa aptver informāciju par cīņām ar nacionālajiem partizāniem un viņu legalizācijas gadījumiem. Šie ziņojumi 1946.—1947. gadā sniegti gandrīz vai katru dienu.

Otrais specziņojumu tips bija informācija par «pasākumiem», kas veikti ilgākā laika posmā, izpildot LK(b)P CK, LPSR NKVD u. c. lēmumus. Te vēsturniekiem nozīmīgi ir LPSR MGB kopsavilkumi V. Lācim par partizānu kara rezultātiem 1944.—1956. gadā. Taču ziņojumos V. Lācis dezinformēts, jo noklusētas sarkano neveiksmes, bet gūtie panākumi iztēloti lielāki, nekā tie patiesībā bija. LPSR MVD ziņojumos bieži runāts tikai par panākumiem. Parasti ziņots, ka likvidēta, iznīcināta «banda» arī tai laikā, kad čekai bija izdevies nošaut vai arestēt tikai divus partizānus. Taču čekas ziņojumi, it sevišķi t. s. ikdienas vai pārdienas sniegtā specinformācija V. Lācim, ir svarīgs avots, kurā minēti konkrēti datumi un uzvārdi par arestētajiem vai

1 Turpat, 7.f., 69.1.

2 LVĀ, 270.f., 1. s apr., bij. slepenā daļa.

kritušajiem partizāniem vai to atbalstītājiem. Parasti nav norādīta ķilnieku ņemšana, ko čeka plaši praktizēja.

Vēl 1950. gados čekai gadījās arestēt partizānus, par kuriem tā jau bija atskaitījusies kā par nošautiem. Tā ziņots, ka 1945. gada 25. jūnijā Cēsu apriņķa Jaunpiebalgas pagastā nošauts Kārklīņa—Musīna vienības partizāns K. Zilgalvis (1918). Taču K. Zilgalvis 1954. gadā tika arestēts Kuldīgas rajonā, kā to Vēvers ziņoja V. Lācim 1954. gada 1.—2. jūnijā.¹

Otra nozīmīgākā LVA materiālu grupa ir bijušais LPSR VDK fonds «Iznīcinātāju bataljoni».² Šis fonds sniedzis materiālus IB formēšanas, sastāva, apbruņojuma, personāla, tīrīšanu un kauju analīzei. Sevišķi nozīmīga ir fonda 244. lieta, kas aptver A. Eglīša pavēles un instrukcijas šo vienību formēšanai jau kopš 1944. gada sākuma.³ Otrā svarīgākā ir LPSR MGB «Bandu formējumu uzskaites grāmata» (1948.—1949.), kur sniegts nacionālo partizānu un to atbalsta grupu personālsastāvs līdz ar to izsekotāju («stukaču») segvārdiem.⁴

Darbā plašāk izmantotas Latvijas Republikas prokuratūras nacionālo partizānu krimināllietas.⁵ Agrāk tās glabājās LPSR VDK arhīvā, vēlāk tika izvestas uz Krieviju, bet 1991. gadā pēc Latvijas un Krievijas starpvaldību nolīguma izdotas Latvijas Republikai. Partizānu kustības vēstures pētīšanai jo sevišķi nozīmīgi ir pielikumu sējumi ar lietišķajiem pierādījumiem. Parasti tie ir partizānu apvienību arhīvu paliekas. Dažreiz lietišķie pierādījumi iznīcināti, taču reizumis saglabājušies deportēto vai arestēto partizānu (A. Juhneviča, St. Urbāna, J. Pormaļa, J. Rozes, Feldberga u. c.) lietās.

K. Rusovs («Salna») pēc LNPA komandiera A. Cīruļa («Vārpas») nāves 1947. gada 7. jūlijā kļuva par LNPA galveno vadītāju Cēsu un tam piegulošajos apriņķos. K. Rusova («Salnas») un viņa adjutanta Zariņa («Briesmīgā») mītne atradās Cēsu apriņķa Jaunpiebalgas pagasta Lielajā mežā.⁶ K. Rusova bunkurā čeka atrada piecus maisus ar LNPA arhīvu, kura svarīgākā daļa uzskaitīta 1948. gada 28. jūlija aktā, kas sastādīts LPSR MGB Cēsu apriņķa nodaļā.⁷ Daļa materiālu

1 LVA, 270.f., 1. apr., 951. l., 106.—108. lp.

2 Turpat, 1280.f.

3 Turpat, 244.1.

4 Turpat.

5 Turpmāk LRP.

6 LRP, K. Rusova krimināllieta, Nr. 40012., 4. sēj., 9. lp.

7 Aktu parakstījuši: Cēsu apriņķa MGB nodaļas 2-n priekšnieka vietnieks leitn. Morozovs, Rankas MGB priekšnieks leitn. Ksenofontovs un Cēsu MGB nodaļas operpilnvarotais Petrovs. — LRP, Nr. 40012, 1. sēj., 11.—14. lp.

ir saglabājusies K. Rusova krimināllietas 4. sējumā (lietišķie pierādījumi). Taču vairāku partizānu kustībai svarīgu dokumentu te trūkst. Nav LNPA vadošo norādījumu vai reglamenta I daļas (1947. gads, 24 lpp. mašīnrakstā) un II daļas, ko 1947. gadā izstrādāja kāds «draugt. Vārpa». Krimināllietā nav saglabājušies arī visi rakstiskie brīdinājumi boļševiku aktīvistiem, čekistiem u. c. (saglabājušies Nr. 26., 27., 34., 35.). Lietišķajos pierādījumos saglabājušies materiāli lielā mērā dod iespēju rekonstruēt LNPA darbību. Saglabājušies arī daži LNPA nelegālie izdevumi «Sudrabotā Saule» un «Tēvzeme un Brīvība»,¹ kā arī Kārļa Salnas «Brīvības sardze — partizānu dziesmas», 1947.—1948. gada «Sudrabotās Saules» izdevums.² «Sudrabotā Saule» bija LNPA ģenerālstāba informatīvais laikraksts.

Latvijas nacionālo partizānu vēstures pētīšanai svarīgi ir Borisa Jankava, kā arī A. Juhņēviča krimināllietu materiāli. Ja B. Jankava krimināllietas materiāli apgāž J. Dzintara tēzi par Latvijas nacionālo partizānu kustības fašistisko raksturu, tad A. Juhņēviča krimināllietas pielikumos saglabājušies dokumenti (Latvijas Tēvijas Sargu (partizānu) apvienības Statūti, prezidija sēžu protokoli, divīziju un pulku pavēles un citi dokumenti) liecina par nacionālo partizānu organizāciju darbību un plāniem tuvākajā un tālākajā nākotnē.

Cik lielā mērā šīs pavēles tika pildītas vai arī palika vēlmju līmenī, pašreiz grūti spriest. Tā Ilūkstes pulka komandieris St. Urbāns («Kalpaks») 1946. gada februārī LPSR NKVD OBB nodaļas vadītāja vietniekam pulkvedim Salbitovam liecināja, ka Ilūkstes partizānu pulka pavēles Nr. 001 (1945. g. 21.VI), Nr. 002 (1. jūlijā), Nr. 003 (8. jūlijā) un 004 (16. jūlijā) izdotas, lai parādītu LTS 2. divīzijas štābam, ka Ilūkstes partizānu pulks jau darbojies ātrāk nekā 2. divīzija, kaut gan pulka vēl nav bijis, bet bijušas tikai atsevišķas partizānu grupas.³ Tajā pašā laikā lēmumā par St. Urbāna arestu 1949. gadā konstatēts, ka tieši 1945. gada jūnijā, jūlijā, augustā un septembrī Ilūkstes partizānu pulka O. Sudrabiņa vienības veikušas 6 operācijas Dvietes un Pilskalna pagastos.⁴ Tāpēc jādomā, ka St. Urbāna liecība tikai noslēpa partizānu komandiera pavēļu faktisko nozīmi.

Lielu postu partizānu vēstures faktiem ir nodarījuši PSRS NKVD Baltijas apgabala kara tribunāla darbinieki, kuri ir iznīcinājuši lietišķos

1 Turpat, 127.—142., 149., 207., 244. lp.

2 Turpat, 253.—259. lp.

3 LRP, St. Urbāna lieta Nr. 39056., 1. sēj., 23. lp.

4 Turpat, 7. lp.

pierādījumus. Tā ar 1948. gada 23. septembra aktu iznīcināti Jēkabpils partizānu pulka dokumenti (85 lappuses), kas glabājušies J. Pormaļa krimināllietās.¹

Kopā LRP izmantoti vairāki simti lietu par galveno partizānu apvienību vadītāju, cīnītāju un viņu atbalstītāju tiesāšanu. Šeit galvenā sastāvdaļa ir pratināšanas protokoli. KGB «nopratināšanas» metodes bija tādas, ka gandrīz visi nevainīgie «brīvprātīgi» atzina sevi par vainīgiem. Partizānu «bēgšana» un «lietas izbeigšana» parasti nozīmēja to, ka partizāns iestājies čekas dienestā. Kaut nevienā pratināšanas prokolā nav ne ar pusvārdu minēti pasaulē plaši pazīstamie čekas «pratināšanas» paņēmieni, nopratināto paraksti pratināšanas gaitā kļūst aizvien nesalasāmāki.

PSRS represīvo valsts iestāžu materiāli nevar būt pilnvērtīgs avots šīs valsts pretinieku vēstures pētīšanai arī tad, ja tie ir pilnīgi saglabājušies. Sagūstīto nacionālo partizānu vai nelegālu pratināšanas protokolos un represīvo iestāžu apsūdzības rakstos un spriedumos partizāni kā «šķiras ienaidnieki» tēloti visdrūmākajās krāsās kā laupītāji, kara noziedznieki utt., tā atkārtojot kompartijas paustos uzskatus par nacionālajiem partizāniem.

Partizānu cīņu cēloņus palīdz noskaidrot LPSR Finanšu ministrijas slepenās daļas materiāli, kas sniedz datus par zemnieku saimniecību ekonomiskās apspiešanas mehānismu līdz pat daudzu to izputināšanai.² Šī fonda ziņas papildina LPSR Augstākās tiesas «šķiras ienaidnieku» tiesāšanas materiāli.³ Izmantoti arī LPSR Tieslietu ministrijas⁴ un LPSR Ārlietu ministrijas materiāli, kas liecina par kompartijas cīņu pret latviešu pretestības kustību starptautiskā jomā.⁵

Rietumu izlūkdienestu sadarbību ar Latvijas partizāniem pētīt apgrūtina tas apstāklis, ka daudzas saķerto «spiegu» lietas no Rīgas nosūtītas uz Maskavu un nav saglabājušās.⁶ Zināmu ieskatu dod Leonīda Bromberga četru sējumu lieta, kuras trešajā daļā sakopoti daži materiāli arī par pārējiem Latvijā 1940.—1950. gados iesūtītajiem izlūkiem,⁷ kā arī, piemēram, A. Arnīša, R. Zandes un Frišfelda lietas.

1 LRP, Вещественные доказательства к делу № 2984 в 3 томах. Т.3, № 201523 (28785). J. Pormaļa krimināllieta Nr. 2013/3, 294. lp.

2 LVA, 327.f., 1. s apr., 66.—76. u. c. l.

3 LVA, 586.f., 1. s apr., 20.—25. u. c. lp.

4 Turpat, 938.f., 1. s apr.

5 Turpat, 1051.f., 1. s apr.

6 Dzidris (Zigurds) Krūmiņš, Ernesta d., dz. 1929. g. Alojā — Lieta Nr. 39374.

7 LRP, Nr. 40596.

Latvijas partizānu vēsture nav uzrakstāma bez Vācijas un Krievijas, sevišķi pēdējās, arhīvu izmantošanas. Kaut arī Latvijas attiecības ar Krieviju grāmatas uzrakstīšanas laikā neveicināja darbu šīs zemes arhīvos, tāpat daudzi materiāli vēl nebija «atslepenoti», izdevās iegūt atļauju strādāt divos Krievijas arhīvos.

Krievijas valsts kara arhīvā (bijušais PSRS Centrālais padomju armijas arhīvs) saglabājušies PSRS IeM vietnieka sekretariāta Iekšējā karaspēka jautājumos,¹ PSRS IeTK, VDM-IeM Iekšējās apsardzības karaspēka galvenās pārvaldes,² PSRS IeTK — VDM-IeM 5. speciālo uzdevumu divīzijas pārvaldes (štābs Rīgā),³ PSRS IeTK, IeM IeK konvoja karaspēka 48. divīzijas pārvaldes (štābs Rīgā),⁴ kā arī Latvija darbojošos PSRS IeTK — VDM 24., 36., 288. un 143. strēlnieku pulka arhīvi.

Kā redzam no 5. strēlnieku divīzijas arhīva, divīzija saņēma pavēles kā tieši no PSRS IeTK, VMD un IeM, tā arī no PSRS IeTK IeK Galvenās pārvaldes. No tām pašreiz pieejams tikai pēdējās arhīvs.⁵ Partizānu kustības sākumu pētīšanai, sevišķi PSRS IeTK karaspēka darbībai Kurzemē 1945. gadā, nozīmīgi ir Ziemeļu karaspēka grupas aizmugures aizsardzības pārvaldes izlūkošanas materiāli, plāni.⁶

Šī pārvalde atradās PSRS IeTK karaspēkā darbojošās Sarkanās armijas aizsardzības Galvenās pārvaldes pakļautībā.

No minētajiem militārajiem fondiem darbā izmantoti kauju pavēles, kauju apraksti, operatīvie ziņojumi, pārskati par darbību, kuros parasti uzsvērta čekas karavīru varonība un panākumi. Nozīmīga ir partizānu taktikas analīze, ziņojumi par stāvokli līdz ar ieteikumiem kaujas un izlūkošanas darbības uzlabošanai. Taču pētījumus apgrūtina apstākļi, ka izlūkošanas daļu materiāli, ieskaitot divīzijas un pulku aģentu sarakstus, pagaidām vēl pietiekoši nav pieejami.⁷ Nozīmīga ir pavēļu

1 Секретариат заместителей министра ВД СССР по войскам НКВД-МДВ (1940—1948). — КВКА, 38652. s f., 1. s arg., 61.1.

2 Главное управление войск внутренней охраны НКВД-МГБ-МВД СССР (28.IV.1942.—29.III.1954.). — КВКА, 38650. s f., 1. s arg.

3 Управление 5СД НКВД МГБ, МВД СССР. — КВКА 38673. s f., 1. s arg. (11.01.42.—15.02.53.).

4 Управление 48 див. конвойных войск НКВД МВД. (1945.—1953.) — Turpat, 38058.f., 1. arg.

5 Главное управление войск НКВД по охране тыла ДКА (1940—1945). — КВКА 32880. s f., 1. s arg.

6 Управление войск по охране тыла Северной группы советских войск (1941—1946). — КВКА 32904. s f., 1. s arg., 22., 61.1.

7 КВКА, 38673. s f., 1. s arg., 1.—18.1., (Списки осведомителей) 1945.—1946. g. — 9.1.; КВКА, 38798. s f., 1. s arg., 4.1. (списки агентов 288 полка, 29.XI 45. — 25.V 46.).

(sevišķi slepeno, slepeno un atklāto) konstatējošā daļa kā par kauju operācijām, tā karaspēka kaujas sagatavotību, pavēles par pateicībām, naudas balvām un rājiem virsniekiem un kareivjiem. Par katru nošauto partizānu kareivim parasti izmaksāta prēmija vai piešķirts atvaļinājums.

No 1944. g. līdz 1947. g. pie LK(b)P CK Rīgā darbojās VK(b)P Latvijas birojs, ko pēc kārtas vadīja Šataļins un Rjazanovs. Viens no biroja uzdevumiem bija palīdzēt LK(b)P sagraut buržuāziski nacionālistisko pagrīdi un iznīcināt «bruņotās bandas». Biroja arhīva 28 lietas saglabājušās bijušajā PSKP CK Centrālajā arhīvā Maskavā.¹ Darbā nav izmantotas divas arhīva lietas ar speciņojumiem un izziņām par partizānu kustību,² jo tās 1994. gadā arhīvs vēl uzskatīja par slepenām. Vispār slepenība ir relatīvs jēdziens. Kopš 1994. gada daudzi arhīvu fondi ir «atslepenoti», zaudējuši savus s (slepens) un ss (sevišķi slepens) apzīmējumus. Darbā saglabāts stāvoklis, kāds bija tā uzrakstīšanas laikā.

Kā Latvijas, tā Krievijas dažādo iestāžu dokumentos sastopamās daudzās faktu un gramatiskās kļūdas reizēm tikai ar grūtībām ļauj atšifrēt notikumus. Tā 24. strēlnieku pulka komandieris Kapustins 1946. gada 9. decembrī Talsos izdotajā pavēlē uzdod cīnīties pret kaut kādu «Feldbergsonu», kurš agrāk esot komandējis diversijas grupu «*Antiverband Ostland*».³

No ārzemju arhīviem, kā jau minēts arhīva fondu sarakstā, plašāk izmantoti Vācijas Militārā arhīva fondi. Vācijas armijas virspavēlniecības (OKW) materiāli ļauj izsekot Vācijas «mazā kara» stratēģijas attīstībai,⁴ bet Ziemeļu karaspēka grupas (*Heeresgruppe Nord*), kā arī 16. un 18. armiju, sevišķi šo armiju izlūkošanas daļu materiāli liecina par nacionālo partizānu veidošanos no dezertieriem, par viņu noskaņojumiem un par Vācijas armijas mēģinājumiem šos topošos nacionālos partizānus pakļaut nacisma interesēm.⁵

Darbā izmantoti Anglijas valdības 1940.—1947. g. arhīvi, sevišķi Ārlietu ministrijas⁶ un Čērčila personiskā fonda materiāli.

Svarīgs avots ir partizānu, viņu atbalstītāju un laikabiedru atmiņu

1 Тагад Российский центр хранения и изучения документов новейшей истории (РЦХИДНИ) — KJVDGPC.

2 KJVDGPC — 600. s f., 1. s apr., 4. un 22.1.

3 KVKA, 32916. s f., 1. s apr., 105.1., 156. lp.

4 BA MA RH-2.

5 BA MA RH-20 — 16,18.

6 PRO. Kew Garden FO.

publikācijas, kaut arī tām ir visi atmiņām kā vēstures avotiem piemītošie trūkumi. Izmantoti gan šo atmiņu publicējumi,¹ gan atmiņu pierakstu kolekcija, kas savākta LU Vēstures un filozofijas fakultātes Latvijas vēstures katedrā (ap 600 klades). Tās 1989.—1993. gadā Latvijas vēstures katedras uzdevumā bija vākuši un pierakstījuši Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes studenti. Grāmatas izstrādāšanas laikā autors saņēma arī daudzu partizānu vēstules ar atmiņām, fotoattēliem, dokumentāliem materiāliem. Autors, gan ierodoties bijušo cīņu vietās, gan Rīgā, ticies ar laikabiedriem un partizāniem, izdarījis pierakstus.² Partizānu vienību komandieriem un padotajiem varēja būt katram savs viedoklis un atšķirīgs notikumu traktējums, kas nereti atkarīgs no stāstītāja izglītības un informētības. Atmiņu protokoli bieži vien koncentrē oficiālajos dokumentālajos materiālos sniegtās ziņas. Tikai žēl, ka atmiņu materiālu vākšanu neviena iestāde Latvijā nav organizējusi valstiskā līmenī.

Publicēto avotu ir neskaitāmi vairāk nekā nepublicēto. Kā avoti izmantoti 1944.—1950. gada preses izdevumi Rīgā un apriņķos.³ Svarīgs vēstures avots ir apriņķu (rajonu) vietējie laikraksti, kuri vairāk nekā centrālie izdevumi varēja atļauties publicēt materiālus par partizānu kustību. Šeit pirmām kārtām svarīgi ir to apriņķu un rajonu laikraksti, kur partizānu kustība bija visspēcīgākā.

Taču avižu informācija par partizānu kustību ir visai ierobežota un vienpusīga. Tādi materiāli kā 1945. un 1946. gadā publicētie ģenerāļa A. Eglīša uzsaukumi legalizēties un daži citi ne jau bez LK(b)P un čekas ziņas atrada vietu centrālajos un rajonu laikrakstos. Partizānu «pelnu kaisīšana uz galvas» sastopama arī vēlāk.⁴ Par viņiem reizēm runāts kriminālchronikās vai arī tie minēti kā sociālisma celtniecības traucēklis.

---

1 Uz ežiņas galvu liku. Recenzija. *H. Strods* «Nacionālo partizānu stāsts». — Latvijas Vēsture, 1993, Nr. 4.

2 Egils Upelnicks, Jānis Kaže, Jānis Ozoliņš, Vilma Freiberga, B. Timrote, Ludmila Zepa (Lasmane), Jānis Baltmatis, R. Sniedze u. c.

3 «Cīņa», 1944.—1950.; «Bauskas Darbs», 1944.—1946.; «Latgales Zemnieks», 1945. (Viļāni); «Cēsu Stars», 1944.—1946.; «Sarkanais Karogs», 1944.—1946. (Ilūkste); «Mūsu Zeme», 1945.—1946. (Valka); «Padomju Alūksne», 1946.—1947.; «Par Komunisma Uzvaru», 1945.—1946. (Ludza); «Padomju Daugava», 1945.—1946.; «Talsu Vēstis», 1945.—1946.; «Stars», 1944.—1946. (Madona).

4 *Reinholds A.* Es apsūdzu. — «Cīņa», 1968. g. 14. sept.

I NODAĻA

VĀCIJAS «MAZAIS KARŠ» LATVIJĀ 1943.—1945. GADĀ

Vācijas «mazā kara» stratēģija un taktika Baltijā bija Vācijas militāri politiskās situācijas izpausme.

To noteica vairāki apstākļi, starp kuriem vispirms minama plānotā «blickrīga» pārvēršanās «atvairīšanas karā», t. i., sakāves Austrumu un citās frontēs. «Mazā kara» projektēšanu Vācijas ģenerālštābs uzsāka nekavējotī pēc zibens kara (*Blitzkrieg*) izgāšanās un sākoties novājināšanas karam (*Alkertzugskrieg*). Tad arī tika aizmirsta Ā. Hitlera deklarācija, ka ieročus nest var tikai vācieši.¹ Otrkārt, to noteica Vācijas impēriskie ģeopolitiskie plāni Baltijā, kas šoreiz tika maskēti ar rasu teoriju. Atkarībā no tautas āriskuma pakāpes un ģeopolitiskā stāvokļa tās iesaiste «mazajā karā» bija stimulējama vai ne, taču bez nākotnes solījumiem. Treškārt, to vispirms uzsāka neāriešu tautas Austrumeiropā, kas pašas jau 1942.—1943. gadā organizēja «mazo karu» pret Sarkanu armiju. Tātad Vācijas stratēģiju un taktiku Baltijā noteica iepriekš neplānotu situāciju izveidošanās frontē.

Vācijas armijas ģenerālštāba stratēģiju un taktiku Baltijā visumā varētu iedalīt trijos galvenajos posmos: 1) līdz Vācijas armijas atkāpšanās beigām «Panteras» nocietinājumos Sebežas—Ostrovas—

1 Strods H. Zem melnbrūnā zobena. R., 1994, 89. lpp.

APPENDICES

Appendix 1

ADOLF HITLER

Führer-Hauptquartier, 10.2.1943

Ich befehle die Aufstellung einer
Lettischen W-Freiwilligen-Legion.

Größe und Art des Verbandes richten sich
nach der Zahl der zur Verfügung stehenden
lettischen Männer.

Führer-Headquarters,
10.2.1943.

I order the formation of a Latvian SS-Volunteer Legion.

Size and kind of the formation depends upon the number of available Latvian men.

signed/Ad. Hitler

Opočkas—Veļikajas līnijā; 2) Vācijas armijas atkāpšanās no Igaunijas (plāns «*Tannenbaum I*») Siguldas līnijā (plāns «*Donner*») un Rīgas priekštilta pozīcijās (plāns «*Neļķe*»); 3) Kurzemes cietokšņa aizstāvēšana (1944. gada oktobris — 1945. gada maijs).

1. No Ļeņingradas līdz Latvijas robežai

Otrais pasaules karš neizšķīrās tikai karojošo pušu frontē un aizmugurē. Pret Vāciju darbojās spēcīgs ASV, Anglijas un PSRS slepenais dienests, kurš ne tikai veica propagandu un organizēja subversijas, bet arī gatavoja politiskos plānus pēckara Eiropai.¹ Protams, ka Vācijas armijas ģenerālštābs un speciālie dienesti arī darīja to pašu.

Militārās izlūkošanas darbu pret PSRS vadīja Vācijas armijas ģenerālštāba 12. nodaļa «Svešie karaspēki Austrumos» (*Fremde Heere Ost*) (turpmāk SKA), par kuras vadītāju ar 1942. gada 1. aprīli ģenerālpulkveža Haldera vietā iecēla viņa palīgu uzbrukuma plānošanā ģenerāli R. Gelēnu (1900—1979).² 12. nodaļā strādāja gandrīz 50 ģenerāļu un virsnieku. Nodaļa 1944. gadā atradās Austrumprūsijas mežos.³ Kaut arī nodaļas darbība H. H. Vilhelma pētījumā diezgan pamatoti vērtēta kā visai nekvalificēta, nepareizi informējot Vācijas ģenerālštābu par prognozēm Austrumu frontē,⁴ tomēr tajā faktiski koncentrējās Vācijas austrumu militārās politikas izstrādāšana. Kaut arī nodaļa sākotnēji visai zemu vērtēja austrumtautu, tai skaitā arī latviešu, kaujas spējas un vēl 1945. gada 12. februārī grūtības Austrumu frontē skaidroja ar «neuzticamu elementu atrašanos frontes tuvumā» (latvieši, lietuvieši, poļi, austrumu strādnieki un bijušie karagūstekņi),⁵ tas neliedza šai nodaļai līdz pēdējam tās pastāvēšanas laikam plānot latviešu tautai noteiktus uzdevumus cīņā pret boļševikiem arī pēc tam, kad karš būs zaudēts.⁶

1 Heidecking J., *Manch Ch. Geheimdienstkrieg gegen Deutschland*. Göttingen, 1992, S. 11, 14 u. a.

2 Gehlen R. *Der Dienst. Erinnerungen 1942—1971*. Mainz-Wiesbaden, 1971, S. 17.; Cookridge E. H. *Gehlen spy of the century*. London, 1971, p. 54.

3 Turpat, 129. lpp.

4 *Wilhelm H. H. Die Prognose der Abteilung Fremde Heere Ost 1942—1944. — Zwei Legenden aus dem Dritten Reich*. Stuttgart, 1974, S. 56.

5 *Lagebeurteilung 12.02.1945*.

6 Sal. *Das Grosse Lexicon des zweiten Weltkrieg*. München, 1988, S. 209.

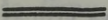
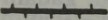

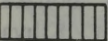
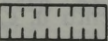
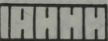
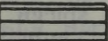
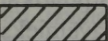
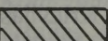
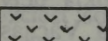
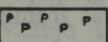
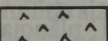

Geheim !

Raumordnungsskizze für das Ostland.

Slepeni !

Teritorijas iedalījuma projekts Ostlandei.

- jāpaplašina kā tālsatiksmes dzelzceļš
 jāizbūvē kā magistrale
 jāizbūvē kā ūdensceļš
 ūdensceļa turpinājuma projekts
 Reichskommissariat Ostland robežas
 paredzēts kā vācu kolonistu apmešanās apgabals
 paredzēts vācu privilēģētajam slānim
 paredzēts vācu kolonistiem un privilēģētajam slānim
 paredzēts kā latviešu apdzīvots apgabals
 paredzēts kā igauņu apdzīvots apgabals
 paredzēts kā lietuviešu apdzīvots apgabals
 paredzēts kā baltkrievu apdzīvots apgabals
 paredzēts kā poļu apdzīvots apgabals
 paredzēta kā krievu apdzīvotās teritorijas rietumu daļa
 pilsētas
 50.000 vēlamais iedzīvotāju skaits pēc kara
 (20.000) aptuvens cittautiešu skaits pēc kara/arī no Viduseiropas
 - - - - - Riechskommissariat Ostland teritorijas plānotā robeža/Volhova-Ilmeņa ez.-baltkrievu apdzīvotā apgabala A robeža-bijušās Baltkr.PSR D robeža 1941.g.-bijušās Baltkr.PSR R robeža 1941.g.-A-Prūsijas robeža/

Partizānu kustības pētīšanai vācu armijas aizmugurē Kurzemē sevišķi nozīmīgi ir 16. vācu armijas izlūkošanas daļas (Ic) darbības slepenie pārskati un dienas ziņojumi (*Tagesmeldungen*) SKA nodaļai, kuri saglabājušies arī par 1945. gada pirmajiem mēnešiem. No vācu armijas aizmugures 212., 311., 317. un 319. frontes izlūkošanas grupām (*Frontaufklärungsgruppen*) saglabājušies slepeni pārskati par 211., 311. un 317. grupas darbību. No slepenās karalauka policijas (*Geheime Feldpolizei*) 501., 705. un 728. grupas saglabājušies vairāki pārskati.¹ Kaut arī avotu materiāls nav visai pilnīgs, tas dod zināmu iespēju pētīt latviešu pretpadomju partizānu veidošanās politiku līdz 1945. gada 9. maijam. Kā redzams no Vācijas armijas Ziemeļu karaspēka grupas Izlūkošanas daļas (Ic) dokumentiem, Vācijas armija līdz 1940. gadam pašāvās galvenokārt uz sava zibenskara stratēģiju un maz rūpējās par izlūkošanu pretinieka aizmugurē. Taču jau 1941. gada pavasarī karaspēka grupai paredzētajā teritorijā (Ļeņingradā, Pleskavā) darbojās vairāki krievu tautības Vācijas armijas izlūki, bet 1942. gadā to skaits palielinājās. 1941. gada septembrī Vācijas armijas rokās nonāca Krievijas izlūkošanas dienesta instrukcija saviem aģentiem. Kļuva zināmas krievu aģentu sagatavošanas skolas, pusaudžu, studentu u. c. izmantošana par Sarkanās armijas aģentiem. Tas savukārt ļāva izvērst Vācijas armijas izlūkošanas darbu, iesaistot šajā iecirknī Sarkanās armijas aizmugurē vairākus desmitus krievu tautības vācu spiegu.² Pretēji nacistu kara politiku 1941. gadā stingri īstenotai Ostpolitikai jau 1941. gada otrajā pusē armijas grupas «Centrs» virspavēlnieks ģenerālis Boks ierosināja armijas virspavēlniecībai izveidot Krievijas atbrīvošanas armiju. Par to ģenerālis Boks «veselības stāvokļa dēļ» 1941. g. 18. XII zaudēja amatu.³ Taču apstākļi frontē spieda Vācijas ģenerālštābu drīz vien atgriezties kā pie neāriešu izmantošanas frontē pret boļševikiem, tā pie viņu līdzdalības «mazajā karā».

Hitlers, Rozenbergs un viņu pārvaldnieki Latvijā droši plānoja Latvijas kolonizāciju.⁴ Tā A. Rozenberga akceptētais Medema Kurzemes kolonizācijas plāns tika izstrādāts jau 1941. gada rudenī. Pēc šī plāna, Ilūkstes apriņķa poļu, latviešu un lietuviešu iedzīvotāji jāizsūta

1 Taktigkeitsbericht der Abt. Ic/AO von 16. Okt. bis 31. Dez. 1944. — BA MA RH 20-16/613.

2 The National Archives of the United States — 1934 — Nr. 91 Nord Ic/AS Abt. V/I (Spionage) 1939—1942. T 311—287.

3 Cookridge E. H. Gehlen spy of the century. London, 1971, p. 51—52.

4 Strods H. Zem melnbrūnā zobena, 46.—86. lpp.

uz austrumiem. Viņu vietā jānovieto Jelgavas un Bauskas apriņķu latviešu zemnieki. Jelgavas un Bauskas apriņķus sadalīs bijušajiem vācu *Freikorps* cīnītājiem (vācu armijas brīvprātīgie Bermonta—Avalova armijā 1919. g.), t. i., norādot, ka ar vācu baroniem latvieši pratuši tikt galā, bet netiks galā ar vācu zemniekiem. Turpretī sikzemnieki ar zemes platību līdz 10 ha (skaitā apmēram 70 000) jāpārvieto uz Krieviju.¹

Vācijas armijas virspavēlniecības (OKH) arhīvā atrodas vesela grupa materiālu «Pretošanās padomju režīmam un tās izmantošana vācu interesēs».² Šajā grupā, protams, nav saglabājušies visi materiāli par šo tēmu, jo pie tās strādāja arī SS Militārā pārvalde, SD Galvenā pārvalde u. c. organizācijas. Taču materiālos atspoguļojas arī dažas minēto iestāžu darbības iezīmes, īpaši attiecībā uz «mazā kara» stratēģijas un taktikas izstrādi.

Vācijas armijas virspavēlniecība iepazinās arī ar 1931. gadā publicēto V. Drozbova darbu «Mazais karš, partizānu kustība un sabotāža», kurā bija analizēta «mazā kara» vēsture Krievijā pilsoņu kara laikā.³

Vācijas armijas vadības pārorientēšanās no «blickrīga» uz ilgstošu karu Austrumos sākās jau 1942. gadā, jo sevišķi pēc Ā. Hitlera 1942. gada 12. decembra pavēles par 1908.—1922. gadā un vēlāk arī līdz 1900. gadam dzimušo vāciešu mobilizāciju.⁴ Taču zaudējumi bija tik lieli, ka divīziju «atsvaidzināšanai» jauniesaukto nepietika. 1942. gada 23. martā snaiperos iesaistīja bijušos malu medniekus un izveidoja «Oranienburgas malu mednieku komandu» (*Walddieb-Kommando Oranienburg*), kurā vēlāk iesaistīja tūkstošiem Vācijas armijas dezertieru un ap 770 agrāko politisko ieslodzīto, tā it kā ļaujot izciest sodu.⁵ Bija sākusies «erzackaraspēka» veidošana.

Pēc sakāves pie Staļingradas Vācijas virspavēlniecība sāka meklēt vietējo tautu atbalstu cīņai pret boļševismu vismaz trijās jomās: militārajā, iekšpolitiskajā un starptautiskajā. Vācijas armijas ģenerālštābā pastiprinājās informācijas vākšana par krievu, ukraiņu, rumāņu u. c. «bandu» mērķiem un sadarbības iespējām ar Vāciju. Šinī nolūkā

1 LZA CA, akad. V. Samsona fonds Nr. 40, 5. apr., 1. l. «Meža kaķu arhīvs», I sēj., 65. lpp.

2 Widerstand gegen das Sowjetregime und seine Ausnutzung für deutsche Interessen. — BA MA RH 2 3. Teil, S. 198 u. a.

3 *Drosbow V.* Der Kleinkrieg, Partisanentum und Sabotage. 1931. — BA MA RH 2/2546, RH 2/2129.

4 *Keiling W.* Das Deutsche Heer. 1939—1945. Bad Nauheim, 1956, S. 202.—204.

5 *Klausch H. P.* Antifaschisten in SS Uniform. Bremen, 1992, S. 32, 46, 225, 262.

gestapo izmantoja kā masu medijos izplatīto informāciju, tā savu aģentūru «bandās», arī sagūstīto sarkanarmiešu nopratināšanas materiālus. Sevišķi plaša pētniecība un sazināšanās notika ar krievu un ukraiņu «bandām un kustībām» (UPA, KAA). Pēc Vācijas armijas atkāpšanās no Krievijas un Ukrainas apgabaliem kļuva skaidrs, ka daļa «bandu» nepievienojās Sarkanajai armijai, bet turpināja cīņu pret padomju varu. Jau 1942. gada vasarā vācu aģenti PSRS teritorijā, spriežot pēc Vācijas armijas virspavēlniecības kartēm, bija plaši iesaistīti izlūkošanas darbā.¹ Kā liecināja Vācijas armijas izlūkošanas materiāli, jau kopš 1942. gada Ukrainā darbojās partizāni, kuru mērķis bija Ukrainas neatkarība.² Vācijas armijas virspavēlniecības sarunās ar UPA tika noskaidroti ukraiņu nacionālo partizānu sadarbības noteikumi ar Vāciju.

Stāvoklis sāka mainīties arī Baltijā. 1942. gada otrajā pusē Ostlandes armijas izlūkošanas pārvalde ziņoja, ka situācija Ostlandē vairākās jomās nopietni ietekmē Ostlandes armijas stāvokli frontē. Jau 1942. gada 26. decembrī tika sagatavots Ostlandes armijas virspavēlnieka kavalērijas ģenerāļa Brēmera plašs slepens ziņojums «Stāvoklis Ostlandē», kas 1942./1943. gada mijā personīgi tika iesniegts ģenerālfeldmaršalam Keitelam.³ Šajā ziņojumā ģenerālis Brēmers apskatīja trīs Ostlandes problēmas: 1) visu Ostlandes zemes daļu nomierināšana; 2) Ostlandes lauksaimniecības izmantošana; 3) Ostlandes darbaspēka racionāla izmantošana Ostlandes un reiha labā. Ģenerālis atzina, ka visvairāk neapmierināto dzīvo Latgalē, Baltkrievijā un Viļņas apgabalā. Kaut arī šajos novados darbojas armija un policija, ģenerālis ieteica lietot politiskus līdzekļus: a) rūpēties par atsevišķu tautu politisko nākotni; b) izkliegt bailes no iespējamās izsūtīšanas no savas zemes (*Verdrängung*); c) zemes privatizēšanu; d) iesaistīšanu cīņās Austrumu frontē. Ģenerālis radušos situāciju skaidroja ar sliktu Ostlandes pārvaldes stāvokli, ieteica veikt organizatoriskus un saimnieciskus uzlabojumus. Minēto pasākumu īstenošana dotu iespēju izveidot militāras vienības, balstoties uz likumīgu mobilizāciju ar sekojošu šo vienību iekļaušanu Vācijas armijā. Kopā savelkot, ģenerālis Brēmers atzina: «Es uzskatu par nepieciešamu noteikt pārvaldes maiņu Ostlandē.» Ja tas nenotiktu, kā pēdējo izeju ģenerālis Brēmers ieteica ievest Ostlandē militāro pārvaldi. Ja minētie jautājumi tiktu atrisināti, ģenerālis Brēmers domāja, ka augtu Ostlandes uzticība Vācijai un

1 BA MA RH 2/2594K, 2769K.

2 Turpat, RH 2/2546, 18.—21. lpp.

3 Lage im Ostland. — BA MA RW 41/53.

katrs iedzīvotājs piedalītos cīņā pret boļševikiem. Kaut arī ģenerāļa Brēmera priekšlikumos izpaudās viņa personīgais naidis pret H. Lozi, tomēr viņa minētos faktus nevarēja noliegt.

Stāvokli saasināja Vācijas armijas izlūkošanas prognozes. Ģenerāļa Gēlena vadītā Vācijas armijas virspavēlniecības (VAV) 12. nodaļa «Svešie karaspēki Austrumos» (SKA) 1943. gada 9. novembrī paredzēja, ka jau 1943./1944. gada ziemas kaujās Sarkanā armija par vienu no uzbrukuma centriem uzskatīs Baltiju un sasniegs līniju Rēzekne—Daugavpils, tā ielencot pie Ilmeņa ezera esošos spēkus. Taču, sākoties 1944. gada janvāra operācijām, bija redzams, ka Gēlena prognoze nepiepildījās un Austrumu fronte tādā veidā nesabruka.¹ Hitlerš vēl cerēja izmantot «iekšējās rezerves».

Jau 1943. gada 22. decembrī Ā. Hitlerš uzdeva izmantot 16. armijā nacionālsociālistiskās vadības virsniekus (NSVV),² kaut arī ar pavēli bija noteikts, ka, ieceļot vadošos virsniekus, NSVV jāklausa armijas virspavēlniecībai,³ kas reglamentēja virsnieku izvēli.⁴ 1944. gada 3. augustā Ā. Hitlerš vēlreiz uzdeva NSVV klausīt armijas komandieriem. Taču nacistiskās partijas virsnieku izmantošana Baltijā paredzētajā armijā nedeva gaidītos rezultātus.

Lai samazinātu vācu karaspēka trūkumu, Vācijas armijas ģenerālštābs sāka plānot arī «pusāriešu un neāriešu» karaspēka vienības. Taču šeit bija jāsaprotas ar nopietnu pretdarbību. Par latviešu pretestību, cīnoties vācu armijas rindās 1943. gada otrajā pusē, bija skaidrs kā Berlīnē,⁵ tā Maskavā.

1943. gada 15. oktobra pilnīgi slepenajā (00599) izlūkziņojumā Nr. 4 PSRS Centrālā partizānu štāba priekšnieka vietniekam valsts drošības komisāram Beļčenko Latvijas sarkano partizānu štāba priekšnieks pulkvedis Sproģis rakstīja: jauna mobilizācija Latvijā nav iespējama, jo «mobilizācijas gadījumā viņi visi aizies mežos», kur meklēšot sakarus ar sarkanajiem partizāniem.⁶

1943. gada decembrī Sproģis jau ziņoja Beļčenko, ka, pēc nepārbauztām aģentūras ziņām, Daugavpili un Rēzeknē darbojas Latvijas nacionālo partizānu štābi.⁷ No šiem ziņojumiem secināja, ka pēc vācu armijas izdzīšanas bija gaidāms nacionāls partizānu karš.

1 *Wilhelm H. H.* Die Prognose der Abteilung Fremde Heere Ost 1942—1944, S. 50.

2 Nationalsozialistische Führungsabteilung.

3 BA MA RH 20-16/623, S. 9, 3. §.

4 Dienstanweisungen für die NS Führungsoffiziere im Heere. — Turpat, 11.—12. lpp.

5 *Strods H.* Zem melnbrūnā zobena, 95.—96. lpp.

6 LVA (LKP CK arhīvs), 302. f., 1. apr., 52. l., 39.—43. lp.

7 Turpat, 53. l., 38. lp.

Ieskatoties Sarkanās armijas Galvenās izlūkošanas pārvaldes (kopš 1943. gada «Smeršs») politpārvaldes, Latvijas sarkano partizānu štāba ziņojumos, kā arī latviešu cīņu gaitu aprakstos pret Sarkanā armiju, leģiona dezertieru un gūstekņu nopratināšanas protokolos,¹ redzams, ka LK(b)P CK un Latvijas PSR NKVD jau 1943. gadā Maskavā kļuva skaidrs, ka latviešu tauta pret Sarkanā armiju cīnīsies, sākot nacionālo partizānu karu. Latviešu tauta gribēs atriebt par nodarīto 1941. gadā, gribēs parādīt pasaulei, ka tā prot aizstāvēt savu zemi. Tāpēc LK(b)P CK un Latvijas PSR NKVD, ne jau bez norādījumiem no augšas, it sevišķi 1944. gadā, sāka rūpīgi gatavoties cīņai pret nacionālo partizānu karu Latvijā.

Sprīžot pēc Vācijas ģenerālštāba izlūkošanas daļas materiāliem, vācu armija joprojām saņēma datus par Sarkanās armijas un vācu armijas aizmugures stāvokli no pieciem avotiem — radioizlūkošanas, gūstekņu un pārbēdzēju nopratināšanas, avioizlūkošanas, izlūku iesūtīšanas aizmugurē, no dezertieru nopratināšanas. Šie pēdējie dati liecināja, ka vācu armijas nevācu karavīru dezertēšana un izvairīšanās no iesaukšanas pastiprinās.

Latviešu izvairīšanās no iesaukšanas vācu armijā bija novērojama jau 1943. gada vasarā. 1943. gada 16. oktobrī 19. latviešu SS brīvprātīgās divīzijas komandieris SS ieroču ģenerālmajors Kihlers (Küchler) ziņoja Ziemeļu karaspēka grupas ģenerālštāba priekšniekam, ka 18—24 gadu veco iesaukšanai ir mazi rezultāti. «Personālā iztrūkst (aptuveni) 150 virsnieku, 1500 apakšvirsnieku, 5500 vīru. Tikai 1. grenadieru pulks (3 bataljoni) un 3. artilērijas nodaļa zināmā mērā ir ar personālu nodrošināta.»²

Cīņu organizēšanā Austrumu frontes ziemeļu daļas aizmugurē Vācijas armijas vadības rīcībā 1943.—1945. gadā, kā jau minēts, novērojami vismaz trīs posmi. Pirmais posms bija 1943. gada rudens (ziema) ar atkāpšanos uz t. s. Austrumu valni (*Pantherstellungen*) aptuveni Sebežas—Ostrovas—Opočkas līnijā. Šīs atkāpšanās plānošana pirmajā redakcijā Ziemeļu karaspēka grupas virspavēlniecībā slepeni bija sagatavota jau 1943. gada 2. septembrī ar segvārdu «Zilais gadījums» (*Fall Blau*).³ Šajā atkāpšanās plānā, kurā Latviju bija paredzēts pasludināt par operāciju apgabalu, Latvijai jāuztver 16. armija

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f.

2 BA MA RH 19/III 251, S. 102—103.

3 Studie «Fall Blau». Oberkommando Heeresgruppe Nord. Geheime Kommando-sache. 4 Ausfertigung. 1. Ausfertigung. — BA MA RH 20-16/423, S. 1—12.

(Igaunijai — 18. armija). Pavēlē karaspēka grupējumiem «Zilā gadījuma» īstenošanai¹ Lugas līnija bija jāsasniedz 30, bet Austrumu valnis — 75 dienās. Atkāpšanās plānā «Zilais gadījums» bija noteikts: «Pie ienaidnieka atstājamās ar prettanku lielgabaliem (*Pak*), bezdrāts sakaru līdzekļiem, satiksmes līdzekļiem un munīciju labi apgādātas, arjergarda (*Nachtruppen*) grupas, kuras ar visiem līdzekļiem cik ilgi vien iespējams traucē ienaidniekam virzīties uz priekšu un ieņemt nākamās pozīcijas.» Pēc uzdevuma izpildīšanas arjergarda grupām bija jāizraujas pie vācu armijas.² Tātad sākotnēji bija paredzēta Vācijas armijas arjergarda grupu cīņa.

1943. gada 14. novembrī Ziemeļu karaspēka grupas štāba priekšnieks atcēla minēto 1943. gada 2. septembra plānu un apstiprināja jauno, precizēto atkāpšanās plānu «2. studija «Zilajam gadījumam»».³ Šajā plānā jau blakus pirmajā plānā minētajām arjergarda grupām (*Nachtruppen*) bija noteikts organizēt «ziemas apstākļos pārvietoties spējīgas jauktas kaujas grupas un jagdkomandas, kuras novietotos blakus galvenajiem ienaidnieka virzišanās ceļiem un traucētu tā virzīšanos uz priekšu, kā arī novērstu bandu uzbrukumus...». Šo grupu galvenais uzdevums joprojām bija ar tankiem un triecienlielgabaliem novilcināt ienaidnieka sekošanu vācu armijai vai iznīcināt tās ienaidnieka daļas, kuras izlauzušās uz priekšu.⁴ Tātad atkāpšanās laikā uz «Panteras novietnēm» tā bija jāsedz vācu armijas kaujas grupām kopā ar jagdkomandām. Austrumu vienības (*Osttruppen*) bija noteikts izmantot tikai sarkano partizānu apkarošanai vācu armijas aizmugurē un sadalīt tās vienībās, ne lielākās par bataljonu.⁵ Šo vienību izmantošanā atkāpšanās kaujās radās grūtības, jo to karavīri dezertēja.

Tā Pleskavas komandantam 1943. gada 29. septembrī tika uzdots novērst baumas par pilsētas atstāšanu un veikt aģitāciju, lai kavētu sairt vairākām vienībām, kas sastāv no austrumtautu pārstāvjiem, armijas izpalīgiem (*HiWi*) u. c.⁶

Izņēmums nebija arī latviešu karavīri. Latviešu karavīru dezertēšana

---

1 Heeresgruppen-Befehl zur Durchführung des «Falles Blau».

2 BA MA RH 20-16/423, S. 7.

3 Oberkommando der Heeresgruppen Nord. 2. Studie «Fall Blau» (Rückzug der Heeresgruppe Nord auf die «Panther Stellung». Geheime kommandosache. Chefsache nur durch Offiziere. — BA MA RH 2/751, S. 4 u. a.

4 BA MA RH 2/751, S. 6.

5 Mitteilungen für die Kommandiere der Osttruppen z. b. v. Geheim. H. Qu. OKH 7. Mai 1943. — BA MA DH 11/V/V 15, S. 1.—5.

6 Unterweisung der Einheitsführer von Pleskau durch den Standort-Kommandant von Pleskau. — BA MA RH 19/III 251, S. 43. u. a.

vai neatgriešanās pēc atvaļinājuma vienībā, kā redzams no Vācijas 18. armijas Ic (izlūkošanas) nodaļas ziņojumiem, bija sākusies vismaz 1943. gadā līdz ar sakāvēm frontē. 1943. gada 1. novembrī 18. armijas Ic nodaļa rakstīja — karavīri uzskata, ka nākamā kaujas līnija būs Daugava,¹ kaut arī armija gatavojās atkāpties tikai uz t. s. «Panteras» nocietinājumu līniju, kuru bija paredzēts izveidot Krievijas—Baltkrievijas teritorijā. 1944. gada 22. februārī, kad 18. armija ar 1943. gada 3. septembri bija pārgājusi uz «Panteras» nocietinājumu līniju, 18. armijas virspavēlnieks rakstīja, ka kauju smagumu iznesa SS policijas divīzija, taču armijas uzdevums ir novērst karavīros katru domu «par brīvprātīgu iziešanu no armijas rindām».² Ģenerālštāba sastādītājās «bandītu kartēs» redzams, ka jau 1944. gada sākumā 18. armijas aizmugurē Abrenes—Liepnas—Alūksnes apvidū, kur bija gaidāms Sarkanās armijas lieluzbrukums caur Pleskavu, blakus Sarkanās armijas organizētajiem partizāniem un pat sarkano partizānu sastāvā darbojās vācu armijas dezertieri (*Fahnlüchtige*), no kuriem vairāki jau bija nošauti.³

Ar 1943. gada 14. novembra pavēli «Panteras pozīcijās» (*Pantherstellung*) Ziemeļu karaspēka grupas 16. armijai bija jāatrodas Pustoškas—Opočkas—Ostrovas frontē, bet 18. armijai — Pleskavas—Tērbatas—Narvas frontē. Ziemeļu karaspēka grupas virspavēlniecības vadības nodaļa (Ia) atradās Siguldā, bet virspavēlniecības izlūkošanas (Ic) nodaļa — Cēsis. 16. armijas štābs bija Malnavā, bet 18. armijas štābs — Elvā. Ostlandes armijas pavēlnieks atradās Rīgā, bet Ziemeļu karaspēka grupas pavēlnieks — Ogrē.⁴

Tā redzam, ka 1943.—1944. gadā Vācijas armijas virspavēlniecība novēroja divus savstarpēji saistītus procesus. Pirmkārt, tā bija dezertēšanas pastiprināšanās no nacionālajām karaspēka vienībām. Otrkārt, tas bija nacionālo partizānu kustības sākums frontes aizmugurē, kurā bija paredzēta vieta arī latviešiem.

Kā redzams no vācu armijas pretizlūkošanas dienesta pārskata par Latvijas partizānu kustību (līdz 1950. gadam),⁵ kas bija nodots A. Silgaiļa atsauksmei un kuru pēdējais 1971. gadā publicēja «Daugavas

1 BA MA RH 20—18/1138, S. 6.

2 Turpat, 4. lpp.

3 BA MA RH 20-18/1140.

4 Einsatz in der «Panther» Stellung. Geheime Kommandosache. — BA MA RH 2/751, S. 21—22.

5 Varbūt Gēlena organizācija? Tulkojumu publicējis A. Silgailis. Pretestības kustība Latvijā līdz 1950. gadam. — Daugavas Vanagu Mēnešraksts, 1971, Nr. 3.

Vanagu Mēnešrakstā», Vācijas armijas virspavēlniecības pretizlūkošanas dienests (*OKW Abwehr II*) jau 1943. gada decembrī atkāpšanās gadījumā paredzēja uzticēt pretestības kustības izveidošanu Latvijā «Galvenajam avotam» (*Hauptquelle*). Tai vajadzēja būt pakļautai pretizlūkošanas dienestam Rīgā. Šo pretestības kustības organizēšanas plānu «Galvenais avots» izstrādāja un 1944. gada janvārī iesniedza toreizējam pretizlūkošanas dienesta priekšniekam ģenerālštāba pulkvedim Freitāgam fon Loringhofenam, bijušajam armijas grupas «Dienvidi» izlūkošanas daļas priekšniekam.

Tā kā latvieši pret vāciešiem izturējās lojāli tikai tādēļ, ka uzskatīja vāciešus par aizsargdambi pret lieliniekiem, bet patiesībā bija draudzīgi noskaņoti pret angļiem, bija paredzēts izveidot maskētu, it kā no Anglijas vadītu pretestības kustību cīņai pret uzbrūkošo Sarkano armiju. Pretestības kustību Latvijā organizētu fiktīvi angļu aģenti, izmetot angļu apbruņojumu un sabotāžas līdzekļus no vācu lidmašīnām. Sākotnēji bija paredzēts izdot viltus pavēli, ka Anglija sabiedrojusies ar Padomju Savienību, lai uzvarētu Hitleru, bet nedomā daļu no Eiropas, arī Baltijas valstis, atstāt krieviem. Tiklīdz Krievija centīsies ieņemt Eiropu, tai būs jārēķinās ar Rietumu sabiedroto pretestību. Taču no atklāta konflikta ar Padomju Savienību ir jāizvairās, tādēļ pagaidām veicami slepeni priekšdarbi, lai pēc iespējas ātrāk atbrīvotu Baltijas valstis. Taču šo plānu galu galā atmata, jo pretizlūkošanas iestādes (*Abwehr III Stellen*) un SD darbība būtu apgrūtināta, nespējot vairs atšķirt īstos ienaidnieka aģentus no maskētajiem. Tāpēc «Galvenais avots» centās izvirzīt pretestības grupu priekšgalā «izkārtnes» latviešu marionetes (*Strohmänner*) ar latviešu ģenerāli Kureli priekšgalā. Viņam latviešu aprindās bija laba slava, jo atgādināja Latvijas neatkarības laikus. Līdzīgs pasākumu plāns «Eihe» bija pieņemts Igaunijā. Domājams, ka vispārējā izkārtojuma autors bija Freitāgs fon Loringhofens. Pēc E. Upelnieka atmiņām, Latvijas Centrālās padomes (LCP) uzdevumā kurelieši 1944. gada pirmajā pusē veidojuši bunkurus un ieroču slēptuves X-dienai. Jau 1943. g. LCP bija izstrādāts mobilizācijas plāns cīņai par neatkarīgu Latviju.

Tāpat Vācijas armijas atkāpšanās posmā uz «Panteras līniju» 1943. gada beigās latviešu iesaistīšana «mazajā karā» Sarkanās armijas aizmugurē Vācijas armijas virspavēlniecības plānos nebija paredzēta un netika veikta. Latviešu policijas vienībām bija plānots cīnīties frontē un pret sarkanajiem partizāniem, bet armijas aizmugurē darbotos uzticamas vācu armijas arjergarda daļas un krievu tautības

izlūki. Taču zināmi plāni latviešu iesaistīšanai «mazajā karā», kaut arī «angļu pusē», bija uz mesti. Īstenībā no vācu armijas dezertieriem un no iesaukšanas bēgulošajiem Latvijā veidojās topošo nacionālo partizānu kadri.

2. Vācijas «mazā kara» veidojumi

Vācijas armijas «mazā kara» stratēģijas vispārējā koncepcija tika izstrādāta lielā steigā, pirmām kārtām balstoties uz vācu paramilitāro organizāciju pozitīvo pieredzi. Jau pēc Pirmā pasaules kara Vācijā bija izveidojušās vairākas pusmilitāras organizācijas «*Stahlhelm*» (Tērauda bruņucepure), «*Wehrwolf*» (Vilkači), «*Wiking*» (Vikings) u. c. 1922. gadā šīs vienības tika oficiāli atzītas, bet 1933. gadā, izņemot «*Stahlhelm*», tika likvidētas.¹ Pēc šo paramilitāro pretvalstisko organizāciju parauga Vācijas armijas virspavēlniecība plānoja veidot pretestības grupas. «Mazā kara» stratēģiju Vācijas armijas virspavēlniecība cerēja īstenot, pirmkārt, ar «*SS Jagdverband*» (SS Mednieku savienība) palīdzību. «*SS Jagdverband*» bija nosacīts nosaukums kaujas grupām, kas darbotos ienaidnieka aizmugurē. To dislocēšanas vietas varēja būt gan Vācijā, gan ienaidnieka aizmugurē. «*SS Jagdverband*» komandēja SS štandartenfīrers Oto Skorцени (1908—1975),² bet štāba priekšnieks bija Adriāns fon Felkerzāms. «*SS Jagdverband*» vienības atradās Vācijas armijas ģenerālštāba 12. nodaļas (*Fremde Heere Ost*) pakļautībā, un to darbībai norādījumus deva ģenerālis R. Gēlens. Jau 1943. gada pavasarī, pēc H. Himlera rīkojuma, SS ģenerālis H. Jitners bijušajā Hohencollernu medību pilī Fridentālē, kādus 70 km uz ziemeļiem no Berlīnes, ierīkoja «*SS Jagdverband*» mācību un dislokācijas centru. Otrā, vēlāk atjaunotā, bija «*Wehrwolf*» (Vilkaču) organizācija.

Vācijas armijas virspavēlniecība kopā ar firera galveno mītni 1945. gada februārī bija sagatavojusi pavēli visām karaspēka grupām, armijām, karaspēka virspavēlniekiem speciālu uzdevumu izpildīšanai ienaidnieka frontes aizmugurē. Speciālā abvēra ģenerālinspektora, SS obergrupenfīrera Pricmaņa vadībā tapusi izveidota «*Wehrwolf*» organizācija (saīsināti — W-organizācija). Tai bija jādarbojas mazās grupās Vācijas teritorijā un, tuvojoties armijai, jāiekļaujas operācijās armijas

1 Das Grosse Lexicon des Dritten Reiches. München, 1985, S. 625.

2 Turpat, 541. lpp.

sastāvā. Vērvolfu vada «Pricmaņa sevišķais štābs». Grupas darbojas privātā un formas tērpos, un to rīcība tiks saskaņota ar ienaidnieka frontes aizmugurē izveidotajām «SS Jagdverband» vienībām, frontes izlūku komandām, patruļu komandām.¹

Latvijā galvenokārt darbojās «Sonderverband z. b. V. Friedental». No šīs vienības jau 1944. gada 17. aprīlī izveidojās «SS Jägerbataillon 502» ar 3 motorizētām rotām.² SS Jagdverband Süd-West darbojās Francijā, SS Jagdverband I — Krievijā, SS Jagdverband II — Polijā un Ukrainā. SS Jagdverband I izveidojās 1944. gada augustā viena bataljona stiprumā, kas darbojās Sarkanās armijas aizmugurē galvenokārt ar krievu brīvprātīgo palīdzību. SS Jagdverband II dislocējās Breslavā. Viena no SS Jagdverband Ost I un II aktivitātēm bija slepeni municijas noliktavu izveidošana teritorijās, kuras, iespējams, nonāks ienaidnieka rokās. Šādas noliktavas tika izveidotas Bavārijā, Bohēmijā un citur.³

Latvijas Padomju enciklopēdijā teikts, ka darbojās «SS Jagdverband Lettland», kāda patiesībā nepastāvēja. Šeit arī teikts, ka šī organizācija sagatavojusi ap 2000 latviešu fašistu padomju partizānu, izlūku un pagrīdnieku apkarošanai. Organizācijas štābs atradies Kables pagastā.⁴

Baltiju pārzināja SS Jagdverband I nodaļa Jagdverband Ost (Ostland). Ar RSHA 1944. gada 7. oktobra pavēli visas pretestības grupas tika pakļautas «Ostlandes mednieku savienībai» (Jagdverband Ostland). Šo vienību nodošana praktiski tika pabeigta 1944. gada 11. novembrī.

SS Jagdverband OST I «principiālajā projektā» bija paredzēta grupu paplašināšana un organizācijas uzlabošana. Štābam bija uzdots visas grupas stingri turēt savās rokās, izveidot atbalsta grupas, radīt tautas pretestības kustību. «Dabiski būtu radīt nacionālsociālistisko latviešu tautas partiju,» teikts projektā, «kurā iekļautos visas atklātās organizācijas un kuras slepenā daļa vadītu partizānus un nelegālistus.»⁵ Taču arī toreiz tika uzskatīts par politiski neizdevīgu radīt latviešu nacionālsociālistu partiju. Lai apietu neuzticēšanos vācu varas veidotām organizācijām, «jāizveido fiktīva slepena «Latviešu cīņas organizācija»». Tai jāpakļaujas SS Jagdverband Ost I, kurš vadītu LCO. Kurzemei nonākot boļševiku rokās, LCO kā SS Jagdverband Ost I galvenais štābs pārņemtu kustības vadību. SS Jagdverband Ost I bija jāizrauga Kurzemē

1 BA MA RH 2/1930, S. 62—63.

2 Rose A. Wehrwolf. 1944—1945. Stuttgart, 1990, S. 203.

3 Turpat, 153.—154. lpp.

4 Latvijas Padomju enciklopēdija. R., 1985, 6. sēj., 643. lpp.

5 Kurzemes organizēšanas darbs pretboļševistiskai cīņai. Principiāls projekts. — LZA CA, 40. f., 5. apr., 3. l., 1. lp.

apriņķu organizatori un propagandisti, jāizveido «legālā nelegālistu» kustība.

SS Jagdverband Ost I veidoja 212. un 313. frontes izlūkošanas grupas. «Tās atrodas vācu vadībā,» teikts vācu 16. armijas izlūkošanas daļas (Ic) politiski militārajā pārskatā par laiku no 1945. gada 1. marta līdz 15. martam, «un ir politiski militārs paņēmieni saistīt spēkus, kuri varētu vērsties pret vāciešiem. Tagad daļēji tie zaudējuši tautas uzticību un tiek uzskatīti kā vācu organizācijas.»¹ Tātad paši vācieši *SS Jagdverband Ost I* neuzskatīja par piemērotu latviešu pretboļševiku kustības organizatoru. Pretēji padomju autoru apgalvojumiem, ka *SS Jagdverband Ost* organizējusi Latvijā partizānu darbību, jāsaka, ka Vācijas armijas abvēra vadība Kurzemē partizānu karu okupētajā Latvijā vairākkārt uzskatīja par nemērķtiecīgu.

Kā redzams no 16. vācu armijas virspavēlniecības frontes izlūkošanas daļas priekšnieka Timermaņa 1945. gada 15. janvāra ziņojuma, vācu armijas virspavēlniecība nacionālo partizānu kustību principā uzskatīja par nemērķtiecīgu. «Šodien,» rakstīja Timermanis, «plašākai partizānu kustībai Vidzemē nav nozīmes. Terora atbalstīšana Vidzemē nav vēlama. Tā izsauktu tikai boļševiku asu pretdarbību, un latvieši nevajadzīgi zaudētu savas asinis.» Tajā pašā laikā Timermanis uzskatīja, ka «kādas sarkanās amatpersonas likvidēšana būtu attaisnojama.»² Viens no jagdferbandistu mērķiem bija cīņa pret vācu armijas sairšanu.

Pret dezertēšanu un izvairīšanos no iesaukšanas vācu armijā Vācijas armijas vadība Kurzemē cīnījās gan ar ideoloģiskiem, gan arī ar represīviem pasākumiem. Kā redzams no Vācijas 16. armijas nacionālsociālistiskās vadības nodaļas pārskata par laiku no 1944. gada 16. oktobra līdz 31. decembrim, nodaļa veikusi ne tikai lielu politisku darbu, galvenokārt vācu vienību vidū, bet arī organizējusi vāciešu apgādi, pētījusi armijas noskaņojumu. Ģenerālis Hilperts uzrunā visiem vācu virsniekiem teicis: «Arī Kurzemē notiek cīņa par reihu. Katrs ienaidnieka tanks, kuru iznīcina Kurzemē, neripos uz Austrumprūsiju.»³ Taču cīņu pret dezertieriem neuzticēja tikai jagdferbandistiem.

Cīņai pret dezertieriem un no iesaukšanas bēgulojošajiem Kurzemē, sākot ar 1944. gada oktobri, atradās 505., 705. un 725. slepenā lauku

1 B. Politiski-militārs pārskats Ic AOK. 1.03.—15.03.45. — LZA CA, 40. f., 40. apr., 3. l.

2 H. Q. Abt. Ic ziņojums no 15.I 1945. — LZA CA, 40. f., 5. apr., 2. l., 63. lp.

3 Tätigkeitbericht der Abt. NS-Führung. Armeekommando 16. — BA MA RH 20-16/624.

policijas (Žandarmērijas) nodaļas.¹ Tās sadarbojās ar 212., 311., 317. un 319. frontes izlūkošanas grupām,² kuras, tāpat kā slepenās lauku policijas (žandarmērijas) nodaļas, atradās 16. armijas virspavēlniecības Ic nodaļas (izlūkošana, sabotāža) pakļautībā.³ Bez tam Kurzemē, kā var spriest no atskaites, darbojās 304. frontes izlūkošanas komanda.⁴ Šī komanda līdz 1944. gada 7. oktobrim veica «mazā kara» organizēšanu Sarkanās armijas aizmugurē un bija tieši pakļauta Valsts drošības galvenajai pārvaldei (RSHA). Taču vācu «mazā kara» plāni Baltijā kļūst saprotamāki, ja tos salīdzina ar vācu «mazā kara» plāniem ar ukraiņu nacionālajiem partizāniem, kuriem Vācijas armijas ģenerālštābs pievērsa lielāku uzmanību nekā Baltijai.

Vācijas frontes izlūku grupām neizdevās visā Ukrainā izvērst partizānu karu, tāpēc turpinājās sadarbības meklējumi ar nacionālajiem partizāniem. Pat 1945. gada janvāra beigās, kad Sarkanā armija jau bija Vācijas teritorijā, ģenerālštābs vēl apsprieda jautājumu par sadarbību ar Rietumukrainas nacionālajiem partizāniem un domāja, ko solīt ukraiņiem par šādu sadarbību.⁵

Ukraiņu nacionālie partizāni, pirmkārt, prasīja Ukrainas valsts neatkarību tās nacionālajās robežās. Otrkārt, — tūlītēju Ukrainas valsts nodibināšanu. Treškārt, — apgādāšanu ar ieročiem un citiem materiāliem cīņai pret boļševikiem. Ceturtkārt, — nekavējoties atbrīvot no cietumiem ukraiņu partizānus.⁶ Taču pret vācu armiju UPA «bandas» izturoties nogaidoši (*abwartend*). Ukraiņu nacionālo partizānu cīņas turpinājās bez jūtama vācu atbalsta. 1944. gada jūlijā Vācijas armijas virspavēlniecības ģenerālštābam ziņoja, ka ukraiņu nacionālistu partizānu kaujas Sarkanās armijas aizmugurē turpinās. Taču uz jautājumu, ko darīt ar ukraiņu nacionālistu partizāniem, atbildes nebija.

1945. gada 20. februārī Vācijas armijas ģenerālštāba Austrumu svešo karaspēku nodaļas frontes izlūkošanas I daļa izstrādāja priekšlikumus «Balto partizānu veidošanai Austrumos viņpus frontes».⁷ Izejot no atzinuma, ka Sarkanā armija ir ļoti jutīga pret aizmugures uzbrukumiem, sevišķi, ja tie notiek ienaidnieka zemē, tika uzdots organizēt

1 *Geheime Feldpolizei*.

2 *Frontaufklärungsgruppe*.

3 Tätigkeitsbericht der Abt. Ic/AO von 11. okt. bis 31. Dez. 1944. — BA MA RH 20-16/613.

4 *Frontaufklärungscommando*.

5 BA MA RH 2/3031.

6 BA MA RH 2/2545.

7 BA MA RH 2/246, S. 35—36.

partizānu kustību Sarkanās armijas aizmugurē. To ieteica darīt tāpēc, ka Sarkanā armija bija iegājusi vairāk nekā 1000 km tālu svešās teritorijās, ka tai bija grūtības ar sakariem, ka iekarotās zemes neatradās pilnīgā padomju orgānu kontrolē, ka tur jau pastāvēja antikomunistisko elementu izveidota balto partizānu kustība. Balto partizānu kustībai jādarbojas tikai aiz frontes līnijas, tai jānodarbojas ar militāriem uzbrukumiem, sabotāžu un propagandu. Balto partizānu kustībā jāpiedalās visiem antikomunistiskajiem spēkiem, neskatoties uz nacionālajām un politiskajām atšķirībām. Partizānu štābam jā sastāv no četrām personām. Šie priekšlikumi tika nosūtīti VDGP un Vācijas armijas ģenerālštāba Austrumu svešo karaspēku nodaļai.

1945. gada 25. februārī Vācijas armijas virspavēlniecības Austrumu svešo karaspēku nodaļa izdeva slepenus norādījumus par pasākumiem ienaidnieka izlūkošanas aktivizēšanai. Norādījumi bija saskaņoti ar reihu Drošības galvenās pārvaldes militāro nodaļu. Tie uzdeva Sarkanās armijas izlūkošanu veidot uz plašākas un militāri spēcīgākas bāzes. Blakus līdzšinējiem savervētajiem krievu aģentiem nepieciešams izmantot «visu tautību piemērotus aģentus, kuru teritorijas ir okupējuši padomju krievi». Bija paredzēts «atsevišķas aģentu grupas padarīt tik tālu kaujas spējīgas, ka tās varētu nepieciešamības gadījumā ar ieročiem cīnīties pret ienaidnieka militārās pretizlūkošanas pasākumiem». «Lai aģentu izlūkošanu padarītu kaujas spējīgu,» teikts norādījumos, «ir nepieciešams tai piešķirt partizānu kustības raksturu.»¹ 102. un 103. frontes izlūkošanas komandai uzdeva izveidot 1000 cilvēku lielas partizānu vienības. Šos partizānus ieteikts saukt par zaļajiem un apvienot «Zaļo partizānu slepenajās vienībās». Taču zaļajiem partizāniem ieteica izvairīties no sadarbības ar Vlasova nacionālkrievisko kustību.²

Visu pretestības kustību Sarkanās armijas aizmugurē 1945. gada 1. martā Vācijas armijas ģenerālštābs dalīja 3 galvenajās grupās:

- 1) ziemeļu bandas (agrākās Baltijas valstīs);
- 2) «Bulba» (Ziemeļukraina, Koveļa—Sarni);
- 3) Banderas piekritēji vai UPA (Šepetovka—Proskurova—Kameņec-podoļska—Mogļeva).³

Taču Vācijas armijas plāni pārvērst nacionālos partizānus par

1 «Ihr das Gesicht einer Partisanenbewegung zu geben». — BA MA RH 2/1930, S. 99.

2 «Keine Beziehung zu Wlasow».

3 Widerstandsbewegung in Sowjethinterland. — BA MA RH 2/2546, S. 56.

provāciskiem partizāniem, kas cīnītos bez politiskās brīvības solījumiem, bija nolemti neveiksmēi.

3. No Opočkas līdz Kurzemei

Atšķirības «mazā kara» organizēšanā Sarkanās armijas aizmugurē Vācijas armijas atkāpšanās kaujām no «Panteras» līnijas uz Kurzemi 1944. gada pirmajos trijos ceturkšņos noteica vairāki apstākļi.

Frontes izlūku grupa domāja, ka t. s. nacionālie formējumi 1944. gadā pārdzīvo krīzi. To noteica militāri politiskais stāvoklis Austrumu frontē un politisko mērķu trūkums Austrumu telpai (*für den Ostraum*), tai skaitā Baltijas tautām. Krīzi veicināja arī padomju propaganda. Lai celtu austrumu brīvprātīgo vienību kaujas spējas, pirmkārt, tika ieteikts sadalīt šīs karaspēka vienības sīkākās vienībās un tajās palielināt vācu tautības karavīru skaitu. Otrkārt, tika paredzēts veikt pastiprinātu propagandu, skaidrojot, ka šo vienību cīņa notiek viņu pašu interesēs. Taču veidojās vien lielāka plaisa starp idejām un īstenību.¹ Tas atspoguļojās jau cīņā pret sarkanajiem partizāniem. 18. armijas Ic nodaļas darbības ziņojumā par laiku no 1944. gada 9. februāra līdz 24. februārim leitnants Bosse min, ka «bandu apkarošanai» Lugas—Pleskavas virzienā pietrūka nepieciešamo drošības spēku (*Jagdkommandos*), trūka izlūku tīkla (*V-Mann Netz*), kā arī gaisa un radioizlūkošanas. Kopā «bandās» esot ap 8000 cilvēku, kas ir pietiekami, lai krīzes gadījumā pārtrauktu vācu armijas sakarus. Sarkanie partizāni gan nevirzīšoties uz Latviju un Igauniju, tur neesot cerams sadarboties ar vietējiem iedzīvotājiem.²

Taču, neskatoties uz nedrošo stāvokli, jau 1944. gada februārī 18. armija sāka ierīkot sakaru tīklu ar Alsviķiem, Augšpili un Liepnu (pavēle Nr. 37). Kā redzams, 1944. gada 8. aprīlī sakaru ierīkošanu ar Viļaku—Abreni—Liepnu traucēja sarkano partizānu darbība. Lai to ierobežotu, 18. armijas izlūki, sākot ar 1944. gada 1. janvāri, regulāri noklausījās sarkano partizānu raidstacijas.³ Taču šis pasākums kopā

1 Propaganda von NS Führung den Freiwilligen Verbände. — BA MA RH 58—63, S. 1.—7.

2 Acta Winterschlacht 1944. Tätigkeitsbericht der Abteilung Ic von 9.—24. II 1944. — BA MA RH 20-18/1138, S. 19—20.

3 AOK 18 Führungsmeldungen von 1.01.44. bis 15.07.1944. — BA MA RH 20-18/1541.

ar gaisa izlūkošanu nevarēja kompensēt ziņotāju tīkla trūkumus Sarkanās armijas aizmugurē. Zināmas cerības tika liktas uz Vācijas armijas izlūku ziņojumiem.

No 1944. gada februārī sastādītā pārskata, kas balstās uz 35 gūstekņu nopratināšanu, Vācijas armijas virspavēlniecībai bija skaidrs, ka jau 1943. gada otrajā pusē un 1944. gada janvārī Sarkanās armijas aizmugurē no Ļeņingradas līdz Kaukāzam norisinājās pretpadomju partizānu vienību cīņa. Šīs vienības pa lielākai daļai sastāvēja no vācu okupācijas varas iestāžu darbiniekiem, policistiem, vācu armijas nevācu tautības dezertieriem. Tās dažkārt sasniedza 50 un pat 2000 cilvēku un slēpās mežos, bet Kaukāzā — kalnos.¹ Taču informācija par tām nepienāca regulāri.

Armijas virspavēlniecības informācijas stāvoklis sevišķi pasliktinājās 1944. gada pirmajos mēnešos, kad daudzas armijas raidstacijas bēgot tika atstātas ienaidniekam. Kā redzam no 18. armijas 1944. gada 26. maija pavēles, raidstaciju un telefona iekārtu atstāšanu kvalificēja kā kara sabotāžu un attiecīgi sodīja.² 18. armijas 1944. gada 15. jūlija pavēle uzdeva vācu spēkiem apsargāt sakaru līdzekļu transportus. Ar 1944. gada 18. septembra pavēli atkārtoti tika uzdots rūpīgi glabāt un pie nepieciešamības iznīcināt visus sakaru līdzekļus.³ Runa bija galvenokārt par vācu armijas frontes izlūku radiostacijām, kas noklausījās Sarkanās armijas un partizānu radiatorajumus. Tāpēc galvenā vērība tika pievērsta Latvijas robežas apsardzībai ar nacionālo vienību spēkiem.

1944. gada martā, spriežot pēc Vācijas ģenerālštāba kartes,⁴ Austrumlatvija cīņai pret sarkanajiem partizāniem bija sadalīta četros apakšiecirkņos. Pirmais apakšiecirknis atradās Dagdā (472 cilvēki), otrs apakšiecirknis — Šķaunē (220 cilvēki), trešais apakšiecirknis — Kārsavā (514 cilvēki), bet ceturtais — Abrenē (287 cilvēki). Visu kordonu 1499 cilvēku sastāvā ar štābu Rēzeknē komandēja majors Kičmeks. Taču šis kordons nebija diez cik uzticams.

Kā redzams no 18. armijas aizmugurē darbojušās lauku žandarmērijas 689. nodaļas atskaites par laiku no 1944. gada 1. jūnija līdz 30. jūnijam, žandarmi «ķemmējuši» Žiguru un Liepnas apkārtni līdz

1 Zusammenstellung von Meldungen über sowjetfeindliche Banden im rückwärtigen Feindgebiet. — BA MA RH 2/425, S. 56—59.

2 BA MA RH 20-18/1543, Anlage 1012.

3 BA MA RH 20-18/1545, Anlage 1189.

4 Bandelage März 1944. K II. — BA MA RW 41 51 K.

pat Siguldai. Šeit 17. un 18. jūnijā 18 žandarmi notvēruši divus dezertējušus latviešu karavīrus, no kuriem vienu nošāvuši. Kopā šī žandarmērijas nodaļa saķērusi 29 dezertierus, tai skaitā 3 vāciešus, 5 latviešus un 14 igauņus. Vēl vairāk žandarmi sagūstījuši karavīrus, kuri atradušies neatļautā prombūtnē no savām vienībām, — 133 cilvēkus, gan vieniniekus, gan grupās. Tajā pašā laikā lauku žandarmērijas komandantūras pagastos aizturējušas 172 vērmahta karavīrus un 146 brīvprātīgos.¹ Tādā veidā 18. armijas žandarmērija laikā no 1943. gada 11. novembra līdz 13. jūlijam bija aizturējusi 480 dezertējušus vācu armijas karavīrus.² Starp viņiem bija arī šucmaņi.

Sprīžot pēc Vācijas armijas Ziemeļu grupas armijas izlūkošanas daļas pārskatiem, Latvijā sākotnēji bija paredzēts izveidot vismaz trīs latviešu specvienības, kuras paliktu Sarkanās armijas aizmugurē kā ziņotāji un partizānu centrs. Par vienu no lielākajām bija paredzēta ģenerāļa J. Kureļa un kapteiņa K. Upelnieka vienība. Oficiāli Kureļa organizācija pastāvēja pie 5. Rīgas aizsargu pulka, kura komandieris Vejde bija droša vācu uzticamības persona.³

Šī plāna īstenošanai apmēram 1944. gada martā Vācijas armijas *Abwehr II* stājās sakaros ar ģenerāli Kureli, kurš Skrīveros bija iekārtojies savu štābu un mēģināja organizēt bijušos aizsargus stāties pretī Sarkanajai armijai. Bija skaidrs, ka Vācijas sabrukuma gadījumā latviešu nacionālajiem spēkiem būs zināma nozīme. Ģenerālis J. Kurelis, kurš pārstāvēja šo organizāciju galvenokārt uz āru, kaut gan istā pasākuma dvēsele bija štāba priekšnieks K. Upelnieks, pieņēma priekšlikumu organizēt pretestības kustību, cerot ar šiem sakariem iegūt savai organizācijai apgādi un zināmu drošību. 300 vīru lielajai kureliešu vienībai Skrīveros 1944. gada vasarā bija 100 franču šautenes, katra ar 100 patronām, un 10 tanku dūres.⁴ Ar šo apbruņojumu pulkvedis Utke uzdeva kureliešiem stāties pretī Sarkanajai armijai pie Daugavas plašā frontē, kaut arī sākotnēji bija plānota kureliešu palikšana Sarkanās armijas aizmugurē.

Ģenerāļa Kureļa organizācija nodeva vācu pretizlūkošanas dienestam apmācībai izmeklētus vīrus no aizsargu vai 15. divīzijas maskēto dezertieru aprindām. Apmācība ietvēra spridzināmo līdzekļu lietošanu, sabotāžas palīg līdzekļu izgatavošanu un ieroču lietošanu. Sākotnēji

1 BA MA RH 20-18/1476.

2 Tätigkeitsbericht Kogend u. IV d. 11.11.43.—13.7.44. — BA MA RH 20-18/1476.

3 *Strods H.* Zem melnbrūnā zobena, 79. lpp.

4 Egila Upelnieka atmiņas.

apmācītāji bija vācu pretizlūkošanas dienesta pasniedzēji. Vēlāk vācu personālu aizstāja ar latviešiem, jo kurelieši vairākumā nebija draudzīgi vāciešiem. Tā, piemēram, kursu dalībniekiem politiskus priekšlasījumus lasīja bijušais satiksmes ministrs B. Einbergs un pats ģenerālis Kurelis. Kureļa darbība pamudināja vācu drošības dienestu (SD) jau sākumā apsvērt pretakciju — arestēt Kureļa štābu. Taču šis nodoms atdūrās uz vācu pretizlūkošanas dienesta pretestību. Vidzemes atstāšanas gadījumā ģenerālim Kurelim ar 10—15 kaujas grupām bija jāpaliek Vidzemē un pašam jāuzņemas opozīcijas vadība.

Neatkarīgi no ģenerāļa Kureļa organizācijas austrumos no Cēsīm tika atstāta 25 vīru grupa rezerves virsnieka Pētera Dambīša vadībā.¹ P. Dambītim piederēja lielā «Dambīšu» saimniecība, kas atradās ziemeļos no Smiltenes. P. Dambītis jau pirmajā krievu okupācijas gadā bija aktīvs «Smiltenes zaļo partizānu grupas» dalībnieks. Tagad P. Dambītim četras nedēļas pēc Sarkanās armijas ienākšanas bija jāuzsāk darbība Ziemeļvidzemē, vispirms Burtnieku ezera apkārtnē. Tā kā radiosakaru iekārtošana kavējās, sakari bija jāveic ar kurjeriem.

Trešā nelielā grupa tika atstāta Siguldas miertiesneša Rozenberga vadībā. Šai grupai bija gan nodots radioraidītājs, bet, tā kā sakarus nespēja saskaņot, raidītāju lietot nevarēja. Vācijas armijas izlūkošanas daļas ziņojumos arvien biežāk tika pieminēts, ka latviešu un igauņu vienības vāji cīnās ar Sarkanā armiju, kamēr vācieši cīnītos varonīgi. Tā latviešu vienības 1944. gada 21. jūlijā neesot izturējušas Sarkanās armijas uzbrukumu pie Ostrovas, bet igauņi vāji cīnījušies uz ziemeļiem no Tērbatas.² Tāpēc Vācijas armijas pavēlniecība šai laikā vēl plaši nepraktizēja atstāt vācu armijas aizmugurē latviešu un igauņu vienības. Tas tika uzticēts galvenokārt vāciešiem. Tika nolemts izveidot vācu «Apakšvirsnieku rotas speciāliem uzdevumiem» un atstāt tās Sarkanās armijas aizmugurē tālu no satiksmes ceļiem. Ar Vācijas armijas virspavēlniecības (OKH) 1944. gada 12. jūnija slepenu pavēli arī 18. armijā tika organizēta šāda rota, kurai blakus ziņu dienestam būtu jāveic arī kaujas darbība.³ Kaujas grupas ienaidnieka aizmugurē tiktu apgādātas ar raidītājiem, tāpēc Aucē tika ierīkota skola (*Schüle*) kaujas grupu apmācībai. Šajās grupās kā vietējo apstākļu pazinējiem zināma

1 Grupā plānoti 22 cilvēki, segvārds «Herakls». — LVVA, P-82. f., 46. l., 10. u. c. lp.

2 Kampf an der Narwa-Front bis zur Kämpfung von Estland und Rückzug auf die Düna. — BA MA Fr. D 151, S. 69.

3 Unteroffizier-Kompanie für besondere Einsatz (Uffz. Kp. E.). — BA MA RH 20-18/1543.

vieta bija jāieņem arī igauņiem un latviešiem. Taču igauņu radiooperatoru sagatavošanā, acīmredzot vājo vācu valodas zināšanu dēļ, bija radušās lielas grūtības. Kā redzams no pārskata par «ziņotāju grupu» (*Nachrichtentruppen*) sagatavošanu, no 22 Auces «radioskolas» audzēkņiem par derīgiem tika atzīti 10 audzēkņi.¹ 1944. gada 30. jūnijā ar 18. armijas slepenu pavēli tika izveidoti «Radiosakari Tējas roze».² 1944. gada 1. jūlijā šos sakaru punktus paredzēja rīkot arī Kurzemē. Kopā 18. armijas aizmugurē tika plānots ierīkot 12 raidstacijas ar segvārdiem «*Hipura*», «*Umbruch*», «*Orame*», «*Sumpherr*», «*Brigita*», «*Elephant*», «*Professor*», «*Maksis*» u. c. Instrukcijā šīm vienībām ienaidnieka aizmugurē tika noteikts izvietoties drošās vietās un katru mēnesi mainīt savu atrašanās vietu un raidītāja viļņus. «Jānodrošina,» teikts instrukcijā, «ka radioiekārtas nekādā gadījumā nekrīt ienaidnieka rokās. Blakus radiatoraidītājam jānoliek rokas granātas un degviela. Kādam virsniekam jābūt atbildīgam par iznīcināšanu, viņam jānozīmē vietniēks.»³

Taču atstāt šādas «ziņotāju rotas» aizmugurē 1944. gada jūlijā—septembrī ne 16., ne 18. armija faktiski nespēja, jo pašām katastrofāli trūka sakaru līdzekļu. Ar 1944. gada 16. oktobra pavēli 18. armija uzdeva izmantot raidītājus un uztvērējus taupīgi. 18. armijas sakaru nodaļas vadītājs grāfs fon Bidingens (*Büddingen*) 1944. gada 27. oktobrī ziņoja Ziemeļu kaujas grupas virspavēlniekam, ka atkāpšanās kauju rezultātā 18. armijai palikuši tikai 43% kabeļu, 65% telefona aparātu, 38% uz muguras pārvietojamo radiatoraidītāju un 60% maldināšanas radioaparātu (*Tarn-Funkgeräte*). Tā kā cerību uz papildināšanu neesot, Bidingens lūdza sniegt 18. armijai steidzamu palīdzību. 1944. gada 8. novembrī Bidingens savu lūgumu 18. armijas štāba priekšniekam ģenerālim Ferčam atkārtoja, jo katastrofāli trūkstot kā iekārtu, tā cilvēku.⁴ Arī nacionālo karaspēku vienību sairšana turpinājās. Latviešu dezertēšana un neatgriešanās vienībās pastiprinājās 1944. gada vasarā, kad Vācijas armijas virspavēlniecība jau bija slepeni izstrādājusi plānu 28 civilobjektu uzspridzināšanai Liepājā⁵ un plānoja «Rīgas tilta gala» pozīciju izveidošanu. Ar 1944. gada 11. jūlija Vācijas armijas Ziemeļu

1 BA MA RH 20-18/1543, Anlage 1016.

2 «*Funkverbindungen Teerose*».

3 BA MA RH 20-18/1543.

4 BA MA RH 20-18/1547 KTB, Anlage 1246, 1267, 1313.

5 Geheime Kommandosache. Der Festungskommandant Libau. Zerstörungs-kalender für die geplante Zerstörungen von Objekten des zivilen Sektors in Befehlsbereich des Festungskommandant Libau. — BA MA RW 41/49, S. 1.—2. u. a.

Hanns Fiedler
Grenzstr. 21
8230 Bad Reichenhau
Lehrerbildungsstelle 10

TAGESBEFEHL

Soldaten des Heeres!

Ein kleiner Kreis gewissenloser Offiziere hat auf mich und den Stab der Wehrmachtsführung einen Mordanschlag verübt, um die Staatsgewalt an sich reißen zu können. Die Vorsehung hat das Verbrechen mißglücken lassen.

Durch das sofortige tatkräftige Eingreifen treuer Offiziere und Soldaten des Heeres in der Heimat wurde die Verräterclique in wenigen Stunden ausgelöscht oder festgenommen. Ich habe das nicht anders erwartet.

Ich weiß, daß Ihr wie bisher in vorbildlichem Gehorsam und treuer Pflichterfüllung tapfer kämpft bis am Ende der Sieg trotz allem unser sein wird.

Führerhauptquartier, 22. Juli 1944

Der Führer:

gez. ADOLF HITLER

Verteiler:
Ein Blatt.

grupas pavēli Rīgā bija jāizveido tilta gala nocietinājumi Vācijas armijas atkāpšanās segšanai. 1944. gada 27. jūlijā Ā. Hitlers uzdeva «Rīgas aizsardzībā izmantot katru ieročus nest spējīgu vīrieti».¹ Tātad vācu armijas atkāpšanās no Latvijas bija plānota caur Rīgu. Tajā pašā laikā latviešu dezertēšana turpinājās.

Ostlandes vērmahta virspavēlnieks savā mēneša pārskatā Nr. 35, kas noslēgts 1944. gada 30. jūnijā, ziņoja, ka Lubānas novadā pie sarkanajiem partizāniem dienā ierodas ap 40 cilvēku. «Padomju bandu vadība,» rakstīja virspavēlnieks, «acīmredzot cenšas izveidot bandītu vienības arī latviešu apgabalā»,² kaut arī zemnieki pret vāciešiem noskaņoti visumā draudzīgi. Latvieši baidoties no boļševiku uzbrukuma, kas negatīvi ietekmē viņu noskaņojumu un veicina latviešu dezertēšanu.³

36. mēneša ziņojumā par laiku no 1944. gada 1. jūlija līdz 8. augustam Ostlandes vērmahta virspavēlnieks rakstīja, ka, neskatoties uz latviešu dezertēšanu no vācu armijas, bandītu uzbrukumi vācu armijai Latvijā nav notikuši. Atsevišķi uzbrukumi bijuši Smiltenes un Jaunjelgavas apkārtnē, taču visumā bandas, kas bieži sastāv no latviešu un ukraiņu dezertieriem, vācu armijai neuzbrūk.⁴ Arī 38. vācu divīzijas frontes izlūkošanas daļa savā 1944. gada 30. jūlija ziņojumā rakstīja, ka armijas aizmugurē pa mežiem klist daudzas bandas, kas sastāv no dezertējušiem brīvprātīgajiem, bēgulojošiem no iesaukuma armijā, kā arī darba dienestā un vācu uzņēmumos nodarbinātajiem civiliedzīvotājiem. Frontes izlūkošanas daļa ziņoja, ka 38. jaudkomanda un 138. armijas nodrošināšanas pulks (Sicherungs Regiment) veicis cīņas ar sarkanajiem partizāniem Viļakas apkārtnē, taču ziņas par ienaidnieku tā iegūst, galvenokārt tikai pratinot Sarkanās armijas gūstekņus, kuri par vietējiem apstākļiem parasti maz zināja. Tāpēc vācu armijas pavēlniecībai tika arvien vairāk ieteikts armijas aizmugurē atstāt latviešu un igauņu tautības ziņotājus. «Izejot no pretizlūkošanas vajadzībām un nolūkā nostiprināt karaspēka aizmuguri,» rakstīja 38. vācu armijas divīzija, «ļoti nepieciešami, ka latviešu policija un paš aizsardzība bez ierobežojumiem stātos divīzijas Ic nodaļas rīcībā,

1 Sicherung der Arbeiten in Brückenkopf Riga. 1944. g. 17. VII. Pavēle Nr. 44. Befehl 27.07.44. Wehrmachtsbefehlshaber Ost. Betr. Verteidigung von Riga. — BA MA RW 41:49, S. 14.

2 BA MA RW 41/49. Taču arī komunisti baidījās latviešu dezertierus iesaistīt sarkanajos partizānos.

3 Turpat, 4. lpp.

4 Monatsbericht 36. (I.VII—8.VIII44.) — BA MA RW 41/49, Anlage 23.

lai veiktu augšminētos uzdevumus, sevišķi tāpēc, ka civilpārvalde šajā jomā nekā nedara.»¹

Taču Vācijas armijas izlūkdienesta darbība Sarkanās armijas aizmugurē un kauju joslā 1944. gada vidū Latvijā bija daudz vājāka par ienaidnieka izlūkošanas darbību. Spriežot pēc Vācijas armijas ģenerālštāba kartes «Padomju aģentu darbības galvenās vietas Austrumu operāciju apgabalā. 1944. g. septembris», partizānu vienības, kuras varēja nodarboties ar izlūkošanu, atradās tikai Viļakas, Pečoru un Jēkabpils apkārtnē. Turpretī Sarkanās armijas izlūku grupas darbojās: Kurzemē — 7, Rīgas apkārtnē — 15, Jēkabpils apkārtnē — 4, pie Daugavas — 8, Liepājā — 6 grupas. Pēc Vācijas virspavēlniecības datiem, Latvijā bija ap 30 Sarkanās armijas izlūku grupas. Tie bija galvenokārt aiz galvenās kauju līnijas (HKL) iesūtītie aģenti.² Tātad Sarkanās armijas izlūkošana Latvijā balstījās nevis uz sarkanajiem partizāniem, bet galvenokārt uz armijas izlūkiem.

1944. gada 8. augustā Ostlandes armijas virspavēlniecību likvidēja. Kā redzams no šīs virspavēlniecības Izlūkošanas nodaļas Ic atskaites par laiku no 1944. gada 16. jūlija līdz 8. augustam, nodaļa joprojām nodarbojusies ar gūstekņu pratināšanu, ienaidnieka izlūkošanu no gaisa, veidojusi ienaidnieka armijas izvietojuma kartes. Pārskatā nav minēts, ka šī nodaļa nodarbojusies ar latviešu pretestības vienību vai pat izlūku atstāšanu Sarkanās armijas aizmugurē. Majors Davers savā pārskatā ziņoja, ka vācu armijas izlūkošanas daļā štati pēc frontes līnijas Rīga—Bauska sasniegšanas ievērojami samazināti. Taču darbība turpināta. Taktiskie ziņojumi nodoti 16. armijas virspavēlniecībai.³ Tomēr frontes izlūki nespējot kvalitatīvi veikt savus uzdevumus. Vācijas armijas un izlūkošanas vadība, nolūkā neitralizēt Sarkanās armijas uzbrukumus, jau 1944. gada vasarā sāka plašāk organizēt latviešu pretestību Sarkanajai armijai. Lēmumu par partizānu kara organizēšanu Hitlerš pieņēma 1944. gada jūlija beigās.

Kā redzams no vācu armijas frontes izlūkošanas grupas ziņojumiem, nonākot Latvijas, Igaunijas un Lietuvas teritorijā, desmitiem krievu tautības vācu armijas izlūku, kurī Sarkanās armijas aizmugurē darbojās jau kopš Maskavas un Ļeņingradas kauju laikiem, izrādījās nederīgi,

1 BA MA RH 24-38, S. 221.

2 Schwerpunkten der Sow. Agenteneinsatzes im Operationsgebiet Ost. Sept. 1944. — BA MA RH 2/2769 K 1.

3 Tätigkeitsbericht für die Zeit vom 16. Juli 1944 bis 8. August 1944. Geheim. — BA MA RW 41/53.

jo nezināja šējienes tautu valodas. Vācijas armija bija spiesta tos nomainīt vai vismaz pievienot viņiem vietējo tautu pārstāvjus. Plānotā arjergarda kauju grupu un ziņu grupu darbība Sarkanās armijas aizmugurē praksē bija izrādījusies neveiksmīga. Vācu armijas aizmugures dienests bija jāreorganizē. Taču prognozes bija bēdīgas, kaut gan tika pievērsta uzmanība «vietējiem kadriem».

Vācijas armijas frontes Austrumu izlūkošanas pārvalde III¹ jau 1944. gada 10. augustā nosūtīja ziņojumu «Par tautas grupu izturēšanos Latvijā pret Vāciju».² Ziņojums tika nosūtīts Vācijas sauszemes karaspēka izlūkošanas štābam, Vācijas armijas ģenerālštāba «Sveši karaspēki Austrumos» nodaļai (ģen. R. Gēlens) un Ziemeļu karaspēka grupas armijas virspavēlniecības frontes izlūkošanas daļai. Balstoties uz 317. un 307. frontes izlūkošanas grupas atzinumiem 1944. gada jūlija vidū, pārvalde rakstīja: «Vēsturiskā attīstība ir novedusi pie tā, ka latviešu tautā jau kopš seniem laikiem pastāv visa vāciskā principiāla noraidīšana, kura atsevišķos vēstures periodos tika sakāpināta līdz naidam. Tāpēc visi vācu iestāžu mēģinājumi kopš Latvijas okupācijas 1941. gadā pievilkt latviešu tautu iespējami tuvu jaunās Eiropas jaunbūvei palikuši bez rezultātiem.»³

Latviešus pēc politiskā noskaņojuma pārvalde dalīja trijās grupās. «Nacionālās aprindas,» rakstīja pārvalde, «ir izteikti šovinistiski noskaņotas un noraida kā visu vācisko, tā visu krievisko. Tās cenšas atjaunot Latvijas neatkarību un brīvu latviešu valsti.» Otrajā grupā pārvalde iekļāva «latviešu aristokrātisko kliķi». «Tā sauktā latviešu aristokrātiskā kliķe,» rakstīja pārvalde, «ir draudzīgi noskaņota Anglijai (*ist englandfreundlich eingestellt*). Ebreju ietekme šajās aprindās ir it sevišķi liela. Tāpēc arī tā ir naidīgi noskaņota pret jauno Vāciju. Šo nostāju pastiprināja ziņas, ka agrākais valsts prezidents un nacionālās partijas vadītājs Ulmanis uzturas Anglijā un piemērotos apstākļos atkal uzņemsies tautas vadību.» Trešajā grupā frontes izlūki ieskaitīja latviešu pilsoniskās aprindas. «Plašās pilsoniskās aprindas (*bürgerliche Kreise*),» rakstīja pārvalde, «šaubās par patstāvīgas Latvijas iespējamību jaunajā Eiropā un saskata vācu civilpārvaldē savus kungus nākotnē. ..Pašreizējā politiskajā situācijā šīs aprindas izturas izteikti nogaidoši.»

Runājot par attieksmi pret Padomju Savienību, izlūki atzina, ka

1 Leitstelle III Ost für Frontausklärung.

2 Zur Haltung der Volksguppen in Lettland gegenüber Deutschland. — BA MA RH 2/2129.

3 BA MA RH 2/2129, S. 43.

Latvija kā patstāvīga valsts nevar ilgstoši pastāvēt starp Vācijas un Krievijas lielvarām. Vācijas uzvaras gadījumā latvieši saredz savas tautas bojāeju vai labākajā gadījumā pakļautu stāvokli. «Tā kā latvieši ir vairāk attīstīti nekā krievi,» rakstīja izlūki, «latvietis cer, ka, iekļaujoties Padomju Savienībā un veiksmīgi izmantojot piemērošanos apstākļiem, latvieši var padomju sistēmā cerēt uz augstāku stāvokli.» Pie daudz pozitīvākiem secinājumiem nekā frontes izlūki bija nonākuši vācu kara cenzūras darbinieki, pārļausot latviešu karavīru vēstules uz Latviju un piederīgo vēstules uz fronti. Cenzori secināja, ka jaunie latviešu karavīri pozitīvi izturas pret saviem uzdevumiem, priecājas par apbalvojumiem, taču uzskata, ka līdz ar sabiedroto invāzijas sākumu Rietumos karš drīz beigsies. No mājām karavīri saņemot vēstules, kurās apkarotas baumas un negatīvs skatiens nākotnē.¹

Latvijas krievus izlūki raksturoja kā naidīgi noskaņotus pret Padomju Savienību, sevišķi tos, kas ieceltojuši Latvijā laikā no 1918. līdz 1923. gadam. Tāpēc Latvijas krievus izlūki uzskatīja par uzticamu elementu. Latvijas poļus izlūki raksturoja kā orientētus uz bijušo Poliju un tāpēc saistītus ar poļu «bandām».² 1944. gada 17. jūlijā pārskatā par poļu pretestības kustību teikts, ka to vada AK (*Armija Krajowa*), AL (*Armija Ludowa*) un PRR organizācija. Poļu bandās esot pa 3—10 cilvēkiem, bet lielos mežos — pa 40—50 cilvēkiem. Šeit esot nacionālisti, komunisti, sociālisti un vēl daudzas citas grupas.³ Poļu pretestības kustība paredzot dibināt valdību, kas to vadītu no Londonas.

Jau 1944. gada 18. augustā tika noteikts korekti izturēties pret ukraiņiem, jo viņi nav naidīgi noskaņoti pret vāciešiem, un viņu nacionālo partizānu vienības turpmāk vairs nesaukt par bandām. Taču bija noliegts veikt politiskas pārrunas vai vienošanās ar UPA, nodot ieročus šīm vienībām, kā arī propagandēt vācu-ukraiņu sadarbību. Politiskās pārrunas varēs notikt tikai pēc ienaidnieka sakāves.⁴

Atsevišķu sadarbību ar ukraiņu, poļu, rumāņu, musulmaņu un citiem nacionālajiem partizāniem Vācijas armijas virspavēlniecība (OKH) uzskatīja par apgrūtināšanu, tāpēc 1944. gadā notika mēģinājumi visas šīs partizānu kustības apvienot vienotā pretpadomju kustībā.⁵ Taču

1 BA MA RH 2/2129, S. 46.

2 Turpat.

3 Polnische Widerstandsbewegung, Stand I. 7. 1944. — BA MA RH 2/30, S. 41.

4 Verhalten gegenüber der nationalukrainischen Freiheitsbewegung (UPA). — BA MA RH 2/2545, S. 11., 16. u. a.

5 Versuch einer politischen Einigung der nationalen Bestrebungen kleineren Volksgruppen. — BA MA RH 2/2545, S. 133, 150, 186, 199.

šajā jomā nekas netika izdarīts, un «mazais karš» arī pagaidām palika galvenokārt vācu armijas ziņā.

Arī Latvijas Centrālajai padomei (LCP) bija savi «mazā kara» plāni. 1945. gada 21. maijā LPSR NKGB Ventspilī arestēja K. Frišfeldu, kurš bija LCP darbinieks. Čeka ieguva radioraidītāju un šifrus, arestēja K. Rapsu, A. Arnīti un vēl 34 viņa līdzgaitniekus. Visi viņi tika apvainoti par darbību nelegālā pretpadomju organizācijā LCP. Jau 1945. gada 21. augusta nopratināšanā K. Frišfelds atzina nelegālās LCP trīs galvenos mērķus: 1. Izveidot Zviedrijā Baltijas un ASV atbalstītu Skandināvijas un Baltijas valstu Ziemeļu bloku, ar ieročiem rokās apspiest padomju varu un izveidot Latvijas, Lietuvas un Igaunijas teritorijā brīvas un neatkarīgas buržuāziskas valstis; 2. Pārcelt uz Zviedriju galvenos Latvijas nacionālos kadrus, lai tādā veidā tos glābtu no iznīcināšanas; 3. Izveidot Latvijas teritorijā speciālas grupas tiešai bruņotai cīņai pret padomju varu Latvijā.¹ Mēs, protams, nezinām, cik brīvprātīgi un atbilstoši LCP viedoklim K. Frišfelds atzinies, taču bruņoto grupu izveidošana tiešām bijusi LCP plānos. Arī T. Jansona sieva Regīna liecināja, ka 1944. g. aprīlī T. Jansons kā LCP politiskā štāba vadītājs brauca uz Liepāju saņemt LCP norādījumus par partizānu kustības organizēšanu Kurzemē pēc krievu ienākšanas.²

Zināmu ieskatu jautājumā par Vācijas abvēra lomu partizānu organizēšanā Latvijā sniedz Borisa Jankava un viņa lietā nopratināto liecības. B. Jankavu saņēma gūstā čekistu un karaspēka kopīgā operācijā Vārmes pagastā 1947. gada 25. janvārī. B. Jankavs bija smagi ievainots, un viņa pratināšanu varēja atsākt tikai 1947. gada 15. martā. Laikā no 1947. gada janvāra līdz 1947. gada septembrim arestēja ap 30 viņa līdzgaitnieku. 1947. gada septembrī arestēja arī bijušo Rīgas apriņķa policijas priekšnieku Jāni Veidi, kurš no 1946. gada bija B. Jankava «bandā».³

B. Jankava apsūdzības rakstā konstatēts, ka 1944. gada jūlijā, lai apturētu Sarkanās armijas uzbrukumu, Vācijas armijas abvērs nolēmis sagatavot un izvietot Vācijā un PSRS frontes aizmugurē partizānu grupas. B. Jankavam «SS Jagdverband Ostland» uzdeva izveidot «Latvijas operatīvo štābu», kurš atrastos vācu okupētajā teritorijā. B. Jankavs izstrādājis «Latvijas operatīvā štāba nolikumu». Šis nolikums B. Jankava lietas lietisko pielikumu dokumentos nav uzglabājies. Taču,

1 LRP, Nr. 99., 1. sēj., 42. lp.

2 Turpat, 6. sēj., 92. lp.

3 LRP, B. Jankava lieta Nr. 1126, 24. lp.

kā B. Jankava pratināšanas protokolos, tā B. Jankava «apsūdzības slēdzienā» saglabājies šī štāba darbības galveno virzienu pārstāstījums, kas visos gadījumos sastāv no 6 punktiem un ir stipri vienveidīgs.

Kā redzams no Borisa Jankava 1947. gada 15. marta nopratināšanas protokola noraksta, kas saglabājies Kārļa Rusova lietas otrajā daļā, 1944. gada septembrī—oktobrī viņš pieņēmis no Vācijas 16. armijas 212. frontes izlūkošanas grupas (*Frontaufklärungsgruppe 212*) komandiera leitnanta Haselmaņa «diversiju grupas, kas izveidotas Kurzemes pagastos», kā arī saņēmis sarakstus par pārējām Vidzemē un Latgalē izvietotajām grupām kopā ar viņu darbības rajonu kartēm. Pēc Haselmaņa datiem, bijušas 30 šādas grupas, apgādātas ar dažādām radiostacijām. Taču sakaru ar tām nebija. Skriveru rajonā darbojās 5 grupas, ko vadīja leitnants Rubenis. Vēlāk Rubenis pārcēlies uz Kurzemi, bet, kur palikušas «diversiju grupas», Boriss Jankavs nezināja. «Diversiju grupas» Kurzemē un Vidzemē organizējis Teodors Jansons Kuldīgā. Boriss Jankavs no Haselmaņa pieņemto grupu sarakstus ievietojis portfelī, kuru ieracis Vītolu māju apkaimē Kuldīgas apriņķī, šķiet, Rendas pagastā, bet, kad viņš ieradies paņemt portfelī un tajā esošo krievu naudu, tas jau bijis izrakts. Bez tam Boriss Jankavs no «Ic» pārstāvja leitnanta Fridrihsona vēl saņēmis 5 diversiju grupas un no majora Krauzes — 30 diversantus. Kur šīs grupas atrodas un kas tās komandē, B. Jankavs neatcerējās, bet zināja, ka vienu no tām Alūksnes apkārtnē vadījis P. Supe. T. Jansons ziņojis, ka Vidzemē izveidotas trīs grupas. B. Jankavam nav skaidrs, cik īsti grupu bijis.¹ Uz Reiha galvenās drošības pārvaldes (RSHA) lūgumu «*SS Jagdverband Ostland*» komandieris uzņēmis T. Jansonu par politiskās nodaļas vadītāju. Pie minētās organizācijas B. Jankava vadībā pastāvēja «Latvijas operatīvais štābs», par kura priekšnieku bija apakšpulkvedis Grapmanis. Esot Vācijā apakšpulkveža Skorcenī «Amt - 6» un «6 - S» grupā, uzzinājis, ka 1944. gadā Latvijā vēl darbojoties «SD Sondergruppe P», kurā ietverti visi vācu aģenti PSRS teritorijā. To starpā bijis arī O. Mitrēvics.

Jau tūlīt pēc Himlera lēmuma pieņemšanas vācu armijas izlūkošanas vadība veica pirmos organizatoriskos un aģitācijas pasākumus atklātai latviešu iesaistīšanai «mazajā karā». Taču tas tika darīts ar pašu latviešu rokām, apstākļos, kad latviešu apziņa prasīja zemes aizstāvēšanu.

1944. gada jūlijā puslegāla organizācija sāka veidoties aizsargu pulka

---

1 Latv. R. P., Partizānu krimināllieta Nr. 40012, 2. sēj., 53.—57.lp.

komandiera Rīgas apriņķa priekšnieka Jāņa Veides paspārnē.¹ Viens no dibinātājiem un tās štāba priekšnieks bija LCP militārās nodaļas vadītājs kapteinis Kristaps Upelnieks. Tā veidojās ar pašpārvaldes un Jekelna piekrišanu ģenerāļa Kureļa vadībā. Zemes aizstāvēšanai Kurelis bija nodevis vairākus simtus aizsargu. Kurelieši, kuru organizācija bija dibināta ar Jekelna pavēli un darbojās 16. armijas 212. izlūku nodaļas uzdevumā, no 450 cilvēkiem Sarkanās armijas aizmugurē atstāja 150 bruņotu vīru, t. i., vismaz vienu trešdaļu.²

Organizatoriskajiem darbiem pievienojās aģitācijas darbs. Jau 1944. gada 3. augusta radorunā Latvijas pašpārvaldes pirmā ģenerāldirektora vietas izpildītājs prof. Prīmanis aicināja latviešus uz partizānu karu. Presē ar aicinājumiem sākt partizānu karu, paziņojot to par nacionālu lietu, uzstājās aizsargu priekšnieks A. Dzenītis, Latvijas arodu apvienības priekšsēdētājs A. Roze, «Latvijas Kareivja» redaktors E. Mednis, Rīgas apriņķa priekšnieks J. Veide.³ Uz partizānu karu aicināja P. Kovaļevskis-Klāvs.⁴

Ja sākotnēji latviešu bruņotās pretestības kustība aptvēra tikai kureliešus, tad nedaudz vēlāk blakus kureliešiem vācu armijas abvērs sāka veidot savu paralēlu organizāciju, kurai bija jāpakļauj visa partizānu kustība Latvijā. Vācu armijas frontes izlūkdienests un drošības dienests savus spēkus Sarkanās armijas aizmugurē Latvijas teritorijā sāka pastiprināti komplektēt no latviešiem, kuri pārzināja vietējos apstākļus un zināja valodu. Paralēli kureliešiem darbojās Vācijas armijas abvēra 212. izlūkošanas grupas organizācija. To 1944. gada jūlija beigās sāka organizēt T. Jansons, Fr. Launags, F. Rikards un R. Šteinbergs, no kuriem pirmie trīs par pretvācisku darbību, SD izspiegošanu u. c. bija 1943. gada martā arestēti, atradušies Rīgas Centrālcietumā un Valmieras koncentrācijas nometnē (*Ersatzgefängnis Wolmar*).⁵ Fr. Launags 1944. gada 13. septembrī Ikšķilē no Vācijas armijas 212. frontes izlūkošanas grupas vadītāja leitnanta Haselmaņa saņēma Vācijas drošības pārvaldes apliecību latviešu nacionālo partizānu organizācijas LNPO darbības izveidošanai Vidzemē un vēlāk Kurzemē. Pēc B. Jankava liecības, T. Jansons darbojies RSHA uzdevumā, bet O. Mitrēvics — SS *Sondergruppe* uzdevumā kā aģents PSRS teritorijā.

1 Biezais H. Kurelieši. Itaka, 1991, 143. lpp.

2 Turpat, 9., 11., 14. lpp.

3 «Kurzemes Vārds», 1944. g. 14. sept.

4 «Tēvija», 1944. g. 12., 21., 31. aug.

5 Fr. Launaga 1985. g. 25. septembra vēstule J. Kažociņam.

1944. gada augustā Rīgā nodibinājās 212. FIG inspirētā latviešu nacionālo partizānu organizācija LNPO. Tās centrā ietilpa B. Jankavs, H. Lūsis, P. Upīts, E. Radums, A. Krūkle, J. Aire, K. Blūms-Blumbergs, A. Točs. R. Bangerskis piekomandēja centram bijušo ministru B. Einbergu. Par Vācijas abvēra organizētās kustības *SS Jagdverband Ostland* (LNPO) komandieri kļuva Vācijā speciāli sagatavotais kapteinis Boriss Jankavs.

1944. gada oktobrī pretizlūkošana (*Abwer II*) Pūces dzirnavās dienvidos no Talsiem iekārtoja sapulcēšanās vietu latviešu dezertējušiem karavīriem ar nosaukumu «Pulkveža Lobes štābs». Pulkvedis Lobe, 19. leģiona divīzijas kājnieku priekšnieks, bija pamatojis nepieciešamību radīt latviešu partizānu kustību un piekritis šo kustību nodēvēt viņa vārdā. Pulkveža Lobes vārdam bija liels pievilšanas spēks latviešu virsniekos un karavīros. Šeit ieradās daudz virsnieku un karavīru, kuru nodoms bija dezertēt. Daļu no viņiem iesaistīja pretestības kustībā, citus — aktīvā pretizlūkošanas darbībā.

Cita situācija bija Vidzemē. Kā redzams no vācu pretizlūkošanas dienesta pārskatiem par Latvijas partizānu kustības organizēšanu, vāciešiem neizdevās Vidzemē palikušās partizānu grupas iesaistīt un vadīt četru pamatiemeslu dēļ.

Pirmkārt, latviešiem vairs nebija intereses par ilgstošiem pasākumiem, jo 1944. gadā «arvien vairāk iezīmējās pazaudētais karš». Latvieši iesaistījās islaicīgos pretizlūkošanas pasākumos, lai izvairītos no iesaukšanas vācu armijā. Otrkārt, latviešus iesaistīšanās pretestības kustībā interesēja tikai tik daudz, «cik tas dotu iespēju ar vācu palīdzību sasniegt latviešiem vēlamos mērķus». Treškārt, līdzekļi, ko vācieši spēja nodot pretestības kustības rīcībā, bija stipri ierobežoti. Nebija radioaparātu vai arī tie bija no krieviem iegūti aparāti. Ceturtkārt, vācu armija Baltijas valstis atstāja «tik pēkšņi, ka neizdevās pabeigt partizānu vienību apgādi un organizāciju».

Vācijas armijas Rīgas pretizlūkošanas centrs (*Abwehrstelle Riga*), pretestības kustība Igaunijā (Ozols), Latvijā (Katja I) un Lietuvā (Katja II) sagādāja ieročus, sabotāžas līdzekļus, iekārtoja noliktavas dzelzceļu un ostu sabotāžai. Ieroču noliktavās katrā bija 10 krievu šautenes un 440 šauteņu patronu, 3 krievu ložmetēji ar 6 aptverēm, 2580 patronām katram ložmetējam, 10 krievu mašīnpistoles ar 42 patronām katrai, 8 šautenes ar 150 patronām katrai, 2 mašīnpistoles ar 42 patronām katrai, 2 viegļie granātmetēji ar 98 granātām katram, kā arī sakaru līdzekļi, darba rīki utt. Sabotāžas noliktavās bija apmēram 12 kg

spridzināmo vielu (no tām puse plastiskais materiāls, laika degļi 30 degstundām, pārsvarā angļu ražojums), spridzināmās patronas, aizdedzināmie līdzekļi, degvadi, darba rīki un signalizācijas līdzekļi. Sabotāžas noliktavas ierīkoja piemērotu objektu tuvumā — Rīgas apkārtnē, tiltu tuvumā un pie Ķeguma spēkstacijas. Dzelzceļu sabotāžas noliktavas ierīkoja gar Rīgas—Daugavpils dzelzceļu. Katras noliktavas atrašanās vieta tika atzīmēta 3 apvidus kartēs mērogā 1:75 000. Bez tam tika izgatavoti sīki noliktavu apraksti, atrašanās vietu skices un 4 fotogrāfijas. Visumā ierīkoja 25 ieroču, 20 sabotāžas un 15 dzelzceļa sabotāžas noliktavas. Vēlāk tās papildināja un sadalīja mazākās. Noliktavu ierīkošanā latvieši nepiedalījās.

J. Dzintars, Fr. Reksņa un H. Gāliņš apgalvoja, ka Vācijas armija Latvijā atstājusi vairāk nekā 100 ieroču un munīcijas noliktavu. To veikuši SD apmācības bataljona kadri no Ulbrokas, ierokot speciāli iepakotus ieročus un munīciju pie tiltiem, gravām, laukumos, ceļu krustojumos u. c.¹

Tā Vācijas pretizlūkošanas organizētajai partizānu kustībai Baltijā bija jādabojas vācu vadībā (*Hauptquelle*), pie kam tiešo vadību veiktu Vācijas pretizlūkošanas štābs Rīgā (*Abwehrstelle Riga*). Partizāniem būtu latviešu vadība (ģenerālis Kurelis, pulkvedis Lobe), sekojot jau Otrā pasaules kara priekšvakarā izstrādātiem vāciešu «galvas uzlikšanas» (*Hauptung*) teorijas principiem.

Visas vācu armijas izveidotās ieroču un sabotāžas materiālu noliktavas Latvijā bija zināmas tikai vāciešiem. Ar augstākās vadības, ieroču noliktavu un apgādes saglabāšanu savās rokās Vācijas pretizlūkošanas vadība varēja Latvijas partizānus turēt savā faktiskā paklausībā. Taču oficiālajai partizānu vadībai tika «uzlikta latviešu galva».

Tātad, spriežot pēc mūsu materiāliem, vācu armijas abvērs līdz armijas pāriešanai Kurzemes pozīcijās izmantoja latviešu tautas naidu pret komunistiem un organizēja Sarkanās armijas aizmugurē latviešu partizānu kustību, kurā centrālā vieta bija jāieņem SS jagdferbandam. Tā pakļautībā bija jābūt arī kureliešiem, kuri tika uzskatīti par neatkarīgiem.

Vācijas «mazā kara» stratēģija šajā posmā paredzēja izmantot latviešus tikai Sarkanās armijas aizmugurē kā izlūkus un kaujas grupas

1 Reksņa Fr., Gāliņš H. Spartaks Kurzemē, R. 1979, 77.—78. lpp.; Dzintars J. Ar lāstiem apkrautie. — «Cīņa», 1982. g. 27. jūn.

stingrā vācu vadībā, kaut arī šo grupu vai visu partizānu priekšgalā varēja atrasties vācu uzticamības vai vāciešiem pieņemamas prestiža personas.

Vācija centās organizēt Latvijā arī divus ziņotāju partizānu tīklus, kas darbotos Sarkanās armijas aizmugurē. Pirmo organizēja 212. Vācijas armijas izlūkošanas grupu (*SS Jagdverband*). Vācu armijas abvēra darbība izpaudās trijās jomās:

1) slepenu krievu sistēmu ieroču un municijas noliktavu izvietošana Latvijas teritorijā;

2) *SS Jagdverband* vienību izveidošana 1944. gadā;

3) vācu armijas diversiju grupu izvietošana Sarkanās armijas aizmugurē.

Otro partizānu slāni organizēja Vācijas drošības dienests.

Trešais, neatkarīgais latviešu nacionālo partizānu tīkls vēl nebija organizēts.

Nacionālo partizānu kara sākumi pilnībā nav saprotami, neapskatot dažus sarkano partizānu kustības jautājumus 1942.—1944. g.

Lielum liels vairums sarkano partizānu Latvijā 1942.—1945. gadā bija PSRS sagatavoti, iesūtīti, vadīti un apgādāti. Latvijā viņi ieradās, izpildot Sarkanās armijas pavēles un VK(b)P biedra disciplīnu. Sarkanos partizānus Latvijai gatavoja Atsevišķajā motostrēlnieku divīzijā, NKVD skolā, kā arī frontes izlūku skolā. Sarkanos partizānus formāli vadīja LPSR partizānu štābs, kas bija pakļauts augstākajam PSRS partizānu štābam. Sarkano partizānu vērtējumā pēckara padomju literatūrā pieļautas vismaz divas kļūdas. Pirmkārt, partizāni iztēloti kā vietējā pretestības kustība, kaut arī starp iesūtītajiem partizāniem tikai neliela daļa prata latviešu valodu un bija Latvijas pilsoņi. Otrkārt, partizāni iztēloti kā milzīgs spēks (J. Dzintara darbos), kuri gandrīz bez Sarkanās armijas palīdzības izdzina vāciešus. Partizānu patiesais skaits un nozīme tika slēpta.

Sarkanie partizāni Latvijā ieradās vairākām grupām.

I operatīvā grupa (Adīklis, Vontrevs) ieradās Latvijā jau 1942. gada februārī un darbojās līdz 1942. gada novembrim.

II operatīvā grupa «Uzvara» Ivana Krūzes vadībā darbojās no 1942. gada februāra līdz 1944. gadam 19 cilvēku sastāvā. Šo grupu pavadīja «Rēdzīņš» (Ivans Tihomirops).

III operatīvā grupa «Imanta» pulkveža N. Voitišķa un komandiera vietnieka S. Zelmeņa vadībā 13 cilvēku sastāvā darbojās kopš 1943. gada.

IV operatīvā grupa E. Zāliša vadībā gāja bojā 1943. gada maijā. Cīņu noslēguma posmā (1944.—1945. g.) Latvijā bija darbojušās 4 partizānu brigādes, 24 spēcīgas vienības, 33 atsevišķi partizānu vadi un apakšvienības, kā arī ap 100 frontes izlūku grupu, kurās reizēm bija tikai pāris cilvēku, bet reizēm — vairāki desmiti izlūku un sarkano partizānu.¹ Taču V. Samsonam vai nu nebija ļauts, vai autors pats nepateica sarkano partizānu un viņu aģentu skaitu. Sarkano partizānu skaita ievērojama palielināšanās Latvijā bija iespējama jau vismaz ar 1943. gada beigām, kad sāka brukt Vācijas fronte Krievijā un pastiprinājās latviešu dezertēšana no vācu armijas.

Par to, cik liels (vai mazs) bija leģiona dezertieru pieplūdums sarkanajos partizānos, liecina Latvijas sarkano partizānu štāba priekšnieka A. Sproģa ziņojumi. Tā 1944. gada 16. februārī viņš rakstīja J. Kalnbērziņam un ģenerālim Astahovam: «Vispārējā situācija neveicina tāda partizānu novada izveidošanos kā Baltkrievijā un Ļeņingradas apgabalā,»² jo partizāni te cīnītos mazās grupās. A. Sproģis atzinās, ka sarkanos partizānus Latvijā tauta neatbalstīja. Taču partizānu kustības paplašināšanai bijušas lielas rezerves. 1944. gada 22. februārī J. Kalnbērziņš slepeni rakstīja Maļenkovam, ka sarkano partizānu vienībās ierodas leģiona dezertieri, bet trūkstot ieroču. «Mūsu partizānu vienībās,» rakstīja J. Kalnbērziņš, «ik dienas ierodas jaunu cilvēku desmiti, kuri gatavi kļūt par partizāniem.»³ J. Kalnbērziņš lūdza Maļenkovu piešķirt vienu lidmašīnu «Duglas» uz 10 dienām, lai varētu veikt 20 lidojumus ar ieročiem un sarkano partizānu apgādes materiāliem. 1944. gada 4. martā Latvijas sarkano partizānu štābs atkal ziņoja, ka leģiona dezertieri pāriet pie partizāniem grupās pa 13—15 cilvēku. Partizānu skaits no 736 1944. gada 1. janvārī esot palielinājies līdz 1234 1944. gada 25. martā, pie kam 1100 cilvēku esot bez ieročiem.⁴ Tāpēc Latvijas sarkano partizānu štābs atkal lūdza piešķirt 4—5 «Duglasus» ieroču piegādei. 1944. gada 29. aprīlī J. Kalnbērziņš un A. Sproģis atkārtoti lūdza Maļenkovam 3000—4000 šaujamo ieroču. 1944. gada 13. maijā J. Kalnbērziņš pilnīgi slepeni rakstīja ģenerālleitnantam Basatskim galvenajā kara padomē un lūdza ieročus latviešu sarkanajiem partizāniem.

1 Samsons V. Partizānu cīņas Kurzemes teritorijā. — Latviešu tautas cīņa Lielajā Tēvijas karā (1941.—1945.). R., 1966, 626. lpp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 11. l., 35. lp.

3 Turpat, 36. lp.

4 Turpat, 37. un sek. lpp.

«Latvijas teritorijā ar partizānu vienībām,» rakstīja J. Kalnbērziņš, «tagad ir tāds stāvoklis, ka to palielināšanās atkarīga tikai no tā, cik mēs spēsim pārsviest pāri fronteī ieročus un kara materiālu.»¹ Taču ieročus Sarkanā armija pieprasītajos apjomos nedeva.

Visumā 1944. gada pirmajā pusē, kā redzams 1. tabulā, sarkano partizānu skaits palielinājās četrkārtīgi.

1. tabula

Latvijas sarkano partizānu skaits
1944. gada 1.I—5.V²

	1944. g. 1.I	1944. g. 25.III	1944. g. 5.V
Ierindā	736	1284	2729
Aģentūra izlūkošanai	?	?	849
Rezerve (bez ieročiem)	?	1100	2293
Kopā	736	2384	5871

V. Samsona minēto 100 izlūku grupu un to dalībnieku skaits, spriežot pēc partizānu štāba atskaitēm (2. tabula), bija uz pusi mazāks — 54 grupas ar 250 cilvēkiem.

2. tabula

NKVD, NKGB un Sarkanās armijas Galvenās
izlūkošanas pārvaldes izlūku grupas Latvijā
(1944. gada janvāris — maijs)³

Nr. p. k.	Vieta	Grupas	Izlūku skaits
1.	Rīga	26	107
2.	Jelgava	1	4
3.	Madona	6	25

¹ Turpat, 82.—83. lp.

² Turpat, 57., 208. lp.

³ Latvijas partizānu kustības štāba ziņojums par laiku no 1944. gada 1.I līdz 1944. gada 1.V. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 11. l., 103. lp.

4.	Daugavpils	4	13
5.	Ludza	3	15
6.	Abrene	10	50
7.	Talsi	1	14
8.	Smiltene	1	9
9.	Jēkabpils	1	10
10.	Aizpute	1	3
	Kopā:	54	250

1944. gada 5. oktobrī Latvijas sarkano partizānu štābam bija jau 849 aģenti un ziņotāji.¹

Latviešu leģionāri iestājās sarkanajos partizānos (ja bija ieroči) vai palika rezervē (bez ieročiem), nevis lai cīnītos par padomju varas atjaunošanu, bet galvenokārt lai izvairītos no dienesta vācu armijā un būtu aizsargāti pret vajātājiem.

Arī Latvijas sarkano partizānu štāba priekšnieka A. Sproģa slepeni ziņojumi J. Kalnbērziņam liecina, ka latvieši masveidīgi izvairās no iesaukšanas leģionā. 1944. gada 1. jūnijā A. Sproģis pilnīgi slepeni rakstīja J. Kalnbērziņam: «Tūlīt pēc latviešu iesaukšanas tā saucamajā «Brīvprātīgajā» leģionā (faktiski pēc mobilizācijas) daudzās vietās izcēlās konflikti starp «brīvprātīgajiem» latviešiem un vāciešu karavīriem, kas izpaudās kā skandāli un kautiņi.» Sevišķi maz latviešu ieradās mobilizācijas punktos sarkano partizānu aptvertajos pagastos. A. Sproģis ziņoja J. Kalnbērziņam, ka 1944. gada sākumā Briģu pagastā uz mobilizāciju leģionā no 500 cilvēkiem ieradušies 20 (4%), Istras pagastā — no 700 cilvēkiem — 11 (1,44%), bet Pasienas pagastā no 500 — 1 (0,2%). Tas radīja labvēlīgus apstākļus sarkano partizānu darbībai Latvijā. 1943. gadā un 1944. gada piecos mēnešos partizānos ieradās vairāk nekā 2000 cilvēku, bet tā ir tikai neliela daļa no tiem, kas vēlas iestāties partizānos.² Rezultātā, pēc A. Sproģa datiem, 1944. gada 5. maijā Latvijas sarkanajos partizānos bija 2729 cilvēki (45,0%), aģentūrā-izlūkošanā — 849 cilvēki (14,14%) un rezervē — 2293 cilvēki (37,8%), kopā 5871 cilvēks.³

PSRS augstākā vadība baidījās no sarkano partizānu kustības

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 11. l. 208. lp.

2 Turpat, 125.—149. lp.

3 Turpat, 208. lp.

izvēšanās Latvijā tāpēc, ka šī kustība varētu iziet no kontroles un vērsties pret pašiem okupantiem.

Rezultātā šī okupācijas varas inspirētā un organizētā kustība nekļuva par tautas kustību un, kā redzēsim, tālu nerasniedza nacionālās partizānu kustības apjomu. Kā okupācijas varas organizēta un apgādāta, tā nav uzskatāma par nacionālo partizānu kustību.

Gatavojoties partizānu karam Latvijā, jau 1944. gadā pie LPSR NKVD tika izveidota speciāla Bandu apkarošanas nodaļa (BAN — ОББ). 1944. g. septembrī sekoja NKVD tautas komisāra A. Eglīša un BAN valsts drošības majora Korņejeva pilnīgi slepenā direktīva Nr. 1/00304 no Daugavpils (tikai NKVD nodaļu priekšniekiem): «Pēdējā laikā novērojami spiegu un diversantu teroristu grupu iesviešanas, kā arī spiegu iekļūšanas gadījumi, lai veiktu spiegošanas un diversijas darbu.» Tā 1944. gada 29. augustā Madonas apriņķī pie Lubānas ar izpletņi nomests Kārlis Vītols, kurš ir speciāli apmācīts. Vēl nosvietas 3 diversantu grupas 10 cilvēku sastāvā.¹ A. Eglītis uzdeva vietās, kur novērojami partizāni, «izlikt aizsprostus (выставить заслоны) no NKVD karaspēka vienībām un iznīcinātāju bataljona grupām, organizēt partijas padomju aktīva pašaizsardzības grupas». Bandu darbības pārņemtās vietas nodrošināt ar kvalitatīvu aģentūru, kura būtu spējīga atklāt bandītu pagrīdi, un šo uzdevumu izpildei izmantot uzticamas personas.²

Tālāk direktīva uzdeva «Praktizēt meža masīvu ķemmēšanu, dokumentu pārbaudes apdzīvotajās vietās nolūkā aizturēt dezertierus, banditiskos elementus, diversantus un citus kriminālnoziedzīgos elementus».

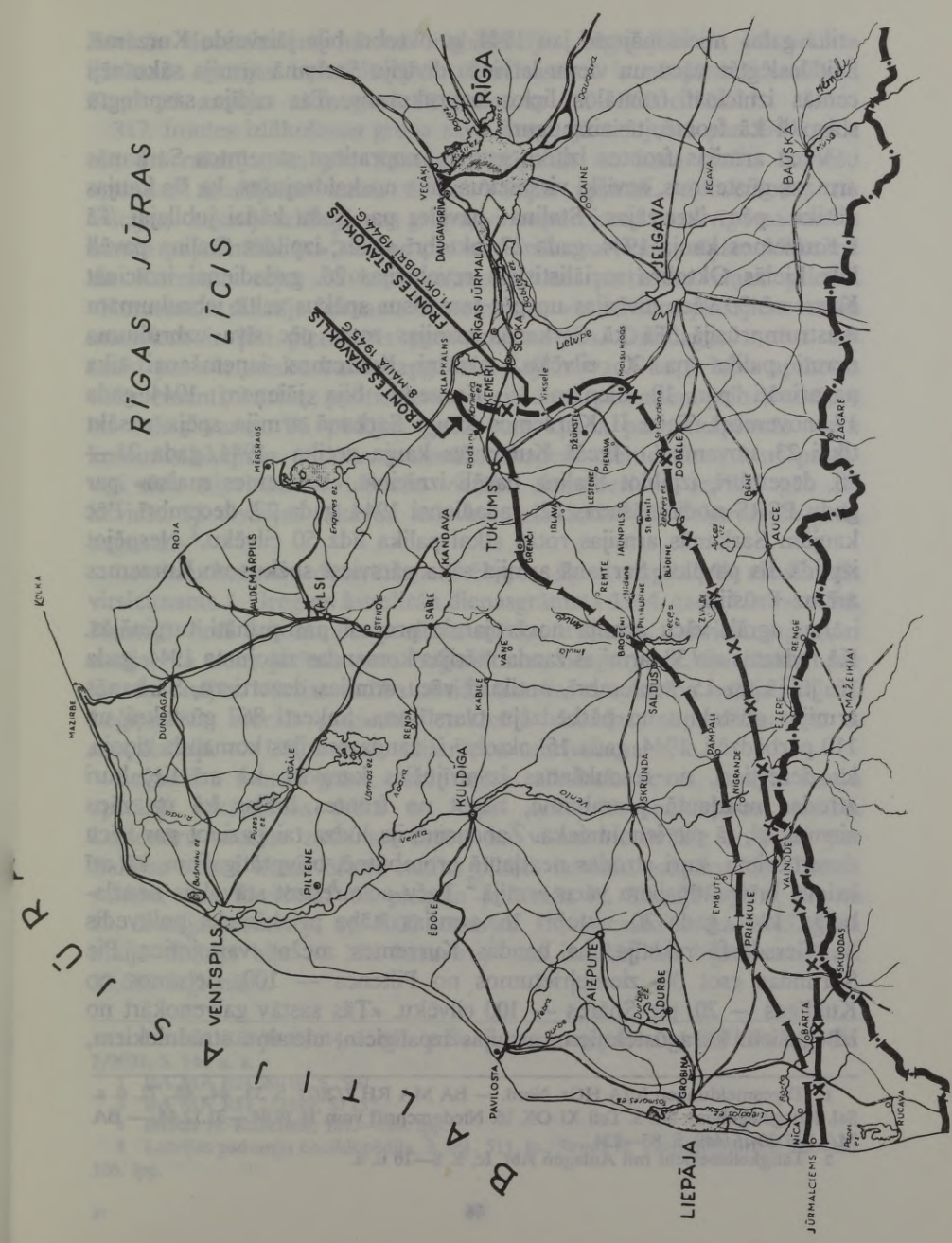
4. Vācijas «mazā kara» taktika Kurzemē

Atšķirībā no Vācijas armijas ģenerālštāba sākotnēji plānotās atkāpšanās no Baltijas caur Rīgu un «tilta gala» nocietinājumu izveidošanas Rīgas apriņķī, vācu armijai šo nocietinājumu neizdevās noturēt un

¹ Mačurs, Musiņš, Sīlis, Tišķis, Lopusčinskis, Zombergs, Ronis, Vanecičs, Šakis, Vītols.

² LVA, 1280. f., 244. l., 64. lp.

RĪGAS JŪRAS LĪCIS

VENTSPILS
PILTENE
KULDĪGA
TUKUMS
RĪGA
JELGAVA
BAUŠKA
DOBĒLE
AUCE
VALMIERA
LIEPĀJA
JŪRMALCIENS

«tilta gala» nocietinājumi jau 1944. g. oktobrī bija jāizveido Kurzemē. Šeit ieslēgtās vācu un vienu latviešu divīziju Sarkanā armija sākotnēji centās iznīcināt frontālos lielos uzbrukumos. Tas radīja saspringtu stāvokli kā frontē, tā aizmugurē.

Vācu armijas frontes izlūku grupas, nopratinot saņemtos Sarkanās armijas gūstekņus, sevišķi virsniekus, bija noskaidrojušas, ka šīs kaujas notika pēc ikreizējas Staļina pavēles par godu kādai jubilejai. Tā I Kurzemes kauja 1944. gada 27. oktobrī sākās, izpildot Staļina pavēli līdz Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 26. gadadienai iznīcināt Kurzemē 30 vācu divīzijas un pēc tam visus spēkus vēltīt iebrukumam Austrumprūsijā. Tā kā Sarkanās armijas rotās pēc sīva uzbrukuma nereti palika pa 20 cilvēku, termiņi Kurzemes ieņemšanai tika pagarināti par 10 dienām — Kurzeme bija jāieņem 1944. gada 17. novembrī. Taču II Kurzemes kauju Sarkanā armija spēja uzsākt tikai 23. novembrī. Trešā Kurzemes kauja notika 1944. gada 21.—28. decembrī, izpildot Staļina pavēli iznīcināt «Kurzemes maisu» par godu PSRS nodibināšanas 22. gadadienai 1944. gada 27. decembrī. Pēc kaujām Sarkanās armijas rotās atkal palika līdz 50 cilvēku.¹ Nespējot izpildīt šīs pavēles, Sarkanā armija sāka pārsviest spēkus no Kurzemes arī uz Prūsiju.

Jau agrāk vācu armijā novērojami procesi pastiprināti turpinājās. Kā redzams no 38. armijas žandarmērijas komandas ziņojuma 1944. gada 16. jūlijā un 15. septembrī, notikusi vācu armijas dezertieru, Sarkanās armijas gūstekņu un pārbēdzēju tvarestīšana. Saķerti 867 gūstekņi un 110 pārbēdzēji. 1944. gada 15. oktobrī šī žandarmērijas komanda ziņoja, ka dezertieri, no iesaukšanas izvairījušies karavīri, kā arī tie, kuri atrodas neatļautā prombūtnē, bēgot no frontes līnijas kā uz vācu aizmuguri, tā pie ienaidnieka. Žandarmērija lūdza tai paziņot par vācu dezertieriem, kuri atrodas neatļautā prombūtnē, brīvprātīgajiem, kā arī krievu brīvprātīgajiem vācu armijā.² Taču acīmredzot stāvoklis neuzlabojās. 1944. gada 20. oktobrī 16. armijas štāba priekšnieks pulkvedis V. Gersdorfs rakstīja, ka bandas Kurzemes mežos vairojoties. Pie Skrundas esot 30, ziemeļrietumos no Piltenes — 100, rietumos no Kuldīgas — 20, pie Spāres — 100 cilvēku. «Tās sastāv galvenokārt no izbēgušiem karagūstekņiem, armijas izpalīgiem, ukraiņu strādniekiem,

1 Tagesmeldungen Ic/A HGr. Nord. — BA MA RH 2/2071, S. 33., 44., 48., 71. u. a. Sal. Kriegstagebuch Nr. 5. Teil XI OK 16. Niederschrift vom 16.10.44.—31.12.44. — BA MA RH 20-16/449, S. 83—134.

2 Tätigkeitsbericht mit Anlagen Abt. Ic, S. 8—10 u. a.

latviešu dezertieriem un no mobilizācijas bēgulojošiem, kā arī no Sarkanās armijas izpletņlēcējiem, kuri visumā ir pārņēmuši vadību.» Kopā 16. armijas aizmugurē slēpjoties ap 250—300 cilvēku.¹

317. frontes izlūkošanas grupa savā slepenajā ziņojumā par 1944. gada oktobri rakstīja, ka pēc Somijas izstāšanās no kara plašas latviešu aprindas zaudējušas katru ticību Vācijas uzvarai. «Novēršoties no Vācijas,» rakstīja izlūkošanas grupa, «ir novērojama pastāvīga nacionālo bandu palielināšanās.»² Ziņas par nacionālo partizānu cīņām Vidzemē un Kurzemē ceļot latviešu pašapziņu un partizānu cīņas prieku. «Kurzeme,» rakstīja leitnants Haselmanis, «ar saviem plašajiem mežu masīviem ir ļoti piemērots partizānu novads. Dundagas mežus var saukt par vēsturisku bandu apgabalu. Šajā novadā kopš laika apmetas visi elementi, kuri uz politiskiem vai citādiem pamatiem grib izvairīties no valsts varas. Tā pēdējos gados tas kļuvis par atkāpšanās vietu komunistiskajiem un ultranacionālistiskajiem elementiem, kuri pastāvīgi tiek stiprināti ar latviešu vienību dezertieriem, sevišķi pēc 15. latviešu SS divīzijas sakāves, krieviem izlaužoties pie Jelgavas šā gada augustā.»³

Latviešu karavīru dezertēšanas cēloņus, šķiet, vispilnīgāk raksturojis virsleitnants J. Gregors kureliešu dienasgrāmatā 1944. gada 1. novembrī. Pirmajā vietā šeit minēts pozitīvu mērķu trūkums. Latviešu leģionāri zināja, ka tiem jācīnās pret bolševikiem, bet viņiem bija jāzina, par ko viņi cīnījās. Vācijas vadība oficiāli Latvijas neatkarību nebija solījusi. Leģionārus morāli nopietni ietekmēja dažādas nepareizības t. s. mobilizācijā — UK kartes, saimnieku atbrīvošana u. c.

Leģionāru morāli grāva pastiprinātās alkohola devas, smagie kauju apstākļi atkāpšanās laikā un tiem sekojošās nekārtības vadībā. Leģionāru morāle zuda arī tāpēc, ka visautoritatīvākie solījumi par Baltijas valstu aizstāvēšanu netika pildīti, latviešu pašpārvalde, Tautas valdība tika likvidēta.⁴ Ja pieņem pulkveža A. Silgaila aplēsi, ka no 19. divīzijas dezertēja ap 4000 karavīru, un atceramies, ka 1945. gada maijā divīzijā bija 10 350 karavīru,⁵ tad izrādās, ka bija dezertējuši 38,6% leģionāru.

1 BA MA RH 20-16/614, S. 18 u. a. Šis ziņojums saglabājies arī OKH BA MA RH 2/3031, S. 144 u. a.

2 BA MA RH 20/16, S. 560.

3 BA MA RH 2/2129, S. 153.

4 *Biezais H. Kurelieši*, 187.—189. lpp.

5 Latvijas padomju enciklopēdija, 3. sēj., 511. lp., *Strods H. Zem melnbrūnā zobena*, 106. lpp.

Leģionāri labi zināja, ka pret viņiem vērsīsies komunistu represijas, tāpēc Kurzemē viņu vidū izplatījās teiciens: «Baudīsim karu, jo miers būs briesmīgs.»

Pavisam neizgaismots jautājums līdzšinējā vietējā un arī latviešu ārzemju literatūrā ir jautājums par Vācijas okupācijas varas armijas cīņu pret latviešu nacionālajiem partizāniem Kurzemē, ja neskaita kureliešus.

1944. gada 28. oktobrī Kudiķu mežā tika veikta akcija pret dezertiera SS oberšārfirera Kļaviņa un SS unteršārfirera Jakonsona vadīto latviešu partizānu vienību. Kļaviņa partizānu vienība, kurā tika sagūstīti 32 (no 40) dezertieri, organizēja dezertierus un civilistus, gādāja municiju, lai cīnītos pret vāciešiem.¹ Arestētas divas latvietes un viens latvietis, kas tika turēti aizdomās par sakariem ar Kļaviņa «bandu».

Bez tam lauku slepenpolicijas 705. grupa 1944. gada novembrī vēl sagūstījusi 10 latviešus un 8 krievus kā aizdomīgus par piedalīšanos «bandās». Kopā 705. slepenpolicijas grupa bija aizturējusi 184 cilvēkus, no kuriem 77 (42%) bija «bandīti» vai «bandu atbalstītāji».

1944. gada decembrī slepenpolicijas nodaļa sagūstījusi 34 latviešu leģionārus un policistus un 6 krievu izpalīgus, kas nodoti drošības policijai.

Kureļa vienības likteņus monogrāfiski pētījis H. Biezais, taču vairāki jautājumi, kā, piemēram, vācu infiltrācija, radioizlūkošana, sagūstīto kureliešu pratināšanas rezultāti u. c., vēl nav skaidri.

Lauku slepenpolicija ziņoja, ka 1944. gada rudenī tās patruļas Kurzemē sagūstījušas līdzās vācu dezertieriem arī 56 latviešu leģionārus, gaisa spēku izpalīgus un policistus, kuri nodoti tiesām un drošības policijai. Tāpat arestēti 4 Latvijas pilsoņi par viņu atbalstīšanu. Latviešu dezertierus Imantu Magoni, Adolfu Bartulānu un Jāni Fogeli «pēc pārbaudes par alkoholu un pīpējamo briesmīgos daudzumos» slepenpolicijas Ventspils komisariāts savervējis un caur unteršturmfiureru Gregoru iesūtījis ģenerāļa Kureļa partizānu vienībā kā ziņotājus. Tika saņemts arī latviešu gaisa spēku izpalīgs Arnolds Šulcs, kurš ģenerāļa Kureļa uzdevumā bija vervējis šai partizānu vienībai cīnītājus latviešu un vācu vidū.² Šī lauku slepenpolicijas nodaļa ķērusi arī latviešu dezertierus, kas gājuši pie Kureļa (Vili Šamparu, Valdemāru Capīti, Ludolfu Cīruli).

---

1 BA MA RH 20-16/613, 11. lpp.

2 Turpat, 4. lpp.

Visai nozīmīgus datus par latviešu dezertēšanu no dažādām vācu armijas vienībām 1944. gada rudenī sniedz 705. slepenās lauku policijas grupas mēneša ziņojumi Vācijas armijas lauku policijai (*Feldpolizei der Wehrmacht*).¹ Šī lauku slepenpolicijas grupa ar 1944. gada 13. oktobri darbojās Vācijas 16. armijas aizmugurē Kurzemē. Tās centrs ar 1944. gada 31. oktobri atradās 6 km uz rietumiem no Sasmakas (Valdemārpils) Cīruļos. Slepenpolicijas atbalsta punkti atradās Ventspilī, Rendā, Dundagā, Valdemārpilī, Piltenē, bet 1944. gada decembrī — arī Spārē, Dundagā, Talsos. Sākumā grupa veidoja savu ziņotāju tīklu, pētīja Kurzemes ziemeļdaļas teritoriju un ik dienas organizēja patruļas, «kuru uzdevums bija pārbaudīt gājējus un braucējus uz ceļiem un gūstīt neskaitāmos latviešu dezertierus un krievu izpaligus». «Sadarbībā ar novadā dislocētajām vācu karaspēka iestādēm, drošības policijas komandām un drošības policiju, kā arī ar latviešu policiju un latviešu civilpārvaldi darbs notika bez traucējumiem un ar labiem rezultātiem.»² Sevišķi labi 1944. gada decembrī vācu lauku policijas uzdevumus latviešu dezertieru ķeršanā Kurzemē uzņēmas krievu brīvprātīgie.

«Oktobra beigās,» 1944. gada 2. decembrī rakstīja 212. frontes izlūkošanas grupas priekšnieks leitnants Haselmanis, «varēja apgalvot, ka lielie mežu masīvi bija pilni ar dezertieriem, kaut arī uzbrukumī vāciešiem nenotika...» No šī redzes viedokļa ik dienas iznākošie ziņojumi vēsta, ka Kurzemes mežos slēpjas nekontrolējams dezertieru skaits. Dezertierus uzņēma kā nomaļus esošajās zemnieku sētās, tā rūpīgi izvēlētās slēptuvēs. Ziemeļu karaspēka grupas virspavēlnieka apmeklējuma laikā 19. latviešu SS divīzijas komandieris ziņoja, ka mēneša laikā tikuši pieteikti 1000 dezertieri. Šai dezertēšanai jābūt dziļiem cēloņiem. Tie pamatojas gan latviešu būtībā, gan latviešu problēmu nemākulīgā risināšanā vācu iestādēs, gan, visbeidzot, ienaidnieka propagandā. Starp astoņām cēloņu grupām, kas veicinājušas latviešu partizānības izveidošanos un kļūšanu par nacionālu kustību, leitnants Haselmanis minēja skaidras politiskas līnijas trūkumu. Latviešu tautai netika sniegti nekādi noturīgi solījumi, kādi bija Baltkrievijā un Ukrainā. Trūka personību latviešu vadībā, kas sadarbotos ar vāciešiem. Nevajadzēja dot solījumu aizstāvēt Baltiju līdz galam. Ziņas par latviešu slikto stāvokli, SD nepareizā rīcība latviešu

1 Tätigkeitsbericht für November 1944. Gruppe Geheime Feldpolizei 705. — BA MA RH 20-16/613.

2 Turpat, 2. lpp.

iekšējo problēmu risināšanā un attiecībā pret Kureļa vienībām Kurzemē.¹

Kurzemes partizānus Vācijas armijas 212. frontes izlūkošanas grupas komandieris leitnants Haselmanis dalīja trijās grupās:

1. Nacionālie un ultranacionālie partizāni (*Banden*), kurus vadīja latviešu ģenerālis Kurelis.

2. Padomju vadītie partizāni, kuri saņem pastiprinājumu no gaisa.

3. Pastāvīgas nelielas partizānu grupas ar nezināmiem uzskatiem. Pašreiz šo partizānu grupu nozīme nav liela, bet tās varētu iegūt nenovērtējamu nozīmi stingrā vienotā vadībā. Šajās, tāpat kā Kureļa grupā, atrodas vērtīgi elementi, kuri izcēlušies cīņā pret boļševikiem 1941. gadā un vēlāk frontē. Tāpēc 212. frontes izlūkošanas grupa bija uzņēmusi sakaru ar ģenerāli Kureli, kurš apsolījis dot savus labākos vīrus izlūku desantam.² Grupa kā savu atbalsta punktu bija nodibinājusi «Lobes vienību», kas ir maskēts nosaukums. Piedēvēt ģenerālim Kurelim un pulkvedim Lobem sadarbību ar komunistiem ir komunistu propagandas izdevies mēģinājums diskreditēt minētos vīrus un organizācijas.³

212. frontes izlūkošanas grupas komandieris leitnants Haselmanis savā «Stāvokļa analizē» tālāk rakstīja: «Uz reihu evakuējās vāciešiem draudzīgie latvieši, tajā laikā, kad nacionālistiskie un ultranacionālistiski noskaņotie iedzīvotāji deva priekšrocību drošības meklēšanai Kurzemē.» Līdz ar vācu kolaboracionistu aizbraukšanu uz Vāciju mazinājušies paniskie noskaņojumi Latvijā. «Zemniekiem stiprās saites ar dzimto zemi bija noteicošas. Viņi uzskatīja par nesavienojamu ar īsta latvieša godu atstāt savu tēvzemi grūtā brīdī.»⁴ «To latviešu skaits,» rakstīja Haselmanis savā «Stāvokļa analizē», «kuri, izmantojot kā Vācijas, tā Padomju Savienības vājuma stāvokli, cer uz neatkarīgas latviešu valsts atjaunošanu, arvien vairāk palielinās. Šis latviešu tautas aprindas grib abu lielo kaimiņvalstu sabrukuma rezultātā likt svaru kausos visus latviešu tautas nacionālos spēkus un uzskata par pirmo uzdevumu palikt savā zemē, bet gadījumā, ja to okupētu padomija, iet mežos un tur sagaidīt izšķirošo stundu.»⁵

Sevišķi daudz dezertēja no latviešu sapieru vienībām. 19. latviešu

1 Lage-Bericht. — BA MA RH 2/2129, S. 154.—155.

2 «...Seine besten Männer dem trupp für S, K und R-Einsätze zur Verfügung zu stellen.»

3 Lage-Bericht. — BA MA RH 2/2129, S. 158.

4 Turpat, 151. lpp.

5 Turpat, 152. lpp.

divīzijas 668. un 672. sapieru vienībā 1945. gada aprīļa sākumā bija tikai ap 30% sastāva. Ap 30% latgaliešu karavīru neatzina karu pret boļševikiem. Lielākā daļa karavīru boļševikus negribēja, bet, ja bija jāizvēlas starp karošanu un dezertēšanu, karavīri izvēlējās dezertēšanu. Vidzemnieki vēlējās pāriet fronti. 19. divīzijas karavīri, pēc vācu frontes izlūkdienesta ziņām, frontes sabrukuma gadījumā gribēja turpināt cīņu pret boļševikiem kā partizāni.¹

Pretēji norunām ar Vācijas armijas pretizlūkošanas dienestu ģenerālis Kurelis Vidzemē nepalika un, pārsniedzis atļautos 600 vīrus, ar sava štāba lielāko daļu 1944. gada septembra beigās devās uz Kurzemi, apmetoties lielajos Dundagas mežos. Rezultātā vāciešu organizētās pretestības kustības lielākā daļa Vidzemē un Latgalē palika bez vadības. Vadīt pretestības grupu darbību no Kurzemes, kā atzīmēts vācu armijas pretizlūkošanas dienesta pārskatā, nebija iespējams, jo trūka sakaru līdzekļu. Ģenerāļa Kureļa plāns bija taupīt latviešu asinis, lai karavīrus mestu svaru kausos cīņas beigās. Taču ģenerāļa Kureļa vienību, kurā, pēc SD pārspīlētiem datiem, bija ap 5000 vīru, stāvoklis mainījās 1944. gada oktobra beigās—novembra sākumā, kad pretestības kustības organizāciju un vadību Kurzemē nodeva «SS mednieku vienībām» (*SS Jagdverbände*).

1944. gada rudenī, kad Latviju pamazām okupēja Sarkanā armija, RSHA nodaļa «Cepelins» uzsāka organizēt sacelšanos pret krieviem pēc okupācijas. Ir izteiktas domas, ka kurelieši bijuši paredzēti, lai uztvertu 15. un 19. armijas dezertierus un aizsargus cīņai Sarkanās armijas aizmugurē.²

Kā raksta Haselmanis, ģenerālis Jekelns 1944. gada novembra sākumā vēlējās pakļaut kureliešus «Bandu štābam», izmantot sarkano bandu apkarošanai, dezertierus nosūtīt uz vienībām un iesaistīt *Jagdverband Ostland*.³ Taču tādu uzdevumu kurelieši noraidīja.⁴

Ar diversijas aktu organizēšanu Sarkanās armijas aizmugurē Latvijā nodarbojās Vācijas 304. frontes izlūkošanas komanda (FIK) pulkvežleitnanta Gīzenregena vadībā. Šī FIK kontrolēja arī 317., 311., 312. un 319. frontes izlūkošanas grupu (FIG) darbu. Ar centriem Talsos un Ventspilī 1944.—1945. gadā darbojās 317. FIG, kas bija pakļauta 304. FIK. Tā kā armijas izlūkošanai atstāja uzdevumus, kas saistīti tieši ar

1 Pārskats B, «Meža kaķu arhīvs», 11. lieta. — LZA CA, 40. f., 5. apr., 2. l., 3. lp.

2 Biezais H. Kurelieši, 139.—140. lpp.

3 Lage-Bericht. — BA MA RH 2/2129, S. 158.

4 Biezais H. Kurelieši, 190.—191. lpp.

fronti, tad rezultātā SD ieguva pilnu rīcības brīvību pret ģenerāļa Kureļa vienībām. Ģenerāļa Kureļa štābu arestēja, bet daļa vīru spēja izvairīties no aresta un nozust mežos, lai sāktu nelegālu cīņu pret vāciešiem. Asiņainas kaujas ar SD un drošības divīziju vienībām, daļēji kopā ar padomju izpletņu lēcējiem, notika leitnanta Rubeņa vadībā.

1944. gada novembra pārskatā par «bandu stāvokli» 16. vācu armijas vadība kureliešus iztēloja par nacionālistisku organizāciju, kuru atbalstījusi Sarkanā armija.

Ģenerāļa Kureļa latviešu nacionālajā organizācijā, bija ap 2500 cilvēku. Novembra vidū ap 1400 tika internēti, citi, kuri leitnanta Rubeņa vadībā pretojās, sakauti, 75 arestēti, bet pārējie izklīda.

1944. gada novembrī 16. armijas aizmugurē, acīmredzot kaujās ar kureliešiem, krituši 23, bet ievainoti 49 partizāni, arestēti 5 «bandu izpalīgi». Vācu pusē krituši 19, 9 ievainoti un 6 pazuduši bez vēsts. Iznīcinātas 17 «bandu mītnes» (*Bandenunterkünfte*). Kureļa atbrūņošanas rezultātā saņemti 13 ložmetēji, 13 automāti, 14 pistoles, 163 šautenes, municija un transporta līdzekļi. Notikuši plaši partizānu aresti. Kopā arestēti 77 «bandīti», 269 civiliedzīvotāji un 720 dezertieri.¹

Par vācu armijas cīņām pret latviešu nacionālajiem partizāniem, kureliešu likvidāciju un 7 nacionālo latviešu virsnieku nošaušanu rakstīja angļu avīze «Times».²

Vācijas armijas virspavēlniecības Austrumu svešo karaspēku nodaļa, kā redzams no ģenerāļa Gēlena «Pārskata par bandu stāvokli 1944. g. 1.11.—30.11.», ko iesniedza ģenerālštābam 1944. gada 5. decembrī, bija ar «bandu stāvokli» Kurzemē visai apmierināta. «Latviešu dezertieri, vietējo komunistu, izbēgušo padomju gūstekņu un «ostarbeiteru» bandu grupas Kurzemes telpā veikušas niecīgu darbību. Līdz ar pretestības organizācijas «Kurelis» iznīcināšanu izdevās novērst slēptās briesmas, kas draudēja pašu karaspēkam.»³

Runājot par Kurzemes partizānu sastāvu, 18. armijas 317. frontes izlūkošanas grupa 1944. gada 2. decembrī rakstīja: «Šeit runa iet par latviešu policijas formējumu un SS leģiona dezertieriem vai no iesaukšanas armijā izvairījušamies (*Wehrmachtssäumige*) Ziemeļkurzemes zemnieku dēliem, kuri pašizbūvētos bunkuros dzīvo izolētu dzīvi (*verstecktes Leben*), un vienā gadījumā arī par židiem, kuriem jābūt

1 Anlage Nr. 3 zum Bandebericht Monat November 44 AOK 16. v. 30.11.1944. — BA MA RH 20-16/611.

2 «Times», 1945. g. 19. janv.

3 BA MA RH 2/30, S. 81—82.

izbēgušiem no nometnes pie Dundagas.»¹ Starp mežiniekiem esot arī izbēguši krievu gūstekņi, armijas izpalīgi. Viņi uzbrūkot zemnieku sētām, lai iegūtu pārtiku un ieročus. Parasti šie mežinieki dzīvojo grupās pa 6—40 cilvēku, kādreiz to esot līdz 70 personām. Vienīgi «Sarkanajā bultā» esot ap 300. 1944. gada 30. decembrī blakus «Sarkanajai bultai» lielākās grupas bijušas pie Dundagas, Rumbas, Spāres, Stendes, Vārmes, Zentenes, Zemītes, kā arī latgalieša Samsonova grupa.

Visai nozīmīgu informāciju par partizānu kustību Kurzemē sniedz Vācijas 16. armijas virspavēlniecības Izlūkošanas daļa (Ic) mēneša «Pārskatā par bandu stāvokli»,² ko rakstījis armijas štāba priekšnieks pulvedis fon Gersdorfs. Ja 1944. gada novembrī armijas aizmugurē darbojās ap 250—350 «bandītu», nerēķinot latviešu dezertierus, tad 1944. gada decembrī viņu jau bija ap 700—800 cilvēku, tai skaitā ap 400 bijušo kureliešu. «Bandās» divas trešdaļas bija no armijas un iesaukšanas izbēguši latvieši, kā arī izbēguši krievu karagūstekņi, brīvprātīgie un ar izpletņiem izmesti Sarkanās armijas partizāni un frontes izlūki. Pēdējiem nereti bija noliegts stāties kontaktos ar partizāniem. Partizāni ģērbusies vācu un krievu armijas formās, kā arī privātos apģērbos. Lielākā daļa dezertieru un no mobilizācijas izvairījušos parasti dzīvoja t. s. «mazajās bandās» līdz 20, kādreiz līdz 100 cilvēku un iztika galvenokārt ar sagādes laupījumiem (*Versorgungsräuberei*). Sarkanā armija savus «bandītus» cenšas iedabūt vadībā, apgādā nedaudz un nedod partizāniem nekādus spridzināšanas materiālus.

Ciņā pret nacionālajiem partizāniem iesaistījās arī 501. slepenās karalauka policijas nodaļa, kura darbojās pie 16. armijas štāba.³ Šis slepenās karalauka policijas «sekretariāti» atradās Talsos, Spārē, Sabilē un Rendā. «Pārskata mēnesī,» rakstīja šī policija savā atskaitē par 1944. gada novembri, «grupa un tās sekretariāti nodarbojas galvenokārt ar latviešu dezertieriem, kuri ārkārtīgi lielā skaitā kļīst apkārt un ir daļēji apvienojušies bandās. Par neatļautu izvairīšanos, t. i., dezertēšanu, pārskata mēnesī grupā vai sekretariātos nav aizturēts neviens vācu karavīrs, turpretī aizturēti 154 latviešu SS leģionāri un citi latviešu vienībām piederīgie.» 83. kājnieku divīzija uzbrukusi Zelmeņa partizānu

1 BA MA RH 20-16/613.

2 Übersicht über Bandlage Monat November 1944. — BA MA RH 20-16/611.

3 Geheime Feldpolizei. Gruppe 501. Tätigkeitsbericht für den Monat November 1944. — BA MA RH 20-16/611.

vienībai, kura ap 200 cilvēku sastāvā mitinājusies Engures mežu masīvā, pie kam 60 partizānu tika sagūstīti. Latviešu leģiona apakšvirsnieks Semjonovs komandēja 50—60 vīru lielu partizānu vienību, kas atradās Usmas ezera mežā.

Kopā 1944. gada novembrī 501. karalauka slepenpolicijas nodaļa bija arestējusi 392 personas, tai skaitā 154 (39,3%) latviešu dezertierus. No arestētajiem viens nošauts, 187 nogādāti karagūstekņu nometnē, 20 nodoti kara tiesai, 59 kurelieši ievietoti kureliešu nometnē pie Spāres.

1944. gada decembrī kara lauka slepenpolicija jau bija apzinājusi 6 lielākās partizānu grupas apmēram 360 vīru sastāvā, kuras darbojās arī pēc ģenerāļa Kureļa partizānu vienības sagraušanas. Mežā pie Ģibzdes bija 70—80 vīru, pie Puņiem 10—20, pie Rankiem 10—20, pie Spāres ap 200, pie Stendes ap 20—30 vīru un daudz sīkāku grupu. Tās sastāvēja pa lielākai daļai no latviešu dezertieriem, bet pie Ģibzdes bija arī ebreji.

Kopā kara lauka slepenpolicija 1944. gada decembrī bija aizturējusi 133 personas, no kurām 9 nošautas, 31 nodota karagūstekņu nometnē, 66 nodotas drošības dienestam.

1944. gada decembrī novērojams partizānu spēku pieaugums, apvienojoties lielākās «bandās». Palielinājās organizēto «bandītu» skaits, iekļaujoties «armijas bēgļiem». Mazās «bandas» pārvērsās vidējās — līdz 100 partizāniem. Kā rakstīja pulkvedis fon Gersdorfs, latviešu nacionālo partizānu vadību pēc ģenerāļa Kureļa pārņēmis ģenerālis Dūze, kurš, iespējams, atrodas sakaros ar padomiešiem. Daži apakšvirsnieki domā, ka Dūze rīkojies angļu uzdevumā, taču šīs ziņas jāpārbauda.

Sarkanie partizāni Kurzemē grupējas ap «Kurzemes partizānu štābu», ko vada sarkanarmietis majors «Volodja».

«Bandas» grūti apkarojamas, jo tām ir plašs ziņotāju tīkls, kas informē par gaidāmajiem vācu uzbrukumiem. Tāpēc uzbrukumi jāveic, izplatot nepareizas ziņas un veicot viltus manevrus. Cīņa pret «bandām» jāveic, organizējot spēcīgu patruļu dienestu, organizējot «mazo karu». Kaut arī «bandu» esamība traucē armijas darbību (jābrauc naktī bez apgaismojuma, jāapsargā noliktavas, transports, armijas mītnes), tomēr «bandas līdz šim darbību armijas novadā vēl nav nopietni traucējušas».¹ Jānovērs bijušo Kureļa vienību palieku pāriešana sarkano pusē, tāpat jāveic civiliedzīvotāju ietekmēšana vācu mērķu sasniegšanai.

1 Bericht über Bandenlage im Monat Dezember 1944. — BA MA RH 20-16/611.

1945. gada 5. janvārī frontes izlūkošanas pārvalde Austrumi III rakstīja Vācijas armijas ģenerālštābam ziņojumu «Par stāvokli Kurzemē». «Pēdējo mēnešu militāro notikumu rezultātā,» teikts ziņojumā, «latviešu iedzīvotāju noskaņojums jāraksturo kā saspringts un nervozs.. Kaut arī no boļševisma baidās visi, arī par vāciešiem lielākā daļa Kurzemē palikušo latviešu iedzīvotāju negrib nekā zināt.»¹

Svarīgs avots latviešu nacionālo partizānu vēstures pētīšanā Kurzemē 1945. gada sākumā ir vācu armijas frontes izlūkošanas grupu dienas un mēneša ziņojumi 16. un 18. armijas vadībai un Vācijas armijas ģenerālštābam, kuri saglabājušies Vācijas armijas ģenerālštāba arhīvā.² Šajos ziņojumos teikts, ka latviešu dezertieri Kurzemē dzīvojuši pašbūvētos bunkuros. Tā 1945. gada 20. janvārī 4 km no Plāņiem bija atrasts pamests bunkurs, kurā bija dzīvojuši ap 20 dezertieri un sievietes. Viņi uzturējušies arī zemnieku sētās un pat nelielos centros. 1945. gada 28. un 29. janvārī Stiras stacijā arestēti 12 cilvēki, starp kuriem 3 bijuši dezertieri. 1945. gada 1. martā Valtaiķos saķerti 15 latvieši un latvietes, tai skaitā 5 dezertieri un 2 komunisti.

Kā redzams no 1945. gada 30. janvāra Vācijas armijas virspavēlniecības (OKW) slepenā ziņojuma, dezertēšana no Vācijas armijas 1944. gadā palielinājās. Īpaši pastiprinājusies «austrumu tautu» pārstāvju dezertēšana vai neatgriešanās vienībās, sevišķi nevāciešu vienībās. Tā, pēc virspavēlniecības datiem, 1944. gada novembrī pazuduši 1092 karavīri, pie kam 634 no tiem (58,1%) no nevāciešu vienībām.³

Vācijas armijas iekšējo sairšanu nevarēja apturēt arī 1945. gada martā izdotā pavēle sodīt ne tikai tos karavīrus, kas padevušies gūstā neievainoti vai bez pierādījumiem, ka cīnījušies līdz galam, bet arī viņu piederīgos. Dezertierus un no karadienesta izvairījušos atkārtoti bija uzdots sodīt ar nāvi.⁴

Te redzam, ka vācu «mazā kara» taktika Kurzemē īstenoja kā sarkano, tā nacionālo partizānu, viņu atbalstītāju un arī iespējamo partizānu iznīcināšanu. Šā mērķa sasniegšanai darbojās vairākas vācu frontes izlūkošanas komandas un grupas, slepenās lauku žandarmērijas vienības un, kā redzēsim, arī vairākos Kurzemes pagastos un pilsētās

1 Zur Lage in Kurland. — BA MA RH 2/2129, S. 71.

2 BA MA RH 2/236. Tagesmeldungen Ic AO.

3 Bericht über Abwehrlage bei landseigenen Hilfskräften des Ostens auf Grund der Wochenberichte der Armeen für November 1944. Geheim. — BA MA RH 2/2129, S. 72 u. a.

4 Dokumente des Verbrechens. Aus Akten des Dritten Reiches 1933—1945. Bd. 3. Berlin, 1993, S. 270, Dok. 139.

organizētās jagdferbanda pašdarbnieku komandas. «Mazā kara» taktika tika īstenota arī pārējā Latvijas teritorijā.

1944. gada atkāpšanās kaujās Vācijas armijas virspavēlniecībai un RSHA bija skaidrs, pirmkārt, ka nevācieši, tai skaitā latviešu «brīvprātīgie leģionāri», masveidīgi dezertē no vācu armijas un slēpjas, ja vien iespējams, netālu no savām radnieku vai citu tuvu cilvēku dzīves vietām.

Otrkārt, bija skaidrs, ka komunistiem, neskatoties uz diezgan regulāro apgādi ar cilvēkiem, ieročiem, munīciju un pārtiku, nav izdevies pārvērst sarkano partizānu kustību par visas tautas kustību. Tas liecināja, ka latviešu tauta neatbalsta komunistus.

Treškārt, bija skaidrs, ka partizānu kustība pret komunistiem sāksies arī tajā gadījumā, ja vācieši to neorganizēs. Tāpēc vācieši izšķīrās par partizānu organizēšanu, protams, stingrā savā uzraudzībā un tikai kā cīņas līdzekli pret sarkanajiem, nevis par brīvu Latviju. Kurzemē darbojās vairākas Vācijas armijas frontes izlūkošanas grupas un komandas. Frontes izlūkošanas grupas veica, pirmkārt, izlūku (aģentu) komplektēšanu, apmācību un nosūtīšanu uz aizmuguri. Otrkārt, iesūtīja un organizēja izlūku grupas ienaidnieka aizmugurē. Treškārt, tās organizēja gaisa un radioizlūkošanu ienaidnieka aizmugurē. Ceturtkārt, grupas organizēja cīņu pret partizāniem aizmugurē. Frontes izlūkošanas grupām palīdzēja B. Jankava štābs.

Kapteīna Borisa Jankava «Latvijas operatīvais štābs», saskaņā ar 1944. gada 30. novembra pavēli, sastāvēja no vairākām nodaļām. Štābu vadīja Ia (operatīvās vadības) nodaļa, kuras priekšgalā bija kapteinis B. Jankavs un viņa vietnieks O. Mitrevics. Nodaļā bija 10 darbinieku, no kuriem seši pārzināja katrs savu Kurzemes apriņķi.¹

Otrā bija informācijas un izlūkošanas nodaļa, kurā bija 20 darbinieku.² Šajā nodaļā O. Mitrevics bija sevišķu uzdevumu virsnieks, bet Freds Launags atbildēja par ārējiem sakariem.³ Citas nodaļas nodarbojās ar jagdferbanda personālsastāvu, ar apgādes jautājumiem, ar kauju organizēšanu.⁴ Trauksmes gadījumā visām štāba nodaļām bija nekavējoties jāklūst par patstāvīgām partizānu grupām.

---

1 T. Jansons — Talsu, A. Jaunburs — Liepājas, B. Rūgens — Aizputes, Ģēģeris — Kuldīgas, R. Krastiņš — Tukuma un Fr. Launags — Ventspils apr. — LVVA, P-82. f., 1. apr., 46. l., 79.—80. lp.

2 Turpat, 76.—77. lp.

3 Turpat.

4 Turpat, 134.—141., 179. lp.

Kapteiņa Borisa Jankava štābs atradās arī vācu 16. armijas pakļautībā un attiecīgajām nodaļām (Ia, IIa, Ic u. c.) nosūtīja savas pavēles. Līdz 1945. gada 30. aprīlim, ja ticēt arhīva materiāliem, izdotas 24 šādas štāba pavēles.¹ B. Jankava štābu kā Ostlandes SS jagdferbanda vienību uzraudzīja pilnvarotais kapteinis, kurš vēlāk dēvēja sevi par *Jagdverband* vienību vadītāju.² Jagdferbanda vienību sagatavošanas un iefiltrēšanas uzdevumus sarkanarmijas aizmugurē B. Jankava štābam deva 212. frontes izlūku grupa leitnanta³ S. Haselmaņa vadībā.

B. Jankava izstrādātajā «Latvijas operatīvā štāba nolikumā» bija paredzētas sešas galvenās darbības līnijas:

1. Sagatavot partizānu grupas un pārvietot tās pāri frontei, lai organizētu cīņu pret padomju varu.

2. Vācijas okupētajā Latvijas teritorijā izveidot partizānu grupas un tās sagatavot pārejai nelegālā stāvoklī Vācijas kapitulācijas gadījumā.

3. Vākt ziņas par Sarkanā armijas daļu lielumu, dislokāciju, darbību, bruņojumu, lidlaukiem.

4. Paralizēt partijas un padomju orgānu darbību, veicot uzbrukumus un iebaidot padomju varas piekritējus.

5. Veikt aktīvu darbību, iznīcinot pārtikas un muniācijas noliktavas, spridzinot dzelzceļus, šosejas, sagraujot padomju iestādes.

6. Veikt pretpadomju aģitāciju.⁴

Cik plaši izplatīts šis štāba nolikums, mums pagaidām nav zināms, jo citā partizānu dokumentācijā, izņemot B. Jankava liecību, tas nav atrasts. Šādā virzienā (4.—6.§) Latvijas partizāni tiešām darbojās, taču pie tā viņi acīmredzot bija nonākuši neatkarīgi no B. Jankava izstrādātajām idejām.

Boriss Jankavs 1947. gada nopratināšanā atzinās, ka viņa vadītais «Latvijas operatīvais štābs», kurš kopš 1944. gada novembra atradās Kuldīgas apriņķa Kabiles pagasta «Drakās», līdz Vācijas kapitulācijai Kurzemē bija sagatavojis ap 50 partizānu grupas. Tās bija apgādātas ar nepieciešamo apbruņojumu, sprāgstvielām, pārtiku un sagatavotas pārejai nelegālajā stāvoklī vācu varas sagrāves gadījumā.

Šo štābu un «meža kaķu» vienības B. Jankavs komandējis līdz Vācijas kapitulācijai 1945. gada pavasarī. B. Jankavam piešķirta kapteiņa dienesta pakāpe, ko viņš vēlāk bija pieņēmis arī par savu

1 Turpat, 106.—118. lp.

2 *Jagdeinsatzführer Baltikum*. — LVVA, P-82. f., 1. apr., 46. l., 113., 262. u. c. lp.)

3 Faktiski iespējams pulkvedis.

4 LRP, B. Jankava lieta Nr. 1126, 47. lp.

segvārdu «kapteinis Brencis». «Latvijas operatīvā štāba» rīcībā bija radīta nodaļa sakariem ar «SS Jagdverband Ostland» centru.

Par radiatorstaciju SE 109/3 saglabājusies raidstacijas tehniskā instrukcija, norādījumi un šifri.¹

Kurzemes *Jagdverband* dēvēja arī par «Meža kaķiem» (*Waldkatzen*). Spriežot pēc nospiedumiem, B. Jankavam bija «Meža kaķu» zīmogs. Zīmoga centrā bija kaķa galvas attēls, apakšā latviešu valodā uzraksts «Meža kaķi», bet augšā apkārt kaķa galvai uzraksts solija nāvi lieliniekiem.²

Vācu organizētais «Latvijas operatīvais štābs» izdeva latviešu cīņas laikrakstu «Astonņpadsmītais Novembris». 1944. g. 25. decembrī izdots laikraksta 3. numurs.³

Kapteiņa B. Jankava štābs Kurzemes pagastos organizēja *Jagdverband* pagastu nodaļas. To priekšgalā bija pagastu vecākie, aizsargi, šucmaņi u. c., kuri vecuma, slimības vai invaliditātes dēļ nebija iesaukti armijā. Saglabājušās atskaites liecina, ka tās vadījuši vecīgi cilvēki, kuri nereti nav zinājuši vācu valodu. Šīs vienības bija organizētas daudzos pagastos vairāku desmitu cilvēku sastāvā. Vienību sastāvā parasti bija saimnieki un citi uzticami cilvēki, jo tika prasīti galvojumi par viņu noderību.

Spricžot pēc pagastu vienību atskaitēm *Jagdverband* štābam, šīs vienības veica divus pamatzdevumus — pirmajā vietā atskaitē parasti minēta bunkuru būve. Katrā pagastā uzbūvēti vairāki bunkuri, norakta municija un ieroči (Alšvanga).⁴ Otrais šo pagasta grupu uzdevums (Zebrene u. c.) bija partizānu izsekošana un cīņa pret tiem, partizānu pašapgādes uzbrukumu novēršana zemnieku sētām. «Bandītu apkarošana,» rakstīts Tīrumnieka ziņojumā štāba priekšniekam B. Jankavam, «pašreiz notika ar lielām sekmēm. Vācu izvestās akcijas nenozīmīgas.»⁵ Trešais pagastu vienību uzdevums bija grupu komplektēšana iesūtīšanai Sarkanās armijas aizmugurē. Kā redzams no Tīrumnieka ziņojuma par laiku no 1944. g. 15. līdz 31. decembrim, pēdējo uzdevumu grupas uzņēmušās bez sajūsmas. «Grupu vadītāji,» rakstīts ziņojumā, «dabūjuši zināt par priekšlikumu pārsviet grupas uz okupēto Latviju, ir vislielākajā neapmierinātībā.» Lauku grupu vadītāji iesakot uz okupēto Latviju sūtīt vietējos turienes iedzīvotājus. Grupas uzskatot, ka labāk

1 Funkunterlagen für Brencis und Andžus. — LRP, B. Jankava lieta Nr. 1126, 5. sēj., 142.—143., 145.—148. lp.

2 LVVA, P-82 f., 1. apr., 46. l., 155. lp.

3 LZA CA, 40. f., 5. apr., 3. l., 181. lp.

4 LVVA, P-82 f., 1. apr., 47. l., 33.—34. lp.

5 Turpat, 68. lp.

iet leģionā vai mežā nekā uz okupēto Latviju.¹ Šo domu apstiprināja arī Vācijas armijas FIG ziņojumi.

Kā redzams no 317. frontes izlūkošanas grupas 1944. gada 2. decembra ziņojuma, ar frontes izlūku vervēšanu no latviešu vidus gāja ļoti grūti (*äusserst schwierig*). Izlūki nav ņēmuši samaksā naudu, bet pīpējamo un degvīnu.²

212. frontes izlūkošanas grupas komandieris leitnants Haselmanis 1944. gada 2. decembrī ziņoja, ka 1944. gada 16. novembrī Ventspilī vešanai uz Vāciju kuģī salādēti 680 arestēti kurelieši. Tā kā uz šā kuģa atradušies arī 150 šīs grupas izlūki (*V-Leute*), tad kureliešu klātbūtne mazinājusi šo vīru kaujas gribu.

Taču šādas grupas, sākot no viena līdz trim un vairāk cilvēkiem, tika veidotas. Dažās grupās bija tikai sievietes. Spriežot pēc vārdiskajiem sarakstiem un grupu numuriem, Sarkanās armijas tālākajā aizmugurē 212. frontes izlūkošanas grupu uzdevumā *Jagdverband* projektēja iesūtīt 144 grupas. Tās bija paredzēts izmantot Vidzemē, Latgalē un Augškurzemē, gan izmetot no gaisa, gan iepludinot (*Schleusung*) caur frontes līniju. (No šīm 144 grupām vārdiski saraksti saglabājušies gandrīz 66 grupām.)³ Šajās grupās⁴ bija paredzēts infiltrēt 580 cilvēku, vidēji ar 9 cilvēkiem katrā. Taču cilvēku skaits atsevišķās grupās svārstījās no 1 līdz 35.⁵ Dažas bija paredzēts veidot kā radioziņotāju grupas.⁶ Katrai grupai bija segvārds, pie kam vairākas no tām komandēja SS apakšvirsnieki.⁷ Spriežot pēc atzīmēm un personālsarakstiem, Sarkanās armijas aizmugurē iesūtītas 80 grupas ar 168 cilvēkiem. Kādos 7 gadījumos tie bija vieninieki, kuri acimredzot cauri fronteī devušies uz savām dzimtajām mājām.

212. un 311. frontes izlūkošanas grupas Kurzemē organizēja ne tikai frontes izlūkošanu, bet arī cīņu Sarkanās armijas aizmugurē.

212. frontes izlūkošanas grupas komandieris leitnants Haselmanis 1944. gada 30. novembrī pārskatā par 1944. gada novembri ziņoja savai

1 Turpat, 66. lp.

2 Lage-Bericht. — BA MA RH 2/2129, S. 159.

3 Grupa Nr. 1—50, 102, 128, 144 (LVVA, P-82 f., 1. apr., 46. l., 1.—66. lp.).

4 Dažām grupām (Nr. 122, 123. u. c.) cīnītāju skaits nav norādīts.

5 Leitnanta Aleksandra Bērziņa grupa (Straupe). Segvārds «Proteus».

6 Supe - Funkstel (Segvārds «Lapländ») Masēns-Funkstele.

7 15. grupa Krusts (Bērzpils-Hediņš), Blome (Segvārds «Lokardia»), 18. grupa J. Ločenoks «Līviņš», 19. grupa A. Točs «Aleksandrs», 23. grupa H. Korkle «Henriks», 35. grupa Mets «Patrokl», 39. grupa Zenders «Hassan», 44. grupa R. Rubenis «Mikere», 49. grupa Piselts-Kopone «Tanheizers», 109. grupa E. Tīrumnieks «Sidonia», 110. grupa J. Brenards (?).

priekšniecībai: «Pārskata laikā tika pastiprināti turpināta grupu izveidošana atkāpšanās gadījumam (*für den R-Fall*). Neskatoties uz liela skaita nepiemērotu izlūku (*V-Leute*) atsijāšanu, ir izdevies izveidot daudzas jaunas grupas, kuru vadītāji ieguvuši izglītību vairākosursos.¹ Grupas ienaidnieka aizmugurē veidotas kā no izpletņlēcējiem, tā iesūtīt izlūkus caur fronti no 16. un 18. armijas aizmugures. Pirmais šāds iesūtīšanas mēģinājums noticis 1944. gada 14. novembrī, kad fronte bija jāpāriet 2 grupām, katrai 5 cilvēku sastāvā. Taču tas bijis neveiksmīgs, jo fronte ienaidnieka pusē bija pārāk blīvi nosēgta. Ar 1944. gada 21. novembra pavēli grupai bija uzdots iesūtīt izlūkus Jelgavas—Auces—Dobeles telpā. Izpildot šo pavēli, ienaidnieka aizmugurē tika iesūtītas vairākas frontes izlūku grupas.

3. tabula

212. frontes izlūkošanas grupas

1944. g. 26.XI—31. XII

1. 26.11.44.	Grupa «Dobermanis 1», — 3 latviešu izlūki 122. divīzija
2. 26.11.44.	Grupa «Dobermanis 2», — 3 latviešu izlūki 19. divīzija
3. 29.11.44.	Grupa «Dobermanis 3», — 3 latviešu izlūki 19. divīzija
4. 5.12.44.	Grupa «Dobermanis 4», — 2 latviešu izlūki 19. divīzija
5. 11.12.44.	Grupa «Jubilata», — 3 latviešu izlūki 281. divīzija
6. 20.12.44.	Grupa «Etsel», — 2 latviešu izlūki 215. divīzija
7. 26.12.44.	Grupa pie Sabiles — arestēti 7 bandīti pret bandītiem
8. 31.12.44.	Grupa «Silvestrs», — 3 latviešu izlūki VI korpus

Kā redzams 3. tabulā, mēneša laikā iesūtītas 8 izlūku grupas.

1. Tätigkeitsbericht für die Zeit vom 26.10. bis 30.11.44. Geheim. — BA MA RH 20-16/613.

Vairākas no šīm grupām — «Dobermanis 1», «Dobermanis 3», «Jubilata» un «Silvestrs» — pēc dažām dienām atgriezās ar ziņojumiem.

Par labu izlūka darbu jau 26.10.44. izlūkiem Pēkšēnam, Jukumam un Tomsonam bija piešķirti II klases Dzelzs krusti, bet 1944. gada 24. decembrī Dzelzs krustus saņēma leitnants Šturms, brīvprātīgais Brauns, apakšvirsnieks Grīnvalds. Vairāki izlūki tika ievainoti, bet daži krita. Decembrī 212. frontes izlūkošanas grupa sevišķu uzmanību pievērsa latviešu partizānu izdabūšanai no meža, izmantojot šim nolūkam vairākus izlūkus. Viņu darbības rezultātā līdz 1944. gada beigām no meža izgāja ap 50 partizānu.¹

212. frontes izlūkošanas grupas komandieris leitnants Haselmanis 1944. gada 2. decembrī savā «Stāvokļa analizē» rakstīja, ka, pēc viņa rīcībā esošām ziņām, Vidzemē un Latgalē palikušie latviešu partizāni cīnās gandrīz katrā pilsētā. Taču šis baumas grūti pārbaudāmas. «Vienīgi pie Cēsīm,» rakstīja leitnants Haselmanis, «konstatēta spēcīga kaujas darbība, kuru veica grupas tur atstātie izlūki.»²

1945. gada 15. janvāra atskaitē leitnants Haselmanis ziņoja, ka 1945. gada 11.—14. janvārī 212. frontes izlūkošanas grupa bija iesūtījusi Sarkanās armijas aizmugurē izlūku grupu (*V-Leute*) ar segvārdu «Rigoletto I». Tā šķērsojusi fronti un ieradusies grupas locekļa Bulliša tēva mājās Kroņauces tuvumā, kur uzturējusies divas nakts. Savākuši datus, izlūki atgriezušies Kurzemes cietoksnī.³

Arī 311. frontes izlūkošanas grupa, spriežot pēc tās darbības pārskata par 1944. gada decembri, nodarbojās galvenokārt ar savu aģentu sagatavošanu un iesūtīšanu. Tā šajā mēnesī notikusi 40 aģentu iesūtīšana (*V-Mann Einsätze*) kā Sarkanās armijas aizmugurē, tā vācu armijas aizmugurē. Tā, piemēram, Liepājas drošības dienesta grupa «Lilo» nosūtīja latviešu leģionārus uz Saldu, kur viņi vadīja vācu artilērijas uguni. Tika izlūkota Dobeles, Tīrelpurva un Džūkstes apkārtnē. Ar aģentu (*V-Mann-Erkundungen*) ziņojumiem un tiem sekojošiem uzbrukumiem, kur sevišķi aktīvi piedalījās ziņotāju grupa «Paula», bija iespējams 16. armijas aizmugurē 1944. gada decembrī padarīt nekaitīgu 191 «bandītu un bandītaizdomīgas personas».⁴

1 Tätigkeitbericht für die Zeit vom 1.12. bis 31.12.44. — BA MA RH 20-16/613.

2 «Von Trupp dort hinterlassenen V-Leute festgestellt worden.» — BA MA RH 2/2129, S. 153.

3 Erfolgsmeldung zum Unternehmern Rigoletto I Nr. 52. — BA MA RH 2/2546, S. 41.—45.

4 Tätigkeitbericht für Dezember 1944. Frontaufklärungsstrupp 311. Geheim. — BA MA RH 20-16/613.

Tā kā kureliešus nebija iespējams piespiest piedalīties «bandu», galvenokārt pašu latviešu dezertieru apkarošanā, 1945. g. sākumā to plaši veica Kurzemē *Jagdverband* nodaļas, kas tika organizētas katrā pagastā.

1945. gada 1. februārī Kalna un Lejas Saldeniekos *SS Jagdverband* saķēris 10—15 latviešu «bandītus». 2. februārī Planicas pagastā saķerti 5—6 latviešu «bandīti».¹

1945. gada 4. februārī arī 18. armijas izlūkošanas daļa ziņoja Vācijas armijas virspavēlniecībai, ka Apriķos saņemti 2 latviešu dezertieri (iespējams, «bandīti») un vēl 2 dezertieri, kā arī 5 «bandītu» izpalīgi.² Šajā pašā dienā Turlavā saķerts viens «bandīts» — izbēdzis leģionārs.

16. un 18. Vācijas armijas izlūkošanas daļas (Ic) savos ziņojumos 1944. gada beigās un 1945. gada sākumā vēsta, ka Kurzemē vācu žandarmērija, jagdferbands gandrīz ik dienas sagūstījuši latviešu partizānus, viņu izpalīgus, kā arī spridzinājuši bunkurus. Tā 1944. gada 2. decembra ziņojumā minēts, ka uzzieta «bandītu» nometne, kurā bija 40 «bandītu», pie kam 3 «bandīti» un viena sieviete nošauti.

Pēc 18. armijas izlūkošanas daļas (Ic) ziņojumiem Vācijas armijas ģenerālštāba Austrumu svešo karaspēku nodaļai redzams, ka 1945. gada sākumā partizāni izdarījuši sagādes laupījumus zemnieku sētās.³

Saprotams, ka partizānus ienaidnieka aizmugurē varēja apgādāt tikai vācu armija. Tāpēc bija latvieši, kas piekrita Vācijas vervētajai latviešu partizānu organizēšanai Sarkanās armijas aizmugurē.

Kā redzams no Ostlandes drošības un SD pavēlnieka ģenerāļa Jekelna 1945. gada 7. februāra ziņojuma reiha drošības policijas galvenajai pārvaldei (RSHA), Tautas palīdzības vadītājs direktors Ā. Šilde izteicis domu, ka acīmredzot komunistiskā propaganda zem nacionālisma maskas novedusi pie tā, ka leģiona mobilizācijai pakļautie negrib doties mācībās uz reihu un noslēpjas kā partizāni. Šilde uzskatīja, ka latviešu nacionālo partizānu veidošana bez vācu vadības un apgādes ir neprāts.⁴ Daudz uzmanīgāks bija Ostlandes drošības un SD pavēlnieks ģenerālis Jekelns, kurš 1945. gada 10. februāra ziņojumā Nr. 10/45 rakstīja, ka latviešu noskaņojums Kurzemē nav viennozīmīgs. Viena latviešu daļa (galvenokārt strādnieki) domā, ka pie bolševikiem

1 BA MA RH 2/2036, S. 16.

2 Turpat, 18. lpp.

3 Ic/ÄO — Tagesmeldungen. — BA MA RH 2/2072, S. 4-7. RH 2/2036, S. 16, 18, 26, 47.

4 BA, R-58. f., 598. l., 31. lp.

neies sliktāk kā tagad, un tāpēc viņi cenšas atbrīvoties no sakariem ar vāciešiem, ieņemot neitrālāku stāvokli, vai arī pieslieties komunistiskajām aprindām. Otra latviešu daļa, galvenokārt anglofilie latviešu inteliģenti, par vienīgo glābiņu uzskata bēgšanu uz Zviedriju. Trešā, mazākā latviešu daļa cer uz Vācijas un angļu-amerikāņu saprašanos un uz vācu uzvaru apstākļos, kad ienaidnieks atrodas jau vācu zemē.¹

Vācijas armijas izlūkošanas un žandarmērijas vienības Kurzemē veica vismaz četrus darbības veidus iepretī topošajiem latviešu nacionālajiem partizāniem. Pirmkārt, tā bija dezertieru un no iesaukuma armijā bēgulojošo apzināšana un aizturēšana. Otrkārt, tā bija Kurzemes «bandu» sastāva izlūkošana, darbības noteikšana un «bandu» likvidēšana. Treškārt, tika apzināti un aizturēti bēdzēji uz Zviedriju. Tā netālu no Ventspils tika saņemtas ciet 44 personas, bet kuģi no Zviedrijas gaidīja 800 personu.²

Acīmredzot *Jagdverband* vadība saprata, ka to grupas pagastos nebija gatavas partizānu karam pēc Vācijas armijas sabrukuma. Tāpēc Kurzemē tika izveidotas 10 militāras *Jagdverband* trieciengrupas — jagdkomandas.

4. tabula

Kurzemes jagdkomandas 1945. g. pavasarī

Nr.p.k.	Nosaukums	Vieta	Cīnītāju skaits
1.	«Feldbergs»	Talsu apr.	50
2.	«Gulbis»	Lutriņi	39
3.	«Krišjānis»	Kuldīgas apr.	66
4.	«Lucis»	Piltene	41
5.	«Miesnieks»	Strazde	51
6.	«Rudzītis»	Valgāle	42
7.	«Salnājs»	Biksti	39
8.	«Strēlis»	Talsu apr.	50
9.	«Ozols»	?	29
10.	«Gruzdupji»	?	55
Kopā:			462 ³

1 Turpat, 35. lpp.

2 Tātigkeitsbericht FAK Trupp 317 2.12.1944. — BA MA RH 20-16/613.

3 LVVA, P-82. f., 1. apr., 46. l., 81.—90., 94., 97., 106. lp.

Grupas parasti bija nosauktas to komandieru vārdā vai uzvārdā. Katra no šīm vienībām bija 22—66 cilvēku liela un bruņota. Tā Feldberga grupai bija 2 rokas ložmetēji, 13 krievu mašīnpistoles, 4 pistoles, 31 rokas granāta un šautenes. Krišjāņa grupai bija 4 krievu rokas ložmetēji, 4 vācu rokas ložmetēji, 5 vācu mašīnpistoles, 10 krievu mašīnpistoles un 32 šautenes. Komandām katrā pagastā bija izbūvēti bunkuri, ieroču noliktavas, pārtikas noliktavas un sazināšanās sistēma. Grupas bija pakļautas kapteiņa Jankava štābam.

Latviešu partizānu attiecības ar Vācijas armijas izlūkošanas grupām var sadalīt divos posmos. Pirmais posms pastāvēja līdz 1945. gada 9. maijam, kad latviešu partizāni vismaz daļēji bija pakļauti vācu iestādēm kā Kurzemē, tā pārējā Latvijas daļā. Otrais posms sākās pēc Vācijas kapitulācijas. Pēc Vācijas kapitulācijas no Kurzemes uz jau agrāk Sarkanās armijas ieņemto teritoriju virzījās vairāki tūkstoši dezertieru un vācu armijas karavīru. «Meža kaķu» viņu vidū bija tikai pāris procentu — apmēram 15 grupas 150 cilvēku sastāvā.

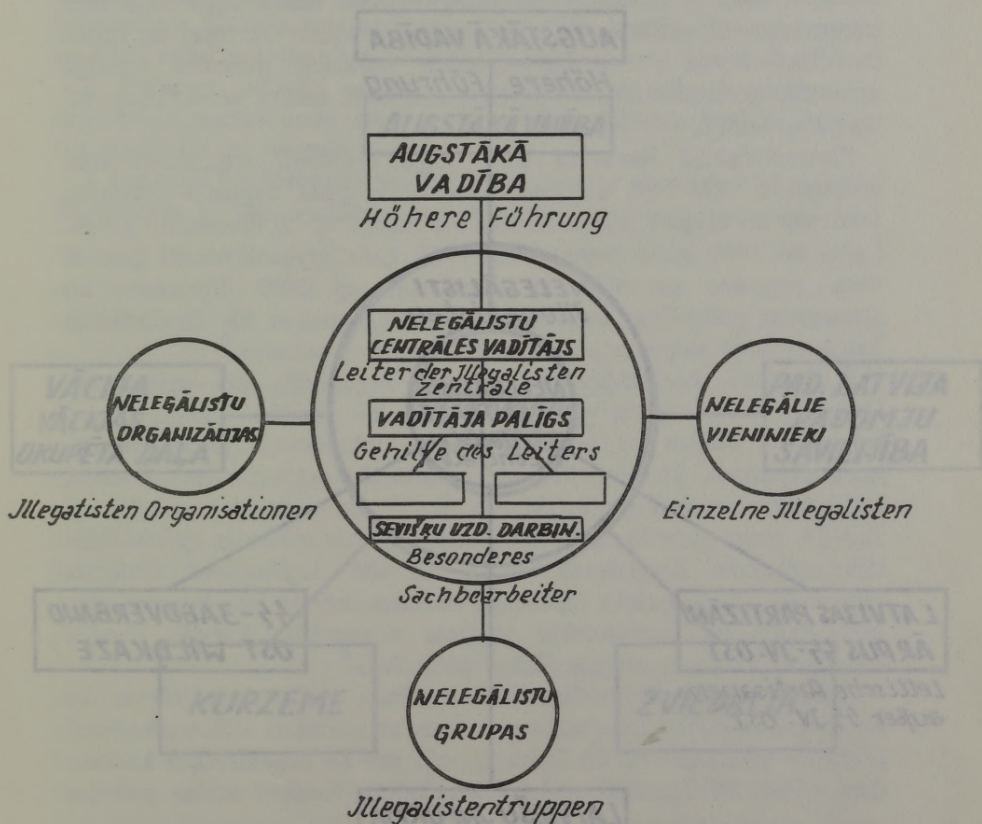
Blakus «Latvijas operatīvajam štābam», acimredzot Vācijas abvēra uzdevumā, tika izstrādāti «Latviešu nelegālistu organizācijas «Laima» organizatoriskie noteikumi».¹ Šajā dokumentā bija konstatēts, ka «Nelegālisti ir iekšējais ienaidnieks, kas dažkārt var būt bīstamāks par ārējo ienaidnieku». Organizācijas mērķis bija iekļaut pretboļševisma cīņā visus, «kas nav pārliecināti boļševiki» — tātad ne tikai nelegālistus, bet arī visus ar boļševikiem neapmierinātos. «Laimas» noteikumos bija paredzētas dažādas nelegālistu pakāpes. «No nelegālisma,» teikts noteikumos, «izaugs sistemātiska, mērķtiecīga partizānu darbība un grupas, līdz nelegālisms sasniegs savu augstāko mērķi — apvērsumu.» Noteikumos par «Laimas» uzbūvi un darbību noteikts, ka «Laimas» darbību vada Centrāle, kurā ietilpst 5 personas ar vadītāju priekšgalā. Centrāles vadītājs par savu darbību ziņotu vācu militārajam štābam — Pehavam, kam tieši pakļauta nelegālistu Centrāle. Savu rīcību pretboļševisma cīņā tā saskaņo ar «SS Jagdverband Ost». «Laimai» bija paredzēts saglabāt savu iesaisti latviešu partizānu vienībās, kas darbojas ārpus «SS Jagdverband Ost». Kā redzam no plānotās «Latviešu nelegālistu organizācijas «Laima» sakaru shēmas»,² Centrāle bija pakļauta vācu augstākajai vadībai. Un tai bija sakari ar trim organizācijām — «SS Jagdverband Ost» partizāniem, «Wildkatze — meža

1 LRP, B. Jankava lieta Nr. 1126, 4. sēj., 41.—51. lpp.

2 Verbindungsschema der Lettischen Illegalorganisation «Laima» — LRP, B. Jankava lieta Nr. 1126, 4. sēj., 40. lpp.

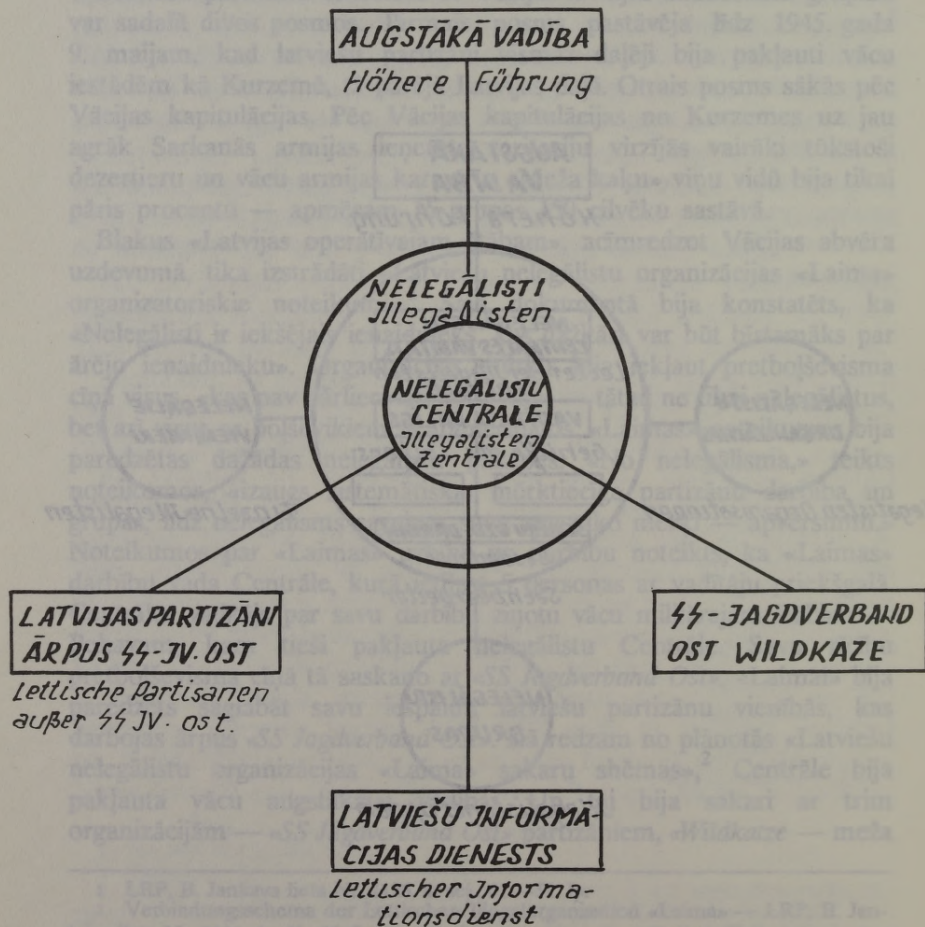
LATVIEŠU NELEGĀLISTU ORGANIZĀCIJAS „LAIMA” UZBŪVES SHĒMA

Organisationsschema der Lettischen Illegalistenorganisation
„Laima”

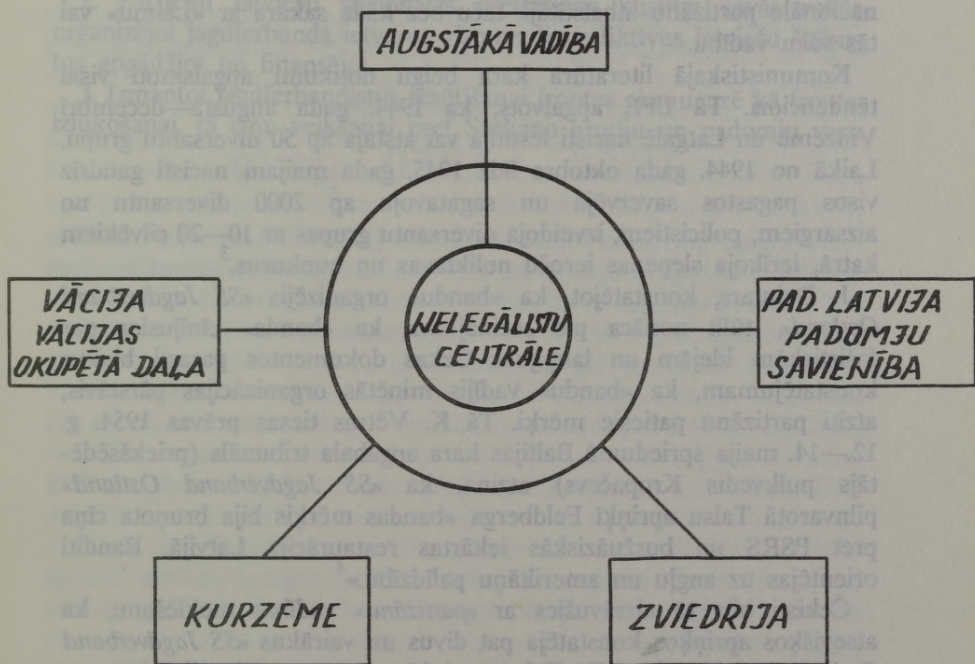

LATVIEŠU NELEGĀLISTU ORGANIZĀCIJAS „LAIMA” SAKARU SHĒMA

Verbindungsschema der Lettischen Illegalistenorganisation
„Laima”

LATVIEŠU NELEGĀLISTU ORGANIZĀCIJAS „LAIMA” DARBĪBAS SHĒMA PĒC PSRS OKUPĀCIJAS

1. Latvian informants' reports, postdated 22 September 1944. CA 40.2, vol. 2, p. 10.
2. LRP, B. Latvian lists, Nr. 112, 2. s. 10.
3. Latvian Informants' reports, 2, 1991, 1. s. 44, 45, 46.
4. LRP, Nr. 1007, 11. s. 121, 122.

kaķiem» (latviešu partizāniem ārpus «SS Jagdverband Ost») un latviešu informācijas dienestu. «Laimas» darbība teritoriāli bija projektēta Vācijā un tās okupētajā daļā, Zviedrijā, Padomju Latvijā un PSRS.

«Laimai» bija paredzēti 4 darbības virzieni — apgādes kārtošana, informācijas sniegšana, partizānu sakaru dienests, kā arī ieroču glabāšana un sagāde.¹ «Laimai» vajadzēja piedalīties pretboļševiku propagandā ar drukāto vārdu, ar dzīvo vārdu un ar aktīvo personisko darbību. Dokumentu par «Laimas» darbību mūsu rīcībā pagaidām nav, izņemot 1946. g. 3. decembra «Ļoti slepeno instrukciju» «Latviešu informācijas dienestam». Šajā dokumentā prasīts vākt ziņas un nodot tās tikai vienai personai.² «Laimas» funkcijas patiesībā izpildīja nacionālo partizānu atbalstītāji, taču bez kāda sakara ar «Laimu» vai tās vācu vadību.

Komunistiskajā literatūrā kara beigu notikumi apgaismoti visai tendenciozi. Tā LPE apgalvots, ka 1944. gada augustā—decembrī Vidzemē un Latgalē nacisti iesūtīja vai atstāja ap 50 diversantu grupu. Laikā no 1944. gada oktobra līdz 1945. gada maijam nacisti gandrīz visos pagastos savervēja un sagatavoja ap 2000 diversantu no aizsargiem, policistiem, izveidoja diversantu grupas ar 10—20 cilvēkiem katrā, ierīkoja slepenas ieroču noliktavas un bunkurus.³

J. Dzintars, konstatējot, ka «bandu» organizējis «SS Jagdverband Ostland», tūlīt nonāca pie secinājuma, ka «banda» cīnījies par fašistiskām idejām un laupījusi. Čekas dokumentos parasti blakus konstatējumam, ka «bandu» vadījis minētās organizācijas pārstāvis, atzīti partizānu patiesie mērķi. Tā K. Vētras tiesas prāvas 1954. g. 12.—14. maija spriedumā Baltijas kara apgabala tribunāls (priekšsēdētājs pulkvedis Kropačevs) atzina, ka «SS Jagdverband Ostland» pūlvarotā Talsu apriņķī Feldberga «bandas mērķis bija bruņota cīņa pret PSRS un buržuāziskās iekārtas restaurācija Latvijā. Bandīti orientējas uz angļu un amerikāņu palīdzību.»⁴

Čekisti bija tā aizrāvušies ar «partizānu» vadības meklēšanu, ka atsevišķos apriņķos konstatēja pat divus un vairākus «SS Jagdverband Ostland» priekšniekus. Tā Talsu apriņķī par šīs organizācijas komandieri LPSR MVD OBB nodaļas izmeklētājs Kozlovs atzina policijas

1 Latviešu informācijas dienesta projekta paskaidrojums SS Jagdverband Ost. — LZA CA, 40. f., 5. apr., 2. l., 36. lp.

2 LRP, B. Jankava lieta Nr. 1126, 5. sēj., 2. lp.

3 Latvijas Padomju enciklopēdija. R., 1981, 1. sēj., 660. lpp.

4 LRP, Nr. 27001, 11. sēj., 251. lp.

leitnantu Jāni Bonzaku («Kadiķis», kritis 1946. g. 24. janvārī), bet Baltijas kara tribunāls 1954. g. 12.—14. maijā par tādu atzina Albertu Feldbergu.¹

Tā redzam, ka reiha «mazā kara» stratēģijai un taktikai Kurzemē bija un tika īstenoti trīs pamatmērķi:

1. Latviešu nacionālās pretestības kustības, tai skaitā nacionālās bruņotās pretestības, iznīcināšana nolūkā «nocirst galvu» Latvijas nacionālajām pretenzijām pēc kara. Šinī nolūkā reihs vērsās kā pret kureliešiem, tā pret latviešu dezertieriem, kuri varēja kļūt par jauniem kureliešiem. Šo cīņu pret nacionālo pretestības kustību Kurzemē veica ne tikai reiha iestādes, bet arī latviešu jagdferbanda «pašdarbnieki».

2. Pārņemt latviešu nacionālās pretestības kustību savās rokās, organizējot jagdferbanda ietvaros vismaz divus fiktīvus latviešu štābus, tos apgādājot un finansējot.

3. Izmantot jagdferbandistus iesūtīšanai frontes aizmugurē kā frontes izlūkošanai, tā cīņu veikšanai pret Sarkan armiju un padomju varu.

---

1 Turpat, 10. sēj., 34. lp.

II NODAĻA

PSRS OKUPĀCIJAS REŽĪMS LATVIJĀ 1944.—1950. gadā

Nacionālo partizānu karam ir vairāki politiski, nacionāli, saimnieciski un ideoloģiski cēloņi, kas aptvēra Latvijā visas dzīves nozares pēc PSRS okupācijas 1940. gadā. Pirmā kārtā tā bija neapmierinātība ar nesen iegūtās politiskās, ekonomiskās un ideoloģiskās neatkarības zaudēšanu. Bija zaudēta tā neatkarība, ko bija veidojusi tauta, bet tās vietā tika uzspiests okupantu politiskais, ekonomiskais un ideoloģiskais modelis, kura nesēji bija komunistiskā partija un tās monoideoloģija, kas bija Krievijas vajadzībām piemērots marksisms. Otrkārt, kā jau redzējām iepriekšējā nodaļā, bija izveidojies liels vācu armijas dezertieru un izvairījušos skaits, kuri bija gatavi cīnīties. Viņiem pievienojās vācu okupācijas laika ierēdņi, policisti, aizsargi, kuriem nebija citas izejas, kā cīnīties pret padomju okupāciju. Trešais cēlonis bija padomju okupācijas režīma, čekas, Sarkanās armijas, bandītu terorisms.

Šajā nodaļā apskatīsim vairākas savstarpēji saistītas partizānu kara tiešo cēloņu grupas — galvenokārt politiskajā un sociālajā jomā.

Sarkanās armijas stāvoklim uzlabojoties PSRS un Vācijas karā, it sevišķi ar 1943. gadu, VK(b)P CK pa vairākām līnijām vienlaikus saņēma ļoti plašu rakstisku informāciju par stāvokli Latvijā. Pirmkārt, tas bija Centrālais Latvijas partizānu štābs, kas sniedza regulārus pārskatus par kaujām un politisko stāvokli ne tikai PSRS partizānu

štābam, bet arī LK(b)P CK. Otrkārt, šādu informāciju sūtīja Sarkanās armijas frontes izlūkošanas un pretizlūkošanas organizācijas. Treškārt, Latvijā darbojās speciāla LK(b)P CK aģentu grupa Diega (Ozoliņa) vadībā, kas tieši ziņoja LK(b)P CK par stāvokli gan sarkanajos partizānos, gan Latvijā.

Taču šī informācija parasti bija fragmentāra un neatklāja stāvokli kopumā vai arī to sniedza visai tendenciozi.

1944. gada 10. aprīlī Sarkanās armijas Galvenā politiskā pārvalde slepeni (Nr. 123) nosūtīja J. Kalnbērziņam vecākā leitnanta Koļegajeva ziņojumu uz 11 lappusēm «Latvijas iedzīvotāju attieksme pret Padomju Savienību un starptautiskā stāvokļa vērtējums». Šajā ziņojumā bija teikts, ka Ulmaņa laikā latgaliešus politisko tiesību ziņā pielīdzināja beztiesiskajiem krievu iedzīvotājiem, Latvijas valdība tika veidota tikai no kurzemniekiem. «Tādā veidā,» rakstīja vecākais leitnants, «attieksme pret Padomju Savienību Latgalē visumā ļoti labvēlīga (очень сочувственное).. Latvieši un krievi ļoti silti atceras Sarkano armiju.» Krievu iedzīvotāji cer, ka pēc Sarkanās armijas ierašanās viņus pielīdzinās tiesībās latviešiem. Pret Sarkano armiju noskaņoti tie, kurus gribēja izvest uz Padomju Savienību. Turpretī Kurzemes iedzīvotāji noskaņoti pret Sarkano armiju, runā par Ziemeļu bloku, ka 2 000 000 cilvēku liela Zviedrijas armija okupēsot Latviju, ka Ulmanis dzīvs Anglijā un atgriezīsoties Latvijā. Vācieši latviešiem radot tikai pašpārvaldes ilūziju. Tāpēc Kurzemes latvieši bija ar vāciešiem tik ilgi, kamēr cerēja, ka vācieši uzvarēs. Tagad kurzemnieki domā, ka vācieši jādzen prom. «Latvieši gatavi cīnīties kā pret krieviem, tā pret vāciešiem,» secināja vecākais leitnants Koļegajevs.¹ Notikumi rādīs, ka šī Koļegajeva informācija bija pilnīgi nepareiza, ja atskaita lielākās daļas krievu atbalstu padomju varai.

1944. gada aprīlī Sarkanās armijas Galvenā politiskā pārvalde (ģenerālis Batuševskis) nosūtīja slepenu ziņojumu, kurā teikts, ka latvieši gatavi cīnīties kā pret krieviem, tā pret vāciešiem. Kurzemes latvieši esot bijuši ar vāciešiem uz vienu roku tik ilgi, kamēr cerējuši, ka vācieši uzvarēs. Tagad domā, ka vāciešiem jāgrīž mugura. «Apmēram līdz 1943. gada novembrim,» rakstīts ziņojumā, «vācieši mobilizēja latviešus vācu armijā un nacionālajās karaspēka daļās zem brīvprātības maskas.» Līdz ar frontes tuvošanos vācieši iesauca visus

---

1 Материалы о положении в оккупированной Латвии и освобожденных уездах Латвии. 1944. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 8.l., 1.—3. lp.

dienestam derīgos vīriešus. «Daudzi latvieši,» rakstīts ziņojumā, «izvairās no armijas un slēpjas mājās no mobilizācijas», citi iet mežos. «Jāatzīmē, ka daudziem latviešiem ir ieroči, kurus viņi savākuši vietās, kur gājusi pāri fronte.»¹ Šis ziņojums visai pareizi atspoguļoja situāciju Latvijā.

Objektīvāku informāciju Padomju Savienībai sniedza Rietumi.

PSRS NKVD operatīvai rīcībai Latvijā 1944.—1945. gadā ārkārtīgi daudz palīdzēja PSRS un ASV 1943. gadā noslēgtais līgums par savstarpēju slepenās informācijas apmaiņu vācu nacistu okupētajās teritorijās. PSRS izlūkdienests saņēma visu ASV, Anglijas un Zviedrijas izlūkdienesta arī ar Latvijas, Lietuvas un Igaunijas nacionālās pretestības kustības dalībnieku palīdzību savāktu informāciju par saimniecisko un politisko stāvokli Latvijā. Šajos ziņojumos, bez šaubām, ievērojama vieta bija informācijai par latviešu tautas pretnacistisko un pretboļševistisko nostāju, par latviešu leģionā mobilizēto dezertieru pārliecību cīnīties par Latvijas neatkarību. Kā liecina dokumenti, noskaņojums nemainījās arī līdz ar Sarkanās armijas ienākšanu.

Zināmu priekšstatu par iedzīvotāju noskaņojumu Sarkanās armijas ienākšanas laikā 1944. gada beigās dod 1944. gada 4. oktobra 3. Baltijas frontes politiskās pārvaldes priekšnieka ģenerālmajora A. Lobarčova slepenais ziņojums J. Kalnbērziņam (Nr. 0397) «Par Latvijas atbrīvoto pilsētu stāvokli un noskaņojumu attiecībā uz mūsu karaspēka ienākšanu». Ziņojums bija lielā mērā ieturēts parasto boļševiku saukļu garā — par fašistu zvērībām, nošaušanām Vidzemē un latviešu lielo uzticību Sarkanajai armijai. Taču, minot iedzīvotāju jautājumus «atbrīvotājiem», ģenerālmajors A. Lobarčovs min šādus: «Vai boļševiki latviešus izsūtīs uz Sibīriju?», «Vai drīz pie mums tiks ieviesti kolhozi?», «Vai atņems manu zemi, govīs un vistas?». Ģenerālis ziņoja, ka Cēsis, kur bija palicis ap 6000 iedzīvotāju, Sarkanā armija atņēmusi 200 radioaparātus.²

Liela daļa iedzīvotāju bija devusies bēgļu gaitās uz Kurzemi, Vāciju vai Zviedriju, citi dzīvoja kā nelegālisti.

LK(b)P CK plēnumā Ludzā 1944. gada 25.—26. augustā, apspriežot jautājumu «Par pasākumiem vācu fašistu okupācijas rezultātu novērsšanai Latvijā PSR lauksaimniecībā», J. Kalnbērziņš ziņoja, ka pilsētās

1 Turpat, 1.—7. lp.

2 Turpat, 20. lp.

palikuši 40—50 procenti, bet pagastos — 70—80 procenti cilvēku, bet bezsaimnieka sētu esot ap 10 000.¹

Tālāk redzēsim, ka LPSR NKVD un NKGB, kuriem acīmredzot bija pieejama vēl cita, sikāka informācija par noskaņojumu Latvijā, to savās instrukcijās un plānos ņēma vērā.

1. LK(b)P nostiprināšanās

Latvijā, tāpat kā visās «tautas demokrātijas» zemēs, bija neliels komunistu vai viņu līdzjutēju slānis,² kuri ticēja, ka padomju spēks izslēdz citus pārvaldes variantus. Ja tautas demokrātijas zemēs šo trūkumu centās novērst, no PSRS uz šīm zemēm pārceļot «etniskos komunistus», tad Latvijā blakus tiem «brālīgās palīdzības» aizsegā no citām republikām sāka ierasties desmitiem tūkstoši nevietējo komunistu un pilnīgi lojālo padomju pilsoņu, kuri ieņēma vadošās vietas visās jomās un aktīvi sāka padomizēt Latviju veco republiku staļiniskajā virzienā. Par sociālisma celtniecības un uzvaras mitoloģisko varoni viņi uzskatīja Staļinu, kurš pauda viņu iecerētās jaunās pasaules redzējumu.

Padomju okupācijas politika prasīja, lai visur no ārienes izskatītos, ka Latvijā pie varas vietējie. Taču, kā redzams LK(b)P CK oficiālajā izziņā, tādu bija maz.

Jau 1943. gadā, kā redzams no LK(b)P CK atskaites VK(b)P CK sekretāram A. Andrejevam, LK(b)P CK sāka domāt par Latvijas PSR iestāžu nodrošināšanu ar uzticamiem kadriem. No apmēram 100 000 Latvijas iedzīvotāju, kuri 1941. gadā bija devušies līdzī Sarkanajai armijai, kādi 60 000 atradās frontē, no tiem liela daļa bija krituši 1941.—1942. gada kaujās. Taču pārvaldes aparātam piemērotu darbinieku bija maz. Kā redzam 1. tabulā, no 676 LPSR komisariātu darbiniekiem tikai 170 cilvēku bija devušies līdzī Sarkanajai armijai, t. i., 25,1%. Tas nozīmēja, ka atbildīgie darbinieki bija jāsāk gatavot Sarkanās armijas aizmugurē vai arī jāimportē no PSRS.

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 3. apr., 5.l., 11.—17. lp.

2 Эндрю Кр., Гордиевский О. КГБ. С. 355.

1. tabula

**Latvijas PSR pārvaldes iestāžu darbinieku evakuēšanās
uz PSRS 1941. gada jūnijā—jūlijā¹**

Nr.p.k.	Iestāde	Darbinieki	Evakuējās	%
1.	Izglītības komisariāts	130	30	23,1
2.	Finansu komisariāts	179	32	17,9
3.	Pārtikas rūpniecības komisariāts	70	30	42,8
4.	Saimniecības komisariāts	112	18	16,1
5.	Materiālu komisariāts	68	20	29,4
6.	Valsts plāns	35	23	65,7
7.	Sagādes pārvalde	37	5	13,5
8.	Zivju rūpniecības pārvalde	45	12	26,7
	Kopā:	676	170	

Sevišķi neliels, kā redzam 2. tabulā, bija «vadošā un virzošā spēka» slānis.

2. tabula

**LK(b)P sastāvs laikā no 1941. gada 1. jūlija
līdz 1945. gada 1. jūlijam²**

Nr.p.k.		Biedri	Kandidāti	Kopā	%
1.	Uzskaitē	3059	1998	5057	100,00
2.	Mobilizēti Sarkanajā armijā	738	524	1262	24,95
3.	Sarkanajos partizānos	65	55	120	2,4
4.	Krita, mira	127	123	250	4,9
5.	Izslēgti	10	20	30	0,59
6.	Palika vācu okupētajā teritorijā	123	98	221	4,4

¹ LK(b)P CK kadru atskaite VK(b)P CK sekretāram A. Andrejevam (1943). — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 5. apr., 1.l., 16. lp.

² Сведения о коммунистах, оставшихся на оккупированной территории, 1941—1945 гг. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 54.l., 1. lp.

7. No tiem mira vai nošauti	28	38	66	1,3
8. Nav datu	651	614	1225	24,2

Latvijas Komunistiskā (boļševiku) partija bija vāja kā pirms kara, tā kara laikā.

2. tabulā redzam, ka četrus gadus laikā komunistu partijā bija nomainījušies ap 5057 biedri un kandidāti, no kuriem tikai katrs ceturtais (24,95%) aizgājuši armijā, apmēram tikpat daudz komunistu pazuduši bez vēsts. Rezultātā LK(b)P 1944. gada septembrī bija 553 biedri un kandidāti (ap 0,03% no iedzīvotājiem).

Viens no svarīgākajiem okupācijas varas pasākumiem bija komunistiskās partijas biedru skaita palielināšana Latvijā. 3. tabulā redzam, ka LK(b)P biedru skaits sāk strauji palielināties gandrīz tikai uz iebrucēju rēķina no «brālīgajām republikām». 1945. gada 1. janvārī komunistu skaits bija palielinājies līdz 3592 cilvēkiem (649,5%), no kuriem latviešu bija tikai 1272 (34,4%), bet zemnieku — apmēram 200 (5,6%). Apmēram tikpat, cik ebreju un ukraiņu, atsevišķi ņemot (3. tabula).

Lielākā daļa komunistu strādāja Rīgā un dažādās pārvaldes organizācijās — LPSR Tautas Komisāru padomē, LK(b)P CK, NKVD u. c. 272 komunisti strādāja Valsts drošības tautas komisariātā (42,9%).

Latvijas PSR VD TK partijas sekretārs Vids 1945. gada 5. martā slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam, ka ministrijā esot 200 komunistu un 72 kandidāti (7,5% komunistu): «Mūsu tautas komisariāta kolektīvs vēl ne tuvu nav saliedēts, darbinieki sabraukuši no dažādiem apgabaliem.»¹

3. tabula

Latvijas Komunistiskā (boļševiku) partija 1944. gada septembrī — 1945. gada janvārī²

	Komunisti biedri	Part. kand.	kopā	%	organ.	%
1944. g. septembrī	408	145	553	100,0	43	100,0
1944. g. oktobrī	1859	417	2276	411,6	141	327,9

¹ Turpat. 1.1., 60. lp.

² Статистические отчеты ЦК КП(б) Латвии 1944 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 34.1., 1.—10. lp.

1944. g. novembrī	2463	626	3089	558,6	197	458,1
1945. g. 1. janvārī	2798	294	3592	649,5	?	?
Augstākā izglītība	559	83	642	17,9		
Vidējā izglītība	746	230	976	27,8		
Zemnieki	165	35	200	5,6		
Latvieši	1053	219	1272	34,4		
Ebreji	142	50	192	5,5		
Ukraiņi	121	41	162	4,5		
Baltkrievi	48	21	69	1,9		
1946. g. 1. janvārī	11 737	2943	14 680	2654,6		

Taču tas netraucēja šim procentu daļām uzstāties latviešu tautas vārdā un apsveikt Staļinu ar uzvaru pār Vāciju. Sakarā ar Sarkanās armijas uzvaru karā pret Vāciju A. Kirhenšteins, J. Kalnbērziņš un V. Lācis nosūtīja J. Staļinam latviešu tautas pateicības telegrammu par atbrīvošanu. Tajā bija teikts: «Jums, staļiniskie brīnumvaroņi (чудобогатыри), latviešu tauta šajās neaizmirstamajās dienās sūta savas karstās mīlestības un pateicības vārdus, lepības un sajūsmības vārdus sakarā ar milzīgo uzvaru pār hitlerisko Vāciju.. Latviešu tauta ne uz mirkli nepārstāja ticēt Jums un gaidīja Jūs kā savus atbrīvotājus.. Lai dzīvo padomju tautas vadonis, izcilais karavadonis, Padomju Savienības maršals biedrs Staļins!»¹

Sevišķi smags komunistu stāvoklis bija laukos, kur zemnieki nestājās komunistos, bet iebrāucēji no «brālīgajām republikām», zinot padomju kolhozu dzīves īstenību, tur neapmetās. Tāpēc kompartija jau 1944. gada beigās sāka mobilizēt «partijas kadrus» Rīgā un citās pilsētās darbam laukos.

1944. gada 13. novembrī LK(b)P CK nolēma vervēt strādniekus Rīgas fabrikās un rūpnīcās darbam Latvijas PSR laukos.² 1945. gada 9. janvārī LK(b)P CK pieņēma lēmumu mobilizēt un nosūtīt darbam laukos partijas komitejās un Latvijas PSR iestādēs 1000 komunistu. Šis «komunistu desants» deva iespēju iekārtot apriņķu, rajonu un pilsētu partijas komitejas.

Pēc LK(b)P CK datiem, Latvijā 1945. gada 1. februārī bija 4171

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 9. l., 93.—94. lp.

2 Об отборе рабочих с рижских заводов для работы в органах НКВД Латвийской ССР. — Протокол заседаний бюро ЦК КП(б)Л от 13 ноября 1944 г. Ном. 85, 88.

komunistiskās partijas biedrs, 1945. gada 1. aprīlī darbojās 7 LK(b)P rajonu, 5 pilsētu un 19 apriņķu komitejas.¹

Taču šī mobilizācija, kura patiesībā piespieda tikai uz laiku pilsētu komunistus «pierakstīties laukos», ne ar minēto skaitu, ne lauku apstākļu nezināšanu nevarēja stāvokli uzlabot. Bez tam komunistu stāvoklis laukos, kā redzēsim, bija fiziski tik apdraudēts, ka ieceltie pārstāvji cik spēdami manījās šo amatu atstāt.

Latvijas iedzīvotāju dzīves līmenis pēc Sarkanās armijas ienākšanas 1944. gadā bija ļoti bēdīgs, sevišķi pilsētās. Trūka visa, pastāvēja kartišu sistēma, pret kurām maz ko varēja saņemt. Īstu nomenklatūru LK(b)P CK vēl nebija paguvusi ievest, nomenklatūras darbiniekus «kompetentos orgānos» «recenzēja» un apstiprināja komunistu partijas birojos. Tāpēc LK(b)P CK noteica pagaidu nomenklatūru, protams, pati ieceļot tajā sevi un tuvākos «cīnītājus». Komunistiskās partijas pagaidu nomenklatūras darbinieki saņēma t. s. litera (A, B, C) kartītes, uz kurām izsniedza daudz vairāk un labākus produktus. Otrkārt, pagaidu nomenklatūras darbinieki — visi komunistu centrālkomitejas, apriņķu un pilsētu komiteju, NKVD un NKGB atbildīgie darbinieki saņēma brīvu ēdināšanu citiem slēgtos restorānos un ēdnīcās. Pagaidu nomenklatūru baroja labākajos Rīgas centra restorānos «Esplanāde», «Mazais Vērmaņa parks», kuri tagad vairs nav saglabājušies, u. c. 1944. gada rudenī VK(b)P CK pilnīgi slepeni paziņoja PSRS Tautas komisāru padomes slepeno lēmumu Nr. 1500-r. v. 460-ss, ar kuru LK(b)P vajadzībām 1944. gada IV ceturksnī piešķīra 100 ādas mēteļu un ādas jakas, 100 pārus sieviešu apavu un 500 veļas komplektus,² uzdeva rūpīgi ēdināt vadību. Ja viņi šos restorānus un ēdnīcas kādu laiku neapmeklēja, tad produktus varēja saņemt mājās. Tajā pašā laikā lielākais iedzīvotāju vairums cieta lielu trūkumu. LK(b)P CK arhīvā saglabājies «uzbarojamo» partijas bosu vārdisks saraksts uz kādām 12 mašīnraksta lappusēm, kā arī kopsavilkums. Taču arī nomenklatūras darbinieku vidū nemaz nebija komunistu propagandā tik izslavētās vienlīdzības. Visus «uzbarojamos» pēc viņu ieņemtajiem amatiem iedalīja trīs kategorijās. Pirmajā kategorijā ietilpa LK(b)P CK un LPSR TKP un ministriju, galveno pārvalžu vadība. Jau nedaudz sliktāka «uzbarošana» bija paredzēta apriņķu, pilsētu un rajonu komiteju sekretāriem, vēl zemākā rangā bija nodaļu vadītāji, viņu vietnieki utt.

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 57.l.

2 Переписка по финансовым вопросам партийной организации 1944 г. — Турпат. 6. apr., 26.l., 16. lp.

Cik tad «uzbarojamo» nomenklatūras darbinieku 1944. gada beigās Latvijas PSR bija pavisam? Par to visai drošu atbildi sniedz LKP CK arhīvā saglabājusies izziņa par 1944. gada 1. novembri. Izziņai krievu valodā visai interesants nosaukums — «Partijas komiteju, padomju un citu orgānu atbildīgo darbinieku nomenklatūra, kuriem ir tiesības uz papildu ēdināšanu». Būtu kādā speciālā izdevumā jāpublicē visu šo darboņu vārdi, taču šeit ierobežosimies ar kopsavilkumu.

Kā redzam 4. tabulā, kas izskaitļota pēc minētās izziņas kopsavilkumiem, Latvijā bija 6225 nomenklatūras darbinieki, no kuriem 3452 (55,4%) bija Rīgā, bet 2773 (44,6%) — rajonos. Pirmās kategorijas «uzbarojamo» bija 1263 (20,3%) — tātad viena piektā daļa pagaidu nomenklatūras. Turpretī sliktāk «uzbarojamo», trešajā kategorijā, skaitījās apmēram puse, rajonos pat nedaudz vairāk nekā puse no pagaidu nomenklatūras. 4300 (69,1%) pagaidu nomenklatūras sastādīja to darbinieku daļa, kuri saņēma arī vakariņas, pie kam Rīgā gandrīz visi, bet rajonos — ap trešdaļu. Pēc kartīšu sistēmas atcelšanas 1947. gadā nomenklatūras «uzbarošana» ierobežoja, bet vēlāk pārtrauca, «Esplanādi» pārvēršot par veco boļševiku biedrības ēdnīcu.

4. tabula

Latvijas PSR pagaidu nomenklatūras darbinieku papildu ēdināšana 1944. gada oktobrī—novembrī

Kategorija	Rīgā	%	Rajonos	%	Kopā	%
I	950	27,5	313	11,3	1263	20,3
II	1065	30,9	970	35,0	2035	32,7
III	1437	41,6	1490	53,7	2927	47,0
Kopā	3452	100,0	2773	100,0	6225	100,0
No viņiem saņem vakariņas	3310	95,9	990	32,5	4300	69,1

Ja rēķina, ka pēc kara Latvijā bija 1,8 miljoni iedzīvotāju, tad šī pagaidu nomenklatūra sastādīja 0,3% no Latvijas iedzīvotāju skaita. Tā bija kādas trīs reizes mazāka nekā muižnieku skaits pirms 1914. gada. Toties okupācijas rezultātā uz pusgadsimtu mēs bijām ieguvuši vismaz trīs reizes mazāk izglītotus, vismaz trīs reizes varmācīgākus un simtām

reizu tumsonīgākus kaklakungus. Taču arī specapgāde un specuzbarošana maz līdzēja. Latviešu komunistu trūka.

1945. gada 2. februārī VK(b)P CK Latvijas biroja priekšsēdētājs Šataļins pilnīgi slepeni (CC—Nr. 01/02295), pēc A. Pelšes ieteikuma, lūdza VK(b)P CK A. Ščerbačovam pārceļt uz Latviju pēc iespējas daudz latviešu komunistu. «Politiskais darbs iedzīvotāju vidū,» rakstīja Šataļins, «bez politiski izglītotiem latviešu komunistiem ļoti apgrūtinotš.»¹ Sevišķi trūka partorgu. «Lielas grūtības,» rakstīja Šataļins, «ir partorgu sameklēšanā latviešu apriņķos, tāpēc ka trūkst latviešu komunistu vai krievu, kas zinātu latviešu valodu.»² Arī apriņķu, rajonu un pilsētu LK(b)P komitejās 1945. gada 10. aprīlī no 529 darbiniekiem trūka 154 (29,1%). No 5494 Latvijas skolotājiem komunisti bija 87 (1,6%). Sevišķi grūti gāja ar pagastu partorgu sameklēšanu.

5. tabula

Dažu Valkas apriņķa partorgu mainības cēloņi (no Skuteļskas tabulas)³

Nr. p.k.	Pagasts	Uzvārds	Cik ilgi bija partorgs	Nomaiņas cēloņi
1.	Ēveles	Orlovs	7 mēn.	Pļēgurošana, huligānisms
2.	Birzuļu	Lazdiņš	2 mēn.	Pļēgurošana, bruņota laupīšana
3.	Lapas- ciema	Pētersons	1 mēn.	Pārceļts uz citu pagastu
4.	Pededzes	Ovčiņņikovs	7 mēn.	Pļēgurošana
5.	Pededzes	Sevastjanovs	2 ned.	Slepkavība
6.	Annas	Straume	1 mēn.	Pārceļts citā darbā
7.	Trapenes	Zellītis	1 mēn.	Izslēgts no VK(b)P

Kā redzams no pārskata par Valkas apriņķa kompartijas darbu pēc LK(b)P CK atbildīgās organizatores Skuteļskas ziņojuma 1945. gada oktobrī, 15 pagastos (no 28) četri partorgi bija mainījušies divas reizes, četri atbrīvoti par dzeršanu un huligānismu, liela daļa strādāja no 2 nedēļām līdz 2—3 mēnešiem (5. tabula). Partorgu izglītības līmenis

1 KJVDG PC, 600. f., 1. apr., 2.l., 5. lp.

2 Turpat, 10. lp.

3 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 1.l., 161. lp.

apriņķi bija zemāks nekā parastais šī ranga darbinieku izglītības līmenis. No 28 partorgiem 15 (53,6%) bija pamatskolas izglītība, 7 (25%) — nepabeigta vidējā un tikai 6 (21,4%) — vidējā.¹

Pēc PSRS—Vācijas kara beigām uzsāktā demobilizācija deva partijnieku skaita pieaugumu. Kā redzam LK(b)P CK IX plēnumā 1945. gada 12.—13. novembrī, pēc demobilizācijas no Sarkanās armijas komunistu, galvenokārt krievu, skaits līdz 1945. gada 1. novembrim bija palielinājies līdz 10 611 cilvēkiem, pie kam apriņķos — līdz 3344 (31,51%). Ja atskaita partijas komiteju, NKVD un NKGB darbiniekus, kas visi bija komunisti, toreiz laukos strādāja ap 700 komunistu (6,59%).²

Komunistu stāvoklis laukos bija tik bēdīgs, ka par to sāka interesēties komunistu «augstākā priekšniecība» Maskavā. 1945. gada 3. decembrī J. Kalnbērziņš slepeni ziņoja G. Maļenkovam, ka 509 pagastos radītas 488 komunistu organizācijas, bet, kur to nav, iecelti pārstāvji. Tajā pašā laikā kompartijas kolonizācija ar iebrucajiem no «brālīgajām republikām» notika ātrāk un plašāk nekā visas Latvijas kolonizācija.

«1945. gadā,» rakstīts izziņā par LK(b)P statistisko sastāvu 1945. gadā, «partijas organizācijas izauga par 8145 cilvēkiem, no kuriem 7039 (86,3%) ieradās no citām savienotajām republikām.»³ Latviešu skaits šeit bija palielinājies 1945. gadā no 1272 uz 3536 cilvēkiem, galvenokārt piemērotiem latviešiem ar norikojumu atgriežoties no PSRS. Taču visumā latviešu komunistu skaits kritās — no 37,6% 1945. gada 1. janvārī uz 32,4% 1946. gada 1. janvārī. Sevišķi neliels latviešu komunistu skaits 1945. gadā bija rajonos — 17,9% latviešu. Cēsu rajonā — pat 10,6%, Tukuma — 10,0%, Daugavpils — 28,4%. Liela daļa komunistu — 5965 (50,8%) 1946. gada 1. janvārī dzīvoja Rīgā. Latviešu komunistu šeit bija 19,5%. Liepājā bija 71 komunisti, no kuriem latviešu bija 16%. Viļakas apriņķī latviešu bija 15%, bet Ilūkstes apriņķī — 17%. Par zagšanu, dzeršanu un huligānismu izskatītas 26 komunistu lietas — rakstīja LK(b)P CK orginstruktoru daļas vadītājs I. Ļitvinovs 1946. gada 24. janvārī.

No LK(b)P CK orginstruktoru daļas vadītāja I. Ļitvinova 1946. gada 21. janvāra «Izziņas par 1945. gada statistiskās atskaites analīzi», kas iesniegta vairākiem LK(b)P CK biroja locekļiem un VK(b)P CK Latvijas birojam (Rjazanovam), redzams, ka Latvijā toreiz bija 10 987

1 Turpat.

2 Turpat, 7. apr., 71., 91. lp.

3 Turpat, 9. apr., 36.l., 204. lp.

partijas biedri. «1945. gadā republikas partijas organizācija izauga par 7395 cilvēkiem, no kuriem 6289 komunisti ieradās no citām savienotajām republikām.» Tātad iebrāukuši Latvijā bija 85,04% partijas biedru. Partija bija 3526 latvieši. Sevišķi bēdīgs stāvoklis ar latviešiem esot aprīņu partijas organizācijās, kur to skaits parasti nepārsniedzot 20%. Vēl bēdīgāks stāvoklis esot ar zemniekiem. «Zemnieku komunistu skaits,» rakstīja I. Ļitvinovs, «atskaites periodā palielinājies no 9 līdz 156 cilvēkiem.»¹ Tātad zemnieku Latvijas kompartijā 1945. gada beigās bija 1,4%. Tāpēc komunistu mobilizācija darbam laukos turpinājās.

No J. Kalnbērziņa atskaites redzams, ka 1945.—1946. gadā Latvijā uz laukiem darbā bija nosūtīti 1777 partijas biedri, no kuriem 672 — partijas darbā. Viens no svarīgākajiem posteņiem bija MTS direktora vietnieks politiskajā darbā, kur nozīmēja tikai LK(b)P biedrus. 1947. gada 2. jūnijā J. Kalnbērziņš ziņoja VK(b)P CK, ka no 48 MTS direktoru vietniekiem politiskajā darbā 37 cilvēki (77%) ir ar medaļām apbalvoti Tēvijas kara dalībnieki. No visiem 48 latviešu valodu pārvaldot 34 (71%), bet nepārvaldot — 14 cilvēku (29%). Augstākā izglītība esot sešiem (12,5%), vidējā — 17 (35,4%) un nepilna vidējā (līdz 7 klasēm) — 27 cilvēkiem (56,2%).² Sprotams, ka šādi MTS direktoru vietnieki politiskajā darbā sāka vadīt lauksaimniecību ar militārām metodēm, bez vispārējās izglītības, bieži vien neprotot latviešu valodu un gandrīz pilnīgi bez zināšanām lauksaimniecībā. Tajā pašā laikā vietējie iedzīvotāji no padomju iestādēm tika izdzīti kā neuzticami.

1946. gada atskaitē J. Kalnbērziņš ziņoja VK(b)P CK sekretāram N. Patoļičevam, ka 1946. gadā «ar orgānu palīdzību» pārbaudīti 3000 zemākie darbinieki, no kuriem no darba atbrīvoti 552, tajā skaitā politisku iemeslu dēļ — 255 (8,5%).³ Tātad apmēram katrs desmitais «zemākais» darbinieks ir bijis komunistiem neuzticams.

Tajā pašā laikā Latvijas kompartijas kolonizācija ar iebrāucējiem no citām republikām arvien palielinājās, liecinot, ka šo «brālīgo republiku» pārstāvji pārņem vadošās vietas arī laukos.

«Varonīgās Sarkanās armijas» virsnieki un karavīri pēc demobilizācijas varēja apmesties uz dzīvi visā PSRS teritorijā, bez rindas saņemot dzīvokļus un naudas pabalstu. LK(b)P CK Kara daļas priekšnieks pulkvedis Krūmiņš 1947. gada 4. februārī slepeni (Nr. 78-s) atskaitē

1 Справка секретарям ЦК КП(б) Латвии. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 57.1., 1.—17. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 52.1., 62. lp.

3 Turpat, 10. lp.

par 1946. gadu ziņoja VK(b)P CK Bruņoto spēku kadru daļas priekšniekam N. Mironovam, ka tikai līdz 1946. gada 31. decembrim Latvijā uz pastāvīgu dzīvi ieradušies 51 828 demobilizētie, tajā skaitā 8044 (15,5%) virsnieki. No demobilizētajiem 19 686 (38%) nav agrāk dzīvojuši Latvijas teritorijā. No demobilizēto kopskaita Rīgā apmetās uz dzīvi 22 303 (43%) cilvēki, tajā skaitā 5650 (70,2%) visu demobilizēto virsnieku. No visiem Rīgā uz dzīvi apmetušajiem demobilizētajiem 17 071 (54,1%) agrāk Rīgā nebija dzīvojuši. Ja rēķina, ka katram demobilizētajam varēja būt līdz 5 ģimenes locekļiem un radiem, Latvijā gada laikā ieradās līdz 80 000—100 000 šeit agrāk nedzīvojušu, tagad privileģētu cilvēku. No demobilizētajiem 11 262 (21,7%) bija komunistu partijas biedri, bet 1309 (2,5%) — komjaunieši. Demobilizēto lielākā daļa aizgāja strādāt vadošā darbā lauksaimniecībā un rūpniecībā (15 379), 111 — komjaunatnes darbā utt.

6. tabula

**Demobilizēto sarkanarmiešu ierašanās Latvijā
uz pastāvīgu dzīvi 1946.—1947. gadā¹**

Nr. p.k.	Kopā	Uz 1946. g. 21.IX		%	
		Agrāk dzīvojuši Latv.	Agrāk nedzīvoj. Latv.		
1.	Ieradušies Latvijā	45 782	28 799	16 983	32,1
2.	Tajā skaitā virsnieki	6114	?	?	?
3.	Tajā skaitā Rīgā (visi demobilizētie)	28 799	17 040	11 759	40,8
4.	Tajā skaitā virsnieki Rīgā	4372	?	?	?

Nr. p.k.	Kopā	Uz 1947. g. 1.XII		%	
		Agrāk dzīvojuši Latv.	Agrāk nedzīvoj. Latv.		
1.	Ieradušies Latvijā	58 640	31 016	27 624	47,1
2.	Tajā skaitā virsnieki	8346	919	7427	88,9

1 Turpat, 73.l., 230.—235. lp.

3. Tajā skaitā Rīgā (visi demobilizētie)	24 679	6885	17 794	47,21
4. Tajā skaitā virsnieki Rīgā	6284	598	5686	90,5

6. tabulā redzam, ka Rīgā apmetās uz dzīvi gandrīz tikai agrāk šeit nedzīvojušie. Uz 1947. gada 1. decembri tādi Rīgā kopskaitā bija 17 794 demobilizētie (72,1%), no tiem 5686 demobilizēti virsnieki (90,5%). 1947. gadā Latvijā 63 566 demobilizētie, no kuriem Latvijā nebija dzīvojuši 30 650 karavīru un virsnieku (48,3%). No kopskaita Rīgā 1947. gadā uz dzīvi apmetās 26 644 demobilizētie, no kuriem agrāk šeit nedzīvoja 18 935 (71%) karavīri un virsnieki. Tātad tikai 1947. gadā Latvijā uz pastāvīgu dzīvi apmetās 120 000—150 000 iebrucēju.

Kā redzams no LK(b)P CK statistiskās atskaides, 1947. gada pirmajā pusgadā republikā komunistu skaits palielinājies no 21 037 uz 25 418, t. i., par 4381 cilvēku. Tajā pašā laikā Latvijā kompartijā uzņemti 1298 cilvēki (29,6%), tostarp 798 latvieši (18,2%).¹

LK(b)P CK sekretāru ziņojumi partijas kongresos un CK plēnumos parasti raksturojās ar lieliem un tāpēc mazāk ticami nekā parastā, sevišķi slepenā sarakstīšanās. Taču LK(b)P CK sekretāra ziņojums LK(b)P CK XVII plēnumā atklāja, ka komunistu slānis un īpatsvars laukos ir mazs, kaut arī viņi iecelti visās apriņķu vadošajās vietās. Komunistu skaits pagastu līmenī bija pavisam nepietiekams.

LK(b)P sekretārs Titovs ziņoja CK XVII plēnumā 1947. gadā, ka no 510 pagastiem partorgi iecelti 491 pagastā (80,4%), bet partijas organizācijas ir 274 pagastos (53,7%). Tātad 271 pagastā (53,1%) bija tikai pa vienam komunistam. No 1362 ciemu padomju priekšsēdētājiem komunisti esot tikai 7%.²

Komunistu laukos nebija, jo cilvēki neticēja komunistiskajai partijai un baidījās no partizānu rokas. Sevišķi maz kompartijas organizāciju bija tīri latvisajos Latvijas apriņķos, kur 1947. gadā komunistu organizācijas bija mazāk nekā pusē vai katrā piektajā pagastā (Tukuma, Aizputes, Valkas apriņķi) (7. tabula).

1 Turpat, 19.l., 156.—157. lp.

2 Turpat, 7.l., 100. lp.

**Komunistiskās partijas organizāciju skaits dažos
Latvijas apriņķos 1947. gadā¹**

Nr. p.k.	Apriņķis	Organizāciju skaits	Pagastu skaits	Komunistu organizācijas pagastos (%)
1.	Kuldīgas	8	20	40
2.	Tukuma	4	25	16
3.	Aizputes	4	19	21
4.	Valkas	4	18	22,2
5.	Valmieras	15	50	30

Komunistiskās partijas stāvokli raksturoja apstākļi, ka partijas pirmorganizāciju sekretāri joprojām bieži mainījās. 2229 komunistu pirmorganizācijās sekretāru kadri 1948. gadā mainījās 1071 gadījumā, bet 115 pirmorganizācijās sekretāri mainījās divas un vairākas reizes.²

Sevišķi grūti apstākļi laukos kompartijai izrādījās pēc 1949. gada piespiedu kolektīvizācijas, kad vajadzēja «visas sviras» pārņemt savās rokās, bet nebija, kas pārņem. Tāpēc LK(b)P CK atkal sāka mobilizāciju.

Izpildot LK(b)P X kongresa lēmumus, CK 1949. gada 16. maijā no pilsētām uz laukiem nosūtīja 341 komunistu, tajā skaitā 109 latviešu (37,9%), 180 krievu (52,8%) un 52 citu tautību (15,3%) komunistus. Šie papildspēki laukos bija paredzēti «kolektīvizācijas organizēšanai» pēc masu izvešanām.

1950. gada 29. septembrī tika pieņemts slepens LK(b)P CK biroja lēmums nosūtīt uz laukiem no piecām pilsētām 340 partijas biedrus (tajā skaitā no Rīgas 250), bet no rajonu centriem 360 — kopā 700 partijas biedru.³

1952. gadā LK(b)P CK plēnumā partijas arodbiedrību un komjau-natnes nodaļas vadītājs Liede ziņoja, ka komunistu skaits Latvijā no 2800 cilvēkiem 1941. gada 1. janvārī esot palielinājies tagad līdz 50 000. Taču no viņiem tikai 13,9% esot strādnieki un 9,3% kolhoznieki.

1 Turpat, 98. lp.

2 Turpat, 12. apr., 16.1., 29.—30. lp.

3 Turpat, 13. apr., 18.1., 15. lp.

No 2924 lauku komunistiem 1115 esot kolhozu priekšsēdētāji, 168 — fermu pārziņi, 479 — brigadieru un tikai 165 — traktoristi.¹ Tātad gandrīz 50% lauku komunistu bija dažādi priekšnieki.

Komunistu regulārā mobilizācija un nosūtīšana uz Latvijas laukiem liecināja, ka Latvijas lauku iedzīvotāji noraidīja kompartijas politiku, nestājās komunistu partijā, un tos aizvietoja pilsētu komunisti, demobilizētie Sarkanās armijas virsnieki u. c. Padomju okupācijas varas «prāts, gods un sirdsapziņa» tika desantēta laukos, taču patiesībā nespēja izpildīt tai paredzētos uzdevumus. Laukos nonāca liels skaits lauksaimniecībā nekvalificētu cilvēku, kas diskreditēja komunisma idejas un galu galā veicināja sociālistiskās lauksaimniecības sairumu un krīzi.

2. Okupācijas varas rīkojumi

Viens no partizānu kara tiešajiem iemesliem bija neskaitāmās PSRS valdības un VK(b)P CK varmācīgās kampaņas, kuras kā no pārpilnības raga plūda Latvijā.

LK(b)P CK, ko vadīja VK(b)P CK Latvijas birojs, ne tikai pildīja Maskavas rīkojumus, bet, visādi tai izdabādama, centās Maskavas uzliktos pienākumus pārsniegt. Šeit apstāsimies tikai pie dažiem jautājumiem, kā Sarkanās armijas apgāde ar pārtiku, kā arī PSRS pilsētu, dzelzceļu un šahtu apgāde ar kokmateriāliem.

Maskava jau 1944. gada vidū uzdeva LK(b)P CK rūpēties par Sarkanās armijas un Krievijas tuvāko apgabalu apgādi ar pārtiku. Saprotams, ka sākumā neko vairāk par lēmumiem LK(b)P CK birojs izdarīt nespēja. Vēl Maskavā esot, LK(b)P CK birojs 1944. gada 5. augustā pieņēma lēmumu «Par ražas novākšanu un lauksaimniecības produktu sagatavošanu 1944. g.». Lēmumā bija uzdots nekavējoši uzsākt ražas novākšanu un šim nolūkam mobilizēt uz diviem mēnešiem visus cilvēkus.² Lēmums liecināja, ka viens no LK(b)P CK uzdevumiem Latvijā būs lielas lauksaimniecības ražojumu daļas atsavināšana zemniekiem.

¹ Стенограмма заседания Пленума ЦК КП(Б)Л от 20—21 ноября 1952 г. Турпат, 15. apr., 19. l., 56. lp. Šķiet, ka plēnumā Liede palielījies, jo 1952. g. 1. janvārī bija 40 294 komunisti.

² Протоколы заседаний бюро ЦК КП(б) Латвии июль-сентябрь 1944 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 3. apr., 10. l., 9. lp.

Ar PSRS Valsts aizsardzības komitejas (GOKO) 1944. gada 1. oktobra slepeno rīkojumu Nr. 6640-s Latvijai bija jāpiegādā Sarkanajai armijai 50 000 tonnas kartupeļu, 20 000 tonnas labības, 7000 tonnas gaļas. Pēc II Baltijas frontes intendanta ģenerālmajora Kutuzova rīkojuma, šī kontribūcija bija jānodod līdz 15. novembrim (kartupeļi, gaļa) un līdz 1. decembrim (labība). Taču rīkojuma izpilde ieilga. Ģenerālis rakstīja, ka līdz 25. oktobrim nodotas tikai 4267 tonnas (21,3%) labības.¹ Neskatoties uz to, 1944. gada 14. decembrī LK(b)P CK pieņēma lēmumu nodot valstij vēl papildus 5 miljonus tonnu labības no 1944. gada ražas, kas 13 aprīņķos sastādīja 82 000 tonnu. Tā Jelgavas aprīņķim bija jānodod 13 800 tonnas labības.² Labības nodevas partijas komitejas un izpildkomitejas sāka piedzīt ar lielu nežēlību.

Otrais šajā pašā 1944. gada 1. oktobrī izdots GOKO rīkojums Nr. 6641 noteica kokmateriālu — malkas, stutmalkas un dzelzceļa gulšņu sagādi. Taču jau pirmā pieredze rādīja, ka zemnieki meža materiālu sagādē piedalās ļoti kūtri — gan zaudētā vilcējspēka dēļ, gan vienkārši nepildot rīkojumu.

1944. gada 4. decembrī LPSR prokurors Mišutins slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam un V. Lācim, ka zemnieki neklausā mobilizācijai malkas sagādei. No Lielstraupes pagasta klausās ieradusies tikai pieci, no Rozulas pagasta — arī tikai pieci zemnieki.³

Ar 1944. gada 10. oktobra GOKO rīkojumu Nr. 6675 un Nr. 6674-s tika uzdots Latvijai vēl papildus sagatavot un piegādāt 280 000 kubikmetrus stutmalkas un 80 000 kubikmetrus gulšņu malkas.⁴ 1944. gada 27. oktobrī V. Lācis no «Dvinskas» lūdza V. Molotovu atļaut mobilizēt 20 000 strādnieku un 2000 šķūtnieku šo darbu veikšanai. 1944. gada 21. novembrī V. Lācis ziņoja, ka, izpildot GOKO 1944. gada 10. oktobra rīkojumu, jau izvests 122 000 kubikmetru un nodots dzelzceļam 54 901 kubikmetrs malkas. Sagatavots 5900 kubikmetru stutmalkas, izvests un nodots dzelzceļam 5600 (2%) kubikmetru stutmalkas. Izvests 6000 kubikmetru gulšņu un nodots dzelzceļam 5000 (6,2%) kubikmetru gulšņu koka. Tā kā ziņojumā dažkārt minēts, ka izvests vairāk nekā sagatavots, tad jādomā, ka mežniecības piegādāja agrāk sagatavotu malku. Šī darba veikšanai mobilizēti 1038 šķūtnieki

1 LVA, 270. f., 1. apr., 91.l., 130.—131. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 3. apr., 13.l., 15./22. lp.

3 LVA, 270. f., 1. s apr., 157.l., 18. lp.

4 Turpat, 320.l., 4. lp.

un 2660 strādnieku.¹ Uz 1944. g. 30. novembri malkas sagatavošanas plāns bija izpildīts par 24%, stutmalkas — par 31% un gulšņu — par 26%, bet no tā izvests attiecīgi tikai 41,3%, 3,25% un 8%.²

1944. gada 30. novembrī sekoja jauns GOKO rīkojums par aviācijas bērzu un aviācijas apšu kokmateriālu sagatavošanu. Lai to steidzinātu, 1944. gada 4. decembrī sekoja LK(b)P CK un LPSR TKP lēmums «Jautājumā par aviācijas bērzu un aviācijas apšu sagatavošanu un nosūtīšanu 1944. g. IV ceturksnī». Šī darba veikšanai uz 1944. gada 20. decembrī bija mobilizēti 5107 kājnieki un 2676 zirdzinieki.³ Taču zemnieki, sevišķi Krāslavas apriņķī un sevišķi ar zirgiem, neieradās uz mobilizācijām. Līdzīgs stāvoklis bija arī citos apriņķos. Stāvoklis ar šīm kļaušām bija sevišķi smags tāpēc, ka malkas nodevas varēja pildīt, izvedot jau agrāk sagatavoto malku, bet bērzu un apšu kokmateriāls bija jāgatavo no jauna.

8. tabula

Aviācijas bērzu un apšu kokmateriālu sagatavošanas un izvešanas stāvoklis 1944. gada 15. decembrī⁴

Nr.p.k.		Plāns (m ³)	Izpilde (m ³)	%
1.	Aviācijas bērzi: sagatavoti	3000	700	23
	izvesti	3000	200	6,6
2.	Aviācijas apses: sagatavotas	5000	900	38
	izvestas	5000	200	4,0

Blakus minētajām nodevām un kļaušām, kas bija domātas Sarkanās armijas, pilsētu un rūpniecības vajadzībām, VK(b)P CK izdomāja nodevas un kļaušas palīdzības sniegšanai «brālīgajām» padomju republikām. Šādas kampaņas tika izsludinātas par labu Osvejas rajonam, Pleskavai, Novgorodai, Ļeņingradai. Tā, izpildot Aizsardzības valsts komitejas 1944. gada 14. novembra lēmumu Nr. 6927, Ļeņingradai no Latvijas bija jāsaņem 270 000 m³ malkas jau 1945. gada pirmajā

1 Turpat, 12. lp.

2 Turpat, 157.l., 35. lp.

3 Turpat, 21. lp.

4 Turpat, 320.l., 28. lp.

ceturksnī. Lai to izpildītu, CK nolēma mobilizēt vēl 1200 strādnieku un 900 zirgu meža darbos.¹

LK(b)P CK neiztika arī bez brīvprātīgu nodevu organizēšanas. Jau 1944. gada beigās, pēc LK(b)P CK ieteikuma, bija publicēts «Demenes pagasta zemnieku aicinājums» visiem Latvijas zemniekiem nodot Sarkanās armijas fondā virs plāna 6000 pudu labības un 1200 pudu gaļas, 1945. gadā aizsardzības fondam iesēt 300 ha vasarāju, 1945. gadā nodot 500 cūku, 300 jaunlopu un 200 aitu.² 1944. gada 4. decembrī LK(b)P CK birojā atbalstīja šo Demenes zemnieku iniciatīvu un nolēma to izplatīt visā Latvijā.³

1944. gada 23. decembrī LK(b)P CK birojs nolēma nodot Ļeņingradas apgabalam 200 darba zirgus.⁴ No katra aprīņķa «savāca» pa 32—72 zirgiem un nodeva «brālīgajam apgabalam».

1944. gada beigās un 1945. gada sākumā ne tikai Rīgas, bet arī aprīņķu laikrakstos kā no pārpilnības raga plūda dažādi LK(b)P CK un LPSR TKP lēmumi par labības virsplāna nodošanu valstij, par meža materiālu sagādi utt.⁵ Sevišķi smagas nodevas un klausas gūlās uz okupācijas varas politiskajiem pretiniekiem.

«Personām, kuras sniegušas aktīvu palīdzību vācu okupantu varai,» rakstīts ZTK piecgades darbības pārskatā par laiku no 1940. gada 21. jūlija līdz 1945. gada 25. jūlijam, «tiek atstāta zeme platībā 5—8 ha, bet tautas ienaidnieku un zemes spekulantu zemes tiek pārņemtas valsts zemes fondā pilnīgi.»⁶

Blakus labības obligātajām nodevām pastāvēja labības «iepirkšana». Iepirka par pusveldi, tāpēc zemnieki labību nepārdeva. 1946. gada 10. decembra LK(b)P CK biroja lēmumā bija konstatēts, ka līdz 1946. gada 5. decembrim Latvijā iepirktas tikai 22 tonnas labības, t. i., 2% no noteiktā daudzuma. Uz 8. decembri Ilūkstes aprīņķī nav iepirkts neviens kilograms labības, Kuldīgas aprīņķī — 3,3 tonnas, Jelgavas — 3 tonnas, Jēkabpils — 4,1 tonna un Valmieras aprīņķī — 11,8 tonnas

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 3. apr., 13.l., 21. lp.

2 Demenes pagasta darba zemnieku patriotiskais aicinājums. — «Bauskas Darbs», 1944. g. 24. dec.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 3. apr., 13.l., 78. lp.

4 Turpat, 220. lp.

5 LK(b)P CK un Latvijas PSR Tautas Komisāru padomes lēmums par aprīņķu sociālistiskās sacensības izvērtēšanu par Valsts aizsardzības komitejas noteiktā meža materiāla sagatavošanas un izvešanas plāna sekmīgu izpildi. — «Bauskas Darbs», 1945. g. 5. martā, Nr. 11.

6 LVA, 611. f., 3. apr., 1.l., 2. lp.

labības. LK(b)P CK spieda zemniekus ar varu pārdot labību dažādos Sarkanās armijas, Ļeņingradas, kā arī citu novadu fondos.¹

Bijušais LK(b)P Daugavpils apriņķa komitejas sekretārs A. Ņikonovs šo rindu autoram stāstīja, ka Daugavpils apriņķī daudzi zemnieki nav spējuši nodot labības normas. Tā kā bija izdots rīkojums nodot gaļu labības vietā, A. Ņikonovs devies uz Rēzekni, kur bijis savests tik daudz liellopu nodošanai, ka pieņemšanas vietās tos nav spējuši pieņemt, un zemnieki ar lopiem stāvējuši rindā. Taču, apskatot lopu nodevēju rindas, A. Ņikonovs ievērojis, ka apmēram pie desmit zemniekiem ar šautenēm stāvējuši iznīcinātāju bataljona vīri. Zemnieki paskaidrojuši, ka lopus nodot viņiem piespriests uz LKP Rēzeknes rajona komitejas sekretāra Matuza rīkojuma pamata.

Viena no metodēm bija tiesu un prokuratūras spiediena pastiprināšanās pret zemnieku saimniecībām, kas bieži vien jau bija izputinātas, bez darbaspēka un nespēja pildīt piena un gaļas nodevas. 1946. gada 31. oktobrī J. Kalnbērziņš un V. Lācis ar slepenu rīkojumu (Nr. 123-s) uzdeva partijas un padomju iestādēm stingri piedzīt no visiem kulakiem parādus un veikt nopietnu visu kadru tīrīšanu.² 1947. gada 3. jūnijā LPSR prokurors Mišutins rakstīja slepenu ziņojumu V. Lācim «Par neapmierinošu valdības lēmumu izpildi piena un gaļas sagādē». Mišutins ziņoja, ka 1947. gada 15. maijā 20 apriņķos ierosinātas 338 krimināllietas pret šādiem «noziedzniekiem». Tajā skaitā esot 21 «ļauņprātīgo» piena un gaļas nepiegādātāju lieta. Sakarā ar cilvēku arestu 1011 saimniecībās zemnieku manta esot konfiscēta.³ Mišutins lūdza valdību «pieņemt mērus» un piespiest šīs saimniecības nodot pienu un gaļu. 1947. gada 30. septembrī Mišutins atkal rakstīja V. Lācim un J. Kalnbērziņam ziņojumu «Par kulaku saimniecību ļauņprātīgu izvairīšanos no labības nodevām». «Kulaki» esot naidīgi padomju varai, tāpēc 20 apriņķos atkal esot konstatēti 55 šādi «ļauņprātīgi» labības nepiegādātāji. Saukti pie atbildības 19 ierēdņi, kuri saistīti ar labības nenodošanu, un ierosināta 221 civillietā.⁴ Zemnieki klausās tika dzīti ar varu, bet nodevas piedzītas ar ieročiem. «Sociālistiskās likumības» pārkāpumi, pat pēc pašu padomju varas augstāko pārstāvju

1 О ходе закупок хлеба в республике на 10 декабря 1946 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 23. l., 45. lp.

2 LVA (LKP Ventspils rajona komitejas arhīvs), 131. f., 1. apr., 101. l., 16. lp.

3 LVA, 270. f., 1. s. apr., 295. l., 163. lp.

4 Turpat, 232.—237. lp.

atzinuma, saglabājās arī 1947. gadā. LPSR prokurors Mišutins 1947. gada 5. jūnijā pilnīgi slepeni (Nr. 6/1061-s) rakstīja V. Lācim ziņojumu «Par sociālistiskās likumības stāvokli Rēzeknes, Daugavpils apriņķos un Daugavpils pilsētā». «Šeit nav reti gadījumi,» rakstīja Mišutins, «kad tiek pārkāptas pilsoņu personiskās un mantiskās tiesības, kuras nodrošina Latvijas PSR Konstitūcija: notiek nelikumīga lopu un mantas atņemšana pilsoņiem, nelikumīgas iedzīvotāju mobilizācijas dažādos darbos, nelikumīgi sodi, kratišanas, nelikumīgi aresti un aizturēšanas, nelikumīga atbrīvošana no darba, izlikšana no dzīvokļiem u. c.»¹ Taču, neskatoties uz šo atzinumu, LK(b)P CK plaši izvērta Latvijas lauku «atkulakošanu» ar ekonomiskām metodēm, Latvijas zemnieku pārvēršanu par proletāriešiem.

Latvijā 1948. gadā no 273 749 zemnieku saimniecībām kulakos ieskaitīja 9568 (3,5%). 14 278 saimniecības (5,2%) bija 1944.—45. gadā pamestas.² Vidējā nodevu maksa no kulaku saimniecības bija 9070 rubļu. No kulaku saimniecībām (1948. gada 10. martā — 10 017) parādā bija 1675 (16,7%), aprakstītas bija 1439 (14,4%), nodotas tiesai — 1330 (13,3%) un tiesā izskatīta 811 (8%) lieta.³ Tātad kopā represētas bija vairāk nekā 52,4% kulaku saimniecības. Uz 1949. gada 1. februāri kulaku saimniecībām bija atņemti 4444 zirgi, 6280 govīs un 10 581 sīklops.⁴

Tiesāšana par meža materiālu neizvešanu, nodevu nenodošanu, lopu slēpšanu, spriežot pēc LPSR Augstākās tiesas, LPSR tiesu prakses apkopojumiem, 1948. gadā turpinājās pilnā sparā.⁵ Uz rajonu kompartiju un izpildkomiteju spiedienu tautas tiesneši pieļāva neskaitāmas «kļūdas», notiesājot nevainīgus cilvēkus. LPSR Augstākās tiesas loceklis Grasmanis 1949. gada 16. februārī rakstīja: «Notiek vēl joprojām nepamatota pilsoņu krimināltiesāšana. Par to liecina tas, ka ceturksnī kā nepamatotas 62 krimināllietās notiesātas 72 personas, no kurām 48 apcietinātas, bet 47 personām nebija nozieguma sastāva.»⁶

Latvijas zemniecības iznīcināšana ar ekonomisko un tiesas spaidu līdzekļiem, kura sākās jau tūlīt pēc Latvijas okupācijas, ir unikāls piemērs boļševiku šķiru cīņā «pret kulakiem». Šī cīņa bija viens no

1 Turpat, 208.—225. lp.

2 LVA, 327. f., 1. s. apr., 67.l., 1., 23., 24. lp.

3 Turpat, 66.l., 2., 6. lp.

4 Turpat, 68.l., 1. lp.

5 Материалы обобщения судебной практики по делам рассмотренных судами Латвийской ССР за 1948 год. — LVA, 856. f., 1. s. apr., 1. l.

6 Turpat, 42. lp.

nacionālo partizānu kara tiešiem iemesliem un veicināja partizānu veidošanos.

3. Okupācijas karaspēka marodierisms

Sarkanās armijas bruņotas laupīšanas, izvarošanas, iedzīvotāju nošaušanas Latvijā sākās līdz ar Sarkanās armijas ierašanos 1944. gada otrajā pusē. Kad sarkanarmiešu marodierisms sasniedza pārmērīgus apjomus, par spīgtākajiem piemēriem NKVD bija spiests ziņot LPSR MP priekšsēdētājam V. Lācim. Sarkanarmiešu banditisms skāra vispirms Latvijas austrumdaļu. 1944. gada 14. oktobrī LPSR NKVD tautas komisārs A. Eglītis ziņoja V. Lācim, ka astoņos gadījumos Rēzeknes, Daugavpils, kā arī citos apriņķos novērots Sarkanās armijas karavīru banditisms ar ieročiem.¹

Līdz ar Sarkanās armijas tālāku iebrukumu Latvijā tālāk izplatījās arī tās karavīru marodierisms. LK(b)P CK informācija par karavīru laupīšanām Penkules pagastā u. c. nonāca 1945. gada pirmajās dienās. Pie tam karavīri sūdzējušies, ka viņiem mēģinot atņemt salaupīto.²

LPSR TKP kadru daļas vadītāja O. Auguste pēc atgriešanās no lekciju nolasīšanas Drabešu pagastā pārliecinājās par to, ka Ieriķu garnizona karavīri, miliči un IB dalībnieki ne tikai nesargā iedzīvotājus, bet arī paši dzer un laupa.³

Vardarbībā arvien plašāk sāka piedalīties Sarkanās armijas virsnieki.

1945. gada 5. aprīlī LK(b)P CK birojs apsprieda jautājumu «О фактах безответственного отношения к подбору и расстановке офицерского состава, допущенных республиканским Военкомом». Birojs konstatēja, ka SA virsnieki pēdējā laikā veikuši «veselu rindu uztraucošu darbību un noziegumu». Tas novērots sevišķi Valkas un Abrenes apriņķos. Starp noziedzniekiem nosaukti leitnanti Jegorovs, Bodrevs u. c. Lai to novērstu, tika pieņemts Latvijas PSR TKP un LK(b)P CK kopīgs lēmums.⁵

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 92.l., 36. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 19.l., 2. lp.

3 Turpat, 54.—55. lp.

4 «ряд возмутительных действий и преступлений»

5 О фактах грубого нарушения социалистической законности в республике (Постановление СНК и ЦК КП(б)Л. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 7. apr., 11.l., 150.—154. lp.

Kā redzams no 67. armijas kara padomes slepenā 1945. gada 13. aprīļa lēmuma Nr. 010, Rīgā Sarkanās armijas karavīri bieži uzturas piedzērušies, slikti apgērbti, daudz dezertieru. Sarkanarmieši «pielieto vardarbību pret vietējiem iedzīvotājiem».¹

Vardarbība ar varenu spēku paplašinājās 1945. gada maijā, kad bija izskanējušas uzvaras zalves, uzvarētāju parādes marši Sarkanajā laukumā un vācu ģenerāļi gaidīja pakāršanu Rīgas karātavu laukumā.

Sevišķi plašas sarkanarmiešu vardarbības bija novērojamas Kurzemē. 1945. gada maijā LPSR valdība ziņoja Ļeņingradas frontes komandierim maršalam M. Govorovam par stāvokli Kurzemē. «Aizputes, Ventspils un citos atbrīvotajos apriņķos,» rakstīja LPSR valdība, «līdz šim nav izbeigušies gadījumi, kad karavīri atņēma iedzīvotājiem lopus, mājsaimniecības priekšmetus.» Daudzeses un Ciravas pagastos karavīri izvarojuši 14 gadus vecas meitenes, 15 karavīri nodarbojušies ar laupīšanām. Liepājas apriņķī sarkanarmieši vācu armijas trofeju zirgus ganījuši zemnieku ziemājos. Piltenē karavīri izlaupijuši veikalus un patērētāju biedrības noliktavu.² Arī Alsungas pagastā izpildkomiteja sūdzējās par patvarībām.³ Taču solītajiem «mēriem» pret šo teroru rezultātu nebija.

1945. gada 1. jūnijā LPSR TKP lietu pārvaldnieka vietnieks savā «Informācijā par darba stāvokli Kurzemes apriņķos uz 1945. gada 25. maiju» rakstīja: «Galvenais traucēklis padomju orgānu darbā ir caurejošo karaspēka daļu marodierisms. Tāpat kā agrāk ir laupīšana, vairākos pagastos zemnieki nevar iziet strādāt tūrumā, baidoties, ka zaudēs zirgus.»⁴

1945. gada 11. septembrī LPSR NKVD tautas komisārs A. Eglītis rakstīja slepenu vēstuli VK(b)P CK biroja priekšsēdētājam Latvijas PSR Sataļinam, LK(b)P CK pirmajam sekretāram J. Kalnbērziņam un Latvijas PSR TKP priekšsēdētājam V. Lācim. Šādu pašu informāciju viņš bija jau nosūtījis Baltijas kara apgabala komandierim maršalam Bagramjanam. A. Eglītis bija noraizējies, ka pēc uzvaras pār Vāciju strauji pieaudzis Sarkanās armijas noziegumu, it sevišķi smago noziegumu, skaits. No 36 šādiem noziegumiem maijā to skaits jūnijā bija palielinājies uz 185 (513,88%). Tas strauji kāpa katru mēnesi.

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 9.l., 90. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 120.l., 76. lp.

3 Turpat, 123. lp.

4 Turpat, 122.l., 19. lp.

Sarkanarmiešu noziegumi Latvijā
1945. gada maijā—augustā

Nr.p.k.	Nozieguma veids	Maijs— jūnijs	Jūlijs	Augusts	Kopā	Pleaugums (%)
1.	Slepkavības	3	3	24	30	16,22
2.	Bruņotas laupīšanas	12	17	19	48	25,94
3.	Zagšanas	3	18	30	51	27,56
4.	Citi noziegumi	15	5	33	56	30,28
	Kopā:	36	43	106	185	100,0

9. tabulā, kas sastādīta pēc A. Eglīša datiem, redzam, ka četru mēnešu laikā sarkanarmieši noslepkavojuši 30 cilvēkus. Tikai Rīgā vien augustā noslepkavoti 8 cilvēki.¹ Kaut arī NKVD acīmredzot neuzskaitīja un nebija arī ieinteresēta uzskaitīt visus sarkanarmiešu noziegumus, tabulā redzams, ka viņi Latvijā uzvedušies kā okupanti. Šis izrīcības neko daudz neatšķiras no sarkanarmiešu izrīcībām Vācijā, par kurām zina katrs vācietis un visa Eiropa.

Bandītismu Latvijā pēckara gados mēs apskatīsim atsevišķi, taču jau šeit jāatzīmē, ka tajā ilgstoši piedalījās Sarkanās armijas dezertieri. 1945.—1948. gadā Svitenes pagasta Mežagaļu sētā dzīvoja un ar laupīšanu nodarbojās seši dezertieri A. Bogdanova vadībā. Arestējot viņiem bija atrasts liels daudzums lietotu apģērba gabalu.²

Ziņas par sarkanarmiešu marodierismu nonāca Maskavā. PSRS NKVD IeK GP priekšnieks ģenerālis Golovko 1946. gada 27. janvārī pilnīgi slepeni rakstīja Baltijas apgabala NKVD IeK pārvaldes priekšniekam: «Pēdējā laikā Jums uzticētā apgabala karaspēka daļās novērojama ievērojama padomju likumu pārkāpumu skaita palielināšanās no Jums uzticēto karavīru puses, galvenokārt no šī karaspēka seržantu puses.»³ Tas tika ziņots arī LK(b)P CK. 1946. gada 19. februārī LK(b)P CK birojs atzina, ka sarkanflotieši un NKVD karaspēks Liepājā arestējis dienesta telpā partijas komitejas un izpildkomitejas locekļus,

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f. (Centrālā komiteja), 8. apr., 9.l. LK(b)P CK sevišķā nodaļa. Slepeni. Sarakste ar karaspēka daļām un militārām iestādēm. 1945. 176.—189. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 370.l., 59. lp.

3 Nr. 24/10-0063. — KVKA, 38650. f., 1. apr., 282.l., 88.—89. lp.

un nolēma par to ziņot PSRS NKVD tautas komisāram Kruglovam un kara flotes tautas komisāram Kuzņecovam. Rīgā vien 1,5 mēnešu laikā notika 87 līdzīgi uzbrukumi.¹

Ziņojumi par Sarkanās armijas karavīru marodierismu LPSR valdībai plūda kā no pārpilnības raga arī turpmākajos gados. Nereti karavīri savos laupīšanas gājienos darbojās kopā ar profesionāliem noziedzniekiem. 1946. gada 12. aprīlī karavīri nošāva Liksnas pagasta Ošagala ciema padomes sekretāri Moniku Stalidzāni. 1946. gada 26. aprīlī laupītāju banda atklāta Liepājā. 1946. gada 25. aprīlī sarkanarmieši laupīja lopus Rīgā, Tallinas ielā. 1946. gada 3. maijā Sarkanās armijas karavīri veikuši trīs laupīšanas.² 1946. gada 30. maijā V. Lācim ziņoja, ka karavīri sarīkojuši grautiņu (дебош) Talsu rajona Stendes stacijā. 1946. gada 17. maijā A. Eglītis ziņoja V. Lācim, ka Ventspils apriņķī likvidēta «bandītu grupa», kas sastāv no cilvēkiem bez noteiktas dzīves vietas un nodarbošanās un 21. gvardes strēlnieku divīzijas demobilizētiem karavīriem.³

1946. gada martā—aprīlī Viļakas apriņķī kā visvairāk partizānu kustības pārņemtajā cīnijās LPSR MVD operatīvā grupa. LPSR iekšlietu ministrs 1946. gada 17. jūnijā atskaitē V. Lācim rakstīja, ka šī operatīvā grupa likvidējusi 15 «bandītu grupas» ar 143 cilvēkiem. Bija krituši 12, aizturēts 61, legalizējušies 12, arestēti 58 «bandu atbalstītāji». «No likvidētajām bandgrupām,» rakstīja A. Eglītis, «9 (60%) nodarbojās tikai (исключительно) ar vietējo zemnieku aplaupīšanu.»⁴ Šajās laupītāju grupās parasti bija 2—3 laupītāji.

Blakus profesionālām bandītu grupām ar marodierismu nodarbojās Sarkanās armijas garnizonu karavīri. 1946. gada 18. martā LPSR iekšlietu ministra vietnieks pulkvedis Sieks pilnīgi slepeni (Nr. 1/192-ss) ziņoja V. Lācim: «Šī gada janvāra—februāra mēnešos Kuldīgas apriņķī reģistrēta vesela rinda vietējo iedzīvotāju aplaupīšanas faktu, ko veikušas apriņķī dislocēto karaspēku daļu militārpersonas.» Pulkvedis nosauca arī laupīšanas datumus: 20. janvāris, 22.—23. janvāra nakts, 2. februāris, 12. februāris, 13. februāris, 15. februāris, 19. februāris. Par to ziņoja arī Baltijas kara apgabala pavēlniekam maršalam Bagramjanam.⁵ 1946. gada 24. martā

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 1. s apr., 3. l., 13. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 197. l., 147., 166., 168., 177. u. c. lp.

3 Turpat, 255. lp.

4 Turpat, 204. lp.

5 Turpat, 105. lp.

LPSR iekšlietu ministra vietnieks Košeļevs atkal rakstīja V. Lācim, ka 16. martā karavīri laupījuši un izvarojuši Jēkabpils apriņķa Bogdanu mājās.¹

1946. gada 9. jūnijā ziņots LPSR valdībai, ka Liepājā laupa 21. strēlnieku gvardes divīzijas karavīri — staršina, VK(b)P biedrs Ganijevs u. c. 1946. gada 23. jūnijā karavīru banda aplaupīja zemnieku saimniecības Valkas apriņķa Trikātas pagastā.² 1946. gada 3. jūnijā ziņoja V. Lācim, ka četri karavīri aplaupā zemnieku sētas Alūksnes apkārtnē. Aplaupītas Vijpurīņu mājas u. c.³

1946. gadā naktī no 8. uz 9. septembri trīs sarkanflotieši, kas strādāja meža materiālu sagādē, nošāva Cēsu apriņķa Jaunpiebalgas Leimaņu saimnieku Jāni Dorušu.⁴ 1946. gada 18. septembrī ziņots valdībai, ka Sarkanās armijas 28. gvardes tanku divīzijas apakšvienība, kuru komandē leitnants M. Degtjarovs, nodarbojas ar laupīšanu.⁵

1946. gada 15. septembrī piecpadsmit 32933. karaspēka daļas karavīri VK(b)P biedra S. Cigankova vadībā aplaupīja lauku sētas Alūksnes apriņķī. LPSR iekšlietu ministrs A. Eglītis 1946. gada 24. septembrī slepeni rakstīja V. Lācim: «Visi šie noziegumi no militārpersonu puses rada neapmierinātību vietējo iedzīvotāju vidū, diskreditē Sarkanā armiju un rada pamatu kontrrevolucionāriem elementiem pretpadomju aģitācijai.»⁶ Jāsaka, ka A. Eglītim bija pilnīga taisnība. Taču marodierisms nemazinājās.

1946. gada 20. oktobrī LPSR iekšlietu ministra vietnieks pulkvedis Sieks atkal rakstīja V. Lācim, ka Tukuma apriņķa Smārdes pagastā 14185. karaspēka daļa posta zemnieku sējumus un veic visādas nelikumības pret iedzīvotājiem.⁷ 1946. gada 28. novembrī LPSR iekšlietu ministra vietnieks Košeļevs ziņoja V. Lācim, ka Valkas apriņķī aizturēta 12131. karaspēka daļas četru karavīru-laupītāju grupa.⁸

Blakus tiešai laupīšanai sarkanarmiešu pulks, kuru komandēja pulkvedis Rižkovs, nevajadzīgi šaudījās ar aizdedzinošām lodēm, tādēļ Inčukalna pagastā Baškalnu mājās Pēterim Kronbergam nodega šķūnis. 1946. gada 17. septembrī A. Eglītis ziņoja V. Lācim, ka «karaspēka

1 Turpat, 119. lp.

2 Turpat, 198.l., 3., 11. lp.

3 Turpat, 49. lp.

4 Turpat, 199.l., 9. lp.

5 Turpat, 15. lp.

6 Turpat, 52. lp.

7 Turpat, 100. lp.

8 Turpat, 296. lp.

daļas Nr. 06816 (komandieris pulkvedis Rižkovs) personālsastāvs sistemātiski nodarbojas ar bezmērķīgu šaudīšanu, huligānismu un zagšanām».¹

1946. gada 3. decembrī Jelgavas AK sekretārs Rimovs ziņoja, ka četri Sarkanās armijas karavīri, kuri dzīvo Jelgavā, 1946. gada 25. novembrī uzbrukuši Jelgavas cukurfabrikai. J. Pripečkins ir VK(b)P biedrs, M. Nosovcs — komjaunietis, A. Kitovs — komjaunietis un V. Slomonovskis — bezpartijiskais.²

1946. gada 24. decembrī Cēsu apriņķī laupīja Sarkanās armijas pretizlūkošanas vienības karavīri.³

Sarkanarmiešu marodierisms Latvijā sasniedza tādus apmērus, ka 1946. gada 11. jūnijā pie PSRS vietvalža Latvijā LK(b)P CK otrā sekretāra I. Ļebedeva notika Rīgas apkārtnes PSRS okupācijas karaspēka pārstāvju apspriede. Sanāksmē piedalījās arī VK(b)P CK Latvijas biroja pārstāvis V. Žeļeznovs. Kā redzam no apspriedes protokola, virsniekiem Doroņinam, Lamkinam, Šukačevam, Stoļaram mēģināja ieskaidrot, ka Latvija neesot okupēta zeme, bet savienotā republika, tālab sarkanarmieši nedrīkst aplaupīt, izvarot un nošaut iedzīvotājus. Savās runās minētie armijas pārstāvji laupīšanu mēģināja izskaidrot ar dzeršanu, uzdziņi, taču noziegumus nenoliedza un solīja tos turpmāk novērst.⁴ Tomēr marodierisms novērst netika. 1947. gada 11. maijā PSRS VDM robežapsardzības karavīri Liepājā piedzērušies uzbrukuši LPSR tieslietu ministra automašīnai, bet pašu ministru piekāvuši.⁵

Arī 1947. gadā, kā redzam no Rīgas garnizona priekšnieka Kovidženko 1947. gada 15. maija ziņojuma LK(b)P CK un citiem materiāliem, karavīru, galvenokārt piedzērušos Sarkanās armijas un IB karavīru, bruņotais terors turpinājās.⁶

Vēl 1952. gada 9. augustā LPSR VDM ģenerālis A. Noviks pilnīgi slepeni ziņoja LK(b)P CK sekretāram Titovam, ka padomju armijas karavīru noziegumi pret vietējiem iedzīvotājiem turpinās. Kā redzams no 1952. gada 22. jūlijā LK(b)P CK administratīvo orgānu nodaļas vadītājam iesniegtās pilnīgi slepenās izziņas (9 lappuses), karavīru

1 Turpat, 10., 18. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69.l., 168. lp.

3 LVA, 270. f., 1. s. apr., 200.l., 58. lp.

4 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 60.l., 66.—68. lp.

5 Turpat, 1. s. apr., 4. s. l., 16. lp.

6 Переписка о нарушениях военнослужащими воинской дисциплины. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 66.l., 6., 16. u. c. lp.

noziegumi bija izplatīti gandrīz visu padomju armijas garnizonu apkaimē, sevišķi Tukumā un tā apkārtnē.¹

Sarkanās armijas marodierisms lielā mērā veicināja pretpadomju noskaņojumu un partizānu kustību arī kā paš aizsardzību pret marodierismu.

4. Mobilizācija un dezertēšana okupācijas armijā

Abas totalitārās varas, ignorējot starptautiskās tiesības, kas aizliedza mobilizāciju okupētajā valstī, veica plašas mobilizācijas Latvijā, un abas izmantoja latviešus katra savā pusē. Latviešu tauta iestājās pret abām mobilizācijām. Taču bija arī atšķirības abās mobilizācijās. Pirmkārt, Vācija savu mobilizāciju veica it kā brīvprātīgos ar latviešu pašpārvaldes rokām, PSRS to veica pavisam atklāti. Latvijas okupētajos apriņķos un pilsētās mobilizāciju uzsāka 1944. gada jūlijā—augustā, iesaucot visus 1926.—1928. gadā dzimušos vīriešus. To uzdeva Sarkanās armijas formēšanas pārvaldes speciāls slepens rīkojums. Kara komisāru vadītās mobilizācijas komisijas, kas sastāvēja no dažiem virsniekiem, apbraukāja pilsētas un pagastus, iesaucamajiem atņēma Latvijas pasēs un rakstiskā pavēlē krievu valodā uzdeva triju dienu laikā ierasties savākšanas punktos, līdzņemot savu karoti, bļodiņu un pārtiku trim dienām. Pēc divu nedēļu apmācības, faktiski neapmācīti, jaunie sarkanarmieši tika mesti pret kaujās rūdītu ienaidnieku. Pēc masu triecienuzbrukumiem vācu pozīcijām jauniesaukto maz palika ierindā. Daudzi jaunieši uz mobilizāciju neieradās vai iesaukti dezertēja no Sarkanās armijas.

1944. gada 5. augustā LK(b)P CK uzdeva mobilizēt Madonas, Abrenes un Rēzeknes apriņķī visus vīriešus līdz 35 gadu vecumam.²

1944. gada 13. septembrī II Baltijas frontes «Smerša» priekšnieks ģenerālmajors Železniks pilnīgi slepeni (Nr. 17934) ziņoja V. Lācim, ka laikā no 1944. gada 20. augusta līdz 1. septembrim — desmit dienu

1 Справка об уголовной преступности среди военнослужащих воинских частей на территории ЛССР.— LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 15. apr., 86.l., 137.—142., 143.—151., 175. lp.

2 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 1. ss l., 1.lp.

laikā — no 130. latviešu strēlnieku divīzijas dezertējuši 65 mobilizētie.¹ 1944. gada 23. novembrī II Baltijas frontes «Smerša» priekšnieks pilnīgi slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam, ka dezertēšana pastiprinās, «pie kam vairākos gadījumos šīm parādībām bija grupveida raksturs». 308. latviešu strēlnieku divīzijā 17 kareivji, visi dzimuši 1926. gadā, savainojuši sev locekļus (членовредительство).²

Sarkanā armija patiesībā bija krievu armija, tāpēc jauniešu attieksmi pret mobilizāciju lielā mērā noteica Latvijas jauniesaucamo tautība. Krievu un baltkrievu jaunieši parasti jautri devās «atbrīvotājas armijas rindās», turpretī latvieši vairāk izvairījās no mobilizācijas, neierodoties mobilizācijas punktos. Pavisam citādi domāja LK(b)P CK. 1944. gada 4. novembrī LK(b)P CK biroja sēdē tika pieņemts lēmums par jauniesaucamo iesaukšanas un reģistrācijas rezultātiem Latvijas PSR apriņķos un pilsētās. Lēmumā konstatēts, ka veikts liels darbs, taču mobilizācijā esot arī trūkumi — nepietiekot iesaukšanas punktu, iesaukšanas punktos trūkstot Staļina darbu, tējas iesaucamo cienāšanai, trūkstot mantu kiosku un patriotiskas mūzikas, kas piesaistītu jauniesaucamos. Tāpēc daudzi no mobilizācijas izvairoties.

Mobilizācijai bija jānotiek gandrīz slepeni, pat apriņķu un pilsētu komitejām nezinot iesaucamo skaitu. 1944. gada 4. novembra LK(b)P CK biroja sēdē jautājumā «Par iesaukšanu» bija noteikts: «Par iesaukuma skaitļiem runāt tikai sašaurinātās rajonu komiteju sēdēs, bet rajonu komiteju lēmumos skaitļus neminēt.»³

Kā redzams no LK(b)P Rīgas pilsētas komitejas kara daļas vadītāja Avdjukeviča 1944. gada 1. decembra slepenās atskaites LK(b)P CK kara daļas vadītājam pulkvedim Krūmiņam, laikā no 1944. gada 20. novembra līdz 1944. gada 1. decembrim veikta 2644 iesaukšanas gados esošo vīriešu reģistrācija, «no kuriem vairumam nav nekādu dokumentu un neviens neatzīstas, ka būtu kalpojis vācu armijā».⁴ Vairāki desmiti uz reģistrāciju nav ieradušies. Tos sauks pie atbildības. Taču Latvijas PSR kara komisārs pulkvedis Malahovskis nebija apmierināts ar mobilizāciju un rakstīja Rīgas pilsētas izpildkomitejas priekšsēdētājam, ka partijas organizācijas un

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 92.l., 31. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101 f., 6. apr., 21.l., 24.—26. lp.

3 Материалы (справки, проекты, протоколы ЦК Ном. 84-85) бюро ЦК КП(б) Латвии за ноябрь 1944 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 3. apr., 16.l., 8. lp.

4 LVA (LKP(b)P Rīgas komiteja), 102. f., 2. apr., 5.l., 9.—13. lp.

padomju vara nepalīdzot mobilizācijas darbā, trūkstot iesaukšanas punktu, bet arī tur, kur tie iekārtoti, joprojām nav kiosku ar precēm, kas pievilinātu jauniešaucamos. Rezultātā netiekot izpildīts LK(b)P CK 1944. gada 4. novembra lēmums «Par jauniešaucamo iesaukšanas un reģistrācijas rezultātiem Latvijas PSR apriņķos un pilsētās, kuras atbrīvotas no vācu okupācijas».

Sarkanās armijas Rīgas garnizona priekšnieks ģenerālleitnants Romanovskis slepeni ziņoja LPSR NKVD komisāram A. Eglītim un J. Kalnbērziņam, ka Rīga tiekot vāji kontrolēta, kā rezultātā «pilsētā iekļūst neuzticamas personas».¹ Tas deva iemeslu partijai un valdībai veikt pasākumus iekšējās kārtības nodibināšanai, tajā skaitā NKVD iznīcinātāju bataljonu (IB) veidošanai. LK(b)P CK un NKVD bija devušas rīkojumu par iznīcinātāju bataljonu dibināšanu cīņai pret kontrrevolūciju. Iznīcinātāju bataljonos sākumā ieskaitīja galvenokārt tos, kuriem bija pases un kuri likās uzticamāki. Iznīcinātāju bataljonu dalībniekus pagaidām atbrīvoja no iesaukšanas armijā, izsniedzot speciālu apliecību («broņu»). 10. tabulā redzam, ka Rīgas pilsētā 1155 cilvēki uz 1944. gada 1. decembri (42,4% iesaucamo) bija ieskaitīti iznīcinātāju bataljonos. Atsevišķos Rīgas rajonos (Maskavas, Proletāriešu, Kirova) šis procents bija vēl augstāks.

Rezultātā mobilizācijas efektivitāte bija zema.

LK(b)P Dvinskas pilsētas (г. Двинск) komitejas kara daļa (Военный отдел) savā slepenajā atskaitē par 1944. gadu rakstīja LK(b)P CK, ka pilsētā iesaukts 3791 cilvēks, no kuriem 2938 (77,49%) atzīti par derīgiem ierindas, bet 360 (9,49%) — par derīgiem ārrindas dienestam. No iesaukšanas izvairījušies 76 cilvēki (2%). Tajā pašā laikā kā neaizvietojami darbinieki atbrīvoti no dienesta armijā 3016 cilvēki (79,5%).² Tie parasti bija stājušies darbā pārvaldes iestādēs, uz dzelzceļiem, par skolotājiem vai IB. Tātad uz fronti aizgāja 699 jauniešauktie (18,4%).

Daugavpilī uz mobilizāciju bija ieradušies galvenokārt tie vīrieši (79,5%), kuriem bija izredzes tikt atbrīvotiem no iesaukšanas kā neaizstājamiem.

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 19. l., 1. lp.

2 Отчеты о работе отделов укомов и горкомов КП(б)Л 1944. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 19. l., 2. lp.

Mobilizācija Rīgā 1944. gada 20. novembrī —
1944. gada 1. decembrī.¹

Nr.p.k.	Rajons	Reģistrēti	Izniec. bataljonā	%	Mobilizēto karavīru ģimeņu uzskaitē
1.	Kirova	812	401	49,4	660
2.	Maskavas	206	123	59,7	365
3.	Proletāriešu	306	290	94,8	179
4.	Staļina	320	101	31,6	206
5.	Leņina	400	140	35,0	230

LK(b)P Viļakas apriņķa komitejas atskaitē par 1945. gadu apriņķa komitejas sekretārs Kokorevs un kara nodaļas vadītājs Dmitrijevs ziņoja, ka IB nodibināti 1944. gada septembrī un tos papildina nevis brīvprātīgie, bet mobilizācijas ceļā caur kara komisariātu iesauktie. IB komandējošo sastāvu apstiprina apriņķa komitejas birojā «pēc tam, kad tas bija pārbaudīts NKVD un NKGB orgānos».² Ja šo pārbaudi izturēja, aiziešana IB latviešu jauniešiem vismaz sākumā likās labākais variants.

1944. gada 14. decembrī, apspriedis jautājumu par 1908.—1926. gadā dzimušo vīriešu mobilizāciju Sarkanajā armijā, LK(b)P CK birojs atzina, ka kompartija veikusi lielu darbu, pildot Sarkanās armijas formēšanas galvenās pārvaldes rīkojumu. LK(b)P CK birojs uzdeva līdz galam izpildīt šo rīkojumu — pārbaudīt visus strādājošos vīriešus, vai viņu vidū neslēpjas mobilizācijai pakļautie, kurus varētu aizvietot ar ierindas dienestam nederīgiem.³

LK(b)P CK kara nodaļas vadītājs pulkvedis Krūmiņš 1944. gada 30. decembra stingri slepenajā izziņā par Latvijas K(b)P apriņķu komiteju, pilsētu komiteju un rajonu komiteju kara nodaļu darbu rakstīja LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam: «Latvijas Republika devusi Sarkanajai armijai 43 608 ierindniekus un seržantus, kuri dzimuši 1908.—1926. gadā. Bez tam vēl rezervē atstāti 52 458 cilvēki, no kuriem

1 Turpat, 15.—18. lp.

2 Turpat, 9. apr., 66.l., 123. lp.

3 Turpat, 3. apr., 13.l., 21.—22., 140.—141. lp.

pagaidām atbrīvoti no iesaukšanas (broņoti) 20 542 cilvēki.¹ Kā redzams, 13 aprīņķos un 3 pilsētās mobilizēti 96 066 cilvēki, no kuriem 43 608 (45,4%) aizgāja uz fronti. Tātad uz fronti bija nosūtīts 42,2% jauniešaukto, bet «broņoti neatvietojamā darbā» 21,3% no jauniešauktajiem. «Broņas» ļoti bieži atņēma un iesauca arī rezervistus. Cik no Latvijas aizgāja Sarkanajā armijā līdz 1945. gada 9. maijam, nav zināms. Taču tas varēja būt ap 50 000 vīru, t.i., apmēram trešdaļa no tā skaita, ko Latvijā iesauca Vācija. Neskatoties uz pulkveža Krūmiņa minētā ziņojuma galveno ievirzi, it kā visi lielā sajūsmā ejot cīnīties «par biedru Staļinu un sociālistisko dzimteni», ziņotājs tomēr atzīmējis vairākus «vācu propagandas ietekmētus gadījumus». Tā pulkvedis rakstīja, ka gandrīz visos aprīņķos jauniešaucamajiem esot bijis nospiests garastāvoklis (подавленное настроение). Minēti arī konkrēti šī garastāvokļa izpaudumi. Tā kāds Ilūkstes aprīņķa jauniešaucamais, kura vārds nav nosaukts, meties zem vilciena ar saucieni «Vāciešiem nekalpoju un arī Sarkanajā armijā nedienēšu!».

Jēkabpilī jauniešaucamie esot jautājuši, vai mobilizētos nosūtīs uz Sibīriju. Pulkvedis Krūmiņš ziņoja, ka visi jauniešaucamie gribot dienēt Latvijā un latviešu karaspēka daļās, tomēr daudzi izvairoties no mobilizācijas. 13 aprīņķos un 3 pilsētās uzskaitītas 21 311 Sarkanajā armijā iesaukto ģimenes ar 63 649 cilvēkiem. Savukārt 1940.—1943. gadā Sarkanajā armijā dienējuši 2944 ģimeņu locekļi.² Tātad 1940.—1944. gadā Sarkanā armija bija skārusi 24 255 ģimenes.

Pilnīgu datu par neieradušos skaitu mobilizācijai Sarkanajā armijā ne kopā, ne pa aprīņķiem mūsu rīcībā pagaidām nav. Taču zināmu ieskatu šajā jautājumā sniedz NKVD iznīcinātāju bataljonu atskaites, kur norādīti arī arestētie vīrieši, kas izvairījušies vai dezertējuši no Sarkanās armijas. Jau 1944. gada beigās bija saķerti 326 dezertieri un tādi, kuri izvairās no iesaukuma Sarkanajā armijā — kopā 701 vīrietis (t. i., ap 1,4% no mobilizētajiem).

Atskaitē par IB darbības rezultātiem NKVD kapteinis Piļķis ziņoja, ka 1945. gadā saķerti 1318 dezertieri, pie kam trīs krituši. Sagūstīti 2603 vīrieši, kuri izvairījušies no dienesta Sarkanajā armijā, no tiem viens kritis.³ Tikai viena gada laikā un tikai IB sagūstījis 3921 Sarkanās

1 Справка о работе военных отделов укомов, горкомов и райкомов КП(б)Л. Строго секретно. Изготовлено в 3 экз. 1-й экз. уничтожен. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 19.1., 40. lp.

2 Turpat, 47. lp.

3 Turpat, 9. apr., 69.1., 29.—30. lp.

armijas dezertieri (7,8 % mobilizēto). 1946. gadā bija arestēti 117 dezertieri, 1947. gadā — 11 tādi, kas izvairījušies no dienesta Sarkanajā armijā. Tātad kopā 1944.—1947. gadā Latvijā tikai IB saķēruši 5750 vīriešu, kuri izvairījušies no dienesta Sarkanajā armijā vai no tās dezertējuši. Tas sastādīja 13,2% (gandrīz katrs sestais) no pulkveža Krūmiņa minētajiem mobilizētajiem sarkanarmiešiem. Protams, starp dezertieriem varēja būt arī tādi, kas iesaukti armijā ārpus Latvijas un vēlāk dezertējuši. Taču liela daļa bijušo Sarkanās armijas dezertieru un izvairījušos no iesaukuma pēc kara legalizējās. Kādā no LPSR NKVD atskaitēm par 1946. gadu minēts, ka legalizējušies 516 Sarkanās armijas dezertieri un 933 «citi nelegālisti», starp kuriem daudzi varēja būt izvairījušies no iesaukuma.¹

Saprotams, ka mobilizācijas un dezertēšanas gaitu Latvijā 1944.—1945. gadā varēs tālāk noskaidrot pētījumi Sarkanās (Padomju) armijas arhīvā, taču arī dati, kas ir mūsu rīcībā šodien, liecina, ka lielākā daļa mobilizēto bija spiesti cīnīties Sarkanās armijas rindās sākumā Kurzemē un Vācijā, vēlāk arī pret Japānu. Otra, mazākā mobilizēto daļa iekļāvās partizānu kustībā un sākumā veidoja apmēram trešdaļu no tās sastāva.

5. Sarkanā terora sākums

Sarkanais terors kā komunistiskā totalitārisma būtiska sastāvdaļa plašākā nozīmē aptvēra latviešu tautas saimniecisko, kulturālo un fizisko iznīcināšanu.² Šeit mēs raksturosim sarkano teroru šaurākajā — tradicionālajā — nozīmē — tikai kā cilvēku tiesību neievērošanu. Kaut arī latviešu tautas fizisko iznīcināšanu sarkanais terors veica visā PSRS teritorijā,³ taču šeit mēs runāsim tikai par Latvijas teritoriju pēckara gados.

Sarkanais terors Latvijā sākās līdz ar Sarkanās armijas ierašanos Vidzemē, Latgalē un Augškurzemē. 1944. gada beigās un 1945. gadā Latvijā ar iedzīvotāju arestiem nodarbojās galvenokārt Sarkanā armija, NKVD apriņķu un pagastu nodaļas, NKVD robežapsardzības un

1 Turpat, 10. apr., 72.l., 120. lp.

2 *Strods H.* Komunistiskais genocīds Latvijā 1970—1985. — *Via Dolorosa*. II. R., 1994. Sal. *Strods H.* Die Zwangsubersiedlung der Bauern Lettlands in Dörfern. (1970—1985).

— *Acta Baltica* XXIX/XXX. 1992, S.255-262.

3 Расстреленные списки. Москва, 1993.

Iekšējais karaspēks. Kā redzam no NKVD Latvijas apgabala robežapsardzības karaspēka 1944. gada 31. oktobra ziņojuma, laikā no 1944. gada 15. septembra līdz 15. oktobrim šis karaspēks bija arestējis 29 cilvēkus, bet laikā no 15. oktobra līdz 30. oktobrim — 351 cilvēku — kopā 380 cilvēkus. Starp arestētajiem 129 nebija dokumentu, 139 bija sociālistiskā īpašuma izlaupītāji, 30 — Sarkanās armijas dezertieri, 3 vācu karavīri, 12 leģionāri un 1 vlasovietis.¹

Blakus Sarkanajai armijai cilvēkus plaši arestēja NKVD un NKGB. Šie cilvēki tika arestēti bez prokuratūras sankcijas un ievietoti nepiemērotos cietumos, kur tie atradās tik necilvēciskos apstākļos, ka sāka uztraukties pat LPSR prokuratūra. 1944. gada 21. novembrī Latvijas PSR prokurors Mišutins slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam, ka NKVD «pieļauj visrupjākos likumu pārkāpumus», veicot pilsoņu arestus un tos turot pagaidu cietumos (КПЗ). Tā Bauskā 13. oktobrī cietumā bija ievietoti 60 cilvēki, no tiem 11 — nelikumīgi. 1944. gada 20. oktobrī bija arestēti 68 cilvēki, 9 no tiem — bez prokurora sankcijas. Jēkabpils cietumā 1944. gada 30. septembrī bija 96 cilvēki, vairākumā bez sankcijas. Valkas apriņķa cietumā 1944. gada 4. oktobrī bija 60 cilvēku, 25 — bez sankcijas. Ilūkstes cietumā 1944. gada 20. oktobrī turēja 20 cilvēkus, 13 — bez sankcijas.²

Tā līdz ar Sarkanā armiju 1944. gada vasarā Latvijā ienāca un uzsāka darbu Latvijas PSR NKVD un NKGB — boļševiku partijas vairogs un šķēps, kā sevi dēvēja šie darboņi. Viens no LK(b)P CK un NKGB uzticamo kadru avotiem bija agrāk minētie sarkanie partizāni. NKVD un NKGB nešaubīgi vērsa uzticamākos partizānus cīņai pret nacionālajiem partizāniem, pret iedzīvotāju pretpadomju kustību. Kā redzam no sarkano partizānu štāba priekšnieka A. Sproģa ziņojuma, no 825 partizāniem, kas nosūtīti 1944. gada beigās partijas un padomju darbā, 392 labākie nosūtīti NKVD un NKGB rīcībā un 372 — prokuratūrā.³ Viens no viņu pirmajiem darbiem bija politisko noziedznieku uzskaitē okupētajā Latvijas daļā.

1944. gada 12. decembrī NKVD pilnīgi slepeni ziņoja LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam: «Visi operatīvie darbinieki bija nosūtīti visu arestam pakļauto noziedznieku un nodevēju elementu noskaidrošanai un arestam (изъятию). Šī darba rezultātā operatīvajā uzskaitē uzņemti 23 324 bijušie policisti, aizsargi un citi noziedzīgie elementi.»

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 21.l., 32. lp.

2 Turpat, 39. lp.

3 Turpat, 3. apr., 5.l., 30.—35. lp.

Kā redzams no 11. tabulas, 13 846 cilvēki (59,4%) no šiem «noziedzīgajiem elementiem» bija devušies bēgļu gaitās, 5735 (24,6%) dzīvoja ar svešiem vārdiem.

11. tabula

NKVD Latvijas okupētās daļas (12 apriņķos) politisko noziedznieku uzskaitē 1944. gada 12. decembrī¹

Noziedznieku grupa	Skaitis		Bēg uz Vāciju		Slēpjas		Dzīvo ar pieņemtu vārdu	
	kopā	%	kopā	%	kopā	%	kopā	%
1. Policisti	5034	21,6	3054	22,0	1236	21,5	744	19,9
2. Aizsargi	8430	36,1	4973	35,9	2074	36,2	1383	36,9
3. Citi	9860	42,3	5819	42,1	2425	42,3	1616	43,2
Kopā:	23 324	100,0	13 846	59,4	5735	24,6	3743	16,0

Ja saskaitām kopā noslēpušos, aizbēgušos, zem cita vārda dzīvojošos un arestētos politiskos noziedzniekus, tad tādu minētajos 12 apriņķos jau divus mēnešus pēc Rīgas ieņemšanas bija 28 238 cilvēki. Kā redzams no NKVD atskaites, uz 1944. gada 1. decembri bija arestēti 4914 (21,1%) cilvēki. Starp arestētajiem bijuši 1100 dezertieri (vīrieši, kas nevēlējušies iet karot Sarkanajā armijā), 774 vācu armijas karavīri. 2127 cilvēkus arestējusi Sarkanās armijas pretizlūkošanas iestāde «Smeršs». Vai šie 2127 ir iekļauti NKVD arestēto kopskaitā, nav zināms. 216 bija nodoti NKGB un 1377 saukti pie kriminālatbildības.

Speciāla uzmanība noziedznieku uzskaitē pievērsta nacionālajiem partizāniem, kurus NKVD sauca par bandītiem. Divu mēnešu laikā NKVD bija uzskaitījusi 7784 «bandītu ģimenes», no kurām 5195 ģimenes, t. i., 69,4%, bija aizbēgušas uz citiem novadiem vai uz Vāciju. Tātad okupētajos 12 Latvijas apriņķos bija palikušas 2589 ģimenes. Ja katrā ģimenē bija viens «bandīts», tad tādiem bija jābūt vismaz 2589. Taču NKVD ziņoja, ka pašreiz atklātas tikai 34 «bandītu grupas» ar 346 cilvēkiem. 65% no «bandītiem» atrodas Abrenes, Daugavpils

1 Izkaitēts pēc LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 21.l., 56. lp.

un Ilūkstes apriņķos. NKVD ziņojumā teikts, ka divu mēnešu laikā iznīcināta 21 «bandītu» grupa ar 222 «bandītiem», bet palikušas vēl 12 «bandītu» grupas ar 124 «bandītiem».¹ Šeit NKVD vai nu nav zinājusi, vai arī nav gribējusi sniegt faktisko nacionālo partizānu skaitu, lai tādā veidā nemazinātu sava darba nopelnus. Pēc NKVD atskaites redzam, ka slēpās vai ar svešu vārdu dzīvoja 9478 cilvēki.

NKVD ziņojumā teikts, ka līdz 1944. gada 1. decembrim okupētajā Latvijas daļā bija iegūti 832 ložmetēji, 5427 šautenes, 279 automāti, 244 pistoles un 6972 rokas granātas.

Tātad no pirmās NKVD pilnīgi slepenās atskaites LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam «vadošajam un virzošajam spēkam» bija skaidrs, pirmkārt, ka NKVD kopā ar NKGB un «Smeršu» jau pirmajos divos mēnešos uzsākušas iedzīvotāju masveidīgu arestēšanu un ieslodzīšanu cietumos. Otrkārt, tika uzskaitīti 23324 «šķiras ienaidnieki» un 7784 «kaitīgās ģimenes». Treškārt, NKVD bija uzsākusi tautas atbruņošanu un cīņu pret nacionālo pagrīdi un tās partizāniem.

Par sociālistisko lēģeru celtniecības panākumiem Latvijā līdz šim nekas nav rakstīts, kaut arī tā sākās tūlīt pēc Latvijas «atbrīvošanas» 1944. gada rudenī. Pirmie sociālistiskie lēģeri parādījās Latgalē un Vidzemē.

Viens no pirmajiem padomju varas pasākumiem bija nometņu dibināšana ieslodzītajiem. Ar PSRS NKVD 1944. gada 16. oktobra pavēli Nr. 001271 «atbrīvotajos» Latvijas apriņķos tika nodibinātas divas šādas iestādes — lēģeris Nr. 291 Rēzeknē un lēģeris Nr. 292 Daugavpilī. Lēģeriem ar šo pavēli apstiprināja lielu darbinieku skaitu — priekšnieks, priekšnieka vietnieks politiskajā darbā, priekšnieka vietnieks režīma uzturēšanai, plašas operatīvās, politiskās, uzskaites, apsardzības nodaļas un kanceleja. Lēģeros bija paredzēts arī ārsts — uz 50 slimnieku gultām viens ārsts, divas medicīniskās māsas un viens feldšeris.² «Gulaga» arhipelāgs sāka savu uzvaras gājieni Latvijā. Ar 1945. gada 6. februāra pavēli Nr. 005 tika nodibināts jauns lēģeris — Nr. 277 ar divām nodaļām, ieslodzīto limitu 3000 cietumniekiem katrā un 118 «štata vienībām».³ Taču lēģeru joprojām trūka. Ar 1945. gada 24. aprīļa pavēli Nr. 0026 277. lēģerim nodibināja jaunu — 3. nodaļu ar 500 ieslodzītajiem.⁴ 1944. gada 17. novembrī PSRS NKVD

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 21.l., 58. lp.

2 LJeMA, 1. f., 3. apr., 1. s l., 26.—30. lp.

3 Turpat, 3. l., 8. lp.

4 Turpat, 50. lp.

uzdeva Rīgā izveidot pārsūtīšanas cietumu (пересылочная тюрьма) Nr. 42-616885 500 cilvēkiem,¹ jo arī Latvijas lēģeros brīvu vietu trūka.

Viens no pirmajiem LK(b)P CK uzdevumiem NKVD tūlīt pēc Rīgas atbrīvošanas 1944. gada 13. oktobrī bija savest kārtībā Rīgas Centrālciетumu (ciетumu Nr. 1).

Jau 1944. gadā no 3. līdz 27. novembrim NKVD pārbaudīja Latvijas ciетumu darbu. Par labu tika atzīts 1. ciетums (priekšnieks valsts drošības vecākais leitnants Juhno), 5. ciетums (priekšnieks valsts drošības jaunākais leitnants Primakovs) un 10. ciетums (priekšnieks valsts drošības vecākais leitnants Baškins). Taču pārbauditāji atklāja daudzus trūkumus. Kā redzams LPSR valsts drošības komisāra A. Eglīša un NKVD ciетumu nodaļas priekšnieka valsts drošības majora Bērziņa 1944. gada 5. decembra pavēlē Nr. 0015, «Ciетumos neievēro uzturā noteikumus» (7.§). «Dažos ciетumos,» teikts pavēlē, «nav izvērsti aģentūras operatīvais darbs starp ieslodzītajiem. Tā 5. ciетuma operpilnvarotais valsts drošības jaunākais leitnants b. Gandlers 3 mēnešu laikā nav savervējis nevienu slepeno ziņotāju» (8.§).² Par to Gandleram tika izteikts stingrs rājiens ar brīdinājumu par atbrīvošanu no darba. Pavēles 10.§ atzina, ka ciетumu priekšnieki nav pietiekami organizējuši aģentūras darbu arī ciетuma darbinieku vidū. Pavēle uzdeva uzlabot kā ieslodzīto, tā darbinieku ziņotāju tīkla izveidošanu atbilstoši slepenajai LPSR NKVD 1944. gada direktīvai Nr. 7/00472.

Kā redzams no NKVD 1945. gada 2.—3. janvāra pavēles Nr. 00133, Ilūkstes apriņķī tika bez prokurora sankcijas aizturēti daudzi cilvēki, viņi tika ilgi turēti arestā antisanitāros apstākļos. Neraugoties uz prokurora trīskārtēju brīdinājumu, Ilūkstes apriņķa NKVD nodaļas priekšnieka vietnieks milicijas majors Lipeckis un priekšnieks majors Možuhins nekā nedarīja stāvokļa uzlabošanai. Tāpēc ar A. Eglīša pavēli majors Lipeckis tika sodīts ar trīs dienām arestā.³

Sarkanais terors sasniedza tādus apmērus, ka to nespēja izturēt pat LK(b)P Ilūkstes apriņķa komiteja. Tā LK(b)P Ilūkstes apriņķa komitejas sekretārs V. Karaļuns 1945. gada 24. janvārī rakstīja J. Kalnbērziņam un aizstāvēja bijušo Silenes pagasta vecāko Ludiņu, kuru arestējis NKVD Ilūkstes nodaļā Tolstovs, «kurš stāda sevi augstāk par visiem apriņķī».⁴

1 Turpat.

2 Приказы Министерства внутренних дел ЛССР за 1949 г. Сов. секретно. — ЛлеМА, 1. f., 3. apr., 1. s l., 22.—24. lp.

3 ЛлеМА, 1. f., 3. apr., 4. lieta.

4 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 19. l., 5. lp.

Par vienu šādu gadījumu liecina Latvijas PSR valsts drošības tautas komisāra vietnieka drošības pulkveža Vēvera 1945. gada 31. augusta pilnīgi slepenais ziņojums PSRS valsts drošības tautas komisāram T. Merkulovam. Ziņojuma noraksts saglabājies LKP CK arhīvā lietā «Sarakste jautājumā par VDM, IeM un milicijas darbu 1945. gadā».¹ «Sakarā ar VDTK veikto operāciju aktīvo pretpadomju elementu likvidēšanā Ilūkstes apriņķī,» rakstīja Vēvers, «LK(b)P Ilūkstes apriņķa komitejas sekretārs biedrs Matuzs pieprasīja no Ilūkstes apriņķa VDTK nodaļas priekšnieka biedra Ivanova, saskaņā ar Ivanova ziņojumu, visus aģentūras un operatīvos materiālus par personām, kuras paredzēts arestēt.» Matuzs nesarunājās ar čekistiem partijas valodā un teica, ka «čekisti grib izpildīt viņiem noteikto kontrolskaitli». Matuzs uzskata, ka 1941. gadā cilvēki izvesti nepamatoti. Matuzs brīdinājis čekistus, ka nevar notikt tā kā 1937.—1938. gadā. «Mazāk arestu — tas liecina, ka darbs notiek labi.» Matuzam par šādu antipartijisku rīcību bija jāatbild LK(b)P CK plēnumā, jāpāriet darbā uz Rēzeknes rajonu, bet čekistu operācijas turpinājās.

1945. gada 9. februārī veselības aizsardzības tautas komisārs E. Ameriks rakstīja J. Kalnbērziņam, ka Valmieras rajonā arestēti 8 ārsti, un lūdza LK(b)P CK atbalstu to atbrīvošanai. 1945. gada 20. martā izglītības tautas komisārs K. Strazdiņš rakstīja J. Kalnbērziņam, ka Bauskas apriņķī tik masveidīgi arestē skolotājus, ka nav kam mācīt bērnus.² Taču čekistu terors turpinājās. 1945. gada 13. martā Latvijas PSR prokurors slepeni rakstīja J. Kalnbērziņam, ka Rēzeknes rajona NKVD pilnvarotais Cvetkovs 1945. gada 21. februārī ar septiņiem iznīcinātāju bataljona karavīriem piedzēries iebrucis Širinu ciemā, izdarījis kratīšanas Graudiņa mājā, bet, nekā neatradis, personīgi smagi piekāvis ar dūri Bronislavu Graudiņu un Donātu Graudiņu. Antonam Širinam Cvetkovs pārsitis galvu, uzlauzis dzīvokli un paņēmis 500 rubļus naudas.³ Latvijas PSR Tautas komisāru padomes kadru daļas vadītāja O. Auguste ziņoja J. Kalnbērziņam un LPSR NKVD tautas komisāram A. Eglītim, ka Dobeles pagastā miliči dzerot un aplaupot zemniekus. Laupot arī Ieriķu garnizona karavīri.⁴

1945. gada 11. aprīlī Latvijas PSR prokurors Mišutins slepeni rakstīja J. Kalnbērziņam par prokuratūras darbu laikā no 1944. gada 28. novembra

1 Turpat, 15. lp.

2 Turpat.

3 Turpat, 13. lp.

4 Turpat, 54.—55. lp.

lidz 1945. gada martam NKVD darbinieku noziegumu izmeklēšanā. Mišutins ziņoja, ka šajā laikā viņš kara prokuroram nosūtījis 12 lietas par NKVD darbinieku noziegumiem. «Par uzskaitīto materiālu izmeklēšanas rezultātiem republikas prokuratūrai netika ziņots. LPSR NKVD karaspēka prokurors, kā arī LPSR NKVD priekšnieks ne tikai neveic pietiekami stingrus pasākumus pret noziedzniekiem, bet daudzos gadījumos materiālu izskatīšana ievēlās.. Tā rezultātā pēdējā laikā NKVD un milicijas darbinieku veiktie noziegumi ne tikai nemazinās, bet tieši otrādi — palielinās. Mums ir materiāli, ka milicijas un NKVD darbinieki izdara riebīgākos noziegumus (гнуснейшие преступления).»¹ Tā, piemēram, ir pierādījumi, ka Ilūkstē arestētos Salu un Avotiņu iedzīvotājus Ilūkstes NKGB un IB darbinieki Gudeļs, Baranovskis un Litviņenko nežēlīgi sita.

1945. gada 14. aprīlī LPSR prokurors Mišutins atkal pilnīgi slepeni ziņoja V. Lācim «Par sociālistiskās likumības stāvokli Latvijas PSR teritorijā». Mišutins konstatēja, ka padomju iestādes veic pretvalstisku administrēšanas praksi ar draudiem, nelikumīgas kratīšanas, īpašuma laupīšanas, uzliek sodus. Tā Ludzas apriņķa milicijas nodaļas priekšnieks Kupcovs piedzēries kopā ar IB karavīriem ielauzies Budrevica, Metlāna, Ivanova un Bārtuļa mājās, izdarījis arestus un smagi piekāvis iedzīvotājus. Tā Jurkānam salauzta 9 ribas, bet Budrevicam — kakla skriemelis. Kupcovs licis Metlānam bēgt, bet tad uz viņu šāvis un metis rokas granātu. Mišutina ziņojums par notikumiem V. Lācim uzrakstīts uz 42 lappusēm mašīnrakstā un beidzas ar lūgumu apspriest stāvokli LPSR TKP sēdē.²

LK(b)P CK un LPSR TKP apsprieda jautājumu «Par rupjiem sociālistiskās likumības pārkāpumiem», un 1945. gada 24. aprīlī LPSR TKP un LK(b)P CK pieņēma lēmumu «Par sociālistiskās likumības rupjas pārkāpšanas faktiem republikā». Taču 1945. gada 14. jūlijā, t. i., gandrīz pēc pieciem mēnešiem, LPSR prokurors Mišutins slepeni (Nr. 1285-s) ziņoja LPSR TKP un LK(b)P CK, ka Kurzemes pusē vēl nav sākuši apspriest šo lēmumu. Uzskaitījis virkni pārkāpumu, Mišutins secināja: «Jau pirmajā nedēļā pēc atbrīvošanas no vācu okupācijas konstatēti daudzi sociālistiskās likumības pārkāpumi.»³ Mišutins, lai

1 Докладные записки и переписка о работе органов прокуратуры 1945. Совершенно секретно. — Турпат, 81.—84. лр.

2 О состоянии социалистической законности на территории Латвийской ССР. — LVA, 270. ф., 1. s apr., 157.l., 59.—101. лр.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ф., 8. apr., 20.l., 174. лр.

attaisnotu savu «kantori», rakstīja, ka 1945. gada maijā—jūnijā prokuratūra 385 reizes pārbaudījusi sūdzības par varas orgānu noziegumiem. No tiem 89 gadījumos prokuratūra uzdevusi novērst likumu pārkāpumus, 113 gadījumos prokuratūra protestējusi un uzdevusi atcelt rīkojumus. 42 personām prokuratūra sastādījusi protokolus, bet 11 personas saukusi pie kriminālatbildības.¹

Ar pilnu sparpu sarkanais terors izvērās un ieguva jaunas formas pēc visas Latvijas teritorijas «atbrīvošanas» 1945. gada 9. maijā.

Ja agrāk okupētajā Latvijas teritorijā svarīgs Sarkanās armijas darbs bija atsevišķu mežu «ķemmēšana», tad pēc «Kurzemes katla» krišanas pirmajā vietā izvirzījās t. s. «lielā ķemme» un filtrācijas.

1945. gada maijā—jūnijā Kurzemē visiem 16—60 gadus vecajiem vīriešiem bija jāpiesakās varas iestādēs, un viņus sadzina t. s. filtrācijas nometnēs. Tajā pašā laikā sākās t. s. «lielā ķemme», kas aptvēra visu Latvijas teritoriju. Sarkanās armijas karavīri gājiena ierindā nelielā atstatumā cits no cita izstaigāja visu Latviju. «Lielajā ķemmē» piedalījās arī Sarkanā Latviešu strēlnieku divīzija.

Kopīgu datu par «lielās ķemmes» darba rezultātiem mūsu rīcībā pašreiz nav. Dati iegūti par Ludzas apriņķi. LK(b)P Ludzas apriņķa komitejas kara daļas vadītājs Beļajevs ziņoja LK(b)P CK, ka 1945. gadā «ķemmēšanas» rezultātā apriņķī aizturētas 1923 personas, starp viņiem bijuši 125 Sarkanās armijas dezertieri un 215 tādi, kas izvairījušies no dienesta Sarkanajā armijā.² Arī 1946. gadā laikā no 1. janvāra līdz 15. augustam Ludzas apriņķī aizturēti 33 dezertieri un 10 tādi, kuri izvairījušies no dienesta.³ Ja vispārinātu Ludzas apriņķa datus, tad aizturēto skaits Latvijā varētu pārsniegt 35 000. Bet, cik cilvēku «lielā ķemme» sadzina vēl dziļāk mežā, to pašreiz nezinām.

NKVD darbu tā priekšniecība cerēja uzlabot ar kvalifikācijas celšanas kursiem. Īstenojot LK(b)P Ck biroja 1944. gada 17. decembra lēmumu, Latvijas PSR iekšlietu tautas komisāra vietnieks valsts drošības pulkvedis Zaharovs 1945. gada 25. maijā nosūtīja J. Kalnbērziņam «Pasākumu plānu NKVD orgānu un milicijas sagatavošanai, organizējot īstermiņa kursus». 12 apriņķos un Rīgā bija paredzēts šādā veidā sagatavot 900 «speciālistus» un vēl 150 «speciālistus» darbam «aizmu-gures novados».

1945. gada 2. jūnijā LPSR prokurors Mišutins slepeni rakstīja

1 Turpat, 161. lp.

2 Turpat, 9. apr., 67.l., 111. lp.

3 Turpat, 103. lp.

J. Kalnbērziņam, ka 1945. gada maijā Rēzeknes apriņķa komitejas sekretārs Uljanovs un izpildkomitejas priekšsēdētājs Iljins izdevuši rīkojumu visu pagastu izpildkomiteju priekšsēdētājiem uzturēt pagastu IB vadus no produktiem, kuri atņemti partizānu ģimenēm (maize, gaļa, sviests utt.). Partizānu ģimenes pagastos nosaka partorgs un milicijas priekšnieks. Prokurors pret šo rīkojumu protestējies, bet Uljanovs milicijas darbinieku sanāksmē 1945. gada 27. maijā šo rīkojumu vēlreiz apstiprinājis. Mišutins lūdza J. Kalnbērziņu šo Uljanova rīkojumu atcelt (izdots 1945. gada 29. aprīlī, nr. 19).¹

1945. gada 30. jūlijā LPSR kara prokurors M. Timošenko, kuram bija jāizmeklē NKVD noziegumi, ziņoja, ka 1945. gada I un II ceturksnī Latvijā NKVD un milicija izdarījusi 50 noziegumus.

12. tabula

LPSR NKVD un milicijas darbinieku 1945. gada
I un II ceturksnī konstatētie noziegumi²

1945. g.	Kopā	Tajā skaitā milicijas darbinieku	%
I cet.	24	15	62,5
II cet.	26	17	65,4

Kara prokurors konstatēja, ka II ceturksnī 6 noziegumus izdarījuši latviešu tautības darbinieki (23,0%), 18 — krievu tautības (69,2%) un 2 — ukraiņu tautības darbinieki (7,7%). «Šie dati liecina,» rakstīja M. Timošenko, ka «starp noziedzniekiem 11 cilvēki vai 42,3% attiecībā pret kopskaitu ir priekšnieki un virsnieki. Sevišķi tas attiecas uz operatīvo sastāvu — milicijas iecirkņu pilnvarotajiem, kuru noziedzība ne tikai nepazeminājās salīdzinājumā ar pēdējo ceturksni, bet zināmā mērā palielinājās.»³

Neliela daļa NKVD terora dalībnieku, ja terora akti kļuva plaši zināmi, tika kaut cik sodīti — pārceļot darbā, pazeminot amatā utt. Tā 1945. gada I ceturksnī tika sodīti 28, bet II ceturksnī — 42, t. i., pusgadā kopā 64 milicijas darbinieki.⁴

1 Turpat, 8. apr., 20.l., 11. lp.

2 Turpat, 193. lp.

3 Turpat, 197. lp.

4 Turpat, 307.—308. lp.

Starp sarkanajiem laupītājiem savu vietu ieņēma arī sarkanie partizāni. Daļa sarkano partizānu nodarbojās ar iedzīvotāju aplaupīšanu. Viena no spilgtākajām ir LK(b)P CK finansu nodaļas vadītāja vietnieka, bijušā sarkano partizānu komandiera majora A. Puhovicka lieta, kas saglabājusies LK(b)P CK slepenā sektora aktīs «Ziņojumi un sarakste par prokuratūras orgānu darbību 1945. g.»¹ Latvijas PSR prokurors Vulfsons 1945. gada 10. februārī slepeni ziņoja LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam un VK(b)P CK biroja priekšdētājam Latvijas PSR jautājumos J. Šataļinam, ka 10 cilvēku liela bijušo sarkano partizānu grupa A. Puhovicka vadībā Rīgā aplaupā bēgļu atstātos un arī citus bagātāko iedzīvotāju dzīvokļus. Starp A. Puhovicka laupītāju grupas darboņiem Vulfsons minēja bijušos sarkanos partizānus seržantu J. Tuļčinski, V. Ragozinu, J. Ragozinu, A. Ņikiforovu, P. Brehovu u. c. Šī grupa, pirmkārt, ievākusies brīvajos dzīvokļos, pie kam viens cilvēks vairākos. Tā A. Puhovickis piesavinājies Rīgā 2 dzīvokļus, katru ar 5—6 istabām, kuros savāc salaupītās mantas, un kārtu jautājumu vēl par trešā dzīvokļa piešķiršanu viņam. Daļa salaupīto mantu glabājoties sarkano partizānu štābā.

Kopā ar A. Puhovicki banda Rīgā aplaupījusi līdz 16 dzīvokļiem. Salaupītās mantas ar partizānu štāba mašīnu A. Puhovickis sūta uz Maskavu. 1944. gada novembrī uz Maskavu, galvenokārt uz A. Puhovicka dzīvokli, nosūtītas 8 rakstāmmašīnas un daudz citu vērtīgu mantu. Banda izlaupot un vedot uz Maskavu partizāniem paredzētos medikamentus. Mantas ved uz Maskavu arī tāpēc, lai sarkano partizānu štāba priekšniekam pulkvedim Sproģim ar kukuļošanu izgādātu Suvorova pirmās šķiras ordeni. Ar salaupītajām mantām Sproģis un Puhovickis Ratiņa sarkano partizānu brigādē apgādā kādus 100 cilvēkus no 800. Uz šī ziņojuma J. Kalnbērziņš uzlika rezolūciju «Nosūtiet atļaut izdarīt revīziju».²

Izmeklēšanā atklājās vēl jauni majora A. Puhovicka grupas noziegumi, un Latvijas PSR prokurors Mišutins 1945. gada martā apstiprināja apsūdzības slēdzienu.³ Ar tiesas spriedumu Nr. 808 majoram A. Puhovickim tika piespriesti 7 gadi cietumā, bet pārējiem grupas dalībniekiem — 5—6 gadi.⁴ Majors A. Puhovickis, ne bez LK(b)P CK ziņas, tika sodīts samērā viegli, taču nesodīt nevarēja, jo

---

1 Turpat, 20. l.

2 Turpat, 1.—4. lp.

3 Turpat, 10.—19. lp.

4 Turpat, 21.—26. lp.

viņa grupas darbība bija izvērtusies pārāk plaši. Bet cik sarkano laupīšanas lietu tika noklusēts?

Sarkanajiem par nelaimi, šķiras ienaidnieki nereti atradās arī sarkanarmiešu ģimenēs. 1945. gada 10. martā Latvijas PSR prokurors Mišutins slepeni (Nr. 422-s) rakstīja PSRS prokuroram K. Gorļaninam un J. Kalnbērziņam, ka pēdējā laikā ienāk sūdzības no daudziem Latvijas iedzīvotājiem par nepareiziem arestiem, jo nereti viens brālis dien Sarkanajā armijā, bet otrs aktīvi palīdzējis vācu okupantiem un tāpēc ir arestēts. Balstoties uz likumu par Sarkanās armijas ģimeņu aizsardzību, šie iedzīvotāji lūdz aizstāvēt viņus kā sarkanarmiešu ģimenes. Mišutins lūdza PSRS prokuroram padomu, ko šādos gadījumos darīt.¹

Sevišķi nežēlīgi sarkanais terors 1945. gada vasarā plosījās nupat «atbrīvotajā» Kurzemē, no kurienes ienāca daudz sūdzību.

1945. gada vidū Latvijas PSR prokuratūra pārbaudīja sociālistiskās likumības ievērošanu «atbrīvotajos» Kurzemes rajonos, un 1945. gada 1. augustā Latvijas PSR prokurors Mišutins slepeni (Nr. 1428-s) rakstīja J. Kalnbērziņam: «Pārbaudes rezultātā konstatēti sociālistiskās likumības visrupjākās pārkāpšanas fakti kā no pagastu izpildkomiteju, tā arī no apriņķu izpildkomiteju puses. Galvenos vilcienos šie pārkāpumi izpaužas vadības nomaiņā ar kailu administrēšanu, patvaļīgu mantības atņemšanu, zemes reformas likuma pārkāpšanā, nelikumīgu nodevu savākšanā no iedzīvotājiem, trofeju un bezsaimnieka mantas izsaimniekošanā un piesavināšanā, nelikumīgās mobilizācijās, darbos u. c.»² Šos secinājumus Mišutins izdarījis, kā viņš ziņoja, pārbaudot stāvokli katrā apriņķī un katrā pagastā. Mišutins lūdza Kalnbērziņu uzdot visiem LK(b)P AK sekretāriem līdz septembrim novērst ziņojumā uz piecām lappusēm minētos pārkāpumus, kas uzlabotu situāciju republikā. J. Kalnbērziņš uzlika rezolūciju: «Biedram Mišutinam. Sagatavojiet CK lēmuma projektu. Tas dos vajadzīgo triecienu. Labi būtu uzrakstīt rakstu avīzē. 13. augustā. Kalnbērziņš.» Tātad, J. Kalnbērziņš atzina šos noziegumu faktus par pareiziem un ieteica «veikt pasākumus» to novēršanai. Taču NKVD noziegumi turpinājās. Sevišķi plašus apmērus tie sasniedza Daugavpils apriņķī it kā «ciņā pret nodevu nepildīšanu».

1945. gada beigās LPSR prokurors Mišutins ziņoja J. Kalnbērziņam,

1 Turpat, 41.—42. lp.

2 Turpat, 198.—202. lp.

ka Daugavpils apriņķī vietējā vara masveidīgi pārkāpj likumību, terorizē iedzīvotājus. Latvijas K(b)P Daugavpils apriņķa komitejas, NKVD un vietējās varas terora izpētei Daugavpils apriņķī ar J. Kalnbērziņa rīkojumu ieradās komisija četru cilvēku sastāvā. Komisiju vadīja LK(b)P CK kadru nodaļas instruktors Šacikovs, Latvijas PSR prokuratūras pārstāvis Drozdovs, NKVD karaspēka prokuratūras pārstāvis Hrustaļevs un apgabala kara prokuratūras pārstāvis Ņikitins. Izpētījusi stāvokli Daugavpils apriņķī, 1946. gada 15. janvārī komisija uzrakstīja LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam «Izziņu par sociālistiskās likumības pārkāpumu pārbaudi Daugavpils apriņķī».¹ Komisija savā ziņojumā rakstīja: «1945. gada augusta—oktobra mēnesī Preiļu pagasta partorgs Ivanovs, pagasta izpildkomitejas priekšsēdētājs Ancevis, viņa vietnieks Pasters, LK(b)P Daugavpils apriņķa instruktors Karnačs un 308. strēlnieku divīzijas kareivis Strazdiņš kopā ar pagasta NKVD nodaļas priekšnieku Bakļicki, veicot labības sagādi pagastā, pielietoja noziedzīgas metodes zemnieku piespiešanai labības nodošanai valstij, tā rupji pārkāpjot pilsoņu mantas un personiskās tiesības.»² Minētās amatpersonas ar NKVD pilnvarotā Bakļicka palīdzību arestēja cilvēkus un tos turēja cietumā tik ilgi, kamēr viņu ģimenes nodeva valstij noteikto labības daudzumu. Blakus tam partorgs Ivanovs pats personīgi un ar pagasta partijas aktīva palīdzību tajā pašā nolūkā atņēma iedzīvotājiem pasēs, karaklausības apliecības un citus personiskos dokumentus. Nelikumīgi piesavinoties no iedzīvotājiem lopus un citas mantas, viņi nesastādīja nedz aktus, nedz atņemto mantu sarakstus un neizsniedza lopu un mantas īpašniekiem nekādus dokumentus par atņemto, ko noziedzīgā kārtā izsaimniekoja vai sadalīja savā starpā. Tā partorgs Ivanovs bija piesavinājis 150 kg rudzu, partijas komitejas instruktors Karnačs — cūku, bet sarkanarmietis Strazdiņš — aitu. Komisija konstatēja, ka minētā grupa Lielo Orišu ciemā, pēc Ivanova norādījuma, atņēma Jāzepam Bricim trīs govīs, zirgu ar ratiem, 150 kg miežu, bet pašu J. Brici arestēja. Vēlāk J. Bricim atdeva tikai zirgu un vienu govī, bet miežus nodeva pagasta NKVD ēdnīcā. Tajā pašā dienā šī grupa kopā ar lielu skaitu IB un NKVD karavīru Zalzovas ciemā sāka apšaudīt cilvēkus, kas no Brišku mājām gāja meža virzienā. Briškās atņēma četras govīs, zirgu ar ratiem, septiņas

1 Справка о проверке фактов нарушения социалистической законности в Даугавпилском уезде. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 36.1., 239.—243. lp.

2 Turpat, 239. lp.

cūkas, piecas aitas un apmēram tonnu labības. Brišku mājas nodedzināja,¹ bet lopus atpakaļ neatdeva.

1945. gada 10. septembrī Ozoliņu ciemā nodedzināja zemnieka Pastara māju, iepriekš paņemot 4 cūkas, 4 vistas, 2 govus un teli. Uz lauka palika novāktā labība, kura vēlāk zem sniega aizgāja bojā. Punduru ciemā zemniekam P. Kozulim nelikumīgi atņēma 2 govus un 8 aitas, Indrišu ciemā zemniekam I. Skutelim atņēma 2 govus, teli, zirgu ar iejūgu, cūkas. Vēlāk atdeva tikai zirgu. Prikulu ciema padomes iedzīvotājam Drīveniecei atņēma 2 miltu maisus un 6 pudus iesala. Šāda veida nelikumības notika arī vairākās citās saimniecībās — L. Pastaram, A. Elstam, A. Bricim, S. Gusevai, K. Gusevai, G. Ivanovai, A. Gatiņam, M. Prokofjevai, J. Soļaniekam u. c. Bez tam NKVD nodaļas vadītājs Bakļickis nogalinājis arestēto I. Rubānu. «Pārbaudes rezultātā noskaidrots,» rakstīja komisija, «ka visu augšminēto nelikumību iniciators un vadītājs bija partorgs Ivanovs un izpildkomitejas priekšsēdētājs Ancveirs.»² «Līdzīgi sociālistiskās likumības pārkāpumi,» rakstīja komisija, «labības nodevu ievākšanas periodā bija novērojami arī Vārkavas un Rudzātu pagastos. Nodedzinātas Teklas Vilciņas mājas.» Ivanovs un Karnačs komisijai ziņoja, ka to veikusi pēc LK(b)P Daugavpils apriņķa komitejas norādījuma. Komisija nonāca pie secinājuma, ka LK(b)P Daugavpils apriņķa komitejas sekretārs A. Nikonovs bija vairākkārtīgi informēts par šīm nelikumībām apriņķī, taču «nedeļa notiekošajam principiālu politisku novērtējumu un nelika to apspriest LK(b)P apriņķa komitejas sēdē».³ Arī apriņķa prokurora palīgs Permjakovs par notiekošo zināja un neko nedarīja. Par Brišku māju nodedzināšanu un Rubāna nošaušanu tika ziņots NKVD Daugavpils pilsētas nodaļas priekšniekam Titovam, bet tas nav šos gadījumus izmeklējis. «NKVD pilsētas nodaļas priekšnieks biedrs Titovs,» rakstīja komisija, «zināja vairākus faktus par NKVD pagasta nodaļas priekšnieka Bakļicka morālo trūdēšanu, taču viņš aprobežojās ar Bakļicka pārcelšanu darbā uz citu pagastu.» «Arī bez gadījuma ar Bakļicki,» rakstīja komisija, «starp NKVD pilsētas un apriņķa nodaļu darbiniekiem novērojama likuma pārkāpšana, veicot nelikumīgus arestus, piekaušanas, iedzīvotāju mantas atņemšanas un piesavināšanas.» Tā rīkojās NKVD specgrupas komandieris Boldovenko, iecirkņu pilnvarotie Grigorjevs, Sivickis, Akentjevs, Kizernis. Sivickis un

1 Turpat, 240. lp.

2 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 20. l., 241. lp.

3 Turpat, 242. lp.

Akentjevs 1945. gada maijā piekāva pilsoni Kovenski, lika vecajam cilvēkam skūpstīt pistoli ar saucienu: «Skūpsti padomju ieroci!» un atņēma 1900 rubļu naudas. NKVD pilsētas nodaļas priekšnieks Titovs abus vaininiekus pārcēlis darbā uz citu pilsētu. Pie tam Sivickis pēc saskaņošanas ar LK(b)P Daugavpils apriņķa komiteju par teicamu darbu apbalvots ar LPSR APP goda rakstu.¹

Kā J. Kalnbērziņam ziņoja Latvijas PSR iekšlietu ministra vietnieks pulkvedis Zaharovs, Skrundas pagasta Spundiņu māju saimnieku Imantu Balāboļinu (dz. 1930. g.) nošāvis piedzēries apriņķa NKGB pilnvarotais Remenko. Bez tam Remenko vēl apšaudījis 9 gadus vecu meiteni, kura uz lauka ganījusi govus.²

Jau 1945. gada 9. augustā Talsu apriņķī Upmaļu mājās bija nošauta ģimene trīs cilvēku sastāvā. Bez tam nošautas vēl divas personas.³

1945. gada 18. septembrī LPSR prokurors Mišutins atkal pilnīgi slepeni (Nr. 1760-s) ziņoja J. Kalnbērziņam, ka NKVD darbinieki joprojām rupji pārkāpj sociālistisko likumību. Tā Daugavpils NKVD nodaļas pilnvarotais I. Šļepčenko braukā apkārt pa Vārkavas pagastu, piekauj un arestē cilvēkus. Šļepčenko pats dzer un piekauj cilvēkus līdz nemaņai — tā piekauti Vilcāns un Stulpa. Šļepčenko aplaupa iedzīvotājus, bet arestētos spārda ar kājām.⁴

Lai ierobežotu sarkano teroru, LK(b)P CK organizēja trīs «pasākumus». Pirmkārt, apsprieda stāvokli LK(b)P CK biroja sēdē un «iznesa» lēmumu «Par rupjiem sociālistiskās likumības pārkāpumiem republikā». Otrkārt, 1945. gada 20. oktobrī LK(b)P CK nosūtīja «LK(b)P CK slepenu vēstuli par steidzamu un izšķirošu pasākumu veikšanu cīņā pret sociālistiskās likumības pārkāpšanu». Vēstule bija adresēta «LK(b)P AK, PK un RK pirmajiem sekretāriem».⁵

Vēstulē J. Kalnbērziņš visiem apriņķu, rajonu un pilsētu komiteju sekretāriem pilnīgi slepeni rakstīja: «LK(b)P CK rīcībā esošie materiāli liecina, ka nav izbeigusies, bet vairākās vietās pat kļuvusi biežāka vardarbība un nelikumības attiecībā pret personisko īpašumu, pilsoņu tiesībām, veicot nelikumīgas kratīšanas, arestus, piekaujot cilvēkus, kā arī citi padomju likumu pārkāpumi.»⁶ Tā Kocēnu pagastā izpildkomi-

1 Turpat, 243. lp.

2 Turpat, 10. apr., 75.l., 61. lp.

3 Turpat, 9. apr., 69.l., 27.—28. lp.

4 Turpat, 8. apr., 20.l., 252.—255. lp.

5 «Подлежит возврату в особый сектор ЦК КП(б)Л через 10 дней после получения». — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 20.l., 276.—280. lp.

6 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 57.l., 64.—66. lp.

tejas priekšdētājs Udins un MTS direktors Valdmanis atņēma darba zemniekiem 22 zirgus un organizēja MZIP. «Nav reti gadījumi, kad, maskējoties ar cīņu pret banditismu, notiek mežonīga izrēķināšanās ar iedzīvotājiem.» Daugavpils apriņķa Vārkavas pagasta NKVD nodaļas priekšnieks Šļepčenko kopā ar IB dalībniekiem piekāvis cilvēkus. Madonas apriņķa Praulienas pagasta NKVD priekšnieks Ņehajevs nošāvis pilsoni Lūsi — rakstīja J. Kalnbērziņš.

1945. gada 29. oktobrī, sešus mēnešus pēc kara beigām, Latvijas PSR prokurors Mišutins slepeni ziņoja LKP CK sekretāram J. Kalnbērziņam par slikto stāvokli 11 Latvijas cietumos. «Visos 11 cietumos,» rakstīja Mišutins, «drikst turēt ne vairāk kā 4330 cilvēku (limits), taču, pēc stāvokļa uz 1945. gada 20. oktobri, faktiski tiek turēti 5414 cilvēki, kas pārsniedz limitu vairāk nekā par 25%.»¹ No Mišutina sniegtajiem datiem redzams, ka Rīgas Centrālcietumā bija sadzīts gandrīz trīsreiz vairāk cilvēku nekā maksimāli bija atļauts. Kā redzams no Mišutina ziņojuma, 61,8% no cietumā ieslodzītajiem atradās iepriekšējā apcietinājumā.² Mišutins rakstīja, ka cilvēki 5—6 mēnešus guļ uz cementa grīdas, tāpēc 1945. gada pirmajos 9 mēnešos cietumos miruši 98 cilvēki. Izmeklēšana ieilgstot mēnešiem. Lielākā daļa arestēto un ieslodzīto bija apsūdzēti politiski. Tā tikai VDM un «Smerša» izmeklēšanā, kas nodarbojās ar politiski apsūdzētajiem, atradās 56,55% lietu.

13. tabula

Latvijas PSR cietumnieki 11 cietumos
1945. gada 26. oktobrī

Nr.p.k.	Cietums	Limits	Faktiski ieslodzīti	% pret iespējamo
1.	Rīgas 1. cietums (Centrālcietums)	700	1654	263,3
2.	Rēzeknes 10. cietums	250	596	230,4
3.	Liepājas 7. cietums	225	334	145,4
	Kopā:	4330	5414	125,03

1 Turpat, 20.l., 281. lp.

2 Turpat, 283. lp.

Arestēto izmeklēšana LPSR 1945. g

Nr.p.k.	Izmeklēšanas iestāde	Izmeklējamo lietu skaits	% no kopskaita
1.	NKGB	1571	47,35
2.	NKVD	830	25,10
3.	Prokuratūra	608	18,33
4.	«Smeršs»	309	9,41
	Kopā:	3318	100,0

Taču mēs būtu tālu no īstenības, ja uzskatītu, ka 11 cietumos boļševiki turēja visus arestētos. Bija vairāki lēģeri, kurus boļševiki pie cietumiem nepieskaitīja. Bija pagaidu cietumi apriņķos, kur vēl nebija stacionāru cietumu, bija neoficiālas pagaidu aresta telpas. Kopā Latvijas PSR bijuši arestēti 6276 cilvēki, no tiem 1991 (31,72%) bija notiesāti, bet 4285 (68,28%) atradās iepriekšējā izmeklēšanā. Tātad 862 cilvēki (13,73%) atradās šajās pagaidu aresta telpās ārpus 11 cietumiem.

Bez tam biedrs Mišutins bija uztraucies, ka cietumos vēl turot un nenosaujot 41 uz nāvi notiesāto.

Aizsteidzoties notikumiem priekšā, jāsaka, ka turpmākajos divos gados stāvoklis cietumos vēl pasliktinājās. Latvijas 12 cietumos 1947. gadā pēc boļševiku normas bija vieta 4330 ieslodzītajiem.¹ Taču to skaits bija gandrīz divreiz lielāks.

Terors, sevišķi Latgalē, turpinājās. Kā teikts LPSR NKVD tautas komisāra Egliša 1945. gada 25. novembra pavēlē Nr. 019, Silajāņu NKVD priekšnieks Ragozins arestējis trīs partizānu atbalstītājus, aizvedis tos uz Riebiņu ciemu, kur tos licis IB kareivjiem nošaut. Makašēnu pagasta OBB pilnvarotais Galkins nopratināšanas laikā sašāvis cilvēku, kurš slimnīcā miris. Madonas apriņķa operpilnvarotais Ruls un NKVD leitnants Gusevs, pārgērbies privātās drēbēs, aplaupījuši iedzīvotājus. Madonas apriņķa NKVD vecākais leitnants Konstantinovs kopā ar milicijas pilnvaroto Neokritihu un Bolotņikovu veica nelikumīgas kratišanas un aplaupīja iedzīvotājus. Viesītes pagasta NKVD nodaļas priekšnieks Zahrovs kopā ar IB grupu piedzēries izdemolējis zemnieku sētu un nošāvis 2 cūkas. Līvānu NKVD iecirkņa pilnvarotais Ivanovs ar IB grupu nolaupījis alus mucu un 2 cūkas, kuras nošāvis.

¹ LLeMA, 1. f., 3. apr., 14.l., 378. lp.

Par šiem nodarījumiem A. Eglītis brīdināja Rēzeknes, Madonas un Jēkabpils NKVD nodaļu priekšniekus.¹ Arī Valkas apriņķa Bejas pagastā NKVD iecirkņa priekšnieks Moisejonoks nošāvis zemnieka cūku.²

1945. gada 10. novembrī LPSR prokurors Mišutins savā ziņojumā «Par rupjākiem sociālistiskās likumības pārkāpumiem Madonas apriņķī» rakstīja, ka šeit notiek nepārspējamās nelikumības. Tā Seru pagasta izpildkomitejas priekšsēdētājs Graudiņš, komsorgs Cielavs un IB loceklis Baltacis pie akas uzlējuši pilsonim Graudiņam 5 spaiņus ūdens, līdz Graudiņš apsolījis nodot valstij labību. Bez vainas arestēti zemnieki Sproģis, Zaikovs, Spuņģis un ieslodzīti pagrabā. Zemnieku Spuņģi izģērbuši VĻKJS komitejas instruktora Laukmaņa klātbūtnē, nogāzuši zemē un piekāvusi pašā Madonas centrā.³ Rugāju pagasta NKVD pilnvarotais J. Murmilovs piekāva cilvēkus un aplaupīja iedzīvotājus, izvaroja sievietes. Tā bija cietuši E. Baleja, V. Zakarevs, L. Krieviņa, J. Polis, I. Polis, E. Prikaze u. c. NKVD darbinieki zemniekiem nolaupītās mantas veda uz Astrahaņu, tajā skaitā 10 pulksteņus (1 zelta), 1 dīvanu u. c.⁴ 1945. gada 13. decembrī Mišutins atkal slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam par nelikumībām, sevišķi Daugavpils apriņķa Preciļu pagastā.⁵

LPSR prokurors Mišutins 1946. gada 6. septembrī ziņoja LK(b)P CK birojam, ka visos apriņķos, bet sevišķi Cēsu un Valkas apriņķī, NKVD ņem par ķilniekiem «bandītu» ģimenes locekļus un tur apcietinājumā mēnešiem ilgi.

1946. gada 21. februārī pilnīgi slepenajā pavēlē visiem NKVD AN priekšniekiem A. Eglītis rakstīja, ka LK(b)P CK pārbaudē konstatēts, ka Daugavpils apriņķī «NKVD orgānu darbinieki, kopā ar vietējiem padomju un partijas darbiniekiem un IB karavīriem, sistemātiski nodarbojušies ar revolucionārās likumības pārkāpumiem, tika pārkāptas pilsoņu īpašuma un personiskās tiesības, pilsoņus piekaujot un nelikumīgi arestējot, piesavinoties pilsoņu mantu, lopus utt». Rezultātā neesot izpildīts LK(b)P CK biroja 1945. gada 31. oktobra lēmums. A. Eglītis uzdeva NKVD AN vadītājiem par visiem pārkāpumiem ziņot, uzdeva visus čekistus komunistiski audzināt, veikt IB tīrīšanu.⁶

1 Turpat, 2. apr., 5.l., 20. lp.

2 Turpat, 65. lp.

3 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 20.l., 299.—303. lp.

4 Turpat, 307.—308. lp.

5 Turpat, 339.—341. lp.

6 LLeMA, 1. f., 3. apr., 10.l., 28. lp.

1946. gada 30. aprīlī A. Eglītis un Mišutins izdeva kopīgu pilnīgi slepenu pavēli visiem NKVD apriņķu (pilsētu) nodaļu priekšniekiem un apriņķu (pilsētu) priekšniekiem «Par bezatbildības likvidēšanu arestu sankcionēšanā». Pavēlē atzīts, ka, neskatoties uz rikožumiem, republikā iedzīvotājus arestē, balstoties uz «nekvalitatīviem pierādījumiem». Tā Rīgā NKVD bez vainas 7 mēnešus arestā turēts pilsonis D. Proleika. Minēti arī citi nepamatoti aresta gadījumi. Tikai 1945. gada I ceturksnī no cietumiem kā bez vainas arestēts atbrīvots 691 ieslodzītais. Starp viņiem 461 cilvēks (66,7%) arestēts bez prokurora sankcijas. Sevišķi daudz bez vainas arestēto bijis Daugavpils apriņķī — 65, Ilūkstes — 42, Rēzeknes — 32, Viļakas — 30, Daugavpils pilsētā — 30, Rīgas apriņķī — 29 cilvēki.¹ 1946. gada 6. jūnija pavēlē (Nr. 93-ss) A. Eglītis atzina, ka arestēto izmeklēšanas lietās trūkst kvīšu un protokolu par vērtslietu un mākslas darbu konfiscēšanu. Pavēle netieši norādīja, ka NKVD darbinieki piesavinājas arestēto mantas, sevišķi naudu, vērtslietas, mākslas darbus.² 1946. gada 31. decembra pavēlē (Nr. 184-ss) NKVD atzina, ka IB karavīri apdzīvotās vietās aiztur un pārbauda automašīnas. Tā Viļakas IB vada komandieris Ļvovs piedzēries apšaudījis automašīnu un ievainojis divus cilvēkus (1946. gada 3. decembrī), bet Jelgavas IB karavīji A. Dakša un P. Bogačovs apšaudījuši automašīnu, vienu cilvēku nošaujot, bet otru ievainojot (1946. gada 21. decembrī).³

Stāvoklis nebija labāks arī citos apriņķos. LK(b)P Viļakas rajona komiteja atskaitē par 1946. gada II ceturksni rakstīja: «Tāpat kļuvuši biežāki gadījumi, kad iznīcinātāju bataljona karavīri aplaupa veikalus, patvaļīgi atstāj dienesta vietas, piedzeras un nelikumīgi izmanto municiju.»⁴

J. Kalnbērziņš 1946. gadā slepeni rakstīja LPSR prokuratūrai, ka NKGB darbinieks Timofejevs nošāvis Zūru pagasta izpildkomitejas priekšsēdētāju J. Zīli. Kaut arī J. Zīle izvairījies no NKGB rikožumu izpildes, viņu vajadzējis arestēt un nodot tiesai, bet nevis nošaut.

1946. gada 25. jūnijā LK(b)P CK birojs atkal apsprieda jautājumu «Par sociālistiskās likumības stāvokli republikā». Birojs konstatēja, ka tāpat kā agrāk kārtības sargāšanas orgāni «turpina pieļaut rupjus

1 О ликвидации безответственности в даче санкций на арест. — ЛиЕМА, 1. ф., 3. apr., 10. л., 66.—67. лр.

2 Турпат, 102.—103. лр.

3 Турпат, 194. лр.

4 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 66. l., 140. лр.

sociālistiskās likumības pārkāpumus, pārkāpjot personiskās un citas pilsoņu tiesības, veicot nelikumīgas kratīšanas, arestus, īpašuma un mājlopu piesavināšanas u. c.». Piedzērušies kārtības sargātāji it sevišķi šādus pārkāpumus izdarījuši Aizputes, Rēzeknes, Liepājas, Viļakas un citos apriņķos. Sociālistiskās likumības pārkāpumus milicija un IB izdarījuši Talsu, Jelgavas, Kuldīgas un Ventspils apriņķos. Milicija nereti izpilda nelikumīgus vietējo orgānu rīkojumus, atņem mantas, pielietojot fizisku spēku. Vairāku apriņķu un pilsētu prokurori nepilda 1945. gada 26. aprīļa LK(b)P CK lēmumu, nepalīdz partijas orgāniem cīņā pret kulakiem un citiem naidīgiem elementiem. Tādi piemēri esot, piemēram, Bogdanovs Jelgavas pilsētā, Ratiņš Aizputes apriņķī, Fridrihsons Cēsu apriņķī, Devjatkovskis Viļakā, Laizāns Rēzeknē u. c.¹

Par soda ekspedīciju varmācībām liecina Madonas apriņķa partizānu komandiera Avotiņa vēstule, kuru no Latvijas Ministru padomes 1946. gada 3. augustā tulkojumā krievu valodā nosūtīja J. Kalnbērziņam. Avotiņš rakstīja LPSR iekšlietu ministram A. Eglītim, ka viņu kā aizsargu meklē milicija un tāpēc viņš slēpjas. Bez tam partizāni baidās iziet no mežiem, jo soda ekspedīcijas nodarbojas ar varmācībām. Tā Mētrienas pagastā zemiece pēc aresta atrasta pakārta mežā. Lundru pagastā noķertam partizānam soda ekspedīcija sašāvusi rokas un kājas un atstājusi uz lauka bezsamaņā. Savienas pagastā pēc aresta salauza rokas un kājas. Kalsnavas pagastā soda ekspedīcija piespieda dot parakstu, ka ģimene pati brīvprātīgi brauks uz Sibīriju. «Biedri ministr!» — rakstīja Avotiņš partizānu vārdā. — «Vai tiešām jūs domājat, ka ar spīdzināšanām un teroru varat piespiest tautu jūs cienīt? Es domāju, ka tas ar katru dienu tautu arvien vairāk attālina no jums.» Partizāns Avotiņš lūdza izmeklēt noziedzības. «Reizē ar to,» rakstīja Avotiņš, «mēs visi jūs lūdzam pieņemt mūs legālajā dzīvē, un mēs apsolām ar krietnu darbu padarīt dzīvas mūsu sētas. Pretējā gadījumā mēs iesim pa to pašu terora ceļu, kā to tagad dara milicija. Taču terors būs vērstis tikai pret viņiem. Saprotam, ka tas nav pareizais ceļš, taču pie pašreizējās kārtības — cita ceļa nav.» Avotiņš lūdza ministru savu uzskatu izteikt «Cīņā», bet, ja atbildes nebūs, partizāni sapratīs, ka «jūs veicat teroru».²

Taču NKVD turpināja arestēt cilvēkus uz aizdomu pamata.

1 Протоколы заседаний бюро ЦК КП(б)Л 1946 г. Секретно — LVA (LPK CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 17.l., 109. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69.l., 97.—100. lp.

Tā 1946. gada 6. septembrī NKVD OBB bija arestējusi un turēja cietumos 54 cilvēkus bez vajadzīgo dokumentu noformēšanas. Par to NKVD OBB daļas priekšnieka vietnieks apakšpulkvedis Šmits tika sodīts ar arestu uz 5 dienām, atļaujot viņam šajā laikā pildīt dienesta pienākumus.¹ Šajā laikā rājienu par «nepareiziem arestiem» izteikti vairākiem NKVD darbiniekiem.

Arestētajiem bija atļauts līdzīgti ņemt nepieciešamo apģērbu atbilstoši sarakstam, kas bija apstiprināts ar PSRS NKVD 1940. gada pavēli Nr. 0473. Taču Latvijas PSR NKVD nodaļa šo pavēli neievēroja un cilvēkus vēl 1947. gadā arestēja bez rezerves apģērba, veļas, kabatlatkaņiem, cepurēm utt.²

Arī pēc visiem LK(b)P CK lēmumiem padomju iestāžu patvarības turpinājās. «Revolucionārās likumības ievēšana» notika pat pret pilsoņiem, kas paši aizsargājuši likumu. Par tādiem 1946. gada 19. novembrī saglabājies plašs ziņojums no Rēzeknes apriņķa.³

Par IB dalībnieku noziegumiem runāsim vēlāk, taču tie jāmin arī tagad. 1947. gada 17. martā Liepnas pagasta IB dalībnieks N. Levičevs nošāvis pilsoni P. Loginu un viņa dēlu. Bērzpils pagasta IB dalībnieks Pudnieks un citi ar ieročiem rokās piespieduši zemniekus gatavot viņiem pusdienas.⁴ 1947. gada 2. martā Rugāju pagasta «istreibiķeļi» Pēteris un Antons Boši laupīja, bet Tilžas pagasta MGB pilnvarotais Zīvers pastāvīgi dzēra un ar pistoli piekāva pilsoņus. Jelgavas apriņķa IB komandieris Liberts, kā ziņoja AK kara daļas vadītājs Burkovskis, apzadzis pat savu IB — 30 komplektus veļas u. c.⁵

Arī pēc nodošanas MGB pakļautībā IB darbinieku varmācības nebeidzās. Kā redzams no izziņas par IB stāvokli uz 1947. gada 1. maiju, IB cīnītājs N. Levičevs bija nogalinājis P. Ositi un J. Loginu. Valkas IB darbinieki O. Kuzņecovs un Z. Krolis laupīja. Aglonas pagastā IB darbinieks V. Leitāns deviņas reizes šāva plakātā. Ludzas apriņķī IB cīnītāji Kisļickis un Zaščerinskis no pienotavas nozaguši 16 kg sviesta. Ilūkstēs IB darbinieki J. Stamulāns, V. Kotovs un V. Gureckis zemniekiem nozaguši 340 rubļus. Rēzeknes IB cīnītājs I. Cvetkovs nozadzis zirgu, bet cits — uzvalku utt.⁶ Kuldīgas IB dalībnieki Jefimenko un Romanenko, kā minēts, nošāvuši I. Baltābo-

1 LLeMA, 1. f., 3. apr., 12.1., 10. lp.

2 Turpat, 16.1., 7.—8. lp.

3 LVĀ, 270. f., 1. apr., 221.1., 50.—64. lp.

4 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 73.1., 52. lp.

5 Turpat, 124. lp.

6 Turpat, 75.1., 25. lp.

liņu.¹ Tas, protams, netraucēja iekšlietu ministram A. Eglitim jau 1946. gada 8. aprīlī lūgt PSRS iekšlietu ministru ģenerālpulkvedi Kruglovu apbalvot labākos IB cīnītājus «pret politisko banditismu».²

1947. gada 28. novembrī Tukuma apriņķa prokurors Pēda slepeni ziņoja Latvijas PSR prokuroram Mišutinam, ka Tukuma IB darbinieki Kirpičenko un Tarasovs Talsos aplaupījuši veikalu un nozaguši naudu. IB darbinieki Alikins un Samohvalovs veikuši nelikumīgu kratīšanu Stendes pagastā, kur pilsonis Kundziņš piekauts un atņemta nauda. Valgales vada komandieris Granovskis 1947. gada 22. novembrī nošāvis šoferi. IB locekļi Ibučiņins un Kapitonovs Talsu restorānā šāvuši un piekāvuši cilvēkus. IB cīnītājs Mosāns nogalinājis pilsoni Freimani. Pēda rakstīja, ka 1947. gadā 1973 cīnītāji saukti pie atbildības, bet «tādas nelikumīgas darbības var turpināties tālāk un tālāk», jo tās veicina paši apriņķa MGB darbinieki. Tā MGB darbinieks Živajevs veic kratīšanas, lai laupītu. To pašu dara Talsu apriņķa MGB priekšnieka vietnieks Migunovs un darbinieks Sļesarevs.³

Kā redzam no Talsu apriņķa prokurora ziņojuma 1948. gada pirmajā pusē, Talsu apriņķa IB locekļi piekāva, sašāva vai pat noslepkavoja cilvēkus. Tā 1948. gada 16. maijā Vandzenes IB loceklis R. Bārdainis sašāvis fermas vadītāju Berksonu un iebēdzis mežā. 1948. gada 20. jūnijā Laidzes IB vada komandieris Vladimirs Smirnovs kopā ar kara komisariāta vecāko leitnantu Jermolovu piekāva muzikantus Roni un Baltiņu un aplaupīja. 1948. gada 24. jūnijā Laucienas pagasta IB dalībnieks M. Zolmars nošāva B. Rokšanu un aizbēga.⁴

Arī no Rīgas garnizona priekšnieka galvenā prokurora 1948. gada 25. augusta ziņojuma J. Kalnbērziņam un iekšlietu ministram A. Eglitim redzams, ka miliči un Iekšlietu ministrijas darbinieki šāvuši iedzīvotājus.⁵

Pat vēl 1948. gadā Rīgā pārsūtīšanas cietumā neievēroja noteikto platības minimumu uz vienu ieslodzīto (1,5 m²) un turēja šeit ieslodzītos (42 cilvēkus) ilgāk par 3 gadiem.⁶

Pret milicijas, padomju varas un VDM teroru iedzīvotāji mēģināja cīnīties, masveidīgi iesniedzot rakstiskas un mutiskas sūdzības prokuratūrā. 1949. gadā LPSR prokuratūra bija saņēmusi 21 223 rakstiskas

1 Turpat, 62. lp.

2 Turpat, 39. lp.

3 Turpat, 75.l., 74.—75. lp.

4 Turpat, 11. apr., 62.l., 10.—12. lp.

5 Turpat, 19. lp.

6 LIeMA, 1. f., 3. apr., 18.l., 229. lp.

un 30 993 mutiskas sūdzības, kopā 59 216 sūdzības. 1950. gadā sūdzību skaits, sevišķi rakstisko, palielinājās. 1950. gadā deviņos mēnešos prokuratūra saņēmusi 21 048 rakstiskas un 26 909 mutiskas sūdzības.¹

1950. gada 12. janvārī LKP Tukuma rajona komitejas sekretāre Kažociņa ziņoja, ka IB bataljona komandieris Vasiļenko atzīts par vainīgu 4996 rubļu piesavināšanā, saimniecības inventāra piesavināšanā par 2767 rubļiem, viņam jāsedz arī iztrūkums 450 rubļu apmērā.²

Varmācības un likuma pārkāpumi, arestējot nevainīgus cilvēkus, turpinājās. Tā 1950. gada aprīlī Līvānu rajonā pēc Smoļenska partizānu grupas atklāšanas bez ordera tika arestēti 14 cilvēki kā partizānu atbalstītāji, turēti ieslodzījumā un pratināti. Viņu skaitā bija kolhoza «Straume» priekšsēdētājs K. Lazdāns, kā arī V. Cēpurītis, H. Maskalāns, A. Maskalāns. Ziņas par šo masveida arestu nonāca līdz LK(b)P CK. 1950. gada 9. septembrī LK(b)P CK sekretārs A. Ņikonovs pilnīgi slepeni rakstīja LPSR drošības ministram A. Ņovikam un LPSR prokuratoram Lipinam: «LK(b)P CK nonāk signāli par Līvānu MGB darbinieku revolucionārās likumības pārkāpumiem.» LPSR MGB priekšnieka vietnieks pulkvedis Kozins uz šo vēstuli spēja atbildēt tikai gandrīz pēc četriem mēnešiem, atzīstot, ka tāds gadījums tiešām bijis. Par to Līvānu rajona MGB nodaļas priekšnieka vietas izpildītājs kapteinis Glazunovs ticis atbrīvots no darba.³

Notika arī IB masu varmācības. Tā pulkvedis Vēvers 1950. gada 29. septembrī slepeni rakstīja J. Kalnbērziņam, ka 1950. gada 19. septembrī Preiļu nodaļas IB locekļi Matvejevs, Mihailovs, Laizāns, Meļeškins, Ļemešovs, Petrovs un Osipovs bija nosūtīti sagādāt malku. Taču pa ceļam A. Pastora mājās Zariņu ciemā viņi piedzērušies, nošāvuši Olgu Viasku un piekāvuši vairākus cilvēkus. Pulkvedis Vēvers jautāja LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam, ko darīt, jo vairāki IB dalībnieki jau apbalvoti.⁴

Par varmācībām VDM nodaļās iedzīvotāji ne tikai klusu saucukstējās, bet vairāk cietušie arī iesniedza sūdzības. Tāpēc citiem par brīdinājumu LK(b)P CK biroja komisija pārbaudīja rajonu VDM nodaļu darbu un 1951. gada 28. augustā pilnīgi slepeni to apsprieda. Komisija ziņoja, ka VDM un IeM darbinieki caurām dienām dzer, pickauj savas sievas, pārkāpj sociālistisko likumību (tā toreiz sauca cilvēku sišanu),

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 628.1., 40. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 13. apr., 81.1., 1. lp.

3 Turpat, 80.1., 58.—59. lp.

4 Turpat, 81.1., 17.—19. lp.

piesavinās arestēto mantas. «VDM rajona nodaļas priekšnieks b. Oliščenko,» rakstīts biroja lēmumā, «tā vietā, lai ieviestu boļševistisku kārtību rajonā, nopratināšanās piekāvis arestētos, nelikumīgi piesavinājos konfiscēto mantu, pļēgurojis kopā ar padotajiem.»¹ Oliščenko neklausā partijas rajona komitejai un visus baida ar arestu, rajona komitejas sekretārs Kļaviņš nekā nedara. Rezultātā Oliščenko kopā ar nodaļu nodarījis lielu zaudējumu VDM prestižam, sevišķi tāpēc, ka viņš pirms tam to pašu darījis Aizputē. Birojs nolēma izslēgt Oliščenko no partijas un atlaist no darba, pirmajam sekretāram J. Kļaviņam izteikt rājienu, Novikam — uzdot ieviest kārtību. Visos rajonos un pilsētās bija jāapspriež šis lēmums un «jāpieņem mēri». 1953. gada 24. februārī birojs bija spiests atzīt, ka VDM noziegumi turpinās — tikai 1951.—1952. gadā vien sodīti 267 čekisti. Noviks, pārceļot citā darba vietā, slēpj noziedzniekus Kozinu, Mostovoju, Tverdohļebņiku, Knipstu, Oliščenko u. c. 30 VDM rajonu priekšniekiem nav vidējās izglītības, čekā strādā 17,5% latviešu un tās vadībā ir tikai 6% latviešu.²

Ventspils VDK kapteiņa Fjodorova un vecākā leitnanta Bugrova spīdzināšanas neizturēja Veronika Baltmane un 1952. gada naktī no 2. uz 3. septembri savā kamerā pakārās.³

Terors un vardarbība turpinājās. Taču LPSR valsts drošības ministrs A. Noviks joprojām bija neapmierināts ar stāvokli. 1952. gada 9. decembrī notika Daugavpils apgabala čekas nodaļu vadītāju apspriede, kurā A. Noviks uzdeva jautājumu, kāpēc pēdējā laikā pārtraukta pretvalstisko elementu arestēšana. Daugavpils apgabala partijas komitejas administratīvo orgānu nodaļas priekšnieks Beļņins 1952. gada 17. novembrī ziņoja LK(b)P CK: «Uz drošības ministra biedra Novika jautājumu, kāpēc pēdējā laikā rajonu nodaļu priekšnieki pārtraukuši kontrrevolucionāro elementu arestēšanu, centušies taisnoties Daugavpils rajona čekas priekšnieks Solovjovs un Rēzeknes rajona čekas priekšnieks Solovjovs. Viņi paskaidrojuši, ka likumdošana prasot ievērot pārāk daudz formalitāšu, kas traucējot viņu cīņu pret kontrrevolūciju.»⁴

Čekas darbinieki šīs formalitātes reti ievēroja. Kā redzam no

1 Строго секретно. О неблагоприятном положении в Ауцком отделе МГБ. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 8. s l., 21. lp.

2 Turpat, 10. ss l., 10. lp.

3 LVA, 270. f., 1. s apr., 872.l., 148. lp.

4 Переписка по вопросам работы органов МГБ и МВД 1952 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 15. apr., 90.l., 6.—7. lp.

ziņojuma LK(b)P CK, 1952. gada 22. decembrī Ventspils rajona Usmas pagasta Gostiņu māju saimnieks B. Baltmanis (dz. 1913. g.) izdarījis pašnāvību Ventspils rajona MGB telpās. MGB kapteinis Fjodorovs meklējis partizānu grupu «Kanādas piecīši» un, turot B. Baltmani aizdomās, bija viņu arestējis un pratinājis dienu un nakti.¹

Atbalstot PSKP CK 1953. gada 7. jūlija lēmumu, kas nosodīja Berijas ļaundarības, notika LPSR MVD partijas organizāciju apspriede. Šajā apspriedē ministrijas I speciālās nodaļas vadītājs Karpačs atmaskoja Berijas darbības ļauno ietekmi Latvijā. «Jākonstatē,» teica Karpačs, «ka negēlīgais ienaidnieks Berija (подлый враг Берия) spēja mūsu MVD orgānu darbu nostādīt tā, ka mēs gandrīz pārtraucām kuru katru cīņu pret nacionālistisko pagrīdi un padomju valsts ienaidnieku.» Tāpēc 1952. gada maijā un jūnijā čeka pārtraukusi darbu pret nacionālo pagrīdi. Karpača domu turpināja LPSR Iekšlietu ministrijas nodaļas priekšnieka vietnieks pavēļu izpildīšanas kontrolei Ratovs. Viņš norādīja, ka Berija paziņojis, ka Latvijā nav nacionālās pagrīdes bandu, kā rezultātā «aktīva cīņa pret nacionālo pagrīdi un tās bruņotajām bandām faktiski bija pārtraukta». Berijam atradušies sekotāji arī Latvijā. Ratovs atzina, ka tāds esot bijis bijušais iekšlietu ministrs Kovaļčuks, kurš teicis, ka cara Krievija veikusi elastīgu nacionālo politiku, kura mums der.² LPSR milicijas priekšnieks Krastiņš saucis krievus par okupantiem, apvainojis un pazeminājis krievu kā patiesu latviešu tautas draugu lomu. Kovaļčuks esot bijis Berijas ieliktenis.

Čekas terors, kas vērsās ne tikai pret t. s. šķiras ienaidniekiem, bet arī pret katru iedzīvotāju, tieši un netieši veicināja nacionālo partizānu kara paplašināšanos, kaut arī bija domāts šī kara ierobežošanai. Tas vienlaikus bija partizānu kustības cēlonis un sekas. Sarkanais terors veicināja arī nevardarbīgās pretošanās veidošanos.

6. Maišelnieki un bandīti

Krievijas, Baltkrievijas un Ukrainas kolektivizētā lauksaimniecība jau miera laikā tik tikko apgādāja savus iedzīvotājus ar produktiem. PSRS un Vācijas kara postījumi bija devuši tādu sitienu, ka lauku un pilsētu arī agrāk pusbadā dzīvojušie cilvēki nereti nonāca pilnīgā badā.

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 15. apr., 89.l., 57. lp.

2 Turpat, 16. apr., 99.l., 57.—58. lp.

Latvijas «brālīgo palīdzību lielajai dzimtenei» LK(b)P centās risināt vairākos līmeņos. Pirmkārt, LK(b)P CK, kā jau redzējām, vairākas reizes uzdeva Latvijai piegādāt Osvejas, Pleskavas u. c. novadiem Latvijas zirgus, govīs un jaunlopus. Tā 1944. gada 23. decembrī LK(b)P CK uzdeva piegādāt Ļeņingradas apgabalam 200 darba zirgus.¹ Uzdevums ar uzviju tika izpildīts. No Vācijas cauri Latvijai 1945. gadā izdzina vairākus simtus tūkstošus t. s. «trofeju lopu», no kuriem ceļā daudzi gāja bojā, bet citi Krievijā drīz tika apēsti. No Latvijas uz Krievijas novadiem gan kā dāvinājumus,² gan par valdības noteiktajām cenām izveda gaļu, sviestu, konservus.

Otrs līmenis bija t. s. pašapgāde. Ar PSRS valdības rīkojumu kara gados Latvijā nonākušajiem PSRS pilsoņiem tika atļauts atgriežoties izvest līdzī pārtikas produktus, apģērbu, iedzīves priekšmetus. Daļa no desmitūkstošiem Krievijas un Baltkrievijas bēgļi, kā liecina LK(b)P aprīņķu komiteju ziņojumi CK, atkārtoti atgriezās ar kravas mašīnām pēc «saviem produktiem un apģērbiem». Tāpēc vairākas aprīņķu un pagastu izpildkomitejas sāka protestēt pret šādu «vissavienības valdības» rīkojuma izpildi, jo pārtikas trūka arī pašu iedzīvotājiem. Tā Cēsu aprīņķa izpildkomitejas priekšsēdētājs VK(b)P biedrs Lapiņš aizliedza šādā veidā izlaupīt aprīņķi un uzdeva milicijai notvert «vairākkārtīgos» repatriantus. Ziņas par šo rīcību nonāca LK(b)P CK. 1944. gada 4. decembra LK(b)P CK biroja sēdē A. Pelše ziņoja, ka Cēsu aprīņķa izpildkomitejas priekšsēdētājs Lapiņš neļauj repatriantiem izvest lauksaimniecības produktus uz citām PSRS republikām. LK(b)P CK birojs nolēma: «1. Nosodīt Cēsu aprīņķa izpildkomitejas priekšsēdētāja biedra Lapiņa rīcību kā pretvalstisku un politiski kaitīgu. 2. Atlaist no darba Cēsu aprīņķa izpildkomitejas priekšsēdētāju biedru Lapiņu un nosūtīt LK(b)P CK kara daļas rīcībā.»³ LK(b)P CK biroja lēmums kā brīdinājums tika nekavējoties nosūtīts visām aprīņķu, pilsētu un rajonu komitejām.

Pēc šī LK(b)P CK biroja lēmuma aprīņķu un pagastu pašvaldības vairs nevarēja protestēt pret pārtikas produktu atkārtotu izvešanu, kaut arī kopā ar istajiem repatriantiem no «lielās dzimtenes» ieradās desmitiem šeit nekad nebijušu «repatriantu».

1 Rēzeknes apr. — 50, Ludzas — 40, Daugavpils — 72 un Ilūkstes apr. — 32 zirgus. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 3. apr., 13.1., 220. lp.

2 Strods H. Latvijas lauksaimniecības vēsture līdz 1990. g. R., 1992.

3 LK(b)P CK biroja sēžu protokoli. 1944. g. decembris. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 3. apr., 13.1., 11. lp.

Blakus šai Latvijas izlaušanās formai arvien plašāks kļuva trešais līmenis — maišelniecība, kaut arī komunistu avīzes ziņoja par «sociālistiskās lauksaimniecības straujo uzplaukumu kaimiņu republikās». Maišelniecība produktu izvešanā, it sevišķi pa dzelzceļu, 1946.—1947. gadā sasniedza tādus apjomus, ka sāka traucēt pasažieru kustību vilcienos un apgrūtināja kravas autotransportu. Tāpēc Latvijas PSR ceļu milicija uzsāka pārbaudīt maišelniekus, kas devās uz «lielo dzimteni».

1947.gada 11. maijā Latvijas PSR ceļu milicijas priekšnieks Vahrovs slepeni rakstīja LK(b)P CK sekretāram A. Ņikonovam, ka sakarā ar pārmērīgas maišelniecības turpināšanos trešajā gadā pēc kara beigām notikusi maišelnieku pārbaude galvenokārt uz dzelzceļiem un lielceļiem, kas ved uz Krieviju un Baltkrieviju. 20 dienu laikā aizturēti 1319 lielākie maišelnieki, kuriem atņemtas dažādas preces vairumā. Starp šīm precēm pirmajā vietā bija labība — atņemti 28 275 kg labības un 4282 kg miltu (15. tabula). Tātad nepilna mēneša laikā maišelnieki centušies izvest 32,5 tonnas labības un miltu.

15. tabula

1947. gada 5.—25. janvārī Latvijā saķertie maišelnieki un atņemtās vairumpreces¹

	10.—15. janv.	15.—20. janv.	5.—10. apr.	Kopā
Maišelnieki	458	232	629	1319
Labība (kg)	7514	3123	15 638	26 275
Milti (kg)	1159	663	466	4238

Taču maišelniekiem par labību un citām precēm tomēr bija kaut kas jāmaksā. Tāpēc kā ceturta «sagādes» forma pēc kara gados izveidojās bruņotas bandas. Laupījumus tās pārdeva vietējā tirgū vai izveda uz «lielo dzimteni».

1944. gadā, kā redzam no oficiālām NKVD atskaitēm, arestēti 124 «krimināli elementi». LPSR NKVD atskaitē par IB darba rezultātiem

1 Переписка о работе органов МГБ и МВД 1947 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 74.l., 3.—4. lp.

1945. gadā minēts, ka Latvijā aizturēti 1136 «krimināli elementi» un 4757 «citi», kuri daļēji arī varētu būt «krimināli» elementi.¹ «Kriminālie elementi» nereti bijuši bruņoti, pretojušies arestam, 14 no viņiem sadursmēs krituši. Par šādu bruņotu laupītāju darbību un arestiem liecina vairāku LK(b)P apriņķu un pilsētu komiteju slepeni ziņojumi LK(b)P CK.

NKVD un valdība bija labi informēta par kriminālo bandu esamību un darbību Latvijā jau kopš 1944. gada. Šīs bandas izdarīja laupīšanas, bieži vien bruņotas laupīšanas uzbrukumus. Blakus Sarkanās armijas karavīriem te darbojās dezertieru vienības, pat čigānu vienības. Tā 1946. gada 15. februārī Valkas apriņķa Gaujas pagastā Kaktiņu mājās iebruka milicijas formās pārgērbušies čigāni.²

Šajās laupītāju bandās kā vietējo apstākļu un valodas zinātāji nereti darbojās arī Latvijas «kriminālie elementi», kuri saņēma daļu laupījuma.

Novērojama pat bandītu grupu specializācija. 1946. gada 2. jūlijā A. Eglītis ziņoja V. Lācim, ka uz Rīgas—Bauskas ceļa darbojas A. Čudera banda 4 cilvēku sastāvā, kuri aplaupa tirdzniecības. Šī banda darbojās arī uz Rīgas—Lubānas, Rīgas—Daugavpils, Rīgas—Madonas ceļa.³

Laupītāju bandas Latvijā turpināja darboties arī 1946. gada rudenī. 1946. gada 17. septembrī Cēsu apriņķa Priekuļu pagastā likvidēta 4 laupītāju banda, kurā piedalījās arī Liepas pagasta izpildkomitejas instruktors M. Pērkons. 1946. gada 28. septembrī Zeltiņu pagastā aizturēja trīs laupītāju bandas locekļus A. Smirnovu, J. Galevu un I. Kiseļevu. Banda 7 cilvēku sastāvā bija darbojusies Madonas un Alūksnes apriņķī.⁴ LPSR iekšlietu ministra vietnieks Košeļevs par likvidētām bandītu—laupītāju grupām Liepājas apriņķa Aizviķu pagastā un citur ziņoja 1946. gada 11. un 12. oktobrī.⁵

1946. gada 16. septembrī bija likvidēta laupītāju grupa 9 cilvēku sastāvā, kura aplaupīja zemnieku mājas.⁶

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69.l., 29. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 197.l., 79. lp.

3 Turpat, 198.l., 50. lp.

4 Turpat, 199.l., 66., 83. lp.

5 Turpat, 125.—127., 137.—138. lp.

6 P. Bulgarovs, P. Zujevs, N. Mihailovs, Kuropenko, A. Puzulis, Dediņajevs, Zujeva, Kaličenko. — LVA, 270. f., 1. s apr., 199.l., 30. lp.

Laupītāju bandu likvidēšana Latvijā 1945.—1946. g.¹

	1945	1946 (11 mēnešos)	Kopā
Laupītāju bandu locekļi	83	171	254
Laupītāji	362	485	847
Slepkavas	215	185	400
Kopā:	660	841	1500

16. tabulā redzam, ka 1945.—1946. gadā Latvijā aizturēti 1500 laupītāji un slepkavas, caurmērā 65 mēnesi. Starp viņiem 254 (17,2%) bijuši laupītāju bandu locekļi. Tātad plaši darbojies organizētais kriminālbandītisms.

Darbojās arī starptautiskas bandītu grupas. 1946. gada 28. decembrī LPSR iekšlietu ministra vietnieks Košeļevs ziņoja V. Lācim, ka 16. decembrī arestēta Kirila Klokeviča vadītā laupītāju grupa, kura darbojusies Latvijā un Lietuvā. K. Klokeviča banda izdarījusi 11 bruņotas laupīšanas: Bauskas apriņķī — 5, Jelgavas — 1, Tukuma — 1, Talsu — 1, Kuldīgas — 1 un Bīržu apriņķī 1 bruņotu laupīšanu.²

No NKVD ziņojumiem dažkārt jūtams, ka blakus «buržuāziskās nacionālās pagrīdes bruņotajām bandām» darbojušās arī kriminālas bruņotas bandas. Tā Valkas apriņķī 1946. gadā, kā rakstīja LK(b)P Valkas apriņķa komitejas sekretārs Votčoks un kara daļas vadītājs Mensko, lielākajās operācijās aizturēti 9 partizāni un 20 citi noziedznieki, bet kopā gadā — 121 «cits noziedznieks».³

Visumā LK(b)P apriņķu komiteju ziņojumos līdz 1947. gada sākumam parasti nebija atšķirības starp nacionālo partizānu un noziedznieku bandu darbības vērtējumiem, vienmēr visu uzskaujot nacionālo partizānu pleciem. Taču pat boļševiki šos īlenus maisā ilgi noslēpt nevarēja. Stāvoklis mainījās tikai 1947. gada sākumā. 1947. gada 17. februārī, ne jau nu bez komandas «no augšas», LK(b)P CK apsprieda jautājumu un pieņēma lēmumu «Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai pret kriminālnoziedzību republikā». Šis lēmums uzdeva

¹ LVA, 270. f., 1. s apr., 219. l., 89. lp.

² О ликвидации вооруженной грабительской группы оперировавшей на территории Латвийской и Литовской ССР. — LVA, 270. f., 1. s apr., 200. l., 98.—100. lp.

³ LVA (LKP CK arhivs), 101. f., 10. apr., 72. l., 25.—26. lp.

LK(b)P AK organizēt cīņu arī pret bruņoto bandītismu, tā atļaujot oficiāli atzīt, ka tāds pastāv. Ar LPSR MVD ministra A. Eglīša 1947. gada 4. aprīļa pavēli Nr. 0032 visos Latvijas apriņķos tika nodibinātas operatīvās grupas cīņai pret laupītāju grupām.¹ Jau atskaitē par 1947. gada pirmajiem četriem mēnešiem LK(b)P CK kara daļas vadītājs pulkvedis Krūmiņš ziņoja J. Kalnbērziņam, ka Latvijā arestēti 153 bruņoti laupītāji,² bet 1947. gada oktobrī — jau 248 laupītāji.³ Pulkvedis Krūmiņš bija apkopojis tikai AK ziņojumus.

Ludzas apriņķī, kā rakstīja Ludzas AK sekretārs Andrjuhins, 1947. gada pirmajā pusē aizturēti 133 cilvēki, no kuriem 21 bija kriminālelementi.⁴

Viļakas AK sekretārs Morozs un kara daļas vadītājs Dimitrijevs kara daļas atskaitē par 1947. gada pirmo ceturksni ziņo, ka «aizturēti 7 bruņoti un neapbruņoti zagļi», bet 1947. gada otrajā ceturksnī sagūstīts 21 apbruņots zaglis.⁵ Kopā 1947. gadā laikā no 1. janvāra līdz 1. novembrim Latvijā tika arestēti 248 bruņoti laupītāji.⁶

Kriminālo bandu uzbrukumus vairākkārt konstatējusi arī Iekšlietu ministrija. Tā 1947. gada 15. septembrī A. Eglītis rakstīja: «Pēdējā laikā dažos apriņķos, sevišķi Jēkabpils, Ilūkstes, Daugavpils, Alūksnes apriņķu kriminālie bandu elementi izdarīja rindu uzbrukumu un aplaupīja veikalus, kooperatīvus, finanšu aģentus un atsevišķas personas.»⁷ A. Eglītis, sagaidot Lielās oktobra sociālistiskās revolūcijas gadadienu, uzdeva stingrāk cīnīties pret kriminālbandām un pildīt PSRS IeM pavēli.⁸ Taču vēl 1948. gada 10. septembrī PSRS iekšlietu ministrs ģenerālpulkvedis Kruglovs slikti vērtēja LPSR cīņu pret kriminālajām bandām — neesot aģentūras.⁹

Laupītāju bandas nebija īslaicīgi veidojumi, bet dažkārt darbojās ilgi. Tā 1947. gada vasarā Tilžas, Bērzpils un Rugāju pagastā tika atklāta bruņota laupītāju — demobilizētu sarkanarmiešu — grupa 11 cilvēku sastāvā. Banda bija aplaupījusi 26 zemnieku saimniecības. Nolaupītās mantas glabājās 9 laupīto mantu noliktavās.¹⁰

1 LieMA, 1. f., 3. apr., 7. l., 251. lp.

2 Turpat, 73. l., 230. lp.

3 Turpat, 275. lp. (Laikam ieskaitot iepriekšējā atskaitē minētos.)

4 Turpat, 150. lp.

5 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 73. l., 58. lp.

6 Turpat, 256. lp.

7 LVĀ, 1820. f., 244. l., 287. lp.

8 Turpat, 294. lp.

9 Turpat, 244. lp.

10 LVĀ, 270. f., 1. s apr., 271. l., 39.—40. lp.

Pēc minētā LK(b)P CK lēmuma, kad par kriminālo bandītismu drīkstēja runāt, arī pašvaldības sāka cīņu pret bruņoto bandītismu. Visskaidrāk tas pateikts LK(b)P Rīgas apriņķa komitejas ziņojumā.

1948. gada aprīlī Rīgas AK pilnīgi slepeni (Nr. 54-ss) ziņoja J. Kalnbērziņam, ka 1947. gada otrajā pusē tikušas likvidētas «vesela rinda sīku un lielu kriminālu bandītu grupu, kas sastāvēja no vietējiem un no citurienes ienākušiem deklasētiem elementiem un darbojās zem politiskā bandītisma maskas. Rezultātā būtiski samazinājās kriminālnoziedzība apriņķī un pilnīgi likvidētas slepkavības.»¹

Cik var saprast no apriņķu komiteju ziņojumiem, bruņotu bandītu grupas vairāk darbojās Austrumlatvijā un pilsētu tuvumā.

50. gadu sākumā nelegālo bandītu vietā Latvijā arvien vairāk stājās legālas zagļu un laupītāju grupas. Ar zagšanu nodarbojās galvenokārt noliktavu darbinieki. 1951. gada 20. jūnijā LPSR MGB ministra vietnieks Ivanovs un LPSR MGB milicijas priekšnieks Petrakovs pilnīgi slepenā «Ziņojumā par LPSR milicijas politisko un morālo stāvokli» par 1951. gada otro ceturksni rakstīja: «Ja 1950. gada 1. pusgadā tika atklātas un likvidētas 148 zagļu un spekulantu grupas ar 339 dalībniekiem, tad 1951. gada pirmajā pusgadā — 167 grupas ar 485 dalībniekiem.»² Šīs grupas no Rīgas devās reidos arī uz lauku rajoniem. Kā redzam no LPSR iekšlietu ministra Krastiņa ziņojuma V. Lācim, 1955. gada 21. janvāra naktī četru laupītāju banda no Jūrmalas bija sākusi laupīt Talsu rajona Valgales ciema padomē. Banda atkāpusies tikai pēc tam, kad saimnieks Kalniņš ar medību bisi vienu nošāvis.³

Saprotams, ka Latvijas nacionālo partizānu apgādes jautājumi vēl gaida pētniekus. «Padomju publikācijas apgalvo,» 1985. gada 12. septembrī rakstīja viens no LNPO vadītājiem Kurzemē Fr. Launags, «ka partizānus g. k. atbalstījuši budži (lielsaimnieki), tas ietilpst viņu dogmā par šķiru cīņu — bet Kurzeme pierādīja gluži ko citu: mūsu galvenie atbalstītāji bija vidējie un pat nabadzīgie zemnieki (lielsaimnieki baidījās, bija komunistu iezīmēti, tāpēc ārkārtīgi tramīgi — par cik nebija aizvesti, t. i., pazuduši 45. g. maija—jūnija filtrācijās, to noietnēs). Mazturīgais Kurzemes zemnieks (pareizāk sakot: zemiece) toties dalījās pēdējā maizes klaipā vai gaļas kumosā.»⁴

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 11. apr., 68. l., 11. lp.

2 Turpat, 14. apr., 80. l., 6. lp.

3 LVA, 270. f., 1. s. apr., 1031. l., 6. lp.

4 Fr. Launaga 1985. gada 12. septembra vēstule J. Kažociņam, kuras kserokopiju J. Kažociņa kungs laipni piesūtījis šī raksta autoram.

Taču, protams, arī dažas nacionālo partizānu vienības, sevišķi, ja tās atradās tālāk no dzimtajām vietām vai trūkumā, bija spiestas izmantot savu varu, it īpaši pret padomju aktivistiem un «istrebiķeļu» ģimenēm. Tika veikti arī varmācīgi pašapgādes pasākumi. Jau kurelieši veica rekvizīcijas, izdodot par saņemtajiem produktiem apliecību, ka produktus nākotnē apmaksās Latvijas valsts. Fr. Launags pieļauj pat atsevišķu partizānu nodaļu nosliekšanos uz bandītisma pusi.

Fr. Launags 1985. gada 12. septembra vēstulē J. Kažociņam pieļauj, ka bijušie «jagdferbandisti» mežabrāļu sastāvā dažkārt rīkojušies arī bandītiski. «Atsevišķi bijušās *SS-Jagdverband* locekļi jeb štābinieki bijuši aktīvi gados pēc kapitulācijas. Tā kā viņi g. k. komplektējās no bijušajiem vācu SD vīriem (latviešiem), tad savu rīkļu rāvēju iedabu viņi mežos būs attaisnojuši un smagi degradējuši nacionālo partizānu gaitas un cīņas,» rakstīja Fr. Launags.¹ Taču tas mums nedod tiesību, sekojot boļševiku propagandai, nacionālos partizānus dēvēt par bandītiem.

Līdzšinējo pētījumu rezultātā, pirmkārt, jāsecina, ka Latvijā pēc Otrā pasaules kara 1944.—1950. gadā blakus «brālīgajai palīdzībai lielajai dzimtenei» pastāvēja repatriantu «pašapgāde» — maišelniecība un bruņots organizēts bandītisms. Otrkārt, LK(b)P CK un LPSR valdība līdz 1947. gadam oficiāli necīnījās pret bruņoto bandītismu, visu vainu par bruņotu bandu darbību uzveļot nacionālajiem partizāniem. Treškārt, kriminālbundu noziegumi notika paralēli armijas un iznīcinātāju bataljonu laupīšanām, par kurām boļševiku propaganda, tiesa un prokuratūra vispār klusēja. Ceturtkārt, pēc kara atsevišķu partizānu grupu un atsevišķu partizānu darbībā varēja būt arī bruņota bandītisma elementi. Kaut arī bandītismu padomju tiesas un prokuratūras centās pierakstīt pēc iespējas daudziem partizāniem, pēc partizānu krimināllietu izpētīšanas arī vēsturniekiem būs iespējams pamatotāk izteikt savu viedokli. Piektkārt, jau tagad jaatsakās no padomju propagandas izplatītā uzskata, ka visi nacionālie partizāni bijuši bandīti.

7. Latviešu valodas un kultūras noliegšana

Viens no cēloņiem, kas veicināja pretestības kustības izveidošanos, bija Latvijas komunistu nekavējoša un pilnīga latviešu valodas

---

¹ Turpat.

noliegšana un krievu valodas ieviešana lietvedībā. Tā J. Kalnbērziņš pirmajā Rīgas komunistu aktīva sanāksmē 1944. gada 23. novembrī savā galavārdā tūlīt aicināja cīnīties pret buržuāzisko nacionālismu. «Kā jūs domājat,» teica J. Kalnbērziņš, «vai tas nav vietējais nacionālisms, kad runā, ka latviešu valodā pie mums tagad jāved viss mūsu darbs, tāpēc ka šeit Latvija, ka vajag latviešu valodā iesniegt iesniegumus, bet krievu valodā tos nepieņemt.»¹ Tas esot buržuāziskais nacionālisms, kas bargi jāsoda. Izmantojot šo J. Kalnbērziņa direktīvu, visi dokumenti tika rakstīti galvenokārt krievu valodā. Taču tas nebija iespējams vairākos Latvijas novados, kuri vēl nebija pārpludināti ar krieviem, bet latvieši krievu valodu neprata. Tāpēc LK(b)P CK birojs 1944. gada 7. decembrī pieņēma lēmumu «Par latviešu valodas mācīšanos Latvijas PSR iestāžu, organizāciju un uzņēmumu darbiniekiem, kuri nepārvalda latviešu valodu». Ievērojot to, ka latviešu valodas nezināšana iestāžu, organizāciju un uzņēmumu darbiniekiem ir svarīgs traucēklis ikdienas saskarē ar masām, viņu prasību un vajadzību izzināšanai, LK(b)P CK uzdeva iestāžu, organizāciju un uzņēmumu vadītājiem organizēt latviešu valodas mācīšanos vadošajiem darbiniekiem un kalpotājiem, kuri nepārvalda latviešu valodu. Līdz ar to LK(b)P CK birojs uzskata par svarīgāko pienākumu katram partijas un padomju darbiniekam mācīties Latvijas PSR vēsturi un labākos latviešu literatūras un mākslas paraugus.

Tika noteikta kārtība latviešu valodas iemācīšanai. Ne vēlāk kā 1945. gada 1. janvārī vajadzēja organizēt latviešu valodas mācīšanas kursus pie lieliem uzņēmumiem, kolektīviem, apriņķu iestādēm — skolās, kā arī pulciņos. Nodarbības organizēt divas reizes nedēļā pa divām stundām no rīta un vakaros. Tautas izglītības ministrijai tika uzdots līdz 1945. gada 1. janvārim izstrādāt programmu un līdz 1945. gada 1. februārim — mācību grāmatu. Tika uzdots LK(b)P apriņķu komitejām, pilsētu komitejām, rajonu komitejām un partijas pirmorganizācijām nodrošināt kontroli un ik dienas sniegt palīdzību visiem, kuri mācās latviešu valodu.² Ar šo lēmumu LK(b)P CK birojs centās mazināt latviešu tautas pretestību okupācijas valodai.

Taču rezultātu nebija — viss notika krievu valodā. Valodas jautājumu atkal apsprieda LK(b)P CK 1945. gada 31. jūlijā. Birojs konstatēja, ka

1 Rīgas pilsētas partijas aktīva sanāksmes stenogramma 1944. g. 23. novembrī. — LVA (LKP CK arhīvs), 102. f., 2. apr., 2. l., 72. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 3. apr., 13. l., 64. lp.

LPSR IX Vispārējie dziesmu svētki 1948. gadā Rīgā, Esplanādē

padomju iestādēs novērojami iedzīvotāju nacionālo īpatnību ignorēšanas fakti. Padomju iestādes «pieprasa atskaites, izziņas, informāciju utt. tikai krievu valodā». Birojs nolēma, ka padomju iestāžu, pagastu, padomju saimniecību lietvedībai latviešu vai latgaliešu apdzīvotajās teritorijās jānotiek atbilstoši latviešu vai latgaliešu valodā.¹

Šis lēmums, kas noteic latviešu valodu lietot uz laukiem pagastos un padomju saimniecībās, liecina, ka CK birojs patiesībā atkāpās pats no sava 1944. gada 7. decembra lēmuma, kurā uzdeva visiem mācīties latviešu valodu.

Taču latviešu valodu arvien vairāk izspieda no lietvedības arī pagastos. Kā 1945. gadā ziņoja LPSR TKP priekšsēdētāja vietnieks J. Ronis, arī Ilūkstes apriņķī, kur 10 pagastos dzīvo latvieši, visa lietvedība notiek krievu valodā.²

Blakus latviešu valodai jau ar pirmajiem okupācijas gadiem tika noliegta arī Latvijas vēsture. LPSR ITK Skolu pārvaldes norādījumos mācību vielas plānošanā 1944.—1945. gadā visās klasēs no IV līdz VII bija noteikts mācīt tikai PSRS resp. Krievijas vēsturi, nedaudz piejaucot

1 Turpat, 7. apr., 14. l., 157.—162. lp.

2 Turpat, 9. apr., 69. l., 91. lp.

dažus boļševizētus vispārējās vēstures jautājumus. Latvijas vēsture nav pieminēta ne ar vienu vārdu.

Līdz ar okupācijas sākumu latviešu tautas tradīcijas un svētkus nomainīja padomju tradīcijas un svētki.

Partijas aprīņķa komitejas jau pirmajos pēckara gados, kā redzēsim, «veica pasākumus», lai apkarotu partizānu darbību Līgo svētku laikā. Daugavpils aprīņķa partijas komitejas sekretārs A. Ņikonovs 1946. gada 26. jūnijā slepeni ziņoja LK(b)P CK sekretāram Ļebedevam: «Līgo svētku gatavošanās laikā, lai novērstu provokatoriskas uzstāšanās, viss aprīņķa partijas—padomju aktīvs atradās pagastos un ciema padomēs.» Taču 1946. gada 24. jūnijā plkst. 6.00 partizāni uzbruka Preiļu pagasta Priekuļu ciema padomei. Krita divi partizāni, tajā skaitā partizānu grupas komandieris Andrejs Upenieks. Mira ievainotais IB loceklis Ivanovs un kāda vecenīte. Līgo svētku laikā pagastos, iestādēs un organizācijās, kā rakstīja A. Ņikonovs, «Partorgiem bija uzdots visās šajās vietās nozīmēt savus ļaudis». Izlaiduma aktos Aglonā, Krāslavā un Preiļos skolotāju runās skanējušas nacionālas notis. Krāslavas vidusskolas izlaiduma aktā skolotājs Pildegovičs teicis: «Valdības nāk un aiziet. Bija Latvija, bija vācieši, lūk, tagad padomju vara, bet zinātne paliek vienmēr, tā ir mūžīga.» Indrā skolēni uz izlaiduma aktu pat uzaicinājuši katoļu mācītāju.¹

LK(b)P CK vadība arvien vairāk ieteica lietvedību un sarunas krievu valodā, pat aprīņķu kompartijas organizācijās visa lietvedība un sēdes notika «partijas valodā».

Tā J. Kalnbērziņš LK(b)P X kongresā 1949. gada 24.—27. janvārī noteica, ka visiem jāprot un jāgodā krievu valoda, tāpēc ka «tā ir lielās krievu tautas valoda, Ļeņina un Staļina valoda, vispasaules sociālisma valoda».²

Blakus latviešu tautas fiziskai iznīcināšanai deportācijās un partizānu karā tika īstenota arī garīgās «galvas nociršana» latviešu tautai, izsūtot augstskolu beigušos pa visu PSRS teritoriju. 1953. gada 2. februārī J. Kalnbērziņš slepeni rakstīja G. Maļenkovam, ka Latvijā trūkst 306 fizikas un matemātikas skolotāju, 277 krievu valodas skolotāju, 25 ķīmijas skolotāju. «LVU 1953. gadā beigušo studentu vairākums,» rakstīja J. Kalnbērziņš, «pēc PSRS Valsts plāna komitejas rīkojuma tiek nosūtīti darbā uz citām republikām, kaut arī viņi labāk pārvalda

¹ Turpat, 83. lp.

² Протоколы заседания X съезда КП(б) Латвии от 24—27 января 1949 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 12. apr., 1. l., 28. lp.

latviešu valodu.» J. Kalnbērziņš lūdza atstāt Latvijā 56 ķīmiķus, 33 krievu filologus, 29 matemātiķus.¹

Bija sācies latviešu tautas, tās valodas, kultūras un tradīciju genocīds,² kas veicināja pretestības kustības atbalstīšanu.

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 16. apr., 93. l., 7. lp.

2 Strods H. Die Hauptformen des Genozids in Lettland (1940—1955). — «Acta Baltica», 1992. XXIX/XXX. S. 237—254.

III NODAĻA

LATVIJAS NACIONĀLO PARTIZĀNU ORGANIZĀCIJAS

Latvijas nacionālo partizānu skaita, sastāva un organizācijas pētījumi pašreiz vēl ir sākuma stadijā. Taču jau tagad redzam, ka visos Latvijas kultūrvēsturiskajos apgabalos — Kurzemē, Vidzemē un Latgalē pastāvēja darbojošās lielākas partizānu organizācijas, kuru tāpat kā vienību priekšgalā parasti bija profesionāli virsnieki.

1946. gada novembra operatīvajā pārskatā PSRS NKVD IeK 24. strēlnieku pulka komandieris pulkvedis Kapustins ziņoja 5. strēlnieku divīzijas komandiera v. i. gvardes pulkvedim Maiborodam: «Bandgrupu priekšgalā atrodas bijušie vācu armijas virsnieki, labi pārzina mazo kaujas grupu taktiku, labi pārzina vietējos apstākļus. Bandgrupu personiskajā sastāvā ir vācu armijas virsnieki un karavīri ar kaujas pieredzi, labi rikojas ar ieročiem. Bandgrupu pamatsastāvs ir vietējie Latvijas iedzīvotāji, labi pārvalda latviešu valodu. Pamatmērķis bandgrupām ir bruņota cīņa pret padomju varu.»¹ Ka virsnieki komandēja vienības, liecina arī partizānu atmiņas.² Tie bija Latvijas armijas, aizsargu, leģiona virsnieki ar kauju pieredzi kopš 1941. gada vasaras. Kaut arī latviešu nacionālo partizānu grupas atradās nepārtrauktā

1 Оперсводка Ном. 0011. — KVKA, 32916.f., 1. apr., 11.1., 181. лр.

2 *Supe M.* Tālā purvmala sapņos sērst nāk. — Uz ežiņas galvu liku. R., 1993., 70. lpp.

veidošanās un likvidēšanas procesā,¹ pēc čekas ziņojumiem, LK(b)P CK pēckara gados darbojušās 400—500 grupas² ar apmēram 20 000 cilvēku un, kā redzēsīm, ar apmēram tikpat daudz atbalstītājiem. Partizānos ietilpa vispirms I un II nodaļā minētie dezertieri un izvairījušies no iesaukuma vācu un Sarkanajā armijā. Otrā grupa bija aizsargi, vācu laika policijas un pārvaldes iestāžu darbinieki. Trešā bija t. s. sociāli bīstamā grupa — cilvēki, kuriem bija piederējuši lielāki īpašumi, un viņu piederīgie. Ceturtā bija no NKVD-MGB vajāšanām izbēgušie. Šeit ietilpa arī tie, kuri bija atteikušies kļūt par čekas ziņotājiem.³ Šajā nodaļā apskatīsim partizānu organizāciju, bruņojumu, mītnes, mērķus, mēģināsim noskaidrot, vai boļševiku literatūrā daudzkārt minētie apgalvojumi, ka pēckara partizāni bija vācu izlūkdieneņa (abvēra) organizēto bandītu kustība, kas izpildīja tās uzdevumus, atbilst patiesībai vai arī tas bija boļševiku mēģinājums šo kustību degradēt tautas un ārzemju valstu priekšā.

1. Latvijas nacionālo partizānu organizācija (LNPO) Ziemeļkurzemē

LNPO mērķis bija radīt militāru balstu Latvijas nacionālajai pagaidu valdībai un cīnīties pret padomju okupāciju, lai pierādītu, ka Latvija nav brīvprātīgi pievienojusies Padomju Savienībai.

Jau pirms Kurzemes cietokšņa kapitulācijas Ventspils pusē sākās gatavošanās partizānu karam.

1945. gada 2. maijā Liepājā Latvijas pagaidu valdībā un Kurzemes zemes padomē pulkvedis Roberts Osis (1900—1973) uzņēmas ministru prezidenta amatu.

Vācijas kapitulācijas laikā T. Jansons Liepājā vienojās ar pulkvedi R. Osi, ka visi 1500 LNPO vīri pāries Latvijas pagaidu valdības rīcībā,

1 1946. gada ziemā, spriežot pēc š. g. 5. februāra ziņojuma, Tukuma apriņķi bija atklāta un likvidēta «jauna kontrrevolucionāru nacionālistu banda» «Latviešu partizāni», kuras vadītājs bija G. Šmits (1930). Tika atņemti 4 rokas ložmetēji, 4 automāti, 3 pistoles. — LVA, 270.f., 1. s apr., 197.1., 45. lp.

2 LVA (LKP CK) arhivs), 101. ss f., 1. s apr., 10. s lieta, 199. lp.

3 Tā 1946. gada 29. aprīlī Ilūkstes apriņķa VDM izmeklētājam jaunākajam leitnantam Moskaļovam atzinās arestētais bijušais Dvietes pagasta mežsargs, vēlāk partizāns Pēteris Juhnevičs, ka viņš iestājies partizānos tāpēc, ka no viņa ziņas par partizāniem prasījusi sniegt Dvietes milicija, un tai pašā laikā arī Dvietes partizāni. — LRP, Nr. 29744, 100. lp.

tiklīdz vācu militārā vara Kurzemē būs beigusies.¹ Taču šai norunai nebija praktiskas nozīmes.

Līdz ar Vācijas kapitulāciju 1945. g. 9. maijā Kurzemes partizānu dzīvē sākās jauns posms, ko droši var dēvēt par nacionālo cīņu posmu.

Jau nakti pirms pamiera 1945. gada 7. maijā atbrīvoja latviešu 19. divīzijas ierindas cīnītājus, lai viņi varētu iegūt civilo apģērbu un Saldus—Dobeles rajonā pārietu fronti. Cik no viņiem izdevās izglābties no gūsta un pāriet partizānos, nav zināms.

Faktu, ka leģionāri devās partizānu gaitās, atzinuši arī J. Dzintars, Fr. Rekšņa un H. Gāliņš.²

Pēc čekas aģentūras datiem, kurus publicējis J. Dzintars, pirms Vācijas kapitulācijas Kurzemē bijuši ap 1800 «diversantu» un «aģentu».³ Kopā kapitulācijas brīdī Kurzemē bijuši pāri par 2000 šādu cilvēku. Taču gadījumā, ja ar šiem «diversantiem» un «aģentiem» autors saprot uz partizānu ceļa stājušos leģionārus, bijušos iestāžu darbiniekus un «sociāli svešos» iedzīvotājus, tad, pēc citiem avotiem, to skaits Kurzemē pārsniedzis 4000.

Latvijas iespējamo partizānu taktiskie mērķi pēc kapitulācijas bija dažādi. Viena daļa centās virzīties uz jūrmalu, lai mēģinātu emigrēt uz Zviedriju. Otra daļa gribēja slēpties, atvilkt elpu un skatīties, kā legalizēties. Treškārt, «Citas grupas,» rakstīja Fr. Launags J. Kažociņam 1985. gada 6. augustā, «jau 45. g. vasarā metās g. k. uz komunistu varasvīru iebaidīšanu, sarkanā terora savaldīšanu un uz rudens pusi svērās jau uz bandītisma pusi.» Ceturtkārt, daļa bijušo leģionāru un dezertieru devās uz savu dzimto māju pusi, lai atrastu drošāku slēptuvi un tad pievienotos kādai no partizānu grupām. «Protams,» rakstīja Fr. Launags, «starptautiskā stāvokļa maiņas gadījumā visi būtu vienojušies kopīgā akcijā, ja būtu kaut minimālas izredzes uz sekmēm.»⁴ Kopā, pēc Fr. Launaga aprēķina, kā viņš rakstīja savās atmiņās J. Kažociņam, pēc kapitulācijas no 19. divīzijas, policijas, būvbataljoniem u. c. latviešu palīgvienībām mežā iegāja kādi 4000 vīru, pie kam «puse no tā mežā iegāja, lai virzītos uz jūrmalu un pārceltos pāri uz Zviedriju». Šos mežu caurgājējus parasti

1 *Launags Fr.* Latviešu nacionālo partizānu organizācija. — Archīvs, 1987, Nr. 27, 184. lpp.

2 *Rekšņa Fr., Gāliņš H.* Spartaks Kurzemē. R., 1979, 73. lpp.

3 Talsu un Kuldīgas apriņķī pa 600, Tukuma apr. 300, Ventpils apr. 200 un Aizputes apr. 100 diversantu (*J. Dzintars*). Ar lāstiem apkrautie. — «Cīņa», 1982. g. 29. jūn.).

4 *Launags Fr.* 1985. gada 6. augusta vēstule J. Kažociņam.

saņēma ciet okupanti, jo no Kurzemes pēc kapitulācijas uz Zviedriju pārkluva tikai dažas partizānu laivas.

Lielākā nākamo partizānu daļa devās uz aizmuguri, parasti uz savām dzimtajām vietām. Daļa izvietojās dienvidos no Daugavpils, daļa aizgāja pat uz Lietuvu un Austrumprūsiju. Sākumā Latvijas partizāniem centrālās vadības faktiski nebija, bet atsevišķas vienības vadīja bijušie virsnieki. Parasti darbojās nelielas, 10—12 vīru grupas. Dažkārt nākamie partizāni devās uz Vidzemi, Latgali un Zemgali pa vienam, diviem, lielākoties pārvietojoties naktīs.

Nacionālajos partizānos iekļāvās bijušās *Jagdverband* vienības (apm. 200 cilvēku), daļa no kurām bija sagatavotas partizānu karam.

Nacionālajos partizānos iekļāvās kureliešu paliekas. To skaitu H. Biezais rēķina ap 400 cilvēkiem.¹ Latviešu dezertierus vietējie nacionālisti, kuri negribēja savā zemē ne vāciešus, ne krievus, visādā veidā atbalstīja.

«Bez leģionāriem u. c. latviešu vienībām,» rakstīja Fr. Launags, «Kurzemes mežos slēpās 1945. g. augustā vismaz 1000 vietējo, g. k. no aizsargiem un policijas, to starpā arī LNPO jau pirms kapitulācijas organizētās grupas vai to atlikumi (arī tie gan dila, gan nāca klāt — atkarībā no apstākļiem). Atskaitot tos, kas mežos uzturējās tikai sevis saglabāšanai, domāju, ka aktīvo jeb cīņai gatavo partizānu bija (Kurzemē) ap 3000, kas slēpās Liepājas, Aizputes, Kuldīgas, Ventspils un Talsu apriņķu mežos.»²

Citus datus par LNPO vadību sniedz bijušais Latvijas operatīvā štāba priekšnieks kapteinis Boriss Jankavs un viņa štāba dokumenti. Te pirmā kārtā minams «Latvijas operatīvā štāba» iespiestais neliela formāta uzsaukums «Latvieši», kuru parakstījusi «Latvijas nacionālo brīvības cīnītāju organizācija».³ Uzsaukums izdots Kurzemē vācu okupācijas laikā un aicina visus iestāties partizānos «kļūstot par partizāniem, kas cīnās par tēvzemi».

Taču zem šī dokumenta jau nav Latvijas operatīvā štāba paraksta. Sevišķi nozīmīga ir «[Latvijas] operatīvā štāba priekšnieka» kapteiņa B. Jankava parakstīta «LNP organizācijas pavēle pārejai uz cīņas stāvokli». Šī pavēle izdota īsi pirms Vācijas kapitulācijas Kurzemē. Pavēle sastāv no 6 paragrāfiem. «8. maijā pēc 24.00,» teikts pavēlē, «var sagaidīt boļševiku armijas ieplūšanu Kurzemē» (1.§). Pavēles 2.§

1 Biezais A. Kurelieši. Itaka, 1992, 136. lpp.

2 Fr. Launaga 1985. gada 6. augusta vēstule J. Kažociņam.

3 LRP, B. Jankava lieta Nr. 1126, 5. sēj., 101. lp.

uzdeva visām partizānu grupām sapulcēties un izlikt novērošanas posteņus (3.§). Pavēle uzdeva par boļševiku tuvošanos ziņot kaimiņu grupām (4.§), okupācijas stāvokli sakarus uzturēt paredzētā veidā (5.§) un līdz turpmākajai pavēlei izvērst aizstāvēšanās cīņu (6.§).¹

Tā līdz ar Vācijas kapitulāciju B. Jankava «Latvijas operatīvais štābs» pārvērtās par «Latvijas nacionālo partizānu organizāciju» (LNPO). Mainījās ne tikai nosaukums, bet arī cīņas mērķi. Cik var saprast no B. Jankava pratināšanas protokoliem un pieminējumiem LNPO izdevumos, galvenie mērķi rakstīti «LNPO Deklarācijā», kuras tekstu līdz šim nav izdevies atrast. Taču šīs deklarācijas idejas paustas vēl divos LNPO dokumentos — instruktīvajā vēstulē «Latvieši» un apkārtrakstā «Padomju civiliestāžu, partijas un drošības iestāžu darbiniekiem», kuri tulkojumā krievu valodā saglabājušies B. Jankava lietā.² Pirmais dokuments, kas izdots 1945. gada 1. jūnijā, bija domāts latviešu uzaicināšanai partizānu kustībā. Tajā teikts, ka mūsu zemei gadsimtiem draudējušas divas varas, kas gribēja pārvērst latviešu tautu par saviem vergiem. To veica ar uguni un zobenu un sirpi un āmuru. Zaudētajā karā mūsu mūža ienaidnieki — hitleriskais krusts un cara ērglis cīnījās uz dzīvību un nāvi. Staļina impērijas cīņā ar «prūšu un hitleriešu militarismu» ieņemtas daudzas teritorijas un gājuši bojā daudzi Latvijas iedzīvotāji. «Nevar būt valdības, ja nav tautas,» teikts instrukcijā, «tāpēc visiem spēkiem mums jāsaglabā tautas spēki.» Par vienu no veidiem, kā to izdarīt, instrukcija uzskatīja iet partizānos. «Leģiona, policijas un aizsargu tauta — NKVD slepkavas jūs neaizmirsīs un jūs atjēgsieties aiz dzelzs restēm vai izsūtīto ešelonā, bet tad būs par vēlu» — rakstīts instrukcijā. Turpretī pārējos iedzīvotājus, kurus vēl nevajā, uzsaukums aicināja strādāt laukos un pilsētās un viņu patriotiskais pienākums ir atbalstīt nacionālos partizānus. «Pats galvenais — mums saglabāt savu dzīvo spēku.» Tāpēc instrukcija ieteica neuzbrukt Sarkanajai armijai. Mums jāgaida brīdis, kad sāksies Sarkanās armijas vajāšana visā Eiropā. «Līdz tam aktīva cīņa pieļaujama tikai par tik, par cik nepieciešams apgādāt ar produktiem un aizsargāt sevi un savus tuviniekus, aizsargāt no aresta un izvešanas NKVD upurus.» Instrukcija uzdeva nekad neaizmirst, ka mēs atrodamies sagatavošanās stadijā. Tāpēc nepieciešams savākt visus produktus, medikamentus. «Atbrīvojiet savas rindas no bailīgajiem,

1 Turpat, 4. sēj., 53 lp.

2 «Латыши», I.Ж.По 1/4 «Работникам советских гражданских, партийных органов и безопасности». — LRP, B. Jankava lieta Nr. 1126, 5. sēj., 2.—4. lp.

savāciet istos vīrus, paplašiniet atbalstītāju tīklu. Iesaistiet sakaru dienestā sievietes un jaunatni. Sargieties no mājām, kurās dzīvo krievu bēgļi,» teikts uzsaukumā. Partizāniem bija jānoskaidro sarkanarmiešu daudzums, novietnes, ceļi, ko viņi apsargā, jānoskaidro, kur atrodas boļševiku iestādes, «atcerēties komunistus un viņu tuviniekus un viņu adreses». Uzdots iegādāties radioaparātus, arvien uzturēt sakarus, līdz «vadība jūs atradīs un sauks pēdējā izšķirošajā latviešu tautas cīņā par tēvzemi un brīvību». Instrukcija beidzās ar uzsaukumu «Ar Latviju dzīvot, ar Latviju mirt!».

Otrais LNPO dokuments, kas izdots 1945. gada 4. jūlijā, bija apkārtraksts «Padomju civiļiestāžu, partijas un drošības orgānu darbiniekiem», kurā LNPO latviešu tautas vārdā minētajiem darbiniekiem izvirza piecas prasības. Pirmkārt, nearestēt un neizsūtīt no Latvijas nevienu latvieti, otrkārt, neizvest no Latvijas ne rūpniecības, ne lauksaimniecības tehniku, ne arī to ražojumus. Treškārt, apkārtraksts prasīja saglabāt kultūras un vēstures avotus — muzejus, arhīvus, bibliotēkas, personiskos krājumus un kolekcijas, kā arī pieminekļus no iznīcināšanas un izzaģšanas vai izvešanas no Latvijas. Ceturtkārt, tika uzdots neatņemt zemniekiem un strādniekiem viņu nopelnīto kustamo un nekustamo īpašumu. Piektkārt, apkārtraksts prasīja minētajiem darbiniekiem ievest kārtību strādnieku un kalpotāju apgādē ar produktiem un nodrošināt viņu pensijas. «Katram, kas darbosies pretī šīm latviešu tautas un valsts interesēm,» teikts dokumentā, «agri vai vēl pieņāks pelnītais, tiešais un bargais sods.» Turpretī katram, kas aizstāvēs latviešu tautas intereses, būs vieta demokrātiskajā Latvijā. Dokuments paziņo, ka 1945. gada 1. augustā izbeidzas civiļiestāžu, partijas un drošības orgānu darbinieku izmēģinājuma laiks. «Pēc tam katrs ko sējis, to pļaus.»

Mūsu rīcībā nav datu par šo abu dokumentu izplatību. Taču skaidrs, ka pirmais no tiem bija domāts partizānu kustības paplašināšanai un nostiprināšanai, bet otrs — pretinieku darbības ierobežošanai. Kaut arī LNPO dokumenti pāris mēnešu laikā bija «pārorientējušies» un kļuvuši nacionāli, ierindas partizānu aprindās B. Jankava reputācija bija kritusies. Protams, partizānu noskaņojuma pētīšana ir speciāls uzdevums, taču, spriežot pēc B. Jankava drauga «Lielā Jāņa» vēstules, sarunās ar partizāniem bija noskaidrojies pretvācisks noskaņojums, kas vērsās arī pret bijušajiem komandieriem, tai skaitā B. Jankavu.

«Lielais Jānis», kurš 1945. gada rudenī B. Jankavam rakstītajā vēstulē pēdējo dēvēja par «liela stila virscilvēku», bija spiests atzīt, ka no

ārienes vienveidīgajā partizānu kustībā darbojas ķirmji, kā esošie nodevēji, tā iekšējie neapmierinātie, kuri «spļauj mums virsū». «Lielais Jānis» rakstīja, ka iekšējie «ķirmji» sakot tā: «Ak! Ko tur tie tādi izbijušie kapteiņi vai kaut kādi priekšnieki vai viņiem līdzīgie murkšķi! Tie tādi vācu kalpi vien ir. Tagad mēs viņiem uzspļaujam. Tagad visus posteņus klāsim tikai mēs. Nost ar visu bijušo, jo tas viss tagad aiz kalniem. Tagad ir visa mērs tikai mūsu laiks.»¹ Mums, protams, nav plašākas informācijas, taču šķiet, ka minētais liecina par «Kapteiņa» faktiskās varas zušanu. Spriežot pēc B. Jankava atzīmēm piezīmju blokā, viņš uzskatīja, ka stāvoklis, kurā atsevišķi partizāni un vienību komandieri ieņem lielu vietu un neļauj viņam īstenot savus mērķus, uzskatāms par neapmierinošu. «Tādā stāvoklī, kādā mēs ilgi neizcie-tīsim un mūsu spēki izkusis,» rakstīja B. Jankavs. «Cerams, ka notikumi tomēr nāks drīzi un tāpēc, no otras puses, vajadzīgs, lai tie mūs nepārsteigtu nesagatavotus un nespējīgus izvest mūsu pārorgani-zēšanos dzīvē.»²

Izeju B. Jankavs redzēja partizānu reorganizācijā pēc armijas parauga. «Pietiks ar to,» rakstīja B. Jankavs, «ka mums ir iespēja nostāties uz pilnīgi likumīgiem armijas pamatiem, resp. mums zem kājām būs pamats visai mūsu rīcībai, un tas ir tas pats galvenais.. Partizāni — dzimtenes brīvības cīnītāji, vēl nav par vēlu! Bet tiešām ir pēdējais laiks pārvest savu darbību uz vispāratzītiem zolīdiem un likumīgiem armijas parametriem.. Dievs svētī — atdzimušo Latvju armiju.»³ Taču šo plānu Kurzemē neizdevās īstenot, kaut arī LTS(p) A vadītājs A. Juhnevičs («Vientulis») te bija paredzējis organizēt 1. LTS(p) divīziju.

B. Jankava grupai acimredzot bijuši sakari ar LTS(p)A, kuras statūti glabājas B. Jankava personiskajā lietā.⁴

B. Jankava lietā saglabājies LTS(p)A statūtu eksemplārs, kaut arī apstiprināts ar LTS(p)A zīmogu un J. Zelčāna («Zeltiņa») parakstu, pašreiz šķiet nedaudz uzlabots «ārējām vajadzībām». Šeit rakstīts, ka statūtus 1945. gada 2. jūlijā Līvānu pagasta Krievu purvā parakstījuši 25 pārstāvji no dažādiem Latvijas novadiem.⁵ Lai veicinātu LTS(p)A organizēšanu pārējos četros novados, tās statūtiem, šķiet, piedēvēts

1 LRP, B. Jankava lieta Nr. 1126., 5. sēj., 16. lp.

2 LRP, B. Jankava lieta Nr. 1126, atsevišķā aploksnē piezīmju klade.

3 Turpat, 17.—18. lp.

4 Turpat, 4. sēj., 65.—69. lp.

5 Turpat.

agrāks parakstīšanas laiks un parakstījušo novadu skaits. LTS(p)A statūti bijuši arī Jēkabpils pulka rīcībā, bet tie iznīcināti kopā ar pārējiem lietiskajiem pierādījumiem, tāpēc par tiem nevar spriest.

B. Jankava lietā atrodami arī LTS(p)A uzsaukums «Latvieši»,¹ 1946. gada 10. janvārī laikrakstā «Kurbads» publicēti izvilcumi no 1945. gada 5. aprīļa «Latvju Ziņām», kas iznāca Zviedrijā.² Savukārt LNPO publicējusi latviešu pretestības kustības atklāto vēstuli angļu valodā.³

LNPO attieksme pret Sarkanarmiju tika deklarēta arī LNPO nelegālā laikraksta «Tēvzemei un Brīvībai» pirmajā numurā, kurš iznāca 1945. gada 4. augustā: «Sarkanarmiju LNPO uzskata kā boļševisma teroram pakļautu karaspēku, par kura operācijām ir atbildīgi pavēļu devēji... Par cik sarkanarmijas karavīri uz savu iniciatīvu nedarbojas pret latviešu tautas interesēm, neizdara patvarības, tie nav aizskarami (no Latviešu nacionālo partizānu organizācijas deklarācijas). Tautieši! Dariet to zināmu sarkanarmijas kareivjiem katrā izdevīgā gadījumā.»⁴

B. Jankava pratināšanas protokolos, viņa lietas lietiskajos pierādījumos nav neviena pierādījuma, ka B. Jankavam un viņa štābam sākumā būtu kādi sakari ar partizānu kustību ārpus paša B. Jankava grupas darbības zonas. B. Jankava apsūdzības rakstā čeka nepārmet B. Jankavam partizānu kustības vadīšanas darbību, bet tikai inkriminē uzbrukumus padomju un partijas aktīvistiem, miličiem, zemnieku māju izlaupīšanu. Tas liecina, ka pēc pašreiz mūsu rīcībā esošajiem dokumentiem nevar secināt par kādu vadību, ko nacionālo partizānu kustībā veicis «SS Jagdverband Ostland». Tieši otrādi. B. Jankava personiskajā lietā atrodami LTS(p)A statūti liecina, ka B. Jankava grupa vismaz zinājusi par šīs nacionālo partizānu apvienības darbību.

No B. Jankava uzdotajiem 150 «meža kaķiem» čekai līdz 1948. gada 16. janvārim izdevās noskaidrot 83 personas, kas bija «Meža kaķos», ar viņiem saistītajos «arājiešos» un «meža kaķu» sakarniekos. Starp jagdferbandistiem minēti kapteinis Jakevičs, leitnants Sviperis, kapteinis Turks, leitnants Svīkis u. c. Starp nosauktajiem jagdferbandistiem tikai divi — Cīrulis (laikam A) un Sudrabiņš (laikam O)⁵ bija nacionālo partizānu vadībā. Tātad apgalvojumiem,

1 Turpat, 5. sēj., 105. lp.

2 Turpat, 234.—235. lp.

3 The open letter by Latvian resistance organization. — Turpat, 277.—279. lp.

4 Turpat, 4. sēj., 74.—75. lp.

5 Turpat, 5. sēj., 199.—205. lpp.

ka latviešu nacionālie partizāni sastāvējuši galvenokārt no «meža kaķiem», nav nekāda pamata.

LNPO kopš 1945. gada publicējusi divus pagrīdes laikrakstus. Laikraksts «Tēvzemei un Brīvībai» bija veltīts partizānu kustībai. Tajā publicēti norādījumi partizāniem, izvilkums no LNPO deklarācijas un pavēlēm. Tā, 1945. gada 17. augustā LNPO rakstīja: «LNPO ved nesaudzīgu cīņu pret tautas nodevējiem un ņem sev tiesības spriest un izpildīt atbilstošu sodu ikvienam katram. Par piemērotiem sodiem, ieskaitot augstāko soda mēru, LNPO gatava nest atbildību nākotnē visas tautas priekšā.» Šeit publicēts arī 1945. gada 5. augusta LNPO pavēles izraksts. Tajā noteikts, ka «visi, kuri brīvprātīgi vai piespiesti piedalījušies latviešu tautas izvešanā vai tās sagatavošanā, tiks bez izmeklēšanas iznīcināti».¹ 1945. gada 18. novembrī «Tēvzemei un Brīvībai» rakstīja: «Cik ilgi vēl pasaule pieļaus, ka mūsu 18. novembra valsti min kājām.. Mēs prasām atpakaļ, kas mums ņemts.»

Otrs laikraksts, kas iznāca ar saukli «Strādāsim Latvijai», bija «Kurbads». Tāpat kā «Tēvzemei un Brīvībai», «Kurbads» bija nacionāls laikraksts, publicēja Latvijas himnu, atzīmēja valsts jubilejas, taču vismaz dažos saglabājušos numuros tas titulēts kā «literārs laikraksts».

1946. gada 1. janvārī sakarā ar tuvojošos PSRS AP vēlēšanu dienu «Kurbads» publicēja «Materiālus aģitatoriem sociālistiskai sacensībai vēlēšanu kampaņā».² B. Jankava lietā saglabājies «Kurbada» 1946. gada 10. februāra numurs. Taču, cik ilgi laikraksts iznācis un kādu lomu spēlējis, jāatstāj noteikt nākamajiem pētniekiem.

LNPO izdeva arī uzsaukumus. Saglabājies uzsaukums «Padomju Latvija».³

Patlaban pieejamie dokumenti liecina, ka LPSR NKVD 1945. gadā bija pavisam greizs priekšstats par Latvijas nacionālo partizānu organizāciju.

Vadoties no komunistu atziņas, ka visai pretpadomju cīņai jābūt organizētai, NKVD ziņojumos un rīkojumos ārkārtīgi pārspīlēta, palielināta ir nacionālo partizānu un nacionālās pagrīdes centrālās organizācijas loma partizānu kustībā. Tā savā 1945. gada 28. marta pilnīgi slepenajā pavēlē Nr. 1/49-ss visiem NKVD nodaļu priekšniekiem LPSR NKVD tautas komisārs A. Eglītis rakstīja, ka nacionālo partizānu

1 Turpat, 4. sēj., 79. lp.

2 Turpat, 132. lp.

3 Turpat, 293. lp.

darbību pret partijas un padomju darbiniekiem, NKVD un NKGB darbiniekiem, IB dalībniekiem vada no viena centra. «No latviešu-vācu nacionālistu puses pastāv vienots nacionālistisks centrs, kas apvieno un virza visu nemiernieku organizāciju un bandītu-nemiernieku formējumu darbību ar lozungu «Brīvā Latvija.»¹ Šī organizācija izplata lapinās pret padomju varu, organizē partizānu grupas katrā pa 5—10—15 cilvēku, no kuriem vienam ir sakars ar nacionālo pagrīdi. 1944. gada rudenī vienā no Latvijas apriņķiem notikusi visu Latvijas nacionālo partizānu sanāksme, lai organizētu kursus nacionālo partizānu vadītājiem, kurus pēc tam izsūtījusi pa visu Latviju. Tāpēc tagad partizānu darbība plaši izplatījies Abrenes, Ludzas, Dagdas, Rēzeknes un Ilūkstes apriņķos. Mazāk tā novērojama Madonas, Valmieras, Jēkabpils, Valkas, Cēsu un Rīgas apriņķos. Lai uzvarētu nacionālos partizānus, A. Eglītis uzdeva uzlabot aģentūras darbu un atklāt nacionālo pagrīdi, noskaidrot partizānu mērķus, sastāvu, vadību, ieroču iegūšanas avotus, sakarus.

1945. gada vasarā un rudenī B. Jankavs, spriežot pēc paša B. Jankava un nopratināto pārdesmit liecinieku liecībām, kļuvis par Latvijas nacionālo partizānu organizācijas (LNPO) un pastāvošās pagrīdes vadītāju Kurzemē. B. Jankavs centās apvienot partizānus, nelegālus, sasaucis viņus kopsapulcēs.

Pēc Fr. Launaga datiem, nacionālo partizānu darbības saskaņošanai 1945. gada 26. augustā Zlēkās, apmēram kilometru no Zlēku dzirnavām, pie «18. novembra» bunkura notika Kurzemes nacionālo partizānu vienību pārstāvju sapulce ar segvārdu «Dziesmu svētki», kurā piedalījās 30 personas.² Šis fakts aprakstīts arī A. Griguļa romānā «Kad lietus un vēji sitas logā». Apsprieda partizānu darbības stratēģijas (sakari ar ārzemēm) un taktikas jautājumus (legalizēšanās pilsētās, pēdu slēpšana, pārtikas un dokumentu uzglabāšana).

1945. gada 10.X. NKVD 5. strēlnieku divīzijas komandieris A. Leontjevs ziņo PSRS NKVD IeK galvenās pārvaldes priekšniekam Golovko, ka 1945. gada 30. septembrī karaspēks pārtvēris partizānu sakarnieku Pētersonu, kas oficiāli strādājis Dundagas «Gossemovošč». Sakarniekam atrada pie Zlēkām 1945. gada 9. septembrī notikušās Ventpils (Vindavas) apriņķa partizānu apspriedes dokumentus. Apspriedi partizānu galvenajā grupā vadījis leitnants Zutis. Apspriests jautājums

1 LVA, 1280. f., 244.1., 125.—126. lp.

2 *Launags Fr.* Latviešu nacionālo partizānu organizācija, 188. lpp.

Kabiles nacionālo partizānu grupa Usmas sanāksmē 1946. gada septembrī

par pagrīdes veidošanu Ziemeļkurzemē, par pagrīdes organizācijas uzbūvi u. c.¹

Pēc J. Dzintara datiem, Fr. Launags organizējis partizānu vienības 14 pagastos ar centru Puzes, Piltenes un Ugāles pagastos, kur vēlāk operēja Puzes, Piltenes partizānu grupa. Talsu apriņķī darbojās 3 partizānu vadi — pirmais E. Feldberga vadībā (50 cilvēki), otrais J. Mucenicka vadībā (50 cilvēki) un trešais J. Strēles vadībā (50 cilvēki).² Katrā pagastā darbojušās 15 diversantu grupas. Freds Launags LNPO vadību uzdeva Fricim Dzērvem, bet, aizbraucot uz Zviedriju, par Kurzemes partizānu vadītāju iecēla Robertu Krastiņu.³

1946. gada maijā, spriežot pēc A. Grigūļa romāna «Kad lietus un vēji sitas logā», Kabiles pagastā notika 60 partizānu konference.

Sevišķi spēcīgi apbruņota un apmācīta grupa bija 10 km dienvidos no Ventspils. Šeit 1945. gadā izveidojās spēcīga nacionālo partizānu vienība ar nosaukumu «Klusētājs mežs». Sākās ieroču sagāde. Jau 1945. gada jūnijā no Ventspils lidostas ar smagajām mašīnām partizāni aizveda 6 prettanku lielgabalus.

Zināmu partizānu kustības organizēšanas un plānošanas darbu bija veikusi M. Rozentāla partizānu vienība Ventspils apriņķī. Šeit bija organizētas vairākas partizānu sanāksmes darbības koordinēšanai un partizānu kustības pamatu izstrādāšanai.

Pēc T. Jansona nāves 1945. gada maija beigās vai jūnija sākumā LNPO štābs izplatīja leģendu, ka LNPO vada īstenībā neesošs «pulkvedis». Mērķis bija saturēt kopā partizānu grupas Kurzemē un maldināt ienaidnieku. LNPO vadīja tās sakaru grupas trijnieks Romāns Šteinbergs, Roberts Krastiņš un Freds Launags. Šī grupa mēģināja saskaņot Kurzemes partizānu kustības darbību. Kuldīgas un daļēji Talsu apriņķos 1945. gada 5. augustā bija 510 partizāni. Visā Latvijā, pēc Fr. Launaga domām, varēja būt 4000—6000 nacionālo partizānu.⁴ (No partizānu kopskaita ap 50—70% bija agrākie leģionāri.) LNPO sakaru štābs atradās Kuldīgā, kur ieradās partizānu sakarnieki no Talsu, Kuldīgas, Aizputes, Ventspils apriņķiem.

Latviešu leģionāri, kā raksta Fr. Launags J. Kažociņam 1985. gada 6. augustā, «labā daļā gluži vienkārši negribēja padoties, bet cīnīties tālāk līdz pēdējam».

1 KVKA — 38673. s f., 1. s, 42. s, 303. lp.

2 Dzintars J. Ar lāstiem apkrautie. — «Cīņa», 1982. g. 29. jūn.

3 Bāliņš T. Manas atmiņas par Ventspils novada nacionālajiem partizāniem. — «Pilsonis» (pielikums), 1992, Nr. 5, 4. lpp.

4 Launags Fr. Latviešu nacionālo partizānu organizācija, 185. lpp.

Otra grupa bija bijušo policijas bataljonu dalībnieki. «Tie labā daļā dzīvi pretiniekam rokās nevarēja doties (ciņas gadījumā tā bija tāpēc paldzināta pašnāvība, pēc iespējas izdeldējot okupantu spēkus).» LNPO labi saprata, ka «Latvijas neatkarību neizcīnīsim, bet ka nepieciešams — līdz miera noslēgšanai — turpināt bruņoto pretestību organizēti, lai konferencē sanākot, par mums zinātu un šo tautas pretestību ņemtu vērā».¹ Šīs divas nacionālo partizānu pamatgrupas dominēja arī pārējās latviešu nacionālo partizānu organizācijās. Maz datu mūsu rīcībā ir par LNPO veiktajiem vai plānotajiem koppasākumiem.

1946. gada pavasarī «Smerša» karavīri Talsu apriņķī aizturēja nacionālo partizānu sakarnieku Kalniņu, kurš partizānu komandiera kapteiņa Straumes uzdevumā uzturēja sakarus starp Laucienas, Zentenes, Ārlavas un Stendes pagastu partizāniem. No Kalniņa uzzināja, ka 1945. gada oktobrī pie kapteiņa Straumes Laidzes pagastā (Loizenskoji?) notikusi partizānu nodaļu komandieru apspriede, kurā piedalījušies pagastu partizānu vienību komandieri; Laucienas nodaļu pārstāvējis Bonzaks, Laidzes — Miesnieks, Ārlavas — Feldbergs, utt. Partizānu apspriedē bijis nolemts 1946. gada 23. jūnijā organizēt bruņotu sacelšanos Kurzemē. Sacelšanās vispārējā vadība bija uzticēta Kuldīgas apriņķa partizānu komandierim pulkvedim Osim. Partizāni nolēmuši noskaidrot partijas darbinieku adreses un izpētīt sadarbības iespējas. Ticis nolemts vispirms iznīcināt centrus. Partizānu skaita palielināšanai ieteikts vervēt tos no sarkanarmiešu dezertieriem, kuri slēpās individuāli.

Ievērojot minēto, iekšlietu ministrs A. Eglītis 1946. gada 8. jūnijā visiem IeM AN priekšniekiem ar pilnīgi slepenu pavēli Nr. 92-ss uzdeva 1946. gada 23.—25. jūnijā visus IB locekļus turēt kaujas gatavībā un steidzami meklēt rokā kapteini Straumi un citus komandierus.²

2. Latvijas Nacionālo partizānu apvienība (LNPA) Vidzemē

Vidzemes lielākā un vecākā nacionālo partizānu organizācija bija Latvijas nacionālo partizānu apvienība (LNPA). Šīs apvienības štābam bija viens no lielākajiem arhīviem, kurš vēlāk krita sarkano rokās.

1 Fr. Launaga 1985. gada 6. augusta vēstule J. Kažociņam.

2 LVA, 1280. f., 244. l., 240.—241. lp.

LNPA pamatu veidoja 1944. gada vasarā Sarkanās armijas aizmugurē atstātās kureliešu vienības. Partizānu apvienība cīņu uzsākusi jau 1944. gada augustā.

Pēc K. Rusova («Salnas») datiem, 1944. gadā Rīgā pastāvēja «Partizānu štābs cīņai pret boļševikiem». No Vidzemes 1944. gadā uz Rīgu, uz štābu braucis partizāns Lapiņš, bet nozudis. Partizānu štābs devis uzdevumus cīņā pret boļševikiem. 1944. gada 23. septembrī no Jaunpiebalgas pagasta «Lielā meža» noticis pirmais radio raidījums uz štābu, bet 1944. gada oktobra sākumā — otrais raidījums. Vidzemes partizāni ziņojuši štābam par stāvokli, par mobilizācijas gaitu Sarkanajā armijā. Trešais raidījums noticis 1944. gada oktobra beigās, bet «Partizānu štābs cīņai pret boļševikiem» raidījumu nav vairs pieņēmis. Tāpēc partizāni 2 savas raidstacijas noslēpuši.¹ Par LNPA sākotnējiem plāniem un cīņas taktiku liecina 1944. gada augustā LNPA pieņemtie dokumenti.

K. Rusova lietā saglabājies 1944. gada augustā «Pagrīdes partizānu štāba» (PP štāba) publicēts «Uzsaukums». «Sirdis un asinis,» teikts uzsaukumā, «ir maksa, ko tauta dod par tiesībām saukt kādu zemi par savu. Cīņā par Latvijas zemi mums šodien vēlreiz jāmaksā ar asinīm. Mūsu tautas izklīdinātām atliekām būs kā bēgļiem jāklīst bez mājām un dzimtenes, līdz latviešu vārds būs bez vēsts dzēsts no vēstures lappusēm.» Uzsaukums bija vērstš pret paniku, kāda valdīja 1944. gada augustā, kad Sarkanā armija iegāja Latvijā. «Kas šodien pakļaujas panikai,» teikts uzsaukumā, «tas saārda tautas pretestības spēkus un sagatavo ceļu iznīcināšanai.» Uzsaukums aicināja stāties partizānos. «Remdens malā stāvētājs top par tautas nodevēju. Visi, kas atrauj sevi, savas rokas, asinis un sirdis latviešu likteņcīņai, pielīdzināmi ienaidnieka piekritējiem.» Uzsaukums noslēdzas ar devīzi «Ar Latviju dzīvot, ar Latviju mirt».² Mēs pagaidām nezinām uzsaukuma autoru un kas slēpās zem nosaukuma «PP štābs», taču var puslīdz droši teikt, ka uzsaukumu rakstījis Vācijas armijā dienējis virsnieks vai kāds, kam sakars ar vācu armiju. Par to liecina šeit izteikto saukļu pretnostatījumi. Uzsaukums aicināja stāties partizānos visus, kuri savas pagātnes vai pārliecības dēļ nevarēja vai negribēja iekļauties gaidāmajā padomju impērijas dzīvē.

Tajā pašā K. Rusova «lietišķo pierādījumu lietā» saglabājusies arī

1 LRP, Nr. 40012, 1. sēj., 112. lp.

2 LRP, K. Rusova lieta Nr. 40012/4, 3. lp.

šajā pašā laikā «PP štāba» publicētā «Instrukcija Nr. 1» partizānu vienību komandieriem sarkano okupācijas apkarošana.¹ Instrukcijā aicināts «ar enerģiju un sajūsmu nekavējoši stāties pie vienību organizēšanas» (1.§), norunāt sapulcēšanās signālus un vietas, nozīmēt sakarniekus ar «PP štābu» (4.—5.§). Partizāniem bija jāuztur sakari ar «PP štābu» un pārējām partizānu grupām. Uzdots par ienaidnieku teroru ziņot «PP štābam», kā arī enerģiski rīkoties līdz «PP štāba» rīkojuma saņemšanai (10.§). «Instrukcija Nr. 1» bija domāta partizānu darbībai vācu armijas atkāpšanās laikā, jo tās 12.§ noteica «sniegt visu iespējamo palīdzību vācu armijai». Starp svarīgākajiem partizānu uzdevumiem bija uzdots «partizānu grupām apvienoties triecienā pret boļševiku iebrukuma vājāko vietu, iesūcoties ar partizānu cīņas taktiku šai iebrukuma vietā, iznīcinot atsevišķas kolonnas un boļševiku apgādi pa galvenajiem ceļiem». Šis uzdevums liecina, ka sākotnēji partizānu cīņu «PP štābs» bija paredzējis Sarkanās armijas tiešajā aizmugurē. Tālāk «Uzdevumos» bija ieteikts «neiclaisties ilgstošā uguns kaujā un nepiclaist boļševikiem iejaukties cīņā ar artilēriju un mīnmetējiem».

Sprīžot pēc tikko minēto divu dokumentu satura, iespējams, ka tos bija sagatavojušas un publicējušas kureliešu vienības. Tam pierādījums ir K. Rusova nopratināšanā minētie fakti, ka līdz 1944. gada oktobrim viņa vienība uzturējusi radiosakarus ar partizānu štābu Rīgā.

No LNPA vadītāja A. Cīruļa («Vārpas») 1947. gadā sastādītā pārskata «LNPA darbība»² redzams, ka LNPA dibināta 1944. gada 10. decembrī. To dibinājusi P. Supes izpletņu lēcēju grupa.³ Dibināšanas brīdī LNPA bija 7 partizānu vienības (grupas) ar 123 partizāniem (7 nodaļas un 3 rajoni). 1944.—1945. gada ziemā apvienība darbojusies Viļakas, Stampaku, Liepnas, Tilžas mežos, bet 1945. gadā tās darbība aptvērusi jau Viļānu, Alūksnes, Valkas, Cēsu un Madonas apriņķus. 1945. gadā nodibinājušies sakari ar «Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienību» Dienvidlatgalē. Pirmā LNPA apspriede notikusi 1945. gada aprīlī, bet LNPA statūti izstrādāti 1945. gada maijā. 1946. gada 15. maijā sanāca I LNPA delegātu kongress, kas grozīja statūtus, 1947. gada 15. maijā notika II LNPA delegātu kongress. Pirmo statūtu laikā LNPA izdevusi divas, bet otro statūtu laikā — 20 instrukcijas partizāniem.

Partizānu atmiņās minēts cits LNPA dibināšanas skaidrojums. «Krieviem okupējot Austrumlatviju,» 1985. gada 6. augustā rakstīja

1 Turpat, 7. lp.

2 Turpat, 40. lp.

3 P. Supes 10 vīru lielās grupas segvārds bija «Lapland». — LVVA, P 82. f., 46. l., 2. lp.

Fr. Launags, «sāka spontāni, bez vācu atbalsta darboties nacionālie partizāni kā Latgalē, tā Vidzemē, no kureliešiem tur palika tikai dažas sīkākas grupas.» Jau 1944. gada septembrī Vidzemes vidienē darbību uzsāka plaši pazīstamā brāļu Rusovu grupa. Centrālvidzemes grupu apvienošanās Latvijas Nacionālo partizānu apvienībā (LNPA) notika 1946. gada jūlijā. To apgabala LNPA štāba uzdevumā veica A. Cīrulis («Vārpa»). V. Toma («Kārļa Lejas») nopratināšanā konstatēts, ka Latvijas Nacionālo partizānu apvienība (LNPA) Ziemeļaustrumu Latvijā izveidojās uz P. Supes («Ciniša») un A. Cīruļa («Circeņa»), («Vārpas») grupu bāzes 1945. gadā.

Pēc statūtiem, LNPA vadīja prezidijs, LNPA komandieris, viņa adjutants, nodaļu komandieri un sektoru komandanti. Štāba priekšnieks bija P. Supe («Cinītis»), viņa vietnieks A. Cīrulis («Vārpa»), bet ģenerālsekretārs V. Toms («Kārlis Leja»). LNPA apvienoja Viļakas, Alūksnes, Cēsu un Madonas apriņķu partizānu grupas. Pēc «Ciniša» nāves LNPA vadīja «Vārpa», bet pēc viņa krišanas 1948. gadā to vadīja V. Toms («Kārlis Leja»)¹.

LNPA, ja tā var teikt, bija arī savas diplomātiskās attiecības ar LK(b)P CK un NKVD. 1945. gada 20. septembrī, kā raksta LNPA komandieris A. Cīrulis («Vārpa»), Alsviķu pagastā starp LNPA, no vienas puses, un LK(b)P CK un LPSR NKVD, no otras puses, bijis noslēgts pamiers uz 12 dienām.²

Statūtu 20. paragrāfs noteica, ka LNPA vada apvienības prezidijs, kas sastāv no priekšsēdētāja, 5 vietniekiem, vicepriekšsēdētāja un vairākiem prezidija locekļiem.

K. Rusovs liecināja, ka LNPA ģenerālštābs, kas apvienoja visu apvienības partizānu grupu darbu un vadīja cīņu pret boļševikiem, pastāvēja kopš 1945. gada. Ģenerālštāba pienākumus izpildīja A. Cīruļa («Vārpas») grupa, kas sevi sauca par ģimenes štābu. K. Rusovs no 1946. gada augusta bija štāba pārstāvis. A. Cīrulis («Vārpa») nav atradies uz vietas, bet ar savu štāba grupu pārvietojies un izdevis rīkojumus LNPA štāba pārstāvjiem, kuri tos nodevuši partizānu grupām. Atskaites notikušas mutiski.³ K. Rusovam bijušas 5 grupas ar 40 cilvēkiem.

LNPA darbības apskatā arī A. Cīrulis («Vārpa») atzīst, ka tai kopš

1 LRP, Nr. 70241, 1. sēj., 2.—4. lp.

2 Turpat.

3 1949. gada 27. jūnija K. Rusova pratināšanas protokols. — LRP, Nr. 400012, 1. sēj., 303.—304. lp.

1945. gada bijuši sakari ar Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienību Dienvidlatgalē.¹

Starp LNPA grupām notikusi slepena sarakste uz rūtiņu papīra lapām.²

LNPA bija izstrādāta parolu sistēma. A. Cīrulis («Vārpa») bija izstrādājis «lentu paroles», kuras bija lietojamas tikai kaujas apstākļos, uzsirot lentu virs labās vai kreisās rokas elkoņa, pie cepures, pie labā vai kreisā pleca noteiktajā mēneša dienā. LNPA cīnītāji kaujas laukā varēja atšķirt savējos no «strebkiem» vai čekistiem.³ Bija izstrādātas signalizācijas paroles (divi sekojoši šāvieni), kas nozīmēja pulcēšanos, kā arī sazināšanās un aktu (darbības) paroles. Daļu parolu NKVD bija atklājusi (divi sekojoši šāvieni), un tāpēc ar 1947. gada 31. martu vairākas no tām atcēla.⁴

I. tabula

LNPA lentu paroles līdz 1947. gada 31. martam⁵

Nr. p. k.	Lentas vieta	Mēneša datumi
1.	Ap labo roku virs elkoņa	1., 7., 16., 18., 25., 31.
2.	Ap vidusjostu	6., 8., 14., 20., 27.
3.	Ap kreiso roku virs delnas	2., 9., 13., 19., 23., 26.
4.	Pie cepures	4., 10., 21., 28.
5.	Uz kreisā uzpleča	3., 11., 15., 22., 29.
6.	Uz labā uzpleča	5., 12., 17., 24., 30.

Pie ģenerālštāba, kā rakstīja A. Cīrulis, LNPA vadībā darbojās vairākas daļas. Šeit bija organizācijas un sakaru daļa, operatīvā daļa, izlūkošanas daļa, informācijas daļa, propagandas daļa, politiskā daļa un saimnieciskā daļa.⁶ Par šo daļu darbību mums pašreiz nav datu. Iespējams, ka katras daļas pienākumus pildīja viens vai daži LNPA Centra (štāba) grupas cīnītāji. LNPA pavēles, apkārtraksti, instrukcijas

1 LRP, Nr. 40012, 4. sēj., 40. lp.

2 Turpat, 1. sēj., 312.—313. lp.

3 Turpat, 4. sēj., Lentu paroles, 83. lp.

4 Turpat, 84., 86., 88. lp.

5 Sastādījis A. Cīrulis («Vārpa»). — Turpat, 83. lp.

6 Turpat, 40. lp.

publicētas ar ģenerālštāba un tā daļu parakstiem. LNPA ģenerālštābs neatradās uz vietas, bet pārvietojās pa apriņķiem. Partizānu arhīvs atradās glabāšanā pie K. Rusova. LNPA pastāvēja stingra vadības pārmantojamība. Pēc A. Cīruļa («Vārpas») nāves 1947. gada 7. jūlijā LNPA prezidijs (K. Rusovs) 1947. gada 6. augustā publicēja ziņojumu «Visiem LNPA prezidija pārstāvjiem, apgabalu, sektoru un vienību priekšniekiem sakarā ar Vārpas nāvi». Šajā dokumentā norādīts, ka pēc Vārpas nāves ciņa jāturpina agrāk noteiktā virzienā.¹

1946. gada vasarā notika LNPA militārās apmācības pēc Latvijas nacionālās armijas reglamenta.

Atsevišķās lielākās partizānu vienībās 1945. gadā, kā liecina atmiņas, notikušas apmācības un partizānu eksaminācija ar sekojošu dienesta pakāpju piešķiršanu.²

Visās lielākajās nacionālo partizānu vienībās par kaujas nopelniem un izdienu piešķīra militārās dienesta pakāpes atbilstoši Latvijas armijas reglamentam. Pastāvēja divi dienesta pakāpju piešķiršanas veidi. «Latvijas vanagu» vienība dienesta pakāpes piešķīra ar rakstisku pavēli, izsniedzot apliecību ar partizānu komandiera parakstu un zīmogu, un arī mutiski. LNPA dienesta pakāpju piešķiršana notika mutiski, LNPA prezidijā. Tā K. Rusovam («Salnam») 1946. gada jūlijā bija piešķirta seržanta, 1946. gadā — vecākā seržanta un 1947. gadā — leitnanta dienesta pakāpe.³

K. Rusovs bija viens no prezidija locekļiem. Pēc A. Cīruļa nāves K. Rusovs līdz 1948. gada vidum bija prezidija priekšsēdētājs, kas kopā ar savu adjutantu Zariņu («Briesmīgo») komandēja partizānus. K. Rusovs un Zariņš neatradās nevienā no partizānu vienībām, bet uzturējās atsevišķi.

LNPA komandieris leitnants K. Rusovs («Salna»), kurš pārvaldīja vācu un angļu valodu, ar savu adjutantu Zariņu («Briesmīgo») dzīvoja atsevišķi bunkurā Cēsu apriņķa Jaunpiebalgas pagasta Lielajā mežā. Viņu atrašanās vietu zināja tikai Ida Ducāns šī paša pagasta Neminu mājā.⁴

Viena no partizānu īpatnībām bija tā, ka lielākā daļa darbojās ar segvārdiem, un tikai nedaudzi vienībā zināja partizānu īstos vārdus. Tas bija efektīvs līdzeklis pret čekas paradumiem arestēt vai sodīt

1 Turpat, 122. lpp.

2 *Dukovskis Fr.* Uzticīgi tautai un tēvzemei. — Uz ežiņas galvu liku, 93. lpp.

3 LRP, Nr. 40012, 1. sēj., 305. lpp.

4 1948. g. jūlija pratināšanas protokols. — LRP, Nr. 40012., 1. sēj., 20.—24. lpp.

partizānu piederīgos — varēja apgalvot, ka partizāns bija pazudis vai aizbēdzis uz ārzemēm.

No otras puses, pastāvot nepietiekamam sakaru un pretizlūkošanas tīklam, partizānu kara beigās, trūkstot arī partizānu cīnītājiem, šo apstākli izmantoja, lai partizānos iekļūtu čekas ziņotāji.

LNPA jautājumu risināšanai bija paredzēts Mazais delegātu kongress, Lielais delegātu kongress un sektoru komandanti (20.§). LNPA formas tērps bija Latvijas armijas formas tērps un Latvijas armijas nozīmes un dienesta pakāpes. Dienesta pakāpju piešķiršanu veica prezidijs (27.§). LNPA bija paredzēts savs karogs, apbalvojumi (Partizānu Brīvības un Partizānu Goda krusti) (28.§). LNPA himna bija dziesma «Liec zobenu zem galvas un dziļi neiemiedz».

LNPA 1946. gada delegātu kongresa pieņemtajos statūtos bija noteikts, ka Latvijas Nacionālo partizānu apvienība (LNPA) ir nacionāla latvju militāri politiska organizācija, kas apvieno aktīvus brīvības cīnītājus un darbojas Latvijas okupācijas varai slepeni (1.§). Apvienība darbojas visā Latvijas teritorijā. Apvienības prezidijs atrodas Latvijā. Prezidija vadībā apvienības darbību sektoros vada komandanti (2.§). Tātad LNPA statūti paredzēja, ka LNPA būs visu Latvijas nacionālo partizānu militāri politiska organizācija. 3.§, kas noteica «Apvienības tiesības», bija teikts: «Apvienība atrod savas tiesības lēmumos, izteiktos Apvienoto Nāciju ietvaros un spēkā esošā Latvijas Satversmē, ka tā ir legāla Latvijas valsts organizācija un var izteikt zināmu latvju tautas gribu.» Šis paragrāfs piešķir LNPA tiesības darboties Latvijas Republikas likumu un latviešu tautas vārdā. Statūtu 4.§ noteica LNPA mērķus: «Apvienība nostāda par savu augstāko mērķi cīnīties ar ieročiem rokās un politiski kopā ar latviešu tautas lielāko vairumu par neatkarīgas demokrātiskas Latvijas Republikas atjaunošanu, 1940. gada 17. jūnijā nolaupītās tiesības atgūšanu un atjaunotā valstī tādu reformu izvešanu, kas paceltu visas latvju tautas labklājību un veicinātu latvju kultūras uzplaukumu un nodrošinātu Latvijas valsts patstāvību un neatkarību.»

A. Cīruļa («Vārpas») sastādītajos «Latvijas nacionālo partizānu statūtos» (1946.) bija paredzēts šāds partizānu svinīgā solījuma teksts: «Es, Latvijas nacionālais partizāns, svinīgi apsolos ievērot Latvijas Nacionālo partizānu apvienības statūtus, uz statūtu pamata dotās instrukcijas, pavēles, paklausīt bez ierunām saviem priekšniekiem. Es apsolos būt pret visiem taisnīgs, ievērot Latvijas likumus un visus man

uzticētos pienākumus veikt pēc labākās sirdsapziņas par godu Dievam un manai Dzimtenei, brīvai un neatkarīgai Latvijai.»¹

LNPA veica sevišķi plašu aģitācijas un propagandas darbu iedzīvotāju vidū. Pie LNPA štāba darbojās propagandas un politiskā nodaļa. LNPA izdeva informatīvo laikrakstu «Sudrabotā Saule» (1944.—1948.), kas iznāca 40 eksemplāros.² Bez tam avīze «Tēvzemei un Brīvībai» iznāca 50 eksemplāros. 1947. gada 1. martā izdeva skrejošu zinātniski populāri kulturāli politisku lapiņu «Hē — Hē».³ LNPA izdeva veselu rindu proklamāciju un uzsaukumu, tai skaitā proklamāciju 1946. gada 18. novembrī 50 eksemplāros.⁴ LNPA kā štāba dokumentus izdeva veselu rindu memorandu, aicinājumu, brīdinājumu apkārtrakstu LPSR valdībai, LK(b)P CK, milicijas darbiniekiem un «stukačiem». Viens no plašākajiem LNPA «Memorandiem» Latvijas PSR Augstākās Padomes priekšsēdētājam A. Kirhenšteinam, Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētājam V. Lācim un LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam nosūtīts 1946. gada 8. jūlijā.⁵ To «pa savu līniju» bija sadabūjis LPSR iekšlietu ministrs A. Eglītis un 1946. gada 21. septembrī «pilnīgi slepeni» krievu tulkojumā nosūtīja V. Lācim.⁶ Šajā dokumentā LNPA atzina, ka «pastāvošā latviešu valsts iekārta neatbilst starptautiskajām tiesībām un Apvienoto Nāciju hartas demokrātiskajiem principiem par nāciju tiesībām uz pašnoteikšanos». LNPA asi kritizēja NKVD un NKGB teroru «pret neaizsargāto tautas vairākumu», kas «nenovēršami ved pie pilnīgas neizbēgamas tautas iznīcināšanas tuvākajā laikā». LNPA konstatēja, ka «valsts saimniecības un ražošanas plāns, kurš sastādīts, nerēķinoties ar valsts saimnieciskajām iespējām, nekalpo Latvijas valsts un tautas interesēm», bet iznīcina Latvijas valsts un tautas eksistences materiālos pamatus. LNPA atzina, ka LPSR valdība un LK(b)P «kalpo panslāvisma un imperiālistiskā boļševisma mērķiem». LNPA, «apzinoties vēsturisko atbildību Latvijas nākotnes un latviešu tautas vitālo interešu priekšā», lūdza izbeigt teroru, izsūtīšanas un citas despotiskas darbības pret neaizsargātiem civiliedzīvotājiem — sievietēm, bērniem, vecīšiem, pārtraukt politiskās represijas. LNPA «Memoranda» prasību 2.§ atzīts, ka LPSR valdība un LK(b)P CK ir atbildīga par visu notiekošo. «Jūs nenoliedzami esat

1 LRP, K. Rusova krimināllieta Nr. 40012, 4. sēj., 35. lp.

2 Turpat, 127.—142., 149.—207. lp.

3 Turpat, 244. lp.

4 Отчет об изданиях 1946 г. — Turpat, 43. lp.

5 Turpat, 49. lp.

6 LVA, 270.f., 1. s apr., 199. l., 22.—24. lp.

vēsturiski atbildīgi, tāpat kā vācu okupācijas laikā 1941.—1944. g. Mēs prasām, lai no Latvijas teritorijas tiktu evakuētas nevajadzīgās un neattaisnojamās krievu okupācijas karaspēka daļas — Sarkanā armija, NKVD, NKGB daļas» (2.§).

Trešajā «Memoranda» priekšlikumu paragrāfā LNPA prasīja «Bez okupācijas karaspēka klātbūtnes un ietekmes veikt jau 1946. gadā brīvu tautas nobalsošanu par to, vai Latvijai palikt vai nepalikt PSRS sastāvā». Pretējā gadījumā «būsim spiesti pretoties ar visiem mūsu rīcībā esošiem līdzekļiem, lai aizkavētu latviešu tautas iznīcināšanu un Latvijas bojā eju, par ko kā mēs, tā arī jūs esat atbildīgi vēstures un starptautisko tiesību priekšā». Partizāni aicināja radīt apstākļus, «lai mēs kā īsteni demokrātiska valsts celtu savu dzīvi un partiju un šķiru demokrātisku sabiedrību, kas vienīgā var novest pie valsts uzplaukuma».

«Memorandu» bija sastādījis LNPA komandieris (prezidijs priekšsēdētājs) A. Cīrulis («Vārpa»).

1947. gada 1. jūnijā LNPA štābs ar pulkveža Raiskuma un adjutanta virsleitnanta Gobas parakstu publicēja apkārtrakstu (Nr. 27 — p-1) «Visiem Latvijas PSR milicijas dienesta darbiniekiem». Šajā apkārtrakstā LNPA štābs aicināja milicijas darbiniekus nodarboties tikai ar saviem tiešajiem pienākumiem, cīnīties pret noziedzniekiem. «Taču milicijas darbinieki neapkaro noziedzniekus, bet paši veic noziegumus un veic cīņu pret politiskajiem darbiniekiem, tā pārkāpjot savus pienākumus.» LNPA štābs aizrādīja, ka Vācijā policijas darbinieki par iejaukšanos politiskajās represijās nesen bargi sodīti. «Tāpēc,» rakstīja LNPA, «brīdinām Jūs un uzaicinām izpildīt vispārējos policijas dienesta pienākumus, nejaucoties politisko darbinieku attiecību procesā, kas neietilpst dienesta pienākumos un ir starptautisks noziegums.»¹

LNPA 100 eksemplāros izdeva proklamāciju «Publiskis brīdinājums spiegiem» un 80 eksemplāros nosūtīja brīdinājumus konkrētiem spiegiem.² Pēdējais brīdinājums rakstīts uz LNPA ģenerālštāba priekšnieka blankas ar stūra spiedogu «LNPA Centrālvidzemes štāba komandieris». To parakstījis pulkvedis Raiskums un adjutants Goba, apstiprinot ar LNPA Centrālvidzemes štāba apaļo zīmogu.

LNPA veica arī politisku aģitāciju. Ģenerālštābs parakstīja uzsaukumu «Latvijas pilsoņi».³ 1947. gada janvārī, pēc A. Cīruļa («Vārpas»)

1 LRP, K. Rusova kriminālieta Nr. 40012, 4. sēj., 64. lp.

2 Turpat, 43. lp.

3 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101.f., 9. apr., 69. l., 69. lp. Ģenerālštāba nosaukums uzsaukumā, iespējams, ieviests, lai palielinātu partizānu nozīmi.

norādījuma, K. Rusovs sastādīja un pavairoja uzsaukumu «Latvieši un latvietes», kuru nodeva partizānu grupu komandieriem izplatīšanai. Uzsaukums aģitēja pret 1947. gada 16. februāra LPSR AP vēlēšanām, aicinot tās boikotēt. «16. februārī,» teikts uzsaukumā, «nevienu balsi par komunistiem, nevienu nesabojātu vēlēšanu lapu par savas tautas postu un iznīcību.» Uzsaukumu bija parakstījusi «Tēvijas Brīvības Savienība».¹ LNPA komandieris A. Cīrulis («Vārpa») 1947. gada jūnijā izdalīja partizānu grupām tālākai izplatīšanai uzsaukumu «Latvieši». Šajā uzsaukumā, ko bija parakstījusi «LNPA ģenerālštāba PP (propagandas un politiskā daļa)», tika konstatēts, ka visa civilizētā pasaule ar ASV priekšgalā pieteikusi karu komunismam, «visu laiku noziedzīgākajai un varmācīgākajai totalitārajai varai, kura šodien apdraud cilvēci ar terorismu un postu, badu un iznīcību». «Lai viņi neaizmirst,» teikts uzsaukumā, «ka komunistu rīcība — sarkanā fašisma varmāku noziedzīgā darbība ir starptautisko tiesību pārkāpums. Visus viņus gaida otra Nirnbergas prāva un tās spriedums.»² Šiem Latvijas okupācijas varas darboņiem nebūs vietas brīvajā, demokrātiskajā Latvijā.

LNPA iejaucās to zemnieku saimnieciskajā darbībā, kas pārāk čakli nodeva uzliktās nodevas vai centās pārpildīt plānu. Šādiem zemniekiem bija domāts pulkveža Raiskuma un adjutanta Gobas 1947. gada 25. augusta apkārtraksts Nr. 35-v. «Gadījumā, ja Jūs neievērosit mūsu norādījumus,» teikts apkārtrakstā, «uzskatīsim Jūs par padomju varas piekritējiem un, ja tas mums liksies vajadzīgs, dosim pavēli Jūsu mājā izdarīt rekvizīciju, lai nodrošinātu ar pārtiku Latvijas Nacionālo Partizānu Apvienības attiecīgo daļu partizānus.»³ Apkārtrakstu bija uzrakstījis A. Cīrulis («Vārpa»), bet pārrakstījis uz mašīnas K. Rusovs. 1948. gada 20. jūnijā LNPA Centrālās vienības štāba priekšnieks leitnants Strauja (K. Rusovs) izsūtīja rakstu Nr. 8-p pienotavu vadītājiem, uzstājoties pret pārāk zema piena tauku procenta noteikšanu zemnieku nodotam pienam. «Uzdodam nekavējoties izbeigt nepareizu piena tauku % noteikšanu,» teikts vēstulē, «kuru CV štābs kvalificēs kā noziegumu pret latviešu tautas saimnieciskajām interesēm. Šī aizrādījuma neievērošanas gadījumā nodošu Jūsu lietu CV Partizānu tiesai, kuras spriedums kara laika apstākļos var būt Jums un Jūsu darbiniekiem liktenīgs.»⁴

1 LRP, K. Rusova krimināllieta Nr. 40012, 4. sēj., 72. l.p.

2 Turpat, 74. l.p.

3 Turpat, 62. l.p.

4 Turpat, 193. l.p.

1947. gada 7. novembrī tika publicēts «LNPA ģenerālštāba priekšnieka» «Apkārtraksts visiem medību biedrību priekšniekiem» (Nr. 11-CV). Lai partizāni labāk spētu konstatēt kaujas darbību, «Ar LNPA ģenerālštāba š. g. 11. pavēles 7.§, sākot ar 15. septembri, aizliegtas visāda veida medības valsts un privātajos mežos līdz 1948. gada 1. aprīlim.» Par šī partizānu rīkojuma nepildīšanu medniekiem tika noteikta personīgā atbildība. Apkārtrakstu K. Rusovs bija parakstījis kā «pulkvedis Raiskums» un arī «adjutants leitnants Goba».¹

A. Cīrulis («Vārpa») bija publicējis uzsaukumu «LK(b)P, LĻKJS, arodbiedrības biedriem, strādniekiem, darba zemniekiem un padomju intelligenci». Uzsaukums bija publicēts «Padomju Latvijas Komunistu Savienības Centrālās Komitejas vārdā», un tajā komunisti tika aicināti pārorientēties «Marksa—Engelsa—Leņina ideju garā», nemaz neminot Staļinu, kuru komunistu programma toreiz slavēja un portretēja katrā lauku avīzē, katrā sarkanajā stūrītī. A. Cīrulis aicināja komunistus un pārējos strādāt «jaunā ciešā un nedalāmā savienībā», tā vērstoties pret staļinisma dominanci teorijā un praksē.

Nacionālo partizānu pagrīdes literatūras un laikrakstu literārā analīze ir nākamo pētījumu uzdevums. Taču gribas minēt, ka plašākais četrus gadus regulāri izdots (1944.—1948.) partizānu laikraksts bija LNPA ģenerālštāba (CV štāba) laikraksts «Sudrabortā Saule». K. Rusova redakcijā laikraksts mašīnrakstā iznāca parasti 100 eksemplāru lielā skaitā. Laikrakstā bija četras pamatnodaļas — ievads, iekšzemes un ārējā informācija, LNPA CV partizānu štāba ziņojumi un daiļliteratūra. Politiskais ievadraksts nereti bija pieskaņots kādiem vēsturiskiem notikumiem vai jubilejām. Tā 1947. gada 7. novembra numura ievadraksts «Latvijas vēsturiskais stāvoklis» bija veltīts 1918. gada 18. novembra un 1919. gada 11. novembra atcerei.² Šeit publicēts arī raksts «Austrumnieciskā despotismā un terorismā». 1948. gada 30. janvāra ievadraksts «Jauno gadu iesākot» bija veltīts partizānu nākotnei: «Mēs cīnīsimies un aizstāvēsim tautas brīvību un tiesības, cik to atļauj mūsu spēku samērs ar pretinieku. ..mūsu rīcība būs tāda, kā to prasa latviešu tautas gods un pašlepnums.»³ 1947. gada 4. jūnijā ievadrakstā publicēja 1944. gada augusta uzsaukumu «Latviešu tautas likteņcīņa». 1947. gada 15. maija numurā ievadrakstā «Iedegsim brīvības

1 Turpat, 215. lp.

2 Turpat.

3 Turpat, 154. lp.

liesmu» K. Salna izteica cerību, ka «Gaisma nāk no Rietumiem».¹ 1947. gada 15. janvāra numurā «Latvijas nākotne» partizāni rakstīja: «Mums, partizāniem, šis nākotnes ceļa mērķis ir Latvijas brīvība.» Nereti ievadraksti bija nacionālpatriotiskā garā.

Otrā nodaļa, kas veltīta iekšzemes informācijai, atspoguļoja kā vietējo materiālu, tā izplatīja ārzemju raidstaciju ziņojumus par auksto karu, Padomju Savienības agresīvo politiku u. c.

Partizānu kustības vēsturniekam nozīmīgākā ir trešā nodaļa, kurā publicēti LNPA štāba ziņojumi. Tā 1946. gada 22. augustā LNPA štābs ziņoja, ka Vidzemē laupa krievu kareivji. Par karavīru laupīšanām visus iedzīvotājus lūdza ziņot LNPA štābam. Salīdzinot šo ziņojumu ar LK(b)P CK un LPSR TKP materiāliem, jākonstatē, ka šādus karavīru laupīšanas faktus atzina arī pati okupācijas vara.

1947. gada 15. janvārī publicēts aicinājums «Latvieši un latvietes! Boikotējiet 16. februāra vēlēšanas!»

1946. gada 12. augustā «Sudrabotā Saule» «LNPA ģenerālštāba ziņojumā» norādīts, ka partizānus izseko spiegi, par partizāniem pārgērbusies milicijas darbinieki un privātpersonas. «Sudrabotā Saule» publicēja 7 čekas ziņotāju vārdus, uzvārdus un adreses.² Dati par trim čekistu ziņotājiem kā oficiāls LNPA štāba paziņojums publicēts arī 1946. gada 1. augusta numurā. Šeit publicēts arī «LNPA štāba aicinājums iedzīvotājiem». «LNPA štābs,» teikts aicinājumā, «aicina cilvēkus atteikties no partizānu apdzirdināšanas, kuru rezultātā partizāni visbiežāk cieš nevajadzīgus zaudējumus.»³ «Sudrabotā Saule» 1947. gada 4. augusta numurā, ko parakstījis redaktors K. Rusovs ar segvārdu Grava, rakstā «Kangara ēnā» bija teikts: «Latviešu tautas nodevēja Kangara jaunākā paaudze cīnās ar tautas varoņa Lāčplēša garu, cenšoties pazudināt.» Raksts patiesībā atzina čekas ziņotāju pieaugošo ietekmi partizānu kustības iznīcināšanā.

1947. gada 4. augusta numurā publicēts «Sēru ziņojums»: «Lepnās sērās pieminam,» teikts ziņojumā, «7. un 1. jūlijā kritušos cīņu draugus, ka savu uzdevumu kritušie veikuši līdz galam, upurēdami savas dzīvības Latvijas brīvībai un neatkarībai.» 7. jūlija kaujā bija kritis arī LNPA komandieris A. Cirulis («Vārpa»). Sēru ziņojumu bija parakstījis LNPA ģenerālštābs.⁴

1 Turpat.

2 Turpat, 133. lp.

3 Turpat, 131. lp.

4 Turpat, 166. lp.

Tā «Sudrabotā Saule» veica lielu patriotiskās audzināšanas darbu, sniedza objektīvu informāciju par starptautisko un iekšējo stāvokli, informēja par svarīgiem partizānu cīņas jautājumiem. «Sudrabotai Saulei», kaut arī tās atsevišķi eksemplāri bija nonākuši čekas rokās, jau agrāk kā alternatīvam informācijas avotam bija liela nozīme kā pašu partizānu, tā viņu atbalstītāju un citu lasītāju garīgā stiprināšanā.

LNPA no 1944. līdz 1947. gadam izdevusi ap 1000 uzsaukumus. 1945. gadā LNPA nosūtījusi protesta vēstuli LPSR NKVD tautas komisāram A. Eglītim, pret masveidīgajiem arestiem. 1946. gada augustā un 1947. gada aprīlī LNPA nosūtījusi protesta vēstules LPSR valdībai.¹ Šo dokumentu izstrādāšanu un izsūtīšanu vadīja LNPA propagandas un politiskā nodaļa.

LNPA izdeva uz mašīnas un ar roku rakstītus uzsaukumus, žurnālu «Dzimtene», kuru veidoja Br. Martuževa. 1950. gadā, pārakstīti ar roku un izsūtīti pa pastu, iznāca žurnāla 7 numuri.²

Partizāni Ziemeļlatvijā 1947.—1948. gadā bija sadalīti vados pa 20—70 cilvēkiem. Vadi bija specializēti — kaujas, izlūku, sakaru, apgādes vads un štāba grupa.³

LNPA bija vispartizāniskāk organizētā lielākā nacionālo partizānu vienība, kas bija labi konspirēta un atradās pastāvīgā kustībā.

Partizānu organizācija atradās nepārtrauktu izmaiņu stāvoklī arī citās vienībās. Tā 1946. gada 13. septembrī iekšlietu ministrs A. Eglītis pilnīgi slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam, ka Ķēču pagastā darbojies «banda» ap 18 cilvēku sastāvā, ko komandējis Alfreds Vorka. Tagad viņš ar daļu «bandas» (16 cilvēkiem) legalizējies, nododot 9 automātus, 4 šautenes un 5 pistoles kopā ar vairāk nekā 1000 patronām. Taču vienam partizānam Jānim Riekstiņam bijusi ieroču noliktava, kurā glabājušās 37 šautenes un 4 ložmetēji. Divi no A. Vorkas vienības pārgājuši Riharda Strazdiņa «bandā», kura 8—10 cilvēku sastāvā darbojās Rīgas apriņķa Ķēču un Zaubes pagastos. R. Strazdiņa «banda» 1946. gada 1. jūnijā nošāvusi NKVD pilnvaroto Sergejevu. R. Strazdiņa «bandu» atbalsta arī daži Ķēču pagasta padomju un partijas aktīvistī. Tā, Drošības ministrijas aģents Zvankers izplāpājis partizāniem čekas noslēpumus.⁴

1 Turpat, 40. lp.

2 LRP, Nr. 30641, 1. sēj., 2.—4. lp.; Nr. 4683, 1. sēj., 82.—83. lp.

3 *Barkovskis J.* Bunkuru pilsēta. — Uz ežiņas galvu liku, 121. lpp.

4 LVA (LKP CK arhīvs), 101.f., 9. apr., 69. l., 117. lp.

Alūksnes novadā nacionālo partizānu grupējumi bijuši daudzos pagastos.¹

Kā redzams no K. Rusova sniegtajiem datiem, LNPA 1948. gada vasarā bija 7 partizānu grupas, kas darbojās Cēsu un Madonas apriņķos. LNPA Centrālo grupu vadīja K. Zomers, un tā 7 cilvēku sastāvā darbojās Dzērbenes, Veselavas, Taurkalnes pagastos. Dzērbenes grupā bija 8, Raunas grupā — 3, Liezeres grupā — 5, Vecpiebalgas grupā — 6 cilvēki. LNPA štāba grupā, kas pārvietojās pa visu Vidzemi un deva norādījumus cīņai pret padomju varu, bija 5—6 cilvēki. Krēmera grupā, kas darbojās Lubānas mežos, 1946. gadā bija 40 cilvēku, bet vēlāk — 10. Tātad LNPA slēgtajās vienībās 1948. gadā bija 45 partizāni. Sakari starp partizānu grupām vasaras periodā notika caur Centra grupu, parasti vienreiz mēnesī. 1948. gadā notikušas 2 apspriedes. Pēdējā bija notikusi 1948. gada 6. jūlijā, pulksten 12.00—13.00 Jaunpiebalgas pagastā, un tajā piedalījās 11 cilvēki. Sanāksmēs notikusi pieredzes apmaiņa, proklamāciju izdalīšana.

Partizānu vienību stratēģiskie plāni jāpēta atsevišķi. Taču jau tagad partizānu, sevišķi LNPA, dokumentos iezīmējas divas līnijas. Pirmā līnija projektēja rīcību pašreizējā stāvoklī. Par galveno stratēģisko līniju pašreizējos apstākļos LNPA uzskatīja partizānu dzīvā spēka saglabāšanu. Šajā sakarībā tipiska ir LNPA 1947. gada augusta «Instrukcija par LNPA slēgto vienību sagatavošanos ziemas periodam»,² ko bija uzrakstījis K. Rusovs. Instrukcijā bija noteikts, ka neviens, izņemot pašus partizānus, nedrīkst zināt partizānu mītnes. Tika uzdots savlaicīgi sagādāt pārtiku un malku visam ziemas perioda sniega laikam. Sniega laikā nevienam partizānam nebija atļauts atstāt savu vienību. Sakarus drīkstēja atjaunot ar citām vienībām tikai pēc sniega nokušanas. LNPA, kā redzam, pastāvēja viena no labākajām nacionālo partizānu konspirācijām Latvijā, kas ļāva tai visilgāk eksistēt kā organizācijai. Partizānu dzīvā spēka saglabāšana gaidāmajam Latvijas atbrīvošanas karam uzsvērta arī citos LNPA dokumentos. Otro — stratēģisko plānu izstrādi LNPA uzsākusi 1947. gada pavasarī.

LNPA bija gatavojusies Latvijas atbrīvošanas karam ASV un PSRS kara gadījumā. Tad atbilstoši 1947. gada 5. jūlijā izstrādātajai instrukcijai bija paredzēts organizēt Latvijā aizsardzības vienības pēc Latvijas

1 Zariņš A. Partizāni Alūksnes novadā. — Uz cīņas galvu liku, 211. lpp.

2 LRP, Nr. 40012., 4. sēj., 110. lp.

armijas parauga. Aizsardzības vienību «uztura sagādei drīkst izdarīt rekvizīcijas».¹

1947. gada aprīlī A. Cīrulis («Vārpa») izstrādāja «Aizrādījumus» sakaru tīkla sapostīšanai atbrīvošanas kara gadījumā. «Sakaru tīkla sapostīšanas attiecīgajā joslā,» teikts aizrādījumos, «jāizdara noteiktā datumā, katrai vienībai uzdevumus sadalot savstarpēji tā, lai nepaliktu nevienas dzīvas līnijas.»

«Latvijas dzelzceļu spridzināšanas kalendāriju atbrīvošanas vai kara gadījumā,» pēc kura bija paredzēts iznīcināt 11 dzelzceļa līnijas, tai skaitā dzelzceļu Rīga—Daugavpils,² K. Rusovs izstrādāja un 1947. gada maijā izdalīja partizānu grupu vadītājiem. Kalendāriju bija parakstījuši LNPA ģenerālštāba operatīvā daļa.³

1947. gada 5. jūlijā LNPA ģenerālštāba operatīvā daļa izdeva «Instrukciju LNPA un aizsardzības vienībām par rīcību ar gūstā saņemtajiem un arestētajiem atbrīvošanās kara laikā» (Nr. 7-P). Tā kā bija bīstami turēt cīņu laikā sagūstītos pretinieka cīnītājus, tika atļauts tos nošaut. «Nekavējoties izpildīt nāves sodu,» teikts «Instrukcijā», «visiem kara darbības rezultātā gūstā saņemtiem, kuri ar ieročiem rokās cīnījušies pret Latvijas valsts neatkarību.»⁴ Blakus nošaušanai uz vietas LNPA paredzēja arī partizānu kara tiesas. «LNPA daļām,» teikts «Instrukcijā», «un aizsardzības vienībām nodibināt partizānu kara tiesas trīs personu sastāvā, kuras nekavējoši izskata arestēto lietas un atkarībā no pierādījumiem par naidīgo darbību okupācijas varas laikā pret Latvijas valsts neatkarību un latviešu tautas dzīvības interesēm pieprasīt un izpildīt nāves sodu saskaņā ar Latvijas Kara sodu likumu par valsts un tautas nodevību.» Protams, cik tālu šie rikojumi izpildīti, jāpēta speciāli. Taču arī čekas veiktie partizānu nopratināšanas protokoli, kā redzēsīm, atzīst, ka sodīti galvenie partijas un padomju aktīvisti. To apliecina arī partizānu atmiņas. 1947. gadā nošāva Viļakas apriņķa Loginu ciema padomes priekšsēdētāju J. Circeni un Remtes pagasta milicijas pilnvaroto N. Vesteri.⁵

Jēkabpils un Madonas Pārupa grupas partizāni apšāva 6 kara komisariāta virsniekus.⁶

1 Instrukcija par aizsardzības vienību organizāciju un darbību pagastos kara gadījumā. — LRP, K. Rusova krimināllieta Nr. 40012., 4. sēj., 113. lp.

2 LRP, K. Rusova krimināllieta Nr. 40012., 4. sēj., 107. lp.

3 Turpat, 106. lp.

4 Turpat, 103. lp.

5 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101.f., 10. apr., 75. l., 48., 50. lp.

6 *Freimanis G.* Līdz brīvībai neatlika trīs dienas. — Uz ežiņas galvu liku, 134. lpp.

Partizānu tiesa pēc vietējo iedzīvotāju lūguma izskatīja apsūdzību pret Nautrēnu ciema padomes priekšsēdētāju Melni par nežēlību un varmācībām pret vietējiem iedzīvotājiem, piesprieda viņam nāves sodu, ko arī izpildīja.¹

Kā liecināja K. Rusovs, LNPA partizānu cīņām bija jāturpinās līdz neatkarīgas Latvijas valsts nodibināšanai. Pēc tam partizāniem jāieklaujas vadošajā politiskajā partijā — «Tēvzemes brīvības savienībā», kuras programmu un statūtus A. Cīrulis («Vārpa») bija piesūtījis 1946. gada aprīlī.²

Viens no svarīgākajiem dokumentiem, kas liecināja par nacionālo partizānu stratēģiskajiem mērķiem pēc Latvijas atbrīvošanas kara, kas notiktu kopā ar sabiedrotajiem pret PSRS, ir «Tēvzemes un brīvības Savienības (TBS) programma un pamatnoteikumi».³ Kaut arī uz šī dokumenta ar K. Rusova roku čekā 1948. gadā ir uzrakstīts, ka to sastādījis A. Cīrulis («Vārpa»), un dokuments no 1947. gada aprīļa glabājās K. Rusova arhīvā, spriežot pēc šī dokumenta satura un slīpējuma, tas ir kolektīvs, labi rediģēts darbs, kura izstrādē piedalījusies vismaz LNPA ģenerālštāba politiskā un varbūt arī citas nodaļas, stradājuši kompetenti juristi. TBS programma sastāvēja no 5 sadaļām. Pirmajā nodaļā «Ārpolitika» pirmajā paragrāfā bija paredzēts «Atjaunot Latvijas valsts faktisko suverenitāti (neatkarību) sakarā ar bijušajiem starptautiskajiem līgumiem un ANO deklarāciju, kur savas zemes valdītājs un likteņa lēmēja būtu pati latviešu tauta». Liela uzmanība šajā nodaļā pievērsta Latvijas valsts «nākošajām starptautiskajām attiecībām ar visām nācijām,» teikts programmā, «izņemot tās, kuras vērsās pret Latvijas neatkarību un ved Latvijai naidīgu politiku un propagandu». Sevišķa vērība Latvijas starptautiskajās attiecībās veltāma Baltijas valstīm. «Tuvas attiecības izveidot ar pārējām Baltijas valstīm, sevišķi Lietuvu un Igauniju.»

Runājot par iekšpolitiku, programma paredzēja, ka «Latvijas valsts atjaunojama kā nacionāla demokrātija Apvienoto Nāciju Organizācijas statūtu garā, izvedot brīvas, vienlīdzīgas, vispārējas, tiešas un aizklātas vēlēšanas». Paredzēts «Nodrošināt vēlēšanu tiesības visiem Latvijas pilsoņiem bez šķiru, sociālās izcelšanās, mantas un izglītības cenza izšķirības».

Trešajā iedaļā, runājot par tautsaimniecību, deklarēts, ka «Latvijas

1 Gleizds J. Latgales vanagi. — Turpat, 137. lpp.

2 LRP, Nr. 40012, 1. sēj., 304. lp.

3 LRP, K. Rusova lieta Nr. 40012, 4. sēj., 23.—26. lp.

valsts eksistences pamats ir lauksaimniecība». Paredzēts «Izvest agrārreformu, piešķirot zemi tās gribošiem bezzemniekiem, kas krievu un vācu okupācijas laikā nav noziegušies pret latviešu tautu un Latvijas valsts interesēm». «Lielos tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumus,» teikts programmā, «pakļaut kopējām valsts interesēm.» Tātad, autori projektēja lielo tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumu ierobežošanu. Vienu šīs ierobežošanas virzienu atklāja nākamais paragrāfs, nosakot, ka paredzēts «valsts atbalsts nacionālo tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumu izveidošanā». Sociālās politikas jomā bija paredzēta «veselības aizsardzība, brīva ārstēšana no pensijas vecuma, darba nespējas un invaliditātes gadījumā». Noteikta arī «darba un iespējami augsta dzīves līmeņa nodrošināšana strādniekiem». Tā laukos un pilsētās bija paredzēta visai sociāldemokrātiska programma.

Piektajā nodaļā «Izglītības politika» bija paredzēta brīva obligātā vispārējā izglītība. Programmas īstenošanā aicināti piedalīties visi Latvijas pilsoņi bez izšķirības.

TBS pamatnoteikumi paredzēja LNPA veidot kā «kopēju Latvijas nacionālo partizānu un Latvijas pilsoņu politisko organizāciju». Apgabalu, apriņķu un pagastu priekšgalā bija paredzēti centrālie biroji, ko «līdz Latvijas okupācijas varas satriekšanai» vadītu savienības locekļi, pārstāvji vai pilnvarotie.

TBS programma un pamatnoteikumi pierāda, ka LNPA bija konstruktīva organizācija, kas paredzēja Latvijai demokrātisku nākotni.

«Tēvzemes deklarācijā», kas pievienota minētajam dokumentam, teikts, ka «Tēvzemieši ir nacionāldemokrātiska cīņas savienība», ir «visu šķiru samierinātāji sociālisti». Tēvzemieši atzina privātīpašumu un «zina, ka privātīpašums ir attīstības lielākais un dabiskākais dzenulis, virzītājs». «Tēvzemes deklarācija» aicināja uz visu šķiru, ticību un novadu apvienošanu. Bez šādas plašas sociālas, teritoriālas, uzskatu brīvības bāzes partizānu kustība nevarēja pastāvēt. Nelegālais partizānu izdevums 1946. gada pirmajā numurā, kas iznāca K. Rusova («K. Pērkonā») redakcijā, publicēja «Tēvzemes brīvības savienības programmu».¹ Tātad dokuments bija sastādīts vismaz 1945. gadā.

---

1 Turpat, 128. lp.

3. Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienība (LTS(p)A) Latgalē

Dienvidlatgalē un Augškurzemē izveidojās trešā lielākā nacionālo partizānu vienība Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienība (LTS(p)A). Tāpat kā visā Latvijas teritorijā, arī šeit 1944. gada otrajā pusē pastāvēja daudzas nacionālo partizānu grupas.

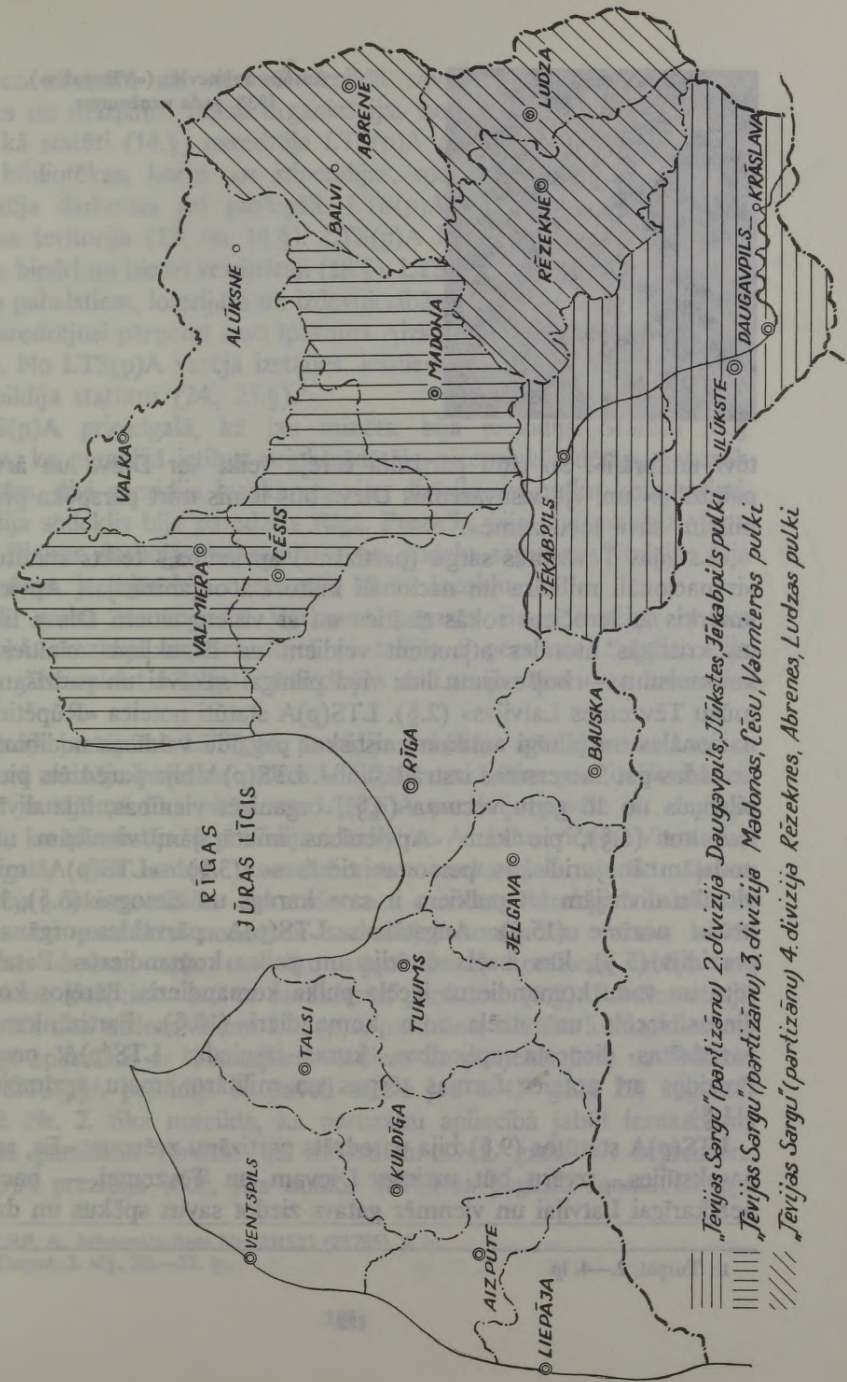
Viena no tām bija Romas katoļu Vanagu draudzes prāvesta A. Juhneviča partizānu vienība aptuveni 30 cilvēku sastāvā. Par vienības pastāvēšanu pie Vanagu baznīcas čeka bija uzzinājusi jau 1944. gada beigās. Tās tālākai izsekošanai vietējā skolā iecēla krievu skolotāju, kura par šo partizānu vienību izrādīja sevišķu interesi, taču vēlāk tika «novākta». 1945. gada janvārī A. Juhneviča partizānu vienībai izdevās no čekas uzbrukuma izvairīties un aiziet mežā.

Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienību 1945. gadā no izkaisītajām nelielajām nacionālo partizānu vienībām izveidoja Romas katoļu Vanagu baznīcas prāvests Antons Juhnevičs («A. Vientulis»). Atskaitē par 5. divīzijas kaujas darbību 1945. g. divīzijas komandieris rakstīja: «No kaujas operācijā saņemtajiem bandītu dokumentiem redzams, ka 1945. gada aprīlī—maijā bandītu grupas pēc kontrrevolucionārās pagrīdes norādījuma sākušas organizēties pēc armijas parauga stingri pēc teritoriālā principa (apriņķos un pagastos, divīzijās, pulkos, bataljonos, rotās un vados).»¹ Tāda organizācija esot LTS(p)A, kuras Daugavpils 5. partizānu pulka dokumenti ir saņemti. Apvienības statūtus izstrādāja Jānis Zelčāns («Zeltniņš») un papildināja A. Juhnevičs. Statūtus pieņēma «Krievu purvā» Līvānu pagastā 1945. gada jūlijā.² Statūti vairākkārt apspriesti un rediģēti. Statūti sastāvēja no 71 paragrāfa. To ievadā bija salīdzināti Hitlera un Staļina režīmi, pie kam Hitlera režīms atzīts par cilvēciskāku, bet pašreizējais stāvoklis raksturots kā «sarkanā nezvēra, Padomju Savienības asiņainā un nāvi neesošā verdzība». Pret to cīnās nacionālie partizāni, kuri pārstāv «visus Latvijas iedzīvotājus, dzīvos, mirušos un trimdā». Statūtu ievadā partizāni solīja «ne mazāk varonīgi cīnīties pret sarkano drakonu komunismu — boļševismu, kā cīnījās mūsu 1918. gada 18. novembra

¹ KVKA, 38673. f., 1 apr., 44. l., 3. lp.

² LRP, A. Juhneviča lieta Nr. 201523, 3. sēj.; «Apvienības statūti un protokolu grāmata», 17. lp.

Latvijas „Tēvijas Sargu” (partizānu) apvienības divīzijas un pulki 1945. gadā

„Tēvijas Sargu” (partizānu) 2. divīzija Daugavpils, Ilūkstes, Ķekabpils pulki
 „Tēvijas Sargu” (partizānu) 3. divīzija Madonas, Cēsu, Valmieras pulki
 „Tēvijas Sargu” (partizānu) 4. divīzija Rēzeknes, Abrenes, Ludzas pulki

Antons Juhnevičs («Vientulis»),
1938. gada uzņēmums

tēvi un brāļi». Šo cīņu partizāni cerēja veikt «ar Dieva un ārvalstu palīdzību» un, «ja visuvarenais Dievs būs lēmis mirt pārspēka priekšā, mīrsim savā tēvu zemē».¹

«Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienība,» teikts statūtu 1.§, «ir nacionāli militāra un nacionāli kulturāla organizācija.» Apvienības «mērķis ar ieročiem rokās cīnīties un ar visiem citiem Dieva likumu un kristīgās morāles atļautiem veidiem un līdzekļiem, cīnīties pret komunismu — boļševismu līdz viņa pilnīgai sakāvei un padzīšanai no mūsu Tēvzemes Latvijas» (2.§). LTS(p)A statūti noteica «Rūpēties par nacionālas un pilnīgi antikomunistiskas pagaidu valdības nodibināšanu un tādas pat Satversmes izstrādāšanu». LTS(p)A bija paredzēts pieņemt pilsoņus no 16 gadu vecuma (7.§), organizēt vienības, līdz divīzijām ieskaitot (6.§), pie kam «Apvienības militārajām vienībām un tās nodaļām ir juridiskas personas tiesības» (3.§). «LTS(p)A militāro vienību divīzijām un pulkiem ir savs karogs un zīmogs» (8.§), kā arī krūšu nozīme (15.§). Augstākais LTS(p)A pārvaldes orgāns bija prezidijs (5.§), kas iecēla divīziju un pulku komandierus. Bataljonu, rotu un vadu komandierus iecēla pulka komandieris. Pārējos komandierus iecēla un atcēla rotu komandieri (10.§). Partizāniem bija paredzētas dienesta apliecības, kuras izsniedza LTS(p)A prezidijs. Prezidijs arī noteica formas tērpus un militāro amatu apzīmējumus (11.§).

LTS(p)A statūtos (9.§) bija paredzēts partizānu zvērests: «Es, apakšā parakstījies..., zvēru būt uzticīgs Dievam un Tēvzemei — nacionāli neatkarīgai Latvijai un vienmēr gatavs ziedot savus spēkus un dzīvību

¹ Turpat, 2.—4. lp.

tai. Bez ierunām un vienmēr izpildīt savu priekšnieku rīkojumus, pavēles un neizpaust mūsu organizācijas noslēpumus.»

Tā kā statūti (14.§) paredzēja LTS(p)A rīkot sarīkojumus, ekskursijas, bibliotēkas, korus un stipendijas, rodas iespaids, ka LTS(p)A paredzēja darboties arī puslegāli. LTS(p)A darbības zona bija visa Latvijas teritorija (13. un 14.§). LTS(p)A bija paredzēti goda biedri, aktīvie biedri un biedri veicinātāji (18.§). LTS(p)A ienākumus paredzēja gūt no pabalstiem, loterijām un izdevniecībām (28.§). Bez tam LTS(p)A bija paredzējusi pārņemt savā īpašumā Aizsargu organizācijas īpašumus (29.§). No LTS(p)A varēja izstāties, iesniedzot lūgumu, vai arī izslēgt, ja nepildīja statūtus (24., 25.§).¹

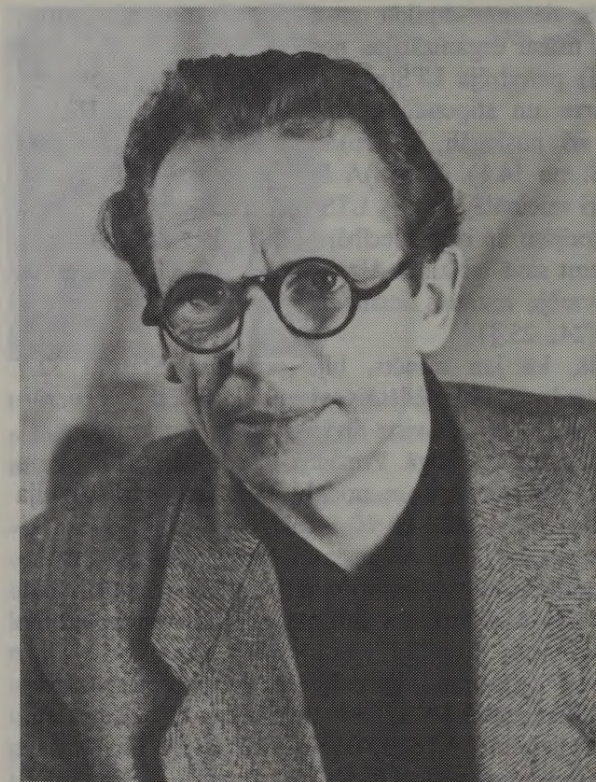
LTS(p)A priekšgalā, kā jau minēts, bija prezidijs. Statūtu 32.§ noteica, ka prezidijā ietilpst priekšsēdētājs, vicepriekšsēdētājs, ģenerālsekretārs, divi prezidija locekļi un visu divīziju un pulku komandieri. Prezidija sēdekļis bija paredzēts Rīgā. Prezidijs bija ievēlams uz vienu gadu. Blakus darbojās kopsapulces un nodaļu sapulces. Nodaļas bija pilntiesīgas, ja tajās bija ne mazāk kā 10 locekļi.

1945. gada 24. augustā Vārkavas pagasta Beņa mežņā notika LTS(p)A prezidija sapulce, kurā piedalījās 5 personas. Sapulce bija veltīta galvenokārt LTS(p)A attiecībām ar Latvijas tautu un komunistiem.²

Pirmajā jautājumā LTS(p)A prezidijs publicēja uzsaukumu «Latvieši», kurā aicināja latviešus stāties LTS(p)A un cīnīties pret boļševikiem. Otrajā jautājumā tika pieņemta LTS(p)A prezidija pavēle Nr. 1. Šajā pavēlē, ko parakstīja 4 prezidija locekļi ar A. Juhneviču («Vientuli») priekšgalā, tika uzdots komandieriem «nekavējoši uzsākt tautas nodevēju čekistu-miliču apkarošanu», «visiem līdzekļiem aizkavēt labības un produktu nodošanu sarkanajai komunistu varai», kavēt kulšanas darbus, ceļu un tiltu atjaunošanu, konfiscēt labību un produktus, kuri tiek vesti uz savākšanas punktiem (1.§). Pavēles otrajā paragrāfā tika uzdots visiem LTS(p)A partizānu vienību komandieriem izsniegt apliecības ar kristītajiem vārdiem un pieņemtajiem uzvārdiem. Taču LTS(p)A prezidijs šo pavēli atcēla jau 1945. gada 29. augustā. Pavēlē Nr. 2. tika noteikts, ka partizānu apliecībā jābūt ierakstītam īstajam partizāna vārdam un uzvārdam. 1945. gada 27. septembra LTS(p)A prezidija sēdē, kas notika Vārkavas pagastā Ignata Cietaja

1 LRP, A. Juhneviča lieta Nr. 201523 (28785), 5. lp.

2 Turpat, 3. sēj., 30.—31. lp.

**Jānis Baltmanis («Brāzma») pēc soda izciešanas,
1959. gada uzņēmums**

šķūnī, atkal atcēla lēmumu rakstīt partizānu dokumentos īstos uzvārdus, atstājot tikai kristīto vārdu.¹ Tas liecina, ka LTS(p)A prezidijs bija nonācis pie atzinuma, ka uzvārdu rakstīšana partizānu dokumentos ir oficiāla partizānu dekonspirācija, kas bija bīstama. Arī partizānu piederības dokumentu izsniegšana ar kristītajiem vārdiem un pieņemtajiem uzvārdiem no šī viedokļa bija stingri kritizējama.

Blakus LTS(p)A statūtiem, kuri saglabājušies vairākos eksemplāros Latgalē, Kurzemē, Rīgā un Vidzemē, bija «Latvijas Tēvijas sargu

---

1 LRP, Nr. 201523, 3. sēj., 33. lp.

Apliecība № 7

168

Šīs apliecības uzņēmētājs
dzimis..... dēv. Rēzeknes apr.....
darbojās L. T. S. [partizānu] apvienībā
6. Rēzeknes pulkā..... bēdļonā..... notie

Uzņemts: .....
Ierēn. amats: .....

L. T. S. partizānu Rēzeknes
pulkā kom. ~~Stabā~~

Štāba priekšnieks: Radzīņš

LTS (p)A. 6. Rēzeknes pulka partizānu apliecība

(partizānu) apvienības organizācijas un darba instrukcija». Šī instrukcija saglabājusies LTS(p)A prezidija vicepriekšsēdētājas V. Mundures («M. Skujas») apsūdzības lietas lietisko pierādījumu sējuma krievu tulkojumā.¹ Instrukcija bija izdota 1945. gada jūlijā ar 7 parakstiem un kārtoja trīs jautājumus — organizāciju, komandieru nozīmēšanu un dienesta nozīmju lietošanu. Runājot par organizāciju, instrukcija noteica, ka LTS(p)A «organizē visā Latvijas teritorijā neatkarīgās Latvijas atbrīvošanas organizācijas pēc Latvijas armijas un aizsargu parauga». Šeit sniegts arī zvēresta teksts un noteikts, ka visiem partizāniem zvērests jāpieņem līdz 1945. gada 25. augustam, pie kam zvērestu pieņēmušo partizānu saraksti glabājami pulka štābā. Vēlāk iestājušies partizāni jāzvērina katrs atsevišķi (VI nod.).

1 Инструкция по организации и работе защитников отечества партизан Латвии. — LRP, Nr. 22233, 4. sēj., 20.—22. lp.

Instrukcijas trešā nodaļa noteica partizānu dienesta nozīmes pēc aizsargu organizācijas parauga. Divīzijas komandierim bija jāvalkā 3 kubveida zvaigznes, bet divīzijas komandiera palīgiem, nodaļu priekšniekiem un pulku komandieriem — 2 kubveida zvaigznes. Pulku komandieriem, viņu palīgiem un bataljonu komandieriem jāvalkā 1 kubveida zvaigzne. Rotu komandieriem, bataljonu štābu priekšniekiem, divīziju un pulku komandieru adjutantiem, pulku saimniecības daļu priekšniekiem bija noteiktas 3 parastās zvaigznes. Rotu komandieru palīgiem bija 2, bet vadu komandieriem — 1 parastā zvaigzne. Viena parastā zvaigzne uz platas uzšuves bija jāvalkā bataljonu un rotu seržantiem, mantziņiem un rotu ieroču pārziņiem. Vadu seržantiem bija trīs, grupu komandieriem — divas, bet grupu komandieru vietniekiem — viena, parastā uzšuve. Sanitārajam personālam bija tāda pati pakāpe kā vienībai, pie kuras viņus piekomandēja. Vecākajam feldšerim un vecākajām māsām bija noteiktas rotu komandieru uzšuves, bet parastajiem feldšeriem un māsām — vadu komandieru uzšuves. Uzpleči bija noteikti melnā krāsā 5x11 cm izmērā. «Uz uzpleciem,» teikts instrukcijā, «jāpiestiprina lentīte nacionālajās krāsās, bet pie cepures atļauts valkāt aizsargu ozollapas.» Partizāniem bija atļauts valkāt Latvijas armijā un leģionā iegūtās goda zīmes (IV nod.). Ja nebija formas tērpa, tad uz civilā apģērba kreisās rokas piedurknes virs locītavas valkājama 10 cm plata lenta nacionālajās krāsās.

Statūti tika apspriesti LTS(p)A sanāksmē 1945. gada 5. oktobrī Līvānu pagasta Krievu purva Peisu salā. To vadīja LTS(p)A 2. divīzijas komandieris virsleitnants K. Blūms («K. Misters»).¹ Sapulcē piedalījās Dvietes, Preiļu, Meirānu, Madonas, Rīgas, Lielvārdes, Rubeņu, Daugavpils, Ilūkstes, Līvānu, Jelgavas un Cēsu novadu partizānu pārstāvji. LTS(p)A sapulce, kā tas redzams no protokola, atzina, ka J. Zelčāns («Zeltiņš») labi izstrādājis statūtus, un tos ar labojumiem 10., 32. un 38.§ pieņēma. Otrais jautājums bija LTS(p)A prezidija vēlēšanas. Par LTS(p)A prezidija priekšsēdētāju ievēlēja A. Juhneviču («Vientuli») (Rēzeknes novads), par vicepriekšsēdētāju — K. Misteru (Cēsu novads), par otro vicepriekšsēdētāju — Valeriju Munduri («Martu Skuju») (Rīgas novads), par locekli — O. Timermani («Mežzini») no Madonas, bet par ģenerālsekretāru — J. Zelčānu («Zeltiņu»). Prezidijā par pilntiesīgiem locekļiem ievēlēja 3. divīzijas komandieri D. Mežsargu no Lubānas, pulka komandieri St. Urbānu

1 LRP, Nr. 201523., 3. sēj., 20. lp.

(«Kalpaku») no Ilūkstes, pulka komandieri P. Ciniči («P. Supi») no Balvu nodaļas un komandieri A. Startu no Preiļiem.¹ Trešais sanāksmes jautājums bija partizānu cīņas stāvoklis. LTS(p)A sanāksmē apsprieda 2. divīzijas komandiera K. Blūma («Mistera») ziņojumu par partizānu kustības organizācijas stāvokli Rēzeknes novadā un 3. divīzijas komandiera D. Mežsarga ziņojumu par partizānu organizācijas stāvokli Vidzemē un Ziemeļlatgalē. Ilūkstes pulka komandieris St. Urbāns («Kalpaks») ziņoja par stāvokli Ilūkstes novadā. J. Rudzāts («Rūsiņš»), 2. divīzijas informācijas un izlūkdaļas priekšnieks, ziņoja par vietējo un starptautisko stāvokli.

Ceturtais sanāksmes darba jautājums bija sakaru dibināšana ar citiem Latvijas partizāniem, kaimiņvalstu partizāniem un ārvalstīm. K. Blūmam («Misteram») tika uzdots kopā ar Jēkabpils LTS vadību «uzņemt sakarus» ar Rēzeknes mežos esošajiem partizāniem, J. Rudzātam («Rūsiņam») un St. Urbānam («Kalpakam») — «uzņemt sakarus» ar Polijas un Lietuvas partizānu vadību. V. Mundurei («M. Skujai») tika uzdots stāties sakaros ar ārvalstu pārstāvjiem Rīgā, J. Zelčānam («Zeltiņam») tika uzdots «uzņemt sakarus» ar Igaunijas partizāniem, «ja tādi būtu». (1945. gada 11. novembra sēdē J. Zelčāns («Zeltiņš») ziņoja, ka sakari ar LNPA Ziemeļvidzemē ir uzņemti.) A. Juhnevičam («Vientulim») bija uzdots «organizēt Rēzeknes partizānu pulku un caur garīdzniecību uzņemt sakarus ar ārzemēm». LTS 2. divīzijas instruktoru daļas vadītājam Jānim Klimkānam («J. Kālam») bija uzdots veikt darbu «komunistu-čekas nodarīto zvērību, laupīšanu, dedzināšanu hronikas sarakstīšanai un materiālu vākšanai».² (1946. gada oktobrī LTS(p)A sastādīja deklarāciju, kurā lūdza Angliju un ASV iejaukties boļševiku zvērību novēršanai Latvijā).³

1945. gada 1. decembrī LTS(p)A prezidija sēde notika Meirānu pagasta Krasta mājās. Prezidijs pieminēja kritušo 2. divīzijas komandiera vietnieku Juri Rudzātu («Rūsiņu»), kas bija viens no LTS dibināšanas ierosinātājiem. Prezidijs uzdeva partizānu vienībās turpmāk noturēt svinīgus 11. un 18. novembra dievkalpojumus, «aizlūdzot Dievu par kritušajiem varoņiem un (izlūdzot) Dieva palīgu un svētību brīvības atgūšanas darbā». Prezidijs apstiprināja «Instrukciju LTS(p)A apriņķu, pilsētu, pagastu pilnvarotiem un sekciju «Tautas pašpalīdzība» darbībai» (1.—17.§). Uz LTS statūtu 14.§ pamata apriņķos, pilsētās un

1 Turpat, 21. lp.

2 Turpat, 22. lp.

3 Turpat — Novērošanas lieta Nr. 28785, 38. lp.

pagastos bija organizējamas sekcijas, kas palīdzētu nokārtot partizānu aprūpi.¹

Ar līdzīgu nolūku, ieskaitot medicīniskās palīdzības sniegšanu, pie LTS 2. divīzijas nodibināja Dāmu komiteju.

Nākamajā LTS prezidija sēdē 1945. gada 7. decembrī Dāmu komitejas priekšiece Anna Krūmiņa «ienes priekšlikumu organizēt visās militārajās vienībās un visos pagastos sanitāros punktus».

Nolūkā iesaistīt jaunatni, sākot ar 14 gadu vecumu, partizānu lapiņu un literatūras izplatīšanā, LTS prezidijs apstiprināja «Pagaidu instrukciju pulciņu «Jaunais Ērglis» darbībai» (1.—18.§). Par šīs organizācijas priekšnieku iecēla Jāni Klimkānu («Kālu»)². Prezidijs par LTS zīmogu apstiprināja bijušās «Nacionālo Latvijas atvaļināto karavīru biedrības» zīmogu.

Arī pie LNPA, kā 1945. gada 15. decembra sēdē ziņoja A. Cinišis («P. Supe»), darbojās «Nacionālā jaunatnes organizācija», kura daudz palīdz partizāniem viņu izdevumu izplatīšanā Viļākā, Balvos, Madonā, Cēsis, Smiltēnē un Gaujienā.³

Jau 1945. gada 11. novembra sēdē LTS(p)A prezidijs nodibināja partizānu ordeni «Kalpaka krusts» ar trim šķirām. Ar ordeņa «Kalpaka krusts» domes (O. Mežzinis, D. Mežsargs, J. Kāls) 1945. gada 11. novembra lēmumu ordeni «Kalpaka krusts» piešķīra 46 partizāniem un to komandieriem. «Kalpaka krusta» pirmo šķiru piešķīra LTS 2. divīzijas komandiera vietniekam Jurim Rudzātam («Rūsiņam») (pēc nāves). Ar «Kalpaka krusta» otro šķiru apbalvoja LTS 2. divīzijas komandieri K. Blūmu («Misteru»), Ilūkstes pulka komandieri St. Urbānu («Kalpaku») un Daugavpils pulka komandieri A. Strautu. Ar 3. šķiras ordeni apbalvoja 4. divīzijas komandieri D. Mežsargu un 3. divīzijas komandieri A. Ciniši.⁴

1945. gada 15. decembra LTS prezidija sēdē, kas notika Rubenes pagasta Mežvidu mājās, ziņoja, ka uzņemti sakari ar Kurzemes, tāpat arī ar Igaunijas partizāniem, kuriem savukārt pastāv sakari ar Somijas partizāniem. Šajā LTS(p)A prezidija sēdē A. Cinišis («P. Supe») ziņoja, ka viens no LNPA galvenajiem mērķiem ir uzlabot sakarus ar LTS(p)A un LNPA, «lai izstrādātu kopēju darbības programmu». Kā vienu no šādiem kopdarbības projektiem

1 Turpat — Nr. 201523., 3. sēj., 41.—42. lp.

2 Turpat, 45. lp.

3 Turpat, 74. lp.

4 Turpat, 170. lp.

apsprida rīcību par PSRS AP vēlēšanu boikotu 1946. gada ziemā un nolēma publicēt uzsaukumu.¹

Tā redzam, ka notikušas 5 protokolētas LTS(p)A prezidija sēdes. Tajās apskatīti militāri, politiski un saimnieciski jautājumi. Izveidota LTS(p)A militārā struktūra ar iedalījumu divīzijās un pulkos 9 Austrumlatvijas apriņķos. Organizēta jaunatnes organizācija partizānu propagandas materiālu izplatīšanai. Saimnieciskajā jomā izveidota partizānu apgādes un medicīniskās aprūpes organizācija, kas balstījās uz partizānu atbalstītājiem.

LTS(p)A izdeva savu laikrakstu «Tēvzemes Sargs», kura redaktore bija V. Mundure («Marta Skuja»). Laikraksta apakšnosaukums bija «Nacionālā neatkarība un komunisms». Laikraksts, spriežot pēc saglabājušajiem numuriem, izdots 1945. gadā. Taču savu ideju propagandas jomā LTS(p)A stipri atpalika no LNPA.

Īpaši jāpaskaidro pie LTS(p)A militārās struktūras un organizācijas.

1945. gada 11. novembra prezidija sēdē nolēma organizēt LTS(p)A partizānus pēc teritoriālā principa. Prezidijs nolēma 2. divīzijā ietilpināt Daugavpils, Ilūkstes, Jēkabpils apriņķu pulkus, 4. divīzijā — Madonas apriņķa (9. pulku), Cēsu un Valmieras apriņķu pulkus. 3. divīzijā ietilpināja Rēzeknes, Abrenes (3. pulku) un Ludzas pulku.²

Tā LTS(p)A bija visu Latviju aptveroša militāra struktūra.

2. tabula

Latvijas armijas un LTS(p)A divīziju nosaukumi

	Latvijas armijā	LTS(p)A	komandieris
1. divīzija	Kurzemes	Kurzemes	?
2. divīzija	Vidzemes	Zemgales	K. Blumbergs («Blūms», «Misters»)
3. divīzija	Latgales	Latgales	P. Supe («Cinītis»)
4. divīzija	Zemgales	Vidzemes	D. Mežsargs

LTS(p)A bija organizēta četrās divīzijās pēc Latvijas armijas parauga, nosaucot šīs divīzijas Latvijas apgabalu vārdos. Taču atšķirībā no Latvijas armijas LTS(p)A divīzijas bija nosauktas apgabalu ģeogrāfiskā izkārtojuma kārtībā — Kurzemes, Zemgales, Latgales un Vidzemes

¹ Turpat, 45. lp.

² Turpat.

divīzijas. Partizānu divīziju numerāciju sāka tradicionāli ar 1. Kurzemes divīziju.

Katrā divīzijā bija trīs partizānu pulki ar aprīņķu nosaukumiem. Iedalījumā pulkos bija sekots nevis Latvijas armijas, bet aizsargu organizācijas tradīcijai. Pulki dalījās 2—3 bataljonos, bataljoni — rotās un vados. Vienību priekšgalā bija komandieri, viņu vietnieki, štābu priekšnieki. Komandieriem bija adjutanti, izlūkošanas daļu priekšnieki.

3. tabula

Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienības organizācija 1945. gada otrajā pusē¹

Prezīdija priekšsēdētājs — A. Juhnevičs («Vientulis»)

Vicepriekšsēdētājs — K. Blumbergs («K. Mistērs», «Blūms»)

Vicepriekšsēdētājs — V. Mundure («M. Skuja»)

Ģenerālsekretārs — J. Zelčāns («J. Zeltiņš»)

Štāba adjutants, Jaunatnes organizācijas «Jaunais Ērglis» vadītājs —
Jānis Klimkāns («Kāls»)

I Kurzemes partizānu divīzija?

II Zemgales partizānu divīzija:

divīzijas komandieris — virsleitnants K. Blumbergs («Mistērs»,
«Blūms»)

Kom. v. p. i. — Juris Rudzāts («J. Rūsiņš») (arī informācijas
un izlūkdaļas priekšnieks), vēlāk — T. Burtņieks

Divīzijas intendants — A. Gavars («Zvaigzne»)

Ilūkstes partizānu pulks:

Komandieris — St. Urbāns («Kalpaks»)

Jēkabpils partizānu pulks:

Komandieris — P. Pormalis,

vēlāk — J. Pormalis

Daugavpils 5. partizānu pulks:

Komandieris — Juris Rudzāts («Rūsiņš»),

vēlāk — J. Kunderāts («Misiņš»)

IV Vidzemes partizānu divīzija:

Divīzijas komandieris — kapteinis Roberts Zarenko

1 LRP, Nr. 22233, 4. sēj., 110.—112. lp.

(«Mežsargs», «Dāvis», «Timermanis»)

Madonas 9. partizānu pulks:

Komandieris — Oskars Līdaks («O. Mežzinis»)

Atsevišķā bataljona komandieris — Jānis Alksnis
(«Kamols»)

adjutants — Jānis Milbergs

Cēsu partizānu pulks:

Komandieris — A. Cīrulis («Vārpa») (LNPA)

Valmieras partizānu pulks:

Komandieris ?

Dāmu komiteja — A. Krūmiņa

Madonas apr. Dāmu komitejas priekšiece — Anna Dreimane

III Latgales partizānu divīzija:

Divīzijas komandieris — P. Supe («Cinītis»)

Rēzeknes partizānu pulks:

Komandieris — St. Strods («Tāļivaldis»)

Abrenes 7. partizānu pulks:

Komandieris — P. Supe («Cinītis»)

Ludzas partizānu pulks:

Komandieris ?

Zināmu liecību par LTS(p)A divīziju un pulku darbību sniedz vairākas LTS 2. un 3. divīzijas un 5. pulka pavēles, kuras kā lietišķie pierādījumi saglabājušās A. Juhneviča («Vientuļa») lietā. Divīzijas pavēles parasti sastāvēja no trim pamatiedaļām. Pirmajā iedaļā īsi bija raksturota vispārējā situācija, otrajā — ienaidnieka stāvoklis, bet trešajā — partizānu stāvoklis un uzdevumi. Tā 4. LTS divīzijas komandiera O. Mežsarga 1945. gada 10. oktobra pavēlē, sākot formēt šo divīziju Abrenes, Madonas u. c. Ziemeļlatvijas apriņķos, par 7. Abrenes pulka komandieri iecelts A. Cinītis, iecelts arī Madonas pulka komandieris (1.§), noteikts «Jaunus partizānus uzņemt, sevišķu vērību piegriežot partizānu uzticamībai». Runājot par partizānu mītnēm, tika noteikts, ka labvēlīgos apstākļos partizāni var dzīvot grupās, bet ne mazāk par 20 cilvēkiem. Ziņešu dienestā uzdots nozīmēt ne mazāk kā 2 cilvēkus (7.§). Pavēlē noteikts nelietot vāciešu MPi municiju, jo patronās maz pulvera un lode paliek stobrā (8.§). Uzdots informēt divīziju par kaujas darbību (9.§).

2. LTS divīzijas komandiera 1945. gada 10. augusta pavēle Nr. 002 ieteica taupīt municiju un ieročus, izteica pateicību par veiksmīgām

kaujām. Komunistu avīzēs publicēto aicinājumu legalizēties pavēle raksturoja kā komunistu mēģinājumu prasīt izlīgumu.

2. LTS divīzijas 1945. gada 11. novembra pavēlē par Jēkabpils pulka komandieri divīzijas komandiera p. v. i. J. Rudzāts («Rūsiņš») iecēla J. Viesturu. Nolūkā papildināt partizānu rindas pavēle uzdeva stāties sakaros ar no gūsta pārnākušiem leģionāriem: «Uzdodu visiem vienību komandieriem ar tiem uzņemt sakarus un apgādāt viņus ar ieročiem. Šie vīri mums ir spēcīgs palīgs cīņā pret boļševismu, jo viņi savu stāju jau parādījuši leģionāru rindās Austrumu frontē.»¹

A. Juhneviča lietā saglabājušās vairākas 5. Daugavpils LTS pulka pavēles, kas izdotas 1945. gada jūnijā un jūlijā. Tā 5. LTS 1945. gada 15. jūnija pavēlē, ko parakstījis pulka komandieris J. Rudzāts («Rūsiņš»), noteikts partizāniem paplašināt zemnieku sētu aizsardzību pret boļševiku arestiem un rekvizīcijām. «Tāpēc,» teikts pavēlē, «kur vien tas iespējams, pāriet uz patruļu un novērošanas apsardzības dienestu.» Partizāniem tika uzdots pa 1—2 uzturēties ceļu un māju tuvumā, lai varētu sniegt palīdzību. Pavēlē uzdots nodibināt sakarus ar citām partizānu vienībām, visus valstiski domājošus cilvēkus iesaistīt medicīnas dienestā, katrai rotai iegādāties rakstāmmašīnu. Atgādināta pulka 1945. gada 5. jūnija pavēle Nr. 001, kas aizliedz nevajadzīgu šaudīšanu, jo tā tērē munīciju. «Dzēruma stāvoklī,» teikts pavēlē, «tiek pielaista bez vajadzības šaudīšanās, tā nododot savu atrašanās vietu.»²

Saglabājušies dokumenti, ka divīzijas komandieris nosūtījis partizānus organizēt jaunas partizānu vienības, vienlaikus ieceļot savus partizānus par šo vienību komandieriem.

5. LTS pulka 1945. gada 25. jūnija pavēle Nr. 003 III, IV un V bataljonu komandieriem uzdeva organizēt partizānu rotas. Tā 1. rotas komandierim tiks uzdots organizēt III bataljonu, 21. rotu Vīpes pagastā, 22. rotu — Ungurmuižas pagastā, 23. rotu — Atašienes pagastā un 25. rotu — Stirnienes pagastā. Par III bataljona komandieri pulka komandieris iecēla 1. rotas komandieri. 4. rotas komandierim pavēle uzdeva organizēt IV bataljonu ar 2. rotu Preiļos, 3. rotu Vārkavā un 11. rotu Višķos. Par IV bataljona komandieri iecēla 4. rotas komandieri. 5. rotas komandierim pavēle uzdeva noorganizēt V. bataljonu, iekļaujot tajā 5. rotu (Kalupe), 6. rotu (Līksna), 7. rotu (Niegale) un 10. rotu (Naujene). Par V bataljona komandieri iecēla 5. rotas komandieri.

1 LRP, Nr. 201523, 3. sēj., 120. lp.

2 Turpat, 3. sēj., 82.—83. lp.

Pavēle liecina, ka partizānu skaits pagastos bija palielinājies, tā ka varēja šeit organizēt rotas.

LTS(p)A pastāvēja arī legālie partizāni. Tā 5. Daugavpils LTS pulka 1945. gada 30. jūnija pavēle uzdeva «uzņemt visus nacionāli noskaņotus pilsoņus, kaut arī tie neslēptos mežos, bet varēja strādāt savus lauku darbus». ¹ Taču, cik viņi bijis un ko viņi veikuši, mēs pašreiz nezinām. Par pazišanās zīmi LTS pieņēma 1941. gada Latvijas nacionālo partizānu pazišanās zīmes — rokas lentas. Lentas pazišanās zīmes bija noteiktas arī LTS 5. Daugavpils partizānu pulkā. «Tēvzemes sargi (partizāni),» teikts pulka 1945. gada 30. jūnija pavēlē Nr. 005, «pildot dienesta pienākumus, par vispārējo pazišanās zīmi [nēsā] — nacionālā karoga lentu 10 cm platu virs kreisās rokas elkoņa.» ²

5. LTS pulka 1945. gada 5. jūlija pavēlē Nr. 005 pievērsta galvenā uzmanība partizānu kaujām, par kurām uzdots obligāti ziņot pulka komandierim. Jāziņo arī par Sarkanās armijas daļu pārvietošanos. Tāpat kā agrāk, pavēlē uzsvērta zemnieku māju apsardzība pret boļševiku rekvizīcijām un arestiem. Pavēles 3.§ uzdeva organizēt partizānu šaušanas apmācības, piešaujot ieročus un iepazīstinot ar tēmēšanu un pareizas šaušanas paņēmieniem. Tika uzdots velti nelietot munīciju (4.§). Runājot par partizānu kara taktiku, pavēle uzdeva izvairīties no kaujām ar skaitliski pārākām karaspēka daļām un «cik vien iespējams, piegriezt vēribu dzīvā spēka saglabāšanai». ³ Tātad šai J. Rudzāta («Rūsiņa») pavēlei raksturīga tendence orientēt partizānus uz ilgstošu sekmīgu karu pret ienaidnieka pārspēku. 5. LTS pulka 1945. gada 20. jūlija pavēle Nr. 006, kuru parakstījis divīzijas komandiera vietnieks T. Burtņieks un pulka komandieris J. Kundrats («Misiņš»), veltīta galvenokārt stratēģijai — 2. LTS divīzijas formēšanai, cīņai pret partizānu legalizēšanos un pret spiegiem. LTS(p)A bija uzņēmusi sakarus ar Sarkanās armijas latviešu strēlnieku divīziju, aicinot tos pievienoties «vairāk kā 30 000 Tēvijas sargu partizānu saimei». Pavēle ieteica tuviniekiem sūtīt šāda satura vēstules sarkanarmiešiem, ⁴ taču acīmredzot vēl nezināja, ka sarkanarmieši tās nesaņems.

Sarkanajā armijā dienējošo latviešu karavīru ietekmēšanai bija paredzēts uzsaukums «Nelaimīgie latviešu karavīri, kas smokat

1 Turpat, 90. lp.

2 Turpat.

3 Turpat, 95. lp.

4 Turpat, 98. lp.

Sarkanarmijas rindās». Partizāni aicināja necelt ieroci pret savu tautu un pievienoties partizāniem. Uzsaukums noslēdzās ar Latvijas valsts himnas «Dievs, svētī Latviju» vārdiem.¹

Partizānu apgādē pavēle uzdeva «pieturēties pie ziedojumu izpalīdzības principa», taču lielākajām vienībām atļāva pārtiku sagādāt nodevu veidā, izsniedzot kvītis ar apliecinājumu, ka partizāni samaksās vēlāk Latvijas neatkarības laikā.

1945. gada 27. septembra LTS(p)A prezidija sēdē, kura notika Vārkavas pagastā Ignata Cietaja šķūnī, tika izskatīts jautājums par Latvijas pagaidu valdības izveidošanu. Tika nolemts izraudzīt kandidātus pagaidu valdībai, aprīņķu priekšnieku un pagastu vecāko posteņiem.² Cik var saprast no teksta, kandidāti minētajiem amatiem tika gatavoti gadījumam, ja sāktos Latvijas atbrīvošana. Jautājumu par pagaidu valdības izveidošanu LTS(p)A prezidijs apsprieda arī 1945. gada 11. novembra sēdē, kas notika Vārkavas pagastā Alberta Oša mājās. Šeit tika nolemts nodibināt Latvijas pagaidu valdību LTS(p)A kopā ar LNPA un Rīgā darbojošos Latvijas Tautas partiju. Par Latvijas pagaidu valdības ministriem no LTS(p)A prezidijs apstiprināja J. Zelčānu («Zeltiņu»), D. Mežsargu, «Martu Skuju» un Jāni Viesturu.³ Šajā sēdē LTS(p)A prezidijs St. Urbānu («Kalpaku») iecēla par Ilūkstes aprīņķa priekšnieku, A. Strautu — par Daugavpils, J. Viesturu — par Jēkabpils un O. Mežzini — par Madonas aprīņķa priekšnieku. Par Rēzeknes aprīņķa priekšnieku iecēla St. Strodu («Tālivaldi»)⁴.

Taču jautājums par pagaidu valdības organizēšanu acīmredzot nevirzījās uz priekšu. Tāpēc LTS(p)A prezidijs 1945. gada 7. decembra sēdē nolēma «Darīt visu iespējamo par kopējās sanāksmes sasaukšanu ar LNPA, LNPO un Latvijas Tautas partiju».⁵ Sakaru uzturēšanu uzticēja P. Cinītim.

Savos dokumentos, kas aicināja uz cīņi, arī LTS(p)A parasti atsaucās uz ANO statūtiem. Tā LTS 5. Daugavpils partizānu pulka 1945. gada 30. jūnija pavēlē teikts: «Apvienoto Nāciju statūtu 30. pants mums garantē un uzliek par pienākumu izcīnīt sev brīvu un nacionāli neatkarīgu Latviju».⁶

1 Turpat, 213. lp.

2 Turpat, 33. lp.

3 Turpat, 35. lp.

4 Turpat, 36. lp.

5 Turpat, 46. lp.

6 Turpat, 90. lp.

«Saimniecības un sanitārajā dienestā, kā arī izlūkošanas un ziņnešu dienestā,» teikts LTS 5. Daugavpils pulka 1945. gada 30. jūnija pavēlē Nr. 5, «iesaistīt visas valstiski noskaņotas un droši pārbaudītas latvietes — sievietes.»¹

Tā LTS(p)A bija gatavojusies Latvijas atbrīvošanai organizatoriski, militāri un politiski.

LTS(p)A prezidija vadībā atšķirībā no pārējām lielākajām partizānu organizācijām nebija daudz militārpersonu. LTS(p)A prezidijs bija galvenokārt politiska vadība. Divīzijas, pulkus, bataljonus un rotas komandēja profesionāli virsnieki un virsnieku vietnieki. Partizānu lielākā daļa nāca no vācu armijas un Sarkanās armijas dezertieriem.

Tā Ilūkstes partizānu pulkā, pēc bijušā partizāna Antona Beļavska liecības, 1945. gada 5. decembrī starp 94 viņam zināmajiem partizāniem Viktors Smelteris bija izbēdzis no IB, 3 vācu karavīri bija izbēguši no Daugavpils noņemtnes. Šeit bija arī 2 Latviešu (sarkanās) divīzijas karavīri (starp viņiem seržants «Mētra»), kuri bija pārgājuši partizānu pusē mežu tīrīšanas laikā.²

Dokumentālo materiālu trūkums pagaidām neļauj plašāk skaidrot atsevišķu LTS(p)A divīziju un pulku organizāciju un darbību.

Plašāki materiāli saglabājušies par Ilūkstes un Jēkabpils partizānu pulku struktūru un darbību.

4. tabula

LTS(p)A 2. divīzijas Ilūkstes pulka struktūra 1945. gada otrajā pusē³

Pulka komandieris — St. Urbāns («Kalpaks»)

Pulka komandiera adjutants un štāba priekšnieks — J. Baltmatis
(«Brāzma»)

Štāba rota — komandieris K. Vuškāns

I bataljona komandieris — O. Sudrabiņš

Štāba priekšnieks — Tamans

1. rotas komandieris — H. Jablonskis

2. rotas komandieris — Stūriška

1 Turpat.

2 LRP, Nr. 29744, 94. lp.

3 LRP, St. Urbāna lieta Nr. 39056, 1. sēj., 27.—29. lp.

II bataljona komandieris — J. Dreimanis

Štāba priekšnieka nav.

III bataljona komandieris — St. Rasnācis

Štāba priekšnieks — Gudulis («Čertoks»)

Partizānu komandierus parasti iecēla partizānu augstākstāvošais komandieris. Tā Ilūkstes partizānu pulka komandieris St. Urbāns («Melnā bārda», «Kalpaks») paziņoja Bebrenes—Dvietes partizāniem viņu sanāksmē, ka ar partizānu divīzijas pavēli (divīzija atrodas Latgalē Līvānos) viņš iecelts par 1. Ilūkstes partizānu pulka komandieri. St. Urbāns savukārt 1945. gada jūnijā iecēlis D. Ķeiri par Dvietes partizānu rotas komandieri. Rota dislocējusies Dvietes meža 5., 8. un 10. kvartālā. Rotā bija trīs vadi — I. Beļkeviča vads (16—17 cilvēku), E. Vaļuka vads (10 cilvēku) un B. Purpļa vads (15—16 cilvēku). Partizānu sapulce (40 cilvēku) par Bebrenes—Dvietes bataljona komandieri ievēlēja O. Sudrabiņu («Kronīti»)¹.

Pēc bijušā partizāna Antona Beļavska 1945. gada 5. decembra liecības, Ilūkstes partizānu pulks sastāvēja no 4 bataljoniem. Katra mēneša 5. un 28. datumā notika pulka sanāksmes, kurās piedalījās bataljonu un vadu komandieri. Pulka sanāksmes izziņoja pie zināmiem kokiem mežā novietotās zīmītes. Steidzamu pulcēšanos izziņoja ar 3 šāvieniem, pie kam divi pēdējie sekoja pēc kārtas. Pulka parole bija cipari, pie kam svešais nosauca skaitli, bet saticējam bija jānosauc atbilde, lai kopskaits būtu 5. Pulka štābs, kuru apsargāja štāba rota 25—30 cilvēku sastāvā (rotas komandieris Vuškāns), atradās Bebrenes meža 25. kvartālā, bet savu atrašanās vietu mainīja. Pulkam bija sakari ar Daugavpils apriņķa partizāniem. Šeit izdeva arī pagrīdes laikrakstu «Daugavas Vanagi»².

Viena no labāk organizētajām, vismaz uz papīra, bija LTS Ilūkstes partizānu pulka 2. Bebrenes rota, kuru komandēja A. Jablonskis (1914.), rotas komandiera palīgs bija J. Gasuns, rotas vecākais — J. Arsups, noliktavas pārzinis — J. Bečulis, ieroču meistars — J. Arsovs. Rota dislocējās Bebrenes Lielajā mežā.³ Vadi dalījās grupās, kurus komandēja grupu komandieri, kas vienlaikus bija vadu komandieru vietnieki. Tā, piemēram, Fr. Beļkeviča vadā viņa palīgi un grupu komandieri bija Jānis Ancāns («Bīviņš») un Antons Spēks («Buiķis»).

NKVD bija vāji informēta par Latvijas nacionālo partizānu skaitu

1 LRP, Nr. 29744, 87.—99. lp.

2 Turpat, 94.—95. lp.

3 LRP, St. Urbāna lieta Nr. 39056, 2. sēj., 220. lp.

un grupām, to pārvietošanos un operācijām. 1945. gada 10. jūlija izziņā NKVD ziņoja valdībai, ka Ilūkstes apriņķī darbojās 6 partizānu vienības, 1946. gada 2. janvārī ziņojumā V. Lācim A. Eglītis rakstīja, ka laikā no 1945. gada 16. līdz 29. decembrim Ilūkstes apriņķī «bandas komandieris» Urbāns no meža izvedis un legalizējis savu «bandu» 72 cilvēku sastāvā. Šī «banda» nebija pamanīta 1945. gada jūlija izziņā.¹ Urbāns komandēja Ilūkstes apriņķa partizānu pulku, kurā ietilpa ap 700 cīnītāju. Pulka komandiera vietnieks bija Jānis Baltmanis ar 15 cīnītājiem. Ilūkstes partizānu pulks ietilpa Latvijas Tēvijas sargu partizānu apvienībā.

5. tabula

Partizānu vienības Ilūkstes apriņķī 1945. g. 10. jūlijā²

Nr. p. k.	Vienība	Skaitis	
1.	Vorslava vienība	4	Braslavas raj. Baltkrievijā un Salienu pagastā
2.	Platkāja vienība	40	Rubenes pag., Platkājs krita 1945. gada 2. jūlijā
3.	Lavidas grupa	50	Lietuvā un Lašu, Raudas pagastā
4.	Galviņa grupa	7	Jēkabpils apriņķa Slates pag. (?)
5.	J. Ancāna grupa	40	Bebrenes pagastā
6.	Pudāna grupa	33	Bebrenes pagastā

To, ka LTS divīzijas un pulki reāli pastāvēja, atzina arī čeka savos dokumentos. Tā St. Urbāna «novērošanas lietā» konstatēts, ka «Ilūkstes bandpulks ietilpa LTS(p)A 2. banddivīzijā», ka šajā pulkā bijuši ap 300 partizāni, no kuriem uz 1949. gada 5. augustu jau bija apzināti 160 partizāni. No viņiem «daļa vēl slēpjas no padomju varas orgāniem, daļa izbraukusi nezināmā virzienā, bet daļa no bandas dalībniekiem legalizējušies.»³

Augšzemē gandrīz katrā pagastā bija partizānu vienība ar savu komandieri, kas bija apvienoti Ilūkstes partizānu pulkā.⁴ Dvies

1 LVA, 270.f., 1. s apr., 197.1., 1. lp.

2 Turpat, 157. l., 93.—94. lp.

3 Turpat, 82., 84., 91. lp.

4 *Baltmanis J.* Ilūkstes partizānu pulka gaitas. — Uz ežiņas galvu liku, 124. lpp.

pagastā darbojās pat trīs partizānu grupas. Ilūkstes partizānu pulka dibināšana un zvērests notika svinīgi, uzvelkot Latvijas valsts karogu pāris simtu bruņotu vīru klātbūtnē.

Ilūkstes partizānu pulka galvenais darbības centrs bija Ilūkstes apriņķa Bebreņu, Dvietes un Rubenes pagasti. Pulks 1945. gadā veica uzbrukumus izpildkomitejām, milicijas iecirkņiem, pienotavām. Tā 1945. gada jūnijā pulka apakšvienība pie Jadvigovas nošāva 8 «strebkus» ar NKVD iecirkņa pilnvaroto Aņisimovu priekšgalā, kas bija devušies operācijā pret partizāniem. 1945. gada jūnijā saņēma gūstā un nošāva Dvietes pagasta izpildkomitejas priekšsēdētāju Andersonu. 1945. gada 2. jūlijā pulka karavīri Dunavā nošāva NKVD Ilūkstes apriņķa nodaļas priekšnieka vietnieku leitnantu Kromanu, NKGB apriņķa pilnvaroto leitnantu Aņikejevu un milici Ziļu. 1945. gada 28. jūlijā pulka vienība uzbruka Zariņu ciema padomei. 1945. gada 2. septembrī uzbrukumā Dvietes pagasta valdei un milicijai vienība ieguva 24 šautenes, 1 automātu, 1000 patronu, kā arī sagūstīja NKVD Ilūkstes apriņķa nodaļas pilnvaroto Zdanovski, kuru vēlāk nošāva. Krita iznīcinātājs A. Vuškāns.¹

LTS un apakšvienību apspriedes parasti stimulēja partizānu cīņas saasināšanos. LTS(p)A dibināšanas sapulcē un LTS 2. divīzijas apspriedē Daugavpils apriņķa Jersikas Steču (Steti) mežā 1945. gada septembrī Ilūkstes partizānu pulka komandieris St. Urbāns ar 1945. gada 29. septembra pavēli uzdeva iznīcināt čekistus, miličus un sabotēt labības sagādes darbu. «Pēc ierašanās Ilūkstes apriņķī pavēlē pulkam es uzdevu sākt čekistu, miliču un nodevēju iznīcināšanu. Šinī nolūkā es uzdevu vienības komandierim izveidot speciālu grupu.»²

Jēkabpils partizānus organizēja Pauls Pormalis, kurš 1944. gada septembrī bija iestājies «*Ceppelin*» organizētajā diversiju grupā un izmests Kokneses apkārtnē. Pormalis atrada Jēkabpils apriņķī ap 50 partizānu lielu grupu, kas darbojās galvenokārt Seces pagastā. P. Pormaļa grupai bija pakļautas divas apakšgrupas, no kurām vienu vadīja Nikolajs Strēlnieks, bet otru — Jānis Žagata. Šīs partizānu vienības saucās «Latvijas nacionālie partizāni», vēlāk «Vilkači». Slēgtajā partizānu vienībā kopā bija 15—20 cilvēku, kas dzīvoja 3 atsevišķos bunkuros, katrā pa 5—6 cilvēki. Starp P. Pormaļa partizāniem bija arī viens 35 gadus vecs lietuvietis «Nepavaidas». «Vilkaču» štābs atradās

1 LRP, St. Urbāna lieta Nr. 39056, 1. sēj., 124. lp.

2 Turpat, 6.—7., 25. lp.

Jēkabpils apriņķa Seces mežā. 1945. gada vasarā «Vilkači» uzņēma sakarus ar sakarnieces Stūrmanes palīdzību. «Vilkači» 1945. gada vasarā saņēma LTS statūtus, «Instrukciju LTS organizācijai un drošībai Latvijā» un partizānu propagandas materiālus.¹ «Vilkači» kļuva par LTS Jēkabpils partizānu pulku. Jēkabpils partizānu pulku organizēja pulka komandieris Pauls Pormalis, pulka štāba priekšnieks bija Jānis Pormalis. P. Pormalis lūdza «Vilkačus» ieskaitīt par LTS partizānu pulku. Tas saņēma LTS 2. divīzijas komandiera pavēles, kuras bija apzīmogotas ar Latvijas nacionālo atvaļināto karavīru biedrības zīmogu.

1945. gada 28. septembrī 2. divīzijas komandieris «Burtņieks» sasauca divīzijas pulku komandieru apspriedi. Apspriede notika purvā 3 km uz austrumiem no Jersikas trigonometriskā torņa. Laikā no plkst. 7 līdz plkst. 8 sākās Ilūkstes un Jēkabpils pulku komandieru apspriede. Citā vietā notika Rēzeknes un Ludzas pulku komandieru apspriede.

Jēkabpils pulks visai aktīvi darbojās cīņās pret NKVD, NKGB darbiniekiem un padomju aktivistiem. Jāņa Pormaļa aresta lēmumā 1947. gada decembrī norādīts, ka Paula Pormaļa partizāni veikuši 20 partijas un padomju aktivistu slepkavības.² 1945. gada augustā Pormaļa partizāni izdzina no meža 58 meža darbu strādniekus un 5 atsveķotājus, kuri strādāja 33. kvartālā.³ Kopā P. Pormaļa grupa bija izdarījusi ap 10 uzbrukumus. 1945. gadā P. Pormaļa grupa izdeva ap desmit uzsaukumus, kurus izplatīja Sēlpils, Sunākstes, Seces, Sesavas, Daudzeves, Ābeļu pagastos, Jaunpiebalgā, Skrīveros un Jumpravas pagastā. Uzsaukumu izplatīšanu parasti veica partizāniem pazīstami cilvēki.

Starp Jēkabpils partizānu pulka uzsaukumiem, kuri minēti 1948. gada 11. februāra protokolā, bija uzsaukumi «Atmaksa par latviešu tautas arestiem», «Pie viena miliča mājās», «Norādījumi», «Visiem mežu resora darbiniekiem», «Latvieši», «Latviešu tautai», «Bruņotas sievietes un jaunatne», kā arī partizānu avīze «Vilkaču sauciens». Uzsaukumu tekstus sastādīja J. Žagats, izskatīja J. Pormalis un pārrakstīja uz mašīnas J. Žagats un J. Grinulis. Avīzi «Vilkaču sauciens» izdeva redaktors Jānis Brekards.⁴

Jēkabpils partizānu pulkam bija labi sakari ar LVU Farmācijas un bioloģijas fakultāti, no kurienes Ārija Sedulis, Taube, Marija Reihmane atveda partizāniem medikamentus un pārsienamos materiālus. Parti-

1 LRP, J. Pormaļa lieta Nr. 2013, 3. sēj., 10., 13. lp.

2 Turpat, 1. sēj., 1. lp.

3 Turpat, 3. sēj., 195. lp.

4 Turpat, 2. sēj., 66.—67., 215. lp.

zānu atbalstītājas medikamentus vedušas 3 reizes, bet divas reizes tās nav ieradušās.¹ Iespējams, ka šādi sakari radās tāpēc, ka P. Pormaļa partizānos bija kāds students no Rīgas. Kopā P. Pormaļa grupai palīdzību bija snieguši 23 cilvēki, to starpā 8 studentes, viņu vidū aktīvākā bija Ausma Kārklīņa.

1946. gada augustā P. Pormaļa centra grupu izsekoja un sagrāva. Kaujā krita arī pats P. Pormalis. Partizānu vadīšanu uzņēmās Jānis Pormalis, taču jau 1946. gada oktobrī viņš bija Kurzemē Kabiles partizānu grupā, vēlāk Poļakova grupā. 1947. gadā J. Pormalis Liepājā nodibināja sakarus ar Zviedrijas izlūkdieneņa pārstāvi Rihardu Zandi.²

Partizāni, kā minēts, dalījās divīzijās. LK(b)P Rēzeknes apriņķa komitejas 1. sekretārs Matuzs 1946. gada 28. februārī ziņoja LP(b)P CK, ka Rēzeknes apriņķī darbojas 5. Rēzeknes Tēvijas aizstāvju partizānu pulks, kurš pakļauts 2. Daugavpils partizānu divīzijai.³

Kā redzam no LK(b)P Rēzeknes apriņķa komitejas sekretāra Matuza 1946. gada 28. februāra ziņojuma, 2. Daugavpils partizānu divīzijas 5. Rēzeknes Tēvijas aizstāvju pulka komandiera vietnieks un arī bataljona komandieris bija Pāvels Briška (dz. 1907. g.) ar iesauku «Slapjdraņķis» un pulka štāba priekšnieks Pēteris Sarkans (ar iesauku «Caune»). Turpinot slēpties 18 cilvēku «banda», ko komandē Staņislavs Strods («Tāļivaldis»). Tāpat pastāvēt partizānu vienība Bērzpils pagastā.

Informācija par stāvokli pagastu un apriņķu centros partizāniem bija laba.⁴

LTS(p)A kā lielākā un visplašāk iecerētā nacionālo partizānu organizācija ar visvājāk izstrādāto un īstenoto konspirācijas sistēmu jau 1945. gadā bija pakļauta visiem NKVD pielietotajiem uzbrukuma veidiem.

Pirmkārt, tā bija NKVD iekšējo aģentu iesūtīšana LTS prezidijā. Tā 1945. gada 10.—11. novembrī LTS(p)A prezidija sēdē A. Prikuļa mājās piedalījās čekas aģents Jānis Klimkāns («Kāls»)⁵. Jau 1945. gada 5. decembrī Rīgas stacijā tika arestēta LTS(p)A priekšsēdētāja vietniece V. Mundure («M. Skuja»). 13. novembrī notika Līvānu partizānu sadursme ar sarkanajiem, kā rezultātā partizāni no Līvānu pagasta pārcēlās uz citurieni.

1 Turpat, 228.—229. lp.

2 Turpat, 3. sēj., 200. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 23. lp.

4 *Pormalis J.* Partizānu grupa «Vilkači». — Uz ežiņas galvu liku, 263. u. c. lpp.

5 LRP, Nr. 22233., 1. sēj., 123. lp.

1945. gada decembrī partizānu koordinācijas sēdei Meirānu pagastā uzbruka sarkanie, kā rezultātā iecerētā LTS partizānu apvienošanās nenotika. Otrais čekas pasākumu cikls bija LTS vadības «neitralizācija», uzsākot sarunas ar LTS(p)A priekšsēdētāju A. Juhneviču par legalizāciju. Iesaistot par čekas aģentiem LTS vienību komandierus, kā, piemēram, Ilūkstes pulka komandieri St. Urbānu («Kalpaks», «Melnā bārda»), tika pasākta masveidīga partizānu legalizācija.

4. Dievidkurzemes «Tēvijas vanagi» un citas organizācijas

Ceturta, skaitliski mazākā partizānu vienība bija «Tēvijas vanagi» Liepājas un Aizputes apriņķī. «Tēvijas vanagi» bija izveidojušies Bārtas, Nīcas pagastos un Liepājas pilsētā.¹ Tās tapšana ir spilgts pretarguments uzskatam, ka nacionālie partizāni bija tikai Vācijas drošības un izlūkošanas dienesta aģenti. Kā redzams no kara tribunāla 1948. gada 24.—30. janvāra sēdes un «Tēvijas vanagu» (TV) locekļu nopratināšanas protokoliem, TV organizācija izveidojusies tikai 1947. gadā, kad redzēja, kā bijušos leģionārus arestēja un izsūtīja uz Sibīriju. Lai glābtos no izsūtīšanām, bijušie leģionāri J. Roze, J. Kalns, J. Vējš, J. Liepnieks, V. Mezītis un citi pārgāja nelegālā stāvoklī un «izveidoja bandu».² Par līdzdalību TV tika tiesāti 32 cilvēki, no kuriem 1947. gadā «bandā» bijuši 14.

TV bijuši 9 ložmetēji, 12 automāti, 10 šautenes, 19 pistoles, vairāk nekā 7000 patronu, 5 kg sprāgstvielu un rakstāmmašina pretpadomju lapiņu pavairošanai un izplatīšanai.³

Tāpat kā citās nacionālo partizānu vienībās, daļa no TV locekļiem atradās legālā stāvoklī, pie tam šajā vienībā legālo partizānu īpatsvars bija lielāks. Starp partizāniem bija arī sievietes. Tā Nīcas pagasta galvenā organizatore bija Emīlija Tupese.⁴ «Tēvijas vanagi», kā teikts kara tribunāla slēdzienā, plānojuši cīnīties pret PSRS miera laikā un aktivizēt savu darbību, izceļoties karam starp PSRS un citām zemēm. «Tēvijas vanagus» vadījuši J. Roze, J. Tilibs un Rutks. Pie «Tēvijas

1 *Tilibs J.* Partizānu vienība «Tēvijas vanagi». — Uz ežiņas galvu liku, 253. lpp.

2 LRP, Jēkaba Rozes krimināllieta Nr. 9819, 383., 388. lp.

3 Turpat, 388. lp.

4 Turpat, 927. lp.

vanagiem» pastāvēja sieviešu palīdzības organizācija «Nacionālā palīdzība».

Tāpat kā citām nacionālo partizānu organizācijām, tā arī TV bija savs periodisks izdevums — nacionāls mēnešraksts «Vanags».¹

TV publicējusi uzsaukumu «Dārgā latviešu tauta», kurā aicināja «atbalstīt mūsu dzimtenes aizstāvjus, ziedojot katrs ko spēdams viņu nepieciešamajām vajadzībām».²

TV, publicējot «Uzsaukumu Latvijas jaunatnei» ar lozungu «Tēvu zemei grūti laiki, dēliem jāiet palīgā», aicināja jauniešus iestāties nacionālo partizānu kustībā.³

Tāpat kā citas nacionālo partizānu organizācijas, arī TV noskaidroja un publicēja spiegu un tautas nodevēju vārdus.⁴ Viena no TV darbības īpatnībām bija viņu operāciju protokolēšana, kas ievērojami palīdz atklāt partizānu darbību. Tā «Tēvijas vanagu» protokolā Nr. 1 rakstīts, ka 1947. gada naktī no 6. uz 7. jūliju 8 vīri sapulcējušies Nīcas pagastā, «lai izdarītu brīdinājumu turienes izpildkomitejas un milicijas darbiniekiem». Partizāni atņēmuši milicijas darbiniekiem ieročus, sadedzinājuši izpildkomitejas dokumentus, uzdevuši izstāties no milicijas dienesta. Operāciju vadījis leitnants Klints.⁵ TV organizācijā bija militāra disciplīna. TV komandieris parakstījās ar segvārdu virsleitnants «Gauja». Partizāniem tika piešķirtas Latvijas armijas militārās pakāpes. Tā A. Dadzim («Kālim») 1947. gadā piešķīra kaprāļa dienesta pakāpi.⁶

No nelatviešu pretpadomju partizāniem, šķiet, spēcīgākā Latvijā bija poļu nacionālo partizānu organizācija. Cīņu par Polijas atjaunošanu arī Ukrainā, Baltkrievijā un Baltijas valstīs jau vismaz 1942. gadā sāka organizēt Polijas ārzemju valdība Londonā. Šī nelegālā organizācija, kuru sauca «Polijas Rečpospolitās bruņotie spēki»,⁷ darbojās arī Latvijas un Lietuvas teritorijā. Organizācija izveidoja apmēram 300 cilvēku vienību, kas Londonas valdības uzdevumā devās cīņās pret uzbrūkošo Sarkanā armiju. Pēc Sarkanās armijas ielašanās Polijas teritorijā organizācija turpināja bruņotu partizānu cīņu arī Krāslavas pagastā. Čekai 1945. gadā izdevās Latvijā arestēt un apsūdzēt

1 LRP, Nr. 1952, 56. lp.

2 Turpat, 53. lp.

3 Turpat, 34. lp.

4 Turpat, 30. lp.

5 Turpat, 4. lp.

6 Turpat, 24. lp.

7 Rzeci-possopolitoi Polski sili zbroinije. Proško uzraudzības lieta. — LVA, 1824. f., 1. apr., 2692. l., 47.—49. lp.

pretpadomju partizānu darbībā 18 cilvēkus. Viņu vadītāju Ādolfu Maltoviču sodīja ar 20 gadiem lēģerī, bet pārējos — Andrušņeviču, Proško, Dohelinski u. c. — ar 15 gadiem.

Polijas valdība bija izstrādājusi sacelšanās plānu «Vulkāns», kura ietvaros liela loma bija paredzēta arī lietuviešu, latviešu un igauņu partizāniem.¹ Taču, vai šis plāns nonāca Latvijā un kāda bija Latvijas nacionālo partizānu reakcija, pagaidām mūsu rīcībā nav ziņu. Nezinām arī, kādi sakari Latvijas nacionālajiem partizāniem bija ar spēcīgo Polijas Armijas Kraļovas vienību, kura bija izvietota Braslavā netālu no Daugavpils. Šai vienībai 1944. gadā uzbruka NKVD karaspēks.

Tā redzam, ka, pēc mūsu rīcībā esošajām ziņām, Latvijā darbojās 3 lielākās nacionālo partizānu apvienības — katrā kultūrvēsturiskā apgabalā viena. Šo vienību izcelšanās un organizācija bija dažāda, bet mērķis viens — Latvijas atbrīvošana no komunistu okupācijas varas ar Rietumu palīdzību un demokrātiskās, neatkarīgās Latvijas valsts atjaunošana. Skaitliski vislielākā un teritoriāli plašākā bija LTS(p)A, kura darbojās Dienvidaustrumlatvijā. Taču organizācijas pārmērīgu centralizāciju veidoja cilvēki, kuri nepazīna partizānu kara stratēģiju un taktiku, tādēļ tā bija vāji konspirēta. Vislabāk nacionālo partizānu karam organizatoriski bija sagatavota LNPA Ziemeļaustrumlatvijā. Šīs organizācijas vadība labi saprata okupācijas varas struktūru vājumu, pārzināja partizānu kara stratēģiju un taktiku un cīnījās visilgāk.

Konspirācijas nolūkos, kā arī izveidojoties grūtiem apstākļiem, partizāni bieži mainīja savu atrašanās vietu un grupu. Tā partizāns Jānis Klucis (1926.) bija cīnījies «Tērauda», «Diplomāta», «Smilgas», «Vīksniņa» grupā, bet vēlāk apvienojās ar V. Tomu un P. Loginu.²

Nacionālo partizānu komandieru lielākā daļa nāca no Latvijas virsniekiem, apakšvirsniekiem, kuri bija izvairījušies no 1941. gada izvešanām (J. Feldsbergs), slēpušies un piedalījušies cīņās pret Sarkano armiju 1941. gada vasarā. Vēlāk viņu ceļš parasti sekoja uz policijas bataljoniem, leģionu. Starp komandieriem daudzi bija aizsargu organizācijas biedri, vācu okupācijas laika iestāžu darbinieki. Paši partizāni komplektējās, vispirms, no vācu un Sarkanās armijas dezertieriem un bēgulojošiem no iesaukšanas šajās armijās. Vēlāk partizānus papildināja čekas terora un «pratināšanas» upuri. Partizānos aizgāja arestēšanai un izvešanai paredzētie, no izvešanām izbēgušie, sevišķi 1949. gada

1 *Woźnicka Z.* Zrzeszenie Wolność i niezawisłość. Warszawa, 1992, 138.—139. lpp.

2 LRP, Nr. 30641., 1. sēj., 154.—155. lp.

pavasārī. Partizānu atbalstītājas, kā likums, bija visas partizānu sievas, māsas, ligavas, tuvi radi.

Noslēgumā varētu teikt, ka Latvijas nacionālo partizānu kustības dalībnieku liela daļa pēckara mēnešos sastāvēja no nelegālistiem. 1945. un vēlākajos gados nelegālisti arvien vairāk iestājās organizētās partizānu vienībās. Pēc partizānu vienību sakāvēm daļa partizānu atkal kļuva par nelegālistiem. Tā bija pirmā lielākā partizānu kustībā iesaistītā nelegālistu grupa. Otrā nelegālistu grupa, skaitā nelielāka, bija oficiāli ar partizānu kustību nesaistīta. Nelegālisti parasti slēpās radu, labu paziņu mājās. Trešā nelegālistu grupa parasti dzīvoja citos novados ar citu vārdu un uzvārdu un izdomātu dzīvesstāstu. Ceturtā nelegālistu grupa dzīvoja ārpus Latvijas, parasti ar citu vārdu un uzvārdu.

Visas partizānu vienības, jau sākot ar 3—5 cilvēkiem, kā atzina pat čekisti, bija organizētas pēc militārā principa ar stingru pakļautību komandieriem un viņu vietniekiem. Tā A. Feldsberga grupējums, kā redzams no K. Vētras 1954. gada 10. marta apsūdzības raksta, bija 30—50 cilvēku liels un organizēts pēc militārā principa.¹

Partizānu kustības sadalīšanās notika kā brīvprātīgi, tā arī piespiesti, cīņu rezultātā. Segmentācija notika, gan lielākajām partizānu vienībām sadaloties sīkākās, gan arī atsevišķiem partizāniem iekļaujoties citās vienībās, noslēpjoties pilsētās pie radiem, izceļojot no Latvijas u. c. Tā A. Feldsberga vienība 1945. gadā sadalījās trīs grupās un vēlāk iekļāvās Puriņa, Štrausa, Čevera un Orlovska vienībās.²

Vācijas karaspēka virspavēlniecības ģenerālštāba pretizlūkošanas daļas 1941. gada 22. augusta slepenā rīkojumā Nr. 171/8 41 bija ziņots, ka Sarkanās armijas izlūkošanas dienests vācu aizmugurē iesaista studentus, skolniekus un skolnieces.³ Taču Sarkanā armija Latvijā sievietēm, pusaudžiem un bērniem nepievērsa uzmanību, kaut arī viņi, it īpaši lauku apstākļos, pildīja galveno partizānu sakarnieku lomu.

Partizānu vecums bija, sākot no 16—17 līdz 60 gadiem. Tā Ilūkstes partizānu pulka Dvietes rotā Donata Keira vadībā cīnījās Kazimirs Kriškināns, kuram bija 60 gadu.⁴

---

1 LRP, Nr. 270001, 10. sēj., 213. lp.

2 Turpat, 11. sēj., 104., 251. lp.

3 Streng geheim. Grundsätzliche Anweisung für den geheimen Nachrichtendienst der geheimen Nachrichtenabteilung des Stabes der 21. Armee von 1.9.1941. — Na — T 311/287, 82.—87., 97. lp.

4 LRP, Nr. 29744, 15. lp.

5. Latvijas nacionālo partizānu skaits, mītnes un bruņojums

Latvijas nacionālo partizānu skaits, mītnes un bruņojums pieder pie visgrūtāk pētāmajiem tematiem. Visi šie jautājumi kā pašiem nacionālajiem partizāniem, tā sarkanajiem bija noslēpums. Otrkārt, kā partizānu skaits, tā mītnes un bruņojums mainījās un dažādos partizānu kara posmos bija dažāds. Tāpēc līdzšinējā literatūrā minēti dažādi, pat ļoti pretrunīgi dati, bet dažos jautājumos vispār nav nekādu datu. Treškārt, mums pašreiz pieejami avoti ir pa lielākajai daļai čekas sniegtie dati, bet trūkst apkopojosu pašu nacionālo partizānu datu. Vēsturei pēdējais fakts nodara lielu zaudējumu, savukārt partizānu karā tam bija arī pozitīva nozīme, kaut arī ne vienmēr.

Ja nacionālajiem partizāniem būtu bijusi savu ciņas biedru uzskaitē un sakari, tad aģents Vidvuds Šveics 1948. gadā nevarētu ierasties Gotlandē kā latviešu nacionālo partizānu pārstāvis un atgriezties 1949. gada maijā, iefiltrējoties nacionālajos partizānos.¹

Partizānu kustības decentralizācija nedeva iespēju VDM organizētājām viltus partizānu grupām un SIS pārstāvjiem stāties kontaktos ar visiem Latvijas nacionālo partizānu vadītājiem.²

Pirmo latviešu nacionālo partizānu uzskaiti jau 1944. gada beigās Austrumlatvijā veica čekas karaspēks.

PSRS NKVD 5. divīzijas komandiera operatīvie ziņojumi uz Maskavu nebija sarkanajiem iepriecinoši. Uz 1944. gada 1. decembri Austrumlatvijā divīzija bija uzskaitījusi 29 «bandas».³ «Pats galvenais,» rakstīja ģenerālis A. Ļeontjevs PSRS NKVD IeK GP priekšniekam, «novērst, lai bandītiskiem elementiem nebūtu iespējams apvienoties lielās bandās.» 1945. g. 11. janvārī ģenerālis atkal pilnīgi slepeni ziņoja, ka «visvairāk ar bandītismu saindēta Latgale».⁴ Dažos pagastos esot pat 8—10 bandas.

1 *Эндрю Кр., Гордиевский О.* КГБ, с. 393.

2 Туграт, 394. lpp.

3 Список бандгруппировок состоящих на учете штаба 5 СД ВВ НКВД СССР на 1 декабря 1944 г. — КВКА, 38673. ф., 1. apr., 25. л., 379.—381. лр.

4 КВКА, 38673. ф., 1. apr., 40. л., 1—5, 6 лр. (Пилнīgi slepeni ziņojumi Nr. 0015, 0020).

PSRS IeTK IeK 5. strēlnieku divīzijas uzskaitē uzņemto
partizānu vienību un partizānu skaits 10 Latvijas apriņķos
1945. g. 1. V. (pēc armijas izlūkošanas datiem)¹

Nr. p. k.	apriņķi	bandas	cilv. sk.	Tai skaitā		
				dezer- tieri	izvairījušies no iesaukuma Sarkanajā armijā	
1.	Alūksnes	15	421	297	340	
2.	Rēzeknes	13	254	165	238	
3.	Ludzas	2	33	64	176	
4.	Madonas	10	654	?	?	
5.	Jēkabpils	1	30	?	?	
6.	Daugavpils	2	130	256	350	
7.	Ilūkstes	6	220	?	?	
8.	Valmieras	1	10	11	26	
9.	Cēsu	2	10	?	?	
10.	Rīgas	1	10	?	?	
Kopā			54	1772	793	1130

Tātad armija domāja, ka Latvijā darbojas 1772 partizāni.

1945. gadā NKVD IeK veica neskaitāmus izlūkošanas gājienus, lai noskaidrotu partizānu grupu skaitu un sastāvu Daugavpils, Ilūkstes, Madonas, Abrenes, Rēzeknes, Ludzas apriņķī.

NKVD IeK 5. strēlnieku divīzijas partizānu uzskaitē
1945. g. 1. IV—15. X²

Grupas	Partizāni	Dezertieri un izvairījušies no iesaukuma Sarkanajā armijā	Kopā
1945. g. 1. IV	45	4129	4570
1945. g. 1. V	54	1772	3647
+ 1130 izvair.			

1 Operatīvajos ziņojumos sniegti atšķirīgi dati par vienu un to pašu teritoriju tajā pašā vai ļoti tuvā laikā. — KVKa, 38673. f., 1. apr., 47. l., 110. lp.

2 KVKa, 38673. f., 1. apr., 42. l., 75.—82., 110., 145., 203., 418. lp.

1945. g. 1. VI	72	1910	940	4176
			+ 1326 izv.	
1945. g. 15. VI	96	2489	1199	4806
			+ 1118 izv.	
1945. g. 15. VII	102	2447	1010	4549
			+ 1092 izv.	
1945. g. 1. IX	82	1240	1088	2799
			+ 471 izv.	
1945. g. 15. X	89	1040	1216	2990
			+ 734	
1945. g. 15. XII	93	?	?	?

Šim nolūkam plaši izmantoti arī aģentūras dati. Rezultātā redzam, ka 1945. g. atklāto grupu skaits palielinājās divkārt, bet partizāni bija visvairāk «manīti» 1945. gada vasarā.

Latvijas Padomju enciklopēdijas autori domā, ka 1945./46. gada ziemā partizānu skaits vērtējams ar 3000, bet vēlāk — starp 5000 un 10 000.¹

Arī čekai, spriežot pēc līdzšinējiem pētījumiem, partizānu kara laikā nav bijis drošas informācijas par partizānu kopskaitu aprīņkos, nerunājot jau par visu Latviju. Tāda uzskaitē uzsākta 1947. gadā galvenokārt čekas uzbrukumu operatīvās plānošanas nolūkā, taču ne ar lielām sekmēm, jo daudzi partizāni šajā laikā bieži mainīja kā savas atrašanās vietas, tā darbības veidu. Kopumā varētu nosaukt vairākas partizānu pastāvēšanas formas — darbība grupās, atsevišķi partizāni, nelegāli un legālie partizāni. Partizānu rezerve bija viņu atbalstītāji, ģimenes locekļi, čekas vajātie un līdzjutēji. Kopumā nacionālie partizāni un viņu rezerve bija visa nacionāli domājošā latviešu tauta. Partizānu skaita pētīšanai viena no nozīmīgākajām arhīva lietām ir «Bandu formējumu uzskaites grāmata 1947.—1948. g.»,² kas LVA nonākusi no LPSR VDM. Šī grāmata iekārtota 1947. gadā un turpināta 1948. un 1949. gadā. Grāmatā ir uzrādīti dati par visiem 25 Latvijas aprīņkiem un VDM 2-N nodaļas uzskaitē, galvenokārt Rīgas pilsētas robežās esošajiem un to atbalsta grupām. Norādīti arī pagasti un pilsētas, kurās, pēc čekas domām, šis vienības partizāni visvairāk darbojušies. Redzams,

¹ LPE, 3. sēj., 510. lpp.

² Книга учета банд формирований 1947 — 1948 гг. — LVA, 1824. f., 1. apr., 245. l., 301. lp.

ka nereti vienā pagastā darbojušās vairākas grupas, bet atsevišķi pagasti grāmatā nav minēti. Tālāk sniegts partizānu grupu saraksts, pie kam pirmais parasti minēts vienības komandiera vārds, uzvārds, tēva vārds un segvārds, ja tāds bija. Tālāk minēti viņa vietnieki, štāba priekšnieki un atsevišķu partizānu uzvārdi, vārdi, tēva vārdi un segvārdi. Fiksēts partizānu krišanas, legalizēšanās vai aresta gads, mēnesis un datums. Sakarā ar partizānu pāriešanu no vienas grupas citā dažkārt partizāna vārds minēts divreiz vai nemaz nav nosaukts, ieliekot kārtas numuru grupā un jautājumzīmi. Dažkārt minēts tikai partizāna segvārds, piem., «leitnants Laima». Katra apriņķa partizānu grupu uzskaites beigās dots atsevišķu partizānu saraksts pa pagastiem (izņemot Aizputes, Viļakas, Krāslavas, Kuldīgas, Ludzas, Ogres un Rīgas pilsētu). Sniegtas aģentu («stukaču») grupas ar grupu nosaukumiem («Teroristi», «Ienaidnieki», «Nacionālisti», «Barbari», «Slepkavas» utt.), kuras «strādāja ar attiecīgā apriņķa vai apriņķu partizānu vienībām». Tālāk sniegts «stukaču» segvārdu saraksts, no kā var spriest par čekas ziņotāju skaitu, kas darbojās apriņķī.

Nepretendējot uz datu absolūtu precizitāti, redzams, ka čeka Latvijā uzskaitījusi 168 partizānu grupas, starp kurām bija arī partizānu atbalstītāju grupas Rīgā. Jāsecina, ka nacionālo partizānu kustība, pēc čekas datiem, bija aptvērusi visus Latvijas apriņķus un to pilsētas. Katrā apriņķī caurmērā darbojušās 7 partizānu grupas, katra vidēji 11 cilvēku liela. Nacionālo partizānu kustība sevišķi bija aptvērusi Viļakas apriņķi, kur uzskaitītas 18 partizānu grupas ar 211 cilvēkiem, Liepājas — 12 grupas ar 247 cilvēkiem, Talsu — 6 grupas ar 132 cilvēkiem, Ilūkstes — 16 grupas ar 168 cilvēkiem, Jelgavas — 10 grupas ar 140 cilvēkiem, Kuldīgas — 11 grupas ar 106 cilvēkiem. Pārējos apriņķos partizānu skaits uzrādīts mazāks par 100 cilvēkiem katrā. Kopā čeka uzskaitījusi 1902 partizānus, kas darbojās grupās, un 292 vienpatņus (13,5%), kopā 2194 partizānus. Ja rēķina, ka 1945. gada vasarā Latvijā varēja būt 8000—10 000 nacionālo partizānu, tad redzam, ka 1947.—1948. gadā Latvijā partizānu skaits bija samazinājies uz 20%.

Tālāk seko aģentu uzskaitījums (izņemot Krāslavas un Tukuma apriņķus), kā arī aģentu segvārdu saraksti (izņemot Krāslavas un Ludzas apriņķus). Pēc šī saraksta Latvijā ar nacionālajiem partizāniem «strādājušas» 111 aģentūras ar 743 «stukačiem». Starp segvārdiem ir diezgan daudz sieviešu vārdu. Aģentu skaits zināmā mērā bija proporcionāls nacionālo partizānu kustības stiprumam apriņķī. Tā

sevišķi «apstukačots» bijis Viļakas apriņķis, kur 15 aģentūrās darbojies 81 ziņotājs, Madonas apriņķī 4 aģentūrās darbojušies 88 ziņotāji, Jelgavas apriņķī — 7 aģentūrās 54 ziņotāji, Ilūkstes — 9 aģentūrās 54 ziņotāji. Vienlaikus darbojušos «stukaču», iespējams, bijis mazāk, jo daļa ir ar zīmuli nosvītroti un ar tinti ierakstīti jauni segvārdi. Iespējams, ka jaunie 1948. gada saraksti papildināja vecos, 1947. gada sarakstus sakarā ar IeM apvienošanu ar VDM. Cik no šiem «stukačiem» bijuši t. s. iekšējie «stukači», kas darbojušies partizānu vienībās, nav zināms. Taču šķiet, ka to bijis nedaudz.

Nav zināms arī maršrutnieku skaits. Tie bija cilvēki, kuri, pildot darbu, ik dienas pārvietojās, — mežsargi, šoferi, piena vedēji, pastnieki u. c. Šīm divām ziņotāju grupām — «iekšiniekiem» un «maršrutniekiem» — čeka pievērsusi sevišķu uzmanību. Katrs ziņotājs bija pakļauts rezidentam, kuri nereti darbojās katrā pagastā. Nav zināms, cik pret partizāniem tika izmantota arī t. s. vecā aģentūra, kura savā laikā sniedza datus «Smeršam» un GRU par stāvokli Latvijā un atbalstīja sarkanos partizānus 1942.—1945. g. Šis aģentūras skaits Latvijā bija ap 800 cilvēku.

8. tabula

Latviešu nacionālo partizānu un pretestības grupas
1947.—1948. gadā (LPSR VDM uzskaitē)¹

Nr. p. k.	Apriņķis	Parti- zānu vien.	Parti- zānu skaits	Vien- patņi	Kopā	NKVD (VDM) aģentūras grupas	aģenti
1.	Aizputes	8	43	7	50	3	14
2.	Alūksnes	4	65	10	75	4	41
3.	Bauskas	7	61	14	75	5	25
4.	Valkas	3	20	15	35	1	16
5.	Valmieras	5	42	11	53	5	14
6.	Ventspils	4	44	22	66	3	48
7.	Viļakas	18	211	?	211	15	81
8.	Gulbenes	5	49	6	55	4	27
9.	Daugavpils	8	86	24	110	5	31

1 Ievērojot, ka skaitļi dokumentā rakstīti ar dažādiem rokrakstiem un daži to lietošanas rezultātā izdiluši, tabulā iespējamās kļūdas.

10. Jēkabpils	3	41	13	54	3	9
11. Ilūkstes	16	168	35	203	9	54
12. Krāslavas	1	37	?	37	?	?
13. Kuldīgas	11	106	?	106	6	53
14. Jelgavas	10	140	5	145	7	54
15. Limbažu	3	12	1	13	2	1
16. Ludzas	2	13	?	13	1	?
17. Madonas	6	85	80	165	4	88
18. Ogres	5	48	?	48	3	32
19. Rēzeknes	6	37	18	55	4	21
20. Rīgas	5	44	17	61	1	17
21. Talsu	6	132	8	140	5	39
22. Liepājas	12	247	10	257	7	32
23. Tukuma	4	15	4	19	?	15
24. Cēsu	6	48	39	87	5	27
25. VDM 2-N nod. Rīgas pils.	10	108	?	108	9	4
Kopā:	168	1902	292	2194	111	743

Salīdzinot «uzskaites grāmatā» minētās vienības ar LK(b)P aprīņu komiteju un čekas ziņojumiem, redzam, ka par daudzām partizānu vienībām čeka nezināja vai arī tās bija izveidojušās no jauna, sevišķi pēc 1949. gada pavasara izvešanām. Taču kopumā šī «uzskaites grāmata» sniedz īstenībai diezgan tuvu ieskatu par partizānu izsekošanas rezultātiem, nevis par partizānu kopskaitu. Drošāku priekšstatu sniegtu visas šīs grāmatas ievadišana kompjūterā, kas izslēgtu partizānu atkārtošanos un parādītu «stukaču» pārvietošanos. Zinot cilvēkus, ar kuriem partizāni bija sakarā vai tos pazina, būtu iespējams sākt atšifrēt «stukaču» īstos vārdus.

1949. g. marta operatīvajā pārskatā Nr. 3 5. strēlnieku divīzijas komandieris ģenerālis A. Ļeontjevs pilnīgi slepeni rakstīja PSRS IeTK IeK Galvenās pārvaldes priekšniekam ģenerālleitnantam Burmakam: «Sakarā ar veiktajiem pasākumiem pret kulakiem un bandītu radniekiem daudzas personas no šīs kategorijas aizgāja mežā un kopā ar agrākajiem nelegāļiem ievērojami papildināja jau esošās bandas.» Nacionālā pagrīde arī pēc deportācijām traucējot kolhozu celtniecību.¹

Pēc čekistu armijas datiem, 1951. gada 1. aprīlī Latvijā bija 47 par-

1 KVKA, 38650. s f., 1. apr., 381. l., 41.—56. lp.

tizānu vienības ar 221 partizānu un 68 «vienpatņi», kopā 289 partizāni.¹ 1952. gada maijā bijušas uzskaitē 20 grupas ar 72 partizāniem un 90 vienpatņiem, kopā 162 partizāni.²

Uz 1953. gada 1. janvāri, pēc čekas datiem, Latvijā bija 19 partizānu grupas ar 77 cilvēkiem, darbojās 128 atsevišķi partizāni un bija 199 nelegāļi. Tātad kopā 404 partizāni.³ Pilnīgi likvidēts «banditisms» bija trīs rajonos — Rīgas, Elejas un Valmieras.

1953. gada 27. oktobrī LK(b)P CK birojs pilnīgi slepeni apsprieda jautājumu «Par Iekšlietu orgānu darbu bruņoto bandu likvidēšanā republikā». Jautājumu bija gatavojusi plaša komisija — Vasiļjevs, Zujevs, Mironenko, Krūmiņš, Kalnbērziņš. Birojs konstatēja, ka nav izpildīti līdzšinējie LK(b)P CK lēmumi par pilnīgu partizānu likvidāciju republikā. Pēc Iekšlietu ministrijas datiem, partizāni, gan nelielās grupās, bet darbojoties vēl 16 rajonos, t. i., gandrīz katrā trešajā rajonā. Latgalē «bandīti» darbojoties Līvānu, Ludzas, Kārsavas, Krāslavas, Maltas, Dagdas, Viļakas, Varakļānu, Preiļu un Abrenes rajonā — tātad 10 rajonos. Vidzemē «bandīti» esot Gaujienas, Madonas un Cesvaines rajonos. Kurzemē «buržuāzisko nacionālistu bruņotās bandas» esot Aknīstes, Ventspils un Dundagas rajonos. Blakus «bandām» darbojoties atsevišķi «bandīti». «Bandīti» gribot nodibināt sakarus ar ārzemju izlūkdienestiem, taču partijas komitejas nepiegiežot pietiekamu vērību cīņai pret «bandītiem». LK(b)P CK birojs nolēma «Uzlikt par pienākumu LPSR iekšlietu ministram b. Zujānam nākamo triju mēnešu laikā pilnīgi sagraut bruņotās bandas un pabeigt to likvidēšanu (1.§).» IeM 4. nodaļas vadītājam apakšpulkvedim Levkovičam, kurš speciāli nodarbojas ar «bandu» likvidēšanu, tika uzdots uzlabot darbu. Lēmums tika nosūtīts PSKP CK, pēc kuras lēmuma tas, šķiet, apspriests un pieņemti mēri.⁴

1 KVKA, 38673. f., 1. apr., 70. l., 99.—105. lp.

2 Turpat, 176. l., 8. lp.

3 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 10. s l., 141.—142. lp.

4 LK(b)P CK biroja 1953. g. 27. oktobra pilnīgi slepenais lēmums (Protokols Nr. 87. 9.§). — LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 10. ss l., 36.—37. lp.

Latvijas nacionālie partizāni 1953. g. 5. oktobrī¹

Nr. p. k.	Rajoni	Grupas komandieri	Grupa, atsevišķi un nelegāji kopā
1.	Līvānu, Aknīstes	Vaivods	7
2.	Gaujienas, Madonas, Cēsu	Zavadskis, «Pans»	10
3.	Ventspils, Dundagas	Straudzenieks, Puzes- Piltenes gr. un «Kanādas piecīši»	16
4.	Ludzas, Kārsavas	Plotnieks	5
5.	Abrenes	Ostrovkis-Vīksniņš	4
6.	Maltas, Dagdas, Krāslavas	Jaunzems	10
7.	Viļakas, Varakļānu	Mičulis	6
8.	Priēļu	Vucāns	4
Kopā			62

Cīņai pret šiem partizāniem LPSR IeM bija organizējusi 12 operatīvās grupas, katru 4—7 cilvēku sastāvā. Pie tam 12 cilvēki bija komandēti no ministrijas palīgā katrai grupai. Tātad 62 partizānus mēģināja saķert 60—98 cilvēki.

Pēc čekas datiem, 1954. gada 1. II Latvijā «bandītisms» vēl bija 42 rajonos, kur darbojās 9 grupas un 81 individuāls «bandīts» — kopā 105 «bandīti».²

Latvijas PSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs ģenerālmajors Vēvers pilnīgi slepeni (Nr. 17128-ss) 1954. gada 10./11. maijā ziņoja LK(b)P CK administratīvās nodaļas vadītājam Drozdovam, ka, izpildot 1954. gada 23. marta LK(b)P CK lēmumu, veikts izskaidrošanas darbs tajos rajonos, kur slēpjas un darbojas «bruņotu bandītu grupu paliekas», lai palīdzētu VDK ātrāk izķert «bruņotos bandītus».³ Laikā no 1954. gada 23. aprīļa līdz 30. maijam VDK operatīvie darbinieki un

¹ Turpat, 142.—144. lp. Operatīvos ziņojumos partizānu skaits par vienu un to pašu gadu — gan mainoties partizānu skaitam, gan ziņu sniedzējiem, gan palielinoties nepieciešamībai pierādīt panākumus — uzrādīts dažāds (sk. 8. tab.)

² LVA (LKP CK arhivs), 101. ss f., 1. apr., 11. ss l., 19.—22. lp.

³ Turpat, 101. f., 7. apr., 102. l., 74. lp.

citi aktīvisi, kopā 56 personas, 48 kolhozos nolasījuši lekcijas par modrību, kuras noklausījušies 4500 cilvēku. Sevišķi labi apmeklētas nodarbības bija Maltas, Kuldīgas, Ventspils, Abrenes apriņķos. Šim ziņojumam pievienots LPSR VDK 4. nodaļas (cīņai pret partizāniem) vadītāja vietas izpildītāja pulkveža Poļikarpova 1954. gada 20. aprīļa slepens «Latvijas PSR rajonu saraksts, kuros darbojas bandītu grupu paliekas un kuros jāveic operatīvais un iedzīvotāju izskaidrošanas darbs».¹

Tā 1954. gada vidū, t. i., 10 gadus pēc kara, nacionālie partizāni, pēc čekas datiem, darbojās 10 rajonos. 8 grupās bija 21 aktīvs partizāns, bet 6 cīnijās atsevišķi. Tā 10 gadus pēc kara Latvijā bija 27 aktīvi nacionālie partizāni, galvenokārt Austrumlatvijā.

10. tabula

**Latvijas PSR rajoni, kuros darbojās
«bandītu grupu paliekas» 1954. gadā**

Nr. p. k.	Rajons	Partizānu grupas nosaukums	Partizānu skaits
1.	Abrenes	Vīksniņa-Ostrovska grupa	4
2.	Ventspils	Puzes-Piltenes grupa «Kanādas pieciši»	2 2
3.	Gaujienas—Madonas— Cesvaines	Ponsas grupa	2
4.	Līvānu	Vaivoda grupa	4
5.	Preiļu	Bucana grupa	3
6.	Maltas	Jaundzema grupa	2
7.	Viļakas	Mičuļa grupa	2
8.	Kuldīgas		6
		Kopā:	27

Jau minēts, ka partizānu kustība var sekmīgi attīstīties, ja tā ir apgādāta ar ieročiem, cilvēkiem, pārtiku. Latvijas nacionālajiem partizāniem sevišķi trūka ieroču.

Viens no partizānu kara veicinošiem faktoriem bija apstākļi, ka PSRS un Vācijas armijas divkāršas šķērsošanas rezultātā Latvijā bija palikuši lieli ieroču un munīcijas krājumi, ieskaitot vieglos lielgabalus,

1 Turpat, 77.—78. lp.

mīnmetējus, balsta ložmetējus. To zināja kā partizāni, tā arī sarkanie. LPSR NKVD tautas komisārs A. Eglītis jau 1944. gada 9. augustā (Nr. 1/076-ss) uzdeva visiem apriņķu un pilsētu NKVD nodaļu priekšniekiem savākt karadarbības rezultātā atstātos ieročus un municiju.¹ Kā redzams no NKVD ziņojuma, līdz 1944. gada 1. decembrim okupētajā Latvijas daļā bija iegūti 832 ložmetēji, 5427 šautenes, 279 automāti, 244 pistoles un 6972 granātas. Taču izdevās savākt tikai daļu no atstātās municijas un ieročiem, jo iedzīvotāji tos slēpa no sarkanajiem.

Ieroču savākšanu un slēpšanu veica partizāni un viņu atbalstītāji. Bez tam tā tika uzdota ar partizānu komandieru pavēlēm. Tā ar LTS(p)A prezidija 1945. gada 29. augusta pavēli visiem partizānu komandieriem uzdeva rūpēties par ieroču savākšanu. Pavēlē bija noteikts «katram ieročus nest spējīgam vīrietim apgādāt sevi ar ieročiem un municiju cīņai pret komunistiem».² Tātad LTS(p)A bija paredzējusi visas tautas apbruņošanu cīņā pret komunistiem.

Zināmu daudzumu ieroču partizāniem izdevās iegūt no Sarkanās armijas daļu pamestajiem krājumiem. Tā 1946. gada 21. vai 22. maijā Sarkanās armijas karaspēka daļa pie Vaiņodes bija atstājusi 40 automašīnas, 400—500 šautenes, ap 1000 trofeju (vācu?) automātu un citus karamateriālus.³ Jau minēts I nodaļā, ka slepenās ieroču noliktavas Latvijā ierīkoja vācu armija.

1947. gada 5. janvārī LPSR iekšlietu ministrs A. Eglītis slepeni (Nr. 1/11-s) rakstīja V. Lācim «Īpašu ziņojumu par vācu izlūkošanas orgānu speciālo ieroču noliktavu atklāšanu». A. Eglītis rakstīja, ka 1944. gada aprīlī pēc pavēles no Berlīnes «*Abwehrstelle Ostland*» nosauca par «*Abwehr 2 Riga*», izveidoja slepenas ieroču noliktavas, lai apbruņotu vietējos un no gaisa nomestos diversantus. Diversantus gatavoja speciālā skolā pie «*Lageraum - 9*». Tika ierīkots vairāk nekā 100 šādu ieroču noliktavu ar padomju sistēmas ieročiem un sprāgstvielām.⁴

---

1 LVA, 1280. f., 244. l., 17. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), Nr. 28785, 3. sēj., 31. lp.

3 LVA, 270. f., 1. s. apr., 197. l., 242. lp.

4 Pēc citām ziņām, Vācijas armijas abvērs, lai organizētu pretestības kustību Vācijas armijas aizmugurē Igaunijas, Latvijas un Lietuvas teritorijās, zemē ierīkoja ap 400 noliktavu. Noliktavas dalījās trijās grupās. Grupā «*E/ier*» ietilpa municijas noliktavas, kurās speciālās kapsulās glabājās ieroči un municija. Tā varēja saglabāties 40 gadus. Grupas «*S/abotage*» noliktavās ietilpa galvenokārt spridzināšanas materiāli. Tās tika ierīkotas tiltu, satiksmes maģistrāļu pārbrauktuvju tuvumā. Trešā grupa «*Z/eitungen*» ietilpa propagandas materiāli. Ieroči, municija un sprāgstvielas bija iepakoti ilgstošai glabāšanai. Līdz šim atklātas 19 šādas ieroču noliktavas Rīgā, Cēsu un Valmieras apriņķos.

Vidzemē izraktie vācu ieroči

11. tabula

Vācu «abvēra» 19 noliktavu saturs¹

Nr. p. k.	Ieroči, municija	Skaitis
1.	Ložmetēji	9
2.	Automāti	8
3.	Mīnmetēji	4
4.	Šautenes	121
5.	Šauteņu patronas	38 000
6.	Rokas granātas	1590
7.	Prettanku granātas	200
8.	Magnētiskās mīnas	8
9.	Mīnmetēju mīnas	200
10.	Tols	200 kg
11.	Detonatori	1900

¹ LVA, 270. f., 370. l., 7. lp.

Ja pieņem, ka vācieši bija ierīkojuši 60 viņu avotos minētās slepenās municijas un ieroču noliktavas, tad sarkano rokās krita tikai viena trešdaļa no tām. Vai pārējās izmantoja nacionālie partizāni, vai arī tās vēl guļ zemē, nezinām. Vācijas militārajā arhīvā noliktavu izvietojuma plānu Latvijā atrast neizdevās. Otrkārt, bija noslēptas prettanku granātas un mīnmetēju mīnas, kuras partizāni praktiski nelietoja. Bez tam partizāniem bija savas ieroču noliktavas.

Rēzeknes AK sekretārs Andrejukovs slepeni ziņoja LK(b)P CK sekretāram Ļebedevam, ka 1947. gada 1. jūlijā plkst. 9.00 Bērzpils pagastā Apšu ciemā P. Skaronicka sētā izcēlies ugunsgrēks, kā rezultātā uzsprāgusi municijas noliktava.¹

Zināmu skaidrību par partizānu bruņojumu sniedz čekas pārskati par partizāniem un iedzīvotājiem atņemtajiem ieročiem 1953.—1956. g. LPSR iekšlietu ministrs Zujāns ziņoja arī par nacionālajiem partizāniem atņemtajiem ieročiem laikā no 1944. līdz 1953. gadam.

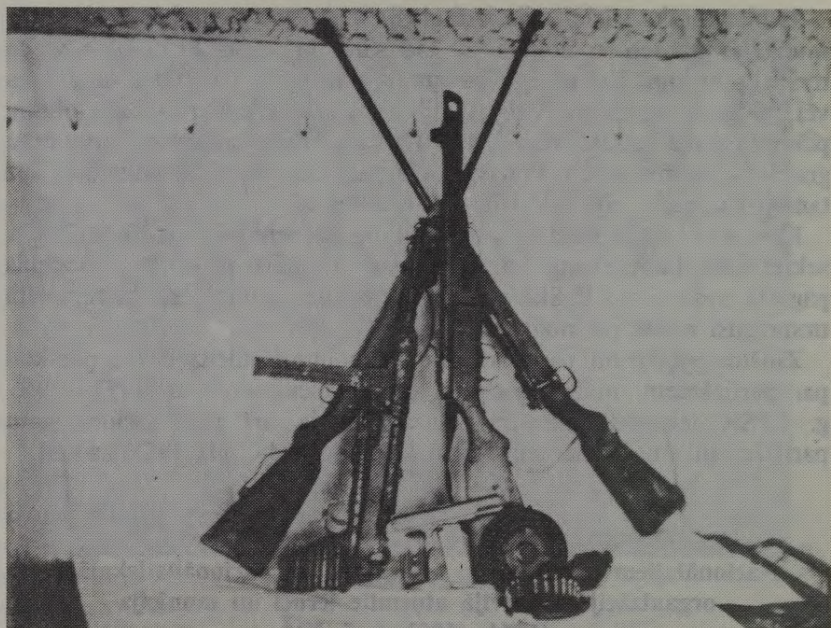
12. tabula

Nacionālajiem partizāniem, nelegāliem un nacionālistiskajām organizācijām Latvijā atņemtie ieroči un municija (1944.—1953. g. 5. X)²

Nr. p. k.	Ieroču veidi un municija	Skaits, svars
1.	Mīnmetēji	6
2.	Ložmetēji	726
3.	Automāti	3236
4.	Šautenes	11 767
5.	Pistoles	2923
6.	Prettanku šautenes	5
7.	Granātas	1480
8.	Mīnas	4418
9.	Patronas	1 290 849
10.	Sprāgtvielas	3620 kg
11.	Pavairojamie aparāti	16

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 75. l., 47. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101.ss f., 1. s apr., 10. s l., 141. lp. Ieroču skaits un partizānu vienību lielums VDK, LKP CK un operatīvajos ziņojumos vienā gadā uzrādīts dažāds (sk. 13. tabulu).

Jāzepa Ancāna («Mazā Jāņa») nacionālo partizānu grupai atņemtie ieroči

Šie dati šķiet visai ticami, sevišķi, salīdzinot ar VDM datiem 1956. g. Pēc VDK 4. nodaļas priekšnieka pulkveža Poļikarpova 1956. gada datiem, kā redzam 13. tabulā, vidēji katrā aprīņķī partizāniem bijuši 39 ložmetēji, 173 automāti, 625 šautenes, 163 pistoles, 465 rokas granātas, 273 mīnas, 207 kg sprāgstvielu. Taču jādomā, ka šie ieroči ne tuvu nebija visi, jo saglabājās neatklāti gan atsevišķi ieroči, gan to noliktavas.

13. tabula

Nacionālajiem partizāniem un nelegālistiem atņemtie ieroči
un municija 1944.—1956. gadā¹

Nr. p. k.	Ieroči, municija	Gaball
1.	Mīnmetēji	5 ²
2.	Ložmetēji	738

¹ LVA, 270. f., 1. s apr., 1144. l., 6., 8. lp.

² Partizānu rīcībā ir bijuši nedaudzi mīnmetēji, t. sk. 82 mm mīnmetējs. — Akts. Uz ežiņas galvu liku, 319. lpp.

3.	Automāti	3287
4.	Šautenes	11 863
5.	Pistoles	3103
6.	Granātas	8835
7.	Patronas	1 306 445
8.	Mīnas	5177
9.	Sprāgstvielas	3939,400 kg

Viļakas 300 partizāni bija apbruņojušies ar tanku dūrēm un liesmumetējiem.¹

Taču visumā partizāniem sarežģītas kara tehnikas nebija. Viņi cīnījās ar rokas šaujamočiem.

Tā redzam, ka Latvijas nacionālo partizānu apbruņojumā bija galvenokārt kājnieku ieroči, no kuriem lielākā daļa bija atņemtas dažādu tipu šautenes. Šautenes nevarēja būt efektīvs ierocis cīņā pret sarkanajiem, sevišķi armiju, kam bija automātistu un ložmetēju rotas, artilērija un tanki. Bez tam šautenes bija grūtāk slēpjamas. Nepietiekams skaits bija arī mīnu un sprāgstvielu. Nebija mīnu ar laika degļiem. 1948.—1949. g. partizāni sāka sastapties ar divām lielākām grūtībām. Pirmkārt, sāka pietrūkt municijas vācu parauga ieročiem. Otrkārt, automāti ar sniedzamību līdz 300 m, kuri bija galvenie partizānu ieroči, izrādījās nepietiekami, lai stātos pretī čekas karaspēkam, kura rīcībā bija daudz rokas ložmetēju ar lielāku tālšāvību. Sākās partizānu pārāpbruņošana, pārejot uz krievu tipa ieročiem, galvenokārt rokas ložmetējiem, un, protams, krievu parauga municiju. Kā vieni, tā otri bija grūti iegūstami. Treškārt, 1949. g. partizānu ģimeņu un partizānu atbalstītāju izvešanas rezultātā nereti zuda partizānu apgādes (pārtika, apģērbs) bāze un mītnes savrupstās.

Partizāni mitinājās galvenokārt mežu bunkuros, nometnēs, slēpņos, lauku mājās vai arī dzīvoja legāli, tikai naktīs piedaloties operācijās. Legāli parasti dzīvoja partizānu sakarnieki un atbalstītāji.

Viens no populārākiem partizānu apmetņu veidiem bija bunkuri, kas dalījās vairākās grupās — mītņu, sakaru un noliktavu bunkuros, pie kam šīs īpašības mainījās. «Bunkuri labi nomaskēti, — 1945. g. 11.I 5. strēlnieku divīzijas komandieris Ļcontjevs pilnīgi slepeni ziņoja Baltijas apgabala IeTK IeK pārvaldes priekšniekam ģenerālim Golovko Viļņā, — un tiek iekārtoti parasti ne vairāk kā 6—7 cilvēku

1 *Narkēvics J.* Bunkuru pilsētā. — Uz ežiņas galvu liku, 121. lpp.

dzīvošanai». Bunkurus var iznīcināt ar rotas mīnmetēju uguni. Taču partizāni bunkuros ierodas tikai uz naktsguļu. Ārpusē atrodas sargs. Dažreiz bunkuri mīnēti. Par mīnām izmanto arī artilērijas lādiņus, kurus novieto 10—15 m attālumā no bunkura, ierokot lādiņu 20—25 cm zemē. Spridzekli stieple savieno ar bunkuru. Partizāni parādot militārtehnisko izdomu. Tā partizāns Jānis Serda no krievu pašpielādēšanās šautenes izgatavojis ložmetēju ar 25 patronām.¹

Partizānu nocietinātas nometnes, ko veidoja mīnēta bunkuru sistēma, bija P. Supes vienībai Viļakas apriņķī, Ilūkstes partizāniem Dvietes mežā un citur. Partizāns Jāzeps Logins (1927.) 1945. gada 23. aprīlī liecināja, ka P. Supes vienībā, kurā viņš iestājies, 1945. gada janvārī bijuši ap 300 partizānu. Partizāni bija sadalīti grupās, pie kam katra grupa dzīvojusi savā bunkurā. Bunkuri bijuši izvietoti Viļakas mežā 100—150 m attālumā cits no cita. Kopā bijuši 20—22 bunkuri.²

Partizānu bunkuri bija dažāda lieluma un iekārtojuma. Ja viensētās bija iekārtoti bunkuri parasti diviem cilvēkiem, tad mežā bunkuri ar guļvietām un galdu — aptuveni 25 cilvēkiem.³

Dažkārt partizānu mītnes bija iekārtotas padomju iestāžu — ciema padomju — ēkās zem grīdas.⁴

Liela partizānu koncentrēšanās nometnēs un bunkuru «pilsētās» (Viļaka, Madona, Ilūkste) neglāba partizānus no sakāves Sarkanās armijas masveidu uzbrukumos. Čeka izdibināja arī bunkuru grupu vai atsevišķu nocietinātu bunkuru atrašanās vietu un uzbruka tiem.

1945. gada 25. oktobrī 44.—93. meža kvartālā tika atrasts Jaunpētera grupas bunkurs. Bunkurā bija 12 šautenes, 1 ložmetējs, 12 rokas granātas un 60 m bikforda auklas.⁵

1946. gada 23. jūlijā Cēsu apriņķa Laukkalnes pagastā pie zemnieku mājām IB triecienā ieņēma 2 partizānu bunkurus. Taču uzbrucēji nekādu pretestību nav sastapuši, jo bunkuros nav bijis neviena «bandīta», tikai ieroči un munīcija. Šo «uzvaru» čeka uzskatīja par kļūdu. LPSR iekšlietu ministra vietnieks pulkvedis Sieks ar 1946. gada 27./28. jūnija pilnīgi slepenu pavēli Nr. 104-ss uzdeva visiem IeM AN priekšniekiem rīkot slēpņus un novērot bunkurus, bet tūlīt neieņemt. Katrā slēpnī jābūt pa vienam operatīvam

1 KVKA, 38673. s f., 1. apr., 210 l., 6.—7. lp. (Nr. 0020)

2 LRP, Nr. 29163., 94. lp.

3 *Barkovskis J.* Bunkuru pilsētā. — Uz ežiņas galvu liku, 116. lpp.

4 *Dukovskis Fr.* Uzticīgi tautai un tēvzemei. — Uz ežiņas galvu liku, 94. lpp.

5 LVA, 1280. f., 244. l., 245. lp.

darbiniekam.¹ Tātad čeka uzdeva noskaidrot bunkuru funkcijas un apmeklētību.

Kā 1946. gada 2. janvārī Ilūkstes apriņķa NKVD priekšniekam majoram Buņinam liecināja legalizējies Ilūkstes partizānu pulka Dvietes rotas komandieris Donats Ķeiris, pēc 1945. gada 21. marta karaspēka uzbrukuma bunkuriem viņa grupas 11 karavīri vairs bunkurus neizmantoja, bet gulēja pie uguns kuriem.²

1947. gada 26. augustā atklāja 3 labi maskētus bunkurus — ieroču noliktavas. Bunkuros atrada 6 rokas ložmetējus, 6 šautenes, 3 pistoles, 10 000 patronu, 4 lauku telefonus, rakstāmmašīnu un daudz medikamentu.³ Pēc čekistu armijas datiem, partizāni 1950. gadā dzīvoja zemnieku sētās, bunkuros, teltīs un slēptuvēs (оборудованные охранки). Bija arī teritoriālas atšķirības. Viļakas, Rēzeknes, Alūksnes un Daugavpils partizāni parasti sadalījās sīkās grupās un dzīvoja pie saviem atbalstītājiem, bet Jēkabpils, Krāslavas, Ilūkstes u. c. partizāni dzīvoja galvenokārt bunkuros ar riņķveida aizsardzību.⁴

Bunkuri nereti atradās viensētu tuvumā, pašās viensētās, katrā ziņā saistīti ar viensētām kā savu apgādes un informācijas bāzi.

Līdztekus «meža ķemmēšanai», jau sākot no 1944. gada, Sarkanā armija veica «otrā meža» — viensētu «ķemmēšanu». Tā sākās nedaudz vēlāk nekā «pirmā meža ķemmēšana».

Sevišķi plaša viensētu «ķemmēšana» 1946. gadā notikusi Valkas apriņķī, kur «izķemmētas» 1823 viensētas, organizēti 14 slēpņi un 281 čekistu un karaspēka operācija. Šo operāciju rezultātā krituši 3 partizāni, likvidētas 3 partizānu vienības, 9 partizāni aizturēti.⁵

Jau 1946. gada rudenī partizānu kaujās novērojams, ka tās notiek vai nu ap partizānu bunkuriem mežos, vai arī zemnieku saimniecībās. Tā 1946. gada 29. novembrī Vilkanču sētas apkārtnē Drabešu pagastā krita 4 partizāni. 1946. gada 1. novembrī Drabešu pagasta Sviņņu māju bunkurā sagūstīja 3 «Krūmiņa» partizānu vienības cīnītājus.⁶

Viensētas boļševikiem likās bīstamas nacionālistu pulcēšanās vietas arī pēc 1949. gada 25. marta izvešanām, kad lielā mērā tika sagrauta nacionālo partizānu apgādes un informācijas bāze. 1949. un 1950. gadā LK(b)P CK veica veselu rindu saimniecisku un politisku pasākumu,

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 199. l., 157. lp.

2 LRP, Nr. 29744., 15. lp.

3 LVA, 270. f., 1. s apr., 266. l., 140. lp.

4 KVKA, 38673. f., 1. apr., 66. l., 3., 7. lp.

5 LVA (LKP CK arhivs), 101. f., 10. apr., 72. l., 25. lp.

6 LVA, 270. f., 1. s apr., 199. l., 322., 324. lp.

nostiprinot savu varu laukos. Lai iznīcinātu nacionālos partizānus, tika nolemts likvidēt viensētas. 1950. gada 15. augustā J. Kalnbērziņš un V. Lācis slepeni (Nr. 737-s) rakstīja J. Staļinam: «Latvijas PSR kolhozi organizēti uz viensētu zemes izmantošanas bāzes, kas ir svarīgs trūkums kolhozu attīstībai un nostiprināšanai. .. No 230 tūkstošiem viensētu, kuras ir republikā, jāpārvieto ne mazāk kā 180 tūkstoši viensētu, no tām 130 tūkstoši kopā ar sētas ēkām var tikt pārceltas uz kolhozu ciematiem, bet 50 tūkstoši māju jāuzbūvē no jauna. .. LK(b)P CK un Latvijas PSR Ministru Padome lūdz 1951.—1955. gadā veikt kolhozu ciematu celtniecību un kolhoznieku pārcelšanu no viensētām.» Šim nolūkam viņi lūdza 2 miljardus 253 miljonus rubļu. Rezultātā ar PSRS MP atbalstu tika pieņemts plašs plāns savrupētu likvidēšanai.¹ Taču masveidīgās «ģerevņizācijas» plāns netika pilnībā īstenots, atskaitot koka ēku pārvešanu uz ciematiem.

14. tabula

Latvijas PSR kolhoznieku dzīvojamo māju celtniecības plāns²

Nr. p. k.	Gads	Pārvietojamās mājas	Cejamās mājas
1.	1951.	32 500	12 500
2.	1952.	39 000	15 000
3.	1953.	58 000	32 000
4.	1954.	-	-
5.	1955.	-	-

1950. gadā tika plānota Latviešu sarkanās divīzijas pārvietošana uz Daugavpili,³ 60 lauku hidroelektrostaciju celtniecība,⁴ Brīvības ielas Rīgā pārdēvēšana par Ņeņina ielu.⁵ No šiem pasākumiem PSRS valdība atļāva tikai pēdējo, jo tas neko nemaksāja.

1952. gada 13. martā J. Kalnbērziņš un V. Lācis atkal rakstīja Staļinam un Molotovam, ka Latvijas PSR 1513 kolhozos apvienotas 223 656 zemnieku saimniecības. «Viensētu esamība traucē lauksaim-

1 Переписка с СМ СССР и ЦК ВКП(б) 1950. — LVA, 270. f., 1. s apr., 595. l., 13.—55. lp.

2 Turpat, 33. lp.

3 Turpat, 6. lp.

4 Turpat, 50. lp.

5 Turpat, 86.—87. lp.

niecības attīstību. LK(b)P CK un LPSR Ministru Padome uzskata par nepieciešamu 1952.—1955. gadā pārvietot no viensētām uz ciematiem 100 000 zemnieku saimniecību un 13 000 dzīvojamās un saimniecības ēkas.» J. Kalnbērziņš un V. Lācis iesūtīja Staļinam un Molotovam «Projektu par kolhoznieku saimniecību pārvietošanu no viensētām uz kolhozu sādžām» (в колхозные деревни), kuru ar Staļina parakstu vajadzēja publicēt.¹ Paskaidrojumā šim lūgumam abi priekšnieki rakstīja, ka 1513 Latvijas kolhozos esot 148 897 apdzīvotas vietas.

15. tabula

LK(b)P CK un Latvijas PSR MP projekts kolhoznieku pārceļšanai no viensētām uz ciematiem 1952.—1955. gadā²

Gads	Pārceļamo sētu skaits
1952.	5000
1953.	20 000
1954.	35 000
1955.	40 000
Kopā:	100 000

Latviešu represēšana 1949. gadā bija novedusi pie visai liela darbaspēka trūkuma. 1956. gada 26. septembrī Jelgavas RK sekretārs Bogdanovs slepeni rakstīja uz LKP CK, ka katru gadu rajona saimnieciskās organizācijas pieņem darbā no Baltkrievijas un Lietuvas vairāk nekā 5000 cilvēku, «puse no kuriem agrāk sodīti tiesā par smagiem noziegumiem». Tagad līdz 24. septembrim pieņemti darbā 1894 cilvēki, starp kuriem ir dzimtenes nodevēji, sociālistiskā īpašuma izlaupītāji u. c.³

6. Nacionālās partizānes

Viena no nacionālā partizāņu kara īpatnībām bija tā, ka blakus vīriešiem tajā piedalījās arī sievietes. Uz sieviešu pleciem gūlās

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 15. apr., 93. l., 73.—84. lp.

2 Turpat, 85. lp.

3 Turpat, 19. apr., 78. l., 157.—158. lp.

partizānu apgāde ar pārtiku un apģērbu, apģērba mazgāšana un labošana. Lielu daļu naktsmitņu partizāniem devušas sievietes. Sieviešu loma un nozīme partizānu karā ir īpaši jāpēta. Jāpēta arī bērnu ziņnešu loma. Taču šeit nedaudz jāapstājas pie nacionālo partizānu piedalīšanās kaujās. Čekas ziņojumos nereti pieminēts, ka partizānu operācijās un aizstāvēšanās kaujās blakus vīriešiem piedalījušās arī sievietes. Ieskatoties LVA nonākušās bijušās VDK biežās «Bandu formējumu uzskaites grāmatas 1947.—1948.»¹ pirmajā lappusē, redzam, ka visos aprīņķos čekas partizānu sarakstos bija sievietes. Taču šie saraksti aptvēra tikai daļu no visiem partizāniem. Valmieras aprīņķī nereti partizānos bijuši tuvi cilvēki, Ilūkstes partizānu pulkā blakus vīram, grupas komandierim Jānim Ancānam, no 1945. gada jūnija bija viņa sieva Zelma Ancāne, arī vada komandiera F. Beļkeviča sieva — Anna Beļkeviča. Partizānos bija Dvietes rotas komandiera D. Keira sieva un divas meitas.² Rūjienas pagastā E. Čoka vienībā bijuši J. Nozars un Anna Nozara, Vaidavas pagastā — Vilis Freimanis un Anna Freimane. Alūksnes aprīņķa Zača partizānu grupā bija Marta, Gunta un Marija Adamovas. Bauskas aprīņķa Zālītes pagastā — Alīse Valtere un Ausma Dūmiņa. Valkas aprīņķī A. Sarja partizānu grupā — Monika Reinerte. Ventspils aprīņķa E. Viškunga grupā — Kate Bondare. Liela sieviešu grupa bijusi Talsu aprīņķa Feldberga vienībā — Vilma Feldberga, Emma Jamanus, Berta Davidsons, Vilma Derkevica, Kalnāre.

1948. gada 27. oktobra kaujā Brokāna (Krieva—Niedres) vienībā Viļakas aprīņķī krita Bronīslava Kikuža («Diņa») un Eleonora Kuzmas (1931.) no Viļakas aprīņķa.³

1948. gada 9./10. jūlijā A. Noviks ziņoja V. Lācim, ka Līgatnes pilsētas apkārtnē sagūstīts LNPA Ziemeļvidzemes štāba priekšnieks K. Rusovs («Salna») (1916.). Viņš «bandā» darbojies kopš 1944. gada, izdevis nelegālu avīzi «Sudrabotā Saule». Rusovs komandējis partizānu vienību, kurā tobrīd bijuši 19 cilvēki. Iegūts ziņojums «LNPA Centrālvidzemes štābs» un citi dokumenti.⁴ Laikā no 1948. gada 14. līdz 17. jūlijam arestēti 47 Rusova grupas atbalstītāji,⁵ starp tiem daudzas sievietes.

LNPA partizāne Skaidrīte Bērziņa («Selga») (1929.), kura iestājās

1 LVA, 1284. f., 1. apr., 245. l.

2 LRP, Nr. 29744, 89. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 270. f., 1. s. apr., 371. l., 110.—114. lp.

4 Turpat, 370. l., 276.—277. lp.

5 Turpat, 282. lp.

Vilma Feldberga pēc atgriešanās no Sibīrijas

partizānos 1949. gadā, 1950. gadā kopā ar V. Tomu un V. Kluci piedalījies 5 kaujas operācijās.¹

1949. gada pavasarī, lai izvairītos no okupantu masu deportācijām, «aizgāja mežā» arī desmitiem sieviešu. Bēgot no izvešanām, mežā patvērumu atrada Šolomaginu, Plotkānu un Kuzminu ģimenes Līdumnieku pagastā.²

---

1 LRP, Nr. 30641, III sēj., 32. lpp.

2 *Klešņiks V. Līdumnieku partizāni.* — Uz ežiņas galvu liku, 132. lpp.

1950. gada 16. janvārī VDM karaspēka operācijā Abrenes apriņķī starp 13 kritušajiem vienības «Boļšaks» partizāniem bija Joahims Logins («Mazais») un Antoņina Logina («Ance», «Mazā») (1921.), kā arī Tekla Dukovska. Tekla Dukovska bija iestājusies partizānos tikai 1949. gada martā, lai izvairītos no izvešanas uz Sibīriju.¹

Viļakas apriņķa Jāzepa Bratuškina («Puriņš») vienībā 1947. gadā blakus Jāzepam Runcim atradās Tekla Runce, kā arī «Leitnante Laima», kuras isto uzvārdu čeka nebija atklājusi. Viksnas pagastā Jāņa Lipcāna grupā atradās Magda Lipcāne, J. Jakša-Čiuce. Viļakas—Balvu apkārtnē darbojās Tekla Pinna, Leontīne Seucka. Balvu pagasta J. Liepača vienībā blakus Albertam Liepiņam («Lapiņš») atradās Herta Liepiņa («Silvija») un Zenta Bitāne («Ināra»). Žīguru apkārtnē Vuncāna vienībā darbojās Milda Īšjane, Valija Bukovska, Tekla Kupriša. Rodas iespaids, ka Ziemeļaustrumu Latvijas nacionālajos partizānos bija proporcionāli vairāk sieviešu nekā citur. Daugavpils apriņķa Līvānu pagastā partizānos darbojusies Veronika Muceniece (legalizējusies 1947. gada 21. februārī). Denska partizānu vienībā Krāslavas un Daugavpils apriņķī bijusi Jeļena Gerasimova (arestēta 1947. gada 20. oktobrī), Monika Nagle, Veronika Boiko, Ludmila Zepa. Partizāna Ozola grupā Kandavas, Sabiles un Rendas mežos 30 partizānu vidū bija 5 sievietes.² Sievietes blakus vīriešiem cīnījušās pret NKVD karaspēku un sarkanajiem iznīcinātājiem.

1948. gada 22. jūnijā A. Noviks ziņoja V. Lācim, ka 1948. gada 18. jūnijā Jēkabpils apriņķī likvidēta Grāvera partizānu vienība, kuru komandēja V. Blaže (1908.). Kaujā krituši 5 cilvēki, to skaitā M. Saulītis (1891.), dzimis Tukuma rajonā, un viņa sieva Alma Grigoroviča (1905.) no Biržu pagasta.³ 1948. gada 5. janvārī Viļakas apriņķī J. Brokāna vienībā cīnījās un krita Olga Cinītis («Vija») un Emma Cinītis («Venta»).

1948. gada 26. jūnijā Vecgulbenes pagastā no t. s. Blantes grupas krita vienības komandiera sieva Velta Blante (1922.), aizsargs A. Zaķis (1895.) un Milda Zaķe (1900.).

1950. gada 3. februārī cīņā pret VDM karaspēku Talsu rajonā krita Čevera grupas partizāne Ilga Siliņa («Ievīte») (1922.), partizāne Nora Siliņa, kā arī partizāna māsa Valija Biša («Čupiņa»)⁴

¹ LVA (LKP CK arhīvs), 270. f., 1. s. apr., 589. l., 14.—15. lp.

² Uz ežiņas galvu liku, 336. lpp.

³ LVA (LKP CK arhīvs), 270. f., 1. apr., 370. l., 248. lp.

⁴ Turpat, 32. lp.

1950. gada 14. martā cīņā pret VDM karaspēku Talsu rajonā krita Austra Koka (1922.) no Alūksnes rajona.¹

Vēl 1953. gadā Madonas un Gaujienas rajonā K. Zariņa partizānu vienībā darbojās partizāne Dzidra Leimane (1927.) no Cēsu rajona Rāmuļu pagasta. Kopš 1951. gada Talsu rajona partizānos darbojās T. Priedītis un viņa sieva E. Priedīte.²

Nolūkā likvidēt «Kārļa» partizānu vienību, kas kopš 1945. gada darbojās Valkas, Smiltenes, Apes, Gulbenes un Cesvaines rajonā (pēc čekas datiem — 8 cilvēki), vienu «bandas» dalībnieku 1952. gadā izdevās savervēt par savu aģentu ar iesauku «Apse». «Apse» Lugažu mežā 159. kvartālā ierīkoja savu mītni («шалаш»), lai satiktos ar partizāniem un nodotu tos «čekas operatīvajam triecienam». 1953. gada 21. jūnijā «Apsem» arī izdevās organizēt satikšanos ar Tauriņu, Gutu un Vēveri čekas ložmetēju priekšā. Taču partizāni kaut ko nojautuši, bijuši uzmanīgi, un no 200 m attāla slēpņa izdevies nošaut tikai partizānu Tauriņu, bet partizāniem Gutam un Dzidrai Vēveri izdevies izvairīties no vajātājiem.³

1954. gada 5. augustā LPSR VDK priekšsēdētājs Vēvers ziņoja V. Lācim: «Čekas slēpņim 9 sarkano iznīcinātāju bataljonu cilvēku sastāvā ar pilnvaroto Safronovu priekšgalā, meklējot Vaivodu partizānu vienību, izdevies atklāt kādu partizānu vienību.» Taču tai bija izdevies izvairīties no vajātājiem. Partizānu vajāšanai organizēta spēcīgāka čekistu operatīvā grupa. Tajā ietilpuši 9 sarkano iznīcinātāju bataljonu algotie karavīri un 3 VDK operatīvie darbinieki. Operatīvo grupu komandējis LPSR VDK 3. specdaļas 4. nodaļas priekšnieks majors Pastuhovs. 1954. gada 1. jūlijā Līvānu rajona Skrebeļu purvā čekistu operatīvā grupa, sekojot pa iemītām pēdām, atklājusi partizānu vasaras mītni. Kaujā krituši trīs partizāni — grupas komandieris A. Vaivods (1910.), A. Znotiņš (1915.) un Bronislava Rūsiņa (1921.) no Aizupes ciema padomes Līvānu rajonā.⁴

Daudzu kritušo nacionālo partizāņu vārdus mēs nezīnām.

Atskaitē par 1953. gada I ceturksni Kuldīgas rajona MGB nodaļas priekšnieks apakšpulkvedis Hižnijaks ziņoja LPSR MGB 2-N nodaļas priekšniekam majoram Tutinam, ka «nošauti 2 bandīti, no kuriem

¹ Turpat, 48. lp.

² Turpat, 872. l., 104.—107. lp.

³ Turpat, 61.—62. lp.

⁴ Спецсообщения МВД и КГБ Латв. ССР 1954. — LVA (LKP CK arhīvs), 270. f., 1. s apr., 451. l., 136.—137. lp.

viena bija sievietē».¹ Latvijas nacionālo partizānu kustības pašreizējie pētījumi neuzrāda starp partizāniem kādu latviešu Žannu D'Arku, taču materiāli liecina par nacionālo partizāņu darbības daudzveidību.

Speciāli būtu jāpievēršas sieviešu lomai nacionālo partizānu izdevumu veidošanā un izdošanā. Jau minēts, ka LTS(p)A oficiosa galvenā redaktore un autore bija «Marta Skuja» (V. Mundure), nošauta 1946. gadā Rīgā. Bronislava Martuževa sarakstījusi un pārrakstījusi ar roku LNPA žurnāla «Dzimtene» 7 numurus 1950. gadā. Partizānos piedalījās dzejnieces un rakstnieces. Bet cik bija ierindas autoru, izplatītāju?

Sarkanā armija parasti sievietes uzskatīja par «bābām», retāk aizturēja un kratīja. Tāpēc latviešu nacionālo partizānu kustībā liels atbalsts bija t. s. «meža māsām». «Meža māsas», no vienas puses, bija partizānu ausis un acis, bet, no otras puses, — pārtikas sagādnieces un dažkārt arī cīnītājas. Kurzemē tāda bija T. Jansona sieva Regnika Jansone.² Arina Olševska (1925.) Ilūkstes apriņķī 1945. gadā apgādāja un informēja Streikusa-Komarovska partizānu vienību. PSRS VDM SA 1948. gada 26. jūnijā bija notiesājusi A. Olševsku uz 8 gadiem izsūtījumā, taču vēl 1958. gadā LPSR AP komisija viņai neļāva no Omskas apgabala atgriezties Latvijā.³

Cik sievietes aktīvi piedalījušās partizānu karā, pašreiz nevaram pateikt, taču viņu skaits visā kara gaitā varēja būt pāris simtu liels. Tajā pašā laikā partizānu atbalstītāju rindās sievietes bija vairāki tūkstoši.

Latvijas nacionālo partizānu kustība ir pirmais gadījums Latvijas vēsturē, kad tik plaši blakus vīriešiem kaujas laukos cīnījušās un kritušas arī sievietes. Sieviešu loma partizānu atbalstīšanā, protams, bija galvenā. Apģērbs, pārtika, izmitināšana, piegādes — tas viss bija sieviešu rokās.

7. Nelegālisti un legalizācija

Spriežot pēc LPSR iekšlietu ministra Zujāna 1953. gada ziņojuma LK(b)P CK, pēckara gados Latvijā par nelegālistiem kļuva vairāk nekā

1 LVA, 1280. f., 869. l., 76. lp.

2 *Launags Fr.* Latvijas nacionālo partizānu organizācija (LNPO), 187. lpp.

3 LVA, 270. f., 1. s apr., 1204. l., 30. lp.

20 000 cilvēku, no kuriem vairāki simti pārgāja nelegālā stāvoklī, lai izvairītos no izvešanām 1949. gadā.

Nelegālistus var iedalīt vairākās grupās.

1. Slēpšanās savā sētā vai tās apkārtnē.
2. Dzīvošana ārpus savas dzīves vietas Latvijā ar savu uzvārdu.
3. Dzīvošana Latvijā ar pieņemtu uzvārdu.
4. Dzīvošana ārpus Latvijas, trimdā Krievijā ar savu vai svešu uzvārdu.

Visilgāk nelegālā stāvoklī spēja palikt pēdējo divu trīs grupu nelegālisti. Lielākā daļa no nelegālistiem iestājās nacionālo partizānu kustībā, bet daļa mēģināja slēpties, paliekot ārpus partizānu kustības. Sākumā sarkanie oficiāli par nelegālistiem nerunāja un izlikās, ka viņi vispār nav, kaut arī viņus uzskaitīja jau kopš 1944. gada. 1945. gadā, redzot, ka nelegālisti vairumā kļūst par nacionālajiem partizāniem, LK(b)P CK un LPSR NKVD sāka atklāti runāt par «nelegāļiem» un aicināt tos «sociālisma celtniecībā». 1945. gada rudenī, ne jau bez komandas no augšas, legalizācijas veicināšana kļuva par LK(b)P un LPSR NKVD oficiālo politiku.

1945. gada 12. septembrī «Cīņā» parādījās LPSR NKVD tautas komisāra A. Eglīša raksts «Nodrošināt latviešu tautas mierīgu darbu un drošību», kas tūlīt tika publicēts arī aprīņu laikrakstos.¹ Šajā rakstā A. Eglītis apgalvoja, ka nacionālie partizāni ir vācu nacistu izlūkdieneņa atstātas bandas, kuras nodarbojas ar latviešu tautas aplaupīšanām. Viņš atzina, ka šīs «laupītājbandas» organizētas pēc Ulmaņa «fašistiskās aizsargu organizācijas» parauga. Tika minēti aizgādņi ārzemēs — Anglijā, Zviedrijā un citur. «Bandas» vadot bijušie vācu armijas virsnieki un policisti. A. Eglītis rakstīja: «Latviešu tautas pienākums ir ar saknēm iznīdēt savus niknākos ienaidniekus — latviešu buržuāziskos nacionālistus.» «Esmu spēris un speršu tālejošus soļus, lai visīsākā laikā likvidētu nacionālistu bandas.» Tajā pašā laikā A. Eglītis aicināja nacionālos partizānus kapitulēt vai, kā viņš teica, atgriezties: «Es kā Latvijas PSR tautas komisārs esmu devis Iekšlietu tautas komisariāta aprīņu nodaļām un pagastu orgāniem norādījumus nelietot represijas pret tiem, kas labprātīgi atgriežas un nožēlo savu rīcību. Viņi visi atlaisti un strādā mierīgu darbu tajā pilsētā un mājā, kur viņi agrāk dzīvoja.»

¹ «Bauskas Darbs», 1945. g. 22. sept., Nr. 65; «Cēsu Stars», 1945. g. 15. sept., Nr. 73., utt.

Legalizācija pastiprinājās pēc kara beigām arī tāpēc, ka vīriešiem vairs nedraudēja nosūtīšana uz fronti. Zuda arī cerības, ka Latvijā drīzumā varētu kas mainīties. Okupācijas prese, sevišķi aprīņķos, bija pilna ar aicinājumiem iziet no meža, legalizēties, kā arī ar piedošanas un brīvības solījumiem. Taču čeka nebūtu čeka, ja tās vārdi atbilstu darbiem.

Jau 1945. gada 19. septembrī visiem NKVD nodaļu priekšniekiem tika izdota A. Eglīša slepena pavēle Nr. 1/119-ss, kurā konstatēts, ka lielākā daļa legalizējušos partizānu savu darbību nepārtrauc. «Tas dod pamatu domāt,» teikts pavēlē, «ka daudz bandītu legalizējušies ar nodomu, lai legālos apstākļos vēl dziļāk veiktu kontrrevolucionāro graujošo darbību pret padomju varu, un visai iespējams, ka legalizēšanās veikta pēc kontrrevolucionārās nacionālās pagrīdes norādījuma.»¹ A. Eglītis uzdeva arī turpmāk veicināt legalizēšanos, bet obligāti savākt datus, cik ilgi katrs bijis «bandā», ko darijis (1.§). Pavēle uzdeva NKVD nodaļām legalizējušos izmantot «bandu» atmaskošanai, taču tā, lai «banda» to nepamanītu (2.§). Ar šo pavēles punktu A. Eglītis ieteica legalizējušos iesaistīt aģentūrā, izmantot par ceļvežiem IB, karaspēkam utt. Pavēles 4.§ uzdeva «par katru legalizējušos bandītu» ievest personīgo lietu NKVD I specnodaļā un izdarīt operatīvo pārbaudi.² NKVD I specnodaļā kapteiņa Tuļa vadībā tika veidota «bandītu kartotēka».

1945. gada 21. septembrī PSRS iekšlietu tautas komisārs L. Berija rakstīja J. Staļinam, ka Latvijā uz 1945. gada 1. septembri legalizējušies 1790 dezertieru, kuri izvairījušies no dienesta Sarkanajā armijā.

1945. gada rudenī, tuvojoties ziemeļiem, to skaits, kuri legalizējās, palielinājās. 1945. gada 3. decembra atskaitē Maļenkovam J. Kalnbērziņš rakstīja: «Partijas organizācijas aktīvāk un izšķirošāk sākušas veikt darbu latviešu buržuāzisko nacionālistu atmaskošanā un viņu bruņoto bandu sagraušānā. Liels bandītu grupu daudzums sagrauts. No mežiem brīvprātīgi izgājuši un padevušies padomju varas orgāniem 1711 bandītu.»³ Šķiet, šeit minēto lielākā daļa bija Sarkanās un vācu armijas dezertieri.

Lai panāktu partizānu legalizēšanos, NKVD praktizēja NKVD vadības tikšanos ar partizānu komandieriem. Tā 1946. gada janvārī J. Kalnbērziņš ziņoja VK(b)P CK, ka Ilūkstes aprīņķī notikusi neoficiāla

1 LVA, 1280. f., 244. l., 189. lp.

2 Turpat, 190. lp.

3 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 1. l., 190. lp.

NKVD tikšanās ar Ilūkstes apriņķa «bandītu komandieri» St. Urbānu. Norunas rezultātā 1945. gada 19. decembrī viņš izvedis no meža 23 cilvēkus, bet kopā no 14. līdz 31. decembrim — 76 cilvēkus.¹ Uz lielceļa starp Livāniem un Liksnu esot ticis prāvests A. Juhnevičs un LPSR NKVD tautas komisārs Eglītis, tur arī ticis parakstīts nolīgums. Eglītis garantējis brīvību, bet A. Juhnevičs solījis izvest no meža savus partizānus. 1946. gada 10. janvārī A. Juhnevičs pieteicies valsts drošības orgāniem Daugavpilī.²

Jau 1945. gada ziemā NKVD bija ziņas, ka nacionālie partizāni (dezertieri) strādājuši meža darbos, palīdzot savām saimniecībām izpildīt meža materiālu sagādes klaušas. 1946. gada 5. aprīlī ar pilnīgi slepenu pavēli Nr. 1/55-ss A. Eglītis uzdeva visiem NKVD nodaļu priekšniekiem pārbaudīt visus mežus un aktivizēt «stukaču» darbu mežā, lai notvertu nacionālos partizānus, kas strādājuši meža darbos.³

Nelegālistiem un pat partizānu vienību cīnītājiem izsniedza LPSR NKVD tautas komisāra A. Eglīša parakstītas apliecības, ka pilsonis brīvprātīgi legalizējies un viņam piedoti visi grēki. Daudzi šim «žēlastības grāmatām» noticēja, tāpēc čeka sāka tās plaši izmantot.

Viens no legalizējušos partizānu pirmajiem uzdevumiem jau 1945. gadā bija A. Eglīša «žēlastības grāmatu» izdalīšana partizānu vienību cīnītājiem, nelegālistiem u. c. Šajos dokumentos, kas bija ar rakstāmašīnu pavairoti vai iespiesti tipogrāfijā, bija ierakstīts partizāna vārds, uzvārds, kā arī ar A. Eglīša parakstu un zīmogu apstiprināts teksts, kurā tika garantēta brīvība, ja partizāni legalizēsies un sāks piedalīties sociālisma celtniecībā.

NKVD bija uzdevusi lasīt politiskas lekcijas legalizējušajiem partizāniem, cerēdama ar viņu starpniecību veicināt pārējo partizānu legalizēšanos. Dažās vietās tādas lekcijas tiešām notika, taču tās visai atklāti organizēja NKVD, pat izsaucot uz lekcijām ar pavēstēm. Rezultātā tie, kas bija legalizējušies, sāka baidīties no šādām lekcijām.

LK(b)P Ilūkstes apriņķa kara daļas vadītājs 1946. gada 6. jūlijā ziņoja, ka legalizējušies partizāni neierodas uz lekcijām, baidīdamies, ka viņus nearestē. Tā Lašu pagastā legalizējušies partizāni atkal aizgāja

1 Справки и информации по вопросам партийной работы в ЦК КП(б)1946. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 245. l., 6. lp.; *Baltmanis J.* Ilūkstes partizānu pulks. — Uz ežiņas galvu liku, 126.—127. lpp.

2 *Trūps-Trūps Henriks.* Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados. 1940—1990. R., 1992, 46. lpp.

3 LVA, 1280. f., 244. l., 131. lp.

mežā pēc tam, kad bijuši izsaukti klausīties lekcijas. Līdzīgi gadījumi bijuši arī citur.¹

1946. gada 16. augustā LK(b)P CK visām AK nosūtīja acimredzot NKVD sagatavotu uzsaukumu «Visiem, kas vēl slēpjas mežā» ar norādījumu to publicēt visās avīzēs. Šajā uzsaukumā paziņots, ka A. Eglīša 1945. gada 12. septembra «Cīņā» paziņotie partizānu padošanās noteikumi paliek spēkā.² Uzsaukumā «Visiem, kas vēl slēpjas mežā» bija trīs galvenās tēzes. Pirmā stāstīja, ka «laimīgs un prieka pilns laikmets iestājies latviešu tautas dzīvē», ka latviešu darba tauta ar lielās krievu tautas palīdzību Staļina vadībā piecgades plāna ietvaros veic LPSR tautas saimniecības atjaunošanu un attīstību. Taču šo sociālisma celtniecības darbu traucē «latviešu buržuāziskie nacionālisti — latviešu tautas nodevēji, kuri savā laikā palīdzēja okupantiem laupīt un izputināt Latvijas zemniekus un pilsētu darba ļaudis». Tagad fašistiskie aģenti noorganizējuši bandītu grupas, kas nodarbojas ar laupīšanu un padomju aktīvistu slepkavošanu. Tā bija otrā tēze. Trešā tēze centās pierādīt, ka Rietumu valstis neizrāda nekādu interesi par Latvijas valsti un uzskata Latvijas pievienošanu PSRS par pareizu.³ Šī tēze, kā redzam, visumā bija vispatiesākā. Uzsaukums vairs nesolīja nekādu amnestiju un atzina, ka cīņa notiek uz dzīvību un nāvi starp naidīgām šķirām un ideoloģijām. Pamazām sākās legalizējušos noprašanās, aresti.

Kaut arī sākumā čeka arestēja tikai t. s. legalizējušos «noziedzniekus», starp kuriem, šķiet, lielākā daļa bija atteikušies sadarboties ar NKVD partizānu vajāšanā, uzsaukumam legalizēties gaidīto rezultātu nebija. Bez tam LK(b)P organizācijas, ne jau bez NKVD mājienu, bija uztraukušās, ka legalizējušies partizāni stājās darbos, kur tos grūtāk saķert.

LK(b)P Ilūkstes apriņķa partijas komitejas kara daļas vadītājs Ļubarecs 1946. gadā ziņoja, ka liela daļa no legalizējušajiem partizāniem iestājas darbā mežniecībās. Ļubarecs izteica aizdomas, vai tā nav tikai jauna legalizēta partizānu organizēšanās forma.⁴ Ciktāl partizānu iestāšanās «meža darbos» bija partizānu cīņas turpinājums un ciktāl «meža darbos» iestājās «stukači», vēl jāskaidro.

Arī 1946. gada rudenī turpinājās partizānu legalizācija. 1946. gada

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 67. l., 20. lp.

2 Turpat, 69. l., 101.—107. lp.

3 Turpat, 105.—106. lp.

4 Turpat, 67. l., 36. lp.

6. septembrī Dvietes Iekšlietu daļā ieradās O. Sudrabiņš (1899.) («Kronītis»). (Bijušais vecākais policists O. Sudrabiņš bija atteicies iziet no meža agrāk, kad St. Urbāns izgāja kopā ar 72 partizāniem.)¹ Legalizējušies partizāni parasti «brīvprātīgi» publicēja vietējā presē uzsaukumus pārējiem iziet no meža, pieņēma rezolūcijas aktīvi piedalīties sociālisma celtniecībā, apbraukāja partizānu novadus ar lekcijām, kurās stāstīja, cik labi viņi dzīvo pēc legalizācijas.

Ar 1946. gadu NKVD atskaites gadā parādījās jauna iedaļa — Latvijas nacionālo partizānu legalizācijas uzskaitē.

16. tabula

Legalizējušies Latvijas PSR 1946. gadā²

Nr.p.k.	Skaitis.	%
1. Nacionālie partizāni («bandīti»)	987	38,4
2. Vācu «ielikteņi»	131	5,1
3. Sarkanās armijas dezertieri	516	20,1
4. Citi nelegālisti	933	36,4
Kopā:	2567	100,0

Kaut arī 16. tabulā nacionālie partizāni oficiāli bija uzrādīti tikai 38,4% no visiem legalizējamajiem, tomēr šķiet, ka nelegālistu lielākā daļa bija nacionālie partizāni. Taču tas fakts, ka 1946. gadā legalizējušos bija par 45% vairāk nekā 1945. gadā, liecina, ka no partizānu rindām izstājās arvien vairāk cīnītāju. Tikai 1945. un 1946. gadā bija legalizējušies 4338 cilvēki. Viena daļa legalizējās, aizbraucot uz Krieviju, bet cik tādu trimdā devušos partizānu bija, nav zināms.

Arī 1947. gada 22. aprīlī LK(b)P CK birojs pilnīgi slepeni nolēma pastiprināt politisko darbu ar legalizējamajiem bandītiem un bandītus slēpjošajām ģimenēm, lai veicinātu bandītu brīvprātīgu iziešanu un ieroču nolikšanu (4.§).³

Visai sarežģīts un neviennozīmīgs ir Latvijas legalizējušos partizānu vērtējums. Viena daļa no viņiem, cik var spriest no komunistu ziņojumiem, kļuva par NKVD aģentiem, IB karaspēka ceļvežiem uz

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 198. l., 261. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 72. l., 120. lp.

3 Turpat, 101. ss f., 1. s apr., 4. s l., 19. lp.

partizānu mītnēm, aģitēja partizānus un viņu ģimenes locekļus padoties, iestājās «stukaču» triecienvienībās. Otra daļa nepārtrauca sakarus ar nacionālajiem partizāniem. LK(b)P Ilūkstes AK sekretārs Bazilovs 1947. gada 24. aprīlī pilnīgi slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam: «Pēc esošajām ziņām, Rubenes un Dvietes pagastu mežos notikušas legalizējušos bandītu sanāksmes, kuras organizēja divi iebrāukušie buržuāziski nacionālistiskās pagrīdes pārstāvji (personības pagaidām nav noskaidrotas).» Šie pārstāvji ieteikuši spridzināt tiltus, veikt diversijas, uzbrukt padomju darbiniekiem.¹ Vai šis fakts atbilst patiesībai vai arī ir NKVD izdomāts, lai pastiprinātu «šķiras modrību», grūti pašreiz pateikt.

Pēc partizānu grupu sakāves atsevišķi partizāni meklēja glābiņu lielākajās pilsētās, it sevišķi Rīgā. Tā 1947. gada 26. februārī Rīgā bija arestēts L. Štāls (1927.) no agrāk likvidētas 44 cilvēku lielas partizānu grupas.²

Nelegālistu skaits nebija pastāvīgs, bet mainījās.

Kā redzams no Viļakas AK sekretāra Moroza un kara daļas priekšnieka Dimitrijeva atskaites ziņojuma par 1947. gada I ceturksni, Viļakas mežos vēl esot 16 partizāni, bet tie esot pazuduši, jo pārgājuši nelegālā stāvoklī, iespējams, iegūstot dokumentus.³

Paula Joksta partizānu grupai izdevās legalizēties. Vēlāk partizāni braukāja pa visu Latviju un Igauniju ar oficiālām komandējuma apliecībām.⁴

1948. gada 30. martā Rēzeknes apriņķī arestēja bijušos Kudrevska un Zuša partizānus, kuri dzīvoja legāli, — K. Viliņu, I. Ķiploku, K. Birkuli un J. Gļandu.⁵

1948. gada sākumā nelegālie partizāni bija arī Krāslavas apriņķī. Krāslavas AK sekretārs Koroļovs rakstīja: «Politiskais stāvoklis apriņķī nelabvēlīgs, tāpēc ka apriņķī atrodas liels daudzums legalizējušos bandītu, pastāv dažādas nacionālistiskas grupas, tāpat vairāk nekā 20 cilvēku nelegālajos bandītos.»⁶

Parasti legalizējoties netika izsniegti nekādi personības dokumenti, tādēļ čekai īpašas grūtības sagādāja tie nelegālisti, kuriem bija izdevies iegūt dokumentus uz sveša vārda.

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 75. l., 19. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 264. l., 192. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 73. l., 552. lp.

4 LPE, 3. sēj., 512. lpp.

5 LVA, 270. f., 1. s apr., 370. l., 165. lp.

6 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 11. apr., 68. l., 6. lp.

12. kājnieku pulka virsnieks vada komandieris E. Štauers (1914.) dzīvoja ar E. Šmita vārdu un 1945. gadā tika aizturēts. E. Štauers bija kritis Sarkanās armijas gūstā 1945. gada 2. maijā pie Berlīnes.

Tāds bija arī 6. pulka virsleitnants Miervaldis Ziedainis, kurš pēc kapitulācijas legalizējās Ventspilī ar Pētersona vārdu (dokumentiem), strādāja kādā uzņēmumā, kas pārzināja miltu sagādi un izdali (laikam arī Ventspils apriņķī), un noorganizēja miltu piegādi mežu grupām. «Tikos ar viņu mežā,» rakstīja Fr. Launags, «(kopā ar mani bija vlt. E. Šķibe, kas viņu pazina no frontes). Drosmīgs, izdarīgs, bet neuzmanīgs. Čeka viņu atmaskoja septembrī, viņa dēļ Ventspilī iekri- tuši 2 mūsu sakarnieki.»

Leģiona leitnants Jānis Bērziņš (prof. L. Bērziņa dēls) pēckara gados Talsu—Tukuma apkārtnē strādāja dienā par zemes ierīkotāju, bet naktīs vadīja partizānu cīņas. Cik bija tādu t. s. legālo partizānu kā Jānis Bērziņš, mēs nezīnām.

Tas, ka starp PSRS republikām faktiski nepastāvēja iekšējās robežas, radīja zināmas manevrēšanas iespējas kā nacionālajiem partizāniem, tā arī nelegālistiem.

Sevišķi maz zināma un maz pētīta ir nacionālo partizānu došanās trimdā uz Austrumiem. Tā, piemēram, Līvānu partizāni Zālāns un Rudzītis 1949. gadā bija aizbraukuši uz Kirovu.¹

Starp nelegāļiem 1950. gados arvien vairāk bija no Sibīrijas izsūtījuma izbēgušie izvestie vai sodītie Latvijas iedzīvotāji. 1954. gada 26. jūnijā Rēzeknes rajona Rečenes ciema padomes Putrišu māju bunkurā tika arestēts F. Laizāns (1924.), kurš bija dienējis vācu armijā, bijis krievu gūstā un izbēdzis no Tulas.²

Protams, zem sveša uzvārda dzīvojošus nelegālistus čeka atrada arī pirmajos pēckara gados, taču sevišķi aktīvi tā darbojās pēc tam, kad nacionālo partizānu kustība bija visumā apspiesta.

Daudzi nelegalizējās. Rīgas Centrāltirgū ar A. Auziņa dokumentiem tika arestēts bijušais Rīgas apriņķa Jumpravas un Skrīveru pagastu policists O. Irbe (1916.).³ 1950. gada 15. maijā arestēts K. Avotiņš (1911.), aizsargs, Rencēnu pagasta policijas kārtībnieks, kurš dzīvoja ar R. Zelča (1909.) dokumentiem.⁴ Nebija legalizējies arī V. Vāpe (1897.), bijušais «C» grupas komandieris, kurš ar St. Zēversa vārdu

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 872. l., 83.—84. lp.

2 «Советская Латвия», 1956, 11 янв.

3 LVA, 270. f., 1. s apr., 1095. l., 306.—309. lp.

4 Turpat.

strādāja «Vārmes» padomju saimniecībā par kurinātāju.¹ 1950. gadu sākumā ar svešajiem uzvārdiem, kā atzina čeka, parasti maskējās lielākie «padomju varas ienaidnieki».

1953. gada 13. jūlijā čeka arestēja kādu Fr. Upenieku, bet viņš patiesībā bija 1921. gadā dzimušais Preiļu rajona iedzīvotājs St. Punculis, kurš kopš 1944. gada slēpās no mobilizācijas Sarkanajā armijā, partizānu grupā Livānu mežā jaunus dokumentus St. Punculim bija sagādājusi LĻKJS biedre Dz. Kalniņa.²

1954. gada 10. aprīlī Rīgas rajona Nītaures pagastā tika arestēts Mālpils vecākais kārtībnieks E. Ziemeišķis, pēc dokumentiem — J. Zelenis (1904.).³

Starp nelegālistiem bija arī sievietes. Tā 1954. gada 5. septembrī Cēsu rajonā Lielstraupes pagasta Ozoliņu mājās aizturēja bijušā policista meitu Ritu Cilnu (1927.), kuras īstais vārds bija O. Kokina, no Daugavpils apriņķa. Pasi uz R. Cilnas vārda viņa bija iegādājusies par 500 rubļiem.⁴

1954. gadā Dobeles rajona Tērvetes pagasta Rožleju mājās tika aizturēts A. Dinbergs (1913.), kurš 1945. gadā bija dezertējis no Sarkanās armijas. A. Dinbergs dzīvoja bēniņos pie mātes un māsas.⁵

Vairāki nelegālisti pretojās VDK karaspēkam. Tā 1954. gadā bijušā aizsarga un policista K. Peikas (1907.) bunkuru Gaujienas rajonā aplenca VDK karaspēka 2. motorizētās grupas karavīri. K. Peika krita cīņā pret čekistiem.

Sevišķi plaša nacionālās pagrīdes un partizānu legalizācija sākās pēc Staļina nāves, kad ar 1955. gada dekrētu tika izsludināta amnestija tiem, kas legalizējās.⁶

1956. gada 9. septembrī LPSR VDK priekšsēdētāja vietas izpildītājs pulkvedis Veļikanovs slepeni ziņoja LPSR MP priekšsēdētājam V. Lācim, ka pēc 1955. gada 17. septembra PSRS AP dekrēta «Par amnestiju» publicēšanas «LPSR VDK orgānos» laikā no 1955. gada 18. septembra līdz 1956. gada 18. septembrim ieradusies 284 nelegālisti. No viņiem 3 arestēti, bet pārējie legalizēti. «No legalizējušos kopskaita 26 cilvēki,» rakstīja pulkvedis Veļikanovs, «uzņemti speciālā operatīvā pārbaudē, bet 6 cilvēki savervēti kā

1 Turpat.

2 Turpat, 872. l., 83.—84. lp.

3 Turpat, 951. l., 60. lp.

4 Turpat, 952. l., 39. lp.

5 Turpat, 33. lp.

6 «Советская Латвия», 1956, 11 янв.

LPSR VDK aģenti.»¹ Vislielākais legalizējušos skaits (108 cilvēki — 38%) bija nākuši no Rīgas pilsētas un rajona. Tas vēlreiz apstiprināja partizānu pieņēmumu, ka šīs vietas bija «vislielākais mežs Latvijā».

Legalizējoties tika nodoti daudzi ieroči, tai skaitā 1 ložmetējs, 3 lielkalibra vācu triecienautomāti, 3 automāti, 10 šautenes, 7 pistoles, divas rokas granātas un 2416 patronas.² Starp legalizētajiem bija 93 policisti un šucmaņi (32,6%), 79 dezertieri un izvairījušies no Sarkanās un vācu armijas (27,8%), bēgļi no gulaga (20%), nacionālie partizāni un viņu atbalstītāji (24%), aizsargi (6%).

1957. gada 8. janvārī LPSR VDK priekšsēdētāja vietas izpildītājs Veļikanovs atkal ziņoja LPSR MP priekšsēdētājam V. Lācim, ka laikā no 1955. gada 18. septembra līdz 1956. gada 31. decembrim patiesībā legalizējušies 348 nelegāļi. Pēc VDK 4. daļas pilnvarotā vecākā leitnanta Grūbes datiem, viņi bija slēpušies 5 līdz 9 gadus.

Visdrošāk Latvijā bija slēpušies tie «buržuāziskie nacionālisti», kuriem bija pārliecinoši dokumenti uz cita vārda, kuri mainīja dzīves vietas, darba vietas, izbrauca strādāt uz «lielajām komunisma celtnēm».

17. tabula

Legalizēšanās Latvijā
(1956. gada 18. septembris—1956. gada 31. decembris)³

Nr. p. k.	No kura gada nelegāli	Skaits	%
1.	1944.	53	15,2
2.	1945.	88	25,3
3.	1946.	84	24,1
4.	1947.	21	6,0
5.	1948.	47	13,5
6.	1949.	37	10,7
7.	1950.	13	3,7
8.	1951.	3	0,9
9.	1952.	2	0,6
Kopā:		348	100,0

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 1144. l., 261.—266. lp.

2 Turpat.

3 Turpat, 1.—5. lp.

Taču partizānu «atklāšana» turpinājās. 1956. gada 3. oktobrī VDK ziņoja V. Lācim, ka Ventspils un Talsu rajonā atklāta jauna partizānu grupa 7 cilvēku sastāvā V. Kozuliņa (37 g. v.) vadībā. Iegūtas 2 šautenes, 2 pistoles. V. Kozuliņš tika sodīts.

1956. gada 7. decembrī LPSR VDK priekšsēdētāja vietas izpildītājs pulkvedis Veļikanovs ziņoja LPSR MP priekšsēdētājam: 1956. gada 30. novembrī Gaujienas rajona VDK nodaļā ieradies bijušais «bandas» vadītājs P. Tirzītis («Ješka»). P. Tirzītis uzrādījis partizānu ieroču noliktavu, kurā bija 2 vācu ložmetēji, 2 SCT šautenes, 3 vācu šautenes, 1 PPŠ automāts, 1 «nagans» un 2341 patrona.¹ P. Tirzītis legalizēts.²

Taču kopumā var teikt, ka 1956. gadā, kaut arī dažas partizānu grupas legalizējās vēlāk, Latvijas nacionālo partizānu karš pēc 12 gadu cīņām bija beidzies. Bruņotas pretošanās vietā pret okupantiem sākās neapbruņota pretestība.

Starp tiem, kas bija legalizējušies, daudz bija sieviešu partizāņu un partizānu atbalstītāju. 1956. gada 23. janvārī Vēvers ziņoja V. Lācim, ka legalizējusies Nina Pučko (1919.), kura bijusi aktīva partizānu atbalstītāja. Tāpat legalizējusies Līna Vecvagare (1904.), Elza Krūmiņa (1903.) un E. Galgauskieni (1918.). 1956. gada 13. janvārī legalizējusies Jēkabpils apriņķa partizāne R. Blaze (1914.).³

1956. gada 28. augustā legalizējās Ventspils partizānu vienības komandieris M. Rozentāls un E. Eniņš, ierodoties Ugālē, bet ieročus atstājot Usmas ciema teritorijā. Partizāni nodeva 5 šaujamos ieročus un 258 patronas, kā arī vēlāk uzrādīja bunkurus Ugāles un Usmas ciema padomju teritorijās, kur atradās citi lielāki ieroču krājumi.⁴

Taču arī pēc 1955. gada 17. septembra dekrēta visi legalizējušies netika palaisti vaļā nesodīti. P. Lazdiņš (1910.), bijušais kurelietis, tika apvainots vairākos nodarījumos, par ko draudēja sods.⁵

Starp tiem, kas bija legalizējušies, tāpat kā starp partizāniem, bija tādi, kuru rokas vācu okupācijas laikā bija aptraipītas ar cilvēku asinīm. Viņi tika arestēti un sodīti. Tā 1957. gada 13. maijā Smiltenes rajona VDK ieradās nelegālis P. Svirkalns (1906.), kurš, pēc VDK atzinuma, bijis «C» grupas loceklis un vācu okupācijas laikā pie Cirmas ezera Ludzas rajonā šāvis ebrejus. Partizānos bijis no 1945. gada, bet kopš

1 Turpat, 1095. l., 306.—309. lp.

2 Turpat, 267.—274. lp.

3 LVA, 270. f., 1. s apr., 1095. l., 3., 36., 49.—56. lp.

4 Turpat, 251.—256. lp.

5 Turpat, 89.—92. lp.

1950. gada slēpies mežos. Legalizējoties P. Svirkalns nodeva 2 rokas ložmetējus, 2 šautenes, 1 valtera sistēmas revolveri, 1 rokas granātu un daudz munīcijas.¹

1957. gada 23. februārī ģenerālmajors Vēvers ziņoja V. Lācim, ka 1957. gada 13. februārī Viļakas rajonā legalizējušies piecu cilvēku liela Mičuļu ģimene: A. Mičulis (1902.), L. Mičulis (1919.), S. Mičulis (1880.), Tekla Mičule (1927.) un Ksenija Mičule (1889.). Mičuļu ģimene atradās nelegālā stāvoklī kopš 1945. gada, bet no 1950. gada sākusi dzīvot Gaļānu meža 31. kvartālā ierīkotajā bunkurā. Legalizējušies galvenokārt tāpēc, ka Ksenija Mičule bija slima. Mičuļu ģimene pie padošanās nodevusi 2 rokas ložmetējus, 2 šautenes, 3 automātus, 4 rokas granātas un 1179 patronas.² Te redzam, ka partizānu legalizācija turpinājās arī pēc oficiālā partizānu kara beigām 1956. gadā.

Legalizācija bija sarežģīts, ilgstošs un ļoti neviennozīmīgi vērtējams process, kas visumā grāva partizānu kustības tiešo vienotību. Sekojot A. Eglīša 1945. gada 12. septembra aicinājumam, pēc čekas datiem, no 1945. līdz 1948. gadam legalizējušies vairāk nekā 10 000 partizānu un nelegāļu. Taču daļa turpinājuši uzturēt sakarus ar partizāniem. «Sakarā ar to,» 1953. gada 6. oktobrī rakstīja LPSR IeM tautas komisārs Zujāns, «ievērojama legalizējušos bandītu daļa tika izsūtīta aiz Latvijas PSR robežām, bet aktīvākie arestēti un notiesāti.»³ Ja šie dati pareizi, tad legalizējušies bija apmēram puse nelegālistu.

---

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 1144. l., 53. lp.

2 Turpat, 31.—37. lp.

3 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 10. s l., 140. lp.

IV NODAĻA

PSRS OKUPĀCIJAS VARA CĪŅĀ PRET NACIONĀLAJIEM PARTIZĀNIEM

PSRS «goda, prāta un sirdsapziņas» vadībā, jau sākot ar 1944. gada vasaru, pret Latvijas nacionālajiem partizāniem, pirmkārt, tika virzīts viss komunistu organizatoriskais, ideoloģiskais un militārais spēks. Otrkārt, kā redzēsim, jau tūlīt aiz Sarkanās armijas ieradās «nopelniem bagātais» NKVD un NKGB represīvais aparāts. Treškārt, jau ar 1944. gada vasaru Latvijā sāka ierasties speciāli apmācīti un apbruņoti PSRS NKVD Iekšējā karaspēka 5. speciālo uzdevumu divīzijas pulki (ar štābu Rīgā), kas kopā ar Sarkanās armijas vienībām uzsāka atklātu un slepenu cīņu. Ceturtkārt, militārajām vienībām palīgā tika organizēti NKVD (MGB) iznīcinātāju bataljoni. Cīņu vadīja ne tikai LK(b)P CK, bet arī no ārienes VK(b)P CK Latvijas birojs. Pretpartizānu cīņas pirmajās rindās gāja VK(b)P (LK(b)P) biedri un padomju aktīvist.

1. LK(b)P pret nacionālajiem partizāniem

LK(b)P nebija patstāvīga organizācija, bet VK(b)P filiāle, kas tika vadīta un finansēta no Maskavas. 1945. gadā Maskava LK(b)P deva 17 584 000 rubļus, kas sastādīja 95,9% no tās budžeta ienākumiem.¹

1 *Strods H.* LKP budžets 1945—1987. — «Lauku Avīze», 1993. g. 19. martā, 25. lpp.

LK(b)P cīņu pret nacionālajiem partizāniem vadīja VK(b)P CK birojs, bet praktiski — LK(b)P CK pretpartizānu štābs, ko vadīja J. Kalnbērziņš. Savukārt LK(b)P CK biroju un pretpartizānu štābu vadīja VK(b)P CK Latvijas birojs, kā arī tieši VK(b)P CK.

No 1945. līdz 1947. gadam okupācijas varu Latvijā virzīja un kontrolēja VK(b)P CK Latvijas biroja priekšsēdētājs Vasilis Rjazanovs. Biroja locekļi bija Aleksandrs Babkins, Anatolijs Butovs un Sergejs Zeļenovs. VK(b)P CK speciālo dienestu pārvaldes kontroles un inspekcijas grupā pie LK(b)P CK¹ darbojās sevišķi pārbaudīti un Maskavā apstiprināti cilvēki.

Tiešo LK(b)P darbu cīņai pret nacionālajiem partizāniem veica LK(b)P CK kara daļa (Военный отдел), kuru vadīja pulkvedis E. Krūmiņš. LK(b)P CK kara daļai bija pakļautas kara daļas visās LK(b)P apriņķu, rajonu un pilsētu partijas komitejās. Blakus kara un slepenajiem sektoriem, sākot no LK(b)P CK līdz apriņķu un rajonu komitejām, darbojās arī šifrēšanas nodaļas slepeno ziņojumu nosūtīšanai. Tas liecina, ka LK(b)P nebija parasta partija, bet totalitārās valsts «vadošais un virzošais spēks». Te jāievēro, ka visiem LK(b)P CK biroja lēmumiem bija augstākā likuma spēks.

Pirmos ziņojumus par partizānu cīņu sākumu pret boļševiku okupāciju LK(b)P CK saņēma jau tūlīt pēc Sarkanās armijas ienākšanas Latvijā 1944. gada vasarā. Tūdaļ arī sākās komunistu privileģēšana.

1944. gada 30. septembrī LPSR NKVD TK vietnieks pulkvedis Sieks un NKVD I specdaļas priekšnieks Fiļipovs izdeva pavēli Nr. 400321 «Par VK(b)P biedru aresta saskaņošanu». Ar šo pavēli, balstoties uz PSRS NKVD 1938. gada pavēli, tika noteikts, ka VK(b)P biedrus un biedru kandidātus NKVD iestādes nedrīkst arestēt. Pirms komunistu aresta NKVD nodaļas vadītājam jāraksta izziņa, kurā pierādīta partijas biedra aresta nepieciešamība. Šāda izziņa iesniedzama VK(b)P apriņķa, rajona, pilsētas komitejas pirmajam sekretāram, bet viņa prombūtnes laikā — komitejas otrajam sekretāram. Atļauju arestēt VK(b)P biedru «NKVD orgāniem» var izsniegt tikai VK(b)P rajona, pilsētas vai apriņķa sekretārs.² Visiem LKP CK locekļiem, atbildīgiem darbiniekiem, partorgiem, komsorgiem, izpildkomiteju priekšsēdētājiem, partijas komiteju sekretāriem, daudziem instruktoriem pēckara gados tika izsniegti personīgie ieroči.

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101.ss f., 1. s apr., 7. s l., 9. lp.

2 О порядке согласования арестов членов ВК(б)П. — ЛиМА, 1. ф, 3. apr., 3. л.

Apbruņoti pēckara gados bija daudzu centrālo iestāžu vadošie darbinieki. Tā uz 1947. gada 15. martu bruņoti ar personīgajiem ieročiem Latvijas PSR Ministru Padomē bija 21 cilvēks. V. Lācim bija Valtera sistēmas revolveris ar 7,65 mm kalibru Nr. 880025 un ieroču glabāšanas atļauja Nr. 364.¹

LK(b)P CK cīņu pret nacionālajiem partizāniem organizēja, sākotnēji to slepeni apspriežot CK biroja sēdēs, kas atspoguļojas t. s. «sevišķajās mapēs», tad parastajās CK biroja sēdēs, LK(b)P CK plēnumos un apspriedēs ar CK locekļa, partijas sekretāra un NKVD pārstāvja piedalīšanos. 1. tabula liecina, ka 1945. un 1946. gada 17 mēnešos tā slepeni apspriedusi un pieņēmusi likumus, kas visiem bija obligāti, 14 reizes, t. i., apmēram vienu reizi mēnesī.

1. tabula

LK(b)P CK biroja «sevišķās mapes»
1945.—1946. gadā apspriesto jautājumu saraksts
par cīņu pret nacionālo pagrīdi un nacionālajiem
partizāniem²

Nr. p.k.	Datums	Nr.	Jautājums
1.	16.04.45	107	Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai pret bandītismu un iznīcinātāju bataljonu nostiprināšanu
2.	28.05.45	112	Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai pret bandītismu republikas teritorijā
3.	8.06.45	114	Par papildpasākumiem cīņā pret bandītismu republikā
4.	16.06.45	115	Par papildpasākumiem cīņā pret bandītismu un iznīcinātāju bataljonu nostiprināšanu
5.	14.08.45	127	Par iznīcinātāju bataljonu stāvokli republikā un pasākumiem to darba uzlabošanai

1 LVA, 270. f., 1. apr., 270. l., 216. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 58. l., 59. lp.

6.	31.10.45	134	Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai pret kontrrevolūciju, nacionālistisko pagrīdi un bandītismu
7.	15.01.46	144	Par iznīcinātāju bataljona stāvokli Jēkabpils apriņķī
8.	19.02.46	151	Par pasākumiem cīņā pret kontrrevolūciju
9.	7.05.46	165	Par cīņas pastiprināšanu pret kontrrevolucionāro pagrīdi un bandītismu
10.	5.06.46	172	Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai ar kontrrevolūciju un nacionālistisko pagrīdi un bandītismu Alūksnes apriņķī
11.	10.06.46	173	Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai pret kontrrevolūciju un nacionālistisko pagrīdi Bauskas apriņķī
12.	16.06.46	181	Par LK(b)P CK lēmuma izpildi «Par cīņas pastiprināšanu pret nacionālistisko pagrīdi un tās bruņotajām bandām Cēsu apriņķī»
13.	22.08.46	187	Par palīdzību Viļakas apriņķim bandītisma likvidēšanā un iznīcinātāju bataljona nostiprināšanā
14.	16.09.46	190	Par darba pastiprināšanu bandītiskās pagrīdes izķeršanā

Lai organizētu cīņu pret nacionālajiem partizāniem, jau 1945. gada 2. aprīlī LK(b)P CK organizēja LK(b)P apriņķu, pilsētu un rajonu komiteju sekretāru apspriedi ar Latvijas PSR NKVD un NKGB darbiniekiem. Kā redzam no apspriedes stenogrammas, J. Kalnbērziņš noraidīja uzskatu, ka cīņa pret partizāniem nav partijas uzdevums. Apspriedes ievadā J. Kalnbērziņš teica: «Apriņķa vadītāji atbildīgi par apriņķi, un, ja apriņķī darbojas banda (орудует банда), apriņķa vadītājam jāņem rokā šautene un savu labāko ļaužu priekšgalā jāuzstājas pret to, jāiet kaujā. Tāpēc, ka mēs nevaram gaidīt, kamēr šīs bandas likvidēs izpildkomitejas un partijas komitejas, pēc būtības likvidēs padomju varu.. Mūsu sevišķie orgāni un NKVD karaspēks nemākulīgi cīnās pret ienaidnieku. Daudzi biedri neprot latviešu valodu.» «Karaspēkam, kurš sastāv no krieviem, ukraiņiem, baltkrieviem, arī grūti cīnīties tāpēc, ka viņi nezina ne ceļus, ne takas. Tā nav fronte, kur ir pirmās līnijas, tāpēc ka šeit karš notiek kā dienu, tā

nakti.»¹ Piemēram, Ludzas apriņķī operācijas veic dienā, bet tās vajag organizēt naktī. Ko darīt, lai atbrīvotu republiku no ienaidnieka?

J. Kalnbērziņš uz to atbildēja: «Vajag labāk apbruņot un apmācīt iznīcinātāju bataljonus.» Lai ik brīdī viņu rīcībā būtu mīnmetēji un ložmetēji. J. Kalnbērziņš uzdeva paziņot ģimenēm, ja tās neizdos partizānus, tad šīs ģimenes «kā aktīvi bandītu izpalīgi tiks arestētas un ievietotas koncentrācijas nometnēs (будут арестованы и заключены в концлагера)».² Ar to tiks likvidēta bandītu bāze. J. Kalnbērziņš uzdeva iesūtīt bandās sevišķi labus čekistus un bandas graut no iekšienes. VK(b)P CK pilnvarotais Latvijā Šataļins teica, ka jāievēro Latvijas partizānu kustības īpatnības. Šeit sastopami dezertieri, īsti nacionālisti, veci cilvēki, pat sievietes. Izmantojot šo dažādību, vajag partizānus sairdināt. Trūkums ir tas, ka visos pagastos nav partorgu, kas šo darbu veiktu.³ Sanāksmē tika izteikta doma, ka «latviešu aktīvs arī bez armijas palīdzības tiks galā ar partizāniem, vajag tik zemniekiem izskaidrot, ka Sarkanā armija ir viņus atbrīvojusi».

Pēc liela izskaidrošanas darba Rēzeknes apriņķī no meža iznāca vairāk nekā 100 cilvēku, bet Abrenes un Ludzas apriņķos — neviens. Tajā pašā laikā «no apriņķiem nepārtraukti mēs dzirdam lūgumus — dodiet karaspēku»,⁴ teica J. Kalnbērziņš. A. Eglītis ziņoja, ka pa 100 cilvēku lielas partizānu vienības konstatētas 2—3 vietās, bet parasti šīs grupas ir 5—10 cilvēku lielas. «Karaspēka operācijas,» teica A. Eglītis, «nedod tos rezultātus, kādus dod vietējie iznīcinātāju bataljoni.»⁵ Ja karaspēks parādās, partizāni uzzina un noslēpjas. «Karaspēku mēs izmantosim, taču ne vienmēr,» teica A. Eglītis, «bet tikai tad, kad nepieciešams, kad jāveic liela operācija, bet pamatos darbā jāiekļauj vietējo partijas un padomju aktīvu ar apriņķa komitejas sekretāru priekšgalā.» Vislabāk pret partizāniem spēj cīnīties IB. Tāpēc visos apriņķos jāizveido IB. Jāizveido IB štābs, kurā ietilpst LK(b)P apriņķa komitejas sekretārs, NKVD priekšnieks, apriņķa izpildkomitejas priekšsēdētājs, IB bataljona komandieris, kuram jābūt atbrīvotam no cita darba. Katrā pagastā jāizveido IB vads 20—50 cilvēku sastāvā ar

1 Стенограммы совещаний при ЦК КП(б) Латвии за 1945 год. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 7. apr., 44. l., 2.—3. lp.

2 Turpat, 4. lp.

3 Turpat, 8. lp.

4 Стенограмма совещания секретарей укомов партии совместно с руководителями советских организаций республики. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 7. apr., 44. l., 77. lp.

5 Turpat, 78. lp.

savu štābu. Pagasta IB vads jākomandē NKVD priekšniekam, partorgam un izpildkomitejas priekšsēdētājam. Katrā ciema padomē jābūt IB nodaļai 15 cilvēku sastāvā. Tagad aprīņķos izveidoti IB 600—700 un pat 1200 cilvēku sastāvā, taču «dažās vietā viņi ar savu rīcību ieguvuši sliktu slavu».¹ Ieroči jau izsniegti Daugavpils, Rēzeknes un Madonas aprīņķu vadībai. Ieročus vēl pieprasa pilsētu un pagastu izpildkomiteju priekšsēdētāji un partorgi. Taču ieroču vēl vietumis trūkst. Tā Valkas aprīņķī IB ir 1200 cilvēku, bet tikai 800 bruņoti ar šautenēm.

Pēc tam uzstājās LK(b)P aprīņķu komiteju sekretāri, kuri stāstīja par cīņām pret partizāniem un ieteica pasākumus to uzlabošanai. LK(b)P Ilūkstes komitejas sekretārs stāstīja, ka aprīņķī no meža izgājuši ap 500 cilvēku, taču, tikko sāka viņus likt darbos, cilvēki atkal aizgāja mežā. Iziešanu no meža traucē arī kara komisāra pavēle — visus izgājušos arestēt. Vorskla vadītā partizānu vienība nošāvusi 7 cilvēkus, taču NKVD karaspēka rota no Ilūkstes neizbrauca palīgā, jo rotu nedrīkstot sadalīt. Jēkabpils aprīņķa izpildkomitejas priekšsēdētājs ziņoja: «Pie mums tagad nelielas bandu grupas līdz 10—15 cilvēkiem stipri izklaidus atrodas visā aprīņķī.» Partizānu grupas staigājot pa ceļu un neviens pret tām necīnās. Viņš ieteica neatļaut rīkot vakarus («večerinkas») un uzskaitīt visus velosipēdus, jo tos izmanto sakariem ar partizāniem.² Rēzeknes kara daļa ziņoja, ka Rēzeknē ir karaspēka rota, kā rezultātā partizāni atkāpušies no pilsētas. Visus slepenos partijas norādījumus partizānu sakarnieki tūlīt nogādādot mežā, ar ko pilnīgi tiekot iznīcināts aģitācijas darbs.

LK(b)P Abrenes aprīņķa komitejas sekretārs Kokorevs teica: «Ar bandītiem pie mums nav labi. Pagastā ir pa 50 bandītu, katram ir automāts, šautene, viņiem ir balsta ložmetējs utt.» IB rīcībā esot tikai nereti nekārtībā esošas šautenes. Aprīņķa komitejas sekretārs cīņai pret partizāniem pieprasīja 200 automātu un 100 ložmetēju.³

Pret Kokorevu uzstājās LK(b)P CK sekretārs J. Jurgens un norādīja, ka Abrenes aprīņķī pagastā esot vidēji 5,5 komunisti, bet Valmieras, Cēsu un Jēkabpils rajonos pagastā nesanākot pa vienam komunistam. Abrenes aprīņķa IB esot jau noēduši 300 liellopus, bet partizāniem neko nevar izdarīt. J. Jurgens draudēja atņemt sekretāram Kokorevam

---

1 Turpat.
2 Turpat, 85. lp.
3 Turpat, 93. lp.

partijas biedra karti, «ja bandītisms netiks likvidēts tuvākajā laikā».¹ LK(b)P Rēzeknes rajona sekretārs atzina: «Man jāsaka, ka galveno lomu spēlē nevis NKVD karaspēks, bet mūsu IB, viņi strādā labāk. Agrāk NKVD karaspēks sadarbojās ar IB — tagad darbojas viens pats. Vajadzētu radīt zemnieku aktīvu, kas palīdz likvidēt bandas vai vismaz panākt to legalizēšanos. Taču to traucē kara komisariāta pavēle — kā sāk iziet no mežiem, tā savākt un arestēt.»²

Apspriedes noslēgumā runāja A. Eglītis un J. Kalnbērziņš. A. Eglītis noteica, ka tos partijas un padomju aktīva ļaudis, kam izsniegt ieročus, nosaka LK(b)P aprīņķa komitejas pirmais sekretārs kopā ar aprīņķa NKVD priekšnieku. Ieroči būšot visiem, kam pienākas. J. Kalnbērziņš pasludināja sociālistisko sacensību partizānu iznīcināšanā: «Par pirmrindas aprīņķi kļūs tas, kurš pirmais likvidēs bandītismu.»³ Taču, kā redzēsim, šis biedra Kalnbērziņa idejas īstenošana icilga vismaz uz gadu desmitu.

1945. gada 5. aprīlī LK(b)P CK birojs apsprieda jautājumu «Par pašākumiem masu politiskā darba uzlabošanai Abrenes, Ludzas, Rēzeknes, Ilūkstes un Madonas aprīņķos». Birojs konstatēja, ka šajos aprīņķos pēdējā laikā «atdzīvojušies vācu fašistisko aģentu un buržuāzisko nacionālistu darbība». Šo aprīņķu iedzīvotāju vidū izplatās visādi pretpadomju izdomājumi, kļuvuši biežāki bandītisma un teroristiski akti. Birojs nolēma līdz 15. aprīlim visos pagastos organizēt aģitbrigādes un kontrolēt katra aģitatora darbu, organizēt rakstus presē un radiatorījumus. Lēmuma 12. paragrāfs noteica «Uzdot partijas aprīņķu un pilsētu komiteju sekretāriem obligāti apspriest birojā katru bandītisma gadījumu aprīņķī (pilsētā) un pielietot iedarbīgus pasākumus cīņā pret tādām parādībām».⁴

Lai rādītu priekšzīmi partijas aprīņķu komitejām, kā jācīnās pret bandītiem, acīmredzot ar Maskavas ieteikumu, LK(b)P CK birojs 1945. gada 28. maija lēmumā «Par cīņas pasākumu pastiprināšanu ar bandītismu Latvijas PSR teritorijā» pilnīgi slepeni nolēma pie LK(b)P CK kara daļas LPSR NKVD pakļautībā izveidot «vienību cīņai pret bandītismu no bijušajiem aktīviem partizāniem 100 cilvēku sastāvā». Par vienības komandieri apstiprināja Laiviņu, bet par komisāru

1 Turpat, 96. lp.

2 Turpat, 98. lp.

3 Turpat, 99. lp.

4 LK(b)P CK biroja protokoli 1945. g. aprīlī. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 7. apr., 11. l., 13.—15. lp.

Oškalnu. Birojs uzdeva vienību mobilizēt 5 dienu laikā.¹ Kā redzams no lēmumam klātpieliktā saraksta, mobilizēti tika 110 cilvēki, tai skaitā P. Ratiņš, A. Počs, J. Bendiks, P. Strautmanis, St. Strods, Z. Vasiļonoks u. c.² Bez tam vienībā ieskaitīja vienu ārstu un divus feldšerus (9.§). Vienība bija labi bruņota — 85 automāti, 15 rokas ložmetēji, 60 rokas granātas, 2 beztrokšņa šautenes, 4 raķešpistoles (5.§). Vienībai iedeva 5 smagās mašīnas, 3 «vilišus» un 2 motociklus. LK(b)P CK kara daļas vadītājs Krūmiņš ziņoja sekretāram Ļebedevam, ka vienība izveidota.³ Taču materiālu par vienības darbu pašreiz mūsu rīcībā nav.

Tomēr šie LK(b)P CK pasākumi nedeva gaidītos rezultātus, un CK ķērās arī pie citām metodēm — no pretpartizānu agitācijas pievēršoties boļševiku sadarbībai ar NKVD.

1945. gada 28. maijā LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš parakstīja pilnīgi slepenu LK(b)P CK vēstuli visiem LK(b)P pilsētu, rajonu un apriņķu komiteju sekretāriem (Nr. 12/4-ss) «Par palīdzību sodīšanas orgāniem (карательным органам) un operāciju organizēšanu pret bandītismu».⁴

J. Kalnbērziņš rakstīja — daži sekretāri domājuši, ka pēc Kurzemes grupējuma likvidēšanas partizāni pārtrauks cīņu. Taču dzīvē notiek citādi. «Neskatoties uz veiktajiem pasākumiem,» rakstīja J. Kalnbērziņš, «daļa pretpadomju elementu izspraucās no «Kurzemes katla» mūsu republikas citos apriņķos un pēdējā laikā kļuva biežāki bandītu uzbrukumi.» Tāpēc viens no svarīgākajiem uzdevumiem apriņķu un pilsētu partijas organizācijām un padomju valsts orgāniem ir visīsākajā laikā likvidēt bandītismu.

LK(b)P CK uz apriņķu un pilsētu komiteju sekretāru personīgu atbildību uzdeva LK(b)P komitejām veikt šādus pasākumus: «Sniegt visu iespējamo palīdzību soda orgāniem operāciju veikšanai pret bandītismu. Nepieciešams palīdzēt ziņu sniegšanā (дача сведений), no apriņķa aktīva izdalīt cilvēkus un bijušos partizānus, kuri pazīst apstākļus apriņķī utt.» LK(b)P CK uzdeva nekavējoši savest kaujas gatavībā IB un nozīmēt no komunistiem IB komandieru vietniekus politiskajā darbā. «Organizēt iedzīvotāju sistemātisku pārbaudi sētās, organizēt kontroli par visām nepazīstamām un aizdomīgām personām, kuras parādās apriņķī.» Uzdeva organizēt zemnieku sapulces, veikt

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 2. s lieta, 12. lp.

2 Turpat, 15.—17. lp.

3 Turpat, 18. lp.

4 LVĀ (LK(b)P Daugavpils pils. komiteja), 2. apr., 6. l., 14. lp.

pārrunas ar «bandītu» ģimenēm. LK(b)P CK nosūtīja uzsaukumu partizāniem iziet no slēptuvēm un padoties IK priekšsēdētājiem, NKVD un NKGB pārstāvjiem, līdz ņemot šos uzsaukumus.

Viens no LK(b)P CK pasākumiem bija LK(b)P CK pilnvaroto nosūtīšana pretpartizānu cīņas organizēšanai. Tā ar 1945. gada 8. jūnija lēmumu uz vienu mēnesi kā cekas pilnvarotos cīņas organizēšanai pret bandītiismu LK(b)P CK birojs nosūtīja šādus biedrus: Ķīsi uz Abrenes apriņķi, Jurgenu uz Ludzas apriņķi, Plēsumu uz Madonas apriņķi, bet Pelši uz Rēzeknes apriņķi.¹ LK(b)P uzdeva komunistiem ne tikai sadarboties ar NKVD, bet arī savākt pēc kara palikušos ieročus.

LK(b)P CK sekretārs, Maskavas vietvaldis Latvijā Ļebedevs, 1945. gada 26. jūnijā slepeni uzdeva visām LK(b)P rajonu, pilsētu un apriņķu komitejām organizēt vācu trofeju ieroču savākšanu un glabāšanu, sevišķu uzmanību šim darbam pievēršot Tukuma un Jelgavas apriņķos. Visus ieročus un municiju nodot, atstājot tikai mācību vajadzībām domātos (sic!).² Taču rīkojums jau bija stipri nokavējies. Ieroči bija nonākuši iedzīvotāju rokās un, kā redzēsīm, lielā skaitā un sortimentā.

1945. gada 16. aprīļa lēmumā LK(b)P CK birojs uzdeva veikt pret partizāniem operatīvos pasākumus, «izveidot aģentūras tīklu, lai ātri iegūtu informāciju par bandu grupu vai atsevišķu bandītu parādīšanos».³ 1945. gada 14. augustā LK(b)P CK slepeni piešķīra NKVD OBB vajadzībām 200 000 rubļu, kas bija domāti NKVD aģentūras algošanai.⁴

Taču jau 1945. gada vidū NKVD bija spiests atzīt, ka nacionālo partizānu kara pieaugumā bieži vainojamas LK(b)P partijas organizācijas un partijas politika.

1945. gada 16. jūnijā LK(b)P CK atkal organizēja «Apriņķu komiteju sekretāru apspriedi ar republikas padomju organizāciju vadītājiem». Ievadreferātā Latvijas PSR iekšlietu ministrs A. Eglītis teica, ka «bandītu grupu vadītāji lielāko tiesu ir aizsargi un dažādi nacionālistiski elementi, kuri jūt savu vainu pret padomju varu un nepadodas varas iestādēm». Taču bez vainas nav arī padomju un partijas organizācijas. «Nesen mēs mežā likvidējām grupu,» teica A. Eglītis, «kurā bija 15 pusaudži, kas aizgājuši mežā tāpēc, ka viņus iebaidīja — ja viņi neies uz fabriku un rūpnīcu skolu, viņus izsūtīs uz Sibīriju.» «Kad

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 2. ss l., 22. lp.

2 LVA (LK(b) Rīgas pils. komiteja), 102. f., 2. apr., 5. l., 136. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 2. ss l., 8. lp.

4 Turpat, 34. lp.

notiek mobilizācija kokmateriālu sagatavošanas darbos, partijas un padomju darbinieki bieži draud: ja tu neizpildīsi normu, mēs tevi izsūtīsim uz Sibīriju. Tauta baidās no Sibīrijas un aiziet mežā.»¹ Jāsaka, ka A. Eglītīm bija daudz taisnības. Partizānu kustība nesamazinājās.

Ar sevišķu enerģiju LK(b)P CK sāka organizēt cīņu pret partizāniem 1945. gada rudenī, izpildot PSRS NKVD 1945. gada pavēli Nr. 27 un Baltijas kara apgabala direktīvu Nr. 001122, kas tika apspriestas LK(b)P CK biroja sēdē 1945. gada 26. septembrī.²

Ja publiski Latvijas kompartija runāja un rakstīja tikai par tautas vienotību ap komunistisko partiju, tad slepenos ziņojumos par iedzīvotāju politisko noskaņojumu LK(b)P atzina spēcīgas nacionālās pretestības pastāvēšanu. Tā 1945. gada (bez datuma) «Izziņā par Latvijas PSR iedzīvotāju politisko noskaņojumu» rakstīts, ka visi strādnieki, zemnieki un intelīģence atbalsta komunistisko partiju un padomju varu. «Pēdējā laikā,» rakstīts izziņā, «nedaudz atdzīvojušies buržuāziski nacionālistiskā pagrīde. Izplatītajās lapiņās un mutvārdu propagandā buržuāziskie nacionālisti un citi pretpadomju elementi, izkropļojot starptautiskā stāvokļa faktus, tos izskaidro mūsu valstij naidīgā garā, cenšas iedvest iedzīvotājiem neticību padomju varas stiprumam un to, ka ar ASV palīdzību Latvijā neizbēgami tiks nodibināts buržuāziski demokrātisks režīms, iebaida iedzīvotājus un padomju aktīvu. Madonas, Alūksnes un dažos citos apriņķos bruņotas nacionālistiskas bandas ķeras pie slepkavībām un citiem terora aktiem.»³ LK(b)P CK izdeva vienu rīkojumu pēc otra — pastiprināt cīņu pret partizāniem.

LK(b)P CK slepenos lēmumus centās īstenot partijas apriņķu komitejas. Cīņas pret nacionālajiem partizāniem apriņķos vadīja LK(b)P apriņķu komitejas, kas regulāri slepenās biroja sēdēs apsprieda, kā uzlabot šo cīņu. Tā LK(b)P Bauskas apriņķa komiteja, kā redzam no kara daļas atskaites, 1945. gadā cīņu pret partizāniem apsprieda trīs reizes: 1945. gada 3. maijā — «Par pasākumiem cīņas pastiprinā-

1 Стенограмма совещания секретарей укомов партии совместно с руководителями советских организаций республики. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 7. apr., 44. l., 75.—76. lp.

2 О мерах по обеспечению выполнения приказа НКВД СССР номер 27 1945 года и директивы ПрибВо номер 001122. — Протокол ЦК КП(б)Л 1945 г. 26 сентября номер 129, параграф 30. — LVA (LKP CK arhīvs), Протоколы ЦК КП(б)Л 1945 г.

3 Справка в ЦК ВК(б)П 1945. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 56. l., 10.—17. lp.

šanai pret bandītismu un IB nostiprināšanu»; 1945. gada 20. jūnijā — «Par papildu pasākumiem cīņā pret bandītismu un IB nostiprināšanu»; 1945. gada 3. decembrī — «Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai pret kontrrevolucionāro nacionālo pagrīdi».¹

LK(b)P Jelgavas pilsētas komitejas sekretārs pilnīgi slepeni ziņoja, ka 1945. gada 11. jūnijā slēgtā biroja sēdē ar NKVD un NKGB un milicijas priekšnieku piedalīšanos apspriests jautājums par cīņu pret partizāniem. Pilsētā 1945. gada 15. martā noorganizēta IB rota 120 cilvēku sastāvā, bet tās darbā praktiski piedalās 50 cilvēku. IB sistemātiski veic iedzīvotāju pārbaudes. Taču cīņa pret partizāniem nenotiekot pilsētā, bet gan apriņķī.²

Ideoloģiskai cīņai pret partizāniem faktiski bija paredzēts LK(b)P CK biroja 1946. gada 3. janvāra lēmums, ar kuru apstiprināja «Masu politiskā darba pasākumu plānu sakarā ar procesu par vācu fašistu ļaundarībām Baltijā».³ Izpildot šo plānu, tika nolasītas lekcijas un presē publicēti raksti, kas atmaskoja fašistu zvērības. Tika publicēti kara noziedznieku apsūdzības dokumenti. Paredzētas bija zinātnieku uzstāšanās.

LK(b)P Viļakas apriņķa komitejas birojs 1946. gada 9. augustā apsprieda pat atsevišķu IB nodaļu darbu: Rugāju nodaļu (Štefers), Balvu pagasta nodaļu (Ščastlivcevs), bet 1946. gada 19. septembrī apriņķa bataljona komandiera Naumova atskaiti.⁴

CK sniedza VK(b)P CK ziņojumus nereti ik pa 15 dienām. Tā 1946. gada 1.—15. janvāra ziņojumā VK(b)P CK orginstruktoru nodaļai biedram Šambergam J. Kalnbērziņš rakstīja, ka visi iedzīvotāji vēlēšanas gaidot ar lielu sajūsmu, taču buržuāziskie nacionālisti un citi naidīgie elementi cenšas traucēt vēlēšanas. Viņi izplatot melīgas baumas, draudus un veicot atsevišķus terora aktus. Rīgas pilsētas Maskavas rajona fabrikas «Jaunais komunārs» strādnieks teicis, ka «drīz būs karš, un Latvijā ieradīsies amerikāņi». Uz vēlēšanu biļeteniem būšot numuri, kuri dos iespēju noteikt vēlētāju. Buržuāziskie nacionālisti pret partijas vadošo lomu uzstājas sevišķi Rīgas, Cēsu un Ludzas apriņķos, norauj vadoņu portretus, plakātus un lozungus. 1946. gada 13. janvāra naktī 20—25 partizāni 10 pajūgos ieradās un iznīcināja Rugāju vēlēšanu iecirkni Viļakas apriņķī, savāca visus vēlētāju sarakstus. Viņi atņēma

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 66. l., 29. lp.

2 LVA (LK(b)P Jelgavas pils. komiteja), 104. f., 3. apr., 2. l., 114.—116. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 36. l., 3. lp.

4 Turpat, 66. l., 144. lp.

IB apsardzei 7 šautenes, telefona aparātu, arestēja trīs IB sargus un pagasta partijas sekretāru.¹

Sevišķi bēdīgs stāvoklis okupācijas varai pēckara gados bija Madonas apriņķī. 1946. gada 26. jūnijā LK(b)P CK instruktors Burtņicks pārbaudīja, kā Madonā tiek pildīts LK(b)P CK 1946. gada 7. maija lēmums «Par cīņas pastiprināšanu pret kontrrevolucionāro pagrīdi Madonas apriņķī». Ziņojumā Burtņicks rakstīja: «Iekšlietu ministrijas apriņķa nodaļa neparāda pietiekamu stingrību un uzstājību bandītu grupu izsekošanā un vajāšanā.» Nav pabeigta IB personāla pārbaude. 1946. gadā no IB izslēgti 20 cilvēki kā politiski neuzticami, 54 cilvēki atbrīvoti slimības dēļ, bet par dzeršanu un neierašanos dežūrās izslēgti 16 cilvēki. Liepkalna pagastā IB ir H. Zvirgzdiņš, kurš 1940. gadā bija pretpadomju bandā un vēlāk dienēja «C» grupā. Grostonas pagastā IB telpā nav logu, uz grīdas pilns atkritumu un izsmēķu, IB dežuranti guļ uz grīdas. Madonas pilsētas IB uzgaidāmā telpa ir tualetē, Patkules pagastā IB vispār nav telpu. IB jābūt 10 rotu komandieriem, bet faktiski ir tikai viens rotas komandieris. Partizānu uzbrukumi pastiprinās, paliek nesodīti, bet IB nekā nedara, lai bandītus iznīcinātu. Ja 1946. gada pirmajā ceturksnī apriņķī bija 12 operācijas pret bandītiem, kurās piedalījās 180 dalībnieki, tad otrajā ceturksnī — 8 operācijas ar 128 cilvēkiem. 1946. gada pirmajā ceturksnī nošauti trīs un aizturēti 20 partizāni un 13 «bandu atbalstītāji» (подсобники), otrajā ceturksnī krituši 4, aizturēti 6 un arestēti 10 «bandu atbalstītāji». Tajā pašā laikā partizāni nonāvējuši 5 padomju darbiniekus un vienu aizveduši uz mežu.²

LK(b)P vairāku apriņķu kara daļu atskaitēs nereti pārspīlēja apriņķu komiteju darbības lomu cīņā pret partizāniem. Tā Alūksnes apriņķa kara daļa atskaitē par 1946. gada trešo ceturksni rakstīja, ka apriņķa komiteja apspriedusi 1945. gada 20. jūnija LK(b)P CK lēmumu par cīņu pret «latviešu buržuāziski nacionālistisko banditismu». «Rezultātā,» rakstīts atskaitē, «Bejas un Mālpupes un citos apriņķa pagastos bandītu darbība samazinājās, pastiprinājās darbs bandu grupu sairdināšanā un viņu iziešanā no meža.»³

1 Справки и информации по вопросам партийной работы в ЦК ВК(б)П 1946. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 245. l., 1.—7. lp.

2 Справка о выполнении постановления бюро ЦК КП(б)Л об усилении борьбы с контрреволюционным подпольем в Мадонском уезде. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 80.—82. lp.

3 Turpat, 66. l., 10. lp.

Viļakas apriņķī cīņai pret partizāniem darbojās štābs LK(b)P apriņķa komitejas sekretāra Moroza vadībā.¹

Savu nespēju uzvarēt cīņās pret partizāniem NKVD un NKGB uzvēla vietējām partijas organizācijām. Tā 1946. gada 14. septembrī LK(b)P CK birojs apsprieda jautājumu «Par politiskajām kļūdām LK(b)P Madonas apriņķa komitejas vadībā». Lēmuma konstatējošajā daļā bija rakstīts: «Bandītisma likvidēšana apriņķī no operatīvo orgānu puses notiek nepietiekami plānveidīgi un organizēti. Apriņķa partijas komiteja šo svarīgāko politisko darbu vada nepietiekamā mērā un nepilda LK(b)P CK lēmumu par iznīcinātāju bataljonu nostiprināšanu un par masu politisko darbu ar vienību karavīriem.» Par vāju darbu ar kadriem apriņķī birojs no darba atlaida apriņķa komitejas kadru sekretāru Balodi, sekretāram Zviedrim un Netjosinam izteica stingru rājienu. Birojs uzdeva biedriem Novikam un Eglītim «enerģiski (решительно) pastiprināt bandītu grupu likvidēšanu Madonas apriņķī».²

LK(b)P CK atskaitē VK(b)P CK par 1946. gadu J. Kalnbērziņš 1947. gada 29. janvārī rakstīja: «Republikas partijas organizācijas veikto pasākumu rezultātā bruņotām bandām izdarīts pamatīgs trieciens. 1946. gadā krituši 388 bandīti, sagūstīti 3692 cilvēki, brīvprātīgi no meža un slēptuvēm izgājuši 2569 cilvēki, saņemti 172 ložmetēji, 786 automāti, 2131 šautene, 1335 granātas un 217 323 patronas.»³

1946. gada 21. janvārī J. Kalnbērziņš slepeni sūdzējās VK(b)P, ka no 45 rajoniem 27 rajonos atstāti tikai pa 2 operpilnvarotajiem, bet 10 rajonos — pa vienam. Rezultātā viņi nevar veikt darbu. J. Kalnbērziņš lūdza katrā rajonā norīkot pa trim operpilnvarotajiem, bet dažos rajonos pat vairāk.⁴

Atskaitē par 1946. gadu VK(b)P CK J. Kalnbērziņš rakstīja: «Latviešu buržuāziskie nacionālisti izrādījās politiski izolēti, viņiem nav masveidīga atbalsta un tagad viņi maina savu darbu: noslēpjas dziļāk pagrīdē un pārnes savas darbības centru no laukiem pilsētās, iespiežas valsts aparātā nolūkā to graut un diskreditēt, cenšas veidot nelegālas organizācijas, sevišķi skolu jaunatnes vidū, iespiež un izplata prepa-domju lapiņas, cenšas iededzināt nacionālo naidu.»⁵

1 Turpat, 10. apr., 73. l., 61. lp.

2 Turpat, 9. apr., 20. l., 6. lp.

3 Отчеты и информации ЦК КП(б)Л в ЦК ВК(б)П 29 I — 19 XII 1947 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 52. l., 2.—38. lp.

4 Turpat, 20. apr., 80. l., 5. lp.

5 Turpat, 10. apr., 52. l., 2.—38. lp.

LKP CK ne tikai vadīja apriņķu komiteju darbu cīņā pret nacionālajiem partizāniem, bet arī operatīvi iejaucās to apriņķu komiteju darbā, kuros partizānu kustība bija sevišķi aktīva. Tas notika, izsaucot AK sekretārus uz «apspriedēm» Rīgā gan it kā par nepietiekamu «izskaidrošanas» darbu, gan nepietiekami labu IB organizēšanu, gan uzdodot pašiem apspriest partizānu kara jautājumus apriņķī. Tā 1947. gada 14. janvārī LK(b)P CK kara daļas vadītājs pulkvedis Krūmiņš rakstīja LK(b)P Viļakas apriņķa komitejas sekretāram M. Kokorevam: «LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš uzdevis jums nekavējotī apspriest apriņķa komitejas biroja sēdē jautājumu «Par cīņu pret bandu parādīšanos apriņķī». Veikt izšķirošus pasākumus, kas nodrošinātu bandu parādīšanās novēršanu apriņķī.»¹

Ne pēdējo vietu cīņā pret latviešu nacionālajiem partizāniem ieņēma kompartijas propagandas un aģitācijas darbs. Tā Aizputes AK kara daļas vadītājs Urusovs 1947. gada 7. janvārī slepeni ziņoja, ka 1946. gadā esot lasītas šādas lekcijas: «Buržuāzisko nacionālistu bandas — latviešu tautas nīknākie ienaidnieki», «Latviešu nacionālistu bandu asiņainās metodes». Taču šīs lekcijas parasti neatstāja nekādu ietekmi.

Šī nelegālā cīņā, kā kļūst skaidrs no LK(b)P CK sekretāra J. Ļebedeva 1947. gada 5. jūlija ziņojuma VK(b)P CK sekretāram A. Kuzņecovam, bija aplūkota gan kā nevardarbīga, gan vardarbīga pretestība: «Buržuāziskie nacionālisti aģitē, cenšas iedvest tautā neticību padomju varas stiprumam un nepieciešamību ar ASV palīdzību nodibināt buržuāziski demokrātisko režīmu Latvijā, iebaida iedzīvotājus un padomju aktīvu. Madonas, Alūksnes un dažos citos apriņķos bruņoto nacionālistisko bandu paliekas ķeras pie slepkavībām un citiem teroristiskiem aktiem.» Iedzīvotāji, kuri atgriezušies no angļu zonas Vācijā, runājot par labo kārtību tur, taču sarunas par angļu atnākšanu mazinājušās.²

1947. gada 12. augustā LK(b)P CK biroja sēdē «Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai pret banditismu» ziņoja F. Titovs un A. Noviks. Birojs atzina, ka partija nepietiekami cīnās pret banditismu un uzdeva A. Eglītim un A. Novikam bandītus iznīcināt, iesaistot cīņā pret bandītiem komunistus, komjauniešus un lauku aktīvu.³

Vēl 1948. gada 19. jūlijā LKP CK birojs (protokols Nr. 301) uzdeva LPSR MVD iepazīstināt LKP CK ar «bandītu uzbrukumiem».⁴

1 Turpat, 75. l., 1. lp.

2 Turpat, 52. l., 79.—84. lp.

3 Turpat, 101. ss f., 1. s apr., 4. ss l., 23. lp.

4 LLeMA, 1. f., 3. apr., 17. l., 60. lp.

Tā redzam, ka LK(b)P (LKP) CK aktīvi piedalījās Latvijas nacionālo partizānu karā ne tikai ideoloģiski, organizējot un vadot šo cīņu, bet partijas komiteju sekretāri un partorgi paši ar ieročiem rokās cīnījās pret partizāniem.

2. LPSR NKVD (MVD) un NKGB (MGB) pretpartizānu aparāta veidošana

VK(b)P teoriju par «šķiru cīņas saasināšanos sociālisma apstākļos» un par «šķiras ienaidnieka pretošanos un tā iznīcināšanas nepieciešamību» vispirms organizēja NKVD, NKGB ar savām nodaļām.

NKVD, NKGB bija saaugusi ar VK(b)P un LK(b)P. Neviena no šīm daļām nespēja pastāvēt atsevišķi un saglabāt savu vadošo un valdošo identitāti.

Cīņu pret nacionālajiem partizāniem organizēja LPSR NKVD un NKGB, kuras kopā mēs saucam par čekku. Tāpēc, lai saprastu šo cīņu, nedaudz būtu jāraksturo čekas organizācija un struktūra.

Iekšlietu, drošības un izlūkošanas dienesta vadība atradās Maskavā. PSRS NKVD sastāvā darbojās Galvenā pārvalde cīņai pret bandītismu, kuru 1946. gadā vadīja ģenerālleitnants Leontjevs. Latvijas PSR NKVD bija organizēta pārvalde cīņai pret bandītismu, kuru 1946. gada sākumā vadīja apakšpulkvedis Korņejevs (vēlāk — apakšpulkvedis Ritņikovs), bet ceturto operatīvo nodaļu vadīja kapteinis Piļķis.¹

1943. gada aprīlī, organizējot NKVD «speciālo pārvaldi», kas nodarbojās arī ar pretizlūkošanu armijā, izveidoja «Smeršu».² 1946. gada martā «Smeršu» formāli slēdza un tā pienākumus uzdeva PSRS MGB Trešajai pārvaldei. Viens no «Smerša» un NKVD (NKGB) uzdevumiem bija «palīdzēt atbrīvotajām valstīm nodibināt un nostiprināt brīvas vietējās pārvaldes formas» gar PSRS rietumu robežām. To veica MGB V. Merkulova (1943.—1946.) un V. Avakumova (1946.—1951.) vadībā — kā ar spēku, tā ar viltu.

NKGB Galvenās izlūkošanas pārvaldes priekšnieks ģenerālis I. Se- rovs pēckara gados vadīja pretestības kustības apspiešanu Kaukāzā,

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 7. lp.

2 Эндру Кр., Гордиевский О. КГБ. 1992, с. 354.—355.

Polijā, Austrumvācijā, Baltijā u. c. un bija pazīstams ar savu nežēlību. Viens no iemīļotākajiem I. Serova paņēmieniem bija «savu» vietējo tautu cilvēku iesūtīšana pretestības kustībā Polijā 1945. gadā.¹ 1945. gadā I. Serovs no Berlīnes Karlhorstas vadīja Austrumvācijas «stabilizāciju», izveidojot varenu NKGB (MGB) tīklu, kurā bija 2000 cilvēku.² Visu Austrumvāciju I. Serovs sadalīja iecirkņos ar saviem operatīvajiem štābiem, kurus tālāk sadalīja apriņķos ar savām operatīvajām grupām.

Ja tā sauktajās «tautas demokrātijas» valstīs kontrrevolucionāro grupu vai pat nevēlamo vadītāju aresti un spīdzināšanas notika ar vietējiem spēkiem, kuriem aizmugurē stāvēja Maskavas konsultanti, tad «savienotajās republikās» Maskavas pārstāvji paši iejaucās cīņā pret kontrrevolūciju. PSRS NKVD—NKGB maz uzticējās vietējiem čekistiem. Cīņu pret nacionālo pagrīdi un tās bruņotajiem spēkiem nereti vadīja PSRS valdība, PSRS NKVD un NKGB, VK(b)P CK pilnvarotie, kuri ilgāku laiku atradās Latvijā un komandēja vietējos «orgānus». Tā, spriežot pēc ziņojuma V. Lācim, pirms 1946. gada PSRS AP vēlēšanām Latvijā darbojās PSRS NKVD—NKGB pilnvarotais ģenerālmajors Babuļins.³ PSRS MVD—MGB pilnvarotajam Latvijā bija savs aparāts ar vietniekiem, palīgiem un sekretāriem.⁴

Ar Latvijas NKGB dienesta izveidošanu jau PSRS—Vācijas kara gados nodarbojās PSRS NKGB Latvijas PSR NKGB operatīvās grupas vadītājs valsts drošības komisārs A. Noviks. Viņa sēdeklis atradās Pavlovas pilsētā, PSRS Aizsardzības ministrijas pilsētiņā (Посад МО).⁵ Šeit tika sagatavoti plāni un kadri Latvijas apspiešanai. 1944. gada janvārī operatīvā grupa bija noorganizēta.⁶

Izpildot PSRS NKVD TK vietnieka I. Serova pavēli, A. Noviks un A. Eglītis ar savu 1944. gada 6. janvāra pilnīgi slepeno pavēli Nr. 1/0068 uzdeva visiem NKVD un NKGB priekšniekiem sniegt šiem komisariātiem piecdienu atskaites «par atbrīvoto teritoriju atīrīšanas gaitu no ienaidnieka aģentūras, nodevējiem, ielikteniem un ienaidnieka atbalstītājiem». Bija uzdots izķert visus ienaidnieka rezidentus un aģentus, likvidēt visas nacionālistiskās organizācijas, visus aktīvos vācu atbalstītājus un policijas darbiniekus. Pavēlē uzdots sniegt aģentūras

1 Turpat, 357., 431. lpp.

2 Turpat, 363. lp.

3 LVĀ, 270. f., 1. s apr., 197. l., 55. lp.

4 LLeMA, 1. f., 3. apr., 13. l., 8. lp.

5 LVA, 29. f., 1. s apr., 19. l., 1. lp.

6 Строд А. И. Деятельность коммунистической партии Латвии по укреплению общественного порядка 1940—1950. Автореферат, Р., 1975.

datu par iedzīvotāju noskaņojumu un aģentūras izveidošanu, tāpat raksturot nozīmīgus notikumus un ziņot par nacionālo partizānu («bandu») organizēšanu un darbību. Ziņas bija jāsniedz katra mēneša 4., 9., 14., 19., 24. un 29. datumā pēc klātpieliktā formulāra.¹

Jau 1944. gada 29. jūlijā «no lielās dzimtenes» caur Abreni Ludzā ieradās pirmie LK(b)P CK un LPSR TKP operatīvās grupas pārstāvji. Šajā grupā, neskaitot šoferus, bija 36 cilvēki, kas dalījās gandrīz 10 apakšgrupās — LK(b)P CK grupa, CK administratīvi saimnieciskā grupa, LPSR TKP grupa, LK(b)P CK lauksaimniecības grupa, laikraksta «Cīņa» redakcijas grupa u. c. Šīs grupas sastāvā bija 6 Latvijas PSR NKGB III nodaļas darbinieki. No tiem tikai divi — V. Sprinģis un J. Butāns — nodarbojās ar grupas personisko aizsardzību. Ko darīja citi čekisti — N. Rakiskis, P. Žalkovskis, P. Bogomoļņikovs un A. Bišulācis —, mēs pagaidām varam tikai iedomāties. Bez tam operatīvās grupas sastāvā bija J. Jurgens, kurš titulēts kā «operatīvās trijotnes priekšsēdētājs Latvijas PSR strādnieku gvardes vadīšanai», un J. Ostrovs (1896.—1966.) — «operatīvās trijotnes loceklis Latvijas PSR strādnieku gvardes vadīšanai». Viņiem bija sava mašīna (viens no astoņām) ar šoferi V. Ziedaini. Tātad no 36 operatīvās grupas locekļiem deviņi (22,2%) bija čekisti vai atklāti darbojās čekistu uzdevumā.² Taču kopā «operatīvo grupu» sastāvs bija daudz lielāks. I Baltijas fronte (Dienvidlatvijā) ar 6. jūliju sekoja 172 cilvēki, II Baltijas fronte (Viduslatgale) 13. jūlijā sekoja 261 cilvēks, 26. jūlijā— 1. augustā uz Latviju izbrauca vēl 1533 cilvēki. Tātad kopā oficiālajā operatīvajā grupā varēja būt ne mazāk kā 1966 cilvēki (LPE, R., 1984, 5. sēj., 2. grām., 231. lpp.). Bet, cik bija NKVD, NKGB, «Smerša» grupā, mēs nezinām.

Jau 1944. gada vasarā sākās LPSR NKVD struktūrvienību veidošana. 1944. gada 11. augustā A. Eglītis apstiprināja LPSR NKVD I un II specnodaļas 11. jūlijā izstrādāto «Pagaidu instrukciju pretpadomju elementu uzskaitē». Tā tika balstīta uz PSRS NKVD 1939. gada pavēli Nr. 00808 un 1940. gada pavēli Nr. 001613.³ Par uzskaites rezultātiem mēs jau runājam II nodaļā.

Līdz ar Sarkanās armijas ienākšanu Ludzā un vēlāk Daugavpili darbojās NKVD Banditisma apkarošanas nodaļa (OBB). Tās priekš-

1 Директивы МВД ЛССР за 1944 г. — LLeMA, 1. f., 3. apr., 1. l., 13.—14. lp.

2 Список оперативной группы ЦК КП(б) Латвии и СНК Латв. ССР 29 VII—20 IX 1944 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 23.—24. lp.

3 LLeMA, 1. f., 3. apr., 1. l., 8.—14. lp.

nieks pulkvedis Bediks jau 1944. gada 22. augustā uzdeva visiem NKVD apriņķu nodaļu priekšniekiem ar speciāliem ziņnešiem ziņot šai nodaļai par partizānu uzbrukumiem un Sarkanās armijas dezertieriem.¹ Taču 1944. gada beigās NKVD OBB bija visai sīka — štāba priekšnieks, štāba priekšnieka vietnieks, viņa palīgi, 3 instruktori un sekretāre mašīnrakstītāja. Ar 1945. gada 1. janvāri OBB papildināja vēl 4 vecākie operpilnvarotie un viens operpilnvarotais, nodaļas vadītājs un viņa vietnieks — kopā 7 «štata vienības».²

Ar 1945. gada 12. aprīļa pavēli ievērojami palielināja NKVD štatus Abrenes, Ludzas, Rēzeknes un Madonas apriņķi. Katrā pagastā bija pa 3—7 NKVD darbiniekiem, no tiem viens bija LPSR NKVD OBB operpilnvarotais. Tātad to čekistu skaits, kas pagastā vadīja cīņu pret partizāniem, šajos apriņķos kopā bija 145. Vēlāk tikai Daugavpils apriņķī un pagastos darbojās 198 čekisti, neskaitot no Rīgas piekmandētos.³ Taču tie pa lielākai daļai bija no PSRS iebraukušie «speciālisti». Vēlāk redzēsim, ka darbinieku skaits šajos apriņķos netika palielināts gadījuma pēc.

1945. gada 12. aprīļa pavēle noteica LPSR NKVD OBB 44 cilvēku sastāvā, tajā skaitā 25 cilvēki bija operatīvo radiosakaru nodaļā. Šeit bija radiocentra priekšnieks un 20 vecākie radiooperatori. (Agrāk kopā OBB slepenajā nodaļā bija tikai 9 cilvēki.) Nodaļas rīcībā bija 2 radiostacijas «Nabla-45» komplekti un 20 «Belka»-4 u, kā arī 20 ģeneratori DRP-61 vai KIP. Bija arī 2 uztveršanas stacijas 1336 un 18 pulksteņi.⁴ 1945. gada 23. aprīlī LPSR NKVD OBB nodaļa pilsētās un rajonos štatus palielināja līdz 81 cilvēkam. Blakus priekšniekiem darbojās 14 vecākie operpilnvarotie, 29 operpilnvarotie, 14 vecākie izmeklētāji un 5 izmeklētāji.⁵ Tā 1945. gada pavasarī cīņai pret nacionālajiem partizāniem LPSR NKVD pastāvēja spēcīgs štābs, apgādāts ar modernāko sakaru iekārtu, kuram bija pakļauti IB vīru tūkstoši un kas koordinēja darbu ar 5. speciālo uzdevumu NKVD Iekšējā karaspēka divīziju.

Taču trūka čekistu, kuri pazītu vietējos apstākļus, tādēļ, izpildot J. Kalnbērziņa un V. Lāča 1944. gada 4. novembra slepeno lūgumu Sarkanās armijas formēšanas un mobilizācijas galvenās pārvaldes

1 LVA, VDK f., 244. l., 25. lp.

2 LLeMA, 1. f., 3. apr., 3. l., 4.—5. lp.

3 Turpat, 69.—70. lp.

4 Turpat, 7. l., 5.—6. lp.

5 Turpat, 11. lp.

priekšniekam ģenerālpulkvedim Smorodinovam, 297 bijušie sarkanie partizāni tika nodoti LPSR NKVD rīcībā. Vairāki sarkanie partizāni kļuva par NKVD un NKGB nodaļu vadītājiem, IB komandieriem, operatīvajiem darbiniekiem cīņā pret nacionālajiem partizāniem.

Ar 1945. gada 12. janvāra pavēli, izpildot LK(b)P CK biroja 1944. gada 28. decembra lēmumu, uzdeva mobilizēt milicijā 2000 cilvēku. Pavēlē bija noteikts, ka milicija nedrīkst uzņemt tos, kas dienējuši vācu un Latvijas armijā, bijušos tirgotājus, kulakus, tādus, kuriem ir radinieki ārzemēs, kā arī citus kontrrevolucionārus elementus.¹ Tā čekisti un milicija ieguva ap 2300 cilvēku. Komunistiskās partijas biedru un komjauniešu mobilizāciju NKGB (MGB) LK(b)P CK veica vairākkārtīgi.²

Blakus vairāku simtu sarkano partizānu iesaistīšanai no «lielās dzimtenes» iebrāukušie čekisti sāka strauju vietējo čekistu gatavošanu. 1945. gada 25. maijā LPSR NKVD tautas komisāra vietnieks NKGB pulkvedis Zaharovs nosūtīja LK(b)P CK «Pasākumu plānu NKVD nodaļu komplektēšanai un kadru sagatavošanai īstermiņaursos», kurā paredzēja 12 aprīņķos un Rīgā sagatavot 900 čekistus un vēl 150 čekistus «aizmugures apgabalos». Zaharovs paredzēja organizēt Rīgas aprīņķi 6 čekistu apmācības punktus 550 cilvēkiem, bet Ludzā, Rēzeknē, Daugavpilī, Ilūkstē, Jēkabpilī, Madonā, Abrenē, Valmierā, Valkā, Cēsīs, Rīgā un Jelgavā — vēl atsevišķus kursus.³

Visu iznīcinātāju un čekistu gatavošanu vadīja LK(b)P CK birojs.

Lai apmācītu Daugavpils, Ilūkstes, Jēkabpils, Rēzeknes, Ludzas un Abrenes aprīņķu NKVD nodaļu darbiniekus, ar PSRS NKVD 1944. gada 1. decembra pavēli Nr. 0283 Daugavpilī un Cēsīs jau 1945. gada 20.—27. martā notika čekistu kvalifikācijas celšanas kursi, kurus vadīja milicijas majors Izotovs. Tajos piedalījās 50% no visa sastāva.⁴

1945. gadā no 15. novembra līdz 5. decembrim notika arī Ludzas, Rēzeknes, Daugavpils, Madonas un Abrenes aprīņķa pagastu NKVD priekšnieku kursi, kuros piedalījās ap 50% no sastāva.⁵ Apmācības nebija gadījuma pēc. Kā jau redzējām, šajos aprīņķos bija ļoti spēcīga nacionālo partizānu kustība.

1 Turpat, 6. l., 8. lp.

2 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 1. ss l., 10. lp. (1945. gada 28. decembrī mobilizēja 2000 cilvēku milicijā); turpat, 2. s l. (1945. gada 28. maijā ieskaitot milicijā 1000 cilvēkus no IB); turpat, 4. s l., 18. lp. (1947. gadā 130 komunistus un 30 komjauniešus).

3 Turpat, 101. f., 8. apr., 19. l., 23., 28. lp.

4 LLeMA, 1. f., 3. apr., 5. l., 6. lp.

5 Turpat, 4. l., 177. lp.

Latvijas austrumdaļas apriņķu NKVD
darbinieki 1946. g. 12. aprīlī¹

	Apriņķis			
	Rēzeknes	Ilūkstes	Daugavpils	Madonas
Pagastu nodaļu priekšnieki	19	19	21	41
OBB operpilnvarotie	19	19	21	41
Milicijas operpilnvarotie	19	12	15	11
Pilsētu pilnvarotie	44	32	43	51
Kopā	101	82	100	144
Katrā pagastā NKVD darbinieki	4—7	3—7	3—7	3—7

	Apriņķis			Kopā visos apriņķos
	Abrenes	Ludzas	Jēkabpils	
Pagastu nodaļu priekšnieki	9	12	24	145
OBB pilnvarotie	9	12	24	145
Milicijas operpilnvarotie	9	12	11	89
Pilsētu pilnvarotie	34	29	37	270
kopā	61	65	96	649
Katrā pagastā NKVD darbinieki	6—7	4—7	3—7	

1948. gadā visas apriņķu NKVD nodaļas bija iedalītas I, II un III kategorijā, un tajās parasti strādāja no 90 līdz 150 cilvēku katrā.²

Pie LPSR NKVD (MVD) I speciālās nodaļas pastāvēja «Operatīvo izziņu kartotēka», kurā bija uzskaitīti visi arestētie, tiesātie un sodītie līdz ar datiem, kur viņi patlaban atrodas. 1946. gadā šo kartotēku vadīja kapteinis Tuļš un vecākā operpilnvarotā Molodcova.³

1 Turpat, 3. l., 35. lp.

2 Turpat, 14. l., 84.—106. lp.

3 LVĀ, 290. f., 1. apr., 52. l.

Ar 1946. gada 21./23. marta pavēli LPSR NKVD «štatā» iesaistīja 495 zirgus, pie kam 200 bija paredzēti jāšanai un 295 braukšanai. Zirgi bija paredzēti visās apriņķu NKVD nodaļās.¹ Ar 1946. gada 8. maiju 10 cietumu apsargāšanai «štatos» iesaistīja 21 suni.²

Līdz ar nacionālo partizānu kara pastiprināšanos paplašinājās arī LPSR NKVD OBB. Ar 1946. gada 18. aprīli LPSR NKVD OBB priekšnieks bija apakšpulkvedis A. Korņejevs, bet viņa vietnieks — apakšpulkvedis S. Sobitovs. Daļai bija 2 pirmās un 2 otrās nodaļas, pie kam viena nodarbojās ar pilsētām, otra ar laukiem. Pie pirmajām divām nodaļām pastāvēja izmeklēšanas nodaļa apakšpulkveža Šmita vadībā, bet pie otrajām divām — informācijas un uzskaites nodaļa M. Kormiļicina vadībā. Mūsu rīcībā esošie dokumenti nerunā par šo četru nodaļu darba saturu, taču pēc blakus avotiem šķiet, ka pirmās divas nodarbojās ar datu savākšanu par partizānu darbu un arestētajiem, bet otrās divas nodaļas — ar datu savākšanu no ziņotājiem. 4. nodaļu — iznīcināšanas nodaļu — vadīja kapteinis Alberts Piļķis, bet 5. nodaļu — majors Žvīgulis.³

NKVD OBB bija divas radiostacijas jaunākā leitnanta Mačuļska pakļautībā. Radiostaciju darbību savukārt novēroja citi raidītāji. Tā, piemēram, par raidīšanas režīma pārkāpumiem jaunākais leitnants Mačuļskis 1947. gadā tika sodīts ar 10 dienām mājas arestā.⁴ Raidstacijas sadarbojās ar MGB raidstacijām. LPSR MGB 4. specnodaļa nodarbojās visu diennakti ar radiosakaru noklausīšanos visos diapazonos. Tā laikā no 1954. gada 8. marta līdz 18. aprīlim šī specnodaļa uztvēra nelegālu raidītāju. Izrādījās, ka vainīgais ir krievu karavīrs V. Bragins Tukumā, kurš veicis šādus neatļautus radiosakarus.⁵

1946. gada 9. oktobrī LPSR iekšlietu ministrs A. Eglītis pilnīgi slepeni rakstīja V. Lācim: «1944. gada oktobrī ierodoties Latvijas PSR teritorijā, noorganizēts plašs savu iestāžu, nodaļu un apakšnodaļu tīkls, tāpat nodrošināti 2,5 tūkstoši cilvēku ar telpām izmitināšanai.» Pēc PSRS Iekšlietu ministrijas direktīvas Latvijas PSR IeM sistēmā nodibināta daļa cīņai pret banditismu, 2 pretizlūkošanas nodaļas un speciālo vajadzību karaspēka divīzija (Дивизия особого назначения).⁶ Šeit runa par PSRS NKVD

1 ЛеМА, 1. f., 3. apr., 11. l., 35. lp.

2 Турпат, 47.—48. lp.

3 Турпат, 7. l., 72. lp.

4 Турпат, 13. l., 12. lp.

5 LVĀ, 270. f., 1. s. apr., 951. l., 54. lp.

6 Переписка МВД ЛССР. 1946. — LVA, 270. f., 1. s. apr., 219. l., 52. lp.

karaspēka 5. divīziju, kura Latvijā plānoja un īstenoja cīņu pret nacionālajiem partizāniem.

Arī LPSR NKVD rīcībā bija novērojams PSRS izplatītais kampaņveidīgums, kad tautas komisārs uzdeva «sagraut bandītismu», «nacionālistisko pagrīdi» utt. par godu kādai boļševiku atzīmētai gadadienai. Tā 1946. gada 16. aprīļa pilnīgi slepenajā pavēlē Nr. 52-ss visiem NKVD aprīņa nodaļu priekšniekiem NKVD tautas komisārs A. Eglītis sakarā ar 1. un 9. maija svētkiem uzdeva sastādīt un trīs dienu laikā viņam iesniegt «operatīvos un aģentūras pasākumu plānus», pie kam galveno vērību tajos pievēršot «visu to kontrrevolucionāro elementu izolācijai, no kuru puses varētu gaidīt aktīvus pasākumus svētku laikā». «Pastiprināt priekšsvētku un svētku laikā darbu ar aģentūru un ziņotājiem, lai noskaidrotu pagrīdes plānus.» A. Eglītis uzdeva sazināties ar karaspēku un robežapsardzības spēkiem un izstrādāt konkrētu plānu, kā aprīņķī (pilsētā) izmantos karaspēku 1. un 9. maijā «bandītu grupu likvidēšanai». Svētku gājiena un demonstrācijas laikā A. Eglītis uzdeva stingri ievērot 1946. gada 5. aprīļa milicijas direktīvu Nr. 8/0-29.¹

1946. gada 28. decembrī pavēlē Nr. 181-ss A. Eglītis uzdeva IeM nodaļām sakarā ar LPSR AP vēlēšanām «1947. gada janvāra mēneša laikā dot izšķirošu triecienu bandītu nacionālistu pagrīdei un tās atbalstītājiem, kā arī kriminālajiem laupītāju elementiem». Šinī nolūkā A. Eglītis uzdeva IB pāriet kazarmju stāvoklī un pie IB grupām obligāti nozīmēt operdarbiniekus.²

1946. gada 28. decembrī «bandītu pēdu dzišanai» IeM ieteica izmantot zirgus, kurus «bandīti» bija lietojuši, jo zirgs, ja to speciāli nevada, iet pa to ceļu, pa kuru gājis iepriekšējo reizi.³

LPSR MVD pēc sapludināšanas ar MGB 1948. gadā izveidota pretizlūkošanas nodaļa 10 cilvēku sastāvā apakšpulkveža I. Ritņikova vadībā, kas darbojās MVD sastāvā. Nodaļai bija savi darbinieki — Rīgas aprīņa nodaļā N. Repņins, bet Rēzeknes aprīņa nodaļā — T. Iljičenko.⁴ Tie skaitījās sevišķi bīstami rajoni. Arī citu aprīņķu (rajonu) NKVD (MVD) nodaļās darbojās speciāli pretizlūkošanas virsnieki. 1948. gadā Jēkabpils aprīņa MVD nodaļas vecāko pilnvaroto

1 LieMA, 1. f., 3. apr., 10. l., 53. lp.

2 LVA, VDK f., 244. l., 273. lp.

3 Turpat, 276. lp.

4 LieMA, 1. f., 3. apr., 19. l., 41. lp.

pretizlūkošanas jautājumos N. Šulajevu sodīja ar septiņām «sulkām» virssardzē par dienesta dokumentu glabāšanu mājās.¹

LPSR IeM un LPSR VDM pārskatos parasti uzsvērta šo iestāžu darbinieku uzticamība. Taču jau 40. gadu beigās arvien biežāk pieminēts, ka darbu pienācīgi izvērst nevar darbinieku zemā izglītības līmeņa un latviešu valodas neprasmes dēļ.

Zināmu priekšstatu par LPSR IeM darbinieku izglītības līmeni sniedz nākamā tabula.

3. tabula

LPSR Iekšlietu ministrijas jaunpieņemto
darbinieku izglītības līmenis
1951. gada 30. janvārī²

Nr. p. k.	Izglītība	Skaitis	%
1.	Augstākā	17	2,4
2.	Nepabeigta augstākā un vidējā	115	16,1
3.	Nepabeigta vidējā	230	32,2
4.	Zemākā (4 klases)	352	49,3
	Kopā:	714	100,0

Puse jaunpieņemto bija ar 4 klašu izglītību. 38,9% no visiem LPSR MVD darbiniekiem 1950. gadā bija LK(b)P biedri, bet pārējie — komjaunieši.

LPSR IeM kadru sastāvs nereti noslēpts pat LK(b)P CK sniegtajos ziņojumos. To noskaidrot pat procentos, nerunājot par dinamiku, ir visai grūti. Taču 1952. gada ziņojumā LK(b)P CK parādījās dati par Latvijas PSR IeM sistēmas darbinieku izglītību. (Skat. 3. tabulu.)

1952. gada 25. septembrī LPSR IeM štātā strādāja 1609 darbinieki. Kā redzams no 4. tabulas, LPSR IeM strādāja galvenokārt nelatvieši, izņemot operatīvos darbiniekus, kuriem bija kaut cik jazina latviešu valoda. Viņu vidū latviešu skaits sasniedza 24%. Tāpēc jāatzīst par pareizu secinājums, kādu ieteica LK(b)P CK administratīvo orgānu

1 Turpat, 18. l., 96. lp. Nr. 071.

2 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 14. apr., 78. l., 3.—20. lp.

no daļas vadītājs Drozdovs 1952. gada 25. septembra slepenajā ziņojumā LKP CK sekretāram Jeršovam: «Galvenais trūkums kadru izvēlē un izmantojumā ir vēl joprojām nepietiekamais latviešu tautības darbinieku slānis.»¹ LPSR MGB vadībā bija tikai 4% latviešu (5. tabula). 1952. gadā darbā pieņemti tikai 9 latvieši. Kā ziņoja Drozdovs, MGB darbinieku amoralitāte augot — 1952. gadā sodīti 103 darbinieki (6,4%), tajā skaitā par dzeršanu — 31, par dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu — 15, nolikuma pārkāpšanu — 13.

4. tabula

Latvijas PSR IeM darbinieku izglītības līmenis 1952. gadā²

Nr. p. k.	Izglītības līmenis	%
1.	Augstākā	4,7
2.	Nepabeigta augstākā	1,5
3.	Vidējā	14,5
4.	Vidējā speciālā	5,3
5.	Nepabeigta vidējā (5—9 kl.)	26,0
6.	Pamatskolas (4 kl.)	48,0

5. tabula

Latvijas PSR MGB darbinieku latviešu procentuālais sastāvs 1952. gada 25. septembrī

Nr. p. k.	Amatu grupas	%
1.	Vadība	4
2.	Operatīvā vadība	17
3.	Operatīvais sastāvs	24

1953. gada martā MGB un MVD tika apvienotas vienā ministrijā —

1 О недостатках работы с кадрами МГБ Латвийской ССР. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 15. apr., 90. l., 8. lp.

2 Доклад о работе с кадрами МВД Латв. ССР за 1952 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 16. apr., 99. l., 12.—15. lp.

MVD, bet 1954. gadā tika izveidota KGB. Nereti šo pēdējo saīsinājumu lieto arī šīs organizācijas apzīmēšanai laika posmā no 1917. līdz 1954. gadam, kaut arī tad tai bija citi nosaukumi (VČK, OGPU utt.).¹

Zems izglītības līmenis bija arī LPSR IeM vadībā.

6. tabula

Latvijas PSR IeM rajonu un pilsētu nodaļu priekšnieku
izglītības līmenis 1954. gada 1. janvārī²

Nr. p. k.	Izglītība	Skaits	%
1.	Augstākā	1	1,6
2.	Nepabeigta augstākā	7	11,3
3.	Vidējā	20	32,3
4.	Nepabeigta vidējā	25	40,3
5.	4 klašu izglītība	9	14,5
Kopā:		62	100,0

6. tabulā redzam, ka 87% LPSR IeM nodaļu priekšnieku bija ar vidējo, nepabeigtu vidējo vai 4 klašu izglītību.

No LPSR IeM ministra Zujāna un IeM kadru daļas vadītāja Allaberta 1954. gada 9. janvāra slepenā ziņojuma J. Kalnbērziņam redzams, ka, izpildot LKP CK 1953. gada 27. oktobra lēmumu «Par IeM orgānu darbu bruņotu bandu likvidēšanā republikā», cīņu pret partizāniem vadīja LPSR IeM 4. pārvaldes darbinieki. Šajā pārvaldē strādāja 128 cilvēki, no kuriem 113 (88,3%) bija PSKP biedri. 47 cilvēki (36,7%) pārvaldīja latviešu valodu. Sevišķi aktīvi cīņu pret partizāniem veica I (pretizlūkošanas) un izlūkošanas nodaļas. I nodaļā strādāja 32 cilvēki, no kuriem lielāka par 3 gadiem cīņā pret partizāniem pieredze bija 21 cilvēkam (65,5%), 13 cilvēki (40,6%) pārvaldīja latviešu valodu. Vidējā izglītība bija 22 cilvēkiem (68,7%), bet čekistu skolu bija beiguši 4 cilvēki. Zujāns ziņoja, ka sevišķa vērība tiek veltīta 4. pārvaldes darbam, jo tā ir «vadošā cīņā pret nacionālo pagrīdi un tās bruņotajām bandām».³ Taču esot arī grūtības, jo 1953. gada februārī «MGB aparatā

1 Эндрю Кр., Гордиевский О. КГБ, с. 353.

2 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 17. apr., 102. l.

3 Turpat, 13.—14. lp.

vadošajā darbā vietējās tautības kadri bija tikai 6%», bet no 56 MGB nodaļām tikai 4 (7,1%) vadīja latvieši.¹

Tā redzam, ka LPSR IeM «Nodaļa cīņai pret banditismu» no dažiem cilvēkiem 1944. gadā bija pārvērtusies par pārvaldi ar 128 darbiniekiem.

Bez minētās OBB bija vēl LPSR VDK, kurā vairākas nodaļas vadīja cīņu pret nacionālajiem partizāniem.

1955. gada 5. septembrī LPSR VDK priekšsēdētājs pulkvedis Vēvers nosūtīja LKP CK administratīvās nodaļas vadītājam A. Drozdovam «Ziņojumu par pasākumiem LPSR MP KGB kadru sastāva uzlabošanai». 1955. gada septembrī-oktobrī Vēvers ziņoja, ka uz 1955. gada 1. oktobrī LPSR VDK atklātajās un slepenajā nodaļā pēc štata paredzēti 1186 cilvēki, bet pašreiz faktiski strādājot tikai 1139 cilvēki (95,8%). Kadru sastāvs esot labs, jo 80% esot PSKP biedri un 20% — VĻKJS biedri. 77% darbinieku esot «čekistiskā izglītība». Izpildot PSRS VDK 1955. gada 10. septembra pavēli Nr. 00640, «strādnieku un kalpotāju stāvokli pārcelti 66 virsnieki». Tātad VDK ne jau bez pavēles iefiltrējās Latvijas iestādēs un uzņēmumos. Tajā pašā laikā no virsdienešta VDK karaspēkā par virsniekiem pārcelti KGB 63 virsnieki.² Slepenajā daļā strādāja 93 virsnieki, tajā skaitā 23 vecākie pilnvarotie, 24 operpilnvarotie un 40 vecākie izlūki.³

7. tabulā redzam, ka LPSR VDK centra aparāta virsnienu sastāvā 1955. gadā bija 21,6% latviešu, bet rajonu nodaļās — 26,9% latviešu. Latviešu tauta izvairījās izpildīt okupācijas varas sodītāju orgānu un LPSR algotā iekšējā karaspēka lomu.

Tā redzam, ka LPSR NKVD (MVD) un LPSR NKGB (KGB) laikā no 1944. līdz 1955. gadam bija izveidotas par daudzskaitlīgu, operatīvu, labi apgādātu un galvenokārt no komunistiem sastāvošu spēku, kas vadīja cīņu un cīnījās pret nacionālajiem partizāniem. Taču šo ministriju darbinieku izglītības līmenis bija zemāks nekā Latvijas iedzīvotāju izglītības līmenis.

1 Turpat, 16. lp.

2 Turpat, 18. apr., 93. l., 47.—52. lp.

3 Turpat, 54.—58. lp.

**Latvijas PSR Ministru Padomes Valsts drošības komitejas
virsnieku un virsnieku vietas izpildītāju un komandējošā sastāva
tautība 1955. gada 1. oktobrī¹**

Nr. p. k.	Tautība	Kopā centra aparātā				Rajo- nu		Kopā	
		noda- ļās un vadī- bā	%	t. sk. sle- pena- jā nod.	%	noda- ļās	%	Kopā	%
1.	Krievi	301	68,7	64	58,8	125	55,1	426	63,96
2.	Ukraiņi	23	5,2	7	6,4	10	4,4	33	4,95
3.	Latvieši	95	21,6	35	32,1	84	37,0	179	26,87
4.	Citas tautības	20	4,5	3	2,7	8	3,5	28	4,22
Ir dabā:		439	100,0	109	100,0	227	100,0	666	100,0
Jābūt pēc štatū									
sarakstiem:		450		110		228		678	

Čekas darbības pētīšanas rezultātā pašreiz var nonākt pie secinājuma, ka tā bija viena no labāk organizētajām padomju iestādēm. Tajā pašā laikā mēs kļūdimos, ja čeku uzskatītu par visvarenu. Pēdējo secinājumu apstiprina vairākas faktu grupas. Pirmā bija partijiskā un šķiriskā principa ievērošana čekas darbinieku komplektēšanā. Tas noveda pie čekai visnotaļ paklausīgu, bet intelektuāli nepietiekami attīstītu čekistu dominantes vismaz ierindas čekistu vidū. To pierāda čekas pratinātāju uzdotie primitīvie jautājumi nacionālajiem partizāniem un nacionālo partizānu sniegtās atbildes, kas parasti bija daudz pārdomātākas un intelektuālākas nekā jautājumi. To pierāda arī vairāki ar čekistu roku rakstītie protokoli, kuros sastopamas ne tikai gramatiskas, bet arī loģiskas kļūdas.

Otrā faktu grupa liecina par čekas darbinieku visai formālu pieeju

¹ Справка о количестве офицеров и работников, занимающих должности офицерского и начальствующего состава КГБ СМ Латвийской ССР на 1 октября 1955 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 18. apr., 93. l., 58. lp.

čēkas tiešo pienākumu izpildei, nacionālo partizānu darbības faktisko cēloņu ne tikai neizpētišanu, bet pat ignorēšanu, partizānu nesagatavoto lietu nogrušanu uz augšu ar nereti visai vāji pamatotiem pierādījumiem, tikai «pielīmējot» Krievijas federācijas kriminālkodeksa 58. paragrāfa dažādus pantus. Šādu čēkas darbinieku pieeju vairākkārt atzina un kritizēja LPSR prokuratūra.

Trešā faktu grupa, kas liecināja par čēkas vātajām pusēm, bija tās nespēja atklāt visus nacionālos partizānus vai to atbalstītājus, ja paši partizāni, viņu atbalstītāji vai ziņotāji nesniedza konkrētus datus. Tā no čēkistu redzes loka uz vairākiem gadiem, līdz pat nesodītai legalizācijai 50. gados, izslidēja lielākā daļa nelegālistu, ja viņi bija mainījuši uzvārdus, vārdus un pārcēlušies uz dzīvi ārpus Latvijas.

3. Daži čēkas vadītāji

Īstie cīņu vadītāji pret nacionālajiem partizāniem, kā minēts, atradās Maskavā, PSRS NKVD un NKGB kabinetos, kaut arī daži no viņiem (I. Serovs, Babuļins u. c.) ieradās Latvijā. Vadītāji bija nesaraujamām saitēm (arī caur vairākslāņu aģentūru) saistīti ar Latviju. Viņiem bija labs kopējais priekšstats ne tikai par cīņu gaitu, bet arī par pašiem šīs cīņas vadītājiem Latvijā. Taču oficiāli, protams, cīņu vadīja LPSR NKVD un NKGB ministri un nodaļu vadītāji.

Šeit īsumā pastāstīsim par tiem dažiem čekistiem, kuri vadīja cīņu pret nacionālajiem partizāniem un kuru personiskās lietas bija saglabājušās Latvijas IeM arhīvā. (Vairāku virsnieku personiskās lietas sakarā ar viņu pārceļšanu darbā uz Krieviju Rīgā nebija saglabājušās.) Galvenie cīņu vadītāji bija A. Noviks un A. Eglītis — NKVD un NKGB tautas komisāri (ministri).

Cīņu pret nacionālajiem partizāniem 1944.—1950. gadā vadīja LPSR NKVD tautas komisārs (iekšlietu ministrs) ģenerālmajors Augusts Eglītis. Viņš bija dzimis 1896. gadā Mazstraupē Stalbenes pagastā Valmieras apriņķī kalpu ģimenē. Jau 1914. gadā uzņemts boļševistiskajā partijā Vidzemes Vidienas organizācijā.¹ Pēc dienesta Sarkanajā armijā 1921.—1922. gadā Baku vadījis sevišķo nodaļu un ieņēmis dažādus amatus čēkā vairākās vietās PSRS. 1927. gadā beidzis strādnieku

1 Partijas bijete Nr. 3386323.

fakultāti, bet 1930. gadā — kara politisko akadēmiju. Latviešu tīrīšanas laikā PSRS 1938. gada 3. jūlijā Saratovas apgabala NKVD pārvalde arestējusi A. Eglīti pēc KPFSR Kriminālkodeksa 58. panta 10.—11. paragrāfa, bet 1938. gada 4. novembrī atbrīvots, trūkstot nozieguma sastāvam. Taču čekas darbā nav pieņemts un 1938.—1940. gadā it kā veselības stāvokļa dēļ bijis pensionārs Saratovā. A. Eglītis 1940. gadā turpināja strādāt čekā, kā teikts raksturojumā, gūstot «lielu aģentūras operatīvā darba pieredzi». 1944. gada 22. martā A. Eglīti iecēla par LPSR NKVD tautas komisāru ģenerālmajora pakāpē.

A. Eglītis Latvijā veic lielu NKVD izveidošanas darbu. Viņa vadībā NKVD organizēta cīņa pret nacionālajiem partizāniem. Kā teikts raksturojumā, 1946. gadā un 1947. gada 1. ceturksnī pilnīgi vai daļēji likvidētas vairāk nekā 300 partizānu grupas. Viņš organizējis cīņu pret izbēgušajiem vācu karagūstekņiem, 1949. gada 18. oktobrī A. Eglītis parakstīja čekista mūžīgas klusēšanas solījumu, piekrītot, ka pretējā gadījumā viņu sodīs pēc PSRS APP 1947. gada 9. jūnija lēmuma, kas paredz līdz 25 gadiem ieslodzījumā. 1950. gada 25. augustā LK(b)P CK birojs A. Eglītim par «nepartijisku uzvedību» izteica stingru rājienu.¹

Slēdzienā par atbrīvošanu no ministra amata 1950. gada oktobrī par iemeslu uzrādīti nemieri bērnu kolonijā. Taču faktiskais iemesls bija viņa personiskās attiecības ar MVD poliklinikas ķirurgi Redčuku. Modrie «stukači», kas uzraudzīja arī pašu A. Eglīti, bija paziņojuši PSRS MVD, ka A. Eglītis ar Redčuku ilgstoši «draudzējās», atbalstījis viņu darbā. A. Eglītis bija līcis savam dienesta šoferim apmācīt Redčuku auto vadīšanā, apmeklējis Redčuku Jūrmalas sanatorijā, atklāti pasniedzis puķes utt. «Personiskā dzīvē nav izturēts,» teikts raksturojumā, «sakarā ar ko viņa uzvešanās sadzīvē divreiz apspriesta LK(b)P CK birojā.» Taču A. Eglītis «secinājumus neizdarīja». 1949. gada 11. augustā, kad A. Eglītis ārstējās kara apgabala hospitālī, pie viņa vienlaikus ieradās Redčuka un negaidīti arī sieva. Sieva A. Eglīti piekāva, aplēja ar ūdeni no karafes un salauza A. Eglīša brilles. To redzēja pulkvedis Smirnovs un majors Himčenko. Notikums bija tik skandalozs, ka LK(b)P CK birojs atkal apsprieda A. Eglīša «personisko jautājumu» biroja sēdē un izteica rājienu. LK(b)P CK sekretārs A. Ņikonovs par notikumu 1950. gada 4. oktobrī slepeni ziņoja PSRS MVD ministram S. Kruglovam. PSRS MVD un LK(b)P CK nolēma

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 7. s l., 18. lp.

Pulkvedis Alberts Sieks 1938. gadā

A. Eglīti no minētā darba atbrīvot.¹ Viņa vietā nāca ministra vietnieks A. Sieks.

Pulkvedis Alberts Sieks bija LPSR NKVD tautas komisāra vietnieks (vēlāk iekšlietu ministra vietnieks) kopš 1945. gada 15. maija. Viņš bija dzimis Pēterburgā 1899. gadā. A. Siekam bija nepabeigta vidējā izglītība. Dienējis Sarkanajā armijā, 43. Ventspils kājnieku pulkā, Pēterburgā. 1920. gadā iestājies boļševiku partijā un sācis čekista karjeru kā sevišķās daļas priekšnieks. No 1936. līdz 1938. gadam bijis Omskas apgabala NKVD sevišķās daļas priekšnieks. 1938.—1940. gadā sakarā ar latviešu tīrīšanām A. Sieks iecelts par Omskas apgabala NKVD

1 Эглит Август Петрович. — ЛЕМА, personiskā lieta Nr. 12470.

ugunsdzēsības nodaļas priekšnieku, bet 1940.—1943. gadā turpat strādājis par NKVD nodaļas priekšnieku kadru lietās. 1943.—1945. gadā A. Sieks jau bija LPSR NKVD tautas komisāra vietnieks kadru lietās, bet 1945.—1951. gadā — ministra vietnieks. A. Sieka sieva bija krieviete Arhipova, pēc pirmās laulības Sidorova. Viņam bija audzudēls L. Tess (1929.). A. Sieka raksturojumā bija teikts, ka viņa vadībā «pēc ierašanās Latvijas PSR teritorijā ministrijā aparāts tika sakomplektēts no darba spējīgiem kadriem, kuri grūtos piefrontes apstākļos, sekojot līdzī Sarkanās armijas daļām, spēja ieviest republikā pienācīgu kārtību. Viņa vadībā tika iznīcināts daudz bandu, kontrevolucionāro un citu elementu». A. Sieks savu audzudēlu iecēla ministrijā augstā amatā un virzīja viņu uz priekšu. Par to modrie čekisti paziņoja Maskavai. Bija arī citi pārkāpumi. A. Eglītis 1949. gada 1. maijā ieteica A. Sieku apbalvot ar Sarkanās zvaigznes ordeni, jo A. Sieks 8 mēnešus personīgi Latgalē bija vadījis operācijas pret partizāniem, kā rezultātā «bija atklāta un likvidēta visa Latviešu nacionālistu apvienība, kas vadīja 2 bandītu divīzijas». Bez tam aģentūras ceļā A. Sieks bija arestējis 40 partizānus un viņu atbalstītājus. Taču Maskavā ordeni nepiešķīra un dokumentus bez paskaidrojuma atsūtīja atpakaļ. Ar VK(b)P CK 1951. gada 15. janvāra lēmumu A. Sieku iecēla A. Eglīša vietā par LPSR iekšlietu ministru, bet 1953. gada 23. martā atkal pārcēla par ministra vietnieku. Ar 1955. gada 2. marta PSKP CK lēmumu Nr. 75/514 1955. gada 22. martā A. Sieks tika atbrīvots no darba un nosūtīts pensijā «par padomju virsnieka vārda diskreditāciju».¹ LK(b)P CK biroja 1955. gada 25. februāra pilnīgi slepenajā lēmumā par A. Sieka atbrīvošanu minēts pavisam cits iemesls — «atbrīvots no darba par sociālistisko likumu pārkāpšanu».²

Trešais LPSR iekšlietu ministrs kopš 1953. gada 23. maija bija Jānis Zujāns.³ J. Zujāns bija dzimis 1910. gadā Ludzas apriņķa Mērdzenes pagasta Loču ciemā, kur tēvam piederēja 2,5 ha zemes. Beidzis Pušmucovas pamatskolu un Ludzas amatniecības skolu, iestājies Rīgas tehnikuma 1. kursā. Čekista darbā J. Zujāns bija no 1940. gada 19. augusta, vispirms strādājot Daugavpilī NKVD nodaļā par operatīvaroto. Daugavpils NKVD priekšnieks Barkovskis 1941. gada 6. marta raksturojumā minēja, ka J. Zujāns ar «aģentūru strādā

1 Сиекс Альберт Яковлевич. — ЛиМА, personiskā lieta Nr. 63244.

2 Зуян Иван Донатович. — ЛиМА, personiskā lieta Nr. 47598. Partijas biedra karte Nr. 06723926.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 12. ss l., 22. lp.

apmierinoši». 1941.—1945. gadā J. Zujāns darbojās specvienībā «Razgrom» un vairākas reizes bija vācu okupētajā Latvijā, mēģinot organizēt aģentūru. 1943. gadā strādāja PSRS NKVD 4. pārvaldē par operpilnvaroto. No 1944. gada 15. janvāra līdz 10. aprīlim bija LPSR NKVD opergrupā Pavlovas pilsētā, gatavojies čekista darbam Latvijā. 1944. gada 10. aprīlī kļuvis par Abrenes apriņķa NKVD operatīvās daļas vadītāju. Vienlaikus beidzis čekistu kvalifikācijas celšanas kursus. 1944. gada 19. septembrī J. Zujāns jau ir LPSR NKVD 3. daļas 2. nodaļas priekšnieks, atbildot par arestēto uzskaiti un tiesu lēmumu izpildi — izsūtīšanu, nošaušanu.

1945. gadā J. Zujāns strādā par LPSR NKVD otrās daļas priekšnieka vietnieku, atbild par aģentūru. Saņem vecākā leitnanta pakāpi.

1947. gadā J. Zujāns, LPSR MGB vada nodaļu cīņai pret nacionālistisko pagrīdi, nopelnot kapteiņa pakāpi. 1950. gadā ir LPSR MGB II nodaļas priekšnieks un ir pretizlūkošanas vadītājs Latvijā, 1951. gada 17. novembrī nopelnot valsts drošības apakšpulkveža pakāpi. J. Zujāns aktīvi darbojies cīņā pret nacionālajiem partizāniem, personīgi ierodoties Latvijas apriņķos un vadot operācijas. No 1946. līdz 1948. gadam J. Zujāns katru gadu piedalījies cīņās pret nacionālajiem partizāniem 6—7 mēnešus (1950. gadā — 5 mēnešus). Viņa vadībā likvidētas vairākas grupas un daudzi «pretinieka aģenti». Raksturojumā teikts, ka J. Zujāns labi cīnījies pret kontrrevolūciju. Par šīm cīņām viņš apbalvots ar vairākiem ordeņiem. 1949. gadā J. Zujāns aktīvi piedalījās cilvēku izvešanās un tajā pašā gadā tika apbalvots ar personisko kaujas ieroci. MVD darbā J. Zujāns palika līdz 1963. gadam. Miris 1975. gada 1. janvārī.¹ MVD vadībā J. Zujāns bija viens no retajiem vietējiem Latvijas latviešiem.

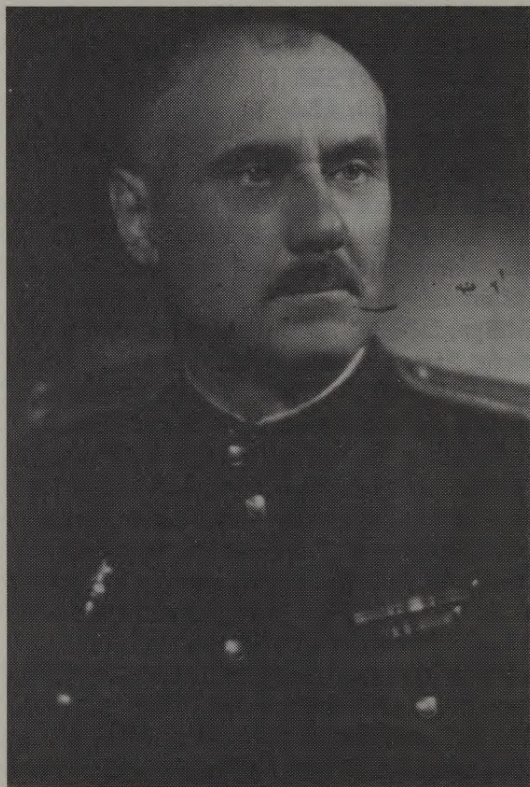
LPSR NKVD operatīvās nodaļas vadītājs 1944.—1945. gadā, bet 1945.—1946. gadā OBB nodaļas priekšnieka vietnieks bija NKVD kapteinis Augusts Supjevs.² A. Supjevs bija dzimis 1897. gadā Ludzas apriņķa Viļakas pagasta Slotukalna ciemā. Latvietis, izglītība — zemākā. A. Supjevs 4 gadus bija mācījies Rēzeknē. Nebija arī čekistiskās izglītības, bet bija liela prakse. Boļševiku partijas biedrs no 1920. gada.³

Biogrāfija A. Supjevam no boļševiku viedokļa nebija laba. Tēvs bija rentējis 15 desetīnas zemes, kā arī viņam bija piederējis dzērienu veikals un noliktava. Tēvs izmantojis algotu darbaspēku. Sievas tēvs

1 «Советская Латвия», 1975, 4 янв.

2 Супьев Август Казимирович. — ИлсМА, personiskā lieta Nr. 3493/27040.

3 Partijas biļete Nr. 0101423.

Апакšпulkvedis Augusts Supjevs 1947. gadā

bija galma padomnieks, personiskais pilsonis (надворный советник, личный гражданин). Brālīm bija piederējusi kulaku saimniecība. Brālis iesaukts vācu armijā, bet dezertējis. Tāpēc visās NKVD atestācijās atzīts, ka A. Supjevs jāatestē, taču uzdots turpināt viņa radu pētīšanu. 1918.—1921. gadā A. Supjevs Sarkanās armijas rindās bija cīnījies pret «buržuāzijas varu» Igaunijā, Latvijā un Polijā.

A. Supjeva specialitāte bija aģentūra un NKVD slepeno daļu vadīšana. 1923.—1924. gadā viņš bija Gruzijas NKVD ārkārtējās komitejas (VČК) aģentūras pilnvarotais. 1936. gada 19. martā A. Supjevam piešķirta valsts drošības vecākā leitnanta pakāpe. Aģentūras vadības darbā viņš bija strādājis lēģeros. Tā 1942.—1944. gadā viņš

bija NKVD Ziemeļurālu lēģeru operatīvi čekistiskās daļas priekšnieka vietnieks Sverdlovskas apgabalā. No turienes kā pieredzējis speciālists 1944. gadā tika pārcelts uz Latvijas PSR NKVD.

Kā rakstīts A. Supjeva raksturojumā, viņš šeit veicis speciālu darbu Latvijas attīrīšanā no partizāniem un vadījis aģentūru, kā arī vadījis izmeklēšanas daļu LPSR NKVD OBB (1944.—1945. g.). Uz pulkveža A. Sieka 1946. gada ieteikumu, apbalvots ar Sarkanās zvaigznes ordeni. Bija teikts, ka A. Supjevs ne tikai vadījis, bet arī pats piedalījies kaujas operācijās pret nacionālajiem partizāniem. Tā 1945. gada augustā Vidzemē A. Supjevs cīnījies pret Plauža un «Klints» partizāniem, 1945. gada oktobrī Jēkabpils apriņķī — pret Škapara grupu. Taču arī A. Supjevu novēroja «stukači», kuri ziņoja, ka viņš nav «kristāltīrs». Tā A. Supjevs paņēmis 9 kvadrātmetrus lēģera jumta skārda kāda drauga vasarnīcas vajadzībām un veicis citus līdzīgus darbus.

A. Supjevs tika atlaists no darba 1951. gada 11. martā veselības stāvokļa dēļ kā III grupas invalīds.

LPSR NKVD OBB priekšnieka vietnieks no 1945. gada novembra līdz 8. decembrim bija kapteinis Vasilijš Kormiļicins (1906.—1947.). V. Kormiļicins bija dzimis Marjino sādžā Voskresenskā rajonā Gorkijas apgabalā, krievs, VK(b)P biedrs no 1930. gada. 1930.—1932. gadā bija beidzis Vorosilova 1. robežapsardzības skolu un 1940.—1941. gadā — NKVD Augstāko skolu. 1939.—1940. gadā bija strādājis par robežapsardzības 5. nodaļas (izlūkošanas) priekšnieka vecāko palīgu uz Krievijas un Karēlijas robežas (Užia), 1941.—1944. gadā viņš komandējis iznīcinātāju bataljonu un bijis tā štāba priekšnieks Pašskas rajonā Ļeņingradā. 1945. gadā bijis PSRS NKVD Galvenās pārvaldes cīņai pret bandītiem Maskavā vecākais operpilnvarotais. 1947. gada 16. februārī tika izslēgts no NKVD virsnieku sarakstiem «sakarā ar nāvi, izpildot dienesta pienākumus».¹

LPSR NKVD OBB priekšnieka vietnieks un IB štāba priekšnieka vietnieks bija valsts drošības majors Kārlis Bediks (1896.—1945.).² K. Bediks bija dzimis Kurzemē Svoneču ciemā. 1918.—1921. gadā kā brīvprātīgais cīnījies Sarkanajā armijā. Jau 1922. gada 28. oktobrī K. Bediks parakstījis solījumu uz mūžu neizpaust čekista darba jautājumus pat saviem tuvākajiem radiem un draugiem, zinot, ka par to būs jāstājas partijas revolucionārās tiesas priekšā. K. Bedikam bija

1 ЛЕМА, служебная карточка.

2 Бедик Карл Оттович. — ЛЕМА, personiskā lieta Nr. 38697.

vidējā izglītība, 1930.—1931. gadā viņš mācījās Augstākajā robežsargu skolā un tika atzīts par derīgu darbam visās klimatiskajās joslās. K. Bediks strādā pretizlūkošanā Kirgīzijā, Groznijas apgabala sevišķajā daļā un Kurskā. 1938.—1940. gadā K. Bediks kļuva par Kurskas apgabala ITK ražošanas daļas priekšnieku, tātad kā latvietis bija atcelts no operatīvā darba un ieskaitīts rezervē, zaudējot čekista tiesības un atvieglojumus. 1940. gada 2. janvārī K. Bediks rakstīja lūgumu PSRS NKVD tautas komisāram, ka viņš, kura dzimtās vietas pagaidām atrodas «aiz kordona», nevar strādāt čekista operatīvajā darbā. Taču, lai saglabātu čekista tiesības un atvieglojumus, K. Bediks, plaši aprakstījis savas cīņas par padomju varu, lūdza ieskaitīt valsts drošības pārvaldes aktīvajā rezervē (действующий резерв). 1941. gadā K. Bediks gribēja pārcelties uz Latviju, bet saņēma atteikumu brīvu čekistu vietu trūkuma dēļ. 1942.—1943. gadā K. Bediks bija Kurskas apgabala IB štāba priekšnieka vietnieks un priekšnieks, organizēja partizānu nodaļas Kurskas apgabalā cīņai pret vāciešiem. Bijis arī NKVD cietumu inspektors.

Raksturots kā noslēgts un pret padotajiem ļoti prasīgs čekists, kāpēc cieš viņa autoritāte. Ar 1944. gada 8. marta NKVD pavēli iecelts par LPSR NKVD OBB priekšnieka vietnieku.

K. Bediks bija viens no LPSR NKVD OBB nodaļas faktiskajiem vadītājiem. K. Bediks krita 49 gadu vecumā 1945. gada 1. jūnijā.

LPSR NKVD OBB 4. daļas priekšnieks bija Alberts Piļķis.¹

A. Piļķis bija dzimis 1905. gadā Rīgā, strādnieka ģimenē. 1907. gadā tēvs emigrējis uz ASV, bet vēlāk atgriezies. 1917.—1918. gadā Piļķi bija evakuējušies uz Krieviju, bet 1919. gada martā dēlu nodeva bērnodrāzā. Beidzis trīs klases. Vēlāk A. Piļķis bija strādājis pie saimniekiem. Kopš 1926. gada dzīvoja Čkalovas apgabalā, kopš 1928. gada strādāja NKVD un NKGB. 1930. gadā iestājās VK(b)P, 1933. gadā beidzis Taškentas karaskolu un 1936. gadā — Augstāko robežsargu skolu. No 1944. līdz 1954. gadam strādājis LPSR NKVD, bet 1954. gadā kļuvis par Valsts drošības ministrijas pensionāru.

---

1 Пилькис Альберт Казимирович. — ЛиМА, personiskā lieta Nr. 45454.

**Ciņu vadītāji pret nacionālajiem partizāniem Latvijas apriņķos
1945. gada 20. aprīlī¹**

Nr. p. k.	Apriņķis	NKGB nodaļas priekšnieks	NKVD nodaļas priekšnieks
1.	Abrenes	V. d. kapt. Dorohoņins	V. d. maj. Lavrovs
2.	Ludzas	V. d. maj. Fedotovs	V. d. apakšp. Sparinskis
3.	Rēzeknes	V. d. kapt. Martinovs	Apakšp. Rodionovs
4.	Daugavpils	V. d. kapt. Moisejevs	V. d. maj. Titovs
5.	Ilūkstes	V. d. kapt. Sokolovs	V. d. maj. Mozžuhins
6.	Jēkabpils	V. d. maj. Meričevs	V. d. kapt. Kiršbaums
7.	Madonas	V. d. maj. Smetanovs	V. d. kapt. Sprinģis
8.	Cēsu	V. d. kapt. Rozentāls	V. d. kapt. Tiltiņš
9.	Valkas	Gv. maj. Gorskis	V. d. maj. Gailis
10.	Valmieras	V. d. leitn. Tutins	V. d. apakšp. Bergs
11.	Bauskas	V. d. leitn. Bogdanovs	V. d. maj. Lipnickis
12.	Jelgavas	V. d. vec. leitn. Trukmans	V. d. maj. Gothardsons
13.	Rīgas	V. d. apakšp. Āboliņš	V. d. kapt. Plaudis

Tātad NKVD (MVD) un OBB nodaļas priekšnieki bija pieredzējuši čekisti, atsūtīti no PSRS NKVD (NKGB). LPSR NKVD (MVD) oficiāli vadīja Krievijas latvieši (izņemot J. Zujānu), bet OBB parasti vadīja krievi. Latvieši šajā nodaļā, tāpat kā iznīcinātāji pie Sarkanās armijas vienībām, ieņēma «pavadoņu» lomu. Latvijas latvieši šajā darbā, tāpat kā vācbaltieši vācu okupācijas laikā, netika pielaisti.

NKVD, NKGB un to daļas reizēm vadīja arī Krievijas latvieši vai kāds Latvijas latvietis (J. Zujāns), taču komisariāta, ministrijas vai nodaļas darbu noteica PSRS «konsultanti», kuri nereti ieņēma tautas komisāra, ministra vai nodaļas vadītāja vietnieka amatus.

4. Čekas slepenās metodes

a) Aģentūra

NKVD aģentūrai jeb, kā tos sauca, «stukačiem» cīņā pret nacionālajiem partizāniem bija izcila vieta. 1944. gada 11. maijā pilnīgi

¹ LLeMA, 1. f., 3. apr., 2. l., 9. lp.

slepenā direktīvā Nr. 001/39 Latvijas PSR NKVD tautas komisārs, valsts drošības komisārs Augusts Eglītis un Latvijas PSR NKVD nodaļas vadītājs cīņai pret bandītismu (OBB) valsts drošības majors Bediks kā pirmo uzdevumu NKVD pilsētu un apriņķu nodaļu priekšniekiem minēja aģentūras operatīvā darba organizēšanu partizānu izsekošanai un likvidēšanai. LK(b)P CK pirmā sekretāra J. Kalnbērziņa un Latvijas PSR NKVD tautas komisāra A. Eglīša 1944. gada 13. jūlija pilnīgi slepenā direktīvā tika uzdots organizēt iznīcinātāju bataljonu «atbalsta grupas» pa 10—15 cilvēkiem no ganiem, mežsargiem, dzelzceļu apgaitniekiem, pastniekiem, pionieriem un skolēniem. Taču acīmredzot prakse rādīja, ka «stukači» vai nu nebija noorganizēti, vai darbojās neefektīvi, jo partizānu kustība paplašinājās. Šie cilvēki parasti tālu stāvēja no partizānu kustības un to nepārzināja. Tāpēc savā 1945. gada 22. jūnija plašajā direktīvā Nr. 1/97-ss A. Eglītis un OBB nodaļas priekšnieks pulkvedis Supjevs uzdeva visiem Latvijas PSR NKVD nodaļu priekšniekiem «Veikt nekavējošu aģentūras vervēšanu no aizsargiem un policistiem, lai noskaidrotu «SS Jagdverband Ostland» dalībniekus. Vervēt šo aģentūru no pašiem partizānu grupu dalībniekiem un virzīt to uz grupu un atsevišķu dalībnieku atrašanās vietu noteikšanu ar tam sekojošu viņu likvidēšanu.»¹

Speciāli aģentūras vervēšanai cīņai pret partizāniem veltītas NKVD tautas komisāra A. Eglīša 1944. gada 20. septembra pilnīgi slepenā cirkulārpavēle Nr. 1/00324 un 1944. gada 10. oktobra pilnīgi slepenā cirkulārpavēle Nr. 1/00532, kas adresēta tikai apriņķu un pilsētu NKVD priekšniekiem. Pirmajā pavēlē A. Eglītis atzīmēja, ka nesodītas pastāv ne tikai vecās, bet arī veidojas jaunas partizānu vienības, tāpēc ka NKVD nodaļas apkaro «bandītu dezertieru grupas kopā ar armijas un milicijas spēkiem, šo vajāšanu nesaskaņojot ar aģentūras operatīvo darbu». A. Eglītis vēlreiz uzdeva visiem NKVD nodaļu priekšniekiem vervēt aģentūru ne tikai no padomju aktīvistiem, bet arī organizēt «Iekšējo aģentūru no šo (partizānu) grupu dalībniekiem vai to atbalstītājiem — no viņu radiniekiem un citiem, ar kuriem tiek uzturēti sakari, organizēt iekšējos aģentus (агентов внутренних), kuri spējīgi novest viņus (partizānus) zem operatīva trieciena». «Apriņķos,» teikts pavēlē. «kuros notiek bandītu un dezertieru darbība un slēpšana, izveidot speciālu aģentūras ziņotāju tīklu no dzirnavniekiem, mežsargiem, medniekiem, pastniekiem, stāvvieta un iebraucamo vietu

1 LVA, 1280. f., 244. l., 169.—177. lp., 3. š.

turētājiem un citām personām, kas var nodrošināt nepieciešamo novērošanu» (2.§).¹ Darba plānu A. Eglītis uzdeva iesniegt divdesmit dienu laikā. Otrajā, 1944. gada 10. oktobra, pavēlē A. Eglītis informēja, ka blakus NKVD aģentūrai vēl strādājis NKGB, Aizsardzības tautas komisariāta pretizlūkošanas un «Smerša» aģentūra. Tātad Latvijā darbojās četri sarkanās aģentūras tīkli.² A. Eglītis uzdeva aģentus vervēt kā no brīvprātīgajiem, tā no tiem, kam draud arests, uzdeva veikt aģentu uzskaiti un pārbaudi, uzskaiti izdarot decentralizēti.³ Šeit bija paredzēta iespēja, ka partizāni ieņems apriņķa NKVD nodaļas. Aģentūras veidošanai A. Eglītis pievērsās arī 1944. gada 30. decembra pilnīgi slepenajā direktīvā visiem NKVD nodaļu priekšniekiem. A. Eglītis atzīmēja, ka, ziemeļiem tuvojoties, partizāni no mežiem nākot uz mājām, slēpjoties pie radiem vai citiem atbalstītājiem. Tas atvieglojot partizānu iznīcināšanu. Šajā nolūkā A. Eglītis uzdeva veidot aģentūru no partizānu radniekiem, iesaistot šajā darbā partizānu sievas, vecākus un citus, kas var veicināt partizānu vienību sairšanu un legalizēšanos. Ja partizānu atbalstītāji atteiktos kļūt par NKVD aģentiem, A. Eglītis uzdeva tos arestēt.⁴ Tas liecināja, ka cilvēki, kuriem piederīgi bija partizānos, izvairījās kļūt par aģentiem, bet čeka viņus piespieda «brīvprātīgi» stāties aģentos, draudot ar arestu par sakariem ar partizāniem. A. Eglītis ziemas laikā uzdeva partizānus meklēt zemnieku sētās dažādās slēptuvēs, kas varot būt ierīkotas starp divkāršām grīdām, divkāršiem griestiem, divkāršām sienām, zem krāšņu un dūmvadu pamatiem u. c.

Ciešot sakāves atklātās kaujās, NKVD arvien lielāku uzmanību pievērsa aģentūras darbībai, veica aģentūras darba pārbaudes. 1945. gadā no 23. līdz 31. maijam aģentūras speciālists majors Petrakovs pārbaudīja NKVD Jelgavas un Bauskas nodaļu darbu. Revidents bija sevišķi neapmierināts ar Jelgavas nodaļas darbu ar ziņotājiem. Nodaļai

1 LVA, 1280. f., 244. l., 67.—68. lp.

2 Bez tam Latvijā darbojās gandrīz 900 «veco aģentu», kas bija «izpalīdzējuši» sarkanajiem partizāniem, bet tagad bija vērsti pret nacionālajiem partizāniem daļēji «Smerša», daļēji NKVD un NKGB pakļautībā. Taču parasti viņi paši nebija iesaistīti partizānu kustībā. Enerģiski tika vervēti jauni aģenti gan no kreisi noskaņotajiem Latvijas iedzīvotājiem, gan no tādiem, kuriem draudēja NKVD sods. Sevišķi plaša bija NKVD aģentūra vairākās pilsētās un apriņķos, ko vadīja NKVD pilsētu un apriņķu nodaļu 3—5 operpilnvarotie. Pagastā bija jābūt vienam rezidentam, kuram bija pakļauti 5—10 «stu-kači». Tie, spriežot pēc NKVD direktīvām, dalījās parastajos (darbojās arī partizānu vienībās) un «maršruta stukačos» (pastnieki, dzelzceļu apgaitnieki, mežsargi, piena vedēji u. c.).

3 LVA, 1280. f., 244. l., 71.—72. lp.

4 Turpat, 82.—83. lp.

esot 84 slepeni ziņotāji, bet tikai 24 no tiem tiekot izsaukti uz pārrunām. Ar 52% aģentu satikšanās nenotiekot mēnesi un vairāk.¹ 1945. gada jūnijā—jūlijā majors Petrakovs pārbaudīja 11 aprīņķu NKVD nodaļu darbu² un konstatēja, ka slikti strādā aģentūra Jēkabpilī, Valkā, Cēsīs un Valmierā. Daugavpils OBB priekšniekam vecākajam leitnantam Mordvinam vispār neesot sakaru ar ziņotājiem, Abrenes aprīņķī no 65 stukačiem strādājot tikai 15.³

Ar NKVD (A. Egliša), NKGB (A. Novika) un robežapsardzības apgabala priekšnieka Martjuševa kopējo pavēli Nr. 1/100-ss 1945. gada 28. jūnijā tika noteikts speciāls režīms 7,5 km robežjoslā gar jūras krastu: «Starp zvejniekiem operatīvos pasākumus; kā, piemēram, arestus, kratīšanas, izsaukšanas uz pratināšanu un (aģentūras) vervēšanu veikt tikai pēc iepriekšējas pārbaudes robežapsardzības punktos, komandantūrās, izņemot Liepājas un Ventspils pilsētas.» Tātad šajās pilsētās tika atstāts parastais stāvoklis, bet pārējos piekrastes iedzīvotājus čeka gribēja dabūt savā pusē. Ar šo pavēli tika uzdots NKVD un NKGB aprīņķu nodaļu priekšniekiem un robežapsardzības punktu komandantūru 5. nodaļām «periodiski veikt pilnīgi slepenus pasākumus, lai aktivizētu aģentūras operatīvo darbu pierobežas zonā» (2.§). Tika uzdots visām trim iestādēm informēt citai citu par saviem aģentiem pierobežas joslā, lai neiznāktu tā, ka vienu un to pašu aģentu vienlaikus nodarbina visas trīs iestādes (3.§).⁴

1945. gada 11. jūlija pilnīgi slepenā NKVD pavēle Nr. 1/103-ss uzdeva visam NKVD sastāvam būt gatavam cīņai pret nacionālo pagrīdi sakarā ar to, ka LPSR dibināšanas dienā 21. jūlijā gaidāma partizānu uzbrukumu pastiprināšanās. Pavēle uzdeva pastiprināt darbu ar aģentiem: «Pēc sastādītā grafika organizēt biežāku satikšanos ar aģentiem» (2.§). 20.—22. jūlijā bija uzdots IB kopā ar MVD karaspēku organizēt patrulēšanu. Pavēles 4.§ uzdeva pārbaudīt visas aizdomīgās vietas, tajā skaitā savedēju dzīvokļus (притоны), bet 5. paragrāfs uzdeva organizēt partijas un padomju aktīvu nacionālās pagrīdes izplatīto uzsaukumu savākšanai un nodošanai. Pavēles 10.§ uzdeva sastādīt svarīgāko objektu aizstāvēšanas plānus pret nacionālo partizānu uzbrukumiem. Plānā, pirmkārt, bija jāparedz uzbrukuma atvairīšana

1 LLeMA, 1. f., 3. apr., 3. l., 91.-92. lp.

2 Madonas, Jēkabpils, Ilūkstes, Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas, Abrenes, Valkas, Valmieras, Cēsu un Rīgas.

3 LLeMA, 1. f., 3. apr., 4. l., 59.—63. lp.

4 LVA, 1280. f., 244. l., 174. lp.

un, otrkārt, partizānu nodošana čekai un iznīcināšana. Tika uzdots trauksmes gadījumā visus NKVD apriņķa bruņotos spēkus savākt 2—3 vietās, lai varētu doties uzbrukumā partizāniem vienlaikus no dažādām pusēm. Pavēle uzdeva šajā plānā paredzēt konkrētus pasākumus katram NKVD darbiniekam.¹

Boļševiku neveiksme partizānu karā bija tik ievērojama, ka 1945. gada vidū Rīgā, lai inspicētu Latvijas PSR NKVD OBB darbu, ieradās PSRS NKVD Galvenās pārvaldes cīņai pret bandītismu priekšnieks ģenerālis Kaļiņins. Bez tam ģenerālis Kaļiņins speciāli iepazinās arī ar Daugavpils un Jēkabpils NKVD nodaļu darbu.

Kā redzam no A. Eglīša 1945. gada 28. augusta pilnīgi slepenās pavēles (Nr. 1/116-ss) visiem apriņķu NKVD nodaļu priekšniekiem, ģenerālis konstatējis, ka sakāvju cēlonis ir tas, ka NKVD karaspēks un NKVD operatīvie spēki atrodas apriņķu centros, tālu no partizānu darbības vietām un spēj ierasties notikuma vietā tikai ar nokavēšanos. Rezultātā NKVD karaspēks un IB locekļi izbrauc pārbaudīt tikai partizānu darbības rezultātus. «Aģentūra,» rakstīts pavēlē (3.§), «kā galvenais līdzeklis cīņai pret bandām ir pilnīgi nepietiekama.» Aģentūrā strādājot gadījuma ļaudis, NKVD nav sakaru ar aģentūru, «kā rezultātā NKVD nezin ne partizānu vienību skaitu, ne apbruņojumu». NKVD pietiekami nepētot aģentūras ziņojumus un partizānu radu rakstus. Lai uzlabotu stāvokli, A. Eglītis pavēlēja: «Izveidot operatīvās karaspēka grupas, kas sastāv no 3—4 operdarbiniekiem līdz vienam NKVD karaspēka vadam un dažām iznīcinātāju bataljona vienībām pieredzējuša operatīvā darbinieka vadībā:

- 1) Līvānos — Līvānu un Rudzātu pagastam;
- 2) Nīcgalē — Nīcgales un Kalupes pagastam;
- 3) Preiļos — Preiļu, Aizkalnes un Vārkavas pagastam;
- 4) Krāslavā — Krāslavas pagastam;
- 5) Asūnē — Asūnes un Dagdas pagastam;
- 6) Bukmuižā — Bukmuižas, Kaunatas pagastam;
- 7) Silajānos — Preiļu, Silajāņu pagastam.»²

Šīm kaujas grupām tika uzdots «Veikt aktīvu aģentūras darbu bandu noskaidrošanai. Nodibināt sakarus ar esošo aģentūru un ziņotājiem. Jaunas aģentūras un ziņotāju iegūšana, lai sekmīgi izstrādātu un likvidētu bandas.» Tika uzdots meklēt partizānus pa zemnieku

1 Turpat, 175. lp.

2 Turpat, 186. lp.

viensētām, arestēt partizānu atbalsītājus. Pavēle uzdeva «Pie NKVD aprīņķu nodaļām izveidot rezervi līdz strēlnieku vadam, kurai jābūt pilnā kaujas gatavībā». Pavēle vēl uzdeva blakus minētajiem sevišķi apdraudētajiem pagastiem «bandītu grupu likvidēšanai, kas darbojas netālu no aprīņķu centriem, izveidot operatīvās grupas». Līdz 1945. gada 10. novembrim katrā aprīņķī izstrādāt plānu partizānu likvidēšanai un to nosūtīt LPSR NKVD, «pievērsties masveidīgai mērķa aģentūras izveidošanai un ziņotāju tīkla nodibināšanai rajonos, kur darbojas bandas». A. Eglītis noteica sevišķu uzmanību pievērst maršruta aģentiem un iekšējiem aģentiem partizānu vienībās. Tiem jābūt kontaktā ar NKVD operatīvajām vienībām un NKVD aģentūras pagastu rezidentiem.¹ Taču šim neskaitāmajām A. Eglīša slepenajām pavēlēm panākumu nebija — partizānu kustība 1945. gadā auga augumā.

1945. gada 28. augusta pilnīgi slepenajā pavēlē Nr. 1/116-ss A. Eglītis atzina, ka NKVD aprīņķa nodaļu pasākumi pret «apriņķī operējošām grupām nav devuši pozitīvus efektīvus rezultātus».² Sevišķi Daugavpils un Jēkabpils aprīņķī kļuvuši ievērojami biežāki partizānu uzbrukumi pagastu izpildkomitejām, IB aktīvajiem darbiniekiem.

Spriežot pēc NKVD ministra vietnieka Sieka 1945. gada 6. novembra pavēles, kurā uzdeva aģentus vervēt no jauniesaucamajiem vīriešiem³ un, kā var saprast no teksta, piešķirt aģentiem atbrīvošanu no dienesta armijā, «masveida» aģentūras formēšana sagādāja grūtības.

1945. gada septembrī notika Tukuma, Talsu, Ventspils, Liepājas, Aizputes un Kuldīgas NKVD aprīņķu nodaļu pārbaude. Pārbaudes rezultātā tika konstatēts, ka NKVD nodaļas nepārbauda uzskaitītās naidīgās personas. Tā Kuldīgas aprīņķī tādi uzskaitē esot 4414, bet nav pārbaudīts neviens, Talsu aprīņķī no 5472 pārbaudītas tikai 17 personas. Kā galvenais trūkums tika atzīts neapmierinošais darbs ar aģentiem. Liepājas, Kuldīgas un Tukuma aprīņķu NKVD nodaļas sevišķi slikti organizē darbu ar ziņotājiem pa OBB līniju. Netiek vestas t. s. literu uzskaites aģentūras un formulāru lietas.⁴

Taču darbs ar aģentūru joprojām neveicās. LPSR NKGB apakšpulkvedis Kozins ar grupu operatīvo darbinieku devās uz aprīņķiem palīdzēt organizēt un pārbaudīt aģentūru darbu.⁵

1 Turpat, 188. lp.

2 Turpat, 186. lp.

3 Turpat, 196. lp.

4 LJeMA, 1. f., 3. apr., 4. l., 183.—185. lp.

5 Turpat, 188. lp.

1945. gadā pēc čekas aicinājumiem partizāniem legalizēties, sevišķi pēc tam, kad tika izsniegta (pat iesūtīta partizānu nometnēs un mājās, kuras viņi apmeklēja) apliecības ar A. Eglīša parakstu un LPSR NKVD zīmogu, ka visiem legalizējamiem partizāniem tiek piešķirta amnestija, legalizējušos skaits pieauga. Tas deva iespēju bijušos partizānus izmantot par NKVD «stukačiem».

Šo domu par bijušo partizānu izmantošanu cīņai pret partizānu kustību tālāk atklāja A. Eglīša 1946. gada 3. janvāra pilnīgi slepenā pavēle Nr. 38-s visiem LPSR NKVD nodaļu priekšniekiem. Izpildot L. Berijas 1945. gada 21. decembra pavēli Nr. 245, A. Eglītis atkal uzdeva pastiprināt aģentūras un NKVD karaspēka izlūkošanas daļu darbu.¹ Pavēlē uzdots trīs dienu laikā izstrādāt plānu nacionālo partizānu un pretpadomju organizāciju likvidēšanai. Uzdots «bandas» pilnīgi likvidēt, neļaujot tām pārvietoties uz citiem novadiem. A. Eglītis uzdeva aģentūras paplašināšanai vairāk izmantot «legalizējušos banditus», lai atklātu «bandu plānus». Sakarā ar tuvojošamies PSRS AP vēlēšanām 1946. gada sākumā aģentūrā uzdots iesaistīt repatriantus no Rietumu valstīm un no Polijas (4.§). Pavēle uzdeva novērst lapiņu un lozungu izplatīšanu (6.§), pārdomāt NKVD karaspēka izvietojumu (7.§), visus NKVD bruņotos spēkus vēlēšanu laikā turēt kaujas gatavībā (8.§). Vēlāk redzēsīm, ka šī pavēle netraucēja partizāniem organizēt vēlēšanu boikotu. Taču A. Eglīša pavēles par aģentūras uzlabošanu bira kā no pārpilnības raga.

1946. gada pavasarī ar pavēli Nr. 51-ss A. Eglītis uzdeva par katru partizānu grupu aprīņķa NKVD nodaļā ievest aģentūras lietu.²

Ar LPSR iekšlietu ministra A. Eglīša 1946. gada 27. aprīļa pavēli Nr. 61-ss LPSR IeM OBB daļai bija jāorganizē aģentūras darbs (atbildīgais apakšpulkvedis Sobitovs), operatīvais darbs, izlūkošanas darbs un jāvada IB darbs (apakšpulkvedis Šmits).³ Tātad blakus NKVD aprīņķu nodaļu aģentūrām tika uzdots savu aģentūru veidot arī LPSR IeM OBB daļai.

1946. gada pavasarī LPSR IeM izdeva rindu pavēļu par aģentūras darba uzlabošanu. Tās lasot, rodas iespaids, ka pat A. Eglītis atradās zem spēcīga PSRS NKVD spiediena un par savu darbu aģentūras organizēšanā atskaitījās Maskavai ar izdoto pavēļu skaitu. Kaut arī jaunu ideju šajās pavēlēs nebija, tās liecināja par A. Eglīša «pieņem-

1 LVA, 1280. f., 244. l., 198.—201. lp.

2 Turpat, 216. lp., 7.§.

3 Turpat, 217. lp.

tajiem mēriem». 1946. gada 11. maijā ar pavēli Nr. 71-ss LPSR IeM aprinķu nodaļu vadītāji saņēma pārmetumus par nepietiekamu konspirāciju darbā ar aģentiem, kā rezultātā partizāni atklājot un nošaujot aģentus. Trūkstot konspiratīvo dzīvokļu, lai satiktos ar aģentiem, it sevišķi Ilūkstes un Viļakas aprinķos. Ministra vietnieks Sieks uzdeva divu nedēļu laikā visur ierīkot konspiratīvos dzīvokļus. Darbu ar aģentūru traucējot apstākļi, ka daudzi IeM operdarbinieki neprotot latviešu valodu. Tāpēc Sieks uzdeva tulkot aģentu ziņojumus no latviešu valodas krievu valodā un veicināt operdarbinieku latviešu valodas mācības, apbalvojot tos ar vērtīgām dāvanām. Sieks uzdeva nekavējoties ziņot par iekārtotajiem konspiratīvajiem dzīvokļiem.¹ Ar 1946. gada 12. maija pavēli Nr. 73-ss tika uzdots uzlabot darbu ar aģentūru un katra mēneša pirmajā datumā ziņot LPSR IeM par iecerēto darbu ar aģentiem.² Šis pavēles liecina, ka aģentūra bija spēcīgāks čekas ierocis cīņai pret partizāniem nekā PSRS NKVD 5. speciālo uzdevumu divīzija.

1946. gada 17. jūnijā Sieks atkal izdeva pavēli Nr. 75-ss, kurā atzina, ka daudzi nacionālie partizāni legalizējušies turpina pagrīdes darbu legāli (Viļakas, Rēzeknes, Jēkabpils aprinķos). Lai to novērstu, Sieks ieteica palielināt legalizējušos partizānu aģentūru, organizējot brīvprātīgu pieteikšanos par aģentiem.³

1946. gada 26. jūlijā pulkvedis Sieks ar pilnīgi slepenu pavēli Nr. 124-ss atkal uzdeva uzlabot aģentūras darbu, iesaistot tajā visus cilvēkus, kuri repatriējušies no Vācijas.⁴

IeM aģentūras darbība bija vērsta arī pret nacionālās pretestības atbalstītājiem iestādēs un organizācijās. Tā 1946. gada 30. septembra pilnīgi slepenajā pavēlē Nr. 144-ss LPSR iekšlietu ministra vietnieks pulkvedis Sieks rakstīja: «Pēc IeM datiem, LPSR padomju un partijas organizācijās un iestādēs iekļuvuši sveši un politiski neuzticami nacionālistiski elementi, kuriem pagātnē ir bijuši vai tagad ir sakari ar naidīgo pagrīdi.» Šādu cilvēku esot daudz, un tie veidojot bāzi buržuāziski nacionālistiskajai pagrīdei.⁵ Pulkvedis Sieks uzdeva visiem IeM nodaļu vadītājiem šos cilvēkus ar aģentūras palīdzību noskaidrot un saukt pie atbildības. 1946. gada vasarā

1 Turpat, 223. lp.

2 Turpat, 228. lp.

3 Turpat, 231. lp.

4 Turpat, 250. lp.

5 Turpat, 265. lp.

daudzos Latvijas apriņķos — Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas, Ventspils, Jelgavas, Cēsu — nacionālie partizāni uzbruka pasta transportam un piesavinājās ap 100 000 rubļu naudas. 1946. gada 17. oktobra pavēlē Nr. 152-ss pulkvedis Sieks uzdeva IB apsargāt pasta transportus un pārbaudīt ar aģentūras palīdzību pastnieku sakarus ar nacionālajiem partizāniem. Sieks uzdeva pārbaudīt arī pasta darbinieku sastāvu.¹

1946. gadā blakus parastajam NKVD aģentu tīklam iekārtoja otru NKVD aģentu tīklu, kas bija tieši pakļauts LPSR MVD nodaļai cīņai pret bandītismu. Tie bija t. s. OBB rezidenti. 1946. gada 15. decembra pavēlē Nr. 162-ss A. Eglītis visiem IeM nodaļu priekšniekiem rakstīja, ka Alūksnes, Bauskas, Viļakas, Jelgavas, Ilūkstes, Kuldīgas, Liepājas, Madonas, Rēzeknes, Talsu un Tukuma apriņķu pagastos nav OBB nodaļu rezidentu, bet Aizputes, Valkas, Valmieras un Ventspils apriņķu pagastos tādi ir tikai pa daļai. Rezultātā IeM neienāk vajadzīgie aģentūras dati. IeM nezina, kā uzvedas legalizējušies partizāni, bijušie leģionāri, repatrianti un citi pretpadomju elementi. Pulkvedis Sieks uzdeva nekavējoši nozīmēt OBB rezidentus pagastos, kur vēl nav IeM nodaļu. Par šīs pavēles izpildi bija jāziņo katra mēneša pirmajā datumā.²

Aģentūras darbs un rezultāti pastiprinājās pēc tam, kad LPSR IeM un LPSR VDM apvienoja vienā ministrijā. Tad apvienoja arī abas aģentūras.

A. Eglītis un A. Noviks, ar 1947. gada 1. februāra pavēli, izpildot PSRS IeM un VDM 1947. gada 21. janvāra pavēli Nr. 0074/0029, uzdeva visus LPSR MVD īpašumus, aģentūru, IB un pārējos štatus nodot VDM. Pavēlē abi biedri neaizmirsā norādīt, ka tagad kopīgiem IeM un MGB spēkiem jāizstrādā operatīvie plāni un jānodod graujošs trieciens «bandītiem un nacionālistiskajai pagrīdei». Ar 1947. gada 26. februāra pilnīgi slepeno pavēli Nr. 17-ss tika uzdots nodot visu MVD aģentūru VDM, iedalot to pēc sarakstiem trijās grupās — rezidenti, aģenti un ziņotāji (осведомители).³

Savukārt partizāni pastiprināja cīņu pret aģentūru. LNPA ģenerālštāba pretizlūkošanas daļa 1947. gada martā izdeva partizāniem norādījumus, kā noprotināt spieģus. Bija paredzētas 4 jautājumu grupas — par pašu spieģu, par citiem spieģiem, par pagasta spieģu grupas vadītāju, par spieģu vadību u. c.⁴ Brīdinājumā «stukačiem»

1 Turpat, 266. lp.

2 Turpat, 268. lp.

3 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 16. l., 15. lp.

4 LRP, Nr. 40012, 4. sēj., 96. lp.

LNPA štābs 1947. gada aprīlī paziņoja, ka, izpildot 15. pavēli, LNPA daļām uzdots «stukaču» darbību apkarot ar visiem līdzekļiem, «pamatojoties uz Latvijas brīvvalsts kara soda likuma par valsts nodevību». «Uzaicinām jūs,» teikts brīdinājumā, «izbeigt latviešu tautas dzīvības interesēm naidīgo postošo rīcību. Pretējā gadījumā par katru apcietināto latvieti — nacionālās ģimenes locekli mēs prasām atbildes no jums un jūsu piederīgajiem, pielietojot represijas, kādas paredz Latvijas kara soda likuma panti par valsts nodevību.»¹ Brīdinājums tika pavairots un izsūtīts gan uz privātām adresēm, gan izlikts publiskās vietās.

1947. gada jūlijā «Paziņojumā» LNPA ģenerālštābs paziņoja, ka nošaus visus tos, kas nodos partizānus un viņu atbalstītājus.² Šis paziņojums liecināja, ka čekas aģentūra bija iefiltrējusies vislabāk konspirētajā partizānu organizācijā.

1947. gada augustā LNPA komandieris A. Cīrulis («Vārpa») caur K. Rusovu nodeva izdalīšanai grupām pilnīgi slepenus «Norādījumus par piesardzību pret NKVD politiskās vajāšanas paņēmieniem». Šajos norādījumos tika konstatēts, ka spiegi nereti ir bijušie partizāni, ka viltus partizāni NKVD uzdevumā staigā pa mājām un meklē satikšanos ar saviem it kā pazīstamiem cīnītājiem utt. Norādījumos partizānus brīdināja nepakļauties NKVD provokācijām un neticēt NKVD apgalvojumiem, ka kāds arestētais jau visu izstāstījis. «Neuzticieties bijušajiem partizāniem,» teikts norādījumos, «jo laba daļa no viņiem uzņēmušies spiegu uzdevumus un tos veic.» «Neaizmirstiet, ka partizāni savstarpēji caur privātdzīvotājiem nekad sakarus neuztur, ja vien tas iepriekš nav pateikts.»³ Lai izolētu padomju iestāžu darbiniekus un aktivistus, partizāni prasīja no viņiem parakstu «neuzturēt sakarus ar boļševiku varas iestādēm» līdz ar solījumu «cik spēka palīdzēt partizāniem», piekrītot, ka par paraksta neievērošanu draud sods.⁴ Padomju varas un represīvajiem orgāniem tika izsūtīti partizānu brīdinājumi. Tos parasti saņēma izpildkomiteju priekšsēdētāji, partorgi, komsorgi un miliči. Brīdinājumā partizānu vārdā bija teikts: «Darām jūs atbildīgus latviešu tautas priekšā par arestiem, spīdzināšanām, izsūtīšanām.» Partizāni šiem darbiniekiem solīja: «Mēs vērsīsimies pret teroru desmitkārtīgi.»⁵

1 Latvijas prokuratūra, K. Rusova krimināllieta Nr. 40012, 4. sēj., 60. lp.

2 LRP, Nr. 40012, 4. sēj., 11. lp.

3 LRP, K. Rusova krimināllieta Nr. 40012, 4. sēj., 93. lp.

4 LRP, A. Juhneviča lieta Nr. 201523, 3. sēj., 112. lp.

5 Turpat, 211. lp.

Grūti spriest, kā šie partizānu brīdinājumi iespaidoja «stukačus» un padomju aktivistus. Taču novērojams, ka 1946.—1947. gadā pastiprinājās baltais terors, par kuru vēlāk runāsim. Taču arī čeka mainīja savas darbības formas.

Blakus NKVD rezidentūrai Latviju pārsedza MGB slepenu nodaļu tīkls. Tā 1948. gada 4. martā LPSR valsts drošības ministrs ģenerālis A. Noviks ziņoja LPSR MP priekšsēdētāja vietniekam J. Ostrovam, ka Alūksnes apriņķa Mārupes pagasta doktorātā blakus pastam divās istabās iekārtota «MGB starppagastu nodaļa».¹ Mūsu avoti pašreiz nedod iespēju spriest, cik tādu «starppagastu MGB nodaļu» blakus oficiālām apriņķu (rajonu) nodaļām bija pavisam Latvijā, taču tādas ir darbojušās.

Pārbaudot šo starppagastu nodaļu darbību, A. Eglītis konstatēja, ka tām trūkst telpu. Aģentus pieņem privātās mājās, frizētavās, kas noved pie aģentūras dekonspirācijas. Alūksnes apriņķa starppagastu daļas vadītājs jaunākais leitnants Broks visu slepeno dokumentāciju glabānot savā portfeli un viņam nemaz neesot aģentūras.²

Čekistu karaspēks VDM ziņotāju datus ne vienmēr uzskatīja par drošiem un izmantoja tos operāciju organizēšanai, tikai salīdzinot ar savas izlūkošanas gaitā iegūtajiem. Tā 36. strēlnieku pulka 1. bataljonam 1949. gada janvārī, balstoties tikai uz VDM datiem, bija tikai sešas rezultatīvas operācijas no 34, bet 3. bataljonam divas no 12 operācijām.³

Čekas ziņotāju darbība nacionālo partizānu kustības graušānā jāpēta speciāli. Šie materiāli parasti saglabājušies prokuratūras uzraudzības lietās. Šoreiz minēsim Jāzepa Garā «Smilgas» grupu, kura darbojās Gulbenes, Viļakas rajonos. Grupa bija izveidojusies uz Slavinska grupas pamata, kura Gulbenes rajonā darbojās kopš 1944. gada. Jāzepa Garā «Smilgas» grupa no tās atdalījās 1947. gadā. Sākotnēji tajā bija 9 cilvēki, bet vēlāk, 1949. gadā arī bēgot no izvešanas, tajā iestājās vēl 9 partizāni. Ar grupu bija saistītas vairākas sievietes. Grupas dalībnieka Staņislava Platā apsūdzības lietā starp 12 apsūdzētajiem figurēja 5 sievietes. Čeka izmantoja sievietes, tai skaitā Alīdu Tomsoni, lai partizānus izsekotu un likvidētu. Pie A. Tomsones un viņas vīra Arvīda Tomsona Vecgulbenes pagasta Ceimuru mājā sāka ierasties nepazīstami ciemiņi, kurus partizāni uzskatīja par čekas pārstāvjiem. Vienu tādu «ciemiņu» 1949. gada 2. jūnijā partizāni nošāva. Tas izrādījās Leonīds Roman-

1 LVA, 200. f., 1. s apr., 347. l., 103. lp.

2 LieMA, 1. f., 3. apr., 20. l., 411. lp.

3 KVKA, 38755. f., 1. apr., 137. l., 26. lp.

ovskis, dzimis 1928. gadā, kopš 1949. gada aprīļa čekas aģents ar segvārdu «Akmens».¹

Lai labāk organizētu visu iedzīvotāju izsekošanu, ar PSRS MP 1950. gada 22. augusta rīkojumu Nr. 3632-1516-ss tika uzdots visos republiku un apgabalu centros celtajām dzīvojamajām daudzstāvu mājām pirmajā stāvā iekārtot «milicijas istabu».² LPSR MVD vadība joprojām nebija apmierināta ar aģentūras darbu. Vājš aģentūras darbs esot Liepājas un Kuldīgas IB, bet Jēkabpils un Viļakas IeM nodaļas aģentūru IB vidū organizējušas pašas. Lai pārtrauktu IB sakarus ar nacionālo pagrīdi, pulkvedis Sieks pavēlēja «Izveidot ziņotāju tīklu starp iznīcinātāju bataljonu cīnītājiem, lai katrā bataljonā (vadā) būtu ne mazāk kā 2—3 ziņotāji (1.§)». Pavēle uzdeva «katrā 1—2 pagastā iegūt pa vienam darba spējīgam pārbaudītam rezidentam».³ Pavēle liecināja, ka IB vēl 1950. gadā nebija pietiekami daudz «stukaču» un ka pagastos trūka čekas rezidentu. Taču «stukači» guva arī panākumus.

1950. gada atskaitē par IB darbu ģenerālis A. Noviks 1951. gada 20. janvārī ziņojis LK(b)P CK sekretāram Titovam, ka 123 Latvijas iedzīvotāji snieguši palīdzību milicijai (tā ģenerālis Noviks sauca «stukačus»), kā rezultātā aizturēti 348 cilvēki. «Citos pasākumos bijuši iesaistīti 762 cilvēki, kuri palīdzējuši atklāt 2910 cilvēkus un tos aizturēt.» Iespējams, ka šos citus pasākumus veica 762 cilvēku lielā VDM aģentūra,⁴ kas strādāja ar «bandītiem».

Čekas dokumenti, ziņojumi V. Lācim un partizānu pratināšanas lietas liecina par apmēram 1300 cilvēku lielās aģentūras darbu pret partizāniem. Minēsim dažus piemērus.

Puzes—Piltenes partizānu vienība 7 cilvēku sastāvā Ventspils apriņķī darbojās jau kopš 1945. gada. 1953. gada 5. septembrī čekas aģents «Kļaviņš» ziņoja, ka šī grupa slēpjas mežsarga Blumberga šķūnī Ventspils apriņķa Ugāles pagasta Bujānu sētā. 1953. gada 5. un 6. septembrī milicija kopā ar MVD karaspēku ielenca šķūni. Notika kauja, kurā krita visi trīs partizāni: L. Reimanis (1915.), T. Priedkalns (1906.) un K. Trusītis (1913.). Operācijā piedalījās arī aģents «Kļaviņš» un palīdzēja čekistiem identificēt nošautos.⁵

1953. gada 15. septembrī Gulbenes rajonā tika arestēta Puzes—Pil-

1 LKP Nr. 38347 uzraudzības lieta, Nr. 29276 I, 111. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 1032. l., 40. lp.

3 Turpat, 1280. f., 244. l., 278.—279. lp.

4 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 14. apr., 79. l., 4. lp.

5 LVA, 270. f., 1. s apr., 872. l., 122.—124. lp.

tenes grupas partizāne Alīda Jurča (1918.), bet šīs grupas locekli V. Rudeni (1921.) arestēja Rīgā.¹ Agrāk viņš Rozentāla partizānu grupā bija rediģējis avīzi «Brīvais Latvīis».

Lai likvidētu «Kārļa» partizānu vienību, kas 8 cilvēku sastāvā kopš 1945. gada darbojās Valkas, Smiltenes, Apes, Gulbenes un Cesvaines rajonā, čekai izdevās vienu no partizāniem savervēt par tās «iekšējo» aģentu ar segvārdu «Apse». «Apse» Lugažu meža 158. kvartālā iekārtoja atsevišķu bunkuru, kurā dzīvoja un čekas uzdevumā turpināja «cīņu pret padomju varu». Čekas uzdevumā «Apse» 1953. gada 21. jūnijā «organizēja» satikšanos ar partizāniem Dzidru Vēveri, Tauriņu un Gutu iepriekš noorganizēta čekas slēpņa tuvumā. Taču partizāni kaut ko nojauta un netuvojās čekas karaspēka slēpņim tuvāk par 200 metriem. Rezultātā kaujā krita tikai partizāns Tauriņš, bet Gutam un Dzidrai Vēveri izdevās izvairīties. LPSR iekšlietu ministrs Zujāns 1953. gada 2.—3. jūlijā pilnīgi slepeni ziņoja V. Lācim, ka bruņotās «Kārļa» «bandgrupas» meklēšanu turpina.²

Talsu rajonā kopš 1945. gada darbojās A. Feldberga partizānu vienība gandrīz 50 cilvēku sastāvā. Pēc A. Feldberga nāves 1947. gadā Talsos partizānu vienību vadīja A. Feldberga brālis Indriķis Feldbergs (1913.). Kā redzams no čekas ziņojuma V. Lācim, 1953. gada 12. augustā čekas aģente «Lonija» ziņojusi Talsu rajona milicijas daļai, ka Korodu mājās slēpjas trīs partizāni. Čekas karaspēks māju ielenca. Sākās kauja, kurā krita vai sagūstīti I. Feldbergs, K. Vētra-Feldbergs (1920.) un Vilma Feldberga (1918.).³

1954. gada 30. jūnijā Madonas rajona Viesienas pagastā «Pansa» partizānu vienības sagūstīšanai tika organizēta plašā VDK karaspēka operācija Muižnieku, Avotu, Apariņu, Pēču, Sesku, Pulpju mājās. Operācijas rezultātā tika sagūstīti trīs partizāni — K. Miezītis (1918.), J. Siliņš (1909.) un A. Jogds. J. Siliņš strādājis par šoferi ceļu būves pārvaldē, bet kopš 1950. gada visi trīs darbojušies nelegālā «bandītu» grupā. Sevišķi interesantus datus Vēvers V. Lācim 1954. gada 13. jūlija ziņojumā sniedz par J. Siliņu. «1945. gada pavasarī» rakstīja Vēvers, «viņš bija mobilizēts MVD orgānu uzdevumu izpildīšanai.» Taču J. Siliņš šos «uzdevumus» nav pildījis, pārgājis nelegālā stāvoklī un tagad arestēts, noslēpies krāsni.⁴

1 Turpat, 142.—143. lp.

2 Turpat, 58.—63. lp.

3 Turpat, 104.—107. lp.

4 Turpat, 951. l., 192.—194. lp.

Margērs Vitoliņš («Gri», «Tankists»)
1930. gados

1956. gada 8. jūnijā LPSR IeM kolēģija pieņēma lēmumu «Par pasākumiem aģentūras operatīvā darba uzlabošanai Kārsavas rajona milicijas nodaļā». Šajā lēmumā rajona milicijas nodaļas priekšniekam Ozerkovskim tika pārvests, ka «aģentūra pamatos savervēta 1945.—1951. gadā»¹ un ir «pārāk veca». Tā redzam, ka aģentūras organizēšanai un izmantošanai cīņā pret nacionālajiem partizāniem čeka pievērsusi lielu uzmanību. Aģentūra izmantota ne tikai partizānu un viņu atbalstītāju izsekošanai, bet arī uzbrukumiem partizāniem un «pakļaušanai karaspēka triecienam». Šinī nolūkā izmantota kā NKVD (MVD), tā NKGB (VDM) aģentūra.

Pēc partizānu kustības apspiešanas tika izmantota vecā un organizēta jauna aģentūra cīņai pret ārzemju izlūkdienesta darbību Latvijā.

Jau ziņojumā V. Lācim par partizānu kustības likvidāciju 1956. gada 2. novembrī ģenerālis Vēvers rakstīja, ka 1956. gada 25. oktobrī notikusi

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 19. apr., 78. l., 125.—128. lp.

МГБ СССР

Министерство
Государственной Безопасности
Латвийской ССР

10/11 "10" декабря 1949 г.

№ 9430

г. Рига

СОВ.СЕКРЕТНО

НАЧАЛЬНИКУ СЕКРЕТАРИАТА ОСОБОГО СОВЕЩАНИЯ
при МИНИСТРЕ ГОС.БЕЗОПАСНОСТИ СОЮЗА ССР

ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ ТОВ. ЭСАУЛОВУ

Гор. Москва.

Направляя при этом дело № I2956 по обвинении
АКМЕНТИНЫШ Адольфа Яновича, КИВКУДАНС Петра Андреевича,
КОКОРЕВИЧ Брониславы Станиславовны, ЛАЙЦАНС Палмиры Пет
ровны и ЛАЙЦАНС Зинаиды Антоновны, по ст.ст. 58-1 "а" и
I7-58-1 "а" УК РСФСР, прошу таковое внести на рассмотре
ние Особого Совещания при МГБ СССР по мотивам того, что
основной арестованный по делу АКМЕНТИНЫШ А.Л. являлся
секретным сотрудником органов МГБ.

ПРИЛОЖЕНИЕ: По тексту.

ЗАМ.МИНИСТРА ГОС.БЕЗОПАСНОСТИ ЛАТВИЙСКОЙ ССР
ПОЛКОВНИК

/ВЕВЕРС/

LPSR KGB operatīvā sastāva un pilsētu un rajonu KGB operatīvā sastāva apspriede, kurā uzdots paātrināt cīņu pret kapitālistisko zemju izlūkdieneņa aģentūras naidīgo darbību, kā arī izbeigt nacionālistiskās pagrīdes naidīgo darbību Latvijā. Šajā nolūkā paredzēti pasākumi aģentūras darbības pastiprināšanai un to personu atklāšanai, kas varētu piederēt pie kapitālistisko zemju aģentūras. Paredzēts izsekot tos cilvēkus, kas atgriezušies no izsūtījuma, legalizējušos partizānus un citus buržuāziskos nacionālistus.¹

Sprīžot pēc reģistratūras, LPSR IeM kopā NKGB (VDM) aģentūrā visos pēckara gados dažādos laikos strādājuši pāri par 27 000 aģentu.

Šajā īsajā pārskatā minētie dati liecina, ka NKVD (IeM) aģentūra Latvijas nacionālo partizānu kara laikā kā viena no slepenajām cīņas metodēm veica tos pašus uzdevumus kā NKGB/VDM aģentūra.

Čekas aģentūra, kura parasti tika organizēta konkrētu uzdevumu veikšanai, galveno uzmanību pievērsa latviešu tautas bruņotās pretestības apkarošanai, kaut arī ideoloģiskās policijas, novērošanas uzdevumi neatradās pēdējā vietā. Par pēdējo čekas ziņotāju darbības jomu varēs runāt tikai pēc Latvijas iedzīvotāju slepenās novērošanas lietu reevakuācijas no Krievijas, ja vien tās jau nav iznīcinātas.

b) Citas slepenās metodes

Cīņai pret nacionālajiem partizāniem čeka izmantoja dažu partizānu nodevību, legalizējušos partizānus un savu aģentu vadītos uzbrukumus partizāniem, par partizāniem pārgērbtas čekistu specgrupas, safabricētus Latvijas nacionālo varoņu un ārzemju radu apmeklējumus, čekistu uzbrukumus vietējiem iedzīvotājiem, baumu izplatīšanu, kā arī t. s. specapstrādes.

LTS(p)A sagraušanā 1945. gada beigās čeka plaši izmantoja pārvilināšanu savā dienestā. Tā čekas dienestā stājās LTS(p)A prezidija loceklis, jaunatnes pagrīdes organizācijas «Jaunais ērglis» vadītājs Jānis Klimkāns («Kāls»). Viņš ne tikai nodeva visu LTS(p)A vadību, kā rezultātā tā tika arestēta vai krita čekas ierīkoto slēpņu rokās, bet arī organizēja čekas uzbrukumus partizānu sanāksmēm. No J. Klimkāna neatpalika arī daži citi LTS(p)A vadītāji.

LTS Ilūkstes pulka komandieris St. Urbāns («Kalpaks») 1956. gada

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 1095. l., 286.—290. lp.

17. oktobrī lūgumā Ņ. Hruščovam apžēlot rakstīja, ka pēc iecelšanas par pulka komandieri «es nekavējoši sāku nodibināt sakarus ar iekšlietu ministru Eglīti, lai veiktu sava pulka legalizāciju, jo divīzijas komandieris legalizācijai nepiekrita. Legalizācijai nepiekrita arī Sudrabiņš, kurš bija izvēlēts par šī pulka bataljona komandieri. Ar vietējā rajona milicijas priekšnieka pulkveža Možuhina starpniecību man ātrā laikā izdevās nodibināt sakarus ar Latvijas iekšlietu ministru Eglīti, lai vestu sarunas par legalizāciju.» 1945. gada decembrī Urbāns Dunavā satikās ar LPSR MVD pārstāvi pulkvedi Šmitu, pulkvedi Možuhinu un vēl trim virsniekiem. Pulkvedis Šmits izsniedzis St. Urbānam Eglīša parakstītu apliecību, ka gadījumā, ja partizānu pulks padosies, ne viņi, ne pulka partizāni netiks sodīti. Pēc divām nedēļām St. Urbāns atkal ticies ar Eglīti Jēkabpilī. 1945. gada decembrī pulka liela daļa legalizējusies Bebreņē. Ieročus un materiālus pieņēmis milicijas leitnants Cihovskis. «1946. gadā Urbāns piekrita sadarboties ar MGB orgāniem,» rakstīts lēmumā par viņa arestu 1949. gada 10. martā, «taču savā slepenā ziņotāja darba laikā nekādus vērtīgus materiālus nav sniedzis.»¹ 1946. gada februārī LPSR NKVD OBB nodaļas priekšnieka vietnieks pulkvedis Sobitovs Rīgā pratināja St. Urbānu un uzzināja Ilūkstes pulka noslēpumus.² Sevišķā apsūdzē notiesājusi Urbānu uz 25 gadiem. Ievērojot minēto, St. Urbāns lūdza viņu atbrīvot. «Ar lielu pārliecību Jums varu teikt,» rakstīja St. Urbāns Ņ. Hruščovam, «ka savā turpmākajā dzīvē būšu uzticīgs, godīgs padomju pilsonis un upurēšu visus savus spēkus, lai uzlabotu sev ģimenes stāvokli un lielo sociālistisko valsti.»³

J. Klimkāna un St. Urbāna nodevība bija viens no lielākajiem čekas panākumiem cīņā pret Austrumlatvijas partizānu kustību.

Čekists Marģers Vītolinš Kurzemē darbojās partizānu rindās ar ārzemnieka Klarka vārdu.⁴

1946. g. 13. februārī Rīgā, Matīsa ielā, bija čekas organizēta partizānu darbības koordinēšanas sapulce, kurā piedalījās 18 partizānu vienību pārstāvji no visas Latvijas. M. Vītoļņa («Tankists», «Klarks», «Krusts») nodevības rezultātā visus apsūdzē dalībniekus čeka arestēja.

Viena no slepenākām čekas metodēm bija sagūstīto partizānu

1 LRP, St. Urbāna lieta Nr. 39056, 1. sēj., 6. lp.

2 Turpat, 19. un nākamās lp.

3 Turpat, 253. lp.

4 *Bālīņš T.* Torēiz, sarkanā naktī. — Uz ežiņas galvu liku, 349.—350. lpp.

izmantošana par ceļvežiem uzbrukumos nacionālo partizānu mītnēm. Šī metode parasti bija rezultatīva, jo sagūstītie partizāni labi zināja ne tikai bunkuru vietas vai mītnes lauku sētās, bet arī partizānu ierašanās laiku. Pēc kāda sava biedra sagūstīšanas partizāni parasti mainīja bunkuru. Taču arī čekistiem gadījās kļūmes. 1946. gada 2.—3. janvāra slepenajā pavēlē (Nr. 5-ss) «Par operatīvo darbinieku obligātu piedalīšanos karaspēka operācijā pret banditismu» A. Eglītis rakstīja, ka 1945. gada 11. novembrī Ludzas apriņķa NKVD priekšnieks apakšpulkvedis Sparinskis nolūkā ievest NKVD karaspēka daļu «bandas» dislokācijas vietā kā ceļvedi «izsniedzis» partizānu Orzanniku. Taču partizāns pa ceļam izbēdzis un izgāzis visu karaspēka operāciju, pie tam atklājot šo slepeno čekas metodi. Tāpēc A. Eglītis pavēlēja: «Operatīvā darbinieka piedalīšanās katrā operācijā ir obligāta. Viņa pienākums ir norādīt objektus karaspēka darbībai un novešana pie bandas atrašanās vietas, bet karaspēka daļas komandieris organizē kauju bandas sagūstīšanai un RPG izsūtīšanai.»¹ Operatīvajam darbiniekam bija jānodrošina operācijas izdošanās, gadījumā ja «pavadonis» pazūd vai parāda «nepareizo ceļu».

1946. gada vasarā Viļakas operatīvās grupas komandieris kapteinis Kuprijanovs uzdeva Baltūnavas NKVD pilnvarotajam vecākajam leitnantam Kartjuševam likvidēt partizānu vienību «M», piešķirot karaspēku un NKVD aģentu. Čekas uzdevumā 1946. gada 18. augustā aģents organizēja partizāniem par godu atpūtas vakaru, kurā ieradās uzaicinātie partizāni. Taču Kartjuševs neizlika slēpņus, un, karaspēkam tuvojoties, partizāni aizbēguši. Par sliktu čekas uzdevumu izpildi vecākais leitnants Kartjuševs tika sodīts ar arestu virssardzē uz 5 dienām.²

Viltus vai pretpartizānus cīņai pret sarkanajiem partizāniem Vācijas—PSRS kara laikā jau bija izmantojuši vācieši. 16. vācu armijas pretizlūkošanas 304. grupa bija organizējusi viltus partizānu vienību, kura piedalījās Macpāna sarkano partizānu sagrāvē, pie kam krita 17 Macpāna partizāni. Viens no šīs grupas dalībniekiem Trukmanis, ar iesauku «Saša», tika tiesāts 1955. gadā.³ Šo metodi izmantoja arī čeka. Čekas pretpartizāni bija par nacionālajiem partizāniem pārgērbtu un apbruņotu čekistu grupas.

1 Об обязательном участии оперработника при войсковых операциях по бандитизму. — ЛеМА, I. ф., 3. ар., 10. л., 6. лр.

2 ЛеМА, I. ф., 3. ар., 12. л., 46. лр.

3 Справка о госуд. преступлениях, расследованных КГБ ЛССР за 1955 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. ф., 19. ар., 81. л., 1.—14. лр.

«Viltus ir okupantiem raksturīgs jau kopš sāкта gala,» 1985. gadā 12. septembrī rakstīja Fr. Launags, «krāpšanas partizānu grupas viņi sūtīja Kurzemē jau 1945. gadā.»¹

Tik tiešām, jau 1945. gadā no aģentu vidus NKVD organizēja kaujinieku grupas cīņai pret nacionālajiem partizāniem. Kā redzams no 1946. gada 27. augusta Latvijas PSR NKVD tautas komisāra A. Eglīša un Latvijas PSR NKGB tautas komisāra A. Novika pilnīgi slepenās direktīvas Nr. 133-ss/35ss visiem NKVD un MGB nodaļu priekšniekiem, šīs organizācijas abas cīnījās pret nacionālajiem partizāniem, taču nepietiekami saskaņoja savu darbu. Tā Alūksnes NKGB nodaļa 1945. gada 3. augustā organizējusi slēpni pret nacionālajiem partizāniem naktī. Arī NKVD nodaļas specgrupa 4 aģentu sastāvā devusies operācijā pret nacionālajiem partizāniem. NKGB darbinieki bruņotos 4 NKVD aģentus noturējuši par nacionālajiem partizāniem, atklājuši uguni, pie kam viens NKVD aģents smagi ievainots, bet trīs saņemti gūstā kā nacionālie partizāni. Rezultātā šī «stukaču» kaujas grupa ir bijusi jāizformē. Noviks un Eglītis uzdeva slēpņu, trieciengrupu un izlūkošanas grupu darbību starp NKVD un NKGB aprīņkos turpmāk saskaņot.

1946. gadā LK(b)P CK nolēma ne tikai vadīt cīņu pret nacionālajiem partizāniem, bet arī pati aktīvi iekļauties cīņā. Šinī nolūkā sarkano partizānu brigādes komisārs un komandieris O. Oškalns, LK(b)P biedrs no 1939. gada, kopā ar V. Laiviņu, arī sarkano partizānu brigādes komandieri, izmantojot savu partizānu darba pieredzi, LK(b)P CK uzdevumā izlūkoja nacionālo partizānu visvairāk apdraudētos rajonus. Par tādiem tika atzīti Madonas, Preiļu un Jēkabpils rajoni. Izmantojot NKVD un NKGB datus par šiem rajoniem, tika izstrādāts LK(b)P CK specgrupas kaujas darbības plāns. Specgrupā bija ap 50 bijušo sarkano partizānu, kuri bija sadalījušies vairākās apakšgrupās — apmēram pa 10 cilvēku. Grupas komandēja O. Oškalns, V. Laiviņš, Ratiņš, Vasiļonoks, Počs. LK(b)P CK organizētie «nacionālie partizāni» bija bruņoti ar automātiskajiem ieročiem, radiostacijām, viņu darbība saskaņota ar NKVD karaspēku. 1946. gada 5. jūnijā, kā redzams no Latvijas komunistiskās (boļševiku) partijas CK specgrupas kaujas darbības operatīvās atskaites (1946. gada 6. jūnijs—4. novembris),²

1 Fr. Launaga 1985. gada 12. septembra vēstule J. Kažociņam.

2 Оперативный отчет боевых действий спецгруппы ЦК КП (б) Латвии. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 159.—162. lp. (Atskaite rokrakstā ar specgrupas komandiera Vasiļonoka parakstu.)

specgrupa saziņā ar «Madonas rajona NKVD un NKGB orgāniem» ieradās Lubānā.

Jau 1946. gada 10. un 11. jūnijā LK(b)P CK 20 «nacionālie partizāni» Ratiņa un Poča vadībā arestēja trīs partizānu atbalstītājus un sagūstīja sešus partizānus. Pārējie bija devušies mežu «ķemmēšanā» kā pavadoņi NKVD karaspēkam. Taču bandīti bija noslēpušies vai aizgājuši un «kādu laiku būtisku rezultātu nebija». 25. jūnija vakarā LK(b)P CK astoņu «partizānu» grupa Poča vadībā devās uzbrukumā Lubānas ezera salai, kur bija 18 partizānu, taču salu ieņemt neizdevās. 26. jūnijā salas šturmēšanu uzsāka 40 LK(b)P CK «partizāni», bet «bandītu tur nebija».

Lielāka LK(b)P CK «partizānu» grupa Ratiņa un Vasiļonoka vadībā tika pārvietota uz Abrenes apriņķa Bērzaunes un Gaigalavas pagastu. 1. jūlijā Bērzaunes mežā kopā ar NKVD karaspēku LK(b)P CK «partizāni» «uzbruka bandītu nometnei». Rezultātā tika nogalināti seši un sagūstīti seši «bandīti». Savukārt Oškalna un Laiviņa grupas darbojās Odzienes apkārtnē. 10. jūlijā šīs abas grupas uzbruka «bandītu» nometnei, bet tie atkāpās, atstājot daļu bruņojuma un apģērba.

19. un 26. jūlijā LK(b)P CK «partizāni» pārvietojās uz Cesvaini un 25. jūlijā Grašu apkārtnē uzbruka «bandītiem». 12 «bandīti» aizstāvējās Spruktu mežā, kur arī krita. Krita četri un bija ievainoti trīs LK(b)P CK «partizāni». Uzbrukumam komandēja Počs.

«Ņemot vērā to,» rakstīja Vasiļonoks, «ka Cesvaines rajonā bandīti bija izkļiedēti, vienība sāka pielietot bandītu ģimeņu locekļu ķilnieku ņemšanu. Tas deva panākumus.»

29. augustā «partizāni» pārbāzējās uz Jēkabpils apriņķi. Vasiļonoka grupa 20 cilvēku sastāvā naktī no 30. uz 31. augustu ieradās Elkšņu pagasta mežā, kur tēloja nacionālos partizānus. Ratiņš ar 30 savējiem 4. septembra rītausmā uzbruka īsto nacionālo partizānu nometnei, taču «bandītiem» izdevās izlauzties, nogalinot majoru Sagaloviču.

Pēc tam specgrupas pārvietojās uz Seces—Sērenes—Sēlpils rajonu, kur darbojās Pormalis (28 cilvēki) un «Melnais Pēteris» (8 cilvēki). Sērenes padomju saimniecības skolā grupa atrada slepenu lapiņu drukājamo mašīnīti un arestēja trīs drukātājus. Vienu tūlīt savervēja par aģentu, ar kura palīdzību «Melno Pēteri» 1946. gada 2. oktobra vakarā Jaunjelgavas kapsētā arestēja. «Melnā Pētera» vadībā grupa devās meklēt «bandītus», bet nometne bija tukša. Pēc tam «izsvieda» desantu pie Sterpeļu mājām. «Divus bandītus saņēma dzīvus, bet divus, kam bija rokas ložmetējs un kuri pretojās, sadedzināja dzīvus kopā ar šķūni.» 25. oktobrī LK(b)P CK specgrupa jau darbojās Līvānu

rajonā, kur arestēja «banddivīzijas adjutantu». Tā LK(b)P CK izdevās ar saviem «partizāniem» nogalināt vai sagūstīt kādus 20 partizānus un kādus 40 atbalstītājus arestēt.

1946. gada 30. septembrī Latvijas PSR NKVD tautas komisāra vietnieks pulkvedis Sieks un šīs ministrijas OBB nodaļas priekšnieks pulkvedis Ritņikovs izdeva direktīvu Nr. 143-ss (sērija OK) «Par kaujinieku un bijušo bandītu un nelegālistu specgrupu izmantošanu cīņā pret bandītismu».¹ Šajā direktīvā bija konstatēts, ka pēc pieredzes viens no labākajiem partizānu nacionālās pagrīdes likvidēšanas pasākumiem ir «aģentu-kaujinieku un bijušo bandītu un citu nelegālistu specgrupu darbs». Šī direktīva uzdeva apriņķos sasaukt legalizējušos partizānus, bijušos Sarkanās armijas dezertierus, kā arī personas, kas sakompromitējušās un atzinušās pretpadomju darbībā, uz slepenām sapulcēm un organizēt kaujas grupas, plaši iesaistot tajās NKVD «stukačus», šīs specgrupas «lēgendēt» par partizānu grupu dalībniekiem un partizānu centru vadītājiem, sūtīt pie nacionālajiem partizāniem nolūkā sagūstīt viņu vadītājus, veselās grupas un aktīvistus, likvidēt mazākas grupas uz vietas, bet lielākās grupas «novest zem NKVD karaspēka triecienu». Tā, piemēram, aģenta «D» vadībā jau likvidēta nacionālo partizānu grupa «Jah» un vēl vairākas citas. Tāpēc direktīva uzdeva «veikt nepieciešamos pasākumus, lai iegūtu aģentus-kaujiniekus un izveidotu specgrupas bandītu centru izpētei (разработка) un likvidēšanai, tāpat bandītu formējumu un aktīvi darbojošos bandgrupu likvidēšanai». «Stukaču» specgrupas uzdeva saukt par partizānu štābu locekļiem, partizāniem, kuri darbojās atsevišķi (mednieki, mežstrādnieki u. c.). Specgrupu darbības plānus nodot apstiprināšanai Latvijas PSR NKVD.

1946. gadā Meirānu, Lubānas, Praulienas, Sarkanu, Patkules, Cesvainas un citos pagastos darbojās Briežkalna viltus partizānu grupa (čēkas pseidonīms leitnants Točs). Tajā darbojās kapteinis Stradiņš, Rudolfs Stangainis, Jānis Stankevičs. No viņu rokas gāja bojā daudzi partizānu — Vilis Zumants, A. Ambāta grupa u. c.

Vienu no čēkas slepenajām partizānu grupām vadīja M. Vītoliņš («Tankists», «Klarks», «Krusts»). Pēdējo segvārdu viņš bija pieņēmis no iznīcinātās nacionālo partizānu «Krusta» grupas.

Tika izmantoti arī mīti par nacionālo slavenību ierašanos. 1945. gada 11. novembra sēdē LTS(p)A prezidijs konstatēja, ka partizānu darbības

1 LVA, 1280. f., 244. l., 260.—264. lp.

zonā parādījies kāds pulkvedis Briedis ar pavadoni, kurš aicināja partizānus pieteikties milicijā. Prezidijs nolēma līdz pulkveža Brieža personības noskaidrošanai neuzņemt ar viņu sakarus. LTS prezidijs konstatēja arī to, ka LTS prezidija priekšsēdētājs A. Juhnevičs («Vientulis») ir nozudis vai noslēpies, bet 2. divīzijas intendants A. Zvaigzne (viņš bija arī Daugavpils partizānu pulka komandieris) ir izstājies.¹ Cik saprotams, LTS prezidijam vēl nebija zināms, ka A. Juhnevičs bija stājies sakaros ar LPSR NKVD tautas komisāru A. Eglīti.

1945. gada 7. decembra LTS(p)A prezidijs savā sēdē «sīki iepazīstas ar iesniegtajiem angļu slepenā dienesta ziņojumiem». Kas tie par norādījumiem, «pulkveža Brieža» izstrādāti vai kādi citi, pašreiz nav izdevies noskaidrot. Vieni šādi «angļu slepenā dienesta norādījumi» atrasti LNPA arhīvā. Taču tie sastāv no vispārējām frāzēm, atspoguļo LNPA partizānu kara taktiku un sastādīti acīmredzot čekā pēc gudrāko partizānu nopratināšanas. Šie «angļu norādījumi» beidzas ar uzsaukumu: «Dievs ar mums. Dievs svētī Latviju. Nāvi sarkanajam teroram.»²

Viens no čekas paņēmieniem cīņā pret partizāniem bija čekas speciālo operatīvo grupu izsūtīšana uz partizānu darbības novadiem. Šajā grupā kāda ministrijas atbildīgāka darbinieka vadībā ieradās 2—3 labi apmācīti čekisti no izlūku grupas. Viņi parasti bija labi sagatavoti partizānu vadītāju «radinieki», nereti «atgriezušies no Sibīrijas» vai pat «slepeni» ieradušies no ārzemēm un meklēja savus radus, kuru biogrāfijas un apģērbi labi zināja. Rādīja no ārzemēm atvestās mantas, dolārus, pat labus tālskatus, kurus vēlējās nodot saviem «radiem» mežā. 1952. gada pavasarī šāda grupa triju cilvēku sastāvā vecākā leitnanta Nainiša vadībā uz pusotru mēnesi ieradās Tukuma apriņķī. Grupā bija arī speciāli sagatavoti aģenti, kuru mērķis bija sameklēt un iznīcināt Hartmaņa partizānu nodaļu. Taču operācija izgāzās. Tukuma rajona čekas priekšnieks majors Šahs 1952. gada 12. jūlijā ziņoja LK(b)P CK sekretāram Titovam un VDM ministram Novikam, ka «tā vietā, lai izpildītu paredzēto plānu, (Nainišs) kopā ar minētajiem aģentiem iebrauca automašīnā Rotkaļu ciema padomē, kur vienā viensētā pļēguroja veselu nedēļu». Par savu pavadoni Nainišs pieņēmis Tukuma rajona čekas darbinieku Karaskovu. Aģenti uz minēto sētu aizveduši kasti degvīna un alus un pilnīgi apdzērušies. Tukuma čekas

1 LRP, Nr. 201523, 3. sēj., 34.—35. lpp.

2 Распоряжения английской секретной службы. Копия. Перевод с латышского. — LRP, Nr. 30641, 3. sēj. (Toms, Klucis), 76.—77. lpp.

nodaļā šie slepenie aģenti staigājuši apkārt un spēlējuši pagalmā volejbolu ar citiem čekistiem.

Gaidot nākamo grupu, majors Šahs bija rūpīgi gatavojies. Šaha vietējie aģenti jau bija paziņojuši Hartmanim, ka atbrauks «ārzemju pārstāvji». Hartmanis 22. un 25. aprīlī ieradies noteiktajā vietā, lai ar viņiem tiktos, bet «ārzemju pārstāvju» nav bijis. Vecākais leitnants Nainišs vadījis partizānu izsekošanu arī Džūkstes, Lestenes un Mežinieku ciema padomēs.¹

Viens no čekas slepenajiem pasākumiem bija vācu un latviešu leģiona formas tērpos ģērbtu čekistu laupīšanas uzbrukumi iedzīvotājiem gaišā dienas laikā.

1947. gada 11. augustā uz Bārtas ceļa latviešu leģiona formās tērpti čekisti aplaupīja iedzīvotājus. Pēc «Tēvijas vanagu» datiem, šo provokāciju organizēja Liepājas NKVD nodaļa. TV «Latvijas nacionālo partizānu štābs» publicēja uzsaukumu «Latvis», kurā šo čekas pasākumu atklāja.²

Ne pēdējo vietu cīņā pret nacionālajiem partizāniem ieņēma baumu izplatīšana un Sarkanās armijas izvešana no partizānu novadiem Latvijas rietumu pierobežā, it kā sagaidot internacionālas militāras vienības. «Uz krievu aiziešanu partizāni reizēm tiešām cerēja (jau manā laikā),» rakstīja laikabiedrs Fr. Launags, «bet g. k. — čekas izlaisto baumu dēļ. Šīs baumas dažkārt likās faktos pamatotas. Tā, piem., 1945. g. septembrī krievi pazuda Kurzemē no vairākām vietām (Ventspils, Kuldīgas); pēc pāris nedēļām atkal parādījās citas vienības (tātad nomaiņa); uz Ventspils—Rīgas dzelzceļa staciju priekšniekiem bija doti specifiski norādījumi, kā rīkoties, kad pa šo dzelzceļu pārvietosies kādas internacionālas vienības (spriedām: lai Latvijā varētu notikt brīvas vēlēšanas vai tautas nobalsošana). Līdzīgas instrukcijas bija paziņotas Rīgas sētniekiem. Viss tas izrādījās čekas režija — šādu baumu ticamības nostiprināšanai, partizānu izvilināšanai ārā no meža. Līdzīgs triks bija atkārtoti izsludinātās amnestijas.»³

Vēl pirms PSRS MGB nodibināja savu stratēģisko dezinformācijas nodaļu, dezinformāciju NKVD-NKGB plaši izmantoja praksē cīņā pret nacionālajiem partizāniem un pagrīdi.

Vienu no slepenajiem pasākumiem cīņai pret nacionālajiem parti-

1 Переписка по вопросам работы органов МГБ МВД 1952 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 15. apr., 90. l., 18.—19. lp.

2 LRP, Nr. 1952, 38. lp.

3 Fr. Launaga 1985. g. 12. septembra vēstule J. Kažociņam.

zāniem uzdeva A. Eglīša pavēle Nr. 51-ss 1946. gada pavasarī: «Organizēt bandītu grupu «pievilināšanu» (приманки) (preču pievešanu lauku veikalos, atstājot operatīvos darbiniekus atsevišķās sētās «bez aizsardzības» utt.)»¹

Kaut arī ļoti reti, tomēr dažkārt čekas dokumentos parādās īss pieminējums, ka partizāns pakļauts specapstrādei. Specapstrādei, cik varam saprast no teksta, tikuši pakļauti kā partizāni brīvībā, tā arestā. Sevišķi neskaidra ir partizānu specapstrāde brīvībā. Te varēja būt pielietotas vēlāk minētās «ķīmiskās specapstrādes», specapstrādes sarunās, tiekoties ar čekas sagatavotiem partizānu piederīgajiem u. c. Visparastākā čekas specapstrāde bija arestēto partizānu un viņu atbalstītāju un piederīgo sišana, sišana līdz bezsamaņai, badināšana, ieslodzījuma telpu nekurināšana u. c. Šīs čekas specapstrādes jau ir slavenas visā pasaulē un parasti noveda pie pratinātā nogalināšanas, pašnāvības vai atzišanās.

Nav pētīts jautājums par psihiatrijas izmantošanu cīņai pret pretestības kustību Latvijā. Čekas dokumentos saglabājušās vairākas liecības par čekā spīdzināto partizānu vai viņu atbalstītāju garīgā veselības stāvokļa pārbaudi profesora Serbska PSRS Centrālajā Tiesu psiholoģijas zinātniski pētnieciskajā institūtā. 1948. gada 29. decembra slepenā izziņa liecina, ka šeit atradusies partizānu atbalstītāja Stefānija Supe, kura «izgājusi» ekspertu komisiju un uzskatāma par normālu un tāpēc sodāmu.²

Viena no čekas visslepenākajām metodēm cīņā pret nacionālajiem partizāniem bija partizānu un viņu atbalstītāju ķīmiskās specapstrādes. Specapstrāžu visas metodes mums nav zināmas, pašreiz konstatējamas divas. To izmantošanas atļaujas izsniedza čekas vadība. Viena no slepenākajām čekas metodēm bija preparāta «Neptūns» izmantošana. Šo preparātu čekas aģenti pievienoja ēdienam vai dzērienam. Pēc tam partizāns aizmiga un tika sagūstīts. Šādu aizmigušu partizānu sagūstīšana aģentu mājās un bunkuros čekas ziņojumos konstatēta vairākkārt.

Otrs bija kaut kāds pašreiz starptautiskajā literatūrā nezināma nosaukuma preparāts, pēc kura lietošanas cilvēks pats visu izstāstīja, bet par teikto un notikušo stāstīšanas faktu vēlāk nekā neatcerējās.

Čekas lietoto slepeno metožu visu spektru mēs nekad neuzzināsim,

1 LVA, 1280. f., 244. l., 216. lp., 5.š.

2 LRP, Nr. 29163. Novērošanas lieta, 37. lp.

tāpat kā šo metožu pielietošanas plašumu. Šeit minēti tikai daži dokumentos pierādīti gadījumi. Taču tie liecina, ka uzvarai nacionālo partizānu karā čeka izmantojusi visnoziedzīgākās metodes. Mēs ļoti vienkāršotu Latvijas nacionālo partizānu karu, ja uzskatītu, ka nacionālie partizāni cīnījās tikai kaujas laukā.

5. PSRS NKVD (MGB) Iekšējā karaspēka 5. strēlnieku divīzija

Blakus sodīšanas organizācijām pret nacionālajiem partizāniem Latvijā tika izmantots parastais Sarkanās armijas karaspēks, ieskaitot latviešu sarkano divīziju, NKVD (MVD, KGB) karaspēks, robežapsardzības karaspēks, konvoju karaspēks un bruņotā vilciena personālsastāvs. Cīņai pret nacionālajiem partizāniem Latvijā bija dislocēta PSRS NKVD Iekšējā karaspēka speciālo uzdevumu 5. strēlnieku divīzija.

Tā sastāvēja no diviem līdz četriem labi bruņotiem strēlnieku pulkiem (no tiem viens motorizētais), kuri mainījās vietām.

Pirms ierašanās Latvijā divīzija, kura toreiz sastāvēja no 138. un 260. kājnieku pulka, laikā no 1945. gada 20. marta līdz 1945. gada 5. aprīlim «tīrīja» mežus un cīnījās pret partizāniem galvenokārt Igaunijā — Jervas, Vēravas, Valgas un Tērbatas apriņķos. Divīziju komandēja ģenerālis P. Ļeontjevs, viņa adjutants bija leitnants N. Orlovs, bet divīzijas štāba priekšnieks — pulkvedis I. Poļaks. Pulkvedis K. Voroncovs bija politdaļas vadītājs, majors P. Orļiks — artilērijas priekšnieks, majors F. Carevičs — divīzijas komandiera vietnieks aizmugures jautājumos. Divīzija atradās PSRS NKVD Iekšējā karaspēka galvenās pārvaldes (ГВВБ) pakļautībā. Baltijā izvietotās NKVD IeK divīzijas 1945. gadā komandēja PSRS NKVD Drošības pārvaldes priekšnieks ģenerālleitnants Golovko. Divīzijā 1945. gadā ietilpa 143., 288. un 36. strēlnieku pulks, pie kam 143. pulks izvietojās Vidzemē un Latgalē, bet 36. pulks — Kurzemē. 1946. gadā Ligo svētkos Latvijā atradās 5. strēlnieku divīzijas 288. pulks un 48. divīzijas 244. pulks.

Jau kopš 1944. gada vidus uz Latviju 2. un 3. Baltijas frontes aizmugurē virzījās divi PSRS NKVD Iekšējā karaspēka strēlnieku pulki — 143. s. p. un 36. s. p. Tie ienāca Latvijā pirmajās dienās

pēc vācu armijas atkāpšanās. Tā Viļaku Sarkanā armija ieņēma 1944. gada 24. jūlijā, bet 143. pulka 3. bataljons Jaunlatgalē ieradās dienu vēlāk — 1944. gada 25. jūlijā. Madonu Sarkanā armija ieņēma 1944. gada 13. augustā, bet 143. pulka 1. bataljons Madonā ieradās jau nākamajā dienā — 1944. gada 14. augustā.

Pulks bija paredzēts galvenokārt «aizmugures iztīrīšanai», cīņai pret SA dezertieriem un teritorijas «nostiprināšanai».

Blakus čekas karaspēkam Latvijā izvietojās PSRS NKVD IeK slepenā karaspēka 2. atsevišķais divīzijs, kura rīcībā bija slepenas raidstacijas un raidstaciju pelengēšanas iekārtas (9. tabula).

9. tabula

PSRS NKVD IeM pilnīgi slepenā karaspēka 2. atsevišķais divīzijs Latvijā 1945. g. 1. janvārī¹ (200 cc BB HKВД СССР)

	Koman- dieris	Vieta	Virš - nieki	Ser- žan- ti	Ie- rind- nieki	Kopā
2. atsevišķā pilnīgi slepenā NKVD karaspēka divīziona štats, R-C-1-2	kapt. Šmotins	Rīga	35	90	15	140
Radiocentrs Nr. 3	kapt. Bedričenko	Žagare	2	12	1	15
Pelengēšanas grupa	leitn. Ciganovs	Bērzes ciemā 3 km no Jelgavas	2	12	1	15
Nenokomplektēti			7	52	2	61
Kopā:			46	166	19	231

1. KVKA, 38650. f., 1. apr., 216. l., 2.—8. lp.

PSRS NKVD Iekšējā karaspēka 36. strēlnieku pulks, sekojot Sarkanajai armijai, ieradās Dienvidlatgalē. Šis pulks bija domāts vispirms LK(b)P CK, APP, LPSR NKVD un LPSR NKGB apsardzībai. 1944. gada jūlija beigās tas apsargāja šīs iestādes Ludzā, pēc tam pārcēlās uz Daugavpili un veica šo darbu tur, vienlaikus cīnoties arī pret nacionālajiem partizāniem. 36. s. p. 2. bataljons no Daugavpils 1944. gada beigās tika pārcelts uz Rīgu apsardzības uzdevumu veikšanai. Nedaudz vēlāk uz Rīgu tika pārceltas arī citas pulka vienības.

Abi pulki bija labi nokomplektēti un apbruņoti. Katrā pulkā bija vairākas ložmetējnieku rotas, bruņotas ar ātršāvējiem ložmetējiem, automātistu vadi, mīnmetēju rotas, snaiperu vienības un dienesta suņi.¹ Abi pulki jau no 1944. gada beigām darbojās ciešā sakarā ar LPSR NKVD struktūrvienībām apriņķos un izmantoja to aģentūras datus, kaut arī divīzijai bija savs izlūkošanas un aģentu dienests.

NKVD IeK 5. divīzijas 24. s. p. ieradās Latvijā vēlāk — 1946. gadā — un ar pulka štābu Talsos oficiāli palika Latvijā līdz 1951. gadam, bet vēlāk, pārdēvējot rotas par komandām, — līdz 1956. gadam.

Latviju un Lietuvu «apkalpoja» arī ar štābu Rīgā dislocētā PSRS NKVD (MGB) Iekšējā karaspēka 48. konvoju divīzija pulkveža Smigina, vēlāk apakšpulkveža Šmakova un ģenerālmajora J. Kemerova vadībā. Divīzijā skaitījās 240., 402. un 420. pulks. Divīzija nodarbojās galvenokārt ar arestēto konvojēšanu, iesēdināšanu vagonos, transportēšanu uz cietumiem un Sibīriju. Sevišķi plašs darbības lauks divīzijai pavērās, organizējot 1949. gada 25. martā izvedamo sakārtošanu pa ešeloniem un nosūtīšanu uz Sibīriju. Taču, kā redzams no operatīvajām piezīmēm, divīzijas vienības bija iekļautas arī cīņā pret «nacionālo pagrīdi un banditismu». Lietuvā izvietojās divīzijas 244. pulks, 155., 159., 482., 484. atsevišķie konvoju bataljoni. Sevišķa nozīme cīņā pret nacionālajiem partizāniem bija 48. divīzijas pretizlūkošanas nodaļai (OKP), kura darbojās Latvijā ar plašu savas aģentūras tīklu.

Latvijā cīņai pret partizāniem izmantots PSRS NKGB robežapsardzības 10. pulks (погранотряд) pulkveža Matjušenko vadībā. Gar jūras piekrasti robežsargu pulki sadarbojās ar savām ātrlaivu bāzēm. Ja Lietuvā nomierināšanai darbojās 11 Sarkanās armijas pulki, tad Latvijā to bija vismaz 8 pulki. Lielāku operāciju veikšanai vai pārdislokācijai

1 Sperskis J. Bet suniņu gan žēl... — Uz ežiņas galvu liku, 45.—46. lpp.

NKVD IeK pārvietojās lielās masās. Tā laikā no 1946. gada 7. līdz 10. jūlijam karaspēku pārvietoja 28 smagajās automašīnās.¹

1946. gadā cīņai pret partizāniem izmantoti arī 152. NKVD dzelzceļu pulka karavīri un dzelzceļa milicija ar suņiem,² kā arī 23. bruņotais vilciens apakšpulkveža Vahbova vadībā.

10. tabulā redzam, ka PSRS NKVD IeK 5. strēlnieku divīzijā 1945. gadā bija 4000—9000 virsnieki un kareivji. Baltijas republikās PSRS NKVD karaspēka daudzums sniedzās no 11 līdz 16 tūkstošiem. Tallinā bija PSRS NKVD IeK 63. divīzijas štābs, bet Šauļos attiecīgi 4. divīzijas štābs. Bez tam Rīgā atradās PSRS NKVD konvoju karaspēka 48. divīzijas štābs. Divīzijā bija aptuveni 10 000 karavīru.

10. tabula

**PSRS NKVD IeK 5. strēlnieku divīzijas skaitliskais sastāvs
Baltijas republikās 1945. gadā (izņemot pilnīgi slepeno NKVD
karaspēku)³**

	1945.gada 1. maijs	1945. gada 15. jūnijs	1945. gada 1. jūlijs
36. strēlnieku pulks	1543	1281	?
138. strēlnieku pulks	897	?	?
143. strēlnieku pulks	475	1271	?
260. strēlnieku pulks	957	?	?
288. strēlnieku pulks	?	1381	?
329. dzelzceļapsardzes pulks	?	1019	?
Kopā 5. strēlnieku divīzija	3872	9548	6974
Kopskaitā Baltijas republikās	11 129 (1.II.45)	16 347	14 441
sd			

PSRS VDM 5. divīzijas sastāvam grūti izsekot pat pēc PSRS VDM IeK Galvenās pārvaldes arhīva materiāliem. Tabulā uzrādītie dati liecina, ka 1946. gada 15. maijā divīzijā bija 6165 virsnieki, seržanti un

1 KVKA, 38673. f., 1. apr., 115. lp.

2 LIeMA, 1. f., 3. apr., 5. l., 52. lp.

3 Дислокация ВВ НКВД Прибалтийского округа. — KVKA, 38650. f., 1. apr., 1941. (ОЦ).

kareivji. Lielākā daļa no viņiem (72,4%) bija krievi. Divīzijā nebija neviena latvieša vai igauņa. Seržantu un kareivju izglītības līmenis bija ļoti zems — 15,8% nebija 4 klašu izglītības, bet 53,8% bija 4—6 klašu izglītība (11. tabula). Tas ievērojami noteica arī divīzijas kaujas spējas.

11. tabula

PSRS IeK VDM 5. strēlnieku divīzijas sastāvs
1946. gada 15. maijā¹

Dienesta pakāpes	Ģenerāļi	Virsnieki	Seržanti	Ierindnieki	Kopā
	1	784	1001	4109	5895
Tautība:					
krievi	?	?	1278	3188	4466
latvieši		-	-	-	
Izglītība:					
nav 4 klases		250	687	937	
4—6 klases		697	2623	3320	

Pārbaudot NKVD karaspēka disciplīnu un šaušanas māku, tā pat virsniekiem vērtēta ar slikti vai vidēji (36. un 288. s. p.).²

PSRS NKVD 5. strēlnieku divīzija veica apvienotas pretpartizānu operācijas, kurās piedalījās vienlaikus 2—3 strēlnieku pulki, kā arī atsevišķu pulku rotas, bet visbiežāk tika organizētas rotu operācijas. Vispirms apskatīsim tikai dažas šīs divīzijas kopīgās operācijas, atstājot sīkākas operāciju apskates atsevišķu pulku un rotu darbības analīzei.

Pašreiz sīkāku datu trūkuma dēļ nav iespējams analizēt divīzijas kopējo, kā arī atsevišķu rotu operāciju stratēģiju un taktiku, minēt pat konkrētu operāciju vietu, jo mums pieejamos avotos nereti minēta tikai «operācija», nenorādot ne tās mērķi, ne vietu. Tāpēc divīzijas pilnīgs militāri stratēģiskās darbības apskats jāatvēr nākamajiem vēsturniekiem, šoreiz apstājoties pie tiem secinājumiem, kuri pašreiz militāram nespeciālistam iespējami.

Runājot par 5. divīzijas kopīgām operācijām, jākonstatē, ka tās notikušas piecos galvenajos virzienos — mežu un apdzīvoto vietu «ķemmēšana», operācijas pret lielākām partizānu vienībām, vēlēšanu

1 KVKA, 38673. f., 1. s. apr., 44.l., 39.—41. lp.

2 Turpat, 1. apr., 115.l., 32. lp.

iecirkņu apsardzība un LPSR drošības sargāšana latviešu nacionālo svētku laikā, kā arī līdzdalība 1949. gada 25. marta iedzīvotāju deportācijās. Apdzīvoto vietu un mežu «ķemmēšana», ko veica arī atsevišķi pulki, varēja būt saistīta ar operācijām pret lielākajām partizānu vienībām. Tā 1945. gadā no 27. līdz 29. maijam 5. divīzijas 143. un 288. pulki Madonas rajonā veica operāciju pret «bandu» «Duzja». 1945. gadā no 28. jūlija līdz 9. augustam «lielajā ķemmē» pret nacionālajiem partizāniem tika organizēta operācija «Vostok», kurā piedalījās arī 130. un 308. latviešu strēlnieku divīzija, 37. inženieru bataljons, 51., 126. un 123. s. p. daļas. Kā kopējie NKVD 5. divīzijas panākumi minētas arī vairākas kopīgas operācijas pret nacionālajiem partizāniem. Tā 1946. gadā no 25. aprīļa līdz 15. maijam operācijā «Cīņa» «bandu likvidēšanai» piedalījās 288. pulks, 36. pulka 3. rota (138 cilv.), 1946. gadā no 5. jūlija līdz 11. jūlijam notika divīzijas kopējā operācija. 1946. gadā no 4. līdz 9. septembrim 288. pulks kopā ar 36. pulka 1. rotu apakšpulkveža Kuzņecova vadībā veica operācijas «bandu likvidēšanai» Kurzemē.¹

1950. gadā no 24. līdz 25. februārim divīzijas 24. un 36. s. p. pulkveža Kapustina vadībā veica operāciju Augškurzemē, bet šā gada 14. februāra 24. un 36. s. p. veica operāciju pulkveža Vorobjova vadībā.

Latvijas Iekšlietu ministrijas arhīvā saglabājies, šķiet, 1960. gadu noraksts no PSRS MVD karaspēka arhīva par NKVD karaspēka veiktajām operācijām Latvijas apriņķos (rajonos) laikā no 1945. gada līdz 1950. gadam.² Dokuments sastādīts, izmantojot pāri par 200 NKVD operāciju aprakstu lietas. Šeit acīmredzot ieskaitītas arī kopā ar IB un apriņķu NKVD spēkiem veiktās, tāpat no kaimiņu republikām iesūtītā karaspēka operācijas.

12. tabula

NKVD (MGB) karaspēka operācijas pret nacionālajiem partizāniem 1945.—1950. g.³

Nr.p.k.	Apriņķis (rajons)	Gadi	Operāciju skaits
1.	Alūksnes	1946—1950	50
2.	Abrenes	1945	6

¹ LLeMA, 12. f., 30.l., 1. lp.

² Turpat, 38.l.

³ Turpat.

3.	Alojas	1950	4
4.	Aknīstes	1950	3
5.	Aizputes	1946—1947	14
6.	Apes	1946—1950	14
7.	Bauskas	1946—1950	59
8.	Baldones	1946—1950	3
9.	Balvu	1946	1
10.	Valkas	1946—1948	64
11.	Valmieras	1945—1949	63
12.	Ventspils	1946—1947	29
13.	Viļakas	1946—1949	90
14.	Viļānu	1947—1950	21
15.	Gaujienas	1950	8
16.	Gulbenes	1947—1948	23
17.	Daugavpils	1945—1949	68
18.	Dobeles	1950	1
19.	Jēkabpils	1945—1950	68
20.	Jelgavas	1946—1950	76
21.	Ilūkstes	1945—1949	67
22.	Krāslavas	1949—1950	6
23.	Kandavas	1950	2
24.	Krāslavas	1946—1948	6
25.	Krustpils	1950	2
26.	Kuldīgas	1945—1950	86
27.	Liepājas	1946—1950	93
28.	Limbažu	1947—1949	29
29.	Līvānu	1950	1
30.	Ludzas	1946—1950	28
31.	Madonas	1945—1950	87
32.	Ogres	1948—1950	15
33.	Pļaviņu	1950	4
34.	Preiļu	1950	6
35.	Priekuļu	1949—1950	10
36.	Rēzeknes	1945—1950	33
37.	Rīgas	1945—1950	61
38.	Rūjienas	1950	5
39.	Saulkrastu	1950	2
40.	Saldus	1946—1950	7
41.	Siguldas	1950	4

42. Smiltenes	1949—1950	33
43. Talsu	1945—1950	113
44. Tukuma	1946—1950	30
45. Cēsu	1946—1950	163
46. Cesvaines	1947—1950	11
47. Ērgļu	1950	3

Kopā: 1572

12. tabulā redzam, ka no 1945. līdz 1950. gadam Latvijas NKVD karaspēks organizējis 1572 operācijas, t. i., pa 33,4 operācijām apriņķī (rajonā) un pa divām katrā pagastā. Sevišķi liels operāciju skaits noticis Cēsu apriņķī (rajonā) — 163, Talsu — 113, Viļakas — 90, Kuldīgas — 86, Liepājas — 93, Madonas — 87, Jelgavas — 76, Ilūkstes — 67, Bauskas — 59, Rīgas — 61 operācija. Pārējos apriņķos (rajonos) karaspēks organizēja mazāk nekā 50 operāciju.

Ne pēdējo vietu 5. divīzijas darbā ieņēma padomju iestāžu apsardzība «buržuāziski nacionālistiskajos svētkos». Tā divīzijas vispārējo pasākumu reģistrā ierakstīts, ka 1946. gadā laikā no 20. līdz 25. jūnijam, tātad veselu nedēļu, «visas vienības atradās pastiprinātā operatīvā dienesta darbības stāvoklī sakarā ar nacionālistiskajiem Līgo svētkiem».

NKVD 5. s. d. aktīvi piedalījās Latvijas iedzīvotāju masu deportāciju sagatavošanā un īstenošanā. Laikā no 1949. gada 15. marta līdz 2. aprīlim šajā darbā bija iesaistījušies divīzijas visi pulki — 24. s. p., 36. s. p., 261. s. p. un 132 s. p. Taču sarkanarmiešiem darba bijis tik daudz, ka laikā no 1949. gada 15. marta līdz 2. aprīlim 5. strēlnieku divīzijai bija piekomandētas vairākas citas karaspēka vienības no 1. un 2. motorizētā strēlnieku pulka, apvienotās karaskolas, no PSRS VDM 4. strēlnieku divīzijas Lietuvā.¹ Tā ar 42 322 neapbruņoto vīriešu, sieviešu un bērnu izvešanu nodarbojies vairāk nekā 12 813 varonīgās padomju armijas virsnieku un karavīru, nerēķinot 3314 operpilnvarotos un 7157 IB karavīrus.²

5. divīzijas karavīri piedalījušies arī operatīvajā darbā. Tā laikā no 1949. gada 14. līdz 17. novembrim šādā darbā piedalījās 118, bet no 24. līdz 25. novembrim — 154 cilvēki no seržantu skolas.

Pie 5. divīzijas «masveida pasākumiem» piederēja arī PSRS AP un

¹ LLeMA, 12. f., 30.l., 1. lp.

² Strods H. Līdz šim nezināmi fakti par stingri slepeno operāciju «Krasta banga» (Priboj) Baltijas valstīs 1949. g. — «Diena», 1994. g. 3. marts, 3., 5. lpp.

LPSR AP vēlēšanu iecirkņu apsargāšana. Divīzijas 24., 36. un 26. s. p. kopā ar seržantu skolām šo darbu veikuši 1950. gadā no 1. marta līdz 13. martam un no 12. līdz 18. decembrim, 1951. gadā — no 12. līdz 19. februārim.

Tātad NKVD iekšējais karaspēks veica ne tikai cīņu pret partizāniem, bet piedalījās arī izvešanās un politiskajā apsardzībā.

a) PSRS NKVD IeK 143. strēlnieku pulks

PSRS NKVD IeK 143. strēlnieku pulks jau bija guvis pieredzi nekrievu tautu apspiešanā. 1943. gadā pulks piedalījās čečenu—ingušu tautas pilnīgā izvešanā no viņu dzimtenes.¹ Jau 1944. gada 13. martā, kā teikts pulka hronikā, «Pulks aiz darbojošās armijas (DA) daļām veica dienestu kārtības uzturēšanai DA aizmugurē». Kā šī kārtības «uzturēšana» izpaudusies, saprotams no nākamajiem ierakstiem dienasgrāmatā. Tā, piemēram, laikā no 1944. gada 16. aprīļa līdz 26. aprīlim pulks veicis operācijas «kontrrevolucionāro elementu gūstīšanā», bet no 25. maija līdz 5. jūnijam veicis «apdzīvoto vietu un mežu masīvu ķemmēšanu» Krievijā.

Pulks bija labi bruņots. Pie katra bataljona bija ložmetējnieku vads. Pulkā bija mīnmetēju rota, autorota, kā arī pulka skola.² Pie pulka darbojās automātistu rota, kura cīnījās pret partizāniem visu 1945. gadu. Latvijā laikā no 1944. gada 12. septembra līdz 16. septembrim pulks veicis «kaujas ar ienaidnieku, kas izsūcies cauri Sarkanās armijas rindām». Bez tam pulks «izpildījis uzdevumus padomju varas atjaunošanas darbos Sarkanās armijas atbrīvotajos rajonos». 1944. gada 25. septembrī pulks ar štābu bija nonācis Valmierā.³

143. pulka 7. rota 1944. gada 25. jūlijā ieradās Jaunlatgalē.⁴

Karaspēka kauja ar nacionālajiem partizāniem notika 1944. gada 15. septembrī Muntiševas mežā, kuru «ķemmēja» 11 cilvēku liela izlūkošanas pārbaudes grupa (ПИГ). Partizānu vienību vadīja Jāzeps Pudāns (no Liksnas pagasta). Kaujā krita trīs NKVD karavīri un viens partizāns, bet divi partizāni saņemti gūstā.⁵

1 143 СП ВВ НКВД СССР. — ЛЕМА, 12. ф., 31.л., 1. лп.

2 ЛЕМА, 12. ф., 31.л., 83., 88., 93., 98. лп.

3 Турпат, 2. лп.

4 Teksta — Anlatggale. 1994. gada 5. oktobrī rota bija Alūksnē, bet 1945. gada 15. jūnijā — Nautrēnos (Rogovkā).

5 LVA, 1280. ф., 244.л., 65. лп.

Gulbenē 1944. gada 29. septembrī novietojās 143. pulka 3. bataljons.¹ 1945. gadā no 15. februāra līdz 19. februārim bataljons veica kaujas ar Šeikus partizānu vienību. Krituši 20 partizāni. Bez tam bataljons organizēja operācijas pret Valuja, Puļa, Laganovska, Klišana un Silova partizānu vienībām.²

143. pulka 8. rota 1944. gada 20. septembrī ieradās Rugājos.³ 1944. gada 25. oktobrī rotas kaujas grupa vecākā leitnanta Ahmetova vadībā Abrenes apriņķa Nagļu ciemā cīnījās ar J. Garā partizāniem, pie kam saņēma gūstā 9 partizānus.

9. rota kopš 1944. gada 3. novembra bija novietojusies Cēsīs un cīnījās pret Zuša, Urtāna u. c. partizānu vienībām.

1944. gada otrajā un 1945. gada pirmajā pusē pulks vēl nebija piemērojies partizānu karam un veica kopīgas operācijas. Tā pirmās pulka kaujas ar nacionālajiem partizāniem no 1944. gada 18. oktobra līdz 24. oktobrim, kurās piedalījās 2., 3. un 8. rota majora Roleva vadībā, notika Rugāju pagastā. Ar nacionālajiem partizāniem Rugāju pagastā 143. pulks cīnījās arī no 1944. gada 3. novembra līdz 10. novembrim. Viss pulks apakšpulkveža Kuzņecova vadībā Abrenes apriņķī⁴ cīnījās no 1944. gada 10. novembra līdz 18. novembrim, bet 1. un 3. rota — arī vēlāk, līdz 1944. gada 15. decembrim. Tā laikā no 1944. gada 22. oktobra līdz 12. novembrim, tātad veselu mēnesi, 143. pulks atkal «veica rūpīgu mežu un apdzīvoto vietu ķemmēšanu». Taču šī operācija vēl nebija pabeigta, kad no 1944. gada 5. novembra līdz 30. decembrim Abrenes, Ludzas, Rēzeknes apriņķos pulks vairākās vietās cīnījās pret nacionālajiem partizāniem. Ja ticētu pulka rakstveža datiem, šajā laikā pulks «likvidēja 9 bandgrupas ar 88 cilvēkiem».⁵ Vēl šī operācija nebija pabeigta, kad no 1944. gada 17. decembra līdz 18. decembrim pulks veica operācijas jau Valmieras apriņķī.

Latgales nacionālo partizānu spiedienu bija tik liels, ka NKVD 143. pulka štāba dienesti un speciālās nodaļas «pastāvīgam darbam» pārcēlās uz Rēzekni. Ziemā parasti Sarkanās armijas operācijas pret nacionālajiem partizāniem nenotika. 1945. gada pavasarī tās atsākās agri — jau 1. martā — un ilga līdz 15. aprīlim. Pēc nelielas atpūtas pulks atsāka kaujas pret partizāniem un no 29. aprīļa līdz 15. jūnijam

1 Ar 1944. gada 5. oktobri 3. bataljons strādā Alūksnē, ar 1944. gada 1. novembri — Viļakā, bet ar 1945. gada 15. jūniju — Ludzā.

2 LIEMA, 12. f., 31.1., 63. lp.

3 1944. gada 25. septembrī rota bija Gulbenē, bet 1945. gada 15. jūnijā — Mērdzenē.

4 Dienas grāmatā aprakstīts «Abrenes pagastā».

5 LIEMA, 12. f., 31.1., 4. lp.

cīņijās Abrenes, Ludzas un Rēzeknes apriņķos. Kaut arī no 1945. gada 1. maija pulks pārgāja galvenokārt uz nelielu grupu cīņu, taču no 1945. gada 27. jūnija līdz 1945. gada 9. augustam viss pulks piedalījās 5. divīzijas operācijā «Vostok» («lielajā ķemmē»).

PSRS NKVD IeM 143. pulka 1. bataljona štābs kopā ar bataljona ložmetējnieku vadu novietojās Madonā jau 1944. gada 14. augustā. 1945. gada 10. augustā rota vienībās no 15 līdz 80 cilvēku sāka cīnīties «pret Ruskūļa bandu». Šīs cīņas ilga apmēram pusotra mēneša un tika izbeigtas 1945. gada 25. septembrī.¹

1. bataljona 2. rota novietojās Rugājos 1944. gada 20. septembrī. Jau 3. oktobrī rota veica pretpartizānu operācijas Gulbenē, bet 1945. gada 29. janvārī — Madonā pret Slavinska u. c. partizānu vienībām. Operācijas nelielās grupās rota veica no 1945. gada 3. maija līdz 20. oktobrim. 1945. gada martā—oktobrī rota cīņijās Rugājos ar Kalača un Kasalita «bandām».²

143. pulka 2. bataljons 1944. gada 25. septembrī novietojās Valmierā, bet, sākot ar 1945. gada 15. jūniju, atradās Viļakā. Valmierā «veiktas operācijas» 1944. gada 23. augustā, 6., 7. un 30. septembrī, 10. un 18. oktobrī, izsūtot izlūku aizsprosta grupu.³ Viļakā bataljons cīņijās ar Slavinska, Logina, Gailiša, Slucka partizānu vienībām.

2. bataljona 4. rota kopš 1944. gada 25. septembra atradās Valmierā. Tās komandieris bija leitnants Nogajevs. (Valmierā ar 1944. gada 25. septembri atradies arī 2. bataljona ložmetējnieku vads.) Šī rota jau 1945. gadā no 4. līdz 8. martam sāka kaujas ar partizāniem un līdz 1945. gada 25. oktobrim bija organizējusi 25 operācijas, kas parasti ilgušas vienu dienu. Tā 1945. gada 22. septembrī rotas vadī leitnantu Nezamutdinova, Jermolajeva un Žadamova vadībā «likvidējusi Krūmiņa bandu». Rotas 16—60 cilvēku lielās kaujas vienības veikušas operācijas pret Slavinska, Ciņa, Zuša, Slucka vienībām, kuru rezultātā krituši 162 partizāni.⁴ Arī pulka 5. rota kopš 1944. gada 25. septembra atradusies Valmierā un cīņijusies pret Slavinska u. c. «bandām». 1945. gada 21. jūlijā rota veica operāciju pret «Spajeva» un viņa vietnieka «Sarnaja» bandu, kā rezultātā krituši 16 partizāni.⁵

6. rota 1944. gada 3. oktobrī bija ieradusies Cēsīs un 1945. gadā

1 Turpat, 8., 14., 18.lp.

2 Turpat, 24. lp.

3 Turpat, 39. lp.

4 Turpat, 43. lp.

5 Turpat, 48. lp.

veikusi 12 operācijas pret partizāniem. Grūti gan ticēt rakstvedim, ka katrā operācijā parasti krituši 2—6, bet dažkārt pat 10—12 partizāni.

PSRS NKVD 143. strēlnieku pulks, kā redzams no piešķirtajiem 38 militārajiem ordeņiem, pēc priekšniecības domām, pret nacionālajiem partizāniem cīnījies labi, jo tikai 10 ordeņus pulks bija nopelnījis par «varonību» čečenu—ingušu izvešanā no savas dzimtenes 1943. gadā. Latvijā pulks cīnās pret nacionālajiem partizāniem 1944.—1945. gadā nopelnījis 28 ordeņus «Par varonību», «Slava» un Sarkanās zvaigznes ordeņus. Sevišķi daudz medaļu nopelnīts «par kaujas nopelniem». Tās Latvijā saņēmuši 28 NKVD cīnītāji.¹ Tātad kopā pulks bija nopelnījis 56 ordeņus un medaļas. Šie «aizmugures cīnās» iegūtie ordeņi un medaļas arī tiesību ziņā ne ar ko neatšķiras no kaujas laukā iegūtajiem.

b) PSRS NKVD IeK 36. motorizētais strēlnieku pulks

Kā redzam no ieraksta 36. strēlnieku pulka vēsturē, tas jau 1944. gada 5. jūlijā vairākos dzelzceļa ešelonos devies «cīņai pret bandītiem Latvijā». Taču 1944. gada 20. jūlijā pirmo ešelonu bombardējusi vācu aviācija. Šajā ešelonā atradās 2. strēlnieku bataljons, autotransporta rota, atsevišķā snaiperu vienība un pulka štābs. Bombardēšanas rezultātā krituši 11 karavīri, 2 seržanti un 3 virsnieki, bet ievainoti 7 virsnieki, 12 seržanti un 30 karavīri. Tātad pirmie zaudējumi jau ceļā bijuši 64 cilvēki.

36. pulkā bija trīs bataljoni, 8 strēlnieku rotas (3. bataljonā — 2), trīs ložmetējnieku vadi (pa vienam pie katra bataljona). Pie 3. bataljona pastāvēja pulka skola, autorota un speciālā kaujas vienība ar opersastāvu. Bataljoni un rotas varēja darboties patstāvīgi.²

NKVD Iekšējā karaspēka 36. pulka 2. bataljons ieradās Latvijā 1944. gada jūlijā—augustā.

Ar PSRS NKVD IeK 5. divīzijas 1944. gada 17. jūlija pavēli Nr. 005 un 006 pulka 2. un 3. bataljons novietojās Daugavpilī «ar uzdevumu veikt cīņu pret bandītismu Latvijas PSR Daugavpils, Ilūkstes apriņķos

1 Список личного состава полка награжденных орденами и медалями за участие в разгроме банд и личное мужество.— 143 СП ВВ НКВД СССР. — LIEMA, 12. f., 31.l., 1. лр.

2 Азбука. — LIEMA, 12. f., 35.l., 36. лр.

un Lietuvas PSR Zarasu apriņķī». ¹ Ar šo pašu pavēli 1. bataljonam tika uzdots apsargāt Latvijas PSR valdību, patrulēt pilsētās un cīnīties pret partizāniem. Sākot ar 1944. gada 4. septembri, pulka 3. bataljons sekoja Sarkanajai armijai un pēc Rīgas ieņemšanas 13. oktobrī pārņēma savā apsardzībā 113 valsts objektus — elektrostaciju, ūdens apgādi un fabrikas. 3. bataljons ierīkoja Rīgas apkārtnē 7 kontroles pārbaudes punktus (КПП) un patrulēja Rīgā.

36. pulka 1. rotas kaujas grupa (ПИГ) 30 cilvēku sastāvā laikā no 1944. gada 9. līdz 10. augustam aizturēja 30 cilvēkus, bet laikā no 20. līdz 25. augustam — 40 cilvēkus. Laikā no 1945. gada 20. aprīļa līdz 15. jūlijam 1. rota kaujās ar partizāniem iznīcināja 27 partizānus, 56 «bandu atbalstītājus» un 8 citus iedzīvotājus. ²

1944. gadā sarkanarmieši nodarbojās ar «kontrrevolucionāro elementu izolēšanu». Tā pulka 1. rotas karavīru vienība 40 cilvēku sastāvā laikā no 1944. gada 21. līdz 25. augustam bija aizturējusi 40 cilvēkus. Daugavpils apriņķī no 1944. gada 5. septembra līdz 15. septembrim darbojās 36. pulka 8. rota, kuru vēlāk pārcēla ceļu kontroles darbā uz Rīgas ceļiem. Kaujās plaši izmantota šī pulka mīnmetēju rota, kā arī specnodala. ³

No 1944. gada 17. septembra, izpildot 5. strēlnieku divīzijas komandiera rīkojumu, pulks apsargāja LK(b)P CK, APP, LPSR NKVD un veica patruļu dienestu Daugavpilī.

1945. gada 13.—18. janvārī pulka 2. bataljons cīnījās pret poļu nacionālajiem partizāniem Lietuvā, Zarasu apriņķī, kur arī likvidēja nacionālistisko poļu pagrīdes organizāciju «*Podziemna Polska*». ⁴

1945. gada sākumā no Daugavpils vairākas pulka daļas pārcēla uz Rīgu kontroles—pārbaudes darbu veikšanai. Šeit 1945. gada janvārī un februārī sarkanarmieši organizēja «čekistiskās kara operācijas kontrrevolucionāro elementu izolēšanai».

1945. gada 7. martā pulka 3. bataljons novietojās Rēzeknē (komandieris — majors Afoņins), 2. bataljons — Daugavpilī, bet 1. bataljons kopš 1945. gada 20. aprīļa atradās Valmierā. ⁵

1. bataljons sāka cīņu pret nacionālajiem partizāniem Valmieras un Cēsu apriņķos. 1945. gada 10. janvārī to no Valmieras un Cēsīm

1 Выписка из 2-го разряда исторического формуляра 36 стрелкового полка — СВРПАА, 420. ф., 7. с ар., 3. л., 30. лр.

2 LLeMA, 12. ф., 36. л., 31. лр.

3 Turpat, 32. л., 1., 17., 89., 103. лр.

4 Turpat, 36. л., 101. лр.

5 Turpat, 31., 101., 102. лр.

pārcēla uz Kurzemi, kur 1946. gadā Kuldīgas, Talsu un Ventspils apriņķos notika cīņas pret nacionālajiem partizāniem. Kā redzam no pārskata, pēc bataljona vadības domām, cīņās krituši 44 partizāni, sagūstīti 59 partizāni un 359 atbalstītāji un 14 dažādi citi noziedznieki. Tātad kopā «neitralizēti» 476 kontrrevolucionāri, 1. bataljonā cīņas pret partizāniem bija krituši 6 un ievainoti 12 sarkanarmieši. Savukārt iegūti 20 rokas ložmetēji, 62 automāti, 74 šautenes, 5 pistoles, 81 granāta un 26 753 patronas. 2. bataljons 1945. gada 22. aprīlī bija pārcelts uz Rīgu patrulēšanai. 3. bataljons 1945. gada 7. aprīlī bija pārcelts uz Abreni «cīņai pret bandām» Abrenes apriņķī un Pleskavas apgabālā, bet kopš 1945. gada 8. jūlija šis bataljons atradās Alūksnē cīņai pret partizāniem.¹

2. strēlnieku bataljons un «speciālais kontingents» Rīgā apsargāja LK(b)P CK, APP, NKVD, NKGB, PSKP CK Latvijas orgbiroju un cīnījās pret partizāniem Rīgas, Bauskas un Jelgavas apriņķos. Šī bataljona cīņās 1945. un 1946. gadā bija krituši 15 un saņemti gūstā 10 partizāni, bet krituši 2 un ievainoti 6 sarkanarmieši.

36. strēlnieku pulka atsevišķu daļu uzbrukumi nacionālajiem partizāniem sistemātiski notika jau kopš 1945. gada sākuma. Uzbrukumi balstījās uz NKVD un «Smerša» aģentūras datiem par partizānu darbību un atrašanās vietām. Tā aģentūra «Latgaļci» sniedza datus par Sudrabiņa partizānu vienību Ilūkstes apriņķī. Uzbrukumi Sudrabiņa partizānu vienībai notikuši 1945. gada 13. janvārī, 26. janvārī, 14. februārī, 1. martā, 12. martā, 16. jūlijā un 22. novembrī.² Tātad viena gada laikā notikuši 7 uzbrukumi.

Sakarā ar Vācijas armijas kapitulāciju 36. strēlnieku pulka 2. bataljons ar mīnmetēju rotu laikā no 1945. gada 11. līdz 19. maijam bija norīkots «segt Kurzemes grupējumu». Tā līdz pat 21. maijam 36. strēlnieku pulks nav pielāvis ienaidnieka daļu iekļūšanu aizmugurē.

Dienvidlatgalē 1945. gada sākumā darbojās dažas 36. strēlnieku pulka apakšvienības. Tā Daugavpilī atradās 36. strēlnieku pulka 2. ložmetējnieku rota, kuru 1945. gada 13. aprīlī pārcēla uz Rīgu. Rēzeknē 1946. gada 3. jūnijā atradās 36. strēlnieku pulka 3. bataljons, kas 15 dienas organizēja operācijas kopā ar 143. strēlnieku pulku. Spriežot pēc ierakstiem 36. pulka žurnālā, operācijās katru dienu nošauti pa 3—8—10 «bandītu».

1 Выписка из 2-го разряда исторического формуляра 36 стрелкового полка. — ЛлМА, 12. ф., 39. л., 2. лр.

2 Перечень... — ЛлМА, 12. ф., 38. л., 32. лр.

36. strēlnieku pulks, kura bataljoni kopš 1945. gada atradās Valmierā, Rēzeknē un Daugavpilī, izpildot PSRS NKVD Iekšējā karaspēka galvenās pārvaldes priekšnieka 1945. gada 28. decembra pavēli Nr. 19/00707, sāka regulāru karu ar nacionālajiem partizāniem, kaut arī to bija veicis jau agrāk. Tagad tas bija pulka galvenais uzdevums. Šo pavēli PSRS NKVD Iekšējā karaspēka galvenās pārvaldes priekšnieks apstiprināja arī telegrāfiski 1946. gada 1. augustā (Nr. 30651). Ar 1946. gada 5. augusta PSRS NKVD Iekšējā karaspēka 5. NKVD Iekšējā karaspēka divīzijas pavēli Nr. 00177 pulka visām daļām bija uzdots tikai cīnīties pret nacionālajiem partizāniem.¹

1944.—1953. gadā pulks veicis 27 1—3 dienas ilgas operācijas pret lielākajām partizānu vienībām Latgalē un Lietuvā (13. tabula).

13. tabula

NKVD (MGB) IeK 36. strēlnieku pulka operācijas
pret lielākajām partizānu vienībām 1944.—1953. gadā²

Nr. p.k.	Gads, datums	Vienība	Karavīru skaits	Partizānu vienība	Operācijas komandieris
1.	1944. 19.11.—20.11.	?	103	«Ģedimins» Rokišķu apr.	Vec. leitn. Jermolovs
2.	1944. 27.11.—29.11.	?	107	«Ķestutis» Rokišķu apr.	?
3.	1945. 15.04.—16.04.	?	150	Graudiņa vienība	?
4.	1946. 4.09.—9.09.	1.s.b., karaskolas, 288.s.p.	?	Kārkliņa vienība	Pulkvedis Kuzņecovs
5.	1946. 20.09.	1., 2.s.b.	250	Kārkliņa vienība	Kapteinis Baranovs
6.	1946. 19.09.—20.09.	1., 2. s.b.	250	Pakula vienība	Pulkvedis Vorobjovs
7.	1946. 16.10.—18.10.	?	173	«Vilks»	Majors Gaidamaks

¹ 36 с. п. Участие по оперсводкам операций и приказы с 1944 года по... — LLeMA, 12. f., 31.l., 1. lp.

² LLeMA, 12. f., 35.l., 1.—8. lp.

8.	1947. 30.01.—2.02.	1., 4.s.r. pulka skola	?	Hofmaņa— Alberga vienība	?
9.	1949. 4.04.—5.04.	?	180	Ozoliņa vienība	Apakšpulkv. Ručkins
10.	1949. 16.10.—18.10.		60	Miķelis Niedrītis	?
11.	1950. 10.01.—11.01.	27.s.p., (3. bat.) 4., 6.s.r. 2. bat.	?	Traviņa vienība	?
12.	1950. 3.02.—5.02.	Viss 36.s.p.	?	Čevera vienība	?
13.	1950. 22.09.—23.09.	2., 3.s.b., specnodaļa	?	Zariņa vienība	?
14.	1951. 2.02.	2.s.r.	?	Feldberga vienība	?
15.	1951. 17.02.—18.02.	?	?	Steka vienība	?
16.	1951. 26.07. 1.08.—3.08.	Kopā ar 8.robež- apsardzes pulku	410	«Melnā» vienība	?
17.	1952. 12.02.—14.02.	2.SUV	?	Plotkans «Šalemehins» Veļikije Luki	Pulkvedis Ptašihins
18.	1952. 20.03.—29.03.	2.s.d., 8. kom.	?	«Pastors» Varakļānu raj.	Apakšpulkv. Bagonovs
19.	1952. 1.04.—2.04.	4., 7. kom.	?	«Krauja» Kandavas raj.	?
20.	1952. 15.04.—16.04.	2.—3. divīzija	?	«Breikšs» Cēsu raj.	Majors Glucanovs
21.	1952. 24.12.—26.12.	2.SUV	?	Plotkans «Šalemehins» Veļikije Luki	Apakšpulkv. Čedija

22.	1952.	28.12.—29.12.	2.SUV	?	Vaivada vienība	Apakšpulkv. Čedija
23.	1952.	19.09.—20.09.	1., 3. divīzija	?	«Pans» Gaujienas raj.	Apakšpulkv. Čedija
24.	1953.	11.03.	1., 6., 8.+ložmetēju kom.	125	Apes raj.	?
25.	1953.	21.03.	1., 5. kom.	?	Cēsu raj.	Apakšpulkv. Semenjakins
26.	1953.	30.03.—31.03.	1., 6. kom.	?	Dagdas raj.	Kapteinis Krohins
27.	1953.	6.04.	3.s.b.	240	Bauskas raj.	Apakšpulkv. Baranovs

14. tabula

PSRS NKVD IeK 36. motorizētā strēlnieku pulka kopējās operācijas 1944.—1951. g.¹

Nr. p.k.	Gads	Kopskaits	Lielāks par 200	Lielāks par 100	Līdz 100	Nezināms skaits
1.	1944.	2	—	2	—	—
2.	1945.	2	—	1	—	1
3.	1946.	8	2	—	3	3
4.	1947.	5	—	3	1	1
5.	1948.	9	1	2	5	1
6.	1949.	15	—	4	6	5
7.	1950.	20	3	2	11	4
8.	1951.	8	11	3	1	3

14. tabulā redzam, ka no 1944. līdz 1951. gadam pulks veicis 69 kopējās operācijas, kurās piedalījušies līdz 100 (27 operācijas) un vairāk nekā 200 (17 operācijas) karavīru.

Sevišķi aktīvi darbojusies pie pulka štāba pastāvošā 2. karaspēka

1 Turpat.

vienība, kuru komandēja apakšpulkvedis I. Glazovs. Šī vienība sastāvēja no NKVD karaspēka izlases, bija speciāli apmācīta un bruņota. Oficiālais tās nosaukums bija «Sevišķā komanda īpašiem uzdevumiem» (Особая команда особого назначения — ОКОН).¹ Šī vienība operēja visā Latvijas teritorijā un, spriežot no atsevišķu operāciju pierakstiem, 1953. gadā tajā bijuši 315 karavīri, tātad apmēram 2 kaujas rotas. Dažkārt šai vienībai dotas arī citas karaspēka grupas, it īpaši, ja operācijās nepiedalījās visa šī vienība. Atsevišķas operācijas vadīja pulka vecākie virsnieki — pulkvedis Ptašihins, apakšpulkvedis Semenjaks, apakšpulkvedis Borecs, majors Afoņins un arī pats apakšpulkvedis Glazovs. 1945. gada 18. martā Rēzeknes apriņķī šī vienība 200 cilvēku sastāvā darbojās kopā ar 152. dzelzceļu apsardzības pulku. 1953. gada 24. februārī apvienotā vienība darbojās Cesvaines rajonā. Šī vienība bija pilnīgi analoga Vācijas SS un SD Einsatz komandām.

15. tabula

NKVD IeK 36. s. p. SUV operācijas 1945. gadā²

Laiks	Operāciju skaits	Karavīru skaits	Karavīru vidējais skaits operācijā
24.01.—3.02	13	424	32,6
3.02.—10.02	10	354	35,4
10.02.—17.02	8	174	21,7
17.02.—24.02.	12	282	23,5
24.02.—15.03.	11	589	53,4
15.03.—1.04	10	957	95,7
1.04.—15.04.	17	943	55,5
15.04.—1.05.	24	1672	69,0
1.05.—15.05.	20	1140	57,0
15.05.—31.05.	5	335	67,0
1.07.—15.07.	15	750	50,0
15.07.—30.07.	15	750	50,0
1.08.—18.08.	15	450	30,0
7 mēnešos	175	8820	

1 36 с. п. Участие по оперативным сводкам операций и приказы. — ЛиМА, 12. ф., 32. лр.

2 ОКОН 36 с. п. Оперкомандировки. — ЛиМА, 12. ф., 33.1

15. tabulā redzam, ka SUV 7 mēnešu laikā organizējusi pret partizāniem 175 operācijas, t. i., 26 operācijas mēnesī. Tas nozīmē, ka vienība «strādājusi» arī sestdienās, izņemot «izejamās dienas». Operācijās piedalījušies kopā 8820 sarkanarmieši, bet vienā operācijā vidēji — 30—96 karavīri. Vienības darbā plaši izmantota mīnmetēju rota un snaiperi.

Pulka specvienības Latvijā darbojās arī pēc 1951. gada 15. jūnija. Speciālo uzdevumu vienība vai 2. kaujas grupa darbojās līdz 1955. gada 31. decembrim. Ar 1956. gada 1. janvāri 36. pulka vietā stājās NKVD IeK 4. divīzija. Taču sevišķo uzdevumu vienība neapkalpoja tikai Latviju un neveica tikai kaujas darbību, bet piedalījās arī operatīvajā darbā ārpus Latvijas. Tā no 1948. gada 9. maija līdz 5. jūnijam šī SUV atradās operatīvajā darbā Lietuvā, 1949. gadā no 12. marta līdz 6. jūnijam Latvijā, bet 1949. gadā no 28. maija līdz 14. augustam Moldāvijā. Šo SUV operatīvo komandējumu laikā notika Lietuvas, Latvijas un Moldāvijas iedzīvotāju masveida izvešanas.

16. tabula

NKVD 36. s. p. cīņu rezultāti pret nacionālajiem partizāniem
1945.—1946. gadā¹

Nr. p.k.	1.s.b. Valmieras, Cēsu, Kuldīgas, Talsu, Vents- pils apr.	2.s.b. Rīgas, Bauskas, Jelgavas apr.	3 s. b. Valkas, Valmieras, Cēsu apr.	Kopā
1. Krituši partizāni	44	15	23	82
2. Sagūstīti partizāni	59	10	87	156
3. Arestēti partizānu atbalstītāji	359	80	539	978
4. Arestēti dzimtenes nodevēji	14	—	—	14
5. Krituši sarkanarmieši	6	2	11	19

1 LLeMA, 12. f., 39.1., 3. lp.

6. Ievainoti				
sarkanarmieši	12	6	3	21
7. Atņemti balsta				
ložmetēji	—	—	4	4
8. Rokas ložmetēji	20	1	20	41
9. Automāti	62	21	47	130
10. Šautenes	74	22	109	205
11. Pistoles	50	10	50	110
12. Rokas granātas	81	16	239	336
13. Patronas	26 553	6807	52 509	85 869

16. tabulā redzam, ka 36. strēlnieku pulka kauju rezultātā no ierindas izsisti 238 partizāni, 992 atbalstītāji, krituši 19 un ievainots 21 sarkanarmietis. Ja dati par kritušajiem partizāniem var būt pārspilēti, tad dati par kritušajiem sarkanarmiešiem šķiet patiesi.

1947. gadā cīņās pret nacionālajiem partizāniem sevišķi laba bijusi 1. rota komandiera Golovkina vadībā. Tā likvidējusi trīs «bandas», nošāvusi 33 «banditus», sagūstījusi 21. Rota arestējusi 154 «bandu izpaligus». Kaujās rota nav cietusi zaudējumus. Taču kopējie rezultāti, kā redzam 17. tabulā, nebija tik spīdoši.

17. tabula

**NKVD 36. s. p. cīņu rezultāti pret nacionālajiem partizāniem
1947. gadā¹**

Nr. p.k.	1.s.b. Kuldīgas, Talsu un Ventpils apriņķos	2.s.b.+ spec- nodaļa	3.s.b. Valmieras, Cēsu, Valkas, Jelgavas, Viļakas apr.	Kopā
1. Likvidētas vienības	4	—	2	6
2. Krituši partizāni	52	6	15	73
3. Arestēti partizāni	56	13	27	96

¹ Turpat, 4.—5. lp.

4. Arestēti partizānu atbalstītāji	369	49	171	589
5. Krituši sarkanarmieši	4	2	1	7
6. Ievainoti sarkanarmieši	7	—	5	12
7. Atņemti rokas ložmetēji	29	3	4	36
8. Automāti	69	7	21	97
9. Šautenes	39	6	21	66
10. Pistoles	82	4	20	106
11. Granātas	165	28	78	271
12. Patronas	22 245	1667	6456	30 368

Pulka hronikā atzīmēti arī daži pašu zaudējumi.

1947. gada 14. aprīlī Ilūkstes apriņķī krita apriņķa MVD nodaļas operpilnvarotais vecākais leitnants Sokolovs un tika ievainots icirkņa pilnvarotais Laurēns. 1948. gada 6. decembra kaujā pret partizāniem krita jaunākais leitnants Meļkovs.¹

18. tabula

**NKVD 36. s. p. cīņu rezultāti
pret nacionālajiem partizāniem 1948. gadā²**

Nr.p.k.	Skaitis
1. Likvidētas partizānu vienības	6
2. Krituši partizāni	35
3. Sagūstīti partizāni	90
4. Arestēti partizānu atbalstītāji	500
5. Krituši sarkanarmieši	1
6. Ievainoti sarkanarmieši	5
7. Atņemti balsta ložmetēji	2
8. Rokas ložmetēji	7
9. Automāti	46

1 Перечень... — ЛиЕМА, 12. ф., 38.л., 32., 37. лр.

2 Турпат, 39.л., 5. лр.

10. Šautenes	35
11. Pistoles	49
12. Rokas granātas	44
13. Patronas	14 555

Arī 1948. gadā par labāko atzīta 1. rota B. Golovina vadībā. Rota likvidējusi 26 «bandītus» un arestējusi 127 nacionālās pagrides dalībniekus. 1948. gada 19. februārī rotas kaujā pie Cēsīm pret Strazda partizānu vienību krituši 3, bet ievainots viens partizāns. Sarkanarmietis V. Sisojevs bijis pielidis pie bunkura un sviedis iekšā bunkurā rokas granātas, taču partizāni viņu uzspridzinājuši ar mīnu.

Kā redzams no ierakstiem operāciju un virsnieku komandējumu reģistrācijas grāmatā, virsnieki un karavīri nosūtīti operācijās ar divīzijas komandiera mutisku rīkojumu, bet pavēles uzrakstītas vēlāk. Pulks sevišķus panākumus guvis partizānu atbalstītāju apkarošanā — katru gadu arestējot ap 500 cilvēkus, t. i., ņemot ķīlniekus.

Viena no 36. strēlnieku pulka cīņas metodēm bija slēpņu organizēšana un nacionālo partizānu apšaušana no slēpņiem. No slēpņiem nošāva visus partizānus bez brīdinājuma, ja tie gāja apbruņoti.

19. tabula

36. s. p. 1., 2. un 3. s. r. 1947. gadā organizētie slēpņi
(slēpņu skaits/karavīru skaits)¹

Mēnesis	1.s.r.	2.s.r.	3.s.r.
Janvāris	—	—	—
Februāris	—	—	—
Marts	—	2/55	—
Aprīlis	2/41	3/60	—
Maijs	8/153	20/305	13/207
Jūnijs	—	18/376	—
Jūlijs	2/40	—	—
Augusts	—	—	5/114
Septembris	3/30	10/109	10/72

1 Turpat, 35.l., 261. un nāk. lp.

Oktobris	3/24	7/105	1/15
Novembris	4/43	7/88	—
Decembris	—	10/50	—

Kā redzams 19. tabulā, ziemā slēpņi gandrīz nav iekārtoti, arī vasarā to ir relatīvi mazāk. Vislielākais slēpņu skaits bijis aprīlī—jūnijā un septembrī—novembrī. Datu par slēpņos kritušajiem nav, jo tie uzrādīti rotu operācijās, kuras grūti salīdzināt ar šo slēpņu statistiku. Taču jāsecina, ka 36. s. p. 1. bataljons, kas kopš 1945. gada 20. aprīļa bija izvietots Valmierā, pret partizāniem 1947. gadā cīnījās galvenokārt ar slēpņu palīdzību, t. i., partizānus apšāva no slēpņiem.

MGB IeK pulkus regulāri pārbaudīja speciālas MGB komisijas. Tā 36. strēlnieku pulku 1949. gadā no 16. līdz 23. novembrim pārbaudīja PSRS IeK GP (ГВВБ) komisija un tā darbu atzina par labu. Toreizējā terminoloģijā tas bija iespējamais augstākais novērtējums.

Analizējot 36. pulka operācijas pret nacionālajiem partizāniem 1944.—1951. gadā (vairākos gadījumos dokumentā nav minēts, pret ko šī operācija vērstā), redzam, ka 15 operācijās pret konkrētām vienībām sarkanarmiešu skaits bijis no 60 līdz 410 cilvēku. 1948. gadā no 9. maija līdz 5. jūnijam operācijā piedalījās 810 sarkanarmiešu. Gadā parasti pulks organizēja tikai dažas šādas pulka operācijas sadarbībā ar 8. robežapsardzības pulku (1951.). Datu par šo operāciju rezultātiem mūsu rīcībā nav, ja atskaita dažus skaitļus (krituši 18, 55 vai vairāk «bandītu»). Taču visumā dati šķiet maz ticami. Tā 1946. gadā operācijā pret Graudiņa vienību kritis viens partizāns, bet 173 sarkanarmiešu operācija majora Gaidamaka vadībā beigusies vispār bez rezultātiem.

Vairākos gadījumos 36. pulks centies bloķēt Latvijas teritoriju no Lietuvas partizānu iekļūšanas, jo Lietuvā notika plašas pretpartizānu vai citas operācijas. Tā 1948. gadā no 13. līdz 20. janvārim pulka 165 karavīri mēģinājuši segt Jelgavas apriņķi.

Taču 36. pulks veicis vēl citas kopējās operācijas. Viens no šādiem uzdevumiem bija vēlēšanu norises nodrošināšana (1948. gadā 12.—20. janvārī, 1950. gada 1.—13. martā, 1951. gada 10.—19. februārī).

Otra raksturīga 36. pulka iezīme joprojām bija t. s. operatīvā darbība. Pieredzējušu čekistu virsnieku (parasti vairāku) vadībā rota vai bataljons aplenca un kratīja zemniekus un pilsētīņu iedzīvotājus, meklējot nacionālos partizānus un viņu atbalstītājus, pārbaudot dokumentus, mājas un to apkārtni.

NKVD 36. s. p. operatīvā darbība 1945.—1953. gadā
(gadi un operāciju skaits)¹

1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	Kopā
4	9	12	3	14	37	28	32	1	140

20. tabulā redzam, ka laikā no 1945. līdz 1953. gadam veikti 140 šādi operatīvie pasākumi. Pie tam raksturīgi, ka to skaits palielinājies, sākot ar 1949. gadu, kad daudziem Latvijas iedzīvotājiem izdevās izvairīties no 1949. gada 25. marta masveida izvešanām un tie dzīvoja vai nu nelegāli, vai aizgāja partizānos, pat organizējot jaunas vienības.

Plaši operatīvajā darbā karavīri piedalījušies jau 1948. gada vasarā un rudenī, piepalīdzot aprinķu MVD nodaļām. Organizētas 4 atsevišķās kaujas grupas (ОБГ), no 10 līdz 54 sarkanarmiešiem katrā, kuras veikušas nacionālo partizānu tvarstīšanu un atbalstītāju uzskaiti izvešanai. 1950. gada ziemā plaši organizētas karavīru grupas pa 7—15 cilvēkiem, kuri meklējuši noslēptus ieročus. Taču šīs «ieroču meklēšanas» operācijas patiesībā bija sarkanarmiešu piedalīšanās partizānu tvarstīšanā.

NKVD pulku virsnieku komandējumu reģistrācijas grāmatas liecina par virsnieku un seržantu daudzkārtēju atrašanos ārpus vienības dislokācijas vietas. Tā 36. s. p. vecākais leitnants N. Antonovs laikā no 1951. gada 15. februāra līdz 1956. gada 25. maijam, izpildot kaujas pavēles, bijis 26 komandējumos dažādās Latvijas vietās. Apakšpulkvedis V. Baranovs no 1951. gada 7. februāra līdz 1956. gada 15. maijam pabijis 29 komandējumos.² Kapteinis A. Sokolovs 1953.—1956. gadā bijis komandējumos 15 reizes, bet majors A. Stepanovs 1951.—1954. gadā — 26 reizes.³ Līdzīgi rīkojušies arī pārējie virsnieki un seržanti, izņemot štāba prickšniekus, vienību komandierus u. c., kuri vairāk pieturējušies pie dislokācijas vietas.

Protams, iekšējā karaspēka taktikas pētīšana neietilpst šī darba

¹ Turpat, 255.—258. lр.

² Альфавитный журнал оперативных командировок за 1945—1951 гг. — Ле-МА, 12. ф., 33.1., 6., 10. лр.

³ Turpat, 118.—119. лр.

uzdevumos. Taču, pētot šo un citas operatīvo komandējumu reģistrācijas grāmatas, redzam, ka vairāk par 3—4 dienām vienība nav atradusies vienā vietā. Parastais komandējuma ilgums ir viena diena. Tas neļāva partizāniem uzzināt karaspēka dislokāciju un NKVD karaspēkam nonākt kontaktā ar vietējiem iedzīvotājiem, taču neļāva arī kaut cik iepazīt kādu no Latvijas apvidiem.

Otrkārt, NKVD karaspēks no lielām kopējām operācijām arvien vairāk pārgājis uz mazāku vienību (taču ne mazāk kā 50 cilvēku) kaujām un t. s. operatīvi čekistisko darbu, pārmeklējot zemnieku sētas, t. i., pārejojot uz partizānu kara taktiku.

Treškārt, arvien vairāk līdz ar gadiem novērojama specvienību aktivitātes palielināšanās.

c) PSRS NKVD IeK 24. Prutas ar Bogdana Hmeļņicka ordeni apbalvotais strēlnieku pulks

Ģenerāļa I. Serova inspekcija 1946. gada sākumā parādīja, ka nacionālos partizānus ar esošajiem NKVD un iznīcinātāju spēkiem uzvarēt nevarēs. Tāpēc 1946. gada novembrī uz PSRS VDM Galvenās iekšējās karaspēka pārvaldes pavēli (ГУ ВВ МГБ СССР) Latvijā papildus ieradās viss VDM Iekšējā karaspēka 24. strēlnieku pulks pulkveža Stepana Kapustina vadībā (atsevišķas daļas karoja jau 1944. gadā). Par pulka komandieri S. Kapustins bija iecelts 1946. gada 1. novembrī. Pulkā bija trīs bataljoni. Pirmajā bataljonā bija 1., 2., un 3. rota, kā arī speciāla vienība. Otrajā bataljonā ietilpa 2., 7., 8., 9. rota un ložmetējnieku vads. Trešajā bataljonā ietilpa 3. rota, sakaru vads, autorota, pulka skola, kā arī speciālā nodaļa.¹ Pulka štābs novietojās Talsos, kur atradās pulka komandieris S. Kapustins un 1. rota, kā arī 1. bataljona speciālo uzdevumu vienība. Sabilē izvietojās 2. rota (komandieris Šablaks), Tukumā — 3. rota (komandieris Zaprudņeckis), Kuldīgā — 4. rota (komandieris Agatovs), Aizputē — 5. rota (komandieris Pihterevs), Kandavā — 6. rota (komandieris Kudrašovs). 7. rota mitinājās Ugālē (komandieris Raskins). 8. rota bija Zlēkās (komandieris Vorobjovs), 9. rota — Dundagā (komandieris Šulga).² Dislokācijas vietas bieži mainīja. Tā 1. bataljons sākotnēji operēja

1 Штатно-должностная книга 24 СП ВВ МГБ ССР. — ЛиМА, 12. ф., 28.1.

2 Участие по операциям 24 СП ВВ МГБ СССР с 1946—1949 включительно. — ЛиМА, 12. ф., 25.1.

kopā ar 3. bataljonu Valkas, Valmieras un Cēsu apriņķos, vēlāk, līdz 1947. gadam, cīnījās pret partizāniem Kuldīgas, Talsu un Ventspils rajonos, bet 1948. gadā atradās Rēzeknē. 2. bataljons kopš 1945.—1946. gada atradās Rīgā un cīnījās pret partizāniem Rīgas, Bauskas un Jelgavas apriņķos, bet 1947.—1948. gadā bija Lietuvā Kretingas apriņķī un Baltkrievijā Katīņas pilsētā. Šajā laikā cīņu pret partizāniem Jelgavas apriņķī veica 3. bataljons. 1947. gada 22. decembrī viss pulks veica pretpartizānu operācijas kopā ar 36. strēlnieku pulku visā Austrumlatvijā, ieskaitot Gulbenes, Jēkabpils un Ilūkstes apriņķus.

24. strēlnieku pulks darbojās ne tikai Kurzemē, bet arī Vidzemē un Latgalē. 2. rota pret nacionālajiem partizāniem cīnījās Viļakā, Alūksnē, Lejasciemā, Madonā, 3. rota — Gulbenē, 4. rota — Viļakā, 6. rota — Balvos, 8. rota — Jēkabpilī, 9. rota — Rēzeknē. Spriežot pēc virsnieku dienesta gaitu aprakstiem, rotas atradās nepārtrauktā kustībā, ik pēc pāris dienām mainot savu atrašanās vietu. Tā pats pulka komandieris S. Kapustins bijis Gulbenes, Viļakas, Dvinskas (*sic!*), Jēkabpils, Smiltenes, Neretas apriņķos un Lietuvā. Kā atzīmēts dienesta aprakstā 1950. gada janvārī—martā, pulkvedis pat piedalījies kaujās pret partizāniem. 1950. gada 25. februārī kaujā krita pulka komandiera adjutants vecākais leitnants M. Kalašņikovs.¹

24. strēlnieku pulks organizējās arī lielās operācijas. Tāda 1946. gada decembrī ar 250 karavīru piedalīšanos notika Ārlavas pagastā. Taču partizānu karā efektīvākas bija nelielās operācijas, kuras dažādos Latvijas apriņķos notika ik dienas. Šīs nelielās operācijas iedalāmas sešās grupās. Pirmā bija izlūkošanas aizsprosta grupas (ППГ — разведывательно-предупредительные группы). Tās bija līdz vadam (30 cilvēku) lielas vienības, kuras rota organizēja no dažām līdz pāris desmitiem mēnesī. Otrais operāciju veids bija t. s. atsevišķās kaujas grupas (отдельные военные группы — ОБГ), kurās ietilpa no vienas līdz divām nodaļām (8—20 cilvēki). Trešais operāciju veids bija slēpņi (засады), kuros piedalījās līdz 20—30 cilvēki. Ceturtais operāciju veids bija nelieli slēpņi (секреты), kuros parasti piedalījās līdz 10 cilvēku. Piektais operāciju veids bija t. s. aizklāji (заслоны), mēģinot noslēgt partizānu atkāpšanos. Sestais bija patruļas.² Par operāciju rezultātiem grūti spriest, kaut arī atskaitēs uzrādīts liels kritušo,

1 АЛФАВИТНАЯ КНИГА ОФИЦЕРСКОГО СОСТАВА 24 СП, УЧАСТВУЮЩЕГО В БОРЬБЕ С БАНДИТИЗМОМ В ЛАТВИЙСКОЙ ССР. — ЛЕМА, 12. f., 26.l., 106. лр.

2 ЛЕМА, 12. f., 28.l., 201. u. c. лр.

aizturēto partizānu un viņu atbalstītāju skaits. Nereti norādīts, ka operācija beigusies bez sekmēm. Operāciju rezultātu kopsavilkumu neizdevās iegūt, bet tie norādīti pa rotām, pie kam tos grūti savilkt kopā un vēl grūtāk tiem ticēt, jo atskaitēs pasākumi vairākkārtīgi pārspilēti.

Izpildot 5. divīzijas 1947. gada 22. decembra pavēli Nr. 002, 24. pulks veica trīs galvenās «pasākumu grupas». Pirmkārt, «par godu vēlēšanām» pulks pastiprināja cīņu pret «bandītismu» Alūksnes, Viļakas, Gulbenes, Rēzeknes, Jēkabpils, Krāslavas un Ilūkstes apriņķos. Krāslavas rajonā, kā rakstīts pulka atskaitē, likvidēta nelegāla jauniešu nacionālistu grupa «Vētra», kura sastāvēja no vecāko klašu skolēniem un izplatīja partizānu vienības «Poņatovskis» proklamācijas, kā arī izsūtīja draudu vēstules padomju un partijas darbiniekiem. Uzbrukuma rezultātā krituši 4, bet sagūstīti 7 partizāni, 32 viņu atbalstītāji un 11 nacionālās pagrīdes locekļi.

Otrā «pasākumu grupa» bija 35 operatīvo grupu izveidošana ar 302 karavīriem, kura blakus iznīcinātājiem apsargāja vēlēšanu iecirkņus pret partizāniem (21. tabula).

21. tabula

MGB IeK 24. s. p. 1947. gada decembrī apsargātie vēlēšanu iecirkņi Latvijas PSR

Nr. p.k.	Apriņķis	Vēlēšanu iecirkņu skaits
1.	Madonas	10
2.	Gulbenes	4
3.	Rēzeknes	6
4.	Ilūkstes	7
5.	Krāslavas	8

Trešā pasākumu grupa bija 20 garnizonu izvietošana pulka «operatīvajā aprūpē» esošajos apriņķos (22. tabula).

MGB IeK 24. s. p. 1. un 3. s. b. garnizoni 1947. gada decembra
vēlēšanu laikā¹

Nr. p.k.	Vieta	Karavīri	Nr. p.k.	Vieta	Karavīri
1.	Madona	39	11.	Rēzekne	11
2.	Ļaudona	11	12.	Dvinska	19
				(acīmredzot Daugavpils)	
3.	Viļāni	10	13.	Višķi	8
4.	Rugāji	10	14.	Vārkava	11
5.	Bērzpils	10	15.	Bikava	11
6.	Liepna	10	16.	Bukava	11
7.	Balvi	10	17.	Viļaka	19
8.	Šķilbēni	10	18.	Jēkabpils	20
9.	Gulbene	50	19.	Rubeņi	20
10.	Alūksne	25	20.	Krāslava	14

22. tabulā redzam, ka partizānu visvairāk apdraudētajos apriņķu centros — Madonā, Gulbenē, Alūksnē, Jēkabpilī — novietoja pa vadam vai diviem vadiem karavīru, bet pagastu centros — pa karavīru nodaļai. Pagastu partijas organizāciju sekretāri pēc vēlēšanām pateikušies karavīriem par «brālīgo palīdzību».

MGB IeK 24. strēlnieku pulks 1948. gadā apsargāja arī «vispasaules darbaļaužu cīņas spēku skates dienas» — 1. maija — mierīgu norisi. Šinī nolūkā karaspēks 25 pilsētās un apdzīvotās vietās izvietojis 25 operatīvās grupas (Daugavpilī — 25, Jēkabpilī — 20, Rēzeknē — 30 utt. karavīrus).

1948. gadā Lietuvā pret nacionālajiem partizāniem, kā minēts, cīnījās PSRS MGB IeK 4. divīzija ar 25., 137. un 353. strēlnieku pulkiem, bet Latvijā MGB IeK 5. divīzija. Taču abas divīzijas izpalīdzēja viena otrai kaujās, it sevišķi pierobežas zonā. Tā Lietuvā 1948. gadā darbojās 24. pulka 2. bataljons. Otrkārt, divīzijas savstarpēji palīdzēja cilvēku masveidīgā izvešanā. Tā 24. pulka 2. bataljons 1948. gada laikā no 20. līdz 22. maijam piedalījās Lietuvā «bandītu ģimeņu» izvešanā. Šajā

1 Turpat, 39.l., 3.—4. lp.

laikā pulka karavīri arestējuši 657 ģimenes (kopā 2358 cilvēkus) un «nodevuši» stacijās.¹

Izpildot LPSR MGB ministra vietnieka pulkveža Salomatova pavēli, 1948. gada oktobrī notika Viļakas un Ludzas apriņķu partizānu atbalstītāju arestēšana un izvešana. Kā rakstīts 24. s. p. izziņā, pulka četras rotas karavīru līdz ar 8 automašīnām laikā no 1948. gada 17. līdz 18. oktobrim bija aizņemtas «bandu atbalstītāju» izolēšanā Viļakas apriņķa Rugāju, Bērzpils, Tilžas, Baltinavas, Šķilbēnu pagastos un Ludzas apriņķa Kārsavas pagastā, veicot vairākas operācijas. Kopā karavīri arestējuši 137 «bandu atbalstītājus» un nogādājuši Kārsavas stacijā. Izvešanu vadīja pats pulkvedis Solomatovs, bet karavīrus komandēja 1. bataljona komandieris majors Šumihins un pulka štāba priekšnieka palīgs vecākais leitnants Kloruhins. Iedzīvotāju izvešanas laikā karavīri atņēmuši 1 šauteni un 19 patronas.²

1948. gada 5. jūlijā 24. pulka štābā ieradās 5. divīzijas komandiera vietnieks gvardes pulkvedis Maiborods un informēja, ka, pēc aģentu ziņām, 1948. gada 6. jūlijā plkst. 12.00 Madonas apriņķī Tirzas kreisajā krastā 1 km uz ziemeļiem no Skelpuļu mājām notiks «bandu vadītāju apspriede». Tajā piedalīšoties ap 10—12 «bandu vadoņi». 24. pulka 1., 3. rota un 2. rotas specvienība 203 karavīru sastāvā pulka komandiera pulkveža Kapustina vadībā organizēja uzbrukumus šai apspriedei. Kaujā krita 6 partizāni, no tiem 4 partizānu vadītāji. Karavīri paņēma partizānu rakstāmmašīnu un saraksti. Kaujā viegli ticis ievainots seržants Volobujevs. Par «labu darbu» pēc kaujas PSRS MGB galvenā iekšējā karaspēka pārvalde apbalvojusi leitnantu Kļimovu ar 500 rubļiem. Seržanti Volobujevs un Sripičņičenko, ierindnieki Merkulovs, Zverevs un Širovs saņēmuši pa 200 rubļiem, bet jaunākais seržants Drozdovs un ierindnieks Kiseļevs — 150 rubļu katrs.³

Viļakas MGB nodaļai ticis ziņots, ka gar Bubencova mājām Viļakas apriņķī bieži ejot partizānu vienība «Krūms», lai sagādātu pārtiku ziemai. 1948. gada 19., 25. un 27. oktobrī 24. pulka karavīri organizēja pie šīm mājām slēpņus. 1947. gada 27. oktobrī gar mājām tiešām gājusi 5 cilvēku liela «Krūma» vienība. No slēpņa atklāta uguns, kā rezultātā krituši 4 partizāni, tajā skaitā arī pats «bandvadonis» Krūms. Par labu darbu leitnantam Smirnovam piešķirta 700 rubļu prēmija. Jaunākajam leitnantam Lohovam un seržantam Gamenijam uzdāvināti

1 Turpat, 12. lp.

2 Turpat, 20. lp.

3 Turpat, 17. lp.

pulksteņi. Ierindniekam Golčevam piešķirts 10 dienu ārkārtas atvaļinājums. Ierindniekiem Saħatmuratovam, Kaveļinam, Rominam, Zumenko izteikta pateicība.¹

1948. gadā MGB Prutas ar Bogdana Hmeļņicka ordeni apbalvotā pulka «operatīvajā apkalpošanā» atradās Alūksnes, Viļakas, Gulbenes, Madonas, Viļānu, Rēzeknes, Ludzas, Krāslavas, Daugavpils, Jēkabpils un Ilūkstes apriņķi. 2. bataljons «apkalpoja» Lietuvas teritoriju.

Pēc MGB datiem, pulka operāciju rajonā darbojušās 34 partizānu grupas ar 201 partizānu. Tās izdarījušas 27 terora aktus un aplaupījušas 34 valsts un kooperatīvās saimniecības.

23. tabula

PSRS MGB 24. strēlnieku pulka darbības rezultāti 1948. gadā.²

Nr. p.k.	Pasākums	Rezultāti
1.	Krituši partizāni	493
2.	Arestēti partizānu atbalstītāji	349
3.	Arestēti nacionālās pagrīdes dalībnieki	62
4.	Ārzemju aģenti	11
	Kopā:	975

Sevišķi spēcīga partizānu kustība 1948. gada pavasarī bija novērota Ilūkstes apriņķī. Ilūkstes AK sekretārs Bazilovs 1948. gada 24. maijā pilnīgi slepenī (Nr. 12-ss) rakstīja J. Kalnbērziņam: «Sakarā ar bandu darbības pastiprināšanos (усилением бандпроявлений) lūdzu sniegt steidzamu palīdzību un piešķirt karaspēka rotu apriņķim, jo tikai ar iznīcinātāju spēkiem sekmīgu cīņu un bandgrupu likvidēšanu mēs nespēsīm īstenot».³

Pēc partizānu grupu sakāves parasti sākās dzīvu palikušo partizānu vajāšana, sevišķi, ja nebija paredzama sastapšanās ar citiem partizāniem.

¹ Turpat, 21. lp.

² LLeMA, 12. f., 39.l., 1. lp. Tajā skaitā 94 partizāni bija krituši, 182 sagūstīti, 115 atbalstītāji un 30 pagrīdes nacionālisti arestēti Lietuvā. To bija veicis 24. s. p. 2. s. b.

³ LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 11. apr., 68.l., 8. lp.

24. strēlnieku pulka izziņā minēti arī daži sarkanarmiešu «varoņdarbi». Tā 1948. gada 13. novembrī 8. rotas izlūkošanas aizsprosta grupa 15 cilvēku sastāvā rotas komandiera kapteiņa Uzenduka vadībā Panoru rajonā Lietuvā organizējusi mežu «ķemmēšanu» un viensētu pārbaudi. Grupa sastapusi divus partizānus, no kuriem viens kaujā kritis, bet otrs atkāpies. Trīs sarkanarmieši — suņu dienesta komandieris seržants Čepuļenko, leitnants Gaičenijs un jefreitors Semjonovs — sekojuši partizānam pa pēdām 20 km, līdz seržantam Čepuļenko izdevies partizānu nošaut. Par varonību seržantam Čepuļenko piešķirta 75 rubļu prēmija, bet leitnantam Gaičenijam un jefreitoram Semjonovam izteikta pateicība.¹

1950. gada 8. septembrī Smiltenes rajona «Kārļa» grupas partizānus sarkanarmieši vajājuši 8 km, pie kam krituši arī trīs partizāni. Arī Gulbenes rajonā 1950. gadā partizāni vajāti 8 kilometrus.²

24. tabulā redzam, ka, sagaidot Oktobra revolūcijas 31. gadadienu, 24. pulks savas «apkalpošanas rajonos» Austrumlatvijā bija kaujas stāvoklī un gatavs stāties preti nacionālajiem partizāniem vai nacionālistiskās pagrīdes «izlēcieniem» 400 karavīru un virsnieku sastāvā.

1949. gadā 165 karavīru vienība Kalsnavas mežā aplenca «Praulīņa» partizānu vienības bunkuru, kurš bija piemērots riņķveida aizsardzībai. Izlūkošanas grupa atklāja uguni no 12—15 metru attāluma. Kaujā krita visi partizāni, bet no karavīriem ievainoja divus — ierindnieku Nurgalijevu un ierindnieku Zvegincevu.³

24. tabula.

**PSRS MGB IeK 24. s. p. apsardzība 1948. gadā Lielās Oktobra
sociālistiskās revolūcijas 31. gadadienā pulka «aprūpes zonā»
4.—10. novembrī⁴**

Nr. p.k.	24.s.p. 1.s.b. Valmiera	Karavīri	Nr. p.k.	24.s.p. 3.s.b. Rēzekne	Karavīri
1.	Liezere	11	1.	Krāslava	17
2.	Meirāni	11	2.	Rudzāti	15

1 LLeMA, 12. f., 39.1., 23. lp.

2 Turpat, 45., 47. lp.

3 Turpat, 28. lp.

4 Turpat, 22. lp.

3.	Odziena	10	3.	Subate	17
4.	Tirza	10	4.	Abserdi	15
5.	Lubāna	15	5.	Slotas	12
6.	Tilža	20	6.	Bikava	15
7.	Rugāji	12	7.	Malta	15
8.	Alūksne	25			
	Kopā:	114		Kopā:	106
	Rezervē:			Rezervē:	
9.	Madonā	60	8.	Daugavpilī	40
10.	Gulbenē	10	9.	Jēkabpilī	15
11.	Viļakā	30	10.	Rēzeknē	25
	Pavisam kopā:	214		Pavisam kopā:	186

1948. gada 25. februārī 24. pulks ar 550 karavīriem organizēja vienu no pēdējiem lielākajiem uzbrukumiem nacionālajiem partizāniem. Pulka komandiera pulkveža Kapustina vadībā Aknīstes rajonā mežā pulks aplenca «Indāna—Grāvensona» vienību, kurā bija 12 partizāni. Tātad pārspēks bija 45-kārtīgs. Vispirms mežā gāja t. s. meklēšanas grupa. Pēc tam uzbrukumā devās pārējie. Šajā kaujā tika ievainoti 7 sarkanarmieši, bet krita 12 partizāni un tika ievainots viens. Uz jautājumu, kāpēc krituši tik daudz partizānu, gūstā saņemtais atbildēja, ka partizāni gribējuši izlauzties un cīnījušies, kā rakstīts pulka vēsturē, ar «nāvei nolemto varonību» (отчаянностью обреченных). Pašu komandieri Grāvensonu nošāvis 2. rotas ierindnieks N. Teļikovs un ierindnieks G. Fedovs.¹

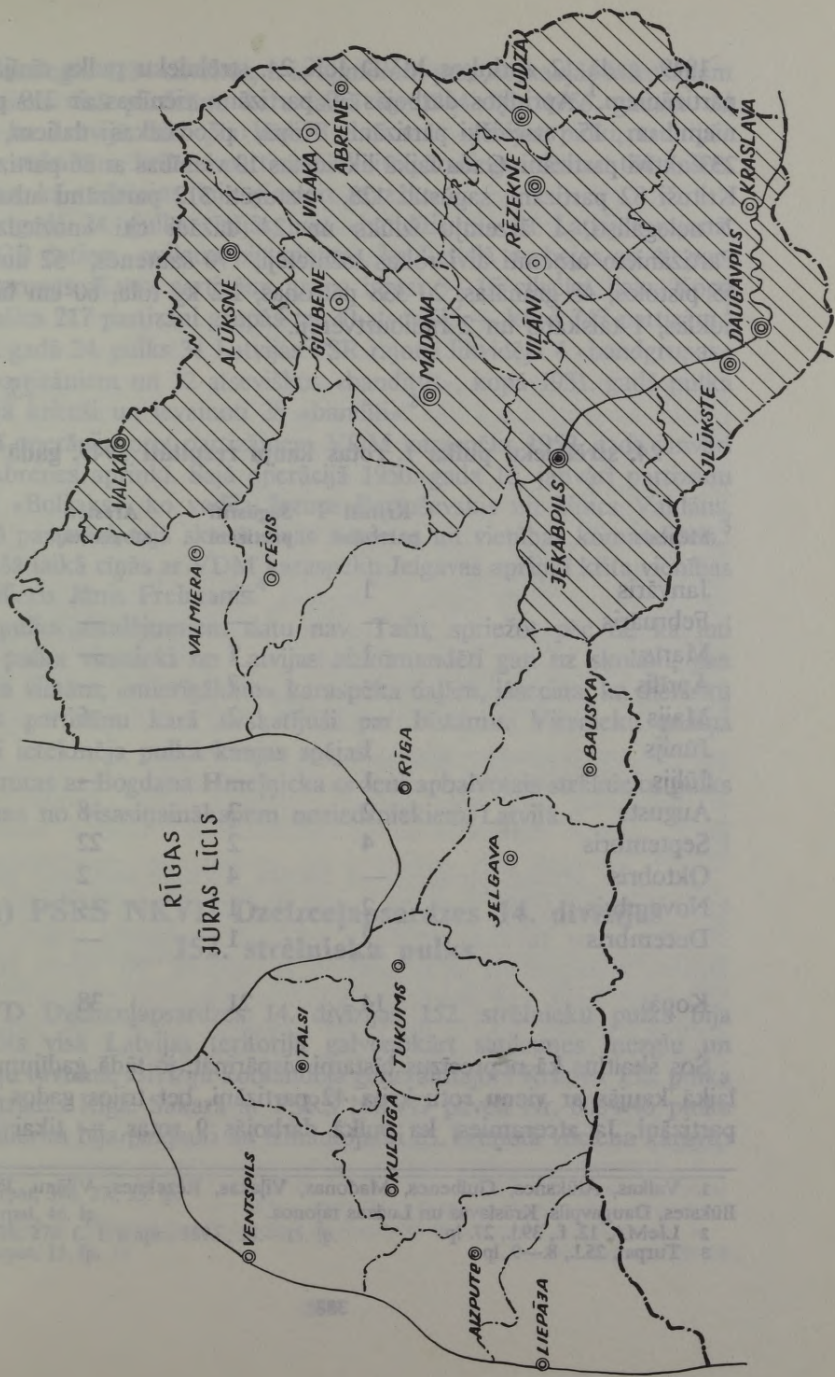
Izpildot PSRS MGB IeK 5. strēlnieku divīzijas komandiera ģenerāļa P. Ļeontjeva mutisku rīkojumu, laikā no 1949. gada 16. līdz 28. martam Prutas ar Bogdana Hmeļņicka ordeni apbalvotais 24. strēlnieku pulks veica «speciālu uzdevumu speckontingenta izvešanai» sešos Latvijas apriņķos. Šajā darbā piedalījās 1509 pulka virsnieki un karavīri.² Vēlāk šīs divīzijas komandiera mutiskā pavēle tika noformēta rakstiski.³

¹ Turpat, 37.—38. lp.

² Выписка из 2-го разряда исторического формуляра...— ЛиМА, 12. ф., 39.1., 27. lp.

³ 24. s. p. štāba pavēle Nr. 002 1949. gada 27. maijā; Nr. 003 1949. gada 9. jūnijā; Nr. 004 1949. gada 11. jūnijā; Nr. 005 1949. gada 18. jūnijā; Nr. 006 1949. gada 3. jūlijā.

*PSRS (HKVD) MGB Jekšējā karaspēka 24. strēlnieku pulka
iedzīvotāju izvešanu nodrošināšana 1949. gada 26. martā*

1949. gadā 12 aprīņķos MVD IeK 24. strēlnieku pulks cīņjās pret partizāņiem.¹ Aprīņķos darbojās 30 partizāņu vienības ar 219 partizāņiem un 15 atsevišķi partizāņi. Kopā, pēc čekas datiem, bijuši 233 aktīvi partizāņi. Gada laikā likvidētas 13 vienības ar 86 partizāņiem. Krituši 82 partizāņi, sagūstīti 128, aizturēti 312 partizāņu atbalstītāji, 2 nelegālisti, 1 ārzemju izlūks un 24 dažādi citi «noziedznieki». Partizāņiem atņēmti divi rokas ložmetēji, 70 šautenes, 52 automāti, 65 pistoles, 48 granātas, 20 338 patronas, 1,2 kg tola, 60 cm bikforda auklas, 1 tālskatis un 2 radiouztvērēji.²

25. tabula

24. strēlnieku pulka 1. rotas kauju rezultāti 1949. gadā³

Mēnesis	Krituši partizāņi	Sagūstīti partizāņi	Arestēti atbalstītāji	Kopā
Janvāris	1	—	—	1
Februāris	—	—	—	—
Marts	1	1	—	2
Aprīlis	—	7	—	7
Maijs	—	2	6	8
Jūnijs	1	—	—	1
Jūlijs	1	—	—	1
Augusts	2	3	8	13
Septembris	4	2	22	28
Oktobris	—	4	2	6
Novembris	2	1	—	3
Decembris	2	1	—	3
Kopā:	14	21	38	73

Šos skaitļus kā neprecīzus bīstami vispārināt, jo tādā gadījumā gada laikā kaujās ar vienu rotu krita 42 partizāņi, bet trijos gados — 126 partizāņi. Ja atceramies, ka pulkā darbojās 9 rotas, — tikai kritušo

1 Valkas, Alūksnes, Gulbenes, Madonas, Viļakas, Rēzeknes, Viļānu, Jēkabpils, Ilūkstes, Daugavpils, Krāslavas un Ludzas rajonos.

2 LLeMA, 12. f., 39.l., 27. lp.

3 Turpat, 25.l., 8.—9. lp.

skaitis sasniegtu 1134 cilvēkus, t. i., apmēram pusi no kaujās kritušajiem partizāniem visā partizānu kara laikā no 1944. līdz 1956. gadam. Ja ievēro, ka Latvijā darbojās kādi 8 Sarkanās armijas pulki, tad, pēc armijas atskaitēm, kritušo partizānu skaits pārsniegtu desmit tūkstošus. Taču tas, kā redzēsīm, bija piecreiz mazāks.

1950. gadā 24. pulks cīnījās pret «bandītismu» 31 Latvijas rajonā. Pēc MGB datiem, pulkam bija zināms, ka Latvijā darbojas ap 40 partizānu grupas. Katra partizānu grupa bijusi 3—15 cilvēku liela. Kopā darbojušies 217 partizāni grupās un 30 atsevišķi — kopā 247 partizāni.¹

1951. gadā 24. pulks 31 Latvijas PSR rajonā likvidēja 4 «bandgrupas» ar 16 partizāniem un 12 atsevišķus «bandītus», kopā 1951. gadā pulka teritorijā krituši un ievainoti 28 «bandīti».²

Plašu operāciju pret partizāniem VDM karaspēks 1950. gada janvārī veica Abrenes apriņķī. Šajā operācijā 1950. gada 16. janvārī partizānu vienībā «Bolšaks», ko vadīja Jezups Bartuševiskis un Vincs Vāklāns, krita 13 partizāni, tajā skaitā divas sievietes un vienības komandieris.³ Tajā pašā laikā cīnās ar VDM karaspēku Jelgavas apriņķī krita vienības komandieris Jānis Freimanis.⁴

Par pulka zaudējumiem datu nav. Taču, spriežot pēc tā, ka ļoti daudzi pulka virsnieki no Latvijas aizkomandēti gan uz skolām, gan uz citām vietām, «mierīgākām» karaspēka daļām, jāsecina, ka dienestu Latvijas partizānu karā uzskatījuši par bīstamu. Virsnieku maiņa negatīvi ietekmēja pulka kaujas spējas.

24. Prutas ar Bogdana Hmeļņicka ordeni apbalvotais strēlnieku pulks bija viens no visasiņainākajiem noziedzniekiem Latvijā.

d) PSRS NKVD Dzelzceļapsardzes 14. divīzijas 152. strēlnieku pulks

NKVD Dzelzceļapsardzes 14. divīzijas 152. strēlnieku pulks bija izmantots visā Latvijas teritorijā galvenokārt satiksmes mezglu un dzelzceļu tuvumā. Divīziju komandēja ģenerālmajors Krilovs. 152. pulka štābs atradās Rīgā. Sakarā ar PSRS NKVD pavēli Nr. 0054-46 pulka komandierim bija pakļauti un izmantojami 23. bruņotā vilciena karavīri

1 Turpat, 39.l. 27., 35. lp.

2 Turpat, 46. lp.

3 LVĀ, 270. f., 1. s apr., 589.l., 14.—15. lp.

4 Turpat, 15. lp.

un tehnika. Ar 1946. gada 19. februāra LPSR NKVD un NKVD karaspēka Dzelzceļapsardzības 14. divīzijas komandiera ģenerāļa Krilova pavēli Nr. 008 «Par operatīvo kaujas 152. pulka izmantošanu cīņā ar banditismu» šis pulks bija pakļauts LPSR NKVD un tieši pakļauts NKVD aprinķu un pilsētu nodaļām.¹ Pavēlei bija pievienots trīs lappuses garš «152. pulka apakšnodaļu saraksts, kas operatīvā ziņā pakļautas vietējiem NKVD orgāniem».²

Pulka štāba un LPSR NKVD tiešā pakļautībā Rīgā bija apmēram viena rota karavīru. Pulka 1. bataljona štābs bija izvietots Daugavpilī, kur atradās 65 karavīri. Pa 50 karavīru atradās Rēzeknē, Jēkabpilī. Pasiēnē bija 70 karavīru. Sikākas vienības (12—17 karavīru) bija Višķos, Līksnā, Lauberē u. c. Pulka 2. bataljona štābs ar 50 karavīriem izvietojās Jēkabpilī. Šī bataljona vienībās bija pa 15—25 karavīriem, tās atradās Pļaviņās, Viļakā, Ogrē, Neretā, Sēlpilī, Gostiņos u. c. Pulka 3. bataljona štābs bija Valmierā ar 71 karavīru. Pārējās vienības bija izvietotas Gulbenē (50), Cēsīs (28), Litenē (12 karavīru) utt. Pulka 4. bataljona štābs bija Rīgā. Bataljons bija izvietots Rīgā un Jelgavā. Pulka 5. bataljons bija izvietots Jelgavā, Kandavā, Aizputē, Tukumā u. c. Pulka 6. bataljons ar štābu Tukumā bija izvietots Ventspilī, Jelgavā, Kuldīgā u. c. Mūsu rīcībā nav pulka vēstures, taču pulka apakšvienības piedalījušās kaujās pret partizāniem gan atsevišķi, gan kopā ar citām karaspēku daļām un IB. Kā viena no pulka izcilākajām kaujām pret partizāniem ziņojumos minēta kauja pie Jersikas.

Ne tikai Padomju Savienība, bet arī sociālistiskā nometne, kā atzina L. Berija, runājot par VDK, pastāvēja, balstoties uz padomju karaspēku.³

Sarkanās armijas stratēģija un taktika Latvijas nacionālo partizānu karā jāpēti atsevišķi, taču jau tagad var teikt, ka tajā dominēja tādi stratēģijas un taktikas elementi kā noslēpumainība, kustīgums un ātrums, manevrēšana un negaidītība, spiegošana.⁴ No «lielās ķemmes» loka 1945. gadā, kad operācijās piedalījās desmitiem tūkstošu Sarkanās armijas karavīru, NKVD un VDM karaspēks jau ar 1946. gadu arvien vairāk pārgāja uz mazu vienību uzbrukumiem no visā Latvijā

1 Приказы МВД Латвийской ССР за 1946 год «Об оперативном боевом использовании 152 полка в борьбе с бандитизмом. — ЛиМА, 1. ф., 3. арх., 11.1., 5.—7. лр.

2 Перечень подразделений 152 полка подчиненных в оперативном отношении местным органам НКВД. — ЛиМА, 1. ф., 3. арх., 11.1., 7.—10. лр.

3 Эндрю Кр., *Гордиевский О.* КГБ 1992, с. 428.

4 Garthoft R. L. *How Russia Makes War. Soviet Military Doctrine.* London, 1954, p 83, 89, 166, 168, 258 a. o.

izvietotiem garnizoniem. Uzbrukumi notika pēc aprīņa NKVD aģentūras datiem un tika saskaņoti ar Rīgu.

6. LPSR NKVD (MGB) iznīcinātāju bataljoni (IB)

a) Organizācija un vadība

Iznīcinātāju bataljoni (IB) kā zemessardzes forma tika izveidoti palīgā NKVD Iekšējam karaspēkam pēc PSRS TKP 1941. gada 24. jūnija lēmuma un ar PSRS NKVD pavēli Nr. 0084,¹ galvenokārt PSRS rietumu apgabalos. IB apsargāja svarīgākās iestādes, militāros un tautsaimniecības objektus, cīnījās pret diversantu grupām, piedalījās aizsardzības kaujās. 1941. gada jūlijā PSRS bija 1755 IB ar 328 tūkstošiem cilvēku. Sarkanajai armijai atkāpjoties, 250 tūkstošus cilvēku IB iekļāva regulārās armijas rindās, bet ap 30 tūkstošus — partizānu cīņās.² Latvijā IB 1941. gadā nespēja organizēt, bet to funkcijas uzdeva veikt 1941. gada jūnijā izveidotajai strādnieku gvardei. IB Latvijā sāka veidot līdz ar Sarkanās armijas ienākšanu 1944. gada vidū.

Iznīcinātāju bataljonu veidošanu Latvijā noteica iekšpolitiskie apstākļi. Pirmkārt, nebija iespējams Latvijā cīņai pret nacionālajiem partizāniem organizēt desmitkārtīgu Sarkanās armijas pārsvaru. Cīņā pret nacionālajiem partizāniem, kā redzējām, tika iesaistīta NKVD Iekšējā karaspēka 5. speciālā divīzija, NKGB robežapsardzības pulki, konvoju pulki. Latvijā izmantoja šeit dislocēto armiju, bet Latvijas pierobežā — Lietuvā un Baltkrievijā izvietotās karaspēka daļas. Visas šīs okupācijas karaspēka daļas vāji orientējās Latvijas vidē un tām bija nepieciešami vietējos ceļus un pat taciņas, kā arī valodu zinoši cilvēki. Pretpartizānu kara taktika prasīja arī nelielu vietējo vienību izmantošanu. Svarīgu vietu iznīcinātāju bataljonu veidošanā ieņēma arī politiski apsvērumi — boļševiku šķiru cīņas teorija, nacionālo partizānu kā šķiras ienaidnieku iznīcināšana ar pašu latviešu «darbaļaužu» rokām. IB izpildīja LPSR valdības iekšējā karaspēka funkcijas.

¹ LVA, 1280. f., 205.l., 9. lp.

² LPE, 4. sēj., 381. lp.

Iznīcinātāju bataljonus NKVD sāka plānot jau 1944. gada sākumā. 1944. gada 11. maijā Latvijas PSR NKVD daļas priekšnieka vietnieks cīņai pret banditismu (OBB) drošības majors Bediks uzrakstīja pilnīgi slepenu NKVD direktīvu «Visiem Latvijas PSR NKVD pilsētu, rajonu nodaļu priekšniekiem un Latvijas PSR NKVD nodaļām», ar kuru drīkstēja iepazīstināt tikai nodaļu priekšniekus. 1944. gada 26. jūnijā to apstiprināja Latvijas PSR NKVD tautas komisārs, valsts drošības komisārs Augusts Eglītis. Pavēle ieguva Nr. 00/39. Ar šo pavēli tika uzdots gatavoties cīņām pret «vācu ielikteņiem», diversantiem, «šķiras ienaidniekiem». IB organizēšanā aktīvi iekļāvās LK(b)P CK.

Vēl Sarkanā armija Latvijā nebija iegājusi, kad LK(b)P CK pirmais sekretārs J. Kalnbērziņš un LPSR NKVD tautas komisārs Augusts Eglītis 1944. gada 13. jūlijā Maskavā izdeva pilnīgi slepenu pavēli Nr. 00/47 «Par iznīcinātāju bataljonu organizāciju». Šī pavēle tika adresēta «Visiem Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas pilsētu un apriņķu komiteju sekretāriem» un «Visiem Latvijas PSR NKVD pilsētu un apriņķu nodaļu priekšniekiem».¹ Tā uzdeva «Katrā apriņķī bez darba vietas atstāšanas izveidot iznīcinātāju bataljonu 100—200 cilvēku sastāvā»(1.§). «Iznīcinātāju bataljonu formēšanu veikt pirmā kārtā no komunistiem, komjauniešiem un padomju aktīva personām, kas spējīgas nest ieročus, kā arī no partizānu nodaļu dalībniekiem, pilsoņiem, kas atgriežas no PSRS austrumu rajoniem uz pastāvīgu dzīves vietu» (2.§). Pavēle ieteica ievērot, lai IB vīrieši nebūtu iesaukšanas gados, izmantot Lielā Tēvijas kara invalidus un jaunas sievietes (6.§). Par IB komandieriem nozīmēt apriņķu NKVD priekšniekus, bet vietniekus izvēlēties no LK(b)P apriņķu un pilsētu komiteju atbildīgajiem darbiniekiem (4.§). Pavēle noteica, ka IB tūlīt jābūt kaujas gatavībā un tam jāpiešķir transports (8.§). «Katrā bataljonā,» noteikts pavēlē, «organizēt dežurējošas grupas, pie tam ieviest tādu kārtību, lai ne mazāk kā bataljona viens vads nakts laikā atrastos kazarmās.» IB bija noteikts apbruņot ar trofeju ieročiem, kas savākti kaujas laukā vai atņemti iedzīvotājiem (9§). Pavēle, kā jau minēts, uzdeva IB komandieriem visās ieņemtās apdzīvotās vietās organizēt «iznīcinātāju bataljonu atbalsta grupas», izmantojot šim nolūkam ganus, mežsargus, dzelzceļa apgaitniekus, pastniekus, pionierus un skolniekus (10.§). Šīm iedzīvotāju kategorijām bija paredzēts kļūt par čekas ziņotājiem.

1 Дело с указаниями МВД Латвийской ССР за 1944—1945 гг. — LVA, 1280. f., 244.1., 1.—4. лр.

Pavēle neaizmirsā arī uzdot veikt IB audzināšanu «biedra Staļina 1941. gada 3. jūlija uzstāšanās garā» (12.§).

Pavēles pēdējā, 14. paragrāfā bija teikts: «LK(b)P apriņķu un pilsētu komiteju sekretāriem un Latvijas PSR NKVD apriņķu un pilsētu nodaļu (daļu) priekšniekiem 20 dienu laikā pēc ierašanās sava apriņķa teritorijā nobeigt iznīcinātāju bataljonu un to atbalsta grupu formēšanu, par ko paziņot LK(b)P CK kara nodaļai un Latvijas PSR NKVD.»¹ Par LPSR IB štāba priekšnieku tika iecelts majors Panovs. 1944. gada 14. jūlijā NKVD tautas komisārs A. Eglītis un IB štāba priekšnieks majors Panovs parakstīja pilnīgi slepenu direktīvu Nr. 001/48 «Visiem Latvijas PSR NKVD pilsētu un apriņķu nodaļu priekšniekiem», kurā uzdeva Latvijā gatavoties kaujām ar nacionālajiem partizāniem un sniedza operatīvus uzdevumus.² Tika uzdots organizēt mežu «ķemmēšanu» un iedzīvotāju kratišanu, noteikts, ka IB atbalsta grupām jābūt 10—15 cilvēku lielām. Sakarā ar to, ka sākumā varbūt nedarbosies sakari un nebūs pieejams transports, direktīva uzdeva «katrā grupā par sakarnieku nozīmēt fiziski izturīgu cilvēku no atbalsta grupas», kurš, pa nakti pārvarot lielus attālumus kājām, varētu paziņot NKVD apriņķa nodaļai par nacionālajiem partizāniem. Sakarā ar to, ka krievu parauga ieroču sākumā nebūs, A. Eglītis uzdeva (direktīva Nr. 1/076) savākt visās iespējamās vietās atstātos vācu ieročus.

Tā redzam, ka LK(b)P CK un Latvijas PSR NKVD 1944. gada vasarā ieradās Latvijā ar konkrētiem plāniem cīņai pret nacionālajiem partizāniem. Šo cīņu vadītu kompartija kopā ar NKVD. Tā balstītos uz uzticamiem iznīcinātāju bataljoniem, kuros darbotos arī operatīvie vadi, kuri vienmēr būtu kaujas gatavībā. NKVD darbu nodrošinātu IB «atbalsta grupas», kuras ziņotu par partizānu nodomiem un darbību. LK(b)P CK un Latvijas PSR NKVD pieņēmums, ka nacionālo partizānu cīņas sāksies tūlīt pēc Sarkanās armijas ierašanās Latvijā, izrādījās pareizs.

Balstoties uz PSRS NKVD pavēli Nr. 00/414 1941. gada 30. septembrī un pavēli Nr. 00/2264 1942. gada 14. oktobrī, Eglītim un Bedikam «cīņai pret bandītismu Latvijā» tika uzdots veikt divus galvenos uzdevumus — «organizēt aģentūras operāciju un izmeklēšanas darbu bandītu formējumu, atsevišķu bandītu, bandu atbalstītāju noskaidrošanai un likvidēšanai un bandu atbalstītāju izolēšanai», «vadīt un

1 LVA, 1280. f., 244.l., 6.—9. lp.

2 Turpat, 9.—14. lp.

kontrolēt NKVD orgānu darbu cīņā pret dezertieriem un tiem, kas izvairās no uzskaites un iesaukšanas Sarkanajā armijā un iekšlietu karaspēkā». Pavēle šī mērķa sasniegšanai uzdeva visiem apriņķu, pilsētu NKVD darbiniekiem sekot tūlīt aiz Sarkanās armijas un arestēt visus vācu pašpārvaldes darbiniekus, apriņķu un pagastu vecākos, pilsētu galvas, leģionārus, gestapo darbiniekus, Krievijas atbrīvošanas armijas karavīrus u. c.

«Līdz ar darbu apriņķa attīrīšanā no nemiernieku bandu un nodevēju elementa,» teikts pavēlē, «veikt aģentūras ziņotāju tīkla izveidošanu, organizējot to uz nemiernieku bandu formējumu grupu un atsevišķu bandītu izsekošanu» (6.§).

Lai atklātu partizānu organizāciju centrus, pavēle uzdeva «iegūt un vervēt maršruta aģentus» (7.§). Pavēles 9. paragrāfs uzdeva izlikt izlūkošanas un pārbaudes grupas (ПИИГ), veikt mežu tīrīšanas, bet 12. paragrāfs uzdeva savākt trofeju ieročus.¹ Jau pārejot Latvijas robežu, Latvijas PSR valdības apriņķu operatīvajās grupās, kā iepriekš minēts, bija daudz čekistu, kuri jau dažas stundas pēc vācu armijas atkāpšanās (piemēram, Abrenē) ieradās Latvijā apbruņoti ne tikai ar instrukcijām.

IB sākumā savus pienākumus pat no LK(b)P CK viedokļa pildīja slikti.

Kā redzam no LK(b)P CK kara daļas vadītāja pulkveža Krūmiņa ziņojuma LK(b)P CK biroja sēdē 1944. gada 17. oktobrī, Daugavpils un Ludzas apriņķu komitejas pietiekami nekontrolē IB darbu, nododot to vadību NKVD nodaļām. Tāpēc Krāslavas, Līvānu, Dagdas, Asūnes, Mērdzenes, Šķaunes pagastos IB «pārvērtušies par bruņotām cilvēku grupām, kas veic nelikumīgus arestus, kratīšanas un laupīšanas». Lai novērstu laupīšanas, LK(b)P CK uzdeva visām apriņķa komitejām un NKVD nodaļām 10 dienu laikā pārbaudīt IB personālo sastāvu, atstājot tajos tikai uzticamus cilvēkus. LPSR IB komandieris bija LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš, taču darbu veica vietnieks, IB štāba priekšnieks majors Panovs, tādēļ LK(b)P CK uzdeva NKVD IB štāba priekšniekam majoram Panovam piecu dienu laikā organizēt sūdzību izmeklēšanu un ieročus izsniegt tikai speciālu uzdevumu veikšanai. Mēneša laikā no visiem IB locekļiem pieņemt ieskaiti ieroču pazīšanā un lietošanā. LPSR prokuroram

1. Дело с указаниями МВД Латвийской ССР за 1944—1949 гг. — LVA, 1280. f., 244.l., 1.—4. лр.

Mišutinam tika uzdots saukt pie atbildības IB locekļus, kuri pārkāpj savus dienesta pienākumus.

Pirmo informāciju par IB stāvokli un darbību sniedza LK(b)P apriņķu komiteju kara nodaļu vadītāju atskaites 1944. gada novembrī—decembrī. Tā Ilūkstes apriņķa komiteja 1944. gada 19. decembrī rakstīja: «Iznīcinātāju vienības organizētas katrā pagastā, tās vada NKVD iecirkņu priekšnieki pagastos. Ar ieročiem IB nodrošināti. Kopējais karavīru skaits IB vienībās ap 350 cilvēku. IB veic lielu darbu apriņķa atbrīvošanai no bandītiem.» Jēkabpils apriņķī bija 800 cilvēku liels IB, pie kam katrā pagastā bija pa 20—50 cilvēku, bet pašā Jēkabpilī 85 cilvēki. IB «aiztur dezertierus un citus elementus». Tika veikta mežu «ķemmēšana» kopā ar NKVD karaspēku.¹ Ar kara daļu darbu Cēsu—Valmieras un Valkas apriņķos iepazinās V. Savčenko un 1944. gada 20. decembrī rakstīja LK(b)P CK kara daļas vadītājam pulkvedim Krūmiņam, ka visos trijos apriņķos organizēti IB, «bet tālāk par organizēšanu līdz šim nav tikuši».² IB piedalījās kratīšanās, rikoja slēpņus, taču vīrieši iesaistījās tajos tikai tāpēc, lai izvairītos no iesaukuma armijā.³ Arī Madonas rajonā skaitījās ap 800 IB dalībnieku, Madonā — 20. Pagastos viņi nodarbojās ar dezertieru ķeršanu un palīdzēja NKVD. IB vadība bija apstiprināta LK(b)P Madonas apriņķa komitejas biroja sēdē. IB komandieris bija NKVD apriņķa nodaļas priekšnieks vecākais leitnants Šarohins, viņa vietnieks — apriņķa komitejas sevišķās daļas priekšnieks Ļikovenkovs, bet štāba priekšnieks NKVD apriņķa nodaļas inspektors jaunākais leitnants Kuzņecovs.⁴

Pēc ienākušajiem ziņojumiem un revīzijas LK(b)P CK nebija apmierināta ar IB stāvokli laukos, kāds bija izveidojies 1944. gada otrajā pusē.

LK(b)P CK ar 1944. gada 28. decembra slepenu lēmumu «Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai pret diversiju teroristiskajām un citām parādībām Latvijā» tika uzdots palielināt IB cīnītāju skaitu un dibināt nodaļas pagastos no partijas biedriem un komjauniešiem 25—50 cilvēku sastāvā un nekavējoši sākt cīņu pret partizāniem. Dažos rajonos un pilsētās IB skaits un organizācija uzlabojās.

1 Отчеты о работе военных отделов укомов и горкомов КП(б) Латвии XI—XII 1944. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 19. l., 26. lp.

2 Turpat, 10. lp.

3 Turpat, 29.—34. lp.

4 Turpat, 35.—38. lp.

5 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 1. s l., 10. lp.

Ludzas apriņķa IB sastāvs 1944.—1945. gadā

Gads, mēnesis	Cilvēku skaits
1944. gada augusts	380
1945. gada jūnijs	503
1945. gada jūlijs	535
1945. gada augusts	662
1945. gada septembris	675
1945. gada oktobris	725
1945. gada novembris	678
1945. gada beigas	726

Kā redzam 26. tabulā, iznīcinātāju skaits Ludzas IB mainījās, taču apskatāmajā periodā palielinājās gandrīz divkārt (191%).

LK(b)P Ludzas apriņķa komitejas kara daļas vadītājs atskaitē par 1945. gadu rakstīja, ka IB vajadzētu būt 800 cilvēku, bet iedzīvotāji baidās no partizāniem un nestājas IB. Bez tam viņi nav apmācīti. Tajā pašā laikā no IB izslēgti 56 politiski neuzticami cilvēki, bet Sarkanajā armijā dienēt iesaukti 43 IB cīnītāji.¹

IB skaits un organizācija uzlabojās arī visās pilsētās.

Kā redzam no LK(b)P Rīgas pilsētas komitejas kara daļas vadītāja Avdjukeviča 1944. gada 1. decembra ziņojuma, IB jau apsargāja dažas fabrikas un iestādes.

1945. gada 8. janvārī LK(b)P Rīgas pilsētas komiteja slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam: «Rīgas pilsētā izveidoti 6 iznīcinātāju bataljoni ar 1714 cilvēkiem. Visu personālsastāvu pārbaudījusi LK(b)P rajona komiteja.»²

Rīgas pilsētas iznīcinātāju bataljonu sastāvs 1945. gadā

Rajons	Skaits uz 1945. g. 1. janv.
Kirova	280
Proletāriešu	280

¹ LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 67.l., 102. lp.

² О создании истребительных батальонов в районах г. Риги. — LVA (LKP Rīgas pils. komiteja), 102. f., 2. apr., 5.l., 28.—29. lp.

Maskavas	255
Staļina	265
Leņina	316
Sarkanarmijas	318
Kopā:	1714

Dienēšana IB vīriešiem iesaukuma gados parasti bija alternatīvais dienests Sarkanajai armijai. Tāpēc IB iestājas, lai nevajadzētu iet uz fronti, ja vien čekas komisija to pieļāva. Taču ar iznīcinātāju bataljonu formēšanu laukos veicās grūti. LK(b)P apriņķu partijas komitejas sniedza IB organizācijai, apgādei, apmācībai lielu palīdzību, partijas biroju sēdēs pat vairākas reizes gadā apsprieda IB darba uzlabošanu. Tā Jēkabpils apriņķī pretpartizānu cīņas un IB darba uzlabošanu nosauca «Par masu politiskā darba stāvokli Jēkabpils apriņķī».¹

LK(b)P CK, Latvijas PSR NKVD pievērsa lielu vērību iedzīvotāju mobilizācijai IB, to organizēšanai, personālsastāva pārbaudei un apmācībām, kā arī apgādāšanai ar kaujās pieredzējušiem armijas virsniekiem, kuri praktiski bija visu vienību priekšgalā.

Šīs iestādes rūpējās, lai IB apgādātu ar moderniem ieročiem, transporta līdzekļiem, armijas apģērbu un pārtiku, tāpat piešķirtu atvieglojumus salīdzinājumā ar citiem iedzīvotājiem. Tā, piemēram, IB karavīri saņēma pilsētu iedzīvotāju pārtikas kartītes.

Kā redzam no NKVD izziņas LK(b)P CK, 1945. gada pirmajā pusē no 19 apriņķiem IB bija jau organizēti 13 apriņķos.² 387 pagastos bija organizēti 425 vadi (tajā skaitā Rīgā 6 vadi), bet 37 pagastos (9,5%) IB vēl nepastāvēja. IB komandēja 20 algoti bataljona komandieri. No visiem uzskaitītajiem bataljonu un vadu komandieriem seši nāca no NKVD, bet 266 no milicijas. Kā vieni, tā otri nereti bija NKGB darbinieki no Rīgas, nosūtīti strādāt apriņķos. Kopā IB bija 10 945 cilvēki (+438 rezervē), pie kam 9725 (98,8%) no viņiem bija iesaukuma gados. Tātad lielākais (98,8%) IB dalībnieku skaits bija no iesaukuma Sarkanajā armijā atrīvotie vīrieši. Tikai 647 (5,9%) bija komunistiskās partijas biedri vai komjaunieši.³

1 О состоянии массово политической работы в Екабпилском уезде. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 16.l., 136.—140. lp.

2 Nebija IB Aizputes, Ventspils, Kuldīgas, Liepājas, Tukuma un Talsu apriņķos.

3 Справка о составе ИБ в уездах Латвийской ССР. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 19.l., 30. lp.

Ar 1945. gadu, galvenokārt pēc PSRS—Vācijas kara beigām, novērojamas diezgan būtiskas pārmaiņas IB sastāvā. No vienas puses, atklātāk sākās IB politiskās tīrīšanas akcijas, kas turpinājās līdz pat IB pastāvēšanas beigām. No otras puses, IB mobilizētie cīnītāji, kuriem draudēja iesaukšana armijā, ja spēja, tad atstāja IB «mājas apstākļu dēļ». Ja tas nebija iespējams, tad daudzi centās tikt vaļā no IB rindām kā morāli pagrimuši, dzērāji, skandālisti utt., jo vairs nedraudēja tūlītēja nosūtīšana uz fronti.

Pēc PSRS un Vācijas kara beigām IB sāka dibināt arī Kurzemes apriņķos. Līdz 1945. gada 25. maijam IB jau bija nodibināti 10 Aizputes apriņķa pagastos.¹ IB visā Latvijā plaši sāka iestāties bijušie demobilizētie karavīri un virsnieki, kuri negribēja aizbraukt no Latvijas.

Taču okupācijas varas stāvoklis Latvijā «uzvaras rītā» bija bēdīgs. Šo varu vajadzēja nostiprināt ar spēcīgiem IB. Ar 1945. gada 8. jūnija pilnīgi slepeno lēmumu LK(b)P CK birojs pie LK(b)P CK izveidoja IB štābu (F. Titovs, J. Ronis, A. Sieks). Birojs uzdeva štābam piecu dienu laikā iesniegt plānu IB darba uzlabošanai, sevišķu uzmanību pievēršot Abrenes, Madonas, Ludzas un Daugavpils apriņķiem.²

Ar 1945. gada 16. jūnija pilnīgi slepeno lēmumu LK(b)P CK uzdeva apriņķos organizēt IB līdz 1500, bet pagastos līdz 200 cilvēku, taču tajā pašā laikā noteica «Nepārbaudītiem IB cīnītājiem ieročus rokā nedot».³ Oficiālās biroja sēdes lēmums 16. jūnijā bija atšķirīgs.

Tā 1945. gada 16. jūnijā LK(b)P CK birojs apsprieda pasākumus cīņas uzlabošanai pret nacionālo pagrīdi un tās bruņotajām vienībām. Birojs konstatēja, ka LK(b)P CK 1944. gada 28. decembra un 1945. gada 16. aprīļa biroja lēmumi par cīņas pastiprināšanu pret nacionālo pagrīdi un tās bruņotajiem formējumiem nav izpildīti. Tas notiek apstākļos, kad Abrenes, Ludzas, Rēzeknes, Daugavpils, Ilūkstes, Madonas, Jēkabpils, Cēsu un Rīgas apriņķos stāvoklis ir ļoti smags. «Partijas apriņķu komitejas un pirmie sekretāri, kā arī NKVD un NKGB nodaļu priekšnieki negrib saprast, ka iznīcinātāju bataljoni ir bruņoto spēku bāze cīņai pret bandītiem šajos apriņķos.»⁴ Lai uzlabotu cīņu, LK(b)P CK birojs nolēma: 1) izveidot apriņķu štābus, kuriem jāpalīdz NKVD cīņā pret bandītiem apriņķī. Apriņķa štābā jāietilpst LK(b)P AK pirmajam sekretāram, NKVD un NKGB apriņķa nodaļas

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 122.l., 15. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 2. s l., 22. lp.

3 Turpat, 23. lp.

4 LVA, 270. f., 1. s apr., 235.l., 14. lp.

priekšniekam un aprinča izpildkomitejas priekšsēdētājam; 2) šiem aprinču štābiem pakļauti štābi jāizveido visos pagastos. Pagastu štābos jāietilpst pagasta izpildkomitejas priekšsēdētājam un LK(b)P pagasta sekretāram.

LK(b)P CK birojs noteica, ka katrā aprinča iznīcinātāju bataljonā jābūt 500—1500 cilvēku. Bataljons jāsadala rotās pa 20—50 cilvēku. Bataljona priekšgalā jābūt ne mazāk kā trim kadru virsniekiem.

LK(b)P CK birojs pieņēma zināšanai NKVD tautas komisāra A. Eglīša ziņojumu, ka aprinči ar ieročiem apgādāti pietiekami. Taču birojs nolēma — «Nepārbaudītiem iznīcinātāju bataljona cīnītājiem ieročus neizsniegt». Birojs uzdeva pagastos, kur darbojas partizāni, IB vadus pārvest kazarmju stāvokli. Birojs uzdeva partijas organizācijām «labākos cilvēkus» nosūtīt IB vadībā. Birojs nolēma līdz 1945. gada 20. jūnijam piešķirt IB 18 smagās mašīnas. 1945. gada jūnijā—jūlijā «cīņai pret bandītismu» piešķirt 3,5 miljonus rubļu (8.§), nosūtīt no LPSR kara komisariāta 10 virsniekus par IB komandieriem.¹

Pēc LPSR MVD OBB 4. nodaļas priekšnieka kapteiņa Piļķa datiem, 1946. gada vidū Latvijā bija 20 IB ar 15 202 cīnītājiem, no tiem 1387 bija algoti operatīvo grupu locekļi.² Tātad IB cīnītāju skaits, salīdzinot ar 1945. gada pirmo pusi, bija palielināts par 39 procentiem.

Ar 1945. gada 22. jūlija A. Eglīša un OBB nodaļas priekšnieka pulkveža Supjeva pavēli (Nr. 1/96-ss) tika uzdots visiem NKVD nodaļu priekšniekiem katrā pagastā izveidot 25—50 cilvēku lielas IB nodaļas, «labi nokomplektēt» vadību ar uzticamiem cilvēkiem. «Pagastos, kuri aptverti ar bandītismu,» teikts pavēlē, «visu personālsastāvu pārvest kazarmu stāvoklī, nodrošinot viņus ar nepieciešamo pārtiku un visu nepieciešamo.»³ Tā IB visos pagastos kļuva par NKVD dežūrvadiem. Tika izsludināts karastāvoklis.

1945. gada 7. augustā pilnīgi slepenajā lēmumā LK(b)P CK uzdeva LPSR NKGB tautas komisāram Novikam steidzami sākt Liepājas, Ventspils un Jelgavas pilsētas IB pārbaudes «nolūkā tos attīrīt no pretpadomju elementiem».⁴

1945. gada 14. septembrī, apspriežot IB stāvokli Ludzas, Abrenes un Madonas aprinčos, LK(b)P CK birojs pilnīgi slepeni atzina, ka tikai

1 Turpat, 15.—17. lp.

2 Turpat, 36. lp.

3 LVA, 1280. f., 244.l., 163. lp.

4 LVA(LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 2. s l., 25. lp.

jūnija—jūlija mēnešos no IB «izgājuši» 767 cilvēki.¹ Tātad A. Noviks bija «izstaidzinājis» gandrīz kuru katru trešo IB locekli. Palika galvenokārt no PSRS ieceļojušie, kuri uzrādīja «kristālskaidru» cilmi. Tā LK(b)P CK birojs bija paredzējis «drīzumā likvidēt bandītismu».

Lai īstenotu LK(b)P CK 1945. gada 16. jūnija lēmumu Nr. 115 un LK(b)P CK un LPSR TKP 1945. gada 31. oktobra lēmumu, LPSR NKVD 1945. gada 17. novembrī ar pavēli (Nr. 1/136-ss) uzdeva visus IB sadalīt bataljonos, rotās un vadus, ieskaitot rotā 3—5 vadus. «Rotu komandieru amatos,» noteikts pavēlē, «iecelt Leņina—Staļina partijai un mūsu sociālistiskajai dzimtenei padevīgus biedrus.»²

Taču, nerunājot par šo kvalitāti, visur izpildīt IB izveidošanas plānus neizdevās arī kvantitatīvi. Kā redzam no Valkas apriņķa kara daļas atskaites par 1945. gadu, ko parakstījis kara daļas priekšnieks Mensko un LK(b)P Valkas apriņķa sekretārs Votčovs, apriņķa IB komplektēts tikai par 80 procentiem. No IB izslēgti daudzi, kuri jūt līdzīgu partizāniem, kalpojuši aizsargos un šucmaņos vai kuri iestājušies IB, lai gūtu tikai saimnieciskos labumus. Rezultātā 1945. gada III ceturksnī no IB izslēgts 41, bet IV ceturksnī — 164, kopā 205 cilvēki, 20% no IB sastāva.³ Viļakas IB 1945. gadā bija izslēgti 62 cilvēki, tajā skaitā aizdomīgi 18, pēc slimības — 37. Atvaļināti 84 cilvēki, tajā skaitā 29 vecuma dēļ.⁴

LK(b)P Viļakas komitejas kara daļas priekšnieks Dimitrijevs atskaitē par 1946. gada II ceturksni rakstīja, ka dažādu iemeslu dēļ atbrīvoti 72 cilvēki, tajā skaitā 3 dezertējušie, 3 — par sakariem ar partizāniem, 14 — kā neuzticami, 15 — kā nozuduši un 15 — kā slimi. Rezultātā apriņķa IB pašreiz esot 506 cilvēki, tajā skaitā algota operatīvā grupa — 109 cilvēki.⁵

Bauskas apriņķī katrā pagastā bija IB vads 15—45 cilvēku sastāvā, pilsētā — 2 vadi, kopā IB esot 674 cilvēki, sadalīti 8 rotās, katrā pa 2—3 vadi. Ar LK(b)P apriņķa komitejas lēmumu par IB personīgi atbild NKVD apriņķa nodaļas priekšnieks Lapkovskis.⁶ Taču vēlāk izrādījās, ka arī šie optimistiskie ziņojumi LK(b)P CK par tās minētā lēmuma izpildi lielā mērā bija tikai atrakstīšanās.

1 Turpat, 35. lp.

2 LVA, 1280. f., 244.l., 196. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 66.l., 59. lp.

4 Turpat, 131.—137. lp.

5 Turpat, 139. lp.

6 Turpat, 66.l., 31. lp.

Tāpēc ķērās pie pavēlēm. 1945. gada 25. oktobrī LK(b)P CK birojs pilnīgi slepeni uzdeva apriņķī organizēt IB operatīvās grupas 50 cilvēku sastāvā, piešķirt 10 automašīnas, sagatavot 1000 pārus slēpju, izgatavot 10 000 IB krūšu nozīmes.¹ No pēdējā priekšlikuma birojs vēlāk atteicās, jo tās negribot neviens valkāt.

Pārskatā par Latvijas partizānu karu PSRS NKVD Pārvaldes priekšniekam cīņā pret bandītismu 1945. gada beigās LK(b)P CK ziņoja, ka LK(b)P Centrālā komiteja, lai uzlabotu cīņu, pieņēmusi trīs lēmumus — 1945. gada 16. jūnijā, 1945. gada 14. septembrī un 1945. gada 30. novembrī. Bez tam 64 IB karavīri par labu cīņu pret partizāniem apbalvoti ar Latvijas PSR AP goda rakstiem un vērtīgām dāvanām, bet 110 — tikai ar goda rakstiem. 268 IB karavīriem «par labu cīņu» izmaksāti 44 075 rubļi prēmijās. Latvijas PSR IB piešķirtas 10 jaunas GAZ AA smagās automašīnas, 500 velosipēdu un 1000 pāru slēpju. Taču, lai «uzvarētu bandītismu», nepieciešams izveidot no IB 2000 algotu cīnītāju vienības. Latvijas PSR NKVD lūdza visus IB cīnītājus atbrīvot no iesaukšanas obligātajā dienestā armijā, piešķirt IB tādus pašus atvieglojumus kā armijā mobilizētajiem. Latvijas PSR NKVD lūdza piešķirt vēl 33 smagos auto, 50 tonnu benzīna mēnesī, 700 rokas ložmetēju, 3000 automātu, 10 000 karavīru pārtikas porciju dienā utt.² Lielākā daļa no šīm prasībām tika nekavējoties izpildītas jau 1946. gada pavasarī. Taču LKP CK sevišķā sektora vadītāja vietnieka Utkina pārbaude rādīja bēdīgu ainu. Tā Jēkabpils apriņķī Aiviekstes pagasta IB vada komandieris Glazdiņš trīs partizānu uzbrukuma gadījumā noslēpās, bet pārējie 5 IB kareivji nekā nedarija, lai uzbrukumu atvairītu. PSRS NKVD izsūtīto IB apmācību programmu neviens nepilda. Vairākas IB komandas neprot uzstādīt šautenēm pat tēmekli. Jēkabpils apriņķī darbojas IB trieciengrupa 40 cilvēku sastāvā, bet 40% no tās esot slimi ar kašķi, 10 — ar citām slimībām. 1945. gada oktobrī—novembrī IB nav saņēmis visus tam paredzētos produktus — 5291 kg putraimu, 650 kg cukura, 825 kg sviesta, 3112 kg gaļas un 23 817 kg kartupeļu. Tajā pašā laikā kopš 1945. gada augusta krituši 17 IB cīnītāji, bet apriņķa NKVD priekšnieks Kiršbaums nekā nedara. Taču LK(b)P apriņķu komiteju atskaitēs stāvoklis bija labāks. Tā Ludzas apriņķa IB vadu komandierus LK(b)P Ludzas rajona komiteja izvēlējās no partijas un padomju aktīva vidus, no NKVD

1 Turpat, 101. ss f., 1. s apr., 2. s lieta, 48.—53. lp.

2 Turpat, 101. f., 9. apr., 69.l., 8.—10. lp.

darbiniekiem. Pēc tam 1945. gada 17. decembrī vadu komandierus apstiprināja LK(b)P Ludzas apriņķa komitejas birojs.¹

Izpildot LK(b)P CK norādījumus, iznīcinātāju bataljonu komandējošais sastāvs jāapstiprina partijas komitejās, taču tas notika ļoti lēni. Sevišķi slikts stāvoklis ir Aizputes apriņķī, kur līdz šim laikam nav apstiprināts neviens no komandējošā sastāva, pat bataljona komandieris — rakstīts atskaitē.²

Nebija nokārtots arī IB finansiālais jautājums. 1945. gada 14. decembra rakstā PSRS Finanšu ministrijai LPSR finanšu ministrs ziņoja, ka ar 1946. gada 1. janvāri iznīcinātāju bataljoniem budžetā nav naudas. Un kas finansēs iznīcinātājus — PSRS vai LPSR budžets? PSRS Finanšu ministrija 1946. gada 23. janvārī slepeni atbildēja, ka iznīcinātāju bataljoni 1946. gadā jāfinansē no Latvijas PSR budžeta pieprasīto 30 523 000 rubļu apjomā, jo nav PSRS TKP lēmuma par Latvijas IB finansēšanu.³

1946. gada 1. janvārī Latvijā bija 19 IB ar 15 720 cilvēkiem. Kaut arī NKVD sūdzējās, ka novērojama tendence aiziet no IB, katrā pagastā vidēji skaitījās ap 30, bet apriņķī — caurmērā 800 iznīcinātāju. NKVD ziņoja, ka 8 apriņķos 415 cilvēki izslēgti kā «morāli satrūdušies» (разлагающиеся). IB dalījās rotās, kuras, tāpat kā bataljonus, komandēja galvenokārt bijušie Sarkanās armijas virsnieki. IB komplektējās lielākoties no bijušajiem Sarkanās armijas karavīriem, sarkanajiem partizāniem, aktīvistiem. Runājot par IB sociālo sastāvu, LK(b)P Tūkuma apriņķa komiteja 1946. gada 9. janvārī rakstīja, ka IB 556 cilvēku «sastāv no iebraukušiem no austrumu apgabaliem un daļēji no demobilizētiem un no Tēvijas kara invalīdiem».⁴ IB bijuši huligāni un blēži — līdz šim izslēgti 38 cilvēki. Apbruņojums bija ļoti dažāds — sākot no Sarkanās armijas kājnieku ieročiem līdz vācu armijas trofeju ieročiem. Lai uzlabotu bruņojumu, Latvijas PSR NKVD atkal lūdza PSRS NKVD piešķirt 300 rokas ložmetējus un 7000 automātus, kā arī radīt IB operatīvās grupas 2000 cilvēku sastāvā. IB, kā rakstīja Latvijas PSR NKVD, tika izmantoti galvenokārt palīgā karaspēkam kā ceļveži (в качестве проводников).

IB kaujas spējas joprojām bija visai zemas, tāpēc pret partizāniem cīnījās galvenokārt armija. 1946. gada 22. maija pilnīgi slepenajā pavēlē

1 Turpat, 67.l., 102. lp.

2 Turpat, 10. apr., 75.l., 2. lp.

3 LVĀ, 327. f., 1. s apr., 94.l., 1.—2. lp.

4 LVA (LKP CK arhivs), 101. f., 9. apr., 67.l., 207. lp.

Nr. 79-ss LPSR iekšlietu ministrs A. Eglītis rakstīja, ka IB karavīri dzīvojot bezdarbībā, un uzdeva Iekšlietu ministrijas apriņķu nodaļu vadītājiem katru dienu likt IB kaut ko darīt. Tā IB «kā IeM galvenais spēks» nekā nav izdarījis Aiviekstes pagastā. Šeit 1946. gada 15. maijā pagasta centrā iebrukuši nacionālie partizāni, nošāvuši 4 IB locekļus un pagasta izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieku un aizgājuši.¹

Politiski uzticamu cilvēku trūka. 1946. gada sākumā LK(b)P Viļakas apriņķa komitejas sekretārs Kokorevs ziņoja LK(b)P CK, ka apriņķa IB ir 647 cilvēki. Tos izraudzījās no neiesaucamo gadu personām, kuras nav iejauktas darbībā pret Padomju Savienību vācu okupācijas laikā.² Taču starp IB cīnītājiem gadījies J. Broncs — aizsargs (Balvu pag.), S. Kovaļš — Sarkanās armijas dezertieris (Balvu pag.), N. Judovs — bijušais policists (Šķilbēnu pag.). IB karavīriem cītīgi mācot biedra Staļina grāmatu par Lielo Tēvijas karu.

Rodas iespajds, ka IB dalībnieku kopskaits nereti bija uzpūsts un dažkārt pastāvēja tikai uz papīra. Tā LK(b)P CK sevišķā sektora vadītāja vietnieks A. Utkins, pārbaudījis Jēkabpils IB, 1946. gada janvārī rakstīja, ka apriņķī ir jau 727 IB cīnītāji. «Taču pārbaudes laikā,» rakstīja A. Utkins, «izrādījās, ka daudzos pagastos saraksti novecojuši un «nav iztīrīti», bet 9 pagastos (Zalves, Saukas, Slates, Mēmeles, Elkšņu, Mazzalves u. c.) personālie saraksti bataljona štābā līdz šim nav iesniegti.» Arī tajos pagastos, kur šie saraksti ir, IB cīnītāju skaits kopš novembra atkal samazinājies par 100 cilvēkiem. Tā Aiviekstes pagastā 1945. gada oktobrī bija 38, novembrī — 27, decembrī — 20, bet faktiski ir 9 cīnītāji. Jēkabpilī bija 55, tagad ir 28 cilvēki, to starpā arī 4, kuru vairs nav, un viens arestēts. IB nīkuļošanu veicinot IB vadības sliktā uzvešanās, kaut arī 1946. gada 15. janvārī Jēkabpils apriņķa komitejas birojs apsprieda IB stāvokli. Vīpes pagasta IB nodaļas komandieris Rastopčins «satrūdina» ar savu piemēru nodaļu, jo dzer, bet Mazzalves pagasta NKVD nodaļas priekšnieks sistemātiski dzer un «kompromitē NKVD orgānus».³

Lai uzlabotu iznīcinātāju bataljonu sastāvu, LK(b)P CK birojs sāka pastiprināt republikas IB pārbaudes, sevišķu uzmanību pievēršot komunistu un komjauniešu skaita palielināšanai. Labāks stāvoklis, vismaz uz papīra, šajā ziņā bija Rīgā.

1 LVA, 1280. f., 244.1., 233.—234. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 66.1., 123.—126. lp.

3 Справка о работе истребительного батальона Екабпилского уезда. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69.1., 2.—5. lp.

1946. gada 1. aprīlī Rīgā bija 11 rotas, 59 vadi, 127 nodaļas ar 1673 cilvēkiem. Starp viņiem komunistu un komjauniešu bija 140 (8,4%), bet 130 (7,7%) — sievietes.¹ Arī IB stāvoklis aprīņu partijas komiteju atskaitēs bija labs.

Kā redzam no 1946. gada 1. jūnija izziņas, Valmieras IB bija 1033, Jelgavas — 1120, Rīgas aprīņa — 1543, Rēzeknes aprīņa IB — 942 vīri. Katrā aprīņī bija izveidotas operatīvās grupas 50—100 cilvēku sastāvā, kas saņēma algu.² Bet komunistu bija pavisam maz.

1946. gada 22.—31. maijā vecākais leitnants Jegorovs pārbaudīja Bauskas IB. Bataljonā, kā redzams no ziņojuma, skaitījās 433 cīnītāji. Bija izveidota operatīvā grupa 18 cilvēku sastāvā, kaut gan šeit vajadzēja būt 75 cilvēkiem. Laikā no 1945. gada novembra līdz 1946. gada maijam no bataljona kā politiski nepiemēroti atskaitīti 550 cilvēki (78,7%). Tāpēc izveidojies tāds stāvoklis, ka dažos pagastos esot pa desmit, bet Codē — 7, Kurmenē — 7, Bauskas pagastā — 12 cilvēki. No 5 rotu komandieriem bija tikai viens, divos vadās nav komandieru, IB nav bataljona komandiera vietnieka politiskajā darbā. No operatīvajā grupā pieņemtajiem 18 cilvēkiem 7 vēl nav pārbaudīti.³

Labāks stāvoklis bija Valmieras IB, kur 1946. gada 15. jūnijā skaitījās 1092 cilvēki, tajā skaitā 37 komunisti un komjaunieši (3,4%). IB bija sadalīts 10 rotās un 55 pagastu nodaļās. Izveidota operatīvā grupa 76 cilvēku sastāvā: Valmierā — 35 cilvēki, Limbažos — 10, Alojā — 10, Rūjienā — 10, Ainažos — 3 un Mazsalacā — 5 cilvēki. Daļa IB bija kazarmu stāvoklī.

Izziņā par stāvokli uz 1946. gada 1. jūniju redzams, ka Latvijas aprīņos darbojušies 20 IB, kuriem bijuši aprīņu štābi 3 cilvēku sastāvā, ieskaitot bataljonu komandierus. Taču faktiski bijis 51 cilvēks, jo vairākos aprīņos štābā bijuši tikai divi vai pat viens (Alūksnē) cilvēks. Visos IB bija pēc štata paredzēti 126 rotu komandieri, tātad katrā aprīņī vidēji 6 rotas, taču bijuši tikai 25 (19,8%) rotu komandieri. Katrā aprīņī bija paredzēts pa vienam algotam vada komandierim, bet tādi bijuši tikai 11 aprīņos. Nepietiekami nokomplektētas bijušas arī IB operatīvās grupas — bija jābūt 1767 cīnītājiem, bet bija 1071 (60%) (neskaitot Alūksnes aprīņi, kur dati nav sniegti). Kopā Latvijā (bez Alūksnes aprīņa) bijuši 14 489 IB dalībnieki.⁴

1 Turpat, 30. lp.

2 Turpat, 60. lp.

3 Turpat, 51.—53. lp.

4 Turpat, 60. lp.

Apģērbs un apbruņojums nebija pietiekams. Rēzeknes AK sekretārs Matuzs 1946. gada 10. jūlijā sūdzējās V. Lācim, ka IB dalībniekiem naktīs jāsēžot slēpņos, bet trūkstot silta apģērba.¹

Iznīcinātāju bataljonu nostiprināšanas jautājumi 1946. gada vasarā tika apspriesti LK(b)P CK apspriedē ar LK(b)P pilsētu, rajonu un apriņķu komiteju pirmajiem sekretāriem, kurā nolēma IB cīņai pret nacionālajiem partizāniem mobilizēt visus ieročus nest spējīgos komunistus un komjauniešus. Šo lēmumu 1946. gada 23. jūlijā ar pilnīgi slepenu pavēli Nr. 107-ss apstiprināja LPSR iekšlietu ministra vietnieks pulkvedis Sieks: «IeM IB jāsastāv bez darba pārtraukšanas visiem komunistiem un komjauniešiem, kuri pēc veselības stāvokļa var un spēj nest ieročus (a§).» Pavēle uzdeva visās pilsētās organizēt IB vadus no komunistiem, komjauniešiem, demobilizētajiem sarkanarmiešiem un no pārbaudītā padomju aktīva (b§). Vadu komandierus uzdeva apstiprināt LK(b)P apriņķa vai pilsētu komiteju biroju sēdēs (c§). Šiem komunistu un komjauniešu vadiem 2 stundas nedēļā bija jāorganizē kaujas mācības (d§).²

Pagastos, kur bija izveidotas par vadu mazākas IB nodaļas, partizānu darbībai aktivizējoties, tās pastiprināja ar iznīcinājumiem no citiem pagastiem. Tā Daugavpils apriņķa komitejas sekretārs A. Ņikonovs 1946. gada 7. septembrī slepeni rakstīja J. Kalnbērziņam: «Pagastos, kuri visvairāk saindēti (поражены) ar bandītismu, pie katras ciema padomes izveidota nodaļa 7—10 cilvēku sastāvā.» Taču Asūnes pagastā ar to vien nav pieticis. Uz turieni tika «pārsviesta» speciālā grupa 35 cilvēku sastāvā un MVD karaspēka vads ar operpilnvarotajiem, kuri «veica pasākumus». Pasākumu rezultātā 27. augustā tika nošauts «bandas vadītājs» Staņislavs Ludziņš.³ Tieši visasāko cīņu laikā pret nacionālajiem partizāniem vērojama liela IB «kadru plūsma», kā redzēsīm, galvenokārt tīrīšanu rezultātā. «Pēc sava sastāva,» rakstīts NKVD atskaitē, «1946. g. iznīcinātāju bataljoni pārsvarā sakomplektēti no zemniekiem bez viņu atraušanas no saimniecībām. Komandējošais sastāvs pārsvarā sakomplektēts no Padomju armijas demobilizēto virsnieku skaita.»⁴

Taču visi IB cīnītāji arī apgādē nebija vienlīdzīgi. Sevišķas privilēģijas baudīja tie iznīcinātāji, kuri darbojās NKVD aģentūrā un veica

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 198.l., 107.—109. lp.

2 LVA, 1280. f., 244.l., 246. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69.l., 112. lp.

4 Turpat, 10. apr., 75.l., 2. lp.

nacionālo partizānu izspiegošanu. Tā LPSR iekšlietu ministra vietnieks Sieks 1946. gada 29. oktobrī rakstīja LPSR APP, ka brīvprātīgie iznīcinātāji nesaņem nodokļu atbrīvojumus un apgādi atšķirībā no iznīcinātājiem, kas atrodas trauksmes stāvoklī un saņem algu. «Karavīriem, kuri aktīvi palīdz mūsu orgāniem un kuriem tas nepieciešams, tiek izsniegts apģērbs un pārtika.» Pie tādiem pulkvedis Sieks lūdza LPSR APP pieskaitīt Viļānu rajona iznīcinātāju S. Markovu.¹

IB nacionālais sastāvs aprīņķos vietumis lielā mērā bija atbilstošs iedzīvotāju nacionālajam sastāvam. Ir ziņas par 614 Daugavpils aprīņķa IB locekļi tautību no 810 cilvēkiem 1946. gada III ceturksnī (28. tabula).

28. tabula

Daugavpils aprīņķa IB nacionālais sastāvs
1946. gada III ceturksnī²

Nr.p.k.	Tautība	Skalts	%
1.	Latvieši	217	35,3
2.	Krievi	297	48,4
3.	Baltkrievi	40	6,5
4.	Poļi	25	4,1
5.	Citi	35	5,7
Kopā:		614	100,0

Tātad Daugavpils aprīņķī IB latviešu bija 35,3%, bet cittautībnieku — 64,7%, t. i., divas trešdaļas no personālsastāva.

Valmieras aprīņķī IB 1945. gadā bija 1015 latvieši, 28 krievi, 9 poļi.³

1947. gada pirmajās dienās LPSR MVD ministrs A. Eglītis pilnīgi slepeni (Nr. 16021-ss) nosūtīja PSRS MVD ministram V. Obručnikovam LPSR MVD štatu pārskatu un budžetu apstiprināšanai. Eglītis rakstīja, ka IB štatu saraksti noteikti saskaņā ar PSRS MP rīkojumu Nr. 1305 1946. gada 2. maijā. IB ar 1946. gada maiju 2000 cilvēku sastāvā tiek finansēti no valsts budžeta. LPSR ministra vietnieka Zaharova parakstītajā sarakstā šo cilvēku algas mēnesī svārstījās no

1 LVA, 290. f., 1. s apr., 52.l., 96. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 66.l., 191. lp.

3 Turpat, 90. lp.

475 rubļiem (karavīram) līdz 1200 rubļiem (vecākajam kadru pilnva-rotajam LPSR VDM), kopsummā 12 218 220 rubļu gadā. IB uzturēšanai 1947. gadā, pēc LPSR MVD «nodaļas cīņai pret bandītismu (OBB)» priekšnieka pulkveža Ritņikova aprēķina, nepieciešami 20 274 492 rubļi gadā pilna štatu saraksta algām. No šīs summas 9 826 800 rubļu (48,5%) bija paredzēti operatīvo grupu algošanai.¹

1947. gada 5. janvārī Latvijas PSR Iekšlietu ministrijas daļas vadītājs cīņai pret bandītismu (OBB) pulkvedis Ritņikovs un šīs daļas IV nodaļas priekšnieks kapteinis Pilķis sniedza LK(b)P CK pilnīgi slepenu «Izziņu par Latvijas PSR IeM iznīcinātāju bataljonu stāvokli uz 1947. gada 1. janvāri.»² Šajā izziņā konstatēts, ka 20 iznīcinātāju bataljonos bija 14 252 cilvēki, tātad vidēji 712 cilvēku bataljonā. 1357 cilvēki (ap 10%) saņēma algu. Gada laikā par politisko neuzticamību, «morālo trūdēšanu» un laupīšanām no bataljoniem izslēgti 850 cilvēki (5,9%), no kuriem savukārt arestēti 31 cilvēks.

Katrā IB bija 3—4 vadi (kopā 78), 1—2 smago operatīvo mašīnu šoferi (kopā 33), kuri saņēma algu. IB priekšgalā bija bataljona komandieris, kuram palīdzēja štāba priekšnieks un divi štāba priekšnieka vietnieki, pie kam viens no pēdējiem atbildēja par iznīcinātāju audzināšanas darbu. IB bataljonu komandierus, štābu priekšniekus un viņu vietniekus uz LPSR MVD (MGB) priekšlikumu apstiprināja LK(b)P apriņķu (rajonu) komiteju sēdēs. Cēsu rajona komitejas sekretāre L. Zaļkalne ziņoja, ka 1947. gada 24. janvārī par IB štāba priekšnieku apstiprināts LK(b)P birojā O. Kozirevs.³

Ar 1947. gada 24. janvāra PSRS MVD—MGB pavēli Nr. 0074/029 un balstoties uz LK(b)P CK IB Centrālās vadības štāba pavēli, LPSR MVD ministra vietnieks N. Zaharovs un LPSR VDM ministra vietnieks kadru lietās pulkvedis A. Jefimovs pārņēma LPSR MGB rīcībā pārvaldi un IB dokumentus.⁴

Ar LK(b)P CK 1947. gada 22. aprīļa lēmumu LPSR IB vadībā Centrālajā štābā iecēla arī LPSR VDM ministru J. Vēveru un LK(b)P CK kara daļas vadītāju E. Krūmiņu. Bataljona štābos bija jāieceļ visi apriņķu VDM nodaļu priekšnieki.⁵

1947. gada 10. maijā Latvijas PSR valsts drošības ministrs

1 Переписка о штатном расписании истребительных батальонов 1946—1947 гг. — LVA, 1280. f., 205.1., 9., 12.—13. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 75.1., 2.—12. lp.

3 LVA, 1280. f., 205.1., 6. a lp.; LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 14. apr., 75.1., 30. lp.

4 LVA, 1280. f., 205.1., 6. a lp.

5 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 4. s. l., 19. lp.

ģenerālmajors A. Noviks un LPSR iekšlietu ministrs A. Eglītis pilnīgi slepeni (Nr. 1/344-ss) ziņoja LK(b)P sekretāram, ka «visi iznīcinātāju bataljoni pilnā sastāvā ar visiem komandieriem no Iekšlietu ministrijas š. g. 1. martā plkst. 00 tika nodoti VDM operatīvā pakļautībā». Tehniski nodošana pabeigta 1947. gada 7. martā. Sakarā ar pārņemšanu VDM pakļautībā saglabājušies daži IB personālsaraksti. 29. tabulā redzam, ka Cēsu apriņķa IB patiesībā komandēja un vadīja krievu tautības «speciālisti», izņemot IB komandiera vietnieku A. Melderi. Līdzīgs stāvoklis bija arī citos IB.

1947. gada 22. aprīlī LK(b)P Ck birojs pieņēma pilnīgi slepenu lēmumu «Par pasākumiem iznīcinātāju bataljonu nostiprināšanā». Lēmumā uzdeva visām partijai komitejām uzskatīt «iznīcinātāju bataljonus par galveno bruņoto spēku cīņā pret nacionālistisko pagrīdi un tās bruņotajiem spēkiem». Tajā pašā laikā LK(b)P CK birojs atzina, ka LPSR IeM un VDM «vāji nodrošina iznīcinātāju bataljonus», «parādījusies personālsastāva trūdēšana (Bauskas, Valmieras, Madonas un Jēkabpils apriņķī)». ¹ Raksturīgi, ka «trūdēšana» konstatēta tajos apriņķos, kuros partizānu kustība bija stipra. Birojs nolēma «Piekrīst VDM pasākumiem par iznīcinātāju bataljonu operatīvo vadu veidošanu pie VDM starppagastu nodaļām un iznīcinātāju nodaļām katrā pagastā pieredzējušo komandieru vadībā». Nobeigt šo operatīvo vadu veidošanu līdz 1947. gada 15. maijam.

Sakarā ar pāreju VDM pakļautībā lielā mērā tika mainīti izmeklētāji un operpilnvarotie. LPSR VDM ministrs ģenerālmajors A. Noviks 1947. gada 8. maijā slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam, ka viņam trūkstot 297 čekisti. PSRS MGB nevarot dot nepieciešamo daudzumu čekistu, bez tam vajadzīgi arī cilvēki, kuri pārvaldītu latviešu valodu. «Sakarā ar teikto,» rakstīja A. Noviks, «lūdzu Jūs mobilizēt un nosūtīt darbā VDM 138 komunistus un 50 komjauniešus, vīriešus no 20 līdz 30 gadiem, pilnīgi veselus, ar vidējo izglītību un derīgus darbam VDM lietišķo un politisko īpašību ziņā.» J. Kalnbērziņš uzlika rezolūciju «Biedram Titovam. Jāpalīdz čekistiem. J. Kalnbērziņš». Kadri mainījās arī LPSR MVD. Kā rakstīja LPSR iekšlietu ministra vietnieks Vasiljevs, 255 no šiem darbiniekiem (35,7%) nāca no vietējiem iedzīvotājiem, 249 (34,9%) — no MVD karaspēka un 210 (29,4%) — no citiem avotiem. No pieņemtajiem 207 (28%) bijuši latviešu tautības. ²

1 Строго секретно. О мерах по укреплению истребительских батальонов. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss fonds, 1. s apr., 4. s. l., 12. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 14. apr., 78.l., 3.—20. lp.

1949. gada 17. augustā LPSR valsts drošības ministrs ģenerālmajors A. Noviks slepeni nosūtīja LPSR finanšu ministram Lecim IB budžetu 1950. gadam un ziņoja, ka lūdzis PSRS MP IB finansēt no Latvijas PSR budžeta. Budžetā bija piešķirti līdzekļi 18 722 950 rubļu apjomā — 59 IB kazarmu uzturēšanai (1,6 milj.), uzturam 1742 karavīriem (3,1 milj.), 10 jaunu mašīnu iegādei (1,1 milj.), iznīcinātāju apgārbam (1,5 milj.) un algai (11,6 milj. rubļu).¹ Valdība LPSR IeM štābam 1949. gada 7. septembrī slepeni lūdza piešķirt 18,7 milj. rubļu no PSRS valsts budžeta. Taču PSRS MP 1950. gada 31. augustā ar lēmumu Nr. 1144 noteica atstāt agrāko finansēšanas veidu. 1951. finanšu gadam A. Noviks lūdza piešķirt 14 170 500 rubļus, vienlaikus nosūtot vēstuli L. Berijam. Nauda tika piešķirta. 1951. gadā IB darbojās 50 rajonos no 58. Bez tam Rīgā tika finansēta LPSR VDM 2. nodaļa ar 80 darbiniekiem, kas «vadīja IB un cīņu pret banditismu».²

IB joprojām parasti komandēja vai nu VDM virsnieki, vai VDM pilnvarotie virsnieki, kuri bieži mainījās.

Bauskas apriņķa komiteja 1947. gada 1. aprīlī ziņoja, ka apriņķa IB 417 cilvēku sastāvā komandē Gajers, bet vietnieks (štāba priekšnieks) ir Režickovs.³ Valkas apriņķī 1947. gada 1. jūlijā IB štāba priekšnieks bija Piļasovs, bet operatīvās grupas komandieris — Teluškins.⁴ 1947. g. jūnijā Cēsu un Valmieras rajonā bija jau cits komandējošais sastāvs (29. tabula).

29. tabula

Cēsu un Valmieras IB komandējošais sastāvs 1947. gada jūnijā⁵

Amats	Cēsu IB, uzvārds, vārds	Valmieras IB, uzvārds, vārds
Bataljona komandieris	Majors Vinogradovs	Leitnants Andrejevs
Bataljona komandiera vietnieks politiskajā darbā	Vecākais leitnants Melderis A.	Seržants Lindiņš

1 Bija paredzēts algot 25 IB komandierus, 25 vadu komandierus, 34 starppagastu vadu komandierus, 476 pagastu vadu komandierus, 33 šoferus, 25 ieroču meistarus, 25 rēķinvežus un 1095 kasierus. — LVA, 327. f., 1. s apr., 99.l., 110.—116. lp.

2 1951. gadā bija paredzēts algot 50 IB komandierus, 20 operatīvo vadu komandierus, 30 ieroču meistarus, 72 šoferus, 1114 IB karavīrus — kopā par 7,9 miljoniem rubļu. — LVA, 327. f., 1. s apr., 209.—211. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 14. apr., 73.l., 19. lp.

4 Turpat, 32. lp.

5 Переписка по вопросам борьбы с бандитизмом и работы истребительных батальонов 1947 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 75.l., slepeni.

Bataljona štāba priekšnieks	Leitnants Kozirevs D.	Vecākais leitnants Zaharovs
Bataljona štāba priekšnieka vietnieks	Bočarovs V.	Vecākais leitnants Trubins, Vecākais leitnants Rastrigins
Operatīvo grupu komandieri	Vecākais leitnants Cvetkovs (10 cilvēki Cēsīs), Vecākais leitnants Aļeksejevs A. (15 cilvēki Dzērbenē), Vecākais leitnants Lariņovs Z. (20 cilvēki Vecpiebalgā), Leitnants Iveļevs (15 cilvēki Rankā)	Leitnants Kuzins (20 cilvēki Valmierā), Leitnants Saveļs (10 cilvēki Limbažos), Seržants Molotkovs (10 cilvēki Rūjienā), Kapteinis Šapovalovs (10 cilvēki Alojā)

30. tabula

**Latvijas PSR VDM bataljonu komandieri
1948. gada 6. martā¹**

Nr. p.k.	Bataljons	Uzvārds	Dienesta pakāpe	Part. pied.	Tautība	Izglītība
1.	Alūksnes	Tipikins A.	Vec. leitn.	VK(b)P	Krievs	7 kl.
2.	Aizputes	Panovs G.	Kapteinis	VK(b)P	Krievs	6 kl.
3.	Bauskas	Agejevs N.	Vec. leitn.	VK(b)P	Krievs	3 kl.
4.	Valmieras	Andrejevs P.	Leitnants	VK(b)P	Krievs	6 kl.
5.	Ventspils	Apeļbaums R.	?	B/p	Latv.	2 kl.
6.	Vīļakas	Golovins M.	Vec leitn.	B/p	Krievs	7 kl.
7.	Valkas	Boicovs V.	Kapteinis	VK(b)P	Krievs	6 kl.
8.	Daugavpils	Voroncovs I.	Majors	VK(b)P	Krievs	7 kl.
9.	Jēkabpils	Spresne L.	?	B/p	Latv.	Vidējā
10.	Jelgavas	Jurgens A.	Vec. leitn.	VK(b)P	Latv.	6 kl.

¹ LVA, 1280. f., 205.1., 15.—20. lp.

11.	Ilūkstes	Farkejevs V.	Kapteinis	B/p	Osetīns	10 kl.
12.	Kuldīgas	Kleimenovs A.	?	VK(b)P	Krievs	Vidējā kand.
13.	Liepājas	Bantnieks M.	Staršina	VK(b)P	Latv.	6 kl.
14.	Ludzas	Korotčenko S.	Vec. leitn.	VK(b)P	Ukrai- nis	Nepab. augst.
15.	Madonas	Vecis F.	Staršina	VK(b)P	Latv.	4 kl.
16.	Rēzeknes	Visockis V.	Majors	VK(b)P	Baltkr.	7 kl.
17.	Rīgas	Versans I.	Vec. leitn.	VK(b)P	Latv.	3 kl.
18.	Talsu	Krūmiņš F.	?	B/p	Latv.	10 kl.
19.	Tukuma	Vasiļenko V.	Kapteinis	VK(b)P	Ukr.	7 kl.
20.	Cēsu	Vinogradovs V.	Majors	VK(b)P	Krievs	7 kl.

30. tabulā redzam, ka no 20 bataljonu komandieriem 15 (75%) bija VK(b)P biedri, bet no bezpartijiskajiem trīs bija latvieši. Vispārējās izglītības līmanis IB komandieriem bija ļoti zems. Trīs bataljonu komandieri — Bauskas, Ventspils un Rīgas — bija beiguši tikai 2—3 klases. 11 bataljonu komandieriem izglītība bija līdz 7 klasēm (55%). Vidusskolas izglītība bija 4 (20%) bataljonu komandieriem. Pēc tautības lielākais bataljonu komandieru vairums — 9 (45%) — bija krievi. Latvieši komandēja 7 bataljonus, no kuriem 3 nebija dienesta pakāpes. Starp visiem 20 bataljonu komandieriem trīs bija majori, četri — kapteiņi, seši — vecākie leitnanti, viens — leitnants, divi — staršinas. Tas liecināja, ka pieciem bataljonu komandieriem (25%) nebija virsnieka dienesta pakāpju un viņi nebija militāri sagatavoti.

Arī VDM pakļautībā iznīcinātāju virsvadība atradās LK(b)P rokās.

No Ludzas apriņķa LK(b)P AK 1947. gada 29. decembra apspriedes redzams, ka cīņu pret partizāniem vadīja AK štābs pirmā sekretāra Andrjuhina vadībā. Par cīņu «ar bandītiem vienpatņiem un kontrrevolucionāro nacionālistu buržuāzisko pagrīdi» referēja IB pagastu vadu komandieris VD vecākais leitnants Korotčenko un IB štāba priekšnieks Matigins. IB sastāvā bija 518 cilvēki un partijas aktīva atbalsta grupa. Operatīvajā vadā bija 60% komjauniešu, 80% no visiem komandieriem bija virsnieki. Pagastos, izpildot LK(b)P CK 1947. gada 8. maija rīkojumu, nodibināti pagastu štābi «BB» — cīņai pret bandītiem.¹ IB 1947. gadā aizturējuši apriņķī 288 cilvēkus, no kuriem 52 notiesāti, bet 169 sodīti. Krituši pieci partizāni. Ludzas AK lūdza LK(b)P CK

1 LVA(LKP CK arhīvs), 101. f., 11. apr., 68.l., 1.—2. lp.

38 000 patronu, 150 rokas granātas un 50 kg ieroču eļļas.¹ Arī Alūksnes AK sekretārs Eglītis 1948. gada 24. aprīlī ziņoja, ka no 28. aprīļa līdz 4. maijam IB atrodas kazarmu stāvoklī, tikušas organizētas patruļas.²

Uz LPSR VDM un valdības lūgumu ar 1948. gada 22. maija PSRS MP slepenu rīkojumu Nr. 6295-s LPSR MP uzdeva pilnā apjomā saglabāt IB sastāvu un apgādi, 1948. gadā izdevumus sedzot no PSRS VDM līdzekļiem.³

1949. gada 1. oktobrī V. Lācis lūdza (Nr. 985-ss) PSRS MP priekšsēdētāja vietniekam Kosiginam sakarā ar to, ka «šķiru cīņas stāvoklis republikā sasprindzināts», 18 723 000 rubļu sarkanā iznīcinātāju uzturēšanai. Tādu summu valdībai bija 1949. gada 17. jūnijā lūdzis A. Noviks.⁴

Taču visas algotās iznīcinātāju štata vietas (ieroču meistari, šoferi) vēl nebija aizņemtas.

Latvijas PSR VDM 2. N daļas priekšnieks majors Zujāns un VDM 2. N daļas 5. nodaļas komandieris majors Piļķis rakstīja LK(b)P CK, ka katrā rajonā bija 20—45 algoti IB karavīri.

31. tabula

**Latvijas PSR VDM algoto iznīcinātāju bataljonu sastāvs
1950. gada 1. martā.⁵**

Nr.p.k.	Amats	Jābūt pēc štatiem	Ir	%
1.	Komandējošais sastāvs	58	46	79,3
2.	Operatīvie darbinieki, kadru kom.	58	25	43,1
3.	Ieroču meistari	50	16	32,0
4.	Operatīvo mašīnu šoferi	58	28	48,3

31. tabulā redzam, ka IB algotie cīnītāji bija gandrīz pilnīgi nokomplektēti (95,5%), bet operatīvie darbinieki un šoferi nesasniedza pat pusi (attiecīgi 43,1 un 48,3%).

1 Turpat, 3.—4. lp.

2 Turpat, 5. lp.

3 LVĀ, 270. f., 1. s apr., 347.l., 57. lp.

4 Turpat, 438.l., 47.—49. lp.

5 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 13. apr., 81.l., 11.—12. lp.

Latvijas PSR VDM algoto iznīcinātāju bataljonu izglītības līmenis
1950. gada 1. martā.¹

Nr.p.k.	Izglītība	Skaitis	%
1.	Vidējā	7	0,4
2.	Nepilna vidējā	22	1,2
3.	7 klašu	379	21,8
4.	4 klašu	963	55,5
5.	Pusanalfabēti (малограмотные)	366	21,2
Kopā:		1737	100,0

Latvijā 1950. gadā bija 11 270 iznīcinātāju, bez tam katrā rajonā bija 50—200 neapbruņotu iznīcinātāju.

Iznīcinātāju bataljonu operatīvo grupu izglītības līmenis, kā redzam 32. tabulā, bija zems. Vidējā izglītība Latvijā bija tikai 7 cilvēkiem (0,4%), bet pusanalfabētu bija 366 cilvēki (21,2%). Lielākajai daļai IB operatīvo grupu dalībnieku — 963 cilvēkiem (55,5%) — bija 4 klašu izglītība.

Latvijas PSR VDM algoto iznīcinātāju bataljonu
cīnītāju tautība 1950. gada 1. martā²

Nr.p.k.	Tautība	Skaitis.	%
1.	Krievi	834	50,7
2.	Latvieši	610	37,1
3.	Ukraiņi	112	6,8
4.	Baltkrievi	59	3,6
5.	Poļi	9	0,5

1 Turpat.

2 Turpat.

6.	Lietuvieši	7	0,4
7.	Citi	13	0,9
	Kopā:	1644	100,0

33. tabulā redzam, ka puse no IB operatīvo vadu algotajiem karavīriem (50,7%) bija krievi, bet kopā ap divām trešdaļām — joprojām slāvu tautību pārstāvji. Latviešu bija nedaudz pāri trešdaļai. Starp algotajiem IB karavīriem 379 (23%) bija VK(b)P biedri, 659 (40%) — komjaunieši un 607 (37%) — bezpartijiskie. Tātad «partijiskais slānis» uzlabojies, salīdzinot ar 1945. gadu.

Iznīcinātāju bataljoni saglabājās arī tad, kad partizānu karš virzījās uz beigām. LPSR VDM 2. N daļas priekšnieks majors Zujāns un LPSR VDM 2. N daļas 5. nodaļas priekšnieks majors Piļķis 1950. gada 2. martā ziņoja, ka rajonos ir 50—200 IB karavīru, kopā 11 270 cilvēku. Katrā rajonā ir 20—45 algoti IB karavīri.¹

1950. gada 28. augustā LPSR MP priekšsēdētāja vietnieks M. Plūdonis pilnīgi slepeni (Nr. 1029-s) lūdza PSRS VD ministram L. Berijam «Cīņai pret nacionālo pagrīdi un tās bruņotajiem spēkiem» 1951. gadā atļaut Latvijas PSR MP algot 1300 iznīcinātāju bataljonu cīnītājus un piešķirt no PSRS VDM budžeta 14 170 500 rubļu.² 1950. gada 13. oktobrī LPSR VDM ministra vietnieks Kozīns slepeni paziņoja M. Plūdonim, ka PSRS VDM piešķir vajadzīgos līdzekļus.³ Tātad algoto iznīcinātāju skaitliskais sastāvs 1951. gadā, salīdzinot ar 1950. gadu, tika samazināts uz 79%. Tuvojoties partizānu kara beigām, algoto iznīcinātāju skaits samazinājās. Spriežot pēc IB sastāva uzskaites grāmatas, 1954. gada 15. janvārī Latvijas 58 rajonos bija pa 6—17 IB iznīcinātājiem, parasti 10 cilvēku rajonā.⁴

Tā redzam, ka, izpildot PSRS valdības un PSRS NKVD rīkojumus, 1944.—1950. gadā tika izveidots LPSR NKVD iekšējais karaspēks — IB. Ar neskaitāmiem LK(b)P CK, NKVD un NKGB rīkojumiem un revīzijām, kā arī LK(b)P apriņķu komiteju rīkojumiem tika izveidots IB sastāvs un struktūra. Taču IB izglītības līmenis un kaujas spējas nesasniedza paredzētos apjomus.

1 Справка о штатном положении личного состава истребительных батальонов МГБ Латвийской ССР на 1950 год. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 13. apr., 81.l., 12. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 371.l., 104. lp.

3 Turpat, 105. lp.

4 LVA, 1820. f., 194. lp.

b) Operatīvās un partijas un padomju aktīva grupas

Latvijas nacionālo partizānu kaujas 1944. gadā — 1945. gada otrajā pusē parādīja, ka lielas Sarkanās armijas karaspēka daļas un IB, kuru dalībnieki ieradās uz operācijām tikai pēc rīkojuma no centra, nav spējīgi efektīvi cīnīties pret partizānu uzbrukumiem. PSRS un LPSR iekšējam karaspēkam bija jābūt pēc iespējas nelielās grupās tuvāk partizānu darbības rajoniem, jābūt vienmēr kaujas gatavībā un jāsniedz informācija armijai. Šajā nolūkā jau 1945. gadā atsevišķu apriņķu centros un pilsētās nodibinājās LPSR NKVD iekšējā karaspēka trieciennieki — operatīvās grupas (Jēkabpils, Rīgas apriņķī u. c.). Taču ne PSRS, ne LPSR iekšējais karaspēks sākumā vēl nebija noorganizēts, nebija apmācīts un gatavs partizānu kara veikšanai kaujas grupās.

Pārbaudot ģenerāļa Ļeontjeva PSRS NKVD Iekšējā karaspēka 5. divīzijas darbību 1945.—1946. gada ziemā, tika konstatētas PSRS NKVD karaspēka sliktās sekmes cīņā pret partizāniem. Kā redzam no PSRS IeM ministra vietnieka ģenerālleitnanta Rjaskija 1946. gada 23. marta pavēles Nr. 1/4405, par galveno trūkumu PSRS NKVD karaspēka darbībā tika atzīta tā koncentrēšana pilsētās, vājā sadarbība ar LPSR IeM OBB un IB vienībām apriņķos. PSRS NKVD IeM Iekšējā karaspēka 5. divīzijas «darba uzlabošanai» cīņā pret nacionālajiem partizāniem LPSR iekšlietu ministrs A. Eglītis 1946. gada pavasarī savā pilnīgi slepenajā pavēlē Nr. 51-ss visiem IeM nodaļu priekšniekiem atzina, ka apriņķos vāji izmanto PSRS NKVD karaspēku, jo «karaspēka nodaļām nav nekādu rezultātu». Tāpēc A. Eglītis uzdeva: «Bandītisma visvairāk aptvertos pagastos novietot operatīvās karaspēka grupas līdz vada lielumam ar PSRS IeM karaspēka izlūkdienesta virsnieku un OBB operatīvo darbinieku.» Taču katrā pagastā un pat apriņķī nebija PSRS IeM karaspēka apakšvienību. «Apriņķos,» noteikts pavēlē, «kur nav PSRS IeM karaspēka, kā arī visvairāk partizānu aptvertos pagastos novietot nokomplektētas IB karavīru operatīvās grupas ar opergrupas komandieri un OBB operdarbinieku.»¹

A. Eglītis uzdeva IeM karaspēkam dienu un nakti meklēt un iznīcināt nacionālos partizānus, «izliekot slēpņus iespējamās bandītu pulcēšanās un atrašanās vietās». Karaspēkam uzdeva ik dienas informēt LPSR IeM par izliktajiem slēpņiem, organizētajām operācijām un to rezultātiem.

1 LVA, 1280. f., 244.l., 215. lp.

Izpildot pavēli, visos apriņķu centros sāka organizēt IB operatīvās grupas — triecienvadus, kuru dalībnieki dzīvoja kazarmās un atradās pastāvīgā kaujas gatavībā. IB operatīvo vadu karavīri, kā jau minēts, saņēma algu, apģērbu un pārtiku no valsts.

Vēlāk blakus operatīvajām grupām vairākos apriņķos tika noorganizētas IB atbalsta grupas no bruņotiem padomju un partijas aktīvistiem.

34. tabula

Dažas LPSR NKVD operatīvās grupas 1945.—1946. gadā¹

	Jēkabpils apr. 1945. g.		Ilūkstes apr. 1946. g.		Rīgas apr. 1945. g.		Rīgas apr. 1946. g. I cet.	
	sk.	%	sk.	%	sk.	%	sk.	%
IB kopā	767	100,0	674	100,0	1770	100,0	1536	100,0
Operatīvā grupa	42	5,5	75	11,1	?	?	140	9,1
VK(b)P biedri	23	3,0	15	2,2	71	4,0	?	?
Komjaunieši	68	8,9	70	10,4	136	7,7	?	?

34. tabulā redzam, ka operatīvās grupas sākotnēji svārstījās no 42 līdz 140 cilvēkiem (5,5—11,1%), to sastāvā bija lielāks komunistu un komjauniešu skaits nekā IB.

IB operatīvās grupas pa lielākai daļai sastāvēja no PSRS iebraukušajiem cilvēkiem, demobilizētiem sarkanarmiešiem, padomju un partijas aktīvistiem. Blakus operatīvajām grupām veidojās partijas aktīvistu grupas.

Tā Aizputes apriņķī 1946. gadā cīņai pret partizāniem bija noorganizēta partijas aktīvistu grupa 47 cilvēku sastāvā, kuri visi saņēma algu.² Aizputes apriņķa IB 1946. gada beigās, ja ticētu atskaitei, bija 484 cilvēki, 28 cilvēku liela operatīvā grupa un vēl 45 cilvēki partijas aktīvistu operatīvajā grupā, kopā 557 cīnītāji pret partizāniem.³ LK(b)P CK kara daļas vadītājs pulkvedis Krūmiņš 1946. gada 29. oktobrī slepeni rakstīja Aizputes apriņķa komitejas sekretāram

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 66.l., 196. lp.; 67.l., 175. lp.

2 Turpat, 66.l., 25. lp.

3 Turpat, 10. apr. 72.l., 6. lp.

Orlovam, ka aprīņķa IB ir viens no labākajiem. Bauskas aprīņķī 1946. gadā IB bija 467 iznīcinātāji, no tiem 44 algoti, un 12 partijas un padomju aktivistu atbalsta grupas ar 171 cilvēku.¹

Tajos aprīņķos, kur partizānu kustība bija spēcīgāka, IB algoto operatīvo grupu komplektēšanā radās grūtības. Tā Bauskas aprīņķī 1946. gada 16. maijā uzbrukumā partizāniem krita Vecumnieku pagasta NKVD pilnvarotais Rudzītis, ciema padomes priekšsēdētājs Galenieks, IB loceklis Vaisle ar sievu, IB loceklis Vainovskis.

LK(b)P aprīņķa komitejas kara daļa ziņoja, ka Bauskas IB operatīvā grupa nokomplektēta tikai 72% apmērā, salīdzinot ar paredzētajiem štatiem, «jo tādu, kas vēlētos stāties dienestā, ir ļoti maz».² Arī Jelgavas IB operatīvā grupa 1946. gadā bija radīta «ciņai pret buržuāzisko nacionālistu paliekām».³

Prakse drīz vien pierādīja, ka arī operatīvās grupas no aprīņķa centra nespēj pietiekami operatīvi darboties pret nacionālajiem partizāniem. Tāpēc tās sadalīja un novietoja vairākās aprīņķa apdzīvotās vietās. Bauskas aprīņķī bija izveidotas 10 mazākas operatīvās grupas ar 180 cilvēkiem. Cēsu aprīņķī 67 iznīcinātāju algotā IB operatīvā grupa bija sadalīta četrās vietās.⁴ Rīgas aprīņķī 1946. gada pirmajā ceturksnī pastāvēja pieci operatīvie iecirkņi — Ogrē, Siguldā, Koknesē, Nītaurē un Baldonē. Katru dienu no 1536 IB cilvēkiem kazarmās bija 200—250 cilvēku (13,0—16,3%).⁵ Talsu aprīņķī bija organizētas četras operatīvās grupas 72 cilvēku sastāvā. Kā ziņoja Talsu aprīņķa komitejas kara daļas vadītājs L. Kļaviņš, operatīvās grupas 1946. gada pirmajā ceturksnī bija Talsos — 32 cilvēki, Valdemārpilī — 15, Valgalē — 15, Spārē — 10.⁶ Arī IB pamatsastāvs, cik iespējams, tika decentralizēts.

No LK(b)P Valmieras aprīņķa komitejas kara daļas vadītāja Rozenberga atskaites redzams, ka 1946. gada 1. oktobrī IB bija 1043 cilvēki, izvietoti katrā pagastā pa 10—15 cilvēkiem. Arī IB operatīvā grupa 71 cilvēka sastāvā bija sadalīta tā, ka Valmierā dežurēja 31, Ainažos 7, Limbažos 10, Rūjienā 5, Alojā 10, Mežkalnē 8 cilvēki. Bez tam tika dibināta komunistu rota, kas bija paredzēta palīdzībai Valmieras IeM nodaļai.⁷ Arī Jelgavas aprīņķī 1946. gadā IB operatīvās

1 Turpat, 18. lp.

2 Turpat, 9. apr., 66.l., 49. lp.

3 Turpat, 10. apr., 72.l., 53. lp.

4 Turpat, 101. lp.

5 Turpat, 9. apr., 67.l., 181.—182. lp.

6 Turpat, 187. lp.

7 Turpat, 66.l., 103.—110. lp.

grupas kazarmās pa 15—30 cilvēku atradās pastāvīgā trauksmes stāvoklī, dežurēja Jelgavā, Dobelē, Aucē un Bukaišos.¹ Ilūkstes apriņķī blakus 75 cilvēku operatīvajai grupai centrā, kas bija paredzēta cīņai pret partizāniem Aknīstes, Susējas un Gārsenes pagastos, vēl bija izveidota 40 cilvēku liela operatīvā grupa Aknīstē sakaru pārtraukšanai ar Lietuvas partizāniem.² Liepājas apriņķa IB no saviem 874 cilvēkiem blakus operatīvajai grupai 35 cilvēku sastāvā, kas atradās Liepājā kazarmās, vairākos Lietuvas robežpunktos (Aizvīķos u. c.) bija organizējusi IB posteņus 5—6 cilvēku sastāvā. Posteņiem nereti uzbruka Lietuvas partizāni.³

Partizānu sevišķi apdraudētajos apriņķos IB operatīvās grupas nereti skaita ziņā pārsniedza 100 cilvēku. Tā Viļakas apriņķa IB, kuru komandēja vecākais leitnants Golovins un viņa vietnieks politiskajā darbā jaunākais leitnants Avakumovs, 1946. gadā bija 8 IB operatīvās grupas: Viļakā (65 cilv.), Tilžā (20 cilv.), Liepnā (20 cilv.), tātad pavisam kopā 105 cilvēki.⁴

LK(b)P Ventspils apriņķa komitejas kara daļas vadītājs 1946. gada 18. decembrī ziņoja LK(b)P CK sevišķās daļas vadītājam Kurbatovam, ka apriņķa IB ir 458 cilvēki, kuri iedalīti 15 vados. Tajā skaitā 4 ir operatīvie vadi 65 cilvēku sastāvā.⁵

Valkas apriņķī 1947. gada 1. janvārī IB operatīvās grupas bija Valkā (23 cīnītāji) un Smiltenē (17 cīnītāji).⁶

Arī Bauskas IB 1947. gada 1. jūnijā bija trīs operatīvās grupas, no kurām divas bija pagastos, bet viena dežurēja pie MGB nodaļas Bauskā.⁷

Operatīvo grupu izvietojums apriņķī nedaudz mainījās «pēc vajadzības», un tās bija mobilas. Tā Viļakas apriņķī 1947. gada pirmajā ceturksnī, kā rakstīja apriņķa sekretārs Morozs: «Pārvietojamās operatīvās grupas atbilstoši IeM CB grupas noteiktajiem štatiem pilnīgi nokomplektētas un darbojas.» Kopā operatīvajā grupā pie Viļakas MGB nodaļas bija 70 cilvēku, Tilžā — 20 un Liepnā — 16 cilvēku. Ja rēķina, ka IB bija 393 cilvēki, tad Viļakas apriņķa operatīvajā grupā bija 106 cilvēki, t. i., 27% no IB sastāva.⁸

1 Turpat, 240. lp.

2 Turpat, 67.1., 35. lp.

3 Turpat, 88.—92. lp.

4 Turpat, 10. apr., 72.1., 35. lp.

5 Turpat, 9. apr., 69.1., 132. lp.

6 Turpat, 10. apr., 72.1., 25. lp.

7 Turpat, 73.1., 25.—26. lp.

8 Turpat, 10. apr., 73.1., 51. lp.

Taču vairākos apriņķos operatīvo grupu izrādījās nepietiekami daudz. «Nolūkā veikt cīņas pret bandītisma elementiem apriņķī,» rakstīja Ilūkstes AK, «nepietiek ar 2 opergrupām, kuru sastāvā ir 40 cilvēku.» AK prasīja vēl 3—4 opergrupas.¹

Ilūkstes AK kara daļas vadītājs Ļubarecs atskaitē par 1947. gada pirmo ceturksni secināja: «Pastiprinājusies bandu darbība apriņķī prasa blakus pagasta vadiem, kas atrodas pagastos un veic pagasta izpildkomitejas un ciemu padomju apsardzi, vēl organizēt 2—3 spēcīgus operatīvos vadus ar pietiekamu apbruņojumu.»² Uz 1947. gada 1. jūliju, kā ziņoja AK kara daļas vadītājs, apriņķī bija noorganizēti vēl divi algoti operatīvie vadi.³ Taču atskaitē par 1947. gada trešo ceturksni AK kara daļas vadītājs nebija vēl ar to apmierināts.

Ja IB operatīvās grupas 1946. gadā jau praktiski darbojās visos apriņķos, tad ar sabiedriskajām milicijas atbalsta grupām gāja grūtāk.

1946. gada 11. decembrī tika uzdots katrā lauku apdzīvotā vietā «pie partijas un padomju orgāniem» izveidot milicijas atbalsta brigādes no padomju un partijas aktīvistiem un demobilizētajiem sarkanarmiešiem.⁴ Taču to dibināšana icilga. Pēc IB pakļaušanas VDM apriņķos sāka enerģiskāk dibināt milicijas atbalsta un padomju un partijas aktīvistu grupas. 1947. gada 1. maijā, kā redzams no pilnīgi slepenās izziņas LK(b)P CK, IB bija 13 673 cilvēki. Pie IB bija radītas bruņotas atbalsta grupas 223 cilvēku sastāvā un 44 padomju partijas aktīvistu grupas 434 cilvēku sastāvā.⁵ Pēc P. Zepa datiem, bijušas 717 milicijas atbalsta brigādes, kurās bija 11 000 locekļu.⁶ Taču šie dati ir pārspīlēti, varbūt pat tajos ieskaitīts viss IB sastāvs LPSR.

Sevišķi aktīva partijas un padomju grupu organizēšanā bija Ilūkstes apriņķa komiteja. «No partijas un padomju aktīva,» 1947. gada 28. janvārī rakstīja Ilūkstes AK kara daļas vadītājs Ļubarecs, «izveidoti 22 vadi ar 317 cilvēkiem.» Bez tam apriņķī bija 684 IB cilvēki un operatīvā grupa 80 cilvēku sastāvā. Ilūkstes apriņķa IB, kā rakstīja Ļubarecs, ir stājies sociālistiskajā sacensībā cīņai pret nacionālajiem partizāniem un kārtības ieviešanai par godu LPSR AP vēlēšanām.⁷ Cetrās sanāsmēs apspriesti jautājumi par cīņu pret partizāniem.

1 Turpat, 73.l., 151. lp.

2 Turpat, 133. lp.

3 Turpat, 141. lp.

4 LVA, 1280. f., 244.l., 270.—271. lp.

5 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 75. l., 21. lp.

6 Зенц П. Вместе с народом. Р. 1974, с. 140.

7 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 72.l., 63. lp.

Lielākā partijas un padomju aktīvistu IB atbalsta grupa 1947. gada pirmajā pusē — 436 cilvēki —, ja ticēt Ludzas AK sekretāra Andrjuhina datiem, darbojās Ludzas apriņķī.¹ Ludzas AK sekretārs Andrjuhins atskaitē rakstīja par 1947. gada pirmo pusi, ka Ludzas IB operatīvā grupa sastāv no diviem vadiem. Kaut arī, izpildot LPSR MGB rīkojumu, operatīvās grupas štati esot samazināti par 45 cilvēkiem, opergrupā esot 35 cilvēki. Viens vads (25 cilvēki) dežurējis Ludzā, bet otrs vads (10 cilvēku) — Kārsavā.²

IB operatīvie vadi pēc štatu saraksta 1947. gadā bija apstiprināti 1757 cilvēku sastāvā, t. i., 89 cilvēki vienā vadā. Taču praktiski IB vadi bija caurmērā mazāki un nebija pilnīgi nokomplektēti ar karavīriem, jo tajos vietējie iedzīvotāji negribēja iet. Tā 1947. gada pirmajā ceturksnī IB bija tikai 1424 karavīri (81%), vidēji 71 cilvēks triecienvadā.³

«Galveno IB kaujas spēku,» rakstīja LK(b)P CK kara daļas vadītājs Krūmiņš, «1947. gada sākumā veido operatīvās pārvietojamās grupas, kuras koncentrētas apriņķu centros un starppagastu LPSR MGB nodaļās.⁴ 1947. gada 1. oktobrī Latvijā bija 1609 algoti IB opergrupu karavīri, kuri sastādīja 14,8% no IB personālsastāva (35. tabula).

35. tabula

Iznīcinātāju bataljonu, atbalsta grupu un partijas un padomju aktīvistu bruņoto grupu skaits 1947. gadā⁵

Nr.p.k.	8. maijā	1. oktobrī
1. IB bataljoni	20	20
2. Iznīcinātāju kopskaits	13 673	11 214
3. T. sk. algoti opergrupās	1467	1609
4. Bruņotas IB atbalsta grupas	30	29
5. Cilvēku skaits	223	357
6. Bruņotas partijas un padomju aktīvistu grupas	44	25
7. Cilvēku skaits	434	354

1 Turpat, 73.l., 156. lp.

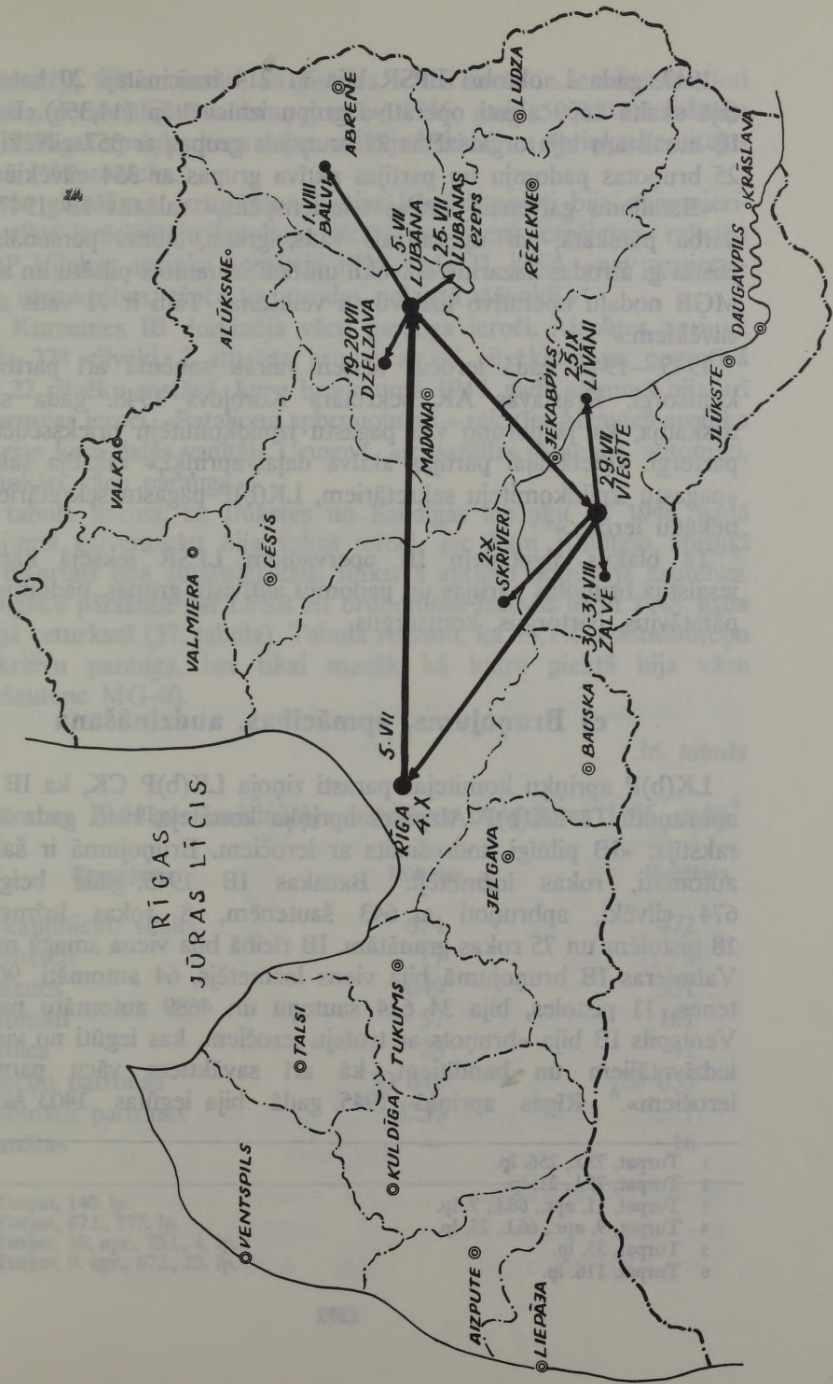
2 Sekretārs rakstīja — Korsova. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 73.l., 156. lp.

3 LVA, 1280. f., 205.l., 10. lp.

4 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 73.l., 239. lp.

5 Turpat, 265. lp.

LK(t)P CK specgrupas kaujas darbība Latvijā
1947. gada 5. jūlija līdz 4. novembrim

1947. gada 1. oktobrī LPSR bija 11 214 iznīcinātāji 20 bataljonos, tajā skaitā 1609 algoti operatīvo grupu iznīcinātāji (14,3%). Bez tam IB atbalstam bija organizētas 29 bruņotas grupas ar 357 cilvēkiem un 25 bruņotas padomju un partijas aktīva grupas ar 354 cilvēkiem.¹

«Bataljonu galvenais kaujas triecienspēks,» rakstīts IB 1947. gada darba pārskatā, «ir operatīvais vads, grupa, kuras personālsastāvs pastāvīgi atrodas kazarmu stāvoklī un tiek izmantots pilsētu un apriņķu MGB nodaļu operatīvo uzdevumu veikšanai. Tādi ir 71 vads ar 1467 cilvēkiem.»²

1945.—1948. gadā ieročus arvien vairāk saņēma arī partorgi un komsorgi. Krāslavas AK sekretārs Koroļovs 1948. gada sākumā uzskatīja, ka jāapbruņo visi pagastu izpildkomiteju priekšsēdētāji un partorgi. «Lielākajai partijas aktīva daļai apriņķī,» rakstīja sekretārs, «pagastu izpildkomiteju sekretāriem, LK(b)P pagastu sekretāriem nav nekādu ieroču.»³

Tā blakus algotajiem IB opervadiem LPSR iekšējā karaspēkā iesaistīja bruņotas partijas un padomju aktīvistu grupas, padomju varas pārstāvjus, partorgus, komsorgus.

c) Bruņojums, apmācības, audzināšana

LK(b)P apriņķu komitejas parasti ziņoja LK(b)P CK, ka IB ir labi apbruņoti. Tā LK(b)P Aizputes apriņķa komiteja 1946. gada sākumā rakstīja: «IB pilnīgi nodrošināts ar ieročiem. Bruņojumā ir šautenes, automāti, rokas ložmetēji.⁴ Bauskas IB 1945. gada beigās bija 674 cilvēki, apbruņoti ar 643 šautenēm, 8 rokas ložmetējiem, 18 pistolēm un 75 rokas granātām. IB rīcībā bija viena smagā mašīna.⁵ Valmieras IB bruņojumā bija viens ložmetējs, 64 automāti, 962 šautenes, 11 pistoles, bija 34 614 šauteņu un 4689 automātu patronas. Ventspils IB bija «bruņots ar trofeju ieročiem, kas iegūti no vietējiem iedzīvotājiem un bandītiem, kā arī savāktiem vācu pamestiem ieročiem».⁶ Rīgas apriņķī 1945. gadā bija iegūtas 1403 šautenes,

1 Turpat, 73.l., 256. lp.

2 Turpat, 75.l., 21. lp.

3 Turpat, 11. apr., 68.l., 7. lp.

4 Turpat, 9. apr., 66.l., 25. lp.

5 Turpat, 35. lp.

6 Turpat, 116. lp.

18 ložmetēji, 168 automāti, 64 pistoles. «Visi savāktie ieroči izmantoti bataljona personālsastāva bruņojumā», 1946. gada 5. janvārī rakstīja VK(b)P Rīgas apriņķa kara daļas vadītājs Viksne un apriņķa komitejas sekretārs Mucenieks.¹

Ieroču glabāšana, uzturēšana kaujas kārtībā nereti bija neapmierinoša. «Pār iznīcinātāju bataljona rīcībā esošajiem ieročiem,» rakstīja LK(b)P Viļakas apriņķa komiteja 1946. gada 31. jūlijā, «nav nepieciešamās uzraudzības, tāpēc tie atrodas nolaistā stāvoklī.»²

Arī Kurzemes IB dominēja vācu parauga ieroči. Aizputes apriņķa IB bija 374 cilvēki, 2 atbalsta grupas ar 45 cilvēkiem un operatīvā grupa 22 cilvēku sastāvā, kuru bruņojumā 1947. gada sākumā bija arī vācu armijas ieroči. «Bataljona apbruņojumā,» rakstīja Aizputes apriņķa komitejas kara daļas vadītājs Urusovs, «ir dažādas šautenes, automāti, galvenokārt vācu parauga.»³

36. tabula liecina, ka Ilūkstes un Kuldīgas apriņķu IB 1946. gadā bruņojumā galvenokārt bija rokas ieroči, pie kam Kuldīgas apriņķī katrs ceturtais bija automātiskais. Ilūkstes apriņķī dominēja šautenes.

Pilnīgāku pārskatu par LPSR IB bruņojumu izdevās iegūt 1948. gada pirmajā ceturksnī (37. tabula). Tabulā redzam, ka 74,7% mašīnšauteņu bija krievu parauga, bet tikai mazāk kā katra piektā bija vācu mašīnšautene MG-40.

36. tabula

Ilūkstes un Kuldīgas iznīcinātāju bataljonu bruņojums 1946. gadā⁴

Brūņojums	Ilūkstes	Kuldīgas
IB kaujinieku skaits	674	472
Ložmetēji	17	8
Šautenes	649	331
Automāti	57	101
Pistoles	28	41
Šauteņu patronas	30 642	23 035
Automātu patronas	3257	?
Granātas	—	16

1 Turpat, 140. lp.

2 Turpat, 67.l., 177. lp.

3 Turpat, 10. apr., 73.l., 4. lp.

4 Turpat, 9. apr., 67.l., 23. lp.

Automobiļi	3	?
Motocikleti	1	?

37. tabula

**Latvijas PSR MGB IB apbruņojums 1948. gada I ceturksnī
(mašīnšautenes)**

	Skaitis	%
PPŠ, PPS, PPV	1605	74,7
MG-40	368	17,1
Čehu triecienmašīnšautenes	176	8,2
Kopā:	2149	100,0

38. tabulā redzam, ka 40,9% no visām pistolēm bija vācu «Parabellum». Proporcioniāli kopā gandrīz tikpat daudz bija krievu TT (19,7%) un naganu (17,7%).

38. tabula

**Latvijas PSR MGB IB apbruņojums 1948. gada I ceturksnī
(pistoles)**

Pistoles marka un kalibrs	Skaitis	%
TT 7,62 mm	203	19,7
Nagani 7,62	182	17,7
Parabellum 9,0 mm	421	40,9
Valters 7,35 mm	138	13,4
Dažādas citas	85	8,3
Kopā:	1029	100,0

39. tabula

**Latvijas LPSR MGB IB apbruņojums 1948. gada I ceturksnī
(šautenes)**

Šautenes marka un kalibrs	Skaitis	%
Krievu 7,62 mm	2911	29,5
Vācu 7,92 mm	6552	66,4

Franču 6,80 mm	216	2,2
Angļu 6,58 mm	156	1,6
Dažādas citas	35	0,3
Kopā:	9870	100,0

Šajā tabulā redzam, ka krievu šautenes bija tikai 29,5%, bet vācu — 66,4% no šauteņu kopskaita. Dažus procentus sastādīja franču, angļu un dažus — citu tipu šautenes.

40. tabulā redzam, ka apbruņojumā bija galvenokārt krievu ložmetēji, no kuriem trīs ceturtdaļas bija Degtjareva tipa. 21% bija vācu ložmetēji.

40. tabula

**Latvijas PSR MGB IB apbruņojums 1948. gada I ceturksnī
(ložmetēji)**

Ložmetēju marka	Skaitis	%
Maksima tipa	3	1,2
RPD	191	75,5
MG-34	54	21,3
Čehoslovaku	5	2,0
Kopā:	253	100,0

41. tabulā redzam, ka 67,8% gandrīz divas trešdaļas apbruņojumā esošo rokas granātu bija krievu aizstāvēšanās granātas F-1.

41. tabula

**Latvijas PSR MGB IB apbruņojums 1948. gada I ceturksnī
(rokas granātas)**

	Skaitis	%
F-1 747	67,8	
RG-42	196	17,8
RGD-33	111	10,1
Dažādas ārzemju	48	4,3
Kopā:	1102	100,0

Rodas jautājums, kāpēc LPSR NKVD iekšējam karaspēkam apbruņojumā bija šāds mīstrs? Pirmkārt, to noteica šo ieroču iegūšana no vācu armijas atstātajiem ieročiem. Otrkārt, tas var liecināt par NKVD neuzticēšanos savam iekšējam karaspēkam. Treškārt, lai ierobežotu IB cīnītāju «aiziešanu mežā» un ieroču nonākšanu partizānu rokās, acīmredzot bija noteikts IB izdalīt dažādu sistēmu šautenes (vācu, čehu, beļģu u. c.), lai vājinātu partizānu kustību ieroču «noplūdes» gadījumā. Aprīņķos, kur partizānu un IB karavīru sastāvs bija nacionāli vienvēidīgāks, šī tendence (piemēram, šauteņu marku dažādošana Valmieras, Jēkabpils, Limbažu, Cēsu aprīņķos) tika pastiprināta. Sūtot kaujā, atļāva izsniegt tikai 28—30 patronas. Tikai 1946. gada 22. jūlijā ar pavēli 120-ss pulkvedis Sieks mainīja šo rīkojumu, atļaujot kaujā dot līdz 120 patronas, automātam — 140, bet ložmetējam — 200 patronas.¹

Kaut arī aprīņķu IB apbruņojumā pieļaujams gadījuma raksturs (uz vietas atrastie vai iedzīvotājiem atņemtie vācu, čehu ieroči), taču bruņojuma stiprumā, sevišķi ar automātiskajiem ieročiem, novērojamas arī dažas likumsakarības. Tā rokas ložmetēju skaits lielāks aprīņķos, kuros partizānu kustība bija visspēcīgākā. Pāri par 20 ložmetēju bija Viļakas (26), Jēkabpils (28), Ludzas aprīņķī (26), kur partizānu kustība bija visspēcīgākā. Turpretī aprīņķos, kur partizānu kustība bija mazāk izteikta, bija tikai dažī ložmetēji (Aizputes — 1, Valmieras — 1).

Iznīcinātāju bataljonu operatīvo kaujas grupu apmācība notika pēc LPSR NKVD piesūfītām programmām un aptvēra kā kaujas, tā speciālo sagatavošanu. Iznīcinātāji armijas vīrsnieku vadībā mācījās kaujas nolikumu (Боевой Усрав Советской армии), šaujамieroču materiālo daļu. Iznīcinātāji tika apmācīti ieroču lietošanā dažādos kaujas veidos, kā arī mazo apakšvienību darbībā, likvidējot partizānu grupas. Iznīcinātāju bataljoni mācījās Sarkanās armijas ierindas nolikumus. Taču piemērotu instruktoru, kā redzam no atskaitēm, trūka. Politiskās audzināšanas darbu veica gan bataljona komandiera vietnieks politjautājumos, gan partorgs. Stelpē partorgs pat vadījis iznīcinātāju grupu cīņā pret partizāniem. Apmācību un kaujas pieredzes rezultātā pieauga operatīvo grupu kaujas prasme. LK(b)P CK Viļakas aprīņķa sekretārs Morozs un kara daļas vadītājs Dimitrijevs rakstīja, ka IB kaujas prasme cēlusies, jo tam «ir kaujas darbības pieredze nelielu grupu sastāvā, kā

1 LVA, 1280. f., 244.l., 248. lp.

arī atsevišķi».¹ Nav datu, kas liecinātu, ka IB būtu apmācīti armijas garnizonos. «Iedzimto» karaspēku nelaida «visvarenās» nometnē.

Politiskās audzināšanas darbu veica apriņķu komitejas. Daugavpils komitejas sekretārs A. Ņikonovs 1946. gada 7. septembrī slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam, ka ar apriņķa IB audzināšanas darbu nodarbojas apriņķa MVD nodaļas priekšnieks Titovs.²

LK(b)P Ventspils apriņķa komitejas kara daļas vadītājs Kipa rakstīja, ka IB apmāca pēc Latvijas PSR NKVD militārās un politiskās apmācības programmas. Mācības notiek armijas virsnieku vadībā.³ Viļakas IB apmācīti galvenokārt šaut un mest granātas. Politisko apmācību veicot pagastu partorgi, Viļakas apriņķa partijas komitejas darbinieki un NKVD priekšnieka vietnieks politiskajā darbā. Nodarbības lasot lekciju «Latviešu nacionālisti — nežēlīgi latviešu tautas ienaidnieki (лютые враги)». Nolasīti 216 referāti, tajā skaitā par b. Staļina grāmatu par Lielo Tēvijas karu.⁴ Liepājas apriņķa dežūrvada militārās apmācības 1946. gadā notika katru dienu, un šo darbu veica Liepājas armijas garnizons. Liepājā notika arī IB vadu komandieru seminārs.⁵ Sevišķi uzsvērta bija IB un miliču politiskā audzināšana. Tikai 1951. gada IV ceturksnī, kā ziņoja LPSR valsts drošības ministra vietnieks I. Jeršovs, IB un miličiem tika nolasītas 8 lekcijas par tēmu «Lielā krievu tauta — izcila nācija».⁶ Taču rezultātā jāsaka, ka IB pat speciāli izraudzīto operatīvo grupu kaujas spējas bija zemas.

d) Apgāde

Viens no LPSR NKVD iekšējā karaspēka kaujas spēju celšanas pasākumiem bija, kā boļševiki teica, «karaspēka materiālā ieinteresēšana».

IB apgāde ar apgērbu, pārtiku un rūpniecības precēm notika trijos līmeņos. Tūlīt pēc kara visiem iznīcinātājiem bija tiesības saņemt, kā jau minēts, pilsētnieku pārtikas kartītes un karavīru pārtikas normas. Praktiski tas izpaudās tā, ka iznīcinātājiem izsniedza zināmu daudzumu gaļas, pietiekami daudz maizes uz nedēļu vai mēnesi, bet aprēķināja

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 73.l., 51. lp.

2 Turpat, 9. apr., 69. l.

3 Turpat, 66.l., 116. lp.

4 Turpat, 123. lp.

5 Turpat, 67.l., 83. lp.

6 Turpat, 15. apr., 88.l., 10. lp.

karavīru «paiku» normās. V. Lācis un J. Kalnbērziņš rakstīja A. Mikojanam, ka 1945. gada IV ceturksnī IB saņēmuši 10 000 karavīru porcijas. Viņi lūdza arī 1946. gada I ceturksnī piešķirt 10 000 porcijas IB karavīru uzturēšanai.¹ Kaut arī normas bija mazas, tās izsniedza neregulāri. LK(b)P Ludzas apriņķa komitejas kara daļas vadītājs Beļajevs sūdzējās, ka vietējās varas iestādes nepilda LK(b)P CK un LPSR TKP 1945. gada 31. oktobra lēmumu un nedod pietiekami daudz produktu IB vajadzībām. Tas traucē IB darbu.² Labāk bija apgādātas operatīvās grupas. Izpildot LPSR iekšlietu ministra A. Eglīša pavēli, IB operatīvās grupas baroja atbilstoši armijas 2. normai.

Latvijas PSR NKVD IB izdalīja arī apģērbus. Bauskas IB, kurā 1945. gada beigās bija 674 cilvēki, kā 1946. gada 12. janvārī rakstīja LK(b)P Bauskas apriņķa komitejas kara daļas vadītājs Vaivods, bija saņēmis 250 apģērba komplektus, 60 pārus zābaku, 30 pārus zeķu, 60 puskažociņus, 60 pārus cimdu. Vaivods žēlojās, ka IB saņemot par maz gaļas.³

Ventspils IB 1945. gadā produktus saņemot normāli, izņemot taukvielas. Saņēmti arī 140 ietēpi, 45 pāri zābaku, 45 puskažociņi, 45 veļas komplekti, 45 pāri cimdu.⁴ Viļakas IB dalībniekiem, ja tie nokalpojuši vienu gadu, piešķīra īpašumā apģērba komplektu. Tādus saņēmuši 500 IB dalībnieki. IB dalībnieki parasti dienā saņemot 500 g maizes, 200 g gaļas, 300 g kartupeļu, kā tas pieņemts karavīriem, bet tie, kuri ļoti aktīvi cīnās pret partizāniem, var saņemt partiku bez maksas.⁵ Jēkabpils apriņķa IB 1945. gadā no NKVD bija saņēmis 200 ietēpus, 60 puskažociņus. Taču, kā rakstīja LK(b)P Jēkabpils apriņķa komitejas kara daļas vadītājs Komarovs, saņemts par maz gaļas un putraimu.

IB arvien labāk apgādāja ar transportu un benzīnu, ko izmantoja galvenokārt operatīvās grupas. 1946. gada 30. janvārī V. Lācis un J. Kalnbērziņš pilnīgi slepeni lūdza PSRS Ministru Padomes priekšsēdētāju V. Molotovu PSRS AP vēlēšanu laikā 27 kravas automašīnu vajadzībām piešķirt 30 000 tonnas benzīna mēnesī. 1946. gada 2. februārī V. Molotovs pilnīgi slepeni paziņoja, ka uzdevis līdz 10. februārim piesūtīt no rezervēm Latvijai 30 000 tonnas autobenzīna.⁶

1 Turpat, 69.l., 34. lp.

2 Turpat, 67.l., 104. lp.

3 Turpat, 66.l., 31. lp.

4 Turpat, 116. lp.

5 Turpat, 126. lp.

6 Переписка по борьбе с бандитизмом и о работе истребительных батальонов 1946. Секретно. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69.l., 11., 18. lp.

Taču, neskatoties uz šo gatavošanos, vēlēšanu laikā no 4. līdz 11. februārim notika 8 uzbrukumi.

1946. gada 15. februārī L. Berija ar pilnīgi slepenu rīkojumu Nr. 1995 uzdeva piešķirt benzīnu, kokvilnas drēbes un apavus IB vajadzībām.¹ 1946. gada 18. februārī Ludzas apriņķa komiteja slepeni sūdzējās LK(b)P CK sekretāram, ka saņemtas tikai 475 «paikas», bet IB esot 814 cilvēku. 1945. gada oktobrī un novembrī Ludzas IB vajadzībām piešķirts mēnesī 8000 kg miltu, 1200 kg gaļas, 350 kg sviesta, 460 kg cukura un konditorejas izstrādājumu, Ludzas AK ziņoja, ka IB uzturēšana pasliktinās, un lūdza to novērst.²

Palielinoties IB operatīvo grupu aktivitātei, sākot ar 1946. gada 1. oktobri, apgādāja galvenokārt operatīvās grupas un dežurējošos iznīcinātājus. Kā redzams no atskaitēm, līdz 1946. gada 1. oktobrim IB saņēma 10 000 «paikas», bet pēc tam — 5000.³ Tātad «kroņa uzturā» līdz 1. oktobrim atradās 70,1% no IB. Ar 1946. gada 1. oktobri šādi uzturēto skaits samazinājās uz pusi.

42. tabulā redzam, ka iznīcinātāju pārtikas normas, ko tie saņēma pēc armijas P-7 noteikumiem, bija mazas.

42. tabula

Iznīcinātāju bataljonu apgāde 1946. gadā⁴

Pārtika	Grami	Laika posms
Maize	600	dienā
Gaļa, zivis	1800	mēnesī
Cukurs	400	mēnesī
Tauki	400	mēnesī
Putraimi	1200	mēnesī

Sākot ar 1946. gadu, armija pilnībā atteicās apgādāt IB ar apģērbu, tādēļ 1946. gada februārī LPSR IeM organizēja 1000 pāru apavu, 3000 pāru veļas un 2000 virsdrēbju sagatavošanu tepat Latvijā.⁵

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69.l., 20. lp.

2 Turpat, 21. lp.

3 Turpat, 9. lp.

4 LVĀ, 270. f., 1. s apr., 235.l., 6. lp.

5 Turpat, 347.l., 23. lp.

Izpildot LK(b)P CK un LPSR MP 1946. gada 22. augusta lēmumu Nr. 187, Ražošanas operāciju pārvaldei līdz 25. septembrim bija jāsarāž 3500 pāru apavu. 1946. gada 28. augustā šīs pārvaldes priekšnieks A. Sorokins slepeni rakstīja J. Kalnbērziņam un V. Lācim, ka nevar tik ātri sarāžot 2000 pārus apavu. Bez tam esot vajadzīga juhtāda.¹ Taču apavus IB vajadzēja. Iekšlietu ministrs A. Eglītis 1946. gada 7. septembrī slepeni rakstīja J. Kalnbērziņam, ka Ražošanas kooperācija vēl nav sākusi apavus ražot un nav devusi IB neviena pāra.² Cekas rīkojums pasteidzināja apavu ražošanu.

Kopā no visiem apgādes avotiem 1946. gadā IB saņēma 9820 apģērba komplektus (68,9% iznīcinātāju), 4990 pāru apavu (35% iznīcinātāju), 2300 cepuru (16,1% iznīcinātāju), 1100 vatētu bikšu (7,7% iznīcinātāju), 1250 ziemas cepuru (8,8% iznīcinātāju) un 7870 veļas komplektu, zeķes un kājautus (55,2% iznīcinātāju).³

Aizputes IB 1946. gadā bija saņēmis 250 komplektu karavīru apģērba, 110 pāru apavu, 25 vatētas bikses un 30 ziemas cepuru.⁴

1947. gadā IB pārtikas apgāde no armijas puses vēl vairāk samazinājās. 1947. gada 1. maijā IB vajadzībām izsniedza vairs tikai 3000 armijas uztura porcijas («paikas») dienā.⁵

LK(b)P Alūksnes AK ziņoja, ka līdz 1947. gada 23. jūnijam aprīnča IB izsniegtas 240 kareivju blūzes, 240 formas bikses, 160 kreklus, 150 apakšbikšu, 60 kurpju un 1 automašīna.⁶

Visā apskatāmajā periodā iznīcinātāji atradās «specapgādē», kur viņiem savos veikalos bija iespējams nopirkt deficītas rūpniecības preces. Lai vēl vairāk materiāli ieinteresētu IB dalībniekus aktīvāk darboties IB sastāvā, LPSR VDM izdeva direktīvu Nr. 13/895, ar kuru uzdeva katra aprīnča IB pārdot rūpniecības preces par puscenu vairāku desmitu tūkstošu rubļu vērtībā. Tā Viļakas aprīnķī, izpildot šo direktīvu, 1947. gada pirmajā pusē pārdeva IB preces 16 000 rubļu vērtībā. Preču bija tik daudz, ka IB spēja nopirkt tikai pusi no piedūma.⁷ Tā redzam, ka LPSR VDM iekšējā karaspēka karavīri, sevišķi operatīvās grupas, atradās armijas un padomju varas vietējo organizāciju apgādē.

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69.l., 113. lp.

2 Turpat, 116. lp.

3 Turpat, 10. apr., 72.l., 121. lp.

4 Turpat, 6. lp.

5 Turpat, 75.l., 28. lp.

6 Turpat, 46. lp.

7 Turpat, 60. lp.

e) Tīrīšanas

Karavīru politisko uzticamību okupācijas varai un sociālo izcelsmi NKVD uzskatīja par pirmo priekšnoteikumu IB izveidošanai par spēcīgu kaujas vienību, kas garantētu apriņķu «iztīrīšanai» no nacionālajiem partizāniem. Tāpēc IB no 1945. gada līdz to likvidēšanai 1953. gadā nepārtraukti tika «tīrīti» no «politiski neuzticamiem un šķiriski svešiem elementiem». Pirmā kārtā no IB tika atbrīvoti visi aizsargu organizācijas locekļi, pirmskara politisko partiju biedri, Latvijas armijas virsnieki, dienējušie vācu armijā vai policijas bataljonos, izvesto tuvi radnieki, cilvēki, kas ieskaitīti kulakos vai kas izmantojuši algotu darbu. Vairākus IB trūkumus savā 1945. gada 20. marta pilnīgi slepenajā pavēlē Nr. 1/42-ss atzina LPSR NKVD tautas komisārs A. Eglītis. Viņš rakstīja, ka IB «izrādījās piesārņoti ar mums svešiem elementiem». Daļa atsakoties pildīt operatīvos uzdevumus, citi esot bailīgi, citi veicot patvaļīgas kratīšanas un aplaupot iedzīvotājus. «Bet viena daļa cīnījās,» rakstīja A. Eglītis, «vienkārši ir naidīgi noskaņota pret padomju varu.» Rīgas, Rēzeknes un citos apriņķos IB grupās darbojās «ienaidniska ielikteņi», bet Ludzas, Abrenes, Jēkabpils un citos apriņķos — «partizānu atbalstītāji». A. Eglītis uzdeva visus IB locekļus nekavējoties pārbaudīt NKVD un NKGB un neuzticamos izslēgt no IB rindām (1.§). Tika uzdots 10 dienu laikā iesniegt IB sarakstus čekas pārbaudei (2.§). Turpmāk IB atļauts pieņemt jaunus dalībniekus tikai pēc NKVD—NKGB pārbaudes (3.§).¹ Taču praktiski pievērsties iznīcinātāju pārbaudei NKVD spēja tikai pēc PSRS—Vācijas kara beigām.

Ja 1945. gadā boļševiku rajonu komitejas ziņoja galvenokārt par IB skaitlisko palielināšanos, kā arī par partijas un komjaunatnes biedru skaita pieaugumu, tad 1946. gadā, kad notika IB personālsastāva pārbaudes, stāvoklis mainījās. Pārbaužu rezultātā parasti vairāk izslēdza no IB nekā pieņēma. Parasti izslēgšanas iemesli bija «slikta biogrāfija», politiska neuzticamība, dzeršana un disciplīnas pārkāpumi.

Kā redzams no LK(b)P Ventspils apriņķa komitejas atskaites, 1946. gada 1. janvārī IB bija 500 cilvēku. «No IB izslēgti 116 cilvēki (23,2%),» rakstīja atskaitē, «jo NKVD rūpējas par rindu tīrību, bet vēl ne visur.»²

1 LVA, 1280. f., 244.l., 123. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 66.l., 116. lp.

1946. gada 31. maija pavēlē «Par iznīcinātāju bataljonu stāvokli» A. Eglītis konstatēja, ka aprīņķos, uzņemot iznīcinātāju bataljonos, karavīrus vāji pārbauda. Rezultātā tikai 1946. gada I ceturksnī par sakariem ar partizāniem no IB izslēgti vairāki simti iznīcinātāju. Četros aprīņķos par šādiem pārkāpumiem izslēgti 287 IB karavīri, tajā skaitā 68 Rēzeknēs, 67 Valkas, 86 Kuldīgas un 66 Aizputes aprīņķi.¹ Tā lielu daļu informācijas partizāni ieguva no soda ekspedīcijām, boļševikiem un pat pāris čekistiem, tāpēc IB pārbaudes turpinājās.

Valmieras aprīņķa IB 1946. gada 15. jūnijā bija 1092 cilvēki (to vidū 37 komunistiskās partijas biedri un komjaunieši). Pārbaudes un citu apstākļu dēļ no IB izslēgti 96 cilvēki (8,7%), tajā skaitā 59 kā neatbilstoši, 31 iesaukts dienēt Sarkanajā armijā un krituši pieci.² Bauskas LK(b)P komiteja ziņoja, ka 1946. gada I—II ceturksnī iekārtotas personiskās lietas 436 cilvēkiem, bet III ceturksnī isti pārbaudīti jau bija 492 cilvēki (79,2%) no 621. Sijāja arī tos, kas kandidēja iestāties IB. «Gada laikā,» rakstīja AK kara daļas vadītājs Vaivods, «no bataljona sastāva atsijāti vairāk nekā 300 cilvēku, tai skaitā 6 vadu komandieri.» Ja zinām, ka 1946. gada beigās Bauskas IB bija 467 cilvēki, tad «atsijāti» bija ap 40%.³

43. tabulā redzam, ka 1946. gadā no Bauskas aprīņķa IB izslēgti gandrīz divreiz vairāk nekā pieņemti.

43. tabula

Bauskas aprīņķa IB sastāva izmaiņas 1946. gadā

	I—II cet.	III cet.	IV cet.	Kopā
Pieņemti	10	6	26	42
Izslēgti	45	19	12	76
Krituši	5	?	2	7

Taču izslēgšanai no IB nebija tikai politiski cēloņi. Tā Talsu AK kara daļas vadītājs J. Beregovskis 1946. gada 30. decembrī ziņoja, ka no IB izslēgti 34 cilvēki, «kuri parādīja sevi no sliktākās puses dzeršanās

1 Приказы МВД—МГБ ЛССР секретные за 1945—1951 гг. — ЛиМА, 1. ф., 3. apr., 8.l., 25. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69.l., 67. lp.

3 Turpat, 66.l., 41. lp.

un daļēji bruņotās laupīšanās (в пьянках и частичном мародерстве)».¹

1946. gada III ceturksnī turpinājusies Viļakas apriņķa IB pārbaude. Rezultātā kā neuzticami atbrīvoti 23, kā slimi — 4, bet citu iemeslu dēļ — 98 cilvēki. IB palikuši tikai 415 cilvēki.²

Ludzas apriņķa komiteja atskaitē par 1946. gada pirmo pusi rakstīja, «galvenokārt sakarā ar politisko neuzticamību» no IB atskaitīti 54 cilvēki (6,6%), bet palikuši 758 cilvēki.³ Madonas apriņķī 1945. gadā no 1060 IB locekļiem pēc pārbaudes atskaitīti 125 (11,7%). Rīgas apriņķī 1946. gada 1. janvārī bija 1770 cilvēku, bet gada laikā izslēgti 424 (aizsargi, šucmaņi u. c.).⁴

Jēkabpils apriņķa sekretārs Birkenfelds un kara daļas vadītājs Kuzminevs atskaitē par 1946. gadu rakstīja, ka apriņķa IB ir 741 cilvēks, tajā skaitā 47 partijas biedri un 80 komjaunieši (17,1%). «Gada laikā,» viņi ziņoja, «IB pieņemti 207 cilvēki, izslēgti 102 cilvēki, no viņiem vairākumā kā politiski neuzticami. Neskatoties uz to, bataljona sastāvs paliek piesārņots ar pretpadomju elementiem, uz Latvijas PSR Augstākās Padomes vēlēšanām ieteikts veikt nopietnu svešo elementu tīrīšanu.»⁵

Uz 1947. gada 1. janvāri Latvijā 20 IB bija 14 252 cilvēki, no kuriem 1357 (9,5%) bija algotās operatīvās grupās. Gada laikā no IB bija izslēgti 854 cilvēki (5,8%), no kuriem 131 (3,6%) nodots tiesai.⁶ Taču 1947. gadā IB tīrīšanas pēc iekļaušanas MGB turpinājās ar varenu spēku. Bauskas apriņķī pēc MGB tīrīšanām IB no 417 cilvēkiem 1947. gada 1. aprīlī bija sarucis uz 256 cilvēkiem 1947. gada 1. jūnijā.⁷

Arī Viļakas apriņķa komitejas sekretārs Morozovs un kara daļas vadītājs Dimitrijevs atskaitē par 1947. gada I ceturksnī ziņoja, ka IB personālsastāvs samazinājies par 100 cilvēkiem. Jēkabpils AK sekretārs Birkenfelds un kara daļas vadītājs Mekšs 1947. gada 22. jūlijā ziņoja, ka pirmajā pusgadā no IB izslēgti 94 cilvēki.⁸

Jelgavas apriņķa kara daļas vadītājs Burkovskis atskaitē par 1947. gada pirmo pusgadu 1947. gada 22. jūnijā ziņoja: «24 pagastu

1 Turpat, 10. apr., 72.l., 96. lp.

2 Turpat, 9. apr., 66.l., 144. lp.

3 Turpat, 67.l., 111. lp.

4 Turpat, 175. lp.

5 Turpat, 10. apr., 72.l., 39. lp.

6 Turpat, 118. lp.

7 Turpat, 73.l., 25. lp.

8 Turpat, 101. lp.

vados un opervadā veikta rūpīga kadru pārbaude, kā rezultātā atskaitīti 193 cilvēki kā neuzticami, nolaidīgi dienesta pienākumu pildīšanā u. c.»¹

Viļakas IB dalībnieku skaits no 393 1947. gada 1. februārī samazinājās par 191 cilvēku (73,5%) un 1. jūlijā bija 202 cilvēki, tajā skaitā operatīvajā grupā 86 cīnītāji.²

Valmieras AK kara daļas vadītājs Lacs 1947. gada 11. jūlijā ziņoja, ka 1. jūlijā IB bijuši 770 cilvēki, bet MGB tīrīšanas rezultātā to skaits samazinājies par 117 cilvēkiem (15,2%).³

IB tīrīšanas turpinājās arī 40. gadu beigās un 50. gadu sākumā. Tas liecina, ka LPSR NKVD (MGB) iekšējais karaspēks bija pakļauts politiskām tīrīšanām, kā rezultātā IB, sevišķi tā operatīvajās grupās, kā redzējām iepriekš, saglabājās galvenokārt neizglītoti iebraucēji no citām republikām.

Tā redzam, ka LK(b)P CK, NKVD un NKGB Latvijā 1944.—1945. gadā organizēja NKVD—NKGB LPSR iekšējo karaspēku, kurš skaitliski sasniedza gandrīz pusi no Latvijas Republikas laika armijas. Lielu daļu no IB sastāva, sevišķi opergrupās, ieņēma iebraucēji no PSRS, kuriem cīņa pret nacionālajiem partizāniem bija peļņas darbs. IB bija dislocēti katrā Latvijas pagastā, pie kam tos parasti komandēja NKVD vai Sarkanās armijas virsnieki. Taču pilnīgu LK(b)P CK un NKVD—NKGB uzticību arī pēc politiskajām tīrīšanām IB nebaudīja. Mācībās viņi netika ielaisti nevienā no tūkstošiem armijas novietojumu, kur būtu bijusi piemērota mācību bāze. IB izglītības un apmācības līmenis, kā arī kaujas spējas bija zemas. Rezultātā cīņu smagumu pret nacionālajiem partizāniem iznesa PSRS NKVD—MGB karaspēks un IB operatīvie vadi.

Ja uz IB izveidošanu un operatīvo darbību skatāmies no starptautisko tiesību viedokļa, tad šie formējumi okupētā valstī uzskatāmi par nelegāli izveidotiem.

---

1 Turpat, 120. lp.

2 Turpat, 58. lp.

3 Turpat, 37.—44. lp.

V NODAĻA

LATVIJAS NACIONĀLO PARTIZĀNU CĪŅAS

1. Nacionālo partizānu kaujas (1944.—1956.)

Latvijas nacionālo partizānu karš noritēja kā atklātā, tā slēptā frontē. Kara īpatnība bija tā, ka abas frontes bieži saplūda. Karš notika gan militāriem līdzekļiem, gan ideoloģiskajiem ieročiem — ar vārdu, presi un radio. Frontes līnija bija vienlaikus visa Latvijas teritorija, tāpat arī kaujas lauks vienlaikus bija visa Latvija, tāpēc gandrīz nemaz nav iespējama frontālu kauju analīze, jo tādu nebija. Tomēr svarīgākais nacionālo partizānu kara rādītājs bija nacionālo partizānu vietējās kaujas pret sarkano bruņotajiem spēkiem. Kauju taktikas militārā analīze autoram pašreiz nav iespējama, pirmkārt, tāpēc ka viņš nav militārās vēstures speciālists. Otrkārt, kauju taktikas un stratēģijas analīzei trūkst NKVD karaspēka, iznīcinātāju bataljonu, LPSR NKVD OBB un pašu partizānu kauju aprakstu. Šādus aprakstus armijas pulki veica, un uz tiem ir atsaucies citos dokumentos. Spriežot pēc «Kauju operāciju uzskaites pa rajonu nodaļām»,¹ šādi apraksti glabājas PSRS Iekšējā karaspēka (tagad Krievijas) militārajā arhīvā, apvienoti vairāk

¹ Перечень боевых операций по уездным отделениям 1944—1951. — ЛиЕМА, 12. ф., 38. л.

nekā 200 lietās. Uzskatot partizānu kara kauju analīzi par militāro vēsturnieku turpmāko uzdevumu, sniegsim mums pašreiz pieejamos kauju datus galvenokārt kā materiālu turpmākiem pētījumiem un mēģināsim izsekot partizānu kara taktikas izmaiņas laika gaitā.

a) Pirmais gads (1944.)

Pirmās nacionālo partizānu kaujas pret Sarkanā armiju notikušas līdz ar tās ienākšanu Latvijas teritorijā 1944. gada vasarā. Sarkanā armiju partizāni sagaidīja ar kaujām. Tā Šķilbēnos krita pirmie 4 NKVD karavīri. Par šīm kaujām pat NKVD IeK klusēja, atskaitēs minot, ka arestēti toreiz parasto PSRS ienaidnieku kategoriju pārstāvji — vācu «parašutisti», spiegi u. c.¹

Atsevišķi ziņojumi un rīkojumi tomēr liecina, ka 1944. gada otrajā pusē Latvijas PSR NKVD bija sastapies ar plašām iekšējā ienaidnieka masām.

Kā redzam no NKVD IeK 5. divīzijas 1944. gada 30. septembra pilnīgi slepenā ziņojuma 3. Baltijas frontes štābā ģenerālim Masļeņņikovam, tā frontes aizmugurē Latvijā jau bija likvidējusi vairākas partizānu grupas. Kopā divīzija «izfiltrējusi» 37 704 cilvēkus un to starpā atradusi 205 «dzimtenes nodevējus» (tie varēja būt leģionāri), 39 «bandītus», 1039 Sarkanās armijas dezertierus. Ziņojumos uzsverts, ka aizmugurē saasinoties kontrevolucionāru un aģentūras cīņai. Divīzijas uzskaitē jau bija 29 partizānu grupas. Taču vēl trūkst precīzu aģentūras datu.² 143. pulka komandieris majors Gaidemana ziņoja 5. divīzijas komandierim, ka Vanagu draudzes prāvests ierīkojis bunkurus, bet nekā vēl nezināja par LTS(p)A darbību. Pēc majora datiem, partizāni apvienojušies grupās pa 30—40 cilvēku, bet Abrenes, Ludzas, Rēzeknes, Madonas un Ilūkstes apriņķos esot arī vienības pa 450—500 cilvēku.³ No 1945. gada 1. janvāra līdz 28. martam pulkam «teroristi» uzbrukuši 29 reizēs.⁴

Lai parādītu, ka visi iedzīvotāji «atbrīvotājus» sagaidījuši lielā sajūsmā, arī čeka par jūtamo nacionālo pretestību sākumā vēl nerakstīja.

1 KVKA, 38673. f., 1. apr., 25. l., 270. lp.

2 Turpat.

3 Turpat.

4 Turpat.

1944. gada 3. oktobrī LK(b)P Abrenes apriņķa komitejas sekretārs rakstīja LK(b)P CK sekretāram Ļebedevam: «Ziņoju, ka Tilžas, Rugāju un Bērzpils pagastu mežos sākušas darboties teroristiskas grupas.» Šīs grupas apšaujot partijas un padomju aktīvistus. Tā naktī no 27. uz 28. septembri nošauts aktīvists Antons Skrabis ar sievu.¹ Pirmais zināmais kopsavilkums par partizānu darbību partijas cekai sniegts 1944. gada 29. novembrī un saucās «Izziņa par teroristisku grupu darbību Latvijas PSR teritorijā». Tajā teikts: «Pēdējo 1—2,5 mēnešu laikā Latvijas PSR teritorijā notikuši daudzi kontrrevolucionāro grupu teroristiski akti un atsevišķu personu uzbrukumi.» Kaujas ar šādām grupām notikušas Ilūkstes, Abrenes, Daugavpils, Ludzas, Madonas un Jēkabpils apriņķos.² Šis ziņojums iezīmēja nākamos nacionālo partizānu spēcīgākos rajonus.

LK(b)P CK negribēja atzīt, ka tā ir latviešu tautas kustība, bet joprojām centās iztēlot to par «vācu fašistisko spiegu un diversantu bandu darbību». Taču arī LK(b)P CK drīz bija spiesta atzīt faktu, ka Latvijā darbojas bruņota pretestība, bet sākotnēji to darīja «partijiskā vidē».

1944. gada 16.—18. novembra LK(b)P CK plēnumā ievadreferātā, kurš apsprieda jautājumu «Vācu fašistiskās okupācijas seku likvidēšana Latvijas PSR teritorijā», J. Kalnbērziņš atzina: «Galvenās briesmas šodien mūsu republikā rada vietējais nacionālisms, kuru veicina fašistiskās Vācijas aģentūra.» J. Kalnbērziņš atzīmē: «Nepieciešams enerģiski cīnīties pret bandītu grupām. Nepieciešams iztīrīt mūsu mežus no bandītiem, kuri uzbrūk mūsu zemniecībai, nogalina padomju ļaudis.»³ J. Kalnbērziņš minēja vairākus piemērus Daugavpils, Ilūkstes, Jēkabpils un Abrenes apriņķos, kur nošauti NKVD darbinieki, uzbrukts komsorgiem, norauti vadoņu portreti. «Nepietiekami stingri cīnāmies pret pretpadomju elementiem, hitleriskajiem aģentiem, dažāda veida nacionālistiem, kuri apmelo padomju varu, sarkano armiju, nogalina padomju un partijas darbiniekus un cenšas traucēt piegādes valstij un agrāro likumdošanu Latvijā.»⁴ Plēnums konstatēja, ka laukos trūkst partijas organizāciju, ka vajag būt modriem, ka partija nepietiekami veic izskaidrošanas darbu un «nacionālistu kā niknu latviešu tautas

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 21. l., 28.—30. lp.

2 Turpat, 48.—53. lp.

3 Стенограмма VI пленума КП(б)Латвии 16—18 XI 1944 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 3. apr., 7. l., 14.—18. lp.

4 Turpat, 7. lp.

ienaidnieku atmaskošānu». Jātiesā fašistisko okupantu zvērību līdzdalībnieki.¹ Taču arī «partijiskā vidē» vēl nerunāja par organizētu vispārēju bruņotu pretestību. Laikabiedri stāsta, ka jautājums par bruņotas pretestības kustību Latvijā komunistu aprindās tomēr tika apspriests jau tūlīt pēc Latvijas okupācijas, taču, spriežot pēc dokumentiem, komunistu organizācijas par to oficiāli nerakstīja. Šāda iespēja radās pēc tikko minētā plēnuma. Tā Rīgas pilsētas komunistu aktīva sanāksmē 1944. gada 23. novembrī apsprieda LK(b)P CK VI plēnuma rezultātus, NKGB pārstāvis Salomatovs teica, ka pēc vācu armijas izdzīšanas Latvijā saglabājusies fašistu aģentūra, kas bojā tautas apziņu. Taču Salomatovs bija spiests atzīt, ka darbojas arī bruņota pretestība. No apriņķiem pienākot nepareizas ziņas par «bandu» lielumu. Tā viens apriņķa komitejas sekretārs rakstījis, ka apriņķa centram gatavojas uzbrukt 20 000 bandītu, taču pārbaudot izrādījās, ka tur darbojas 13 «bandīti».² Ilūkstes apriņķī esot tāds stāvoklis, ka partijas komiteja nevarot pat degunu izbāzt ārā. Cīņai pret «bandītismu» partijas komiteja organizē kalpus un bezzemniekus.³

Arī LPSR prokuratūra nacionālos partizānus sākumā centās iztēlot par Latvijas teritorijā atstātām vācu armijas diversantu grupām. Tā LPSR prokurora vietnieks Kuzņecovs 1944. gada 23. novembrī ziņoja LK(b)P CK II sekretāram, PSRS vietvaldim Latvijā Ļebedevam, ka vācu armija Rīgas apriņķa Rembates mežos atstājusi bruņotu grupu, kas darbojusies aizsarga V. Brencēna vadībā. Diversantu grupa likvidēta. Jēkabpils apriņķī darbojusies vācu izlūkošanas grupa J. Dāboliņa vadībā. Abrenes apriņķī šāda grupa 17 cilvēku sastāvā darbojusies policista Lūša vadībā un nošāvusi jau pieminētos 4 sarkanarmiešus. Vairākas šādas grupas likvidētas Rīgā. Bez tam par aktīvu pretpadomju aģitāciju arestēti vairāki cilvēki. Pēdējās 10 dienās prokurors atļāva arestēt vēl 3 šādus cilvēkus.⁴

Partizānu vienības Gārsenes pagastā sāka organizēties 1944. gada rudenī. Tās veidojās galvenokārt no personām, kas bija ieņēmušas kādus amatus vācu okupācijas laikā vai negribēja dienēt Sarkanajā armijā. Vairāki devās mežabrāļu gaitās, lai izvairītos no arestiem. Partizānus Gārsenes mežos vadīja O. Kalnietis, A. Dumbris, V. Siliņš un E. Urķītis. Parasti partizāni dzīvoja savos bunkuros un uzbruka izpildkomitejām, milicijai.

1 Turpat, 259. lp.

2 Turpat, 102. f., 2. apr., 2. l., 14. lp.

3 Turpat, 17. lp.

4 Turpat, 8. apr., 20. l., 304.—305. lp.

1944. gada novembrī Laukgales mežā (apmēram 3 km no Gārsenes centra) miliči ielenca vienu bunkuru, kurā bija aptuveni 10 partizānu. Partizāni sardzi nebija izlikuši un šajā kaujā krita.¹

LPSR NKVD 1944. gada 1. decembra ziņojumā teikts, ka 2 mēnešu laikā iznīcināta 21 bandītu grupa ar 222 partizāniem, bet palikušas vēl 12 bandītu grupas ar 124 bandītiem.² Šeit NKVD vai nu nav zinājusi, vai negribējusi sniegt faktisko nacionālo partizānu skaitu, lai tādā veidā nemazinātu sava darba nopelnus.

LK(b)P CK kara nodaļas vadītājs pulkvedis Krūmiņš ziņoja J. Kalnbērziņam, ka uz 1944. gada 1. decembri Latvijas PSR 5105 iznīcinātāju bataljonu cīnītāji 13 aprīņķos un 1 pilsētā esot arestējuši 3388 (3250) cilvēkus.³ Taču patiesībā IB pa lielākai daļai bija tikai piedalījušies šajās operācijās.

1. tabula

Latvijas PSR iznīcinātāju bataljonu arestētie
Latvijas iedzīvotāji līdz 1944. gada 1. decembrim⁴

Nr. p. k.	Grupa	Skaitis	%
1.	Vācu izpletņlēcēji	3	0,08
2.	Vācu spiegi	3	0,08
3.	Nacionālie partizāni («bandīti»)	118	3,6
4.	Ienaidnieka ielikteņi	345	10,3
5.	Sarkanās armijas dezertieri	326	9,8
6.	Izvairījušies no iesaukuma	375	11,3
7.	Izvairījušies no darba dienesta	165	4,9
8.	Neievēro kara laika likumus	145	4,4
9.	Izbēguši no nometnēm	133	3,9
10.	Izbēguši no cietumiem	7	0,2
11.	Spekulanti un maišelnieki	1606	48,0
12.	Kriminālie elementi	24	3,8
Kopā arestēti:		3250	100,0

1 Kažoka V. («Zara») savāktās atmiņas. 1992. g. 16. aprīlī.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. l., 6. apr., 21. l., 58. lp.

3 Turpat, 19. l., 49. lp.

4 Atskaitē nepareizs kopskaits — jābūt 3388, bet ir 3250 cilvēku.

Kā redzams no šīs stingri slepenās izziņas, 1630 cilvēki (51,7%) bija apvainoti kriminālnoziedzumos, bet pārējie 48,3% bija politiski noziedznieki.

1. tabulā redzam, ka arestēti 118 «bandīti» (3,5%). Sarkanās armijas dezertieri un tie, kas izvairījušies no iesaukšanas, sastādīja 701 cilvēku (20,9% no arestētajiem). Tie visi varēja būt partizāni. Arestētie 345 «Ienaidnieka ieliktni» laikam bija ierēdņi, kuri bija darbojušies kādos vācu okupācijas laika amatos. Tā redzam, ka jau 1944. gada otrajā pusē «atbrīvotajā» Latvijas daļā sākās nacionālo partizānu cīņas pret Sarkanā armiju, partijas un padomju aktīvu, NKVD darbiniekiem. Sākās arī cilvēku masveidīgi aresti. Kaut arī šajā posmā, cik var spriest, bija abpusēji neplānotas sadursmes.

b) Otrais gads (1945.)

1945. gads sākās ar partizānu uzbrukumiem. Jau 1945. gada 11. janvāra ziņojumā 5 divīzijas komandieris ģenerālis P. Ļeontjevs rakstīja, ka partizāni uzbrūk partijas un padomju aktīvam, bet karaspēku neaiztiec. Ja partizānu mītnes izdodas atklāt, viņi tas tūlīt atstāj.¹

Operatīvajā pārskatā par 1945. gada 1.—15. februāri 5. divīzija ziņoja Maskavai: «Atskaites periodā divīzijas daļu dislokācijas rajonā stāvokli raksturoja bandu uzbrukumu palielināšanās, salīdzinot ar 1945. gada janvāra otro pusi, aktivizējās kontrrevolucionāru grupu teroristiskā darbība.» Pārskatā par 1945. gada 1.—15. martu divīzijas komandieris piezīmēja, ka šos «banditus» vadot latviešu paš aizsardzības virsnieki. Bez tam «bandas» izplatot lapiņas, kurās iedzīvotājus aicina uz cīņu par neatkarīgās Latvijas atjaunošanu, pret Padomju Latviju. Lapiņas pavairo ar rotaprintu un parasti iemet pasta kastītēs. Laikā no 1945. gada 13. līdz 15. martam Rīgā savākti 100 šādi uzsaukumi. Kaut arī partizāni gaidot pavasari, divīzija 1945. gada II ceturksnī aizturējusi 10 272 cilvēkus, starp kuriem 277 bijuši bandīti un 86 Sarkanās armijas dezertieri.²

1945. gadā notika vairākas partizānu kaujas pret čekistu armiju, taču dati pagaidām par tām ir visai pretrunīgi.

Viena no lielākajām partizānu kaujām sākās 1945. gada 2. martā,

1 KVKA, 38673. s. f., 1. s. apr., 40. l., 7. lp. (N 0020)

2 Turpat, 42. s. l., 24., 43., 49. lp.

Šeit, Stampaku purvā, 1944.—1945. gadā atradās partizānu štāba mītne

kad NKVD karaspēks, iznīcinātāji un miliči aplenca Stampaku purva salā izvietoto P. Supes («Ciniša») partizānu nometni, kurā bija ap 20 bunkuru. P. Supes Abrenes bataljonā 1945. gada 1. martā bija tuvu pie 400—500 vīru. Kauja sākās ar priekšposteņiem, kas bija izvietoti 1,5—2,5 km attālumā no nometnes. Galvenā kaujas līnija atradās 0,2—0,5 km attālumā no nometnes. Kaujā, kurā blakus automātiskajiem ieročiem tika pielietoti mīnmetēji, pārsvars bija sarkano pusē, tāpēc otrajā rītā partizāni atkāpās no nometnes un, sadalījušies sīkākās vienībās, pievienojās citiem partizānu formējumiem. Partizānu kopskaitis Abrenes, Valkas, Gulbenes, Madonas un Ludzas apriņķu teritorijās sasniedza vairākus tūkstošus.¹

Stampaku kaujā pret «Duzjas» vadīto ap 200 vīru lielo partizānu vienību 1945. gada 2. martā, pēc 5. divīzijas komandiera ģenerāļa P. Ļeontjeva datiem, piedalījušies 143. pulka 2. un 3. bataljona iznīcinātāji — 24 virsnieki, 103 seržanti, 356 ierindnieki, kopā 483 karavīri. Karavīru bruņojumā bijuši divi 82 mm un divi 50 mm

1 Greiza D. Karš, par kuru klusēja. — Pilnīgi atklāti, 1992. g., Nr. 24.

mīnmetēji, 8 balsta un 20 rokas ložmetēji, 45 automāti, 398 šautenes, 572 rokas granātas un 68 820 dažādas patronas. Kaujā «bandīti» ļoti pretojušies, taču viņu atkāpšanās segšanai nav bijis rezervju. Partizāni kaujā izmantojuši 80—100 m attālumā no bunkuriem pie kokiem piestiprinātas mīnas. Katram bunkuram parasti bijušas 3 šādas mīnas. Sevišķi kaujā izcēlies leitnants Mīndenko. Kaujā krituši 38 un ievainoti 40 partizāni, no kuriem «banda» ar ragavām aizvedusi 8 ievainotos. Kritis bijušais Šķilbēnu pagasta vecākais P. Buks, Viļakas pagasta vecākais Zontāns, Zutis u. c. Pēc kaujas iegūti 6 ložmetēji, 1 pistole, 12 granātas, 50 m garas ložmetēju lentas, 8 veseli zirgi, 13 ievainoti zirgi, 3 govys un 17 ragavas.

2. tabula

NKVD karaspēka zaudējumi Stampaku kaujā
1945. gada 2. martā¹

Krituši	Virsnieki	Seržanti	Ierindnieki	Kopā
Krituši	1	5	10	16
Ievainoti	1	10	18	29
Kopā:	2	15	28	45

Pēc LNPA komandiera A. Cīruļa («Vārpas») datiem, no 1944. līdz 1947. gada vidum vienībai bijušas 120 kaujas ar karaspēku. Tajās krituši 160 partizāni, no kuriem 40 iznīcinājuši paši sevi, lai nepadotos okupantiem. Vislielākā LNPA kauja notikusi 1945. gada 2. martā Stampaku purvā. Sarkano pusē, pēc A. Cīruļa («Vārpas») datiem, krituši 276 karavīri un 18 virsnieki. Vesels ešelons ar ievainotajiem pēc kaujas nosūtīti ārstēties. Pēc minētajiem datiem, sarkanie cietuši 8—10 reizes lielākus zaudējumus nekā partizāni, jo partizāniem krituši 15 un viegli ievainoti 15 cilvēki.²

P. Supes vienībā kritušos partizānu komandierus «Duzju» (Dūzi?) un Sudrabiņu apglabājuši svinīgi, pie kam partizānu kapteinis teicis runu.³

1 KVKĀ, 38673. s. f., 1. s. apr., 40. l., 54.—56. lp. (1945. g. 1. aprīļa Ziņojums Nr. 00204).

2 LRP, K. Rusova lieta Nr. 40012, 4.sēj., 40. lp.

3 LRP, Nr. 29163, 98. lp.

Kauja Stampaku purvā pierādīja, ka cīņa pret nacionālajiem partizāniem būs ilgstoša. Taču partizānu koncentrēšana lielā nometnē (20—22 bunkuri) teritoriāli nelielā teritorijā nav mērķtiecīga, tādēļ jāpieturas pie partizānu taktikas, neļaujot armijai izvērst frontālu uzbrukumu.

Sākotnēji NKVD nenosauca kritušo partizānu vārdus, bet norādīja skaitu. Tikai ar 1945. gada 10./12. marta pavēli A. Eglītis uzdeva visām NKVD nodaļām pierēģistrēt arī kritušo partizānu vārdus.¹

Partizānu kustība arvien spēcīgāk vērsās pret čekas un komunistu partijas darbiniekiem. 1945. gada 14. aprīlī Madonas apriņķa Dzelzavas pagastā nacionālie partizāni nošāva partorgu Karlsonu, ievainoja LKP AK II sekretāru Netjosinu un komjaunatnes sekretāru Osi. Rīgas apriņķī Meņģeles pagastā nošāva NKVD darbiniekus Rudzātu un Balabanovu. LPSR iekšlietu ministra vietnieks valsts drošības pulkvedis Sieks 1945. gada 18. aprīlī ar pilnīgi slepenu pavēli Nr. 1/65 uzdeva visiem Iekšlietu ministrijas nodaļu priekšniekiem «Veikt izšķirošus pasākumus, lai ar bandītismu visvairāk saindētos rajonus piesātinātu ar masveidīgu aģentūras ziņotāju tīklu» (4.§). «Apbruņot pagastu izpildkomiteju priekšsēdētājus un sekretārus, pagastu partorgus un pārbaudītas personas no padomju un partijas aktīva (9.§).»² NKVD atzina, ka arī nacionālajiem partizāniem IB bija sava aģentūra, kas ziņoja par sarkano pasākumiem pret partizāniem. NKVD uzdeva iznīcinātāju bataljonos «izvietot mūsu pilnīgi darbaspējīgu aģentūru un caur to veikt rūpīgu IB personālsastāva izpēti.»³ Taču bija skaidrs, ka galvenais spēks, ar ko varēja rēķināties cīņā pret partizāniem, bija armija kopdarbībā ar IB.

1945. gada 16. aprīlī LK(b)P CK birojs pilnīgi slepeni atzina: «Bandītisms Abrenes, Rēzeknes, Daugavpils un Rīgas apriņķos un sevišķi Madonas apriņķī tāpat kā agrāk nemazinās.. Cīņas pret bandītiem notiek galvenokārt lielajās mežu tīrīšanas kauju operācijās, kam nav pienācīgā efekta.» Iznīcinātāju bataljoni esot vāji, slēpņus neierīkojot, aģentūra vāja.⁴

1945. gada 20. aprīļa LPSR NKVD un NKGB kopējā pavēlē «Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai ar bandu uzbrukumiem un kontrrevolucionāro nacionālistisko pagrīdi» tika konstatēts, ka «Pēdējā laikā

1 LLeMA, 1. f., 3. apr., 6. l., 48. lp.

2 LVA, 1280. f., 244. l., 141.—144. lp.

3 Turpat, 165. lp.

4 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. apr., 2. s 1., 8. lp.

bandgrupas Latvijas teritorijā kontrrevolucionārās nacionālās pagrīdes vadībā aktivizējušas darbību un mainījušas taktiku. Tās sākušas darboties sīkās grupās, veicot teroristiskus aktus pret padomju un partijas aktīvu, NKVD, NKGB un milicijas darbiniekiem, uzbrūkot padomju iestādēm.» Aprīlī notikuši vairāk nekā 20 šādi uzbrukumi. 18. aprīlī uzspridzināts tilts Abrenes apriņķī. 19. aprīlī ieņemta Bērzgales pagasta izpildkomiteja un sadedzināti dokumenti. «Pēdējā laikā veiktās čekistu un karaspēka operācijas,» atzīts pavēlē, «ir mazefektīvas, bet dažas pilnīgi bez rezultātiem.» Karaspēks darbojas tikai pilsētu apkārtnē, nesadarbojas ar miliciju, nav pietiekami izvērsts aģentūras darbs. Trūkst partijas, padomju aktīva, milicijas, NKVD, NKGB un karaspēka kopēja cīņas plāna.

Pavēle uzdeva izstrādāt šīm iestādēm kopējus cīņas plānus, izmantot arī militārās izlūkošanas metodes, pārmeklēt iespējamās partizānu slēpšanās vietas mežos un aizdomīgās viensētās. Pavēle uzdeva pret «bandām» karaspēku izsūtīt sīkās grupās, bet ne mazāk par rotu, aptverot vairākus pagastus.¹

Nacionālie partizāni pagastos parasti paralizēja vai ierobežoja padomju okupācijas civilās varas darbību. Tas notika pat veselos apriņķos. Tāds stāvoklis, kad LK(b)P «partijas komiteja nevar izbāzt galvu pa logu ārā», kā minēts, bija Ilūkstes apriņķī. Partizānu uzbrukumi tika vērsti, pirmkārt, pret pagastu un ciemu izpildkomitejām, pret pienotavām, kā arī veikaliem un naudas transportiem. Šajos gadījumos cilvēki, ja tie nepretojās, tika saudzēti. Otra uzbrukumu grupa bija vērsta pret partijas un padomju aktīvākajiem darbiniekiem — čekistiem, «stukačiem», partorgiem, komsorgiem un izpildkomiteju priekšsēdētājiem. Partizāni uzbruka vilcieniem un konvojiem, kas transportēja čekas arestantus. Tā jau Ostlandes drošības policijas un SD pavēlnieks savā 10. februāra ziņojumā «Ziņas no padomju Latvijas» rakstīja, ka 1945. gada pavasarī latviešu partizāni uzbrukuši vilcienam, kas vedis arestētos latviešus uz Krieviju. Partizāni izjaukuši sliedes un apturējuši vilcienu. Viens pavadonis nošauts, un arestētie atbrīvoti.²

5. divīzijas 288. pulks 1945. gada 13. maijā organizēja uzbrukumu «Latviešu paš aizsardzības» vienībai Cēsu apriņķa Vecpiebalgas pagastā. Vienību vadīja K. Plaudis («Klints», «Vidzemnieks»), viņa vietnieks

1 LLeMA, 1. f., 3. apr., 2. l., 7.—9. lp.

2 BAK, 1258. f., 598., l., 40. lp.

Viļumsons («Vilks») partizāniem signalizēja no Itālijas mājām. Partizāni izdevuši avīzi «Zobens», nošāvuši VDTK darbiniekus. Operācijā piedalījās 52 virsnieki, 77 seržanti, 301 ierindnieks, kopā 430 karavīri, kuri bija sadalīti četrās grupās — Itālijas, Rudumu, Raušu un Ozolkalnu māju apkārtnē. Kaujā piedalījās viena bruņumašīna, 82 mm mīnmetējs, 21 ložmetējs, 72 automāti, 249 šautenes, 61 pistole un 756 rokas granātas. Taču kaujai, kura sevišķi asa bijusi pie Stangastu mājām, nav bijis gaidīto rezultātu — krituši 4 «bandīti» un 1 sagūstīts. Paņemti 2 radiouztvērēji. Par sodu arestēti 130 «bandītu atbalstītāji».¹ 1945. gada 12. jūnijā atbildes operācijā Lubānas mežā par Bērzpils pagasta valdes ieņemšanu «piedalījās 122 virsnieki, 248 seržanti, kopā 1444 cilvēki». Viņu bruņojumā bija 5 82 mm mīnmetēji, 23 balsta un 113 rokas ložmetēji, 102 automāti, 1296 šautenes un 2631 rokas granāta. Karaspēku pieveda 81 smagā, 2 vieglās un 3 specmašīnas. Bija arī 2 sanitārās mašīnas un 2 benzīna piededēji. Sakarus starp vienībām un ar 143. pulka štābu uzturēja pa radio. Pret LTS(p)A Nīcgales pulku (ap 200 partizānu «Puriņa» vadībā) Nīcgales mežā Daugavpils apriņķī 1945. gada 3. un 4. jūlijā piedalījās 673 288. pulka karavīri. Katrai grupai bija radiosakari. Uz kaujas lauku karavīrus nogādāja 19 GAZ AA, 9 ZIS-5 un 2 vieglās mašīnas.² Taču gaidīto rezultātu nebija.

Pēc Vācijas kapitulācijas partizānu karš pret Sarkanarmiju sākās visā Latvijas teritorijā.

Sadursmes ar partizāniem Kurzemē sākās jau pirmajās dienās pēc Vācijas kapitulācijas. Ventspils LK(b)P AK sekretārs Rudužs un izpildkomitejas priekšsēdētājs Mākuls 1945. gada 16. maijā rakstīja valdībai: «Vairākos pagastos, kā Piltenes, Užavas u. c., vēl notiek Sarkanās armijas sīkas sadursmes ar mežos paslēpušajiem naidīgajiem elementiem».³ Vidzemē 1945. gadā parādījās jaunas partizānu cīņas formas. LPSR NKGB apsardzības pārvalde rakstīja, ka 1945. gada 21. maijā 42. kilometrā uz Drustu—Dzērbenes dzelzceļa partizāni zem sliedēm nolikuši spridzekli. Avāriju cietis 1401. balsta transporta vilciens, sabojāta lokomotīve un 7 vagoni. Ievainota apkalpe. Pārmeklējot sliežu ceļus, 1945. gada 23. maijā uz dzelzceļa līnijas Ranka—Piebalga 12.—15. km no Drustiem zem sliedēm atrasta bumba, bet 24. maijā zem Rankas—Piebalgas dzelzceļa sliedēm atrasts vēl tāds

1 KVKa, 38673. s f., 1. s apr., 40. l., 172.—173. lp.

2 Turpat, 41. l., 77., 113. lp.

3 LVĀ, 270. f., 1. s apr., 120. l., 2. lp.

pats spridzeklis.¹ Spridzināšanu veica partizāni P. Rusovs, P. Damroze, K. Zariņš, K. Upens, J. Kalniņš.²

NKVD karaspēks kopā ar citām armijas vienībām 1945. gada pavasarī partizānus visvairāk «apsēstajā» Latvijas austrumdaļā cerēja likvidēt ar tā saucamo «lielo ķemmi».

«Lielajā ķemmē», kuru laika posmā no 1945. gada 31. maija līdz 9. augustam ar kodētu nosaukumu «Vostok» organizēja Latvijas austrumdaļā, piedalījās 4 divīzijas³ un 3 atsevišķi IeTK karaspēka bataljoni. Tajā aizturēja 3471 cilvēku «izfiltrēšanai», kā arī 105 «bandītus» un 97 dezertierus. 49 tika aizturēti par izvairīšanos no iesaukuma. «Lielajā ķemmē» krita 21 partizāns, legalizējās 81, 7 «bandīti» ievainoti. Saņemti 78 «bandu atbalstītāji».⁴

Lielākās nacionālo partizānu aktivitātes novērojamas Ilūkstes apriņķa Lašu pagastā 1945. gada 11. un 12. jūnijā. Šeit izplatīta pretpadomju proklamācija latviešu valodā. Proklamācijas tekstu atrada Galvana mājās ierakstītu burtnīcā. «Bandā» esot 15 cilvēki, 14. jūnijā tai uzbruka Ilūkstes 12. IB komandiera Pīpēna vadībā. Taču partizāni atklājuši mīnmetēju uguni, kritis iecirkņa pilnvarotais Boroviks, un IB atkāpies. Partizānu grupa pārcēlusies uz Lietuvu.⁵

Pirmo ziņojumu LK(b)P Ilūkstes apriņķa sekretārs Matuzs slepeni nosūtīja J. Kalnbērziņam 1945. gada 25. jūnijā. No Matuza ziņojuma izrietēja, ka partizāni darbojas divos galvenajos veidos — likvidē partijas un padomju aktīvistus un atklātās kaujās cīnās pret IB. Matuzs rakstīja, ka jau 1944. gada oktobrī pazudis IB dalībnieks sagādes aģents Kurklins. Izrādījās, ka viņu 1944. gada 17. oktobrī partizānu grupa Ausmaņa vadībā iesviedusi ezerā. Nākamajā ziņojumā Matuzs uzskatīja, ka viņa apriņķī bandas ienāk no Lietuvas, Baltkrievijas un pat Polijas.

Kaplavas pagastā uzsaukumu parakstījis Latvijas zaļo armijas komandieris «Jestyrx». Šeit darbojās arī Vorslava vadītā partizānu grupa no Polijas «Zwionzek Polski».

Raudas, Lašu, Prodes un Gārsenes pagastos ierodoties vlasoviešu grupas no Lietuvas, turpretī Aknīstes, Susējas, Asares, Bebrenes un Dvietes pagastos darbojoties «Latviešu buržuāzisko nacionālistu bandu

1 LRP, Nr. 40012, 3. sēj., 1. lp.

2 Turpat, 1. sēj., 282. lp.

3 43. latviešu divīzija, 308. lietuviešu divīzija, 51. gvardes divīzija, 45. Tartu divīzija, 5. sd 143. sp, 1. sb., 288. sp, 1. s un 2. sb.

4 Справка о результатах операции «Восток» с 31.05.—4.08.45. — KVKA, 38673. s f., 1. s apr., 41. l., 147. lp.

5 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 1. l., 106.—108. lp.

grupas», kuras atbalsta iedzīvotāju daļa. Viensētu sistēma dodot lielas priekšrocības «bandītiem». Notiekot darbs ar «bandītu» ģimenēm, lai tās veicinātu iziešanu no meža, taču tas neesot efektīvākais pasākums. Matuzs domāja, ka no meža izietu vairāk, «ja katrā pagastā represētu kaut vienu ģimeni, kas aktīvi palīdz savam radniekam». Par partizānu uzbrukuma mērķi kļuvušas 15 pienotavas un 1 sviestotava Susējas pagastā. Partizāni uzbrūk padomju varas centriem: 4. jūlijā apšaudīja Susējas izpildkomiteju, 12.—13. jūlijā uzbruka Rubenes izpildkomitejai, 13.—14. jūlijā sagrāva Zariņu ciema padomi Dvietes pagastā un nolaupīja visus dokumentus.¹ No šiem ziņojumiem kļūst skaidrs, ka 1945. gada vasarā Ilūkstes apriņķī notika partizānu karš.

To atzina arī LPSR NKVD ziņojumi V. Lācim. «Pēdējā laikā Ilūkstes apriņķī,» rakstīts NKVD ziņojumā, «jūnija mēnesī un jūlijā sākumā sakarā ar saimnieciskajiem un politiskajiem pasākumiem politiskais stāvoklis ļoti pasliktinājies.» Partizāni jūlija 10 dienās paralizējuši saimniecisko un politisko plānu īstenošanu apriņķa 10 pagastos. Partizāni apšauda NKVD un NKGB darbiniekus, IB locekļus, partijas un padomju aktīvu, izplata pretpadomju uzsaucumus, izplata baumas, ka kara gadījumā PSRS atdos Latviju ASV.²

Ar LK(b)P CK rīkojumu stāvokļa pārbaudei Ilūkstes apriņķī ieradās LPSR MP priekšsēdētāja vietnieks J. Ronis. 1945. gada 16. jūlijā J. Ronis pilnīgi slepeni rakstīja VK(b)P CK biroja (pie LK(b)P CK) priekšsēdētājam Šataļinam par stāvokli Ilūkstes apriņķī: «Jūnija un jūlija mēnešos bandas paralizējušas normālu padomju orgānu darbu 10 pagastos. Šai laika iznīcināti 25 piena savākšanas punkti, 2 MZIP, 1 piena fabrika, bija mēģinājums uzspridzināt Bebreņu sviestotavu. Sagrautas 15 zemnieku saimniecības, 1 pagastnams, 3 veikali. Pēc apriņķa NKVD un NKGB orgānu datiem, apriņķī darbojas 6 bandītu grupas ar apmēram 500 cilvēkiem kopskaitā. Partizāni apšauda NKVD un NKGB darbiniekus, IB, iznīcina partijas un padomju aktīvu. Izplata baumas, ka PSRS, lai izmaksātu savus parādus, atdos Baltiju Anglijai un Amerikai. Tāpat ļoti spēcīgi izplata baumas, ka Anglija un Amerika cenšas panākt Latvijas neatkarību.»

10 dienu laikā apriņķī nošauti 32, bet ievainoti 10 padomju darbinieki. Tā Kaplavas pagastā nošauts partorgs Kotovičs, apriņķa milicijas priekšnieks Kromans, Lašu pagastā — NKGB operpilnvarotais

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 1. l., 123. lp.

2 Turpat, 1. s. apr., 235. l., 18. lp.

Aņikejevs, NKVD pilnvarotais Jermaks, ciema padomes priekšsēdētājs Boroviks. Garcieņa pagastā nošauts sagādes aģents Krukments.

Tāds stāvoklis radies galvenokārt tāpēc, ka nav izpildīti LK(b)P CK lēmumi par Ilūkstes IB štāba izveidošanu un IB darbinieku atbrīvošanu no pamatdarba. Apriņķa vadība (Matuzs un Mežraups) sūdzas, ka kara komisārs nepiešķir IB komandēšanai 18 pieredzējušus virsniekus. Apriņķī izveidoti 2 IB vadi, bet tie neko nespēj veikt pret partizāniem. Tā Kaplavas pagasta vadu komandē «leitnants Šapedinovs — nožēlojams glēvulis (трис) un satrunējis tips (разложившийся тип),» rakstīja Ronis. IB rotas komandieris Zamjatins arī esot tāds pats. IB karavīri «pagastu centros pavada laiku bezdarbībā un neveic aktīvas cīņas». Stāvokli Ilūkstes apriņķī pasliktinot arī tas, ka arī 10 pagastos, kur dzīvo latviešu iedzīvotāji, visa lietvedība notiek krievu valodā. Stāvokļa uzlabošanai J. Ronis ieteica veselu virkni pasākumu.

1. Apriņķī nepieciešams ne mazāk kā viens pulks karaspēka.

2. Piešķirt 5 smagās mašīnas ar degvielu iznīcinātāju bataljonu vajadzībām.

3. Dot kategoriskus norādījumus karaspēkam, ko ievēdīs apriņķī, visu savu rīcību pakļaut apriņķa NKVD, NKGB nodaļai un LK(b)P apriņķa partijas komitejas 1. sekretāram.

4. Nosūtīt apriņķa iznīcinātāju bataljona apbruņošanai 20 ložmetējus, 150 automātus un 500 granātas.

5. Uzdot Latvijas PSR iekšlietu tautas komisāram b. Eglītīm steidzami nosūtīt apriņķa milicijas priekšniekam 5 cilvēkus par apriņķa NKVD pilnvarotajiem un 5 cilvēkus par apriņķa NKGB pilnvarotajiem.

6. Tā kā bandīti iznīcinājuši visu apriņķa vadības vieglo transportu, nosūtīt uz Ilūksti vieglās automašīnas.

Lai ierobežotu partizānu kustību, LK(b)P Ilūkstes apriņķa komiteja, apriņķa NKVD un NKGB neatlaidīgi lūdza izolēt un izsūtīt no apriņķa 25 saimniecību iedzīvotājus. Bez tam, ievērojot to, ka daudzu pagastu zemnieki nenodod pienu, J. Ronis lūdza komandēt uz Latviju PSRS piena un gaļas rūpniecības ministra vietnieku, «lai atjaunotu daudzas pienotavas un krejotavas, piena un krējuma savākšanas punktus Ilūkstes, Daugavpils, Abrenes, Rēzeknes un Ludzas apriņķos».¹

Tā 1945. gada vasarā padomju vara Ilūkstes apriņķī turējās tikai apriņķa centrā, kur bija karaspēks, bet pagastos saimniekoja partizāni.

1 Переписка по борьбе с бандитизмом и о работе Истребительских батальонов. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 88.—93. lp.

Ari vairākos citos novados 1945. gada vasarā partizānu karā padomju vara cieta tādus zaudējumus, ka varēja noturēties tikai ar PSRS NKVD karaspēka palīdzību. 1945. gada 3. augustā pilnīgi slepenajā pavēlē Nr. 1-108-ss Eglītis konstatēja, ka 1945. gada aprīli un maijā Abrenes apriņķī cīņās pret nacionālajiem partizāniem krituši vai ievainoti 16 IB locekļi, Rēzeknes — 23, Ilūkstes — 16. Kopā Latvijā krituši 63 un ievainoti 38, bet bez vēsts pazuduši 3 IB dalībnieki. Partizāni ieguvuši 66 ieročus. A. Eglītis uzdeva celt IB kaujas spējas, plaši rakstīt un runāt par kritušajiem IB locekļiem, tā radot viņiem popularitāti un morāli palīdzot kritušo ģimenēm.¹

No otras puses, arī IB cīnītāji nebija visai uzticami padomju varai. No A. Eglīša pavēlēm redzams, ka daudzi IB locekļi ar visiem ieročiem pārgāja nacionālo partizānu pusē. Tā Abrenes apriņķī IB dalībnieks St. Noviks ar šauteni un granātām pārgāja partizānu pusē. Kopā Abrenes apriņķī pēdējā mēneša laikā (1945. g. maijs—jūnijs) partizānos ar visiem ieročiem bija aizgājuši 5 cilvēki, bet 7 IB locekļi bija arestēti par sakariem ar partizāniem. Rēzeknes IB loceklis Kuzņecovs bijis saistīts ar «bandu», kurā ir divi viņa brāļi. Rīgas apriņķī 6 IB locekļi paši gatavojušies izveidot partizānu vienību. Tāpēc A. Eglītis uzdeva steidzami pārbaudīt IB locekļu lojalitāti un sevišķi interesēties, vai partizānos nav IB locekļu radi.²

Lai aspiestu partizānu kustību, 1945. gadā uzbrukumus nacionālajiem partizāniem veica visas IV nodaļā minētās PSRS NKVD Iekšlietu karaspēka daļas un IB, taču karaspēka uzbrukumi nenotiek visos apriņķos. Abrenes apriņķī 1945. gadā notika sešas karaspēka operācijas, viena no tām 1945. gada 21. jūlijā bija vērsta pret Sarkaņa «bandu».³ Valkas apriņķī 1945. gadā notika karaspēka operācijas, kurās piedalījās apakšpulkvedis Bergs, jaunākais leitnants Rusmanis un biedrs Lācis.⁴ Daugavpils apriņķī 1945. gada 23. augustā karaspēks uzbruka Pētera Skridera grupai, 25. maijā — Blaumaņa, bet 28. maijā — Grīlresta partizāniem, kurus bija uzrādījusi stukaču grupa «Aizupieši» (Заречные).⁵

Jēkabpils apriņķī 1945. gadā notikuši 5 karaspēka un kopīgi ar čekistiem organizēti uzbrukumi, 3 gadījumos vadoties pēc ziņotāju grupas «Dezertieri» un «Slepkavas» norādījumiem. Uzbrukumu objekti

1 LVA, 1280. f., 244. l., 178. lp.

2 Turpat, 180. lp.

3 LLeMA, 12. f., 1. apr., 38. l., 3. lp.

4 Turpat, 16. lp.

5 Turpat, 25. lp.

bija Lindes un Pļavinska partizāni.¹ Ilūkstes apriņķī 1945. gadā bija notikušas 13 operācijas, pie kam 7 no tām — pret O. Sudrabiņa partizāniem, izmantojot ziņotāju grupu «Latgalieši». 23. novembra operāciju vadīja majors Grigalis. Divas operācijas notika pēc aģentūras «Teroristi» ziņojuma. 23.—24. oktobra operācijā, pēc karaspēka datiem, krituši 48 partizāni.² Kuldīgas apriņķī karaspēks bija organizējis 2 operācijas pēc aģentu grupas «Ienaidnieki» datiem.³ Madonas apriņķī bijušas 5 operācijas, pie kam 25. jūlijā kritis partizāns Duksts, bet augustā sagrauta Apora partizānu vienība. Karaspēka darbība bija sekmīga tādēļ, ka plaši tika izmantota aģentūra.

Spricžot pēc PSRS NKVD 5. strēlnieku divīzijas «Kaujas operāciju uzskaites pa apriņķu nodaļām», 1945. gadā armijas operācijas pret partizāniem nav notikušas Alūksnes, Aizputes, Bauskas, Valkas, Ventpils, Jelgavas, Krāslavas, Liepājas, Ludzas, Tukuma un Cēsu apriņķos — t. i., 11 apriņķos no 19 (57,9%). Vai šeit ieskaitītas arī pārējo PSRS NKVD karaspēka daļu operācijas vai nē, nav zināms. IB operācijas notikušas arī pārējos apriņķos, bet dažādā apjomā.

Arī Latgalē un citur notika partizānu karš.

1945. gada naktī no 5. uz 6. jūliju vairākas partizānu vienības iebruka Tilžā un atbrīvoja 11 cietumniekus.⁴

Kalsnavas un Krustpils partizāni ieņēma Gostiņu izpildkomiteju un iznīcināja izvedamo sarakstus.⁵

T. Krastiņš vadīja partizānu grupu, kuras uzdevums bija V. Lāča nogalināšana.⁶

Taču PSRS un LPSR NKVD vadība bija ļoti neapmierināta ar partizānu kara rezultātiem. 1945. gada 1. septembrī A. Eglītis un A. Noviks izdeva pavēli «Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai pret pretpadomju pagrīdi un tās bruņotajām bandām Latvijas PSR». Pavēle norāda, ka bez NKVD—NKGB palīdzības karaspēks partizāniem nekā nevar padarīt — tikai «ķemmē» mežus. Vajag saskaņot NKVD un NKGB nodaļu darbu. Nav izpildīta PSRS NKVD un Berijas 1945. gada 22. marta pavēle par «bandu likvidēšanu». Tātad sarkano ofensīva 1945. gada vasarā pret nacionālajiem partizāniem notikusi ar paša L. Berijas pavēli.⁷

1 Turpat, 23. lpp.

2 Turpat, 32. lpp.

3 Turpat, 33. lpp.

4 *Barkovskis J.* Bunkuru pilsētā. — Uz ežiņas galvu liku, 119.—120. lpp.

5 *Kūrēns P.* Mežā ienāca provokatori. — Turpat, 128. lpp.

6 *Krastiņš T.* Lāča mednieki. — Turpat, 194. lpp.

7 Pavēle Nr. 00113/0016. — LLeMA, 1. f., 3. apr., 7. l., 40.—41. lpp.

Stāvoklis Latvijā bija tik nopietns, ka jau 1945. gada 21. septembrī PSRS iekšlietu tautas komisārs L. Berija bija spiests par to pilnīgi slepeni ziņot J. Staļinam un G. Maļenkovam, ko čeka darīja visai reti. L. Berija ziņoja, ka ar 1945. gada 1. septembri PSRS NKVD un NKGB veikušas lielu darbu «Latvijas PSR attīrīšanā no bandītiskiem elementiem un pretpadomju nacionālistiskās pagrīdes». Šajā ziņojumā pirmo reizi parādās tāds jēdziens kā «pretpadomju nacionālistiskā pagrīde». Uz 1945. gada 1. septembri Latvijā likvidētas 119 «bandas», krituši, sagūstīti vai legalizēti 3145 «bandīti», arestēti 17 987 nacionālās pagrīdes un citi pretpadomju elementi. Legalizēti 1790 Sarkanās armijas dezertieri vai tādi, kas no iesaukšanas izvairījušies. L. Berija ziņoja, ka Latvijā 1944. gadā vācu izlūkdienešts kopīgi ar latviešu nacionālistu pagrīdes vadītājiem izveidoja «fašistiska rakstura pretpadomju organizāciju» «Meža kaķi», kurā iesaistīts liels skaits iedzīvotāju. Tā uztur sakarus ar Zviedriju. «Meža kaķu» organizācijā esot ap 2000 cilvēku. Bez tam tikai 2 Latgales apriņķos vien uzskaitīti vēl 1400 nelegālistu, kas izvairījušies no dienesta Sarkanajā armijā. L. Berija solīja, ka NKVD «veiks nepieciešamos pasākumus, lai likvidētu Latvijas nacionālistisko pagrīdi un tās bruņotās bandas».¹

PSRS NKVD un NKGB vadība bija ļoti neapmierināta ar to, ka 1945. gada vasarā nacionālos partizānus Latvijā vēl neizdevās sakaut. Tāpēc 1945. gada 17. oktobrī PSRS NKVD un NKGB pilnvarotais Latvijas PSR ģenerālleitnants Babkins, ģenerālmajors A. Noviks un ģenerālmajors A. Eglītis izdeva pavēli «Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai pret pretpadomju nacionālistisko pagrīdi un tās bruņotajām bandām Cēsu, Valkas, Valmieras un Madonas apriņķos».² Pavēlē konstatēts, ka šo apriņķu teritorijā partizāni veicot teroristiskus aktus pret partijas un padomju, NKGB un NKVD darbiniekiem. Apriņķu NKVD un NKGB nodaļas nodarbojas ar faktu reģistrāciju, bet nepilda LPSR NKVD un NKGB 1945. gada 1. septembra pavēli. Ģenerāļi uzdeva organizēt Vidzemes štābu, tam pakļaujot Cēsu, Valmieras, Valkas un Madonas apriņķus, bet par štāba priekšnieku iecelt pulkvedi Salomatovu, atbrīvojot viņu uz laiku no Kurzemes operatīvā štāba priekšnieks amata. Viņa vietā par Kurzemes operatīvā štāba priekšnieku iecēla majoru Belovu. Par Vidzemes operatīvā štāba priekšnieka vietnieku iecēla apakšpulkvedi Korņejevu. Vidzemes operatīvajam

1 Tulkojums no krievu teksta Londonas Universitātes Slāvu un Austrumeiropas kolektīva gatavojamajā dokumentu krājumā.

2 Pavēle Nr. 1/675/0019. — LIEMĀ, 1. f., 3. apr., 4. l., 187. lp.

štābam bija uzdots «apvienot vietējo NKVD—NKGB orgānu darbu un visīsākajā laikā panākt bandu formējumu un pretpadomju pagrīdes likvidēšanu». Šajā nolūkā pulkvedim Salomatovam palīgā komandēja LPSR NKVD tautas komisāra vietnieku pulkvedi Košeļevu un uzdeva aktivizēt NKVD IB darbu.

Tā redzam, ka arī otrais «mazā» kara gads, kurā partizāni visumā no lielajām noietnēm bija pārgājuši uz partizānu kara veidu, nebija devis gaidītos rezultātus un L. Berijas pavēle nebija izpildīta. Partizānu kustība, neskatoties uz LPSR NKVD izprovocēto legalizāciju, kurai daudzi partizāni noticēja, kā arī neskatoties uz pašu partizānu nodevībām, pieņēmas spēkā.

Kā redzams no Madonas apriņķa NKVD nodaļas izziņas, 1945. gada 10. novembra NKVD karaspēka operācijā pret nacionālajiem partizāniem, kas veikta pēc NKVD aģentūras datiem, krita Madonas apriņķa partizānu bataljona komandieris Jānis Alksnis («Kamols») un viņa adjutants aizsargs Jānis Lielups. 1945. gada 23. decembrī nodevības rezultātā Saulītes mājās Žiguros krita LTS(p)A 3. divīzijas komandieris kapteinis Roberts Zarenko-Timermanis («Mežsargs», «Dāvis»). Partizānam Kiveram izdevās izbēgt. Taču jau pirms uzbrukuma 1944. gada 22. decembrī uz Teteru mežniecību Meirānos bija aizgājuši Blumbergs («Misters», «Būms») un 2. divīzijas komandieris Jānis Zelčāns («Zeltiņš»)¹.

Plūkstes apriņķa partizānu pulkā sakari darbojās. Tā 1945. gada 23. oktobrī D. Keira rotas Fr. Belkeviča vads uzsāka kauju ar karaspēku, 24. oktobrī palīgā ieradās bataljona komandieris O. Sudrabiņš, bet kauju vadīja pulka komandieris St. Urbāns.²

1945. gada 28. decembrī Valmieras apriņķa Kareļu māju apkārtnē 25 virsnieki un karavīri uzbruka Jāņa Keņģa 6 cilvēku lielajai partizānu vienībai, taču tos notvert neizdevās. Vienu čekas karavīru ievainoja, tāpēc tika arestēti vietējie iedzīvotāji.³

Zināmu kopainu par partizānu kara norisi Latvijā sniedz ikgadējās NKVD Iznīcinātāju bataljonu atskaites LK(b)P CK. Uz 1946. gada 1. janvāri 19 IB skaitījās 15 720 cilvēku. Kaut arī bataljoni nespēja patstāvīgi cīnīties pret partizāniem un parasti tika doti karaspēkam kā ceļveži (в качестве проводников), visus cīņās gūtos panākumus LPSR

1 Справка о результатах проведенных Мадонским УС НКВД мероприятий по ликвидации контрреволюционной подпольной организации «Объединение защитников отечества (партизан) Латвии» — LRP, 22233. л., 4. сēj., 110.—112. лр.

2 LRP, Nr. 29744, 102. лр.

3 KVKA, 38650. ф., 1. apr., 282. л., 91.—112. лр.

NKVD centās pierakstīt tikai sev un par to ziņoja LK(b)P CK. Visvairāk apkopojošu materiālu ir NKVD gada atskaitēs. Tā 1946. gada 8. martā NKVD 4. operatīvās nodaļas priekšnieks kapteinis Piļķis parakstīja «Izziņu par NKVD IB operatīvo kaujas un dienesta darbību Latvijas PSR un gūtajiem rezultātiem 1945. gadā».¹ Kapteinis Piļķis ziņoja, ka 1945. gadā bijuši 142 758 IB cīnītāju izmantošanas gadījumi, kuros iesaistīti 737 555 cilvēki. Tātad katrā operācijā piedalījušies vidēji 5 cilvēki, bet caurmērā katrs IB dalībnieks veicis kādus pienākumus vidēji 47 reizes gadā (3. tabula).

3. tabula

Latvijas PSR NKVD operācijas 1945. gadā²

Nr. p.k.	Operācijas	Operāciju skaits	Dalībnieku skaits
1.	Kaujas operācijas pret nacionālajiem partizāniem («bandītiem»)	4108	36 096
2.	Dezertieru un nelegālistu aizturēšanas operācijas	3882	60 659
3.	Gaisa novērošanas posteņi	2331	6311
4.	NKVD un NKGB, LK(b)P komiteju un izpildkomiteju apsardze	102 943	516 424
5.	Arestēto apsardzība	7336	22 268
6.	Arestēto konvojēšana	4985	15 798
7.	Ienaidnieka izpletņu lēcēju meklēšanas operācijas	7	352
8.	Citas operācijas	17 166	79 647
	Kopā:	142 758	737 555

Tālāk kapteinis analizē IB kaujas darbību. Pirmkārt, minēta IB darbība vācu izpletņu lēcēju meklēšanā. 7 izpletņu lēcēju meklēšanas operācijās ņēmuši daļību 352 IB cīnītāji. Pret nacionālajiem partizāniem IB veikuši 4108 operācijas, un tajās piedalījušies kopā 36 096 IB cīnītāji. Tātad vienā operācijā vidēji ap 9 cilvēki, kas tiešām apstiprina IB ceļveža lomu armijai

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 29.—30. lp.

2 Справка об оперативно-боевой и служебной деятельности Истребительских батальонов НКВД Латвийской ССР и достигнутых результатах за 1945 год. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 29. lp.

nepazīstamos Latvijas apstākļos. IB veikuši 7882 dezertieru un nelegālistu aizturēšanas, kurās kopā piedalījušies 60 659 IB cīnītāji. 6311 LB cīnītāji piedalījušies 2331 gaisa novērošanas posteņa darbā, bet 79 647 IB dalībnieki piedalījušies 13 165 vēl citu objektu apsargzībā. Sevišķi plašu darbību IB izvērsuši LPSR NKVD, NKGB, LK(b)P aprinķu un pilsētu komiteju, kā arī izpildkomiteju apsargāšanā, kur 102 943 gadījumos bijuši iesaistīti 516 424 cīnītāji. Tātad 72% no IB pasākumiem un 70% personiski IB «cīnījušies», apsargājot minētos objektus 22 268 IB cīnītāji 7336 gadījumos apsargājuši arestētos. 15 798 iznīcinātāji 4985 reizes konvojējuši arestētos. Tālāk kapteinis Pilķis apstājas pie IB gūtajiem panākumiem. IB 1945. gadā «likvidējuši 1355 bandītus» (tā kapteinis sauca nacionālos partizānus), pie kam 1089 (80,4%) no tiem krituši. Blakus partizāniem bijis jācīnās arī pret partizānu atbalstītājiem. Tādus «neitralizējuši» 2063, pie kam 189 (9,2%) no tiem krituši. Saķerti 48 spiegi un diversanti, 3734 vācu ielikteņi un atbalstītāji, pie kam 10 no viņiem krituši.

Saķerti arī 1318 dezertieri (3 krituši). Sagūstīti 2603 vīrieši, kuri izvairījušies no dienesta Sarkanajā armijā, no kuriem viens kritis. (Tātad tikai 1945. gadā Latvijā sagūstīts 3921 vīrietis, kurš izvairījās no dienesta armijā — turpat 2 pulki). Sagūstīti 8 vācu virsnieki un kareivji, 169 izbēguši karagūstekņi, pie kam 6 krituši. Saķerti 30 cilvēki, kuri bija izbēguši no koncentrācijas nometnēm (viens pie sagūstīšanas kritis). Saņemti 427 «darba frontes dezertieri» un 9 izbēguši noziedznieki. Saņemti 1136 kriminālnoziedznieki (no tiem 14 krituši) un 4757 citi (viens kritis).

Tātad kopā IB Latvijā, ja var ticēt kapteiņa Pilķa izziņai LK(b)P CK, 1945. gadā «izolējuši» 17 657 cilvēkus, pie kam 1314 «izolējamie» krituši. Mēs nezinām, cik no šiem 17 657 cilvēkiem tiesāti, izsūtīti vai atbrīvoti. No kritušajiem 1089 (83%) bija nacionālie partizāni.

Kapteinis ziņo arī par IB zaudējumiem 1945. gadā.

4. tabula

Iznīcinātāju bataljonu zaudējumi 1945. gadā

	Operācijas pret partizāniem		Partizānu uzbrukumos		Neuzmanīgi ietotot ieročus		Kopā	
		%		%		%		%
Krituši	133	48,5	62	65,3	9	32,1	204	51,3
Ievainoti	115	42,0	25	26,3	19	67,9	159	40,2

Pazuduši bez vēsts	26	9,5	8	8,4	-	-	34	8,5
Kopā	274	100,0	95	100,0	28	100,0	397	100,0
%		69,0		24,0		7,0		100,0

Kapteiņa Piļķa uzrādītie skaitļi rāda, ka IB no ierindas 1945. gadā izgājuši 397 cilvēki, kas sastādīja ap 2,5% no kopskaita (4. tabula). Visvairāk kritušo bijis partizānu uzbrukumos. Vēlāk redzēsim, ka NKVD savu kritušo skaitu centās ievērojami samazināt.

1945. gadā noticis īsts partizānu karš. Tajā laikā tā bija galvenā latviešu tautas pretestības forma.

NKVD ziņoja, ka visos apriņķos Latvijā kā no partizāniem, tā no iedzīvotājiem 1945. gadā savākti lieli ieroču krājumi. Šie krājumi ir visai iespaidīgi. IB ieguvuši 51 balsta ložmetēju, 355 rokas ložmetējus, 1128 automātus, 7135 šautenes, 534 pistoles, 3347 rokas granātas, 83 spridzināmās ierīces, 37 mīnas, 11 minmetējus un 708 217 patronas. Uzskaitot iegūtos ieročus, kapteinis min arī 296 nelegālos uzsaukumus, kurus ieguvuši IB cīnītāji.

Taču kapteiņa Piļķa dati nedod atbildi uz diviem jautājumiem: vai ieroči atņemti partizāniem vai iedzīvotājiem un vai tos atņēmuši IB vai kopā ar karaspēku. Uz pirmo jautājumu zināmu atbildi sniedz 5. un 6. tabulas dati.

5. tabula

Valmieras apriņķī 1945. gadā atņemtie ieroči un bruņojums¹

Ieroči	Atņemti partizāniem	%	Atņemti iedzīvotājiem	%	Kopā
Šautenes	35	29,2	85	70,8	120
Automāti	24	55,8	43	44,2	67
Pistoles	29	65,9	15	34,1	44
Ložmetēji	8	53,3	7	46,7	15
Rokas granātas	76	42,0	105	58,0	181

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 66. l., 93. lp.

Patronas, dažādas	21 167	25,3	62 300	74,8	83 467
Mīnas	15	100,0	-		15
Tola pakas	10	100,0	-		10

6. tabula

Ludzas apriņķa IB 1945. gadā iegūtie ieroči¹

Ieroči	No partizāniem	No iedzīvotājiem
Šautenes	126	582
Automāti	40	36
Rokas ložmetēji	14	147
Balsta ložmetēji	1	-
Revolveri	-	32
Rokas granātas	46	-

Kā redzams 6. tabulā, šautenes un rokas ložmetējus vairāk atņēma civiliedzīvotājiem.

Runājot par nacionālo partizānu kaujas taktiku, PSRS NKVD 5. divīzijas komandieris P. Ļeontjevs ziņoja atskaitē par 1945. gadu, ka partizāni no sadursmēm ar karaspēku izvairoties, bet darbojoties mazās grupās pa 5—15 cilvēkiem meža masīvos. Maskēšanās nolūkos viņi pārvietojoties no vienas vietas uz otru grupās pa 2—5 cilvēki. Partizānu posteņi ziņojot par karaspēka pārvietošanos, pie kam par sakarniekiem parasti izmantojot sievietes un bērnus, kā arī signālus, jo partizāniem esot laba sakaru un signalizācijas sistēma. Partizāni parasti uzturoties mazās grupās un pēc tam pēkšņi nozūdot.²

Partizānu kara pieredze liecināja, ka nelielas vienības ļoti efektīvi cīnījās pret lielām svešā karaspēka daļām, sevišķi, ja partizāniem bija laba informācija par karaspēka sastāvu un kustību. Lielas karaspēka vienības 1944.—1945. gadā nespēja partizānu kustību nopietni iedragāt. Partizānu organizēšanās lielās vienībās (divīzijās, pulkos, bataljonos) ar šo vienību kaujiniekiem zinamiem komandieriem un pavēlēm no militārās stratēģijas viedokļa izrādījās kļūdaina.

Vispārlietotais nacionālo partizānu taktikas paņēmieni bija vietas

¹ Turpat, 103. lp.

² KVKa, 38673. f., 1. apr., 44. l., 4. lp.

mainīšana pēc sadursmes ar sarkanajiem. To darīja gan tad, kad kauju uzvarēja, gan arī tad, kad zaudēja. Šis taktikas paņēmieni bija sevišķi efektīvs apstākļos, kad sarkano informācija par nacionālajiem partizāniem bija sliktāka, nekā otrādi. To sarkanie dēvēja par partizānu pazušanu. Partizāni zaudēja visos tajos gadījumos, kad viņiem nebija drošu ziņu par sarkano operācijām vai arī tie uzticējās mazpārbaudītām personām.

c) Trešais gads (1946.)

1945. gads bija beidzies ar čekistu karaspēka sakāvēm.

1946. gada 3. janvārī PSRS NKVD Ie KGP priekšnieks ģenerālis Golovko slepeni rakstīja 5. divīzijas komandierim ģenerālim P. Ļeontjevam: «Ar jums pakļautā karaspēka operatīvo dienesta un kaujas darbību PSRS iekšlietu ministra vietnieks ģenerālpulkvedis biedrs V. Apolonovs nav apmierināts.. Operāciju sekmes niecīgas, bet mūsu karaspēka zaudējumi lieli.» Ģenerālis Golovko uzdeva «veikt pasākumus» un arī pats to darīja.¹

Armijas operāciju nesekmību veicināja kā nepietiekamās ziņas par partizānu apmešanos, tā arī partizānu izklišana pa zemnieku sētām ziemā. «Sakarā ar to, ka ziemas apstākļos bandītu grupas bazējas izklaidus (россредоточено),» — rakstīja ģenerālis P. Ļeontjevs operziņojumā Nr. 001 par 1946. gada janvāri — «lielas operācijas ar pilnu vienību piedalīšanos netika veiktas.»²

Operatīvajā pārskatā par 1946. gada janvāri un februāri bija teikts: «Operatīvais stāvoklis Latvijas PSR teritorijā raksturīgs ar lielu bandu uzbrukumu skaitu. Bandu darbība terorizē padomju un partijas aktīvu, Sarkanās armijas, IeM un VDM darbiniekus un vietējos iedzīvotājus, kuri atbalsta padomju varu.»³

1946. gada 7. februārī PSRS NKVD Ie KGP priekšnieks ģenerālis Golovko pilnīgi slepeni izsūtīja «Norādījumus operatīvajai kaujas un dienesta darbībai PSRS NKVD IeK Baltijas apgabalā 1946. gadam». Norādījumu ievadā ģenerālis rakstīja, ka, neskatoties uz čekistu karaspēka panākumiem, «ar katru dienu cīņa pret bandītiem kļūst sarežģītāka». Neveiksmju cēloņi esot aģentūras datu neizmantošana

1 Turpat, 38650. f., 1. apr., 147. l., 9. lp.

2 Turpat, 52. lp.

3 Turpat, 3867. f., 1. apr., 44. l., 51. lp.

(2.§), nemākulība kaujās, virsnieku un štābu nesagatavotība. Instrukcija uzdeva visu vienību izlūkošanas daļām nodibināt sakarus ar NKVD un NKGB daļām un izvērst aģentūras darbu, sevišķi tāpēc, ka partizāni aiziet, slēpjot pēdas. Čekistu armijas darbība līdz 1946. gadam bija slepena arī LPSR NKVD un NKGB, nerunājot par aprīņķu nodaļām, tāpēc šī instrukcija bija zināms pagrieziena, kaut arī čekistu armijas darbības slepenība saglabājās.¹

Instrukcija uzdeva uzbrukumus partizāniem veikt ar bloķēšanas metodi, bet vienpatņus ķert ar slēpņiem. Mežos tika uzdots veikt «ķemmēšanu», divām vienībām tuvojoties (встречная проческа).²

1946. gadā partizānu karš atsākās agrā pavasarī, kad nokusa sniegs un nebija tik viegli saredzamas pēdas. Partizānu cīņa, kā jau rakstīja P. Ļeontjevs, sākās ar uzbrukumiem pagastu un ciemu izpildkomitejām, padomju aparāta aktīvākajiem darboņiem un NKVD-NKGB darbiniekiem.

Ar sevišķu partizānu darbības intensitāti, spriežot pēc čekas ziņojumiem LPSR MP priekšsēdētājam V. Lācim, izcēlās Ilūkstes, Jēkabpils, Madonas un Viļakas aprīņķi. Arī Valkas, Rēzeknes, Valmieras aprīņķos gada sākumā notika niknas kaujas, kurās IB cieta lielus zaudējumus.

To atzīmē arī LPSR NKVD vadība.

1946. gada 13. februāra pavēlē NKVD tautas komisārs A. Eglītis rakstīja, ka cīņās pret nacionālajiem partizāniem IB cietuši lielus zaudējumus — tikai četros aprīņķos krituši vai ievainoti 177 cīnītāji.

Tautas komisārs uzdevis 10 dienu laikā noformēt pensijas kritušo piederīgajiem, bet Jēkabpils IB komandieri, kas to nav izdarījis, — arestēt uz 5 dienām.³

7. tabula

LPSR NKVD IB zaudējumi līdz 1946. gada 13. februārim

Aprīņķis	Krituši	Ievainoti	Kopā
Valkas	30	19	49
Rēzeknes	28	22	50

1 Turpat, 38650. f., 1. apr., 146. l., 195. lp.

2 Turpat, 8.—17. lp.

3 LLeMA, 1. f., 3. apr., 5. l., 48. lp.

Valmieras	30	19	49
Jēkabpils	17	12	29
Kopā:	105	72	177

Savu sakāvjū novēršanai čeka, pirmkārt, uzdeva pārbaudīt darbu uz vietām. 1946. gada martā NKVD brigāde pārbaudīja Viļakas, Valkas, Daugavpils, Ventspils, Kuldīgas un Rīgas apriņķu NKVD nodaļu darbību. Pārbaudes rezultātā izdotajā A. Eglīša pavēlē pausta neapmierinātība ar šo apriņķu nodaļu darbību. NKVD aģenti tiekot atšifrēti. «Esošais aģentūras ziņotāju tīkls nespēj nodrošināt bandu likvidēšanu un citu pretpadomju elementu atklāšanu.» Viļakas, Valkas, Rīgas un Kuldīgas apriņķos nevērvē aģentūru, bet Valkas, Viļakas, Ventspils un Kuldīgas apriņķos nav rezidentu. Satikšanās ar aģentiem notiekot apriņķa NKVD nodaļā, pagastu nodaļās un NKVD darbinieku dzīvokļos. Valkas un Viļakas apriņķos aģentus pieņem iznīcinātāju bataljonu klātbūtnē. Neesot aģentūras represēto vidū. Uzbrukumi partizāniem notiekot nepietiekami enerģiski. Nereti tiekot pieļautas rupjas kļūdas. Tā Baltinavas pagasta NKVD nodaļas priekšnieks majors Tkačenko ar iznīcinātāju bataljona karavīriem uzbrucis Kudes mājām, kurās atradās pagasta izpildkomitejas priekšsēdētājs, LK(b)P partijas komitejas sekretārs u. c. Notikusi kauja. Kā uzbrucēji, tā aizstāvji visi bijuši piedzērušies. Balvu pagasta NKVD nodaļas priekšnieks Petrikovs 1946. gada 28. martā ieradies uz operatīvo apspriedi piedzēries.¹

Kaut arī pavēles konstatējošajā daļā atklātas daudzas nebūšanas «vietējo orgānu» un IB darbībā, skaidrs, ka apriņķu nodaļu un IB revīzijas mērķis bija vainu par neveiksmēm novēlēt no «centra» uz apriņķu nodaļām un IB.

Tādu pašu ainu atklāj arī «partijas dokumenti».

LK(b)P CK Kara nodaļas vadītājs pulkvedis Krūmiņš 1946. gada 25. martā pilnīgi slepeni rakstīja J. Kalnbērziņam: «Sākot no 1946. gada marta mēneša, apriņķos ievērojamā mērā aktivizējušies bandītu elementi, bandu izrīcību skaits un slepkavību skaits strauji palielinājies.»²

1946. gada 29. martā 5. divīzija pilnīgi slepeni nosūtīja visiem pulkiem jaunu «Instrukciju par Baltijas apgabala IeM IeK operatīvo grupu

1 О результатах проверки агентурно-оперативной и следственной работы по борьбе с бандитизмом в Вилякском, Валкском, Даугавпилском, Вентспилском, Кулдигском и Рижском УО НКВД. — LIeMA, 1. f., 3. apr., 7. l., 64.—71. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 76.—79. lp.

darbību», ar kuru iepazīstināja tikai rotu komandierus un garnizonu priekšniekus.¹

Instrukcija uzdeva cīnīties nelielās grupās kopā ar vietējiem IB spēkiem, IeM un VDM nodaļām. Pēc šīs instrukcijas, balstoties uz aģentūras datiem, karaspēka, IeM un VDM darbinieki izstrādāja «bandu» likvidēšanas plānu, kuru apstiprināja pulka komandieris. «Likvidēšanas plāns» sastāvēja no «bandas» stāvokļa analīzes un lēmuma, kā veikt uzdevumu. Plānā bija noteikts operāciju laiks, karaspēka daudzums, komandieri, radio un signalizācija. Plānam bija pievienotas operācijas shēmas. Operācijā piedalījās vietējie IeM un VDM darbinieki, IB locekļi un «stukači», kas pārzināja apstākļus. Karaspēks ar atsevišķiem komandieriem un viņu vietniekiem parasti bija sadalīts 3 grupās. Pirmā grupa (заслоны) ieņēma pozīcijas partizānu iespējamā atkāpšanās virzienā. Visapkārt domājamai partizānu mītnei izvietoja slēpņus (секреты). Pēc tam kad no pirmās grupas bija saņemts signāls par pozīciju ieņemšanu, sākās trieciengrupas uzbrukums. Karaspēks parasti sapulcējās naktī (plkst. 24.00) un uzbrukumu sāka ap 4 no rīta, kad bija pārredzama apkārtnē. Pēc kaujas tika rakstīts ziņojums, kurā atspoguļota kaujas gaita, uzsvērta pašu varonība un sniegti rezultāti — kritušie, ievainotie, saņemtie gūstekņi, ieroči un citi materiāli. Uz šī dokumenta pamata pulks nosūtīja kaujas aprakstu 5. divīzijas štābam, pievienoja shēmu un ieteica apbalvošanai. Par svarīgākajām kaujām štābs izdeva pavēli. Kauju gaita tika apspriesta virsnieku un karavīru mācībās. Ziņojumus par kauju rezultātiem IeK nosūtīja A. Eglītim, bet tas par savām uzvarām rakstīja V. Lācim un J. Kalnbērziņam. IeM nodaļām karaspēks parasti nodeva kritušos, ievainotos, ieročus, arestētos un arhīvus.

Tika uzdots plašāk izmantot dienesta suņus. To skaits visās vienībās bija liels, bet, kā redzams no 36. pulka pavēlēm, suņi nesaņēma paredzēto ēdienu, instruktori bija vāji apmācīti, tādēļ suņi «neuzņēma partizānu pēdas». Vairākus dienesta suņus nosūtīja uz VDM karaspēka suņu skolu Brodos, bet suņu instruktoru darbu uzdeva pārbaudīt.²

1946. gada 20. aprīļa pavēlē LPSR MVD ministrs A. Eglītis, MGB ministrs A. Novīks un MVD 5. divīzijas komandieris ģenerālmajors P. Ļeontjevs uzdeva MVD TN (TO) nodaļas priekšniekam Gobam un MVD kara daļas vadītājam Zarubinam, balstoties uz aģentūras

1 Совершенно секретные приказы 5 СД ВВ МГБ СССР за 1946 г. — КВКА, 38673. s f., 1. s apr., 115. l., 2. lp.

2 КВКА, 38755. f., 1. apr., 137. l., 84., 160. lp.

datiem, izstrādāt konkrētus plānus cīņai pret partizāniem. Pavēle uzdeva veikt teritorijas un atsevišķu vietu iepriekšēju novērošanu, izmantojot aģentūru (1.§). «Bandu meklēšanā» plaši izmantot militāro izlūkošanu, pārbaudot vietas, kurās iespējama to slēpšanās. Izmantojot bijušos represētos, atklāt iespējamās «bandu slēpšanās» vietas mežos un aizdomīgās viensētās (2.§). Pavēle uzdeva izķert dezertierus un «efektīvākai cīņai pret bandām karaspēku izvietot mazākos garnizonos, taču ne mazākos kā vienu rotu, aptverot ar to pēc iespējas lielāku pagastu skaitu» (3. §). Pavēle uzdeva dienu un nakti pret partizāniem rīkot slēpņus, par kuru darbību runāsim vēlāk. Karaspēka izvietojumu nosaka NKVD-NKGB nodaļu priekšnieki. Pavēles 4.§ uzdeva pētīt partizānu cīņas metodes, analizēt katru operāciju. 5.§ uzdeva veikt masu darbu, cenšoties pēc iespējas atraut partizānus no iedzīvotājiem, kas viņiem palīdz. Panākt partizānu legalizāciju. Pavēle uzdeva rūpīgi pārbaudīt ieroču turēšanas atļaujas, starp civiliedzīvotājiem pieļaujot turēt ieročus tikai medniekiem (6.§).¹ Pavēle uzdeva organizēt Latvijā vairākas operatīvās grupas. Šajās operatīvajās grupās, ko komandēja MVD-MGB virsnieki (4. un 5. grupu komandēja MVD OBB nodaļas priekšnieks un viņa vietnieks), katrā ietilpa vēl pa 5 MVD-MGB virsniekiem. Operatīvās grupas skaitliskais sastāvs bija pastiprināta rota (4—5 vadi). Šeit tika izmantots galvenokārt MVD IeK 288. pulks, piedalījās 36. motorizētā strēlnieku pulka daļas, 152. MVD dzelzceļapsardzes karaspēka pulka vads un MVD IeK 48. konvoju divīzijas seržantu skola. Katrai operatīvai grupai tika iedota pārvietojamā radiostacija, 2 smagās automašīnas un pa vienam dienesta sunim no 36. pulka.

Minētie ģenerāļi pavēlēja iepazīstināt operatīvās grupas ar visiem aģentūras datiem. Pavēles 7.§ noteica, ka karaspēku un automašīnas dos ģenerālis Ļeontjevs. Par kauju rezultātiem grupām nekavējoši bija šifrēti jāziņo pa radio MVD un MGB vadībai. Pavēle uzdeva operatīvajām grupām ierasties savās dislokācijas vietās 1946. gada 27. maijā un turpmāk bez atļaujas Rīgā nerādīties.²

Taču partizānu darbība bija tik plaša, ka paredzētajās vietās visas operatīvās grupas visu laiku nevarēja uzturēties. Tā Dagdas operatīvo grupu Nr. 5 ar 1946. gada 3. jūnija pavēli pārcēla uz Bauskas apriņķi un novietoja Iecavā. Par minētās grupas komandieri iecēla VDM

1 О мероприятиях по усилению борьбы с бандитизмом и контрреволюционным националистическим подпольем. — ЛеМА, 1. ф., 3. арг., 7. л., 7. лр.

2 Турпат, 92. лр.

4. daļas priekšnieka vietnieku kapteini Verbovski. Grupu papildināja ar vēl vienu kareivju rotu.¹

Ar 1946. gada 25. maija pilnīgi slepenu pavēli Nr. 0044/0016 ģenerāļi Eglītis, Noviks un Ļeontjevs vēlreiz konkretizēja piecas šādas operatīvās grupas Latvijas «visvairāk ar bandītismu sasirgušajos novados».

8. tabula

NKVD operatīvās grupas cīņai pret nacionālajiem partizāniem uz 1946. gada 27. maiju²

Grupas Nr.	Dislokācijas vieta	Komandieris	Darbības rajons	Karaspēks, automašīnas, radio	Suņi
1.	Alūksne	Apakšp. Donošaitis, 5 virsn.	Alūksnes apr. 2 pag., Madonas apr. 13 pagasti	288. sp 6. sr + 1 vads no 4. rotas, radio, 2 automaš.	36. msp pavadonis ar suni
2.	Smiltene	Kapteinis Martinovs, 5 virsn.	Alūksnes, Valkas, Cēsu apr. 12 pag.	36. msp 2 vadi no 7. sr, 2 vadi no 9. sr, 1 ložmetējnieku vads, 1 bruņumašīna, radio, 2 automaš.	36. msp pavadonis ar suni
3.	Viļaka	Apakšp. Šmits, 5 virsn.	Viļakas apr. 6 pag.	288. sp 5. sr + 2 vadi no 4. sr, radio, 2 automašīnas	36. msp pavadonis ar suni
4.	Krustpils	Apakšp. Sobotovs, 5 virsn.	Jēkabpils apr. un Madonas apr. 9 pag.	288. sp 2. sr + 1 vads no 152. dzelzc. karasp. pulka, radio, 2 automašīnas	36. msp pavadonis ar suni

1 Turpat, 95. lp.

2 Turpat, 91.—94. lp.

5. Dagda	Apakšp. (?)	Rēzeknes un Daugavpils apr. 6 pag.	288. sp 2 vadi no 1. sr + 2 vadi no 48. konvoju divīzijas serž. skolas, radio, 2 automašīnas	36. msp pavado- nis ar suni
----------	----------------	--	---	--------------------------------------

«Mēri» tika pieņemti, uzdots cīnīties pat bez tiesībām iebraukt Rīgā, taču rezultātu nebija, sevišķi IB. 1946. gada 31. maija pavēlē A. Eglītis atzina, ka IB mazās grupas pa 5—10 cilvēkiem nespēj pretoties partizāniem. Vairākos apriņķos IB vāji organizē operācijas, slēpņus, aizsprostus, kā, piemēram, Kuldīgas, Aizputes u. c. apriņķos.¹ Tajā pašā laikā NKVD IeK 152. dzelzceļapsardzes pulka karavīri 1946. gada 9. februārī Jersikas novadā kapteiņa Borodina vadībā spīdoši cīnījušies pret nacionālajiem partizāniem.² Tas liecināja, ka pat savas iekšējā karaspēka IB vienības pats NKVD neuzskatīja par pietiekami drošām cīņā pret nacionālajiem partizāniem, kaut arī iztikt bez tām nevarēja.

Taču, cik var spriest no A. Eglīša 1946. gada 8. jūnija pavēles, ātru labvēlīgu rezultātu pagaidām nebija arī karaspēkam. A. Eglītis rakstīja, ka 1946. gada maijā notikuši 10 «teroristiski akti», kuros nošauti lauku aktīvistu, IB karavīru u. c. Sevišķi ļauni darbojoties Rozentāla grupa Iecavas un Zālītes pagasta mežos. Pavēle uzdeva Bauskas MVD AN priekšniekam kapteinim Lankovskim mobilizēt visus spēkus cīņai pret «Rozentāla bandu». Šī mērķa sasniegšanai pavēle uzdeva ierīkot slēpņus pie viensētām, organizēt karavīru patruļas, centsties pierunāt partizānu radniekus un autoritātes panākt partizānu padošanos.³

Pie čekas «organizatoriskajiem pasākumiem» piederēja Latvijas pilnīga izolācija no ārzemēm, slēdzot pieeju jūrai. Izpildot PSRS MP 1946. gada 29. jūnija lēmumu Nr. 1435-631-ss, Liepājas, Alsungas, Ventspils un Dundagas rajoni tika pasludināti par slēgtajām pierobežas zonām, izņemot pašu Ventspili un Liepāju.⁴

Cīņas pastiprināšanai pret nacionālajiem partizāniem izmantoja pat latviešu nacionālo svētku dienas. Sakarā ar 1946. gada Līgo svētkiem A. Eglītis un ģenerālmajors Ļeontjevs izdeva pavēli visam karaspēkam

1 Turpat, 8. l., 25. lp.

2 Turpat, 16. lp.

3 Turpat, 7. l., 96.—97. lp.

4 LVĀ, 1280. f., 371. l., 208.—210. lp.

un MVD nodaļām: «23.—24. jūnijā nacionālos tautas svētkus «Līgo» kontrrevolucionārie nacionālistiskie elementi mēģinās izmantot partijas un padomju varas pasākumu, padomju un partijas aktīva graušanai, provokāciju un kampaņu rīkošanai vietējo iedzīvotāju vidū.» Tāpēc abi ģenerāļi pavēlēja: «Visam MVD karaspēkam, kas atrodas Latvijas PSR teritorijā ..un visiem iznīcinātāju bataljoniem laika posmā no 1946. gada 20. jūnija līdz 25. jūnijam atrasties pilnā kaujas gatavībā» (1.§). Līgo svētkos uzdeva sevišķi izmantot karaspēka daļas Bauskā, Iecavā, Lubānā un Taurupē, speciāli pārbaudot zemnieku sētas (3.§). No 23. līdz 25. jūnijam bija jāpastiprina cīņa pret «banditismu», jāizliek vairāk slēpņu, jābūt gataviem pret uzbrukumiem (4.§). MVD karaspēka 5. divīzijas štāba priekšnieks pulkvedis Poļaks dažādās vietās Latvijā (Rīgā, Daugavpilī, Krustpilī, Jelgavā, Tukumā, Gulbenē, Pļaviņās, Liepājā, Ventspilī u. c.) novietoja 1126 karavīrus.¹ Rīgā speciālajā MVD štābā bija pastiprinātas dežūras.² Šī pavēle liecināja, ka Līgo svētkos čeka gaidīja plašākas partizānu akcijas.

Kaut arī šīs pavēles bija domātas priekšniecībai, lai pierādītu, ka «uz vietām» tiek darīts viss, lai iznīcinātu partizānus, tomēr tās atklāj čekas stratēģiju un taktiku.

Spriežot pēc A. Eglīša pavēlēs lietotā formulējuma «pēc pārbaudes esmu konstatējis», tāpat no pavēļu parakstīšanas vietām dažādās Latvijas pilsētās, 1946. gada pavasarī un vasarā A. Eglītis bija devies vairākos inspekcijas braucienos. Tā 1946. gada 11./12. jūlija pilnīgi slepenajā pavēlē Nr. 0064 «Par darba stāvokli cīņai pret bandītiem Tukuma, Talsu, Ventspils un citos Latvijas PSR apriņķos» A. Eglītis atzina, ka šai cīņai apriņķos nepiegiež nopietnu vērību. Čekisti joprojām ierodoties tikai pēc partizānu uzbrukumiem, «vāji» pratinot sagūstītos «bandītus» un neiegūstot no viņiem nepieciešamās ziņas. Tā «bandīts» «Krusts» 1946. gadā joprojām neatzīstoties, kur ņēmis padomju iestāžu zīmogus, pases, blankas un citus dokumentus. Ar šo pavēli A. Eglītis noorganizēja Ventspils, Talsu, Kuldīgas, Liepājas un Jelgavas apriņķos 12 NKVD IeK un IB operatīvās grupas un vairākas apbruņotas izmeklēšanas grupas. Operatīvās grupas bija novietotas Vānes pagastā (22 IB cīnitāji, apakšpulkvedis Vilnis), Valdemārpilī (36. msp rota ar vecāko leitnantu Miroščenko), Kalnozola pagastā (IB vads ar operatīvo darbinieku Migunovu), bet izmeklēšanas grupa

1 LLeMA, 1. f., 3. apr., 11. l., 88.—90. lp.

2 Turpat, 92.—93. lp.

izmeklētāja vadībā ar 10 IB karavīriem atradās Lideros. Zlākās izvietoja vecākā leitnanta Zolotova operatīvo grupu, kurā ietilpa 36. pulka 1. rota cīņai pret «Sila» un «Urā» partizānu vienībām, bet cīnīties pret «Glikberga» grupu 10 IB karavīri devās no Ventspils.¹ Kuldīgas apriņķī Rendā pret «Kārkliņa» un «Krišjāņa» partizāniem uzdeva cīnīties 36. pulka kapteinim Baranovam ar vienu rotu.

Jelgavas un Liepājas apriņķos A. Eglītis organizēja aizklājus (заслоны) pret Lietuvas partizānu ieplūšanu. Šim darbam tika norīkots leitnants Zolbergs ar 25 IB karavīriem Dunikā un kapteinis Gothardsons Vilces pagastā.

Partizānu kustība 1946. gada pirmajā pusē, sevišķi Austrumlatvijā, bija cietusi būtiskus zaudējumus. 1946. gada sākumā NKVD izdevās izvilināt no meža A. Juhneviču («Vientuli»), noskaidrot LTS struktūrvienības un to vadību. Sarkanajiem izdevās neitralizēt LTS 2. divīzijas un pulku vadību. 1946. gadā krita divīzijas komandieris K. Blūms («Misters»), krita arī 5. Daugavpils pulka komandieris J. Kundrats («Misiņš») un Jēkabpils pulka komandieris P. Pormalis. Ilūkstes pulka komandieris St. Urbāns («Kalpaks») uzsāka sadarbību ar MVD. Centralizēta partizānu kustība Latvijā izrādījās nespējīga cīnīties pret totalitārā režīma represīvo aparātu.

Čekas aģentūras iefiltrēšanās partizānu kustībā spieda mainīt partizānu taktiku. «Pēc sagūstīto partizānu ziņām,» rakstīja 24. pulka komandieris pulkvedis Kapustins, «sakarā ar IeM un VDM aģentūras darbību starp bandītiem, bandas sākušas savas apmetnes ierīkot pēc bandu vadītāju izvēles un vairāk kā divas dienas tajās neuzturas.» Feldbergs dod norādījumus tikai tiešajiem izpildītājiem, partizāni darbojas mazās grupās.²

Taču partizāni kaujas iniciatīvu nebija zaudējuši.

Ilūkstes partizānu pulka karavīri, kā 1946. gada 29. aprīlī liecināja legalizējies partizāns Pēteris Juhnevičs, darbojās trijos galvenajos virzienos — iznīcinot izpildkomitejas, iznīcinot nodevējus un aģitējot pret padomju varu. «Galvenais bandas «Latvijas Tēvijas sargu apvienība» mērķis,» teica P. Juhnevičs, «bija panākt ar ieročiem rokās padomju varas gāšanu Latvijā un nodibināt nacionālu Latviju.»³

1 О состоянии работы по борьбе с бандитизмом в Тукумском, Талсинском, Вентспилском и других уездах Латвийской ССР. — ЛиеМА, 1. ф., 3. ар., 7. л., 104.—111. лр.

2 КВКА, 32916. ф., 1. ар., 11. л., 189. лр.

3 LRP, Nr. 29744, 101. лр.

1946. gada aprīlī—jūnijā nacionālie partizāni bija uzbrukuši Igaunijā 77, Latvijā 175, bet Lietuvā 354 reizes — kopā 606 reizes.¹

1946. gada 12. jūlijā A. Eglītis izdeva vēl divas pavēles par cīņu pret partizāniem Cēsu un Valmieras apriņķos (Nr. 0066, 0067). Dzērbenē parakstītajā pavēlē A. Eglītis konstatēja, ka apriņķī strādā slikti, jo jūnijā nav iznīcināts neviens partizāns. Tāpēc ar 13. jūliju A. Eglītis pavēlēja izveidot no 36. pulka 8. rotas operatīvo grupu ar centru Rankā leitnanta Folikovska vadībā. Šai operatīvajai grupai jālikvidē Rusova, «Sēļa», Debesnieka un Bumbiera partizānu vienības. Dzērbenē novietoja 36. pulka 9. rotu apakšpulkveža Kašenko vadībā cīņai pret Streipa un Strazda partizānu vienībām. 36. pulka seržantu skolai, kas veidoja trešo operatīvo grupu, bija jācīnās pret Bidermaņa partizāniem.²

Valmieras apriņķī A. Eglītis nebija apmierināts ar to, ka likvidēti atsevišķi partizāni, bet nav likvidētas to grupas, nepietiekami daudz esot arī «stukaču». Tāpēc A. Eglītis leitnantam Baronam ar 15 IB karavīriem Odzienā uzdeva likvidēt «Skujiņa» grupu ne vēlāk kā līdz 1946. gada 15. augustam. NKVD OBB Valmieras apriņķa nodaļas priekšniekam Lecim kopā ar 36. pulka vienu vadu uzdeva līdz 1946. gada 1. septembrim likvidēt «Ķeņģa» vienību.³

1946. gada 13. jūlijā A. Eglītis līdzīgu pavēli izdeva Valkā (Nr. 0068).⁴ 1946. gada 14. jūlijā Alūksnē A. Eglītis konstatēja, ka laikā no 1. līdz 15. jūlijam 2. rotas karavīri vāji cīnīties ar 7 «bandītu» grupām, pie kam nošauts esot tikai viens «bandīts», 3 aizturēti un 2 legalizēti. Tajā pašā laikā partizāni veikuši 5 uzbrukumus. Stāvoklis esot pilnīgi neapmierinošs. A. Eglītis Malienā organizēja operatīvo grupu, kurā ietilpa 288. pulka 4. rota Alūksnes apriņķa NKVD OBB daļas vadītāja leitnanta Āboliņa vadībā. Tās uzdevums bija līdz 1946. gada 1. septembrim likvidēt Butāna, Lepetas un Zača vadītās partizānu grupas. 288. pulka 6. rotai ar centru Trapenē NKVD OBB nodaļas vadītāja Melmberga vadībā bija jācīnās pret Bukaldera grupu, bet leitnantam Tretjakovam ar 15 IB karavīriem Apes pagastā līdz 1946. gada 1. septembrim jālikvidē Auguliša partizānu grupa.⁵

1946. gada 15. jūlijā, kā redzams no pavēles Nr. 0070, A. Eglītis

1 KVKA, 38650. f., 1. apr., 146. l., 183. lp.

2 О мероприятиях по ликвидации бандитизма в уезде — ЛлЕМА, 1. ф., 3. apr., 7. l., 115. lp.

3 О мероприятиях по ликвидации бандитизма в Валмиерском уезде. — ЛлЕМА, 1. ф., 3. apr., 7. l., 117.—118. lp.

4 Turpat, 120. lp.

5 Turpat, 123.—126. lp.

bijis neapmierināts ar «bandītu likvidēšanu Viļakas apriņķī». Viņš par galveno trūkumu uzskatīja to, ka nav likvidēta LNPA štāba grupa, trūkstot «stukaču». Tāpēc A. Eglītis uzdeva leitnantam Savčenko, kas bija apriņķa OBB daļas vadītājs, ar 288. pulka 9. rotu no Lodiņiem līdz 1946. gada 16. jūlijam likvidēt «LNPA bandu», kā arī Upīša, Āķīša, Spāriša, Logīna un Supes vienības. Majoram Erdmanim ar 288. pulka 5. rotu no Žiguriem tika uzdots līdz 1946. gada 17. jūlijam, t. i., trīs dienu laikā, likvidēt «Krūma bandu». «Straumes» partizānu vienību uzdeva likvidēt leitnanta Ozoliņa operatīvajai grupai, kurā ietilpa 288. pulka 4. rota no Mālpupes un Liepnas. Cīņa pret Slavinska grupu bija jāvada Viļakas apriņķa OBB nodaļas priekšniekam Āboliņam.¹

1946. gada 16. jūlijā Rēzeknē A. Eglītis atzina, ka cīņa pret partizāniem notiekot slikti. Pret «Stroda bandu» apakšpulkveža Rodionova vadībā tika izveidota operatīvā grupa, kurā ietilpa 288. pulka 3. bataljona 8. rotas 1. un 3. vads. Apriņķa NKVD OBB daļas priekšniekam vecākajam leitnantam Paršinam uzdeva likvidēt «Salcevorina bandu». Viņa rīcībā bija 288. pulka 3. bataljona 8. rotas 2. ložmetējnieku vads un IB karavīri.²

1946. gada 23. jūlijā Ilūkstes apriņķī Siliņa partizānu vienības likvidēšanai izveidoja operatīvo grupu no Gārsenes, Aknīstes, Asares un Susējas pagastu IB karavīriem ar centru Aknīstē. «Jaunzema bandas» likvidēšanu uzticēja Ilūkstes NKVD OBB pilnvarotajam Buņinam ar Eglainē izvietoto 30 IB karavīru grupu, pieskaitot Lašu, Raudas, Bebreņes, Sventes un Pilskalnes pagastu IB karavīrus. Dvietes pagasta «Veterāna» un Ancāna partizānu likvidēšana bija uzdots kapteinim Bormasovam.³ Līdzīgas pavēles 1946. gada 29. jūlijā tika izdotas par Jēkabpils⁴ un Madonas apriņķi,⁵ bet 30 jūlijā — par Rīgas apriņķi.⁶ Tātad, īstenojot P. Ļeontjeva stratēģisko plānu, partizānu darbības galvenajos novados tika operatīvo grupu ietvaros apvienoti armijas, IB un čekistu spēki. Šīm operatīvajām grupām, kas atradās MVD pakļautībā, tika uzdots, izmantojot aģentu datus, noteiktā laikā iznīcināt konkrētas partizānu vienības. Šis A. Eglīša izstrādātais plāns patiesībā bija PSRS NKVD un NKGB 1945. gada 17. oktobra pavēles izpildīšana Latvijā. Sarkanie pārgāja vispārējā uzbrukumā, kas ļoti saasināja partizānu karu.

1 Turpat, 127.—131. lp. Pavēle Nr. 0070.

2 Turpat.

3 Turpat, 137.—139. lp. Pavēle Nr. 0072.

4 Turpat, 140.—141. lp. Pavēle Nr. 0073.

5 Turpat, 142.—146. lp. Pavēle Nr. 0076.

6 Turpat, 144.—146. lp. Pavēle Nr. 0075.

Sevišķi asiņainas kaujas 1946. gada vidū, kā redzams 9. tabulā, bijušas Ilūkstes apriņķī, kur «neitralizēti» 95 partizāni, no kuriem puse bija krituši. No ierindas bija izsisti 2 vadi iznīcinātāju. Kā redzams no MVD 5. divīzijas karaspēka operāciju uzskaites grāmatas, 1946. gada pirmajā pusē notikušas četras armijas vai arī armijas un čekistu kopīgas operācijas.¹

Kaut arī Ilūkstes apriņķa partizāni 1946. gadā mainīja taktiku un neuzbruka lielām grupām, bet sīkām vienībām, 1946. gada vasarā partizāni cieta zaudējumus (9. tab.).² 1946. gada beigās karaspēka un čekistu uzbrukumi Ilūkstes apriņķī partizāniem notika 11.—15. novembrī, 1.—3. decembrī, 21.—25. decembrī.

Bauskas apriņķa komitejas sekretārs Duncs un kara daļas vadītājs Vaivods solījās apriņķī palikušās 3 partizānu nodaļas drīzumā iznīcināt, jo palielinoties aģentūra, tiekot «ķemmētas» viensētas, bet IB karavīri atrodoties kazarmu režīmā.³

9. tabula

Ilūkstes apriņķa partizānu kaujās kritušie partizāni un IB karavīri (1946. g. IV—VII)

	Partizāni	IB karavīri
Krituši	47	21
Ievainoti	15	22
Saņemti gūstā	33	-
Kopā	95	43

Asiņainas kaujas 1946. gadā noritēja Jēkabpils apriņķī. Bija notikušas 16 armijas un kopējās armijas un čekistu operācijas. Tā 1946. gada 28.—30. jūlijā tika organizēts slēpnis un operācija pret Grāvelsona—Juksta partizānu vienību. Armija vadījās pēc aģentūras «Krankalva» grupas datiem, un operācijā piedalījās MVD pagasta nodaļas priekšnieks Dāboliņš.⁴ 1946. gada 6.—10. decembra

1 Turpat, 12. f., 1. apr., 38. l., 32. lp.

2 *Dzenis O.* Kur atdusas varoņi. — «Brīvā Daugava», 1992., 31. marts, Nr. 28 (7411).

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 72. l., 19. lp.

4 LLeMA, 12. f., 1. apr., 38. lp., 23. lp.

karaspēka operācijā piedalījās Jēkabpils milicijas pārstāvis Jurševičs. Aprīņķī kopā bija krituši 23 partizāni un 12 IB locekļi, bet ievainoti 3 IB dalībnieki.¹

Madonas aprīņķī kopš 1946. gada 30. aprīļa bija notikušas 18 armijas un armijas un čekistu kopīgas operācijas. 1946. gada 22. jūnijā operācija bija vērsta pret «Spārīša» partizānu vienību.

Izziņā par stāvokli Madonas rajonā 1946. gada jūnijā bija teikts: «Pēdējā laikā politiskais stāvoklis Madonas aprīņķī strauji pasliktinājās.» 1946. gada jūnijā notikušas 18 diversijas, 5 uzbrukumi. Aprīņķa komiteju iestādes nespēj pildīt savus pienākumus. Lai uzlabotu cīņu pret partizāniem, aprīņķa IB nepieciešama smagā mašīna. «Steidzami koordinēt,» teikts izziņā, «darbu starp Madonas pilsētā esošo karaspēka garnizonu un NKVD», jo citādi cīņa pret partizāniem nav efektīva. V. Lācis, iepazīties ar šo dokumentu, uzlika rezolūciju «Nepieciešams apspriest un izlemt».²

Viena no lielākajām šajā laikā bija Madonas partizānu t. s. teļu operācija, kuru boļševiki uzskatīja par politiski sevišķi bīstamu. 1946. gada 28. jūnijā 78 sugas teļus no Madonas dzina «brālīgai palīdzībai» uz Ostravu Pleskavas apgabalā. Dzinējiem uzbruka partizāni un teļus sadzina mežā.³

Viļākā ieradās LPSR IeM operatīvā grupa, kura 1946. gada 30. jūnijā Stampaku purvā atrada LNPA štāba bunkuru un 3—4 km attālumā no tā 3 partizānu nometnes. A. Eglītis neziņoja par saviem zaudējumiem. Krituši bija 2 partizāni un sagūstīts partizāns Bērziņš, kurš liecināja, ka viens no kritušajiem ir LNPA vadītājs. «Bērziņš sniedz ziņas par partizānu sastāvu un bandgrupu bāzēm, tiek sagatavota operācija bandgrupu likvidēšanai,» rakstīja A. Eglītis. Operāciju sagatavošanu veicināja arī Stampaku purva bunkurā atrastā partizānu sarakste.⁴ 1946. gada jūnijā LNPA partizāni apšaudīja vilcienu starp Madonu un Gulbeni.⁵

Cēsu aprīņķī kaujas pret partizāniem 1946. gadā sākās 27. janvārī un turpinājās 25. februārī pēc Cēsu čekas aģentu grupas «Ienaidnieki» uzrādījuma. 1946. gada 22. aprīlī karaspēks uzbruka pēc aģentu grupas «Laupītāji» uzrādījuma, bet 3., 15. un 17. maijā armija uzbruka pēc

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 72. l., 40. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 235. l., 1. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 87. lp.

4 LVA, 270. f., 1. s apr., 198. l., 48. lp.

5 LRP, Nr. 3064, I sēj., 155. lp.; Toms V., Klucis J.

Cēsu aģentu «Bunkuristi» uzrādījuma. Armijas operācijā piedalījās jaunākais leitnants Sloka.

1946. gada 4. septembrī LK(b)P Cēsu AK sekretāre L. Zaļkalne rakstīja, ka bandas uzbrūk IB, atņem ieročus. L. Zaļkalne lūdza palīgā MVD operatīvos darbiniekus un vienu rotu karavīru.¹ Partijas lūgums tika izpildīts ar uzviju. Kopā, ja ticētu NKVD 5. divīzijas operāciju uzskaites grāmatai, Cēsu apriņķī 1946. gadā organizēti 36 «pasākumi», kuros katrā bija vairākas operācijas. Tā 1946. gada 26.—30. novembrī Drabešu pagastā apakšpulkveža Sparinska vadībā notika 4 uzbrukumi partizāniem, bet laikā no 1. līdz 5. decembrim tā paša apakšpulkveža vadībā notika 5 operācijas. 1946. gada 28.—29. novembrī karaspēks uzbruka Krūmiņa partizānu vienībai.

Spricžot pēc ziņojumiem, MVD pievērsa lielu uzmanību partizānu vienību komandieru un vadītāju neitralizēšanai vai iznīcināšanai, kas, pēc čekas domām, likvidētu partizānu kustību. MVD pārskati zināmā mērā liecina par nacionālo partizānu organizāciju.

1946. gada 29. jūlijā A. Eglītis ziņoja V. Lācim, ka 27. jūlijā OBB grupa Rīgā aizturējusi Latvijas Tēvijas sargu partizānu apvienības 5. Daugavpils partizānu pulka komandieri Andreju Upenieku («Strautu»). Atņemts revolveris «Parabellum». Jaundubultos aizturēts arī viņa vietnieks, pionieru nometnes «Stroitel» sargs P. Čudars.²

1946. gada 14.—17. jūnijā kaujās ar LPSR IeM operatīvo grupu Viļakas apriņķī krita partizānu vienības komandieris P. Ločmelis (1913.) un vēl 4 cīnītāji.³

1946. gada 2. jūlijā Slampes mežā Tukuma apriņķī IB un MVD karaspēks ielenca partizānu bunkuru. Kaujā krita 2 partizāni, pie kam viens no viņiem bija LNPA 4. grupas komandieris Bērznieks.⁴ Ludzas apriņķa komiteja 1946. gada 24. jūlijā ziņoja J. Kalnbērziņam, ka maijā krituši partizānu vadītāji Kušners, Breidaks, Kozlovskis, bet Gerasimovičs ievainots.⁵ 1946. gada 3. augustā LPSR MP nosūtīja J. Kalnbērziņam Madonas apriņķa partizānu («bandas») vadītāja Avotiņa vēstuli, kurā viņš uzstājas visu apriņķa partizānu vārdā.⁶

1946. gada vasarā kaujas turpinājās ar mainīgām sekmēm. 1946. gada 3.—4. augusta operācijā pret LTS(p)A 6. Rēzeknes pulka štāba

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 158. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 198. l., 130. lp.

3 A. Krauklis, J. Jermacāns, D. Jermacāns, St. Kašs (LVA, 270. f., 1. s apr., 198. l., 1. lp.

4 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 87. lp.

5 Turpat, 96. lp.

6 Turpat, 97. lp.

grupu pulkveža St. Stroda vadībā Viļānu pagastā, pēc Rēzeknes VDM aprīņa komitejas datiem, uzbruka 198 288. pulka karavīri, tai skaitā 14 virsnieki. Kaujā krita 2 partizāni, tai skaitā pulka 2. bataljona komandieris Brikulis, bet sagūstīti 11 cilvēki, tai skaitā 6. pulka komandieris St. Strods («Tālvāldis»). Sagūstīto vidū bija 3. bataljona komandieris Akmens un adjutants Celle, 4. bataljona komandieris Stafekis. 6. pulka štāba grupas iznīcināšana bija tik liels panākums, ka 5. divīzija par to speciāli ziņoja Maskavai.¹ Taču partizāni nezaudēja iniciatīvu.

Tikai laikā no 1946. gada 1. septembra līdz 18. oktobrim notikuši 135 partizānu uzbrukumi, kuru laikā krituši 72, bet ievainoti 15 partizāni, krituši 23 un aizvesti 8 padomju un partijas aktīva darbinieki.

1946. gada 24. septembrī LPSR iekšlietu ministrs ģenerālmajors A. Eglītis pilnīgi slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam un PSRS MVD OBB priekšniekam pulkvedim Kutrunovam, ka kopš 1945. gada Madonas apriņķī darbojusies Krēmera «banda». Krēmera vietnieks bijis Zumers («Spārītis»). «Banda» darījusi daudz ļauna, tāpēc palīgā izsaukta armija. 1946. gada 18. jūnijā kritis partizānu komandieris Gailītis, bet 22. jūnijā arī viņa vietnieks Zumers («Spārītis»). Krituši partizāni Balaste, Lente, bet Rudzītis sagūstīts. A. Eglītis ziņoja, ka ar to vien partizāni nav iznīcināti. Zumers organizējis pagrīdes nacionālistisku kontrrevolucionāru grupu «Melnais sikspārnis», ko vada Kārlis Cepītis ar iesauku «Kārlis Ulmanis». pagrīdes organizācijas mērķis ir, pirmkārt, aktīvu padomju un partijas darbinieku fiziska iznīcināšana. Otrkārt, «Melnais sikspārnis» izplatot pretpadomju literatūru un, treškārt, cenšoties savus locekļus ielikt vadošās vietās, lai tie sabotētu. Ceturtkārt, šī nacionālistiskā pagrīdes organizācija cenšoties vākt spiegošanas datus. A. Eglītis ziņoja, ka kopā šajā lietā arestēti 23 cilvēki. Arestēto vidū ir Cēsaines izpildkomitejas priekšsēdētājs K. Upītis, ka arī J. Grāvītis, I. Vikša u. c.

Jaundibinātās teritoriālās operatīvās kaujas grupas darīja visu iespējamo, lai likvidētu partizānu grupas noteiktajā laikā.

1946. gada 25. oktobrī MVD operatīvajai grupai bija kauja ar Bartuševska («Purviņa») grupu, pie kam Bartuševskim izdevās izbēgt. Bunkurā atrada radiouztvērēju.² 1946. gada 11. novembrī Viļakas pagastā notika kauja ar Roberta Ikena («Mazā») partizānu vienību. Kaujā krita arī vienības komandieris.³

1 KVKa, 38673. f., 1. apr., 48. l., 393.—401. lp.; 45. l., 245. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s. apr., 199. l., 156. lp.

3 Turpat, 321. lp.

1946. gada rudenī LPSR MVD organizēja divas spēcīgas operatīvās grupas Alūksnes—Viļakas un Madonas apriņķos.

1946. gada rudenī Madonas un Valkas apriņķos MVD karaspēkam kopā ar iznīcinātājiem izdevās sakaut vairākas partizānu vienības. Tā 1946. gada 23. septembrī Madonas apriņķī krita Krāmera vienības komandieris Osvalds Mezītis (1911.). Līdz 25. septembrim bija krituši 10, ievainoti 2 un sagūstīts 1 partizāns. 1946. gada 21. septembrī Madonā krita Ludzas apriņķa partizānu pulka štāba priekšnieks Vilis Vācietis un 4 viņa vienības locekļi. 1946. gada 3. oktobrī tika smagi ievainots un vēlāk mira Valkas apriņķa Ēveles u. c. pagastu partizānu grupas komandieris K. Čoka, krita 3, arestēti 9 un legalizējušies 6 partizāni.¹

Kā V. Lācim rakstīja Rēzeknes LK(b)P apriņķa komitejas sekretārs Matuzs, viņš kopā ar Drisas rajona vadību Polockas apgabālā organizējis operāciju pret partizāniem. Bukmuižas pagastā likvidēta Blaumsona vadītā partizānu vienība un iegūta Blaumsona dienasgrāmata.²

Pret Rēzeknes apriņķa partizāniem, ja ticēt MVD 5. divīzijas operāciju reģistrācijas grāmatai, 1946. gadā notikušas 20 karaspēka un armijas un čekistu operācijas. Grāmatā minēts, ka 1946. gada 18. augusta operācijā «sagūstīts bandīts no 6. Rēzeknes bandītu bataljona».³

1946. gada 20. augustā LK(b)P Rēzeknes apriņķa komitejas sekretārs Matuzs slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam, ka 4. augustā Viļānu pagastā MVD priekšnieka Rodionova vadībā sagrauts 6. Rēzeknes partizānu pulka (agrāk 5. pulks) štābs. Gūstā saņemts pulka komandieris Strods («Tālivaldis») un 3. bataljona komandieris, kritis štāba priekšnieks. Strodu pašreiz pratina. Strodam ir sava aģentūra un apgādes bāze. Partizānu kustība aktivizējusies 1946. gada ziemā, un viņu galvenais mērķis ir padomju varas gāšana.

Lubānas apmetnē bāzējas partizāni, kuri padoti LTS 4. partizānu divīzijai.⁴

1946. gada 22. jūlijā LK(b)P Viļakas apriņķa komitejas sekretārs Kokorevs nosūtīja LK(b)P CK «Informāciju par bandītu uzbrukumiem (о бандпроявлениях) Viļakas apriņķī». Kokorevs rakstīja, ka jūlija pirmajās divās nedēļās notikuši 6 lielāki partizānu uzbrukumi (1.VII,

1 Turpat, 55., 58. lp.

2 Turpat, 198. l., 107.—109. lp.

3 LLeMA, 12. f., 1. apr., 38. l., 53.—54. lp.

4 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 108. lp.

6.VII, 4.VII, 9.—10.VII, 12.VII). 1946. gada 1. jūlija uzbrukumā IB locekļiem 12 partizānu vidū bijušas 3 sievietes. Arī 12. jūlija uzbrukumā piedalījusies viena sieviete.

Viļakas apriņķī karaspēka un čekistu operācijas pret partizāniem 1946. gada septembrī—novembrī notika katru dienu.¹ LK(b)P CK domāja, ka pēc tādiem masveidīgiem uzbrukumiem partizānu vairs nebūs.

4. jūlijā partizāni saņēmuši gūstā bijušo NKVD aģentu Petrovu. Viļakas AK sekretārs Kokarevs 1946. gada 14. oktobrī rakstīja LK(b)P CK sekretāram Ļitvinovam, ka «bandu parādīšanās» notiek visai bieži — 1946. gada 30. augustā, 5. septembrī, 8. septembrī, 18. septembrī, 25. septembrī, 27. septembrī, 29. septembrī. Dažos gadījumos parādotes 10 «bandīti».

1946. gadā Viļakas apriņķī IB kopā ar karaspēku veica 1570 operāciju. Rezultātā krita 40 partizānu, 4 ievainoti, 129 saņemti dzīvi, 385 izgājuši no meža, arestēti 262 partizānu atbalstītāji. Iznīcinātas 3 nacionālo partizānu nodaļas. Par «labu darbu» 51 IB dalībniekam izsniegti LPSR APP goda raksti, 25 saņēmuši vērtīgas dāvanas, 8 cilvēki saņēmuši valdības apbalvojumus un 200 — pateicības. Krituši un ievainoti 28 IB karavīri.²

Pēc NKVD 5. divīzijas operāciju uzskaites grāmatas, armija kopā ar čekistiem Valkas apriņķī veikusi 24 pasākumus. Katrs ilga nereti pa nedēļai un tā ietvaros notikušas vairākas operācijas. Tā 1946. gada 17. jūnijā uzbruka Pētera Ločmeļa partizānu vienībai. 1946. gada 1.—5. novembrī notika 2 čekistu un karaspēka operācijas, kurās piedalījās NKVD apriņķa OBB nodaļas priekšnieks Savčenko. 1946. gada 26.—30. novembrī notika armijas un čekistu uzbrukums partizānu vienībai «Miza».³

Viens no drošākajiem partizānu iznīcināšanas paņēmieniem bija to ielenkšana zemnieku mājās. Tā 1946. gada 12. augustā Kuldīgas apriņķa Grieznieku mājās 15 Kuldīgas IB karavīri bataljona komandiera Kļementjeva vadībā ielenca partizānu grupu. Taču 4 partizāniem bija izdevies izbēgt, tāpēc A. Eglītis ar pavēli izteica leitnantam Kļementjevam rājienu.⁴ Nervozie A. Eglīša un A. Sieka braucieni pa Latvijas

1 11.—15., 16.—20., 21.—25. septembrī, 6.—10., 11.—15., 16.—20., 21.—25., 26.—31. oktobrī, 1.—5., 6.—10., 11.—15., 21.—25., 26.—30. novembrī. — Перечень боевых операций по уездным отделениям. 1944—1951. — ЛLeMA, 12. f., 38. l., 19.—20. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 72. l., 35. lp.

3 ЛLeMA, 12. f., 1. apr., 38. l., 20.—21. lp.

4 Turpat, 1. f., 3. apr., 7. l., 147. lp. Pavēle Nr. 0079.

partizānu novadiem un pavēles liecina, ka šie braucieni nav notikuši pēc paša gribas. Stāvoklis bija sarkanajiem neizdevīgs un prasīja ministra personīgo spiedienu.

1946. gada 6. septembrī, pārbaudījis cīņas gaitu pret partizāniem un 1946. gada jūnija pavēles izpildi, A. Eglītis konstatēja, ka 8 aprīļkos¹ laikā no 1946. gada 15. jūlija līdz 24. augustam 26 operatīvo grupu veikto pasākumu rezultātā likvidēti 215 partizāni un vairāk nekā 30 to atbalstītāji. Sevišķi labs stāvoklis ir Valmieras aprīņķī, kur likvidēti 40, Ilūkstes — 38, Viļakas — 32, Rēzeknes — 32, Alūksnes — 30 partizāni. Iespējams, ka aprīņķu MVD nodaļas likvidēto partizānu skaitu palielinājušas, lai parādītu, ka tās sparīgi izpilda uzdoto «plānu». Taču A. Eglīša dzimtajā Cēsu aprīņķī strādāts slikti. Partizāni nav zaudējuši iniciatīvu — izdarījuši 24 uzbrukumus, kuros krituši 10 sarkanie, bet likvidēti tikai 10 bandīti. Lai uzlabotu cīņu pret partizāniem, A. Eglītis pavēlēja: «Aktivizēt partizānu iekšējo sagraušanu, kura sasniegšanai pastiprināt partizānu radnieku un aktīvu bandītu grupu atbalstītāju operatīvo apstrādāšanu, izmantojot vietējās autoritātes, nelegālus un mutvārdu propagandu.» A. Eglītis uzdeva visus partizānus, kuri padodas, tūlīt atbrīvot.²

Partizānu uzbrukumi veikalēm 1944.—1945. gadā, kad zemnieku saimniecības vēl nebija pilnīgi izputinātas ar nodevām, cik spriežams pēc oficiālajiem ziņojumiem, notika retāk. Plašāki partizānu uzbrukumi veikalēm sākās 1946. gadā. 1946. gada 18. aprīlī ap 50 partizānu piedalījušies veikala «aptīrišanā» Elejas pagastā. Tas pats bija noticis Dvietē.

Pēc Alūksnes AK sekretāra domām, 1946. gada rudenī partizānu cīņa saasinājusies, jo partizāni vāc pārtiku ziemai un cīnās pret kulaku aspīcšanu.³

1946. gada novembra beigās un decembrī inspekcijas un pārbaudes braucienā pa Latvijas aprīņķiem atkal devās LPSR MVD ministra vietnieks pulkvedis A. Sieks. 26. novembrī Cēsu aprīņķī viņš konstatēja, ka sarkanie «nestrādā» pie Rusova, Strazdiņa un Sestuļa grupu partizānu iznīcināšanas. Pieredzes apmaiņai uz Cēsu aprīņķi A. Eglītis bija nosūtījis Ilūkstes NKVD aprīņķa milicijas leitnantu Kuzņecovu

1 Valmieras, Valkas, Alūksnes, Viļakas, Rēzeknes, Pūkstes, Jēkabpils un Daugavpils aprīņķos.

2 О результатах проведения работы по борьбе с бандитизмом... Приказ № 0089 от 4 сентября 1946 г. — LIeMA, 1. f., 3. apr., 7. l., 163.—166. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 11. apr., 68. l., 47. lp.

un jaunāko leitnantu Lejiņu. Taču rezultātu neesot. Tāpēc A. Eglītis pavēlēja mobilizēt visu apriņķa operatīvo sastāvu, iznīcinātāju bataljonu karavīrus un MVD karaspēku. Tā kā paši cēsinieki netika galā ar Rusova un Sestuļa partizānu grupām, A. Eglītis uzdeva Ilūkstes apriņķa MVD nodaļas priekšniekam pulkvedim Možuhinam ar grupu čekistu ierasties palīgā. Arī Ludzas čekistiem tika uzdots steigties Cēsu kolēģiem palīgā.¹ Cēsu apriņķī pulkvedis Sieks ar pavēli uzdeva personiski apriņķa MVD leitnantam Zigmontam likvidēt Ziemeļaustrumu Vidzemes partizānu LNPA «Vārpa» organizācijas. Tā pulkvedis Sieks 1946. gada novembra beigās un decembra sākumā apbraukāja visus Latvijas «degošos apriņķus», pārbaudīdams cīņas stāvokli pret nacionālajiem partizāniem. 1946. gada 26. novembrī pulkvedis Sieks inspicēja Valmieras čekistus, 27. novembrī — Valkas čekistus, 27. novembrī — Alūksnes čekistus. Sieks izdeva pavēli par aģentūras darba uzlabošanu un cīņu pret katru partizānu vienību.²

Viļakas pārbaudē Sieks bija apmierināts ar rezultātiem, taču uzdeva uzlabot aģentūras darbu. Sieks apmeklēja Rēzekni (28. decembrī), Vestieni, Daugavpili, Talsus (29. decembrī), Ilūkti (29. decembrī).³ Šeit Sieks konstatēja, ka, balstoties uz aģentūras ziņojumiem, «likvidētas 3 bandas ar 65 bandītiem», bet vēl palikuši 14 bandīti. Redzot, ka Sieks vienā dienā apmeklējis vairākas vietas vai pāris dienās dažādus apriņķa centrus attālos Latvijas novados, var saprast, ka pats MVD ministra vietnieks baidījies no partizānu uzbrukumiem un nervozi skrāidījis pa Latviju. Bez tam A. Sieks savos braucienos 1946. gada novembrī un decembrī Jēkabpili, Madonā un Aizputē gan izteicis pateicību par labu cīņu pret partizāniem, gan konstatējis trūkumus, gan izdevis pavēles līdz noteiktam datumam «likvidēt partizānus».⁴

Parasti partizāniem tika atņemti vieglie šaujамie ieroči. Taču Talsu AK atskaitē par 1946. gada IV ceturksni uzrādīti 10 kg spridzекļu, 24 prettanku mīnas un 10 ilgstošas darbības mīnas.⁵

1946. gada 15. novembrī Kuldīgas apriņķa Raņķu mežā 182 cilvēku lielā čekistu vienība ar 4 suņiem un snaiperiem ielenca Gulbja («Valdesa») vienību, kurā varēja būt līdz 15 cilvēku. Operāciju bija

1 О состоянии агентурной работы и дальнейших задачах в Песинском уезде. Приказ № 00113. — ЛеМА, 1. ф., 3. арг., 7. л., 168.—171. лр.

2 Turpat, 172., 174., 176. лр.

3 Turpat, 190., 193., 196., 201., 204. лр.

4 Turpat, 206.—208., 209.—213., 214.—218. лр.

5 LVА (LKP CK архивs), 101. ф., 10. арг., 72. л., 97. лр.

izplānojis Kuldīgas IeM apriņķa nodaļas vadītājs Sabitovs, kas arī to vadīja. Kaujas aprakstā čekisti rakstīja, ka neviens partizāns nepadevās. Bandas vadītājs Gulbis («Valdess»), kaut arī smagi ievainots un nespēja pārvietoties, šāvis no ložmetēja tik ilgi, kamēr pats ticis nošauts.¹

Rēzeknes apriņķī 1946. gada nogalē notika ļoti intensīvas karaspēka un iznīcinātāju kaujas pret nacionālajiem partizāniem. Tikai decembrī vien tādas notika 6.—10., 11.—16., 16.—20. (četras operācijas) un 21.—25. decembrī (2 operācijas). Pēdējā operācijā bija sagūstīts partizānu grupas komandieris «Vilmanis». Operācija notika 26.—31. decembrī. Tātad karaspēks un iznīcinātāji uzbruka partizāniem gandrīz katru dienu.

Tā redzam, ka 1946. gadā sarkanie pārņēma iniciatīvu, izveidojot «bandītu apsēstajos rajonos» operatīvās trieciengrupas, kurās bija koncentrēti visi sarkano spēki (armija, IB, čeka, aģentūra). Pēc viena apriņķa šķietamās iztīrīšanas grupa pārcēlās uz otru.

1947. gada 29. janvārī J. Kalnbērziņš nosūtīja VK(b)P CK sekretāram N. Patoļičevam slepenu (Nr. 68-s) «Atskaiti par LK(b)P CK darbu 1946.» uz 36 mašīnraksta lappusēm. «Republikas partijas organizācijas veikto pasākumu rezultātā,» rakstīja J. Kalnbērziņš, «brūnotajām bandām ir dots būtisks trieciens. 1946. gadā nošauti 788 bandīti, sagūstīti 3642 cilvēki, brīvprātīgi izgāja no meža 2569 cilvēki.»² Tātad, pēc J. Kalnbērziņa atskaites, tikai 1946. gadā neitralizēti 6599 partizāni. Iegūti 172 ložmetēji, 786 automāti, 2131 šautene, 1335 rokas granātas, 317 323 patronas.

Salīdzinot šīs atskaites datus ar IB sniegtajiem skaitļiem, redzam, ka tie ir lielāki. Var būt, ka J. Kalnbērziņš N. Patoļičevam gribējis palielināt ar saviem panākumiem, kaut arī zināja, ka pēc 1946. gada kaujām partizānu kustība nebūt nav iznīcināta un kaujas turpinājās, arī novados, kur 1946. gadā bija darbojušās jaunās apvienotās trieciengrupas.

d) Ceturtais gads (1947.)

Ceturtajā gadā Latvijas nacionālie partizāni turpināja jau 1946. gadā aizsāktās nelielo partizānu vienību uzbrukuma un aizstāvēšanās kaujas.

1947. gadā tika paplašināta dienesta suņu lietošana. 1947. gada janvārī

1 KVKA, 32916. s f., 1. ss apr., 10. l., 127. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 52. l., 3. lp.

kursus beidza 9, bet septembrī 78 instruktori, no kuriem 22 tika piešķirtas seržantu dienesta pakāpe.¹

Pēc LPSR IeM domām, kā redzam no 1947. gada 5. janvāra «Izziņas», nozīmīgākas partizānu grupas darbojās Nirzā (komandieris Ļebedevs), Šķilbēnos (J. Logins), Kabiles pagastā (leitnants Gailišs), Aizupē (Voldemārs Poļakovs). Pēc Tukuma AK 1947. gada 11. aprīļa ziņojuma, aprīņķī darbojās divas «bandītu grupas» — «Nēģeri» un «Osis».²

Ludzas aprīņķī 1947. gada 25. maijā krita, kā rakstīja AK sekretārs Andrjuhins, «nacionālistiskās pagrīdes bandas vadonis Gerasimovičs» un vēl divi partizāni.³

Novērojama zināma partizānu kauju teritoriāla pārdislokācija — 1946. un 1947. gadā ciņas pret partizāniem notika nevis mežā, bet galvenokārt zemnieku mājās. Tā 1947. gada 5. janvārī IeM ziņoja, ka 1946. gada 28. decembrī Tukuma aprīņķa Aizupes pagasta Radzēnu saimniecībā IB kopā ar karaspēku likvidējusi LNPO «Kurzeme» grupu. Uzbrukuma rezultātā krituši 3 partizāni, tai skaitā komandieris Voldemārs Poļakovs.⁴

Operācijas rīta agrumā dažkārt deva labus rezultātus. Tā 1947. gada 13. februārī 24. pulka 121 karavīrs uzbruka Slavinska grupai Lubānas mežā, 5 partizāni nebija sagatavojušies, sēdēja pie ugunsкура, un visi krita.⁵

Čekistu karaspēkam bija kā «tukšie», tā «pilnie» uzbrukumi. 1947. gada 14. februārī pēc aprīņķa MGB nodaļas norādījuma karavīri pēkšņi ar automātu kārtām un granātām uzbrukuši kādam bunkuram mežā Valkas rajonā pie Gailišu mājām, bet bunkurā neviena nav bijis. Par šādu uzbrukumu leitnants Novikovs sodīts ar 10 «sūtām», jo tikai izbaidījis partizānus.⁶ 1947. gada 19. jūnijā 24. pulka jaunākais seržants Bondarenko nošāva Atašienes kultūras nama vadītāju Pēteri Verbinoviču.⁷

1947. gada pavasarī Madonas aprīņķa Lubānas pagasta Roznieku mājās krita 11 nacionālie partizāni. Pēc kaujas atrasti 3 ložmetēji, 3 automāti, 6 šautenes, 4 pistoles, 15 granātas un 5000 patronu.⁸

1 Секретные приказы 5 СД ВВ МГБ СССР за 1947 г. — КВКА, 38673. s f., 1. s apr., 126. l., 14., 104. lp. (Pavēle Nr. 016, Nr. 024.)

2 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 75. l., 17. lp.

3 Turpat, 73. l., 156. lp.

4 Turpat, 75. l., 7. lp.

5 КВВА, 38673. f., 1. apr., 49. l., 163. lp.

6 Turpat, 38673. s f., 1. s apr., 124. s l., 7. lp.

7 Turpat, 24. lp.

8 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 73. l., 240. lp.

1947. gada 10. februārī Cēsu apriņķa komitejas kara daļas vadītājs Opincāns ziņoja, ka 1947. gada 7. janvārī Launkalnes pagasta Bukaišos kritis «bandas vadonis», bet 1947. gada 14. februārī MVD karaspēka un IB operācijā kritis partizānu vadītājs Smailītis.¹

1947. gada 6. janvārī LK(b)P Rēzeknes apriņķa sekretārs Matuzs slepenajā «spravkā» J. Kalnbērziņam par stāvokli cīņā pret partizāniem rakstīja, ka jau 1946. gada 19. decembrī Barkavas pagastā nošauts partizānu «bandas vadonis» Zahars-Donats Špons. Sakstagala pagastā aizturēts partizānu rotas komandieris Pēteris Smeilis un viņa brālis vada komandieris Jānis Smeilis. 1947. gada 8. janvārī Viļakas pagasta «bandas vadītājs» Balodis un viņa palīgs Roskošs krituši cīņā. «Palikušie bandīti vienpatņi (одиночки),» rakstīja Matuzs, «pie aizturēšanas izrāda lielu pretestību, lai viņus nesaņemtu dzīvus.»²

1947. gada sākumā lielākie sarkano spēki tika koncentrēti Kurzemē. Tie darbojās galvenokārt pēc aģentu ziņām.

1947. gada 25. janvārī Kuldīgas apriņķī pēc ievainojuma tika arestēts «SS Jagdverband Ostland» Latvijā štāba priekšnieks kapteinis Boriss Jankavs. Balstoties uz B. Jankava sniegtajām ziņām, 1947. gada 1. februārī Kuldīgas apriņķī tika sagrauta «Olģerta» partizānu vienība. Kaujā krita «Meža kaķu» vadītājs leitnants O. Kārklīšs, Tumanovs un «Kārklītis», kā arī vēl 3 nepazīstami partizāni. Bez tam tika arestēti 2 un legalizēti 10 partizāni. Paņemti ieroči, LNPO arhīvs un rakstāmmašīna, ar kuru partizāni izgatavoja pretpadomju uzsaukumus.

Pēc Ēvalda Pakula norādījumiem (sagūstīts 1946. gada 28. decembrī) Tukuma apriņķī iznīcināja partizānu štāba vienību. Krita partizānu komandieris Voldemārs Poļakovs un 7 partizāni, tai skaitā «Nēģeris» un «Osis». Pēdējie divi, pēc partizānu sakarnieces Ērikas Launītes informācijas čekai, gatavojuši uzbrukumu LKP Tukuma rajona sekretāram un citiem vadošiem republikas partijas un padomju darbiniekiem.³ Redzam, ka partizānu neveiksmēs arvien lielāku lomu sāka spēlēt dažu partizānu vai viņu sakarnieku pārmērīga atklātība vai nodevība, kura, iespējams, tika iegūta arī spīdzināšanas ceļā. 1947. gada 13. februārī Liepājas apriņķa Rozenieku māju rajonā tika atklāta un sakauta Ādolda Slavinska («Laivinieka») partizānu vienība. Kaujā krita pats komandieris un vēl 10 cilvēki. Jau 1946. gadā no šīs vienības bija

1 Turpat, 221. lp.

2 Turpat, 9. apr., 69. l., 115. lp.

3 Докладная записка о результатах работы органов МВД Латвийской ССР. — LVA, 270 f., 1. s apr., 270. l., 145. lp.

krituši 2, bet arestēti 10 un legalizēti 3 partizāni. 1946. un 1947. gadā vienībā bija krituši vismaz 57 partizāni.

1947. gada 13. februārī Lutriņu, Kabiles un Gaiķu pagastos Cuša «Seska-Uša» partizānu vienība bija izplatījusi 50 uzsaukumu nepiedalīties vēlēšanās, draudot ar nošaušanu. Sagūstītais partizāns Kārlis Rutkis paskaidroja, ka viņš uzsaukumus izplatījis vienības komandiera Cuša uzdevumā un ka vienība 15. februārī plāno iznīcināt Lutriņu pagasta vēlēšanu iecirkņus. Pēc K. Rutka norādījumiem Cuša partizānu vienība tika atrasta Lutriņu pagasta Jaunkalnu māju rajonā. Kaujā krita komandieris, bijušais «SS Jagdverband Ostland» loceklis Cusis («Sesks-Usis»).¹

Lasot atskaites, rodas iespaids, ka partizāni galvenokārt vajāti. Patiesībā partizāni iniciatīvu nebija zaudējuši. Talsu apriņķī, kā redzams no atskaites par 1947. gada janvāri, sākoties pavasarim, atsākusies partizānu aktivitāte.²

Taču blakus viltībai sarkanajiem vairākos novados bija jālieto galvenokārt «spēka paņēmieni».

1947. gada martā, sekojot Ilūkstes «stukaču» grupas «Teroristi» norādījumiem, notika karaspēka operācija. 1947. gada 23. martā Lietuvā Ābeļu pagastā tika sagūstīts «Straumes» vienības loceklis Romanovskis. 1947. gada 2. aprīlī saņemts «Siliņa» vienības cīnītājs Daudzvardis. 1947. gada 17. aprīlī partizāni uzbruka LPSR IeM darbiniekiem. Krita operpilnvarotais Sokolovs, ievainots operpilnvarotais Laurēns.³

1947. gada 24. aprīlī LK(b)P Ilūkstes AK sekretārs Bazilovs pilnīgi slepeni rakstīja J. Kalnbērziņam: «Ziņoju Jums, ka pēdējā laikā stipri palielinājusies bandītu darbība.» Notikuši 15 uzbrukumi. Bazilovs ziņoja, ka IB apriņķī sāk «satrūdēt», bet VDM nepiegrīžot tam vajadzīgo vērību. J. Kalnbērziņš 1947. gada 26. aprīlī uzdeva LK(b)P CK sekretāram Titovam jautājumu «nokārtot».⁴ Titovs arī darbojās — ar LK(b)P CK sekretāra rīkojumu karaspēka uzbrukumi pastiprinājās visiem iespējamiem koncentrētiem spēkiem. 1947. gada 19. maijā krita partizānes Marta Siliņa un Brigita Kolaša. 1947. gada 14. jūnijā operācijā krita lietuviešu partizānu komandieris A. Ivaška un I. Melgaris. 1947. gada 29. jūnijā krita partizānu vienības komandieris Kreipēns un partizāns Rasnačs. 1947. gada augustā un septembrī pēc Ilūkstes

1 Turpat, 146. lp.

2 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 73. l., 208. lp.

3 LLeMA, 12. f., 38. l., 32. lp.

4 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 75. l., 19. lp.

«stukaču» grupas «Teroristi» norādījuma notika divi uzbrukumi partizāniem. 1947. gada 9. septembrī tika sagūstīts partizāns Kulcis no vienības «Fričs». Kopā kopš 1947. gada 19. maija bija notikuši 11 uzbrukumi Ilūkstes partizāniem.

Zem apvienotā sarkano triecienu 1946. gada beigās un 1947. gada sākumā nonāca Jelgavas apriņķa partizāni. Jau 1946. gada beigās karaspēks kopā ar iznīcinātājiem, spriežot pēc operāciju intensitātes, bija nolēmis dot galīgo triecienu Jelgavas apriņķa partizāniem. 1946. gada beigās apriņķī notika 11 operācijas, kurās piedalījās tikai armija vai arī kopā ar iznīcinātājiem.¹ Raksturīgi, ka 1946. gadā karaspēks uzbrukumus partizāniem izdarīja tieši ap Ziemassvētkiem — 25. decembrī. Tā Jelgavas apriņķī šajā laikā (21.—25. decembrī) notika 4 uzbrukumi. Taču partizāni nebija iznīcināti. 1947. gada 23. martā Ukru pagasta Ošu mājās saņēma gūstā partizānu «Eglīti», kurš izrādījās vācu armijas karavīrs Millers, kā arī Gričū. Uzbrukumus partizāniem armija turpināja 1947. gada aprīlī un jo sevišķi maijā. Tikai maijā vien organizētas 5 operācijas, jūnijā — divas, jūlijā — viena.

1947. gada vasarā nacionālie partizāni pārgāja pretuzbrukumā un savu darbību vairākos Latvijas novados aktivizēja. Jelgavas apriņķa komitejas kara daļas vadītājs Burkovskis ziņoja LK(b)P CK: «1947. gada otrajā ceturksnī bandītu nacionālā pagrīde aktivizēja savu darbību, sevišķi rajonos, kas atrodas Auces pilsētas tuvumā.»² 1947. gada vasarā Jelgavas apriņķī kaujas turpinājās. 4. augustā krita partizāns «Belcebuls». 18. septembrī Lielplatonēs mežā krita kaujās Lietuvas—Latvijas partizānu vienības «Paulaktis» partizāns Krastiņš. Tika organizēta atkārtota mežu «ķemmēšana» un slēpņi.

Partizānu operācijas aktivizējās arī Kurzemē. Tā 1947. gada 8. augustā Liepājas apriņķa komitejas sekretārs J. Vende ziņoja J. Kalnbērziņam, ka partizāni apriņķī uzbrukuši 26. aprīlī, 19. un 30. maijā, 2. jūnijā, 4., 6.—7. jūlijā, 4. un 8. augustā. Cīņā pret partizāniem esot mobilizēts viss apriņķa partijas un padomju aktīvs.³

Turpinājās partizānu uzbrukumi pienotavām un krejotavām, lai tās sabojātu, kā arī sagādātu sev sviestu. Tādi uzbrukumi notika 1947. gada 23.—24., 29. jūlijā, 2., 4., 8., 9. augustā. Tā J. Kalnbērziņam 1947. gada 13. augustā ziņoja piena un gaļas rūpniecības ministrs Gailītis.

1 6.—10., 16.—20., 21.—25. novembrī, 16.—20., 21.—25., 26.—31. decembrī. — LieMA, 12. f., 38. l., 30. lp.

2 LVA (LKP CK arhivs), 101. f., 10. apr., 73. l., 124. lp.

3 Turpat, 75. l., 53. lp.

IeM karaspēks kopā ar robežapsardzības karaspēku un iznīcinātājiem Liepājas apriņķī laikā no 1947. gada jūnija līdz 25.—28. novembrim veica 13 operācijas, tai skaitā ierīkoja vairākus slēpņus, izdarīja kratīšanas utt.¹ Taču bija skaidrs, ka partizānu kustība apriņķī vēl nav apspiesta. 1947. gada 12. augustā LK(b)P CK birojs pilnīgi slepeni apsprieda jautājumu «Par pasākumiem cīņas pastiprināšanai pret bandītismu». Šeit atzīts, ka Viļānu, Daugavpils, Jelgavas un Madonas apriņķos paplašinājusies partizānu kustība, pie kam «bandīti pāriet puslegālā stāvoklī».²

Komunisti savus panākumus centās pārspilēt. LK(b)P CK kara nodaļas vadītājs Krūmiņš 1947. gada 1. oktobrī ziņoja, ka krituši 120 «bandīti un pretpadomju elementi», bet arestēti 252 partizāni.³ Taču nav saprotams, kādā laika posmā tas noticis.

Tuvojoties 1. maijam un 7. novembrim, arī 1947. gadā LK(b)P CK, kā parasti, kopā ar IeM izdeva pavēles un uzsaukumus pastiprināt cīņu pret partizāniem un būt modriem. 1947. gada 21. oktobrī J. Kalnbērziņš izdeva cirkulāru (slepenu) visiem LK(b)P apriņķu, pilsētu un rajonu komiteju pirmajiem sekretāriem. Tajā bija teikts, ka «pēdējā laikā vairākos apriņķos pastiprinājušās bandu izrīcības, teroristiskie akti pret padomju un partijas aktīvu». Buržuāziskie nacionālisti pastiprina darbību sakarā ar tuvojošos Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 30. gadadienu. J. Kalnbērziņš uzdeva «nekavējoši veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu politisko labklājību apriņķī».

10. tabulā, apkopojot datus par partizānu kauju rezultātiem pēc MGB iznīcinātāju bataljonu atskaitēm un izziņām, redzam, ka trijos gados (1945.—1947.) kā krituši uzrādīti 1530 partizāni, no kuriem 1089 (71,2%) krituši 1945. gada kaujās. Kopā krituši un sagūstīti 3786 nacionālie partizāni. Pie partizāniem vai vismaz nelegālistiem pieskaitāmi 1767 Sarkanās armijas dezertieri un 3989 tādu, kas izvairījušies no iesaukšanas armijā, tātad kopā 5756 vīrieši. Lielākā daļa no viņiem padevušies vai arestēti 1945. gadā — 3944 (68,5%). Kopējais partizānu un nelegālistu skaits, pēc šim nepilnīgajam atskaitēm, bija 7951 cilvēks. Vēlāk redzēsīm, ka, pēc pašu komunistu datiem, tas bija tieši divreiz lielāks. Tātad komunistiem bija izdevies «neitralizēt» vēl tikai pusi no nacionālās pagrīdes cīnītājiem.

1 Turpat, 73. l., 257. lp.

2 Turpat, 101. ss f., 1. s apr., 4. s l., 22. lp.

3 Turpat, 101. f., 10. apr., 75. l., 71. lp.

Ar NKVD (MGB) iznīcinātāju bataljonu līdzdalību

Nr.p.k.	1944.		1945.	
	arestēti	krituši	arestēti	krituši
1. Nacionālie partizāni («bandīti»)	118	?	1355	1089
2. Partizānu atbalstītāji	-	-	2063	189
3. Spiegi un diversanti (vācu izpletņu lēcēji)	6	-	48	-
4. Ienaidnieka ielikteņi un atbalstītāji	345	-	3734	10
5. Sarkanās armijas dezertieri	326	-	1318	3
6. Izvairās no dienesta Sarkanajā armijā	375	-	2603	1
7. Ienaidnieka virsnieki un kareivji	-	-	8	-
8. Karagūstekņi un bēgļi no nometnēm	133	-	169	6
9. Spekulanti	1606	-	30	1
10. Izbēguši noziedznieki	7	-	9	-
11. Darba frontes dezertieri	165	-	427	-
12. Kriminālie elementi	124	-	1136	14
13. Citi (neievēro kara laika likumus)	-	-	4757	1
Kopā:	3205	-	17 657	1314

11. tabula

NKVD-MVD-MGB karaspēka operāciju rezultātā Latvijā izņemtie ieroči, munīcija un proklamācijas¹ 1945. un 1947. gadā

Nr.p.k.	1945.	1946.	1947.I—III	Kopā
1. Šautenes	7135	2131	-	9266
2. Balsta ložmetēji	51	1	-	52
3. Rokas ložmetēji	355	171	477 (?)	1003
4. Automāti	1129	782	-	1911

1 Turpat, 9. apr., 69. l., 29. lp.

veikto operāciju rezultāti Latvijā 1944.—1947. g. 1. IV

1946.		1947.		Kopā	
arestēti	krituši	arestēti	krituši	arestēti un aizturēti	krituši
783	379	?	62	2256	1530
2247	3	159	-	4469	192
-	-	132	-	4277	10
117	-	-	-	1767	3
-	-	11	-	3989	1
-	-	6	-	14	-
333	6	-	-	635	12
-	-	-	-	1636	1
-	-	-	-	16	-
-	-	-	-	592	-
-	-	-	-	1260	14
-	-	32	-	4757	1
3490	388	340	62	25 668	1764

Nr.p.k.	1945.	1946.	1947.I—III	Kopā
5. Pistoles	534	682		1216
6. Granātas	3347	1335	219	4901
7. Patronas (dažādas)	708 217	317 323	43 453	1 068 993
8. Spridzekļi	83	?	?	83
9. Mīnas	37	?	?	37
10. Mīnmetēji	11	?	?	11
11. Pretpadomju proklamācijas	296	?	?	296

Kā redzams 11. tabulā, no 1945. gada līdz 1947. gada pirmajiem trim mēnešiem atņemtas 9266 šautenes, 1003 rokas ložmetēji, 1911

Filnīgi slepeni.

Izlasīt, vajadzīfo piezīmēt un ar zīpnesi atgriezt.

87 9

P A V Ē L Ē Nr.003.

III, IV un V bataljona komandierim.

- 4/ Saskaņā ar manu š.g. 15. jūnija pavēli Nr. 002. uzdošu:
- a/ 1.rotas komandierim noorganizēt III Tēvzemes sargu /partizānu/ bataljonu, dibinēt 21. rotu Vīpes pagastā; 22. rotu Ungurmuižas pagastā; 23. rotu Atāšines pagastā; un 24. rotu Stiernienes pagastā. Visas minētās rotas iekļautas III bataljonā. Par III bataljona komandieri ieceļu 1. rotas komandieri.
  - b/ 4. rotas komandierim noorganizēt IV, bataljonu iekļaujot bataljonā 2. rotu - Breiļi; 4. rotu - Vārkava; 3. rotu - Aizkalna/ un 11. rotu - Višķi/ par 4. bataljona komandieri ieceļu 4. rotas komandieri.
  - c/ 5. rotas komandierim noorganizēt V. bataljonu, iekļaujot tajā 5. rotu /Kalupe/; 6. rotu - Likana; 7. rotu - Nīcgaļe/ un 10. rotu - naujiene/. Par V. bataljona komandieri ieceļu 5. rotas komandieri.

II/III, IV un V bataljonu komandierim organizējot bataljonus pieturēties pie manas š.g. 5. jūnija pavēles Nr 001. un š.g. 15. jūnija pavēles Nr 002. dotajiem rīkojumiem par rotu organizēšanu un visu nacionālās valstisku neaprotu latviešu patriota ieskaitīšanu rotu sastāvā. Bataljona komandieriem nozīmēt rotas komandierus un pēc vajadzības arī zemākos komandierus. rūpēties par piemērotu amata personu izraudzīšanu.

3/ Bataljona komandierim noorganizēt štābus ar piemērotiem darbiniekiem, kā arī darīt iespējamo rakstamāšinas un pārējo nepieciešamo štāba piederumu sagādei. Turpmāk no pulka štāba rīkojumi un pavēles tiks dotas tikai pa bataljoniem, kuriem tās jāatdot savukārt pa rotām. Tā pat bataljona komandieri pēc vajadzības izdod dienas jeb arī retākas pavēles tieši rotu komandieriem, no katras dotās pavēles vienu eksemplāru piesūtot pulka štābam. Bataljonā nozīmējamas pagaidām šādas amata personas: štāba priekšnieks - adjutants /var būt viena, jeb divas personas pēc vajadzības/; Saimniecības priekšnieks. Ierdošu parzinis - meistars. Bataljona štāba priekšnieks pārziņ operatīvo daļu; adjutants kanceļju; saimniecības priekšnieks - bataljona saimniecību; ierdošu parzinis - meistars - ierdošu un municiju. Tā pat pie bataljona nozīmējami vajadzīgie zīpneši. Turpmāk par sakaru uzturēšanu ar pulka štābu un savienību rīkojumu saņemšanu un nodošanu tālāk pa rotām atbildīgi ir bataljona komandieri.

Par bataljonu noorganizēšanas gaitu ziņot pulka štābam š.g.3. jūlijā līdz plk. 24.00.

25. jūnija, 1945. g.

TSP/5 komandieris /Rusiņš/

Noreksts pareizs - Adjutants:

Rals

automāti. Partizānu rīcībā bijuši vairāki desmiti balsta ložmetēju, mīnmetēju, mīnas utt. Tā ceturtajā kara gadā, koncentrējot savus spēkus pēc kārtas partizānu visvairāk pārņemtajos apriņķos, sarkana-jiem atsevišķos rajonos izdevās vismaz 10 kārtīgi pārsniegt partizānu skaitu. Tas, balstoties uz labu aģentūru, bija pietiekami, lai partizānus iznīcinātu. Ja 1945.—1946. gadā partizāni izvairījās no pārspēka triecieniem atsevišķās kaujās, tad tagad viņi izvairījās no pārspēka triecieniem apriņķos, pārceļoties uz kaimiņu apriņķiem vai valstīm. Partizāni cieta zaudējumus, ja viņi ilgāku laiku uzturējās vienā vietā un bija nepietiekami informēti.

e) Piektais gads (1948.)

Atšķirībā no iepriekšējiem gadiem, kad partizānu karš ziemā apsīka, 1947.—1948. gada ziemā karš turpinājās, kaut arī atsevišķos Latvijas apriņķos sarkanie bija sakoncentrējuši vismaz desmit reizes lielākus spēkus nekā bija partizāniem.

Viļakas apriņķī karaspēks uzbruka 1947. gada 18. decembrī un janvārī. 1948. gada janvārī vien bija notikušas 4 čekistu un karaspēka operācijas, ierikoti 12 slēpņi, janvārī un februārī notikušas 5 parastas karaspēka operācijas. 1948. gada februārī vēl organizētas 18 čekistu karaspēka operācijas un 14 izlūkošanas gājieni.¹

1948. gada 14. februārī A. Noviks ziņoja V. Lācim, ka 1948. gada 7. februārī Viļakas apriņķī likvidēta Supes partizānu vienība. Kritīs «bandas vadonis» Ignats Supe (1918.) («Smilga»), Jezups Supe («Strods»), Staņislavs Supe (1911.) («Vientulis»). Kaujā saņemta «bandas sarakste» un nelegālā izdevuma «Meža Zeme» 15. numurs.² Karaspēka un iznīcinātāju operācijas notika un turpinājās, sekojot Viļakas «stukaču» grupu «Sbrod-bred» un «Boļšaks» norādījumiem.

1948. gada pavasarī partizānu karš atdzīvojās. PSRS MVD 5. divīzijas komandieris P. Leontjevs pārskatā par I ceturksni rakstīja: «Pavasara perioda iestāšanās ir zīmīga ar bandītu izziņšanu no apdzīvotām vietām mežā un ar viņu kontrrevolucionārās darbības aktivizēšanos.»³ Tikai 1948. gada martā Viļakas apriņķī notikušas 3 čekistu un karaspēka

1 LLeMA, 12. f., 38. l., 20. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 370. l., 65. lp.

3 KVKA, 38650 f., 1. apr., 353. l., 3. lp.

operācijas un 17 izlūkošanas gājieni, ierīkoti 12 slēpņi. Tāad uzbrukumi notika katru dienu. Šādi masveidīgi uzbrukumi partizāniem turpinājās arī pavasarī. Aprīlī notikušas 7 operācijas un ierīkoti 28 slēpņi, tāad katru dienu pa slēpņim.

Lai uzlabotu čekistu darbu 1948. gada pirmajā pusē, PSRS MVD Ie KGP izdeva vienu pēc otras slepenas direktīvas. 1948. gada 27. aprīlī karaspēkam tika uzdots pārvietoties tikai mazās grupās vai pa vienam, 25. maijā uzdots «lietot visdažādākās cīņas formas pret bandītiem, kuri atteikušies no šabloniskajām asām cīņas metodēm». 22. jūnija direktīvā noteiktas cīņas metodes pret partizānu uzbrukumiem no slēpņiem, uzdots karavīriem nebaupt armijas transporta līdzekļos, ceļā ieročus turēt kaujas gatavībā.¹

Pilnīgi slepenā «Pārskatā par operatīvās un kaujas darbības rezultātiem MVD IeK 5. divīzijas daļās 1948. gada pirmajā kvartālā» divīzijas komandieris ģenerālis P. Ļeontjevs ziņoja Maskavai: «Šajā posmā bandas, lai izvairītos no mūsu karaspēka triecieniem un saglabātu kadrus labvēlīgākiem apstākļiem, pieturējās pie nogaidošas un pasīvas taktikas, darbojoties mazās grupās un ļoti uzmanīgi. Uzbrukumus veica lielos attālumos no karaspēka bāzēm.» «Bez tam nacionālistiskā pagrīde centās pakļaut savai ietekmei jaunatni, tāpēc tika izveidotas dažādas jaunatnes organizācijas un savienības, kas tika organizētas kā aģitācijas un izlūkošanas ziņošanas tīkls un bandu atbalstītāju bāze.» Tādas organizācijas bija Daugavpils, Rēzeknes u. c. apriņķos. «Galvenā bandu darbības forma palika nemainīga. Veica teroristiskus aktus pret padomju un partijas aktīvu, sevišķi zemākajos posmos — pret ciema padomju priekšsēdētājiem, partijas ierindas biedriem, komjauniešiem, vietējiem darbaļaužu deputātiem, iznīcinātāju bataljonu locekļiem, pret vietējiem iedzīvotājiem, kuri aktīvi atbalsta padomju varu.» Partizāni aplaupījuši veikalus, pastus, pienotavas, lai uzlabotu savu pārtikas bāzi, traucēja vēlēšanas, veica pretpadomju aģitāciju.²

«Neskatoties uz to, divīzijas daļas veikušas ievērojamu darbu apriņķu atbrīvošanā no bandītiem un citiem kontrrevolucionāriem elementiem» — rakstīja ģenerālis P. Ļeontjevs pārskatā par 1948. gada I ceturksni — «tomēr pamatuzdevums bandu grupu sagraušanai un likvidēšanai palika neizpildīts, par ko liecina esošās bandas un to

1 Turpat, 2.—6. lp.

2 Turpat, 353. l., 7., 8., 9. lp. Direktīvas Nr. 9/2-00187, 9/2-00242, 9/2-00320.

uzbrukumi.» Sevišķi slikti strādājis 36. strēlnieku pulks (komandieris pulkvedis Vorobjovs), kurš nošāvis tikai 4 partizānus ceturksnī. Čekistu karaspēks vāji apgūst partizānu taktiku, nelikvidē partizānu atbalsta bāzi, uz uzbrukumiem reaģē lēni. Ģenerālis uzdeva aktivizēt kaujas darbību, saņemt «labus» datus no VDM nodaļām, vajāt uzietos partizānus līdz pat to «likvidēšanai».¹

Taču saglabājās arī partizānu kaujas iniciatīva. Vairākos Latvijas apriņķos 1948. gada aprīlī bija atjaunojušies partizānu uzbrukumi. Tie bija vērsti pret čekistiem un padomju aktīvistiem. Tā Alūksnes apriņķī Sinoles pagastā 28. aprīlī 4 partizāni bija aizturējuši divus IB dalībniekus un atņēmuši ieročus, bet 25. aprīlī turpat bija nošauts milicijas pilnvarotais Nikuļins un iznīcinātājs Pušķis. Dokumenti un ieroči bija paņemti.² Cēsu apriņķī 1948. gada 30. aprīlī Jaunpiebalgas pagastā bija nošauti sarkanie aktīvistu Vilma Damroze un Aleksis Lejnīks, bet Vecpiebalgas pagastā nošauts aktīvist Jānis Kornets.³ Viļakas sekretārs J. Sokolovskis ziņoja, ka Tilžas pagastā nošauts propagandists Vladislavs Lepiks.⁴ Pavisam karsti gāja Valmieras apriņķī. 1948. gada 19. augustā pulkvedis Ritņikovs slepeni ziņoja LK(b)P CK sekretāram Ļebedevam: «Šajā rajonā, pēc mūsu karavīru un vietējo iestāžu datiem, gandrīz katru dienu tiek atrasti liķi.»⁵ Pēc Ritņikova domām, šeit darbojās 12—16 cilvēku liela partizānu nodaļa.

1948. gada jūnijā bijušas 6 operācijas un ierīkoti 37 slēpņi. 1948. gada 8. jūnijā notika operācija pret «Skujiņa» partizāniem. Jūlijā karaspēks ierīkoja 33 slēpņus un veica 4 operācijas, tai skaitā operāciju pret partizānu vienību «Jūrnieks». Turpinājās uzbrukumi Viļakas partizāniem. Augustā Viļakas apriņķī karaspēks organizēja 13 operācijas, 40 slēpņus un 17 izlūkošanas aizsprosta grupas. Karaspēka un čekistu «pasākumi» šeit turpinājās līdz 1948. gada 3. decembrim, kad atzīmēta pēdējā operācija pret «Kraujas» partizāniem.⁶

Alūksnes AK sekretārs Eglītis 1948. gada 24. aprīlī ziņoja: «Alūksnes apriņķa teritorijā atrodas 4 organizētas bandītu grupas ar kopējo skaitu 17 cilvēkiem un 5 atsevišķi bandīti.»⁷ Taču šis priekšstats bija pārāk optimistisks. Karaspēka uzbrukumi nacionā-

1 Turpat, 353. l., 4.—5. lp.

2 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 11. apr., 68. l., 15. lp.

3 Turpat, 29. lp.

4 Turpat.

5 Turpat, 33.—34. lp.

6 LLeMA, 12. f., 1. apr., 38. l., 20.—21. lp.

7 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 11. apr., 68. l., 5. lp.

lajiem partizāniem 1948. gadā sākās 28. maijā pret «Ginsberga—Bukaldera» grupu. Cīņas pret šo grupu bija notikušas jau 1947. gadā un turpinājās visu 1948. gadu (11. septembrī, 4. oktobrī, 1949. gada 15. maijā). Lai gan karaspēkam palīdzēja Alūksnes «stukaču» grupa «Nacionālisti», 1948. gadā atzīmētas 11 operāciju grupas vai atsevišķas operācijas, kas bijušas nesekmīgas.

1948. gada 23. aprīlī Krāslavas AK sekretārs Koroļovs ziņoja J. Kalnbērziņam: «Politiskais stāvoklis apriņķī neuzlabojas, jo apriņķī atrodas ļoti liels legalizēto bandītu skaits, ir dažādas nacionālistiskas grupas, kā arī vairāk nekā 20 nelegālu bandītu.» «Pēc mana priekšlikuma Dorčanu ciema padomē strādā VDM operatīvie darbinieki.»¹ Partizānu darbība, kā ziņoja AK sekretārs, atjaunojusies, kaut arī partijas un padomju darbinieki vēl nav šauti. 12 IB cīnītājiem, kā arī padomju aktīvistiem, pagasta partijas sekretāriem un pagasta izpildkomiteju priekšsēdētājiem vēl nav ieroču.

Krāslavas apriņķī 1948. gada jūnijā un augustā notika 4 karaspēka operācijas. Taču Poņatovska, Samuileviča un «Purviņa» partizānu vienības netika likvidētas. To apkarošanai 1948. gada 24. septembrī tika izveidotas operatīvās grupas apakšpulkveža Jelagina, majora Zdinceva, kapteiņa Rumjanceva un leitnantu Poļakova un Buklovskā vadībā. Partizānu karš šeit turpinājās.

Jau piekto gadu turpinājās partizānu karš Ilūkstes apriņķī. LK(b)P Ilūkstes AK sekretārs Bazilovs 1948. gada 28. aprīlī pilnīgi slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam, ka viss IeM un VDM personāls ir pagastos, jo «vietējie IB pagastos ne visur ir uzticami». VDM operatīvajām mašīnām rajonā trūkst riepu. «Sakarā ar bandu darbības pastiprināšanos,» rakstīja Bazilovs, «lūdzu sniegt steidzamu palīdzību, atsūtot uz apriņķi karavīru rotu, tāpēc ka ar vieniem pašiem IB spēkiem sekmīgu cīņu un bandītu likvidēšanu veikt nespēsīm.»² Pēc rīkojuma no LK(b)P CK sarkano uzbrukumu pastiprinājās.

Ilūkstes apriņķī 1948. gadā jau martā bija sākušās karaspēka operācijas, kas parasti ilga vairākas dienas. 1948. gada 8.—10. martā armija uzbruka, sekojot «stukaču» grupas «Teroristi» norādījumiem. To pašu darīja arī 28.—29. maijā, 12.—13. jūlijā, 1.—10. oktobrī, 19.—20. novembrī, 6., 12. un 13. decembrī. Neskaitot «stukaču» ierosinātās, karaspēks 1948. gadā kopā veica 22 operācijas. Zaudējumi bija abās

1 Turpat, 6.—7. lp.

2 Turpat, 8. lp.

pusēs. 1948. gada 1. decembrī likvidēta lietuviešu vienība «Markutenos», bet 6. decembrī bija kritis jaunākais leitnants Meļkovs.¹ Taču Ilūkstes partizāni nebija uzvarēti. Vēl 1948. gada 24. septembrī partizānu vienības «Drozdovskis», «Streikus» un «Fričs» iznīcināšanai tika izveidota Sarkanās armijas virsnieku operatīvā grupa.

Tukuma apriņķī karaspēka uzbrukumi sākās 1948. gada 27. februārī, kad notika «ķemmēšana» kapteiņa Svirina un leitnanta Kiseļeva vadībā. Taču visumā apriņķī gada pirmajā pusē lika mierā, ja neskaita 2 slēpus, kas bija ierīkoti no 13. līdz 15. maijam.

Tukuma AK sekretārs Jeļizarovs 1948. gada 30. aprīlī slepeni (Nr. 047) ziņoja J. Kalnbērziņam, ka sakarā ar 1. maija svētkiem, lai novērstu «iespējamos bandītu grupu uzbrukumus», VDM un IeM iestādes noturējušas instruktīvās sanāksmes ar IB vadu komandieriem, kā arī IB pagastu cīnītāju sanāksmes kopā ar operatīvajiem darbiniekiem. Pagastu izpildkomitejās noteiktas atbildīgo darbinieku diennakts dežūras, VDM operatīvais sastāvs atbilstoši nosūtīts uz atsevišķiem objektiem, nosūtīti iznīcinātāju operatīvie vadi, lai pastiprinātu apsardzību, izveidota 25 cilvēku liela partijas un komjaunatnes aktīvistu grupa. Pēdējā nedēļā «bandgrupu» uzbrukumu nebija.²

Karaspēka operācijas pret Tukuma partizāniem turpinājās 1948. gada 24. septembrī, kad cīņai pret «Poļakova bandu» tika izveidota operatīvā grupa kapteiņa Buligina vadībā. Oktobrī un novembrī notika divas karaspēka operācijas, kurās karaspēks darbojās pēc «stukaču» grupas «Teroristi» sniegtās informācijas.³

Arī LK(b)P Rīgas AK 1948. gada 29. aprīlī pilnīgi slepeni (Nr. 54-ss) rakstīja, ka pēdējā laikā nav manītas «atklātas politiskas bruņotas bandas», bet gan sastopams neliels daudzums «noslēpušos, bet atklāti neparādījušos vienpatņu — buržuāziskās reakcijas atbalstītāju». Šo bandītu vidū ir «kulaku nacionālistu elementi», kuri orientējas uz Angliju un Ameriku. Pēdējās atklāti darbojušās «bandgrupas» likvidētas 1947. gada otrajā pusē un 1948. gada janvārī—februārī. Sakarā ar 1. maija svētkiem LK(b)P AK kopā ar VDM un IeM iestādēm un aktīvu veic instruktāžas un apsargā objektus. «Sākot ar 30. aprīli, viss VDM un IeM operatīvais sastāvs līdz 2. maijam ieskaitot pārvests kazarmju stāvokli.»⁴ Rīgas apriņķī karaspēks laikā no 1948. gadā

1 LLeMA, 12. f., 38. l., 32.—34. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 11. apr., 68. l., 10. lp.

3 LLeMA, 12. f., 1. apr., 65. lp.

4 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 11. apr., 68. l., 11. lp.

17. aprīļa līdz 29. septembrim bija organizējis 15 operācijas, starp kurām 5 bija slēpņi. Par rezultātiem operāciju uzskaites grāmata nemin.

Arī Jelgavas AK 1948. gada 7. maijā ziņoja, ka 5 padomju saimniecībās un 6 kolhozos ierīkotas paš aizsardzības grupas.¹

1948. gada 7. jūlijā krita Aizputes apriņķa Kazdangas pagasta partizānu vienības «Tēvijas vanagi» vadītājs A. Tilibs, tika arestēti partizāni Miska, K. Udriņš, R. Šterns, L. Upenieks.²

1948. gada 12.—14. oktobra operācijā Talsu apriņķī krita kapteinis N. Straume («Buks»), Talsu apriņķa nacionālo partizānu vadītājs. Šī partizānu vienība bija darbojusies jau kopš 1945. gada pavasara. Kaujās bija krituši partizāni A. Viņants («Īnis»), O. Spalviņš («Otis», «Džons», arī «Boks»), kurš bija no Lietuvas.³

1948. gada 25. oktobra kaujā krita 5 Krišjāņa vienības partizāni, kas bija darbojušies Kuldīgas—Ventspils apriņķos. Šī vienība piederēja pie LNPO Kurzemes grupējuma.⁴

Spriežot pat pēc sarkano dokumentiem, partizāni 1948. gadā joprojām nebija zaudējuši iniciatīvu. Turpinājās partizānu uzbrukumi izpildkomitejām. Tā 1948. gada 6.—7. septembra naktī 4 partizānu grupa uzbruka Kuldīgas apriņķa Sātiņu ciema padomei. Krita IB sargs A. Zēgners.⁵ Tika arestēti 4 «bandu veicinātāji».

Jau ar 1948. gada pavasari turpinājās partizānu «pienotavu akcija». 1948. gada 8. jūlijā LPSR piena un gaļas rūpniecības ministrs ziņoja LK(b)P CK sekretāram Ļebedevam, ka laikā no 1948. gada 31. maija līdz 4. jūlijam aplaupītas 4 sviestotavas.⁶

Blakus «pienotavu akcijai» turpinājās partizānu uzbrukumi pastiem un naudas transportiem, lai iegūtu līdzekļus. 1948. gada 30. oktobrī PSRS Sakaru ministrijas pilnvarotais pie LPSR Ministru Padomes Naumovs ziņoja J. Kalnbērziņam, ka šī gada septembrī divos šādos uzbrukumos partizāni ieguvuši 83 000, bet oktobrī astoņos uzbrukumos 110 000 rubļu.⁷

Par vienu no partizānu aizsargāšanās metodēm arvien vairāk kļuva čekistu armijas pacienāšana ar alu. Tā 1948. gada 26. septembrī

1 Turpat, 16. lp.

2 LVĀ, 270. f., 1. s apr., 371. l., 5. lp.

3 Turpat, 96. lp.

4 Turpat, 5. lp.

5 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 11. apr., 68. l., 47. lp.

6 Turpat, 31. lp.

7 Turpat, 48. lp.

24. pulka 1. rota leitnanta Korņivenko vadībā dzēra alu, bet pa to laiku 10 cilvēku liela «banda» bija pazudusi.¹

1948. gada 25. septembrī LK(b)P CK sekretāram Ļebedevam sniegta slepena «Informācija par bandu darbību (бандпроявлениях) Latvijas PSR teritorijā 1948. gada jūlijā—septembrī».

12. tabula

Latvijas nacionālo partizānu darbība
1948. gada jūlijā—septembrī²

Nr. p.k.	Apriņķis	Partizānu darbības reizes
1.	Viļakas	6
2.	Valkas	5
3.	Valmieras	3
4.	Ilūkstes	2
5.	Liepājas	3
6.	Tukuma	2
7.	Alūksnes	1
8.	Kuldīgas	1
9.	Jelgavas	1
10.	Ventspils	1
11.	Krāslavas	1
12.	Rēzeknes	1
13.	Jēkabpils	1
14.	Ludzas	1
15.	Madonas	1
	Kopā:	30

No šī pārskata redzam, ka no 19 Latvijas apriņķiem partizānu darbība notika 15 apriņķos, kur notikuši 30 partizānu uzbrukumi, tātad 10 uzbrukumi mēnesī vai 1 uzbrukums 3 dienās. Sevišķi aktīvi bijuši Viļakas un Valkas apriņķu partizāni.

Varam secināt, ka mazajām čekistu karaspēka kaujas grupām, kas

1 KVKA, 38650. f., 1. apr., 353. l., 17. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 11. apr., 68. l., 41. lp.

bija izmētātas praktiski visās Latvijas lielākajās apdzīvotajās vietās un miestos, pat zemnieku mājās, 1946.—1947. gadā gaidīto panākumu nebija. Pilnīgi slepenajā operatīvajā pārskatā par 1948. gada decembri ģenerālis P. Ļontņevs ziņoja, ka 83,6% no visiem «karagājieniem» pret «bandītiem» esot bez rezultātiem. Kaut arī čekistu armija strādāja kā pēc saviem, tā pēc VDM savāktajiem izlūkošanas datiem, ģenerālis visu vainu par karaspēka neveiksmēm uzlika Latvijas PSR VDM.¹

Tā kā arī ar partizānu un slepenajām metodēm partizānus iznīcināt nevarēja, tika gatavota PSRS VDM stingri slepena operācija «Krasta banga» (Прибой), sevišķi tāpēc, ka pārējā Austrumeiropā, izņemot Baltijas valstis, 1944.—1948. gadā sarkanajiem bija izdevies nodibināt savu kontroli.²

f) Sestais un septītais gads (1949.—1950.)

1948.—1949. gada ziemā LPSR VDM, izmantojot aģentūru, VDM operatīvos darbiniekus, VDM karaspēku un IB algotos karavīrus, ar visiem tās rīcībā esošajiem līdzekļiem turpināja uzbrukumu nacionālajiem partizāniem. Pamatā tika izmantotas netradicionālas, parasti partizāniem grūti prognozējamās metodes. Taču netrūka arī tradicionālo paņēmieni un armijas neveiksmju. PSRS MGB IeK GP lieta «Apraksti un materiāli par PSRS MGB IeK 5. sd izgāztajām un nemākulīgajām darbībām 1949. gadā» rāda, ka, neskatoties uz pavēlēm un sodiem, čekistu armijas neveiksmes turpinājušās. Tā 1949. gada 7. janvārī Jēkabpils apriņķī pret «Indāna» grupu organizēja operāciju, kurā piedalījās 150 24. pulka kareivji un virsnieki. Viņiem blakus ložmetējiem un automātiem bija arī 3 radiostacijas, 7 dienesta suņi, snaiperi. Taču 8—10 cilvēku lielā «Indāna banda», orientējoties galvenokārt pēc čekistu armijas atklātās uguns, no iclenkuma izlauzās, zaudējot divus kritušos un 4 ievainotos.

Arī pret «Kārkliņa» 4 «bandītu» lielo grupu 1949. gada 30. aprīlī 66 36. pulka virsnieki un karavīri devušies uzbrukumā ar urrā saucieniem, taču krituši gan virsnieki, gan seržanti.³

1949. gada 17. martā 120 32. pulka 1. rotas karavīri uzbruka «Kraujas»

1 КВКА, 38650. s f., 1. s apr., 381. l., 15. lp.

2 Эндрию Кр. Гордиевский С. КГБ, 1992, 353 и сл.

3 КВКА, 38650. f., 1. apr., 416. l., 24.—44., 47.—51. lp.

partizānu grupai 300 m uz ziemeļiem no Priedišu mājām Jelgavas apriņķa Lielaucē pagastā. Bunkurā, kas bija 45 m garš, ar divām šaujamlūkām un divām izejām, atradās 24 partizāni. Karavīri izšāva trīsdesmit 82 mm mīnas. Bunkurs bija mīnēts ar 70 mīnām, no kurām 42 uspridzināja partizāni, bet 28 likvidēja sapieri. Bunkuru uspridzināja ar tolu. Kaujā krita 15 partizāni un padevās 9 (Zihmanis u. c.). Ievainoti 4 čekisti, no kuriem viens mira.¹

Kā redzams no pārbaudēm, čekistu virsnieki un karavīri neprata precīzi šaut (nevarēja partizānus «likvidēt» pat no 3 m attāluma), neprata mest rokas granātas, taču 36. pulka komandieris majors Čediņa ar 1949. gada 30. aprīļa pavēli Nr. 0170 uzdeva virsniekiem nevis trenēties šaušanā, bet gan studēt biedra Staļina «10 triecienus kara laikā».²

Neskatoties uz masu deportācijām 1949. gada martā, latviešu nacionālo partizānu cīņas pret okupācijas režīmu turpinājās.

Tas nebūtu varējis notikt, ja, kā teica sarkanie, partizānus atbalstītu tikai kulaki.

Vienas no plašākajām Latvijas nacionālo partizānu cīņām 1949. un 1950. gadā notika Liepājas apriņķī (rajonā). 1949. gadā IeM 5. divīzijas reģistrā atzīmētas 22 operācijas, bet 1950. gadā — 10 operācijas. Blakus aplenkuma operācijām organizēti slēpņi (1949. — gada 4.—7. decembrī, 1950. gada 23. martā, 2. septembrī) un uzbrukuma operācija (1949. gada 11. novembrī).

Alūksnes apriņķī 1949.—1950. gadā notika 5 operācijas pret «Ginsburga—Bukaldera» partizānu vienību — 1949. gadā 15. maijā un 4. jūlijā, bet 1950. gadā — 23. februārī, 25. februārī un 23. maijā.³

Pret Gaujienas rajona partizāniem 1950. gadā notika 8 armijas operācijas, kurās blakus krievu karavīriem piedalījās arī latviešu virsnieki leitnanti Virss, Kuks, Silenieks, Migla.

Jēkabpils apriņķī 1950. gadā notika cīņas pret Poklevinska, Mežraupa un citām vienībām, pie kam operācijas nereti tika izplānotas pēc čekas aģentu grupu «Glonskie» un «Grabiķeļi» datiem.⁴

Plašas partizānu cīņas 1949.—1950. gadā notika Jelgavas apriņķī, pie tam tās ilga vairākas dienas no vietas. 1949. gadā notikušas 15 operācijas, bet 1950. gadā — 8 operācijas. Tā 1949. gada 17. martā

1 Turpat, 137. l., 101. lp.

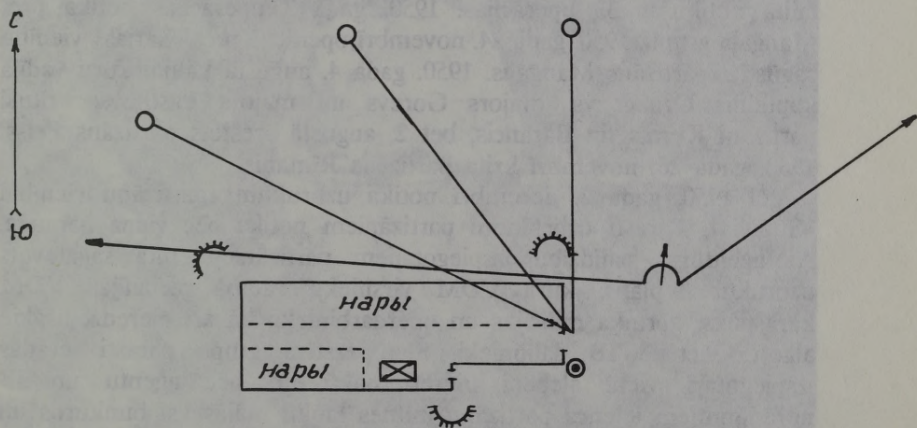
2 Turpat, 411. l., 108.—111. lp.

3 LLeMA, 12. l., 1. apr., 2. lp.

4 Turpat, 38. l., 23. lp.

СХЕМА БУНКЕРА

Условные обозначения

- печка
- мины подвешен.
на деревьях
- ячейка для стрел.
- минированное
ведро ручной
немецкой гра-
наты
- 07 ст. пулемета

Масштаб: 1 см 2 метра

Примечание:

1. Расстояние до мин подвешенных на деревьях показано не в масштабе в действительности 80-100 м
2. Мины управляемые из землянки.

«ķemmēšanā» un operācijā pret «Kraujas» partizānu vienību blakus armijai piedalījās arī leitnants Najjiņš, Beļičevskis, Hohs, Laizāns, Smirnovs, Šķēps, Dzirnīs, kapteinis Melderis u. c.¹

Vairākas operācijas (1949. gada 6. jūlijā, 9. oktobrī, 26.—27. novembrī) tika veiktas uz čekas ziņotāju grupu «Teroristi» un «Bēgli» norādījumu.

Kārsavas rajonā 1949. gadā notikušas 6 operācijas, no kurām 3 bija slēpņi.

Plašas cīņas 1949.—1950. gadā notika Smiltenes rajonā, kur tajā laikā notikušas 33 operācijas. 1950. gadā 3 operācijas notika pret Mangaļa grupu. 1950. gada 24. novembrī operācijā pret «Sarjas» vienību sagūstīts partizāns Mangalis. 1950. gada 4. augusta kaujā, kuru vadīja kapteinis Gruzdņevs, majors Gorevs un majors Pasthofs, krituši partizāni Kurats un Barancis, bet 2. augustā arestēts partizāns Pelss. 1950. gada 26. novembrī krita partizāns Rīmanis.

Vēl 1950. gada 2. decembrī notika uzbrukums partizānu vienībai «Šūpulis». Parasti uzbrukumi partizāniem notika pēc viena parauga. Ar aģentūras palīdzību izspiegotajiem partizāniem tika sagatavots uzbrukuma plāns, kurā VDM virsnieku vadībā piedalījās VDM karaspēks, apriņķa milicijas un operdarbinieki, kā arī pieredzējušākie algotie vietējie IB dalībnieki. Šī operatīvā grupa parasti ieradās izspiegotajā vietā slepeni, nereti naktī un pēc aģentu un IB norādījumiem ielenca partizānu mītnes lauku mājās vai bunkuros un sāka uzbrukumu. Tā 1950. gada 19. janvārī A. Noviks ziņoja V. Lācim (IS-č), ka 1950. gada 16. janvārī notikusi šāda operācija, lai likvidētu I. Bratuškina vienību «Boļšaks». Uzbrukuma rezultātā krita pats I. Bratuškins, LPNA štāba priekšnieka vietnieks, viņa vietnieks V. Vancāns, kopā 13 partizāni, tai skaitā 2 sievietes.²

Tādā pašā veidā operācija tika organizēta 1950. gada 3. februārī Talsu apriņķī pret Čevera grupu, kurā arī krita 2 sievietes.³

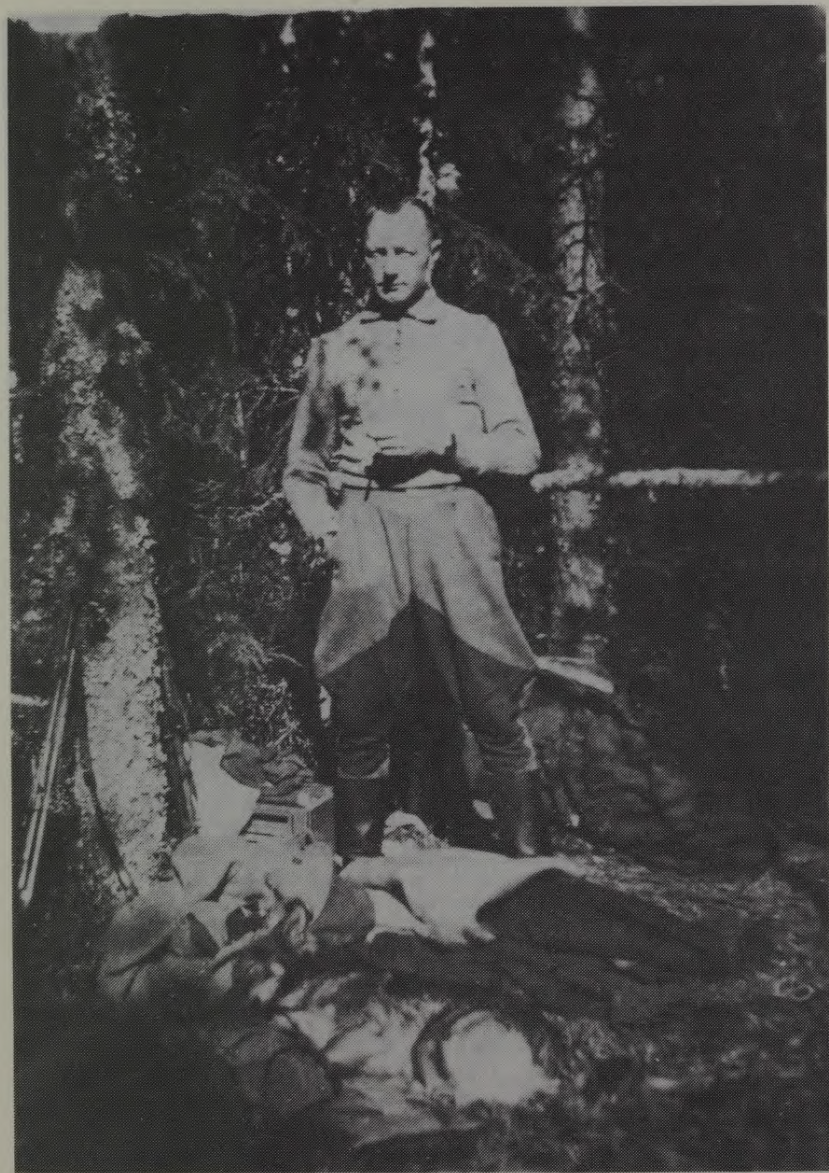
1950. gada 11. janvārī Jelgavas rajonā stipri cieta Jāņa Freimaņa partizānu štāba vienība, kur krita 3 partizāni, tai skaitā pats J. Freimanis. Kaujā krita arī VDM seržants, viens karavīrs ievainots.

1950. gada 14. februārī Smiltenes rajonā atkal uzbruka Mangaļa partizānu grupai (4 cilvēki), kura ietilpa A. Sarjas partizānu vienībā,

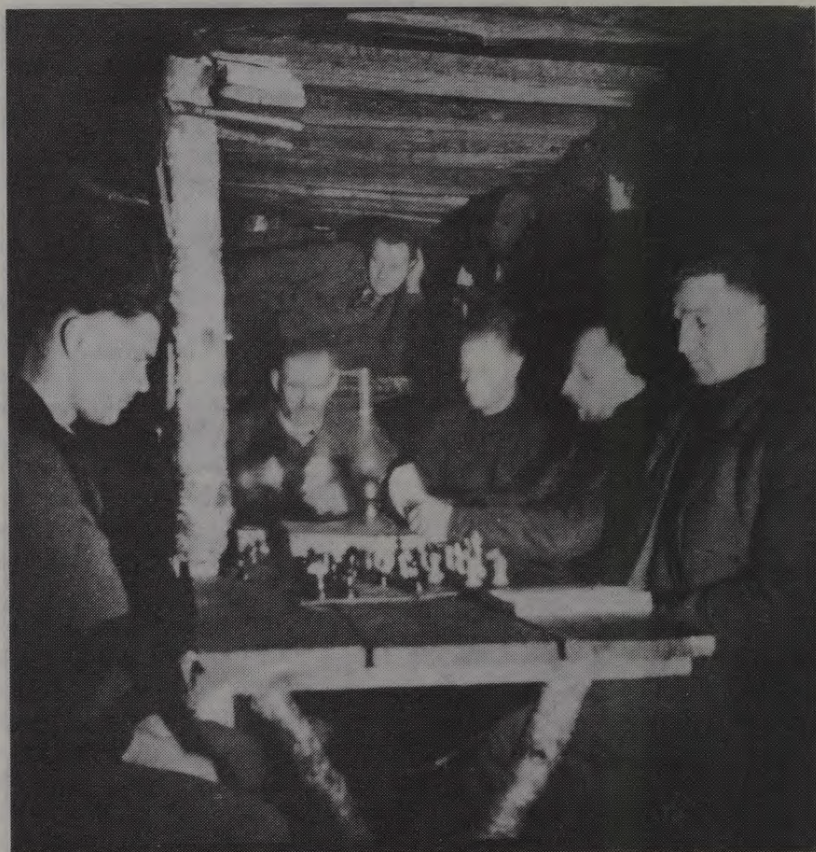
1 Turpat, 31. lp.

2 Antoņina Lōgina (1921.) un Tekla Dukovska. — LVA, 270. f., 1. s apr., 589. l., 14.—15. lp.

3 Ilga Siliņa «Ievīte» (1922.) un Valja Bošs «Čupiņa». — Turpat, 31.—32. lp.

Partizānu komandieris Pēteris Čevers

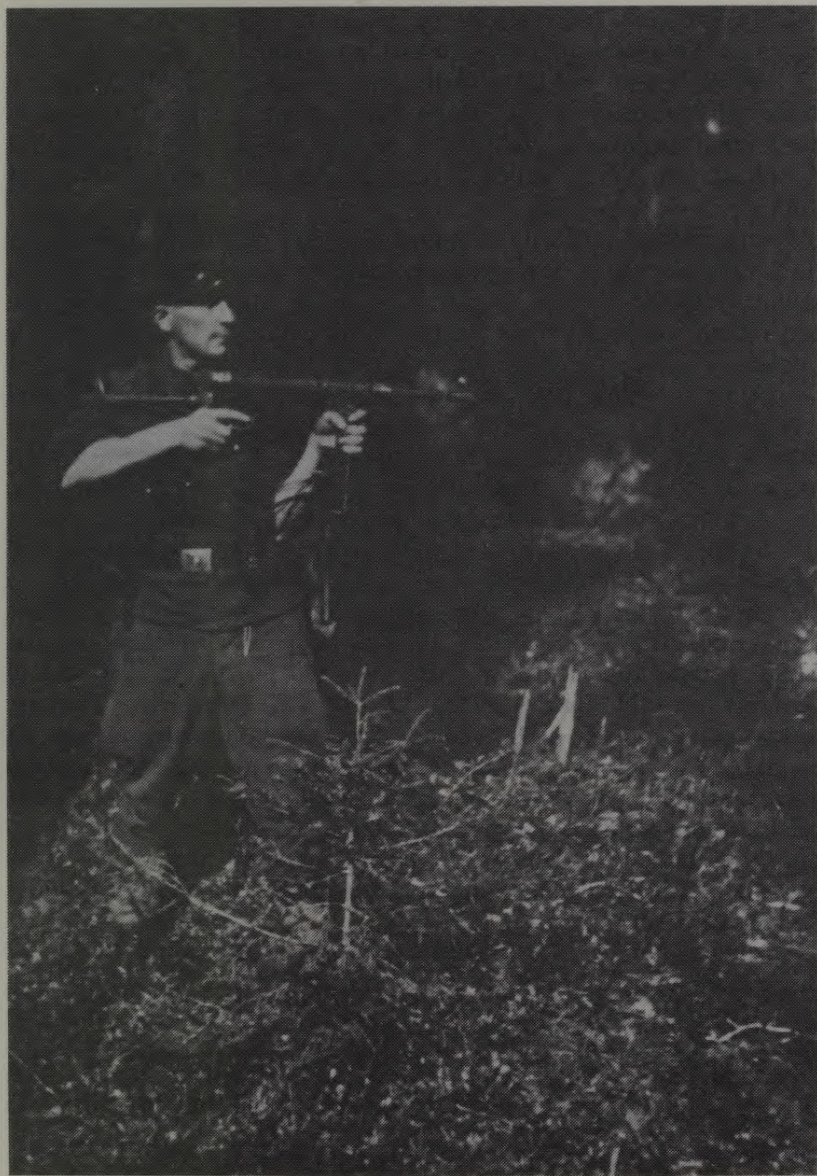

Pētera Čevera partizānu grupa bunkurā Vandzenes pagastā. No kreisās: Ziedonis Āls, Vilis Liepa, Ilmārs Lapsa (?), otrais no labās Arturs Kalniņš (?)

24. februārī krita arī Aleksandrs Sarja («Saša»), kā arī bijušais Bilskas pagasta vecākais Pēteris Judītis («Ciucis» — Тютис?).

1950. gada 25. februārī Jēkabpils rajonā krita Poklevinska vienības vadītājs Jānis Inders un viņa vietnieks Grāversons. Šī grupa 1949. gada 28. jūlijā bija nošāvusi Jēkabpils apriņķa VDM priekšnieku majoru Sokolovu un viņa pavadoņus — VDM darbiniekus.¹

¹ Turpat, 45. lp.

Jāzeps Andžāns — «Mazā Jāņa» partizānu grupas komandieris

LK(b)P CK sektora vadītājs A. Ņikonovs 1950. gada 24. februārī ziņoja J. Kalnbērziņam «Par ārkārtēju notikumu Saldus rajonā». 23. februārī Gaiķu veikalā 2 partizāni atņēmuši veikalvedim Blūmentālam partijas biedra karti. Biedra karte atņemta arī spirta rūpnīcas direktoram Lapiņam. 24. februārī ar partizāniem notika kauja, kas ilga 4 stundas. Krituši 6 partizāni, viens IB cīnītājs smagi ievainots, bet 2 ievainoti viegli.¹

Nemierīgi bija arī Krāslavas rajonā. Rajona izpildkomitejas sekretārs A. Petrovs un LKP CK pilnvarotais rajonā Motrovs 1950. gada marta sākumā rakstīja prokuroram Mišutinam un J. Kalnbērziņam, ka, neskatoties uz pasākumiem, laukos daudz ienaidnieku. «Šie naidīgie elementi,» rakstīja abi minētie, «atklāti cīnās pret padomju varu, pret kolhoziem un vispār pret partijas un valdības pasākumiem.» Partizāni uzbrūkot partijas un padomju darbiniekiem, sevišķi Krāslavas un Dagdas rajonos. «Sodišanas orgāniem,» rakstīja autori, «nežēlīgi jācērt ar tiesas aso zobenu katram, kas vērsas pret mūsu kolhozu iekārtu, pret kolhozu interesēm un pret aktīvu un kolhozu darbiniekiem.»²

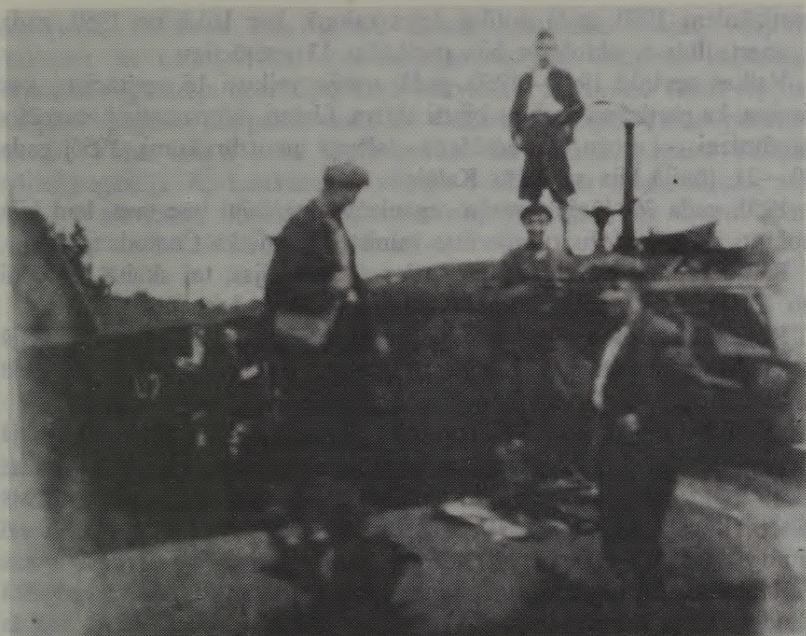
1950. gadā naktī no 3. uz 4. februārī Daugavpils rajona Naujienē 12 cilvēki, apbruņoti ar ložmetēju, aplaupīja veikalu un nošāva Daugavpils cietuma sargu Artemejenko, kuru sastapa uz ceļa formas tērpā. 1950. gada 2.—8. februārī Aknīstes rajonā komandējumā atradās LPSR vietējās rūpniecības ministra vietnieks N. Iljičevs. Par saviem novērojumiem N. Iljičevs ziņoja LK(b)P CK sekretāram Titovam. «Aknīstes rajonā pēc VDM datiem tuvu pie paša centra atrodas 55 bandīti.» Tas negatīvi ietekmējot saimniecisko un politisko darbību sakarā ar vēlēšanām. Partizāni naktī signalizējot ar raķetēm. VDM priekšniekam Ketiševam esot vāji sakari ar iedzīvotājiem. Trūkstot arī operatīvo darbinieku, bet no esošajiem «operiem» tikai viens cilvēks pārvaldot latviešu valodu. N. Iljičevs lūdza novērst trūkumus un cīnīties pret partizāniem.³

Ģenerālmajors A. Noviks 1950. gada 10. martā ziņoja LPSR AP priekšsēdētājam V. Lācim, ka no 1950. gada janvāra līdz 10. martam, lai nodrošinātu PSRS AP normālas vēlēšanas, likvidētas 2 «bandītu» grupas ar 21 cilvēku un daļēji vai pilnīgi likvidēta 21 partizānu grupa. Cīņā bija krituši 65, arestēti 60 partizāni, legalizējušies 12. Bez tam arestēti 210 nelegālisti un partizānu izpalīgi. Operāciju gaitā krituši 16

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 13. apr., 81. l., 6. lp.

2 Turpat, 10. lp.

3 Turpat, 5. lp.

Friča Andronovska nacionālo partizānu grupas dalībnieki Liepājas rajonā

un ievainoti 13 VDM darbinieki. Tajā pašā laikā notikuši 5 partizānu uzbrukumi, kuros krituši 2 cilvēki.

Operāciju rezultātā iegūti 5 ložmetēji, 50 automāti, 59 šautenes, 44 pistoles, 43 rokas granātas un sagrauti 14 bunkuri.¹

Ventspils rajonā cīņas 1950. gadā bija turpinājušās pret partizānu vienībām «Abavieši», «Melnais Voldis», «Puzes—Piltenes» grupu. Tās likvidēšanai bija organizēta speciāla operatīvā grupa.

1950. gada 14. martā uzbrukums tika vērsts pret t. s. «Kanādas piecišu» vienību Talsu rajonā. Krita tās vadītājs K. Skalbe un viena sievietē.² Kaujā krita jaunākais leitnants Grunte un tika ievainoti 5 VDM karavīri.

Alojas rajonā 1950. gadā notika 4 operācijas, pie kam viena pēc aģentu grupas «Šakāļi» norādījuma. Sevišķi daudz operāciju pret

¹ LVA, 270. f., 1. s apr., 589. l., 40.—41. lp.

² A. Koka (1922.) — Turpat, 48. lp.; LLeMA, 12. f., 38. l., 18. lp.

partizāniem 1950. gadā notika Apes rajonā, kur laikā no 1950. gada 1. marta līdz 6. oktobrim bija notikušas 13 operācijas.

Valkas apriņķī 1949.—1950. gadā armija veikusi 15 operācijas, kas liecina, ka partizānu darbība bijuši aktīva. Lietoti visi parastie karaspēka paņēmieni — mežu «ķemmēšana», slēpņi un uzbrukumi, 1950. gada 20.—21. jūnijā bija sagūstīts Kalniņš.

1950. gada 30. jūnijā armija organizēja operāciju pēc tam, kad bija nošauts LPSR Mežu rūpniecības ministra vietnieks Čemodanovs.¹

Preiļu rajonā 1950. gadā notikušas 6 operācijas, tai skaitā 2 slēpņi un 1 partizānu vajāšana, ko organizēja vecākais leitnants Kopaņš.

Rūjienas rajonā notikušas 5 operācijas. 1950. gada 27. jūlijā operācijā krita divi iznīcinātāji — Kociņš un Zaķis.² Saldus rajonā 1950. gadā notika 7 operācijas, viena no tām pret «Krusta Kraujas bandu».

LK(b)P Jaunjelgavas RK sekretāre Rogožina 1950. gada 11. jūlijā slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam, ka rajonā VDM likvidējusi divas partizānu grupas, 4 partizāni krituši, bet 2 sagūstīti. «Pie viņiem atrasts viltots Bauskas VDM un Bauskas kara komisariāta zīmogs, kā arī zīmogs pasēm,» rakstīja Rogožina. Abas grupas kopš 1945. gada darbojušās Vecumnieku un Taurkalnes pagastos. Birzgales pagastā atklāts ar primitīvu radiouztvērēju apgādāts bunkurs, kurā slēpās partizāns. Tas nošauts. Vēl Rogožina ziņoja, ka kolhoza «Zaļā zeme» IB cīnītājs Mārtiņš Zieds nav parakstījis uz Vispasaules miera komitejas aicinājumu.³

LK(b)P Ludzas RK sekretārs Ļebedevs 1950. gada 29. augustā ziņoja J. Kalnbērziņam, ka 15. augustā Līdumnieku ciema padomē Linajas ciemā nošauts partizānu vadītājs Šalamagins. Partizāni savukārt nošāvuši kolhoza «Jaunā dzīve» valdes locekli V. Trukšanu.⁴

1950. gada rudens operācijā 24. pulka komandieris rakstīja: «Bandīti līdz sniega uzkrišanai galvenokārt darbojas, lai sagatavotu pārtikas produktus un siltus apģērbus ziemai; šajā nolūkā viņi aplaupījuši veikalus un padomju un partijas aktīvistus».⁵

Talsu rajona VDM nodaļa 1950. gadā bija nonākusi pie atzinuma, ka atsevišķi Feldsberga «bandas» dalībnieki slēpjas Talsu rajona zemnieku mājās. Tāpēc 1951. gada 2. februārī, laikā, kad «bandīti»,

1 LLeMA, 12. f., 1. apr., 38. l., 15. lp.

2 Turpat, 56. lp.

3 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 13. apr., 81. l., 13. lp.

4 Turpat, 64. lp.

5 KVKA, 38673. f., 1. apr., 66. l., 1. lp.

iespējams, visvairāk bija spiesti dzīvot zemnieku mājās, majors Fedotovs un LPSR VDM 2-N nodaļas vadītāja vietnieks kapteinis Bundulis organizēja operāciju, kurā «likvidēti» 3 bandīti. Talsu rajona Valgales pagasta Liepetās nošāvās Oskars Bērziņš. Talsu pilsētas nomalē Vidus ielā 3 krita V. Orlovskis, bet Ārlavas pagasta Tiltiņu mājās sagūstīja K. Lankinu. Aizturēja 6 «bandītu atbalstītājus», tai skaitā 4 sievietes.¹ Partizānu kustība no vispārējās bija kļuvusi par izkliedētu un lokāli ierobežotu kustību.

g) Astotais gads (1951.)

1951. gadā turpinājās sporādiskas partizānu grupu cīņas.

1951. gada 10. janvārī LPSR VDM ministra vietnieks Kozins ziņoja LKP CK, ka aizturēta Smoļenska un Jāzepa Pabērza grupa. Aizturēts V. Cepurītis, kā arī G. Maskalāns Līvānu rajonā. Viņus atbalsta kolhoza «Straume» priekšsēdētājs K. Lazdāns un Antons Lazdāns, Rožkalnu ciema padomes priekšsēdētājs u. c.²

Zināmu ieskatu par 1951. gadu sniedza čekas dati.

1951. gada 20. janvārī Latvijas PSR VDM ministrs ģenerālmajors A. Noviks pilnīgi slepeni rakstīja LK(b)P CK sekretāram Titovam ziņojumu par VDK cīņu pret nacionālajiem partizāniem.³ VDK galvenais vietējais bruņotais spēks esot iznīcinātāju bataljoni.

Labi strādājuši cīņā pret «bandītiem» Rīgas, Jelgavas, Abrenes, Gulbenes, Krustpils, Bauskas, Līvānu, Ventspils, Maltas, Siguldas, Grīvas, Ilūkstes, Daugavpils, Rūjienas un Smiltenes — kopā 19 IB. Vidēji labi «bandu likvidēšanā» strādājuši 29 IB. Taču 10 rajonos IB strādājuši slikti un nav tikuši galā ar nacionālajiem partizāniem — Ērgļos, Aucē, Liepājā, Cescvainē, Alsungā, Saulkrastos u. c. Daļēji pie tā vainīga IB sliktā militārā sagatavotība un vājā politiskā uzticamība. Izpildot LK(b)P CK 1950. gada 10. oktobra lēmumu, 1950. gada oktobrī un novembrī VDK pārbaudīja visu IB darbu. Izpildot 1950. gada 13. novembra ministrijas direktīvu, 1950. gada novembrī un decembrī VDM veikusi atkārtotu IB personālsastāva pārbaudi. Pārbaudes rezultātā no darba atbrīvoti 6 IB komandieri un 102 karavīri, kuri nav

1 LRP Nr. 27001, 10. sēj., 31. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 13. apr., 80. l., 59. lp.

3 Докладная записка о выполнении Постановления ЦК КП(б)Латвии от 10 октября 1950 года. — Turpat, 14. apr., 79. l., 1.—4. lp.

izrādījušies politiski uzticami. 162 atbrīvoti par disciplināriem pārkāpumiem. No 1951. gada 1. janvāra IB atkal uzņēma tikai pēc rūpīgas VDM pārbaudes.

Runājot par IB operatīvo darbību, ģenerālis ziņoja, ka laikā no 1950. gada 10. novembra līdz 1951. gada 20. janvārim pret nacionālajiem partizāniem organizētas 250 operācijas, kurās piedalījušies 1608 IB karavīri. Aizturēti 365 «dažādi pretpadomju elementi». Atņemtas 66 šautenes, 71 automāts, 45 pistoles, 8 rokas granātas, 1 rokas ložmetējs un 12 569 patronas. Konvojētas 447 personas — to veikuši 1147 IB karavīri un miliči. Nacionālo partizānu vajāšanai organizēti 292 slēpņi, kuros piedalījās 1482 cilvēki, tātad vidēji 5 cilvēki slēpni. 123 Latvijas iedzīvotāji (tā ģenerālis Noviks sauca «stukačus») snieguši palīdzību milicijai, kā rezultātā aizturēti 348 cilvēki. Citos VDM «pasākumos» iesaistīti vēl 762 cilvēki, kuri palīdzējuši atklāt un aizturēt 2910 cilvēkus. Iespējams, ka šos «citus pasākumus» arī veikusi 762 cilvēku lielā VDM aģentūra. Cīņās pret nacionālajiem partizāniem krituši 2, bet ievainoti 5 cilvēki. Par sevišķām sekmēm apbalvoti 8, izteiktas 5 pateicības un izsniegti prēmijās 1300 rubļu. Taču ziņojuma nobeigumā A. Noviks bija spiests konstatēt, ka «republikā vēl atrodas ievērojams pretpadomju elementu daudzums»,¹ un solīja tos iznīcināt. Tātad ģenerālis atzina, ka 1949. gada 25. marta izvešanas nav palīdzējušas galīgi sagraut partizānu kustību. Partizānu karš 1949.—50. gadā turpinājās, galvenokārt balstoties uz IeM aģentūru.

Kā partizānu mītņu izlūkošanas veidu čekas karavīri izmantoja it kā telpu izīrēšanas meklējumus lauku sētās. Tā Ugāles pagasta Bujānu mājās 2—3 nedēļas pirms uzbrukuma ieradās karavīri izpildkomitejas ierēdņu pavadībā meklēt apmešanās vietu. Viņi apmeklēja vairākas sētas.²

1951. gada 6.—10. februārī kapteiņa Naidjuka vadībā 7 virsnieki, 15 seržanti, 33 ierindnieki un 24 «istrebiteļi» ar 3 dienesta suņiem un 3 raidstacijām Abrenes apriņķa Stampaku mežā uzbruka 6—7 «Boļšaka» grupas partizāniem Pētera Guļa («Hauptmaņa») vadībā. Krita 5 partizāni, to skaitā divas sievietes,³ bet vienu partizānu suņi vajāja 5—6 km, līdz saņēma gūstā. Čekists Kovjatkevičs nošāva 2 partizānus, bet krita arī pats.⁴

1 Turpat, 4. lp.

2 KVKA, 38650 f., 1. apr., 523. l., 4. lp.

3 Mirdza Bērziņa («Vika») (1931.) un Inga Upatiece («Didzis») (1926.).

4 KVKA, 32916. f., 1. apr., 27. l., 47. lp.

1951. gada jūnijā Tukumā rajona komitejas sekretāre Kažociņa ziņoja LK(b)P CK, ka Grenču un Irlavas pagastu teritorijā darbojas partizāna Hartmaņa grupa.¹

Taču visumā, spriežot pēc sarkano materiāliem, partizānu cīņas intensitāte mazinājās. (Iespējams arī, ka čeka centās iztēlot LK(b)P CK, ka viņiem izdevies stāvokli normalizēt.) Taču turpmāk redzēsim, ka čeka vēl arvien atklāja jaunas partizānu grupas.

h) Devītais gads (1952.)

Bez regulāriem sakariem un signalizācijas palikušās grupas nereti krita čekistu rokās. Tā 1952. gada 2. novembrī LPSR VDM darbiniekiem ministrijas 4. nodaļas 2-N daļas komandiera majora Voronina vadībā izdevās Talsu apriņķī 1 km no Ločanču mājām meža bunkurā sagrābt Čevera grupu 7 cilvēku sastāvā.²

i) Desmitais un pārējie gadi (1953.—1956.)

IB operācijas pret partizāniem kopā ar VDM karaspēku turpinājās vēl 1953. gadā. Tā Kuldīgas VDM nodaļa rakstīja, ka 1953. gada I pusē tādas operācijas bijušas 14 (piedalījās 285 algotie IB), bet 1953. gada II pusē — 10 (piedalījās 109 algotie IB).³

Turpinājās arī mežu «ķemmēšanas» — 1953. gada I pusē Kuldīgas rajonā tādu bija 5 ar 82 dalībniekiem, bet otrajā pusgadā — 3 ar 32 cilvēkiem.

Čeka ziņoja LPSR MP priekšsēdētājam V. Lācim, ka laikā no 1953. gada 1. jūlija līdz 15. septembrim Latvijas teritorijā atkal konstatētas 60 «bandītu» grupas. (Iespējams, ka notikušas tikai apšaudes un viena un tā pati grupa pierēģistrēta vairākkārt.) Kaujās krituši vai arestēti 18 partizāni (skat. 13. tabulu).

---

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 14. apr., 79. l., 99.—100. lp.

2 LRP, Nr. 27001, 10. sēj., 38. lp.

3 LVA, 1280. f., 86. l., 80., 88. lp.

Nacionālo partizānu zaudējumi
(1953. g. 1. jūlijs — 15. septembris)¹

	Partizāni	Partizānu atbalsti- tāji	Nelegālisti
Krituši	5	2	-
Arestēti	13	8	6
Legalizējušies	-	6	20
Kopā	18	16	26

Spriežot pēc čekas ziņojumiem, kaujas ar nacionālajiem partizāniem turpinājās arī 1954. gadā.

LPSR iekšlietu ministrs Zujāns 1954. gada 9. janvārī ziņoja J. Kalnbērziņam: «Laikā no 1953. gada februāra līdz 1954. gada 1. janvārim IeM orgāni republikā likvidējuši 100 bandītus.»² Apaļš skaitlis vēsturniekus vienmēr dara uzmanīgus. Taču, zinot «čekistisko» skaitļu visai lielo precizitāti, jādoma, ka tiešām 100 partizāni «likvidēti», kas «čekistiskajā» terminoloģijā nozīmēja — nošauti kaujas laukā vai pēc tam.

LPSR VDK priekšsēdētājs ģenerālis Vēvers pēc Neretas rajona VDK nodaļas darbības pārbaudes 1954. gadā pilnīgi slepenā ziņojumā J. Kalnbērziņam rakstīja: «Pēc atrīvošanas no vācu fašistiskā karaspēka rajonā darbojas 9 bruņotas teroristiskas bandgrupas. No pēdējo skaita pilnvarotā aparāts līdz šim nav atklājis 4 bandītus, kuri slēpjas kā vienpatņi; nav konkretizēta un netiek izpētīta šo bandītu izpalīgu bāze.»³ Čekistiskā terminoloģijā Vēvers pārmeta rajona VDK pilnvarotajam Brolišam nepietiekamu aģentūras darbu šo partizānu un viņu atbalstītāju atklāšanā.

Jūtama liela starpība datu ziņā starp čekas ziņojumiem priekšniecībai, kur palielināti pašas nopelni, un operatīvajiem ziņojumiem, kur uzsvērtas «partizānu briesmas». Pēc LPSR VDK priekšsēdētāja ģenerālmajora Vēvera 1956. gada 2. novembra ziņojuma V. Lācim,

1 Turpat, 270. f., 1. s apr., 872. l., 125.—132. lp.

2 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 17. apr., 102. l., 19. lp.

3 Turpat, 57.—60. lp.

1954. gada aprīlī Latvijas teritorijā bija 9 partizānu vienības ar 23 dalībniekiem un 67 atsevišķi partizāni. Kopā tātad darbojās 97 partizāni. Izpildot LKP CK biroja lēmumu un PSRS VDK ģenerāļa I. Serova 1954. gada pavēles Nr. 00405 un 00630, LPSR VDK «veikusi nepieciešamos pasākumus bruņoto nacionālistu pilnīgai likvidēšanai» un līdz 1956. gada 30. oktobrim panākusi pilnīgu «nacionālistisko bandu likvidēšanu». Laikā no 1954. gada 1. aprīļa līdz 1956. gada 30. oktobrim kaujās krituši 11 partizāni, arestēti un sodīti 49, bet padevušies (legalizējušies) 39 cilvēki. Tātad kā ar armijas, tā ar čekistu palīdzību kopā «neitralizēti» 99 cilvēki. Tai pašā laikā atklāti vai paši pieteikušies 401 nelegālists. No tiem viens pretojoties kritis, 32 arestēti, bet 377 legalizēti. Tātad kopā šajā laikā «neitralizēti» 500 cilvēku. No viņiem iegūti 10 ložmetēji, 54 automāti, 3 vācu triecienuautomāti, 119 šautenes, 125 pistoles, 67 rokas granātas, 28 737 patronas un 22 kg sprāgstvielu.¹ Tātad čeka atkal bija atklājusi jaunus partizānus, par ko tā nezināja iepriekšējos gados. Acīmredzot VDK atskaites bija centušās uzdot vēlamas par īstenību, ziņojot, ka «partijas un valdības lēmumi» izpildīti.

Taču čeka nebūtu čeka, ja tā neatrastu arvien jaunus «šķiras ienaidniekus», pret ko cīnīties un ko likvidēt. Tāpēc, kā rakstīja ģenerālmajors Vēvers, viņš 1956. gada 25. oktobrī sasaucis visu LPSR VDK pilsētu un rajonu nodaļu vadītāju sanāksmi, kurā nodevis «vadošus norādījumus» operatīvā darba pilnveidošanai, sevišķu vērību piegriežot aģentūras uzlabošanai. Īpaša uzmanība tiks pievērsta personām, kuras tiek turētas aizdomās par piederību ārzemju kapitālistisko valstu izlūkošanas dienestam, tāpat arī tiem, kuri atgriezušies no ieslodzījuma vietām, kā arī nelegālajiem bandītiem un citiem buržuāziskajiem nacionālistiem.²

Taču notikumi nerisinājās čekas iecerētajā virzienā.

Daudzi legalizējušies partizāni bija gatavi turpmākām cīņām. Tā Kārsavas rajonā 1944.—1945. gadā darbojās B. Blus[as] partizānu vienība. 5 grupās darbojušies 60 partizāni, «nodarot lielu postu». Tie vēlāk legalizējušies. 1958. gadā B. Blus[u] (1919.), S. Levkovu (1924.), A. Zīli (1920.) arestēja. 1958. gada 4.—7. oktobrī arestēja vēl 7 «bandītus». 1958. gada 8. oktobrī Latviešu Stiglovas ciemā čeka ieguva

1 Совершенно секретно. Докладная записка. О ликвидации вооруженного бандитско-националистического подполья на территории Латвийской ССР. — LVA, 270. f., 1. s apr., 1095. l., 286.—287. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 1095. l., 289. lp.

2 automātus, TTT un ārzemju pistoles.¹ «Bandītu atklāšana» turpinājās arī vēlāk.

1958. gada 30. aprīlī Vēvers ziņoja V. Lācim, ka arestēti «bandīti» A. Strods (1922.), J. Rukmanis. Viņi bija slēpušies no mobilizācijas vācu un krievu armijā.²

1962. gada 10. jūnijā Jelgavas rajona Lielsesavas ciema padomē Zaķu mājās tika aizturēts A. Sauniteris (1910.), kurš ar mājas saimnieka J. Urbāna (PSKP biedrs) sievas atbalstu bija 15 gadus dzīvojis Zaķu māju kūtī bunkurā. Pie aizturēšanas A. Sauniteram tika atņemts beļģu brauniņš ar 61 patronu, angļu karabīne, rokas granāta, medību bise. A. Sauniteris dienējis «Arāja komandā», piedalījies ap 700 cilvēku nošaušanā, bijis 1944.—1945. gadā vācu «SS Jagdverband» grupā. 1945. gadā A. Sauniteris Kuldīgas rajonā aizturēts, nosūtīts uz filtrācijas nometni Noriņskā, no kurienes 1946. gadā ieradies Latvijā ar A. Vitolīņa vārdu.³

Partizānu kauju intensitāte dažādos Latvijas novados bija atkarīga no vairākiem faktoriem — dabas apstākļiem, partizānu kustības plašuma (ko noteica galvenokārt kustībā iesaistītais iedzīvotāju skaits) un no partizānu pārliecības cīnīties ar ieročiem rokās pret okupācijas varu. To noteica arī dažādu Latvijas novadu un iedzīvotāju grupu gatavība sadarboties ar okupācijas varu saimnieciskā un politiskā laukā, dažāds uz ārzemēm emigrējušo skaits u. c.

Šeit minēto un neminēto cēloņu rezultātā Latvijā izveidojās trīs partizānu un okupācijas varas attiecību tipi. (Protams, tie varēja mainīties vietām.) Pirmais attiecību tips pastāvēja apriņķos ar visspēcīgāko partizānu kustību, kur partizāni 1944.—1946. gadā kļūst par faktiskajiem noteicējiem (Ilūkstes, Viļakas u. c. apriņķi). Otrais attiecību tips pastāvēja lielākajā Latvijas daļā, kur partizānu darbība lielākā vai mazākā mērā apdraudēja okupācijas varas politiskos un saimnieciskos pasākumus, kā arī pašus šī darba veicējus. Trešais partizānu un okupācijas varas attiecību veids pastāvēja dažos novados, kur partizānu kustība faktiski neierobežoja okupācijas varas darbību. Ja pirmajam attiecību tipam piederošos apriņķos partizānu karš sasniedza ilgstošu kauju raksturu, tad trešā attiecību tipa novados partizānu kaujas un pretestības kustība bija mazāka.

Pēc LPSR iekšlietu ministra Zujāna datiem, no 1944. līdz 1953. gada

1 Turpat, 1. apr., 1205. l., 97.—102. lp., 160.—162. lp.

2 Turpat, 34.—37. lp.

3 Turpat, 1465. l., 6. lp.

oktobrim, t. i., 9 gadu laikā, nacionālie partizāni bija veikuši ap 300 uzbrukumiem gadā, t. i., praktiski pa vienam uzbrukumam dienā.

Kaut arī faktiski partizānu karš sākās ar partizānu uzbrukumiem čekas karaspēkam un vietējiem sarkanajiem, NKVD—MVD—MGB taktikā pret nacionālajiem partizāniem iespējams novērot vairākus galvenos virzienus un posmus:

1. «Lielā ķemme» 1945. gadā.

2. Lielie karaspēka frontālie uzbrukumi lielām partizānu apmetnēm un grupām 1945. gadā.

3. LPSR MVD-MGB nodaļu un karaspēka nelielu trieciengrupu uzbrukumi partizānu vienībām 1946.—1948. gadā.

4. Apvienotie vietējā un VDM karaspēka aplenkuma uzbrukumi atsevišķiem partizāniem un grupām to mītnē.

Partizānu kara kauju galvenais veids bija aplenkuma kaujas. Partizānu bunkurus un mājas pēc aģentu norādījuma vai viņu vadībā slepeni ielenca vairākkārtējs pārspēks, nereti uzsākot uzbrukumu naktī un rītausmā. No partizānu puses parasti tās bija izlaušanās kaujas, kurās tie cieta lielus zaudējumus, tāpēc viens no svarīgākajiem jautājumiem bija citu partizānu informēšana aplenkuma gadījumā.

Jā 1944.—1945. gadā pastāvēja lielākas partizānu vienības, tad pēc 1946.—1947. gada kaujām šīs vienības parasti sadalījās nelielās grupās, nereti pa 4—8 cilvēkiem katrā. 1950. gadu sākumā partizānu vienības sadalījās atsevišķos nelegālistos, kas slēpās pa vienam parasti zemnieku saimniecībās vai pilsētās. Šajā posmā partizānu kustība saplūda ar nelegālistu kustību.

Līdzšinējā leģionāru kara pieredze vairāk noderēja atklātajās kaujās, nevis kustīgajai partizānu darbībai.

2. Partizānu apšaušana no slēpņiem

Lielu Sarkanās armijas daļu iesaistīšana, kā redzējām, pierādīja, ka lielkaujas nedod gaidītos rezultātus. Partizānu grupas parasti bija nelielas, darbojās meža aizsegā, bija ļoti dinamiskas un pēc operācijām «pazuda» pirms izsaukto armijas daļu ierašanās. Tāpēc jau tūlīt pēc kara sākuma cīņā pret partizāniem tika izmantotas visas iespējamās pretpartizānu kara metodes, tai skaitā izlūkošana un nošaušana no slēpņiem. Jau 1945. gadā NKVD pārgāja uz partizānu apšaušanu no slēpņiem. Karaspēka vai iznīcinātāju bataljonu operatīvo grupu uzticami

dalībnieki parasti NKVD pilnvaroto vadībā 5—10—20 cilvēku sastāvā, visbiežāk naktī, ieņēma iepriekš izmeklētas segtas vietas mežu ceļu malās. Partizānus, ja tie gāja ar ieročiem, no slēpņa apšāva. Sevišķi plaša partizānu nošaušana no slēpņiem sākās 1946. gadā.

Datus par slēpņu darbību sniedz LK(b)P apriņķu komiteju un to kara daļu ziņojumi LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam, jo apriņķu komiteju sekretāri bija apriņķu operatīvo štābu priekšnieki cīņai pret partizāniem. Šie dati sastopami arī LPSR IeTK gada darbības pārskatos. Taču ne vienmēr slēpņu skaits un darbības rezultāti izdalīti no pārējām operācijām.

LK(b)P Ludzas apriņķa komitejas kara daļas vadītājs Beļajevs ziņoja, ka 1945. gadā apriņķī organizēti 1134 slēpņi, t. i., vairāk nekā 4 slēpņi dienā. Domājams, ka te ieskaitīti gan armijas, gan iznīcinātāju slēpņi.

LK(b)P Viļakas apriņķa komitejas sekretārs Kokarevs un kara daļas vadītājs Dimitrijevs atskaitē par 1946. gada pirmo ceturksni rakstīja, ka organizēta 151 operācija, 75 slēpņi un 138 pārbaudes, kurās piedalījušies 3178 iznīcinātāji un aktivisti.¹

Cēsu apriņķī 1946. gada ceturtajā ceturksnī 12 slēpņos bijuši 60 cilvēku, t. i., vidēji 5 cilvēki vienā slēpnī.² Tie varēja būt tikai IB slēpņi.

Ventspils apriņķa komitejas sekretārs Votčikovs un kara daļas vadītājs Mensko atskaitē par 1946. gadu ziņoja, ka organizēti 14 slēpņi un pārbaudītas 1823 zemnieku sētas.³ Talsu apriņķī 1946. gada ceturtajā ceturksnī organizēts 141 slēpnis, iespējams, kopā ar armiju.

1946. gada 18. novembrī LK(b)P Ventspils apriņķa komitejas kara daļas vadītājs ziņoja LK(b)P CK, ka IB organizējis 65 slēpņus, kuros piedalījušies 250 cilvēku,⁴ tātad vidēji 4 cilvēki vienā slēpnī.

Slēpņus katrā apriņķī karaspēks un IB izlika desmitiem katru mēnesi, taču atskaitē slēpņu skaits un to «sasniegumi» nereti nav norādīti.

Jēkabpils apriņķī 1946. gadā slēpņi un operācijas uzskaitītas kopā — 246. IB slēpņi labi uzrādīti LK(b)P Cēsu apriņķa atskaitē.

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 66. l., 185. lp.

2 Turpat, 10. apr., 72. l., 101. lp.

3 Turpat, 24.—31. lp.

4 Turpat, 9. apr., 69. l., 132. lp.

Cēsu IB 1947. gada martā—maijā rīkoto slēpņu skaits.¹

Mēnesis	Slēpņi	Piedalās IB cīnītāji	Vidējais cīnītāju skaits slēpņi
Marts	12	165	14
Aprīlis	3	22	7
Maijs	4	16	4

Šajā tabulā redzam, ka sevišķi spēcīgi slēpņi Cēsu apriņķī izlikti 1947. gada agrā pavasarī.

LK(b)P Bauskas AK ziņoja, ka 1946. gada jūlijā no slēpņa nošauti 8 partizāni, kuri nākuši no Lietuvas.

Kā rakstīja atskaitē par 1947. gada otro ceturksni LK(b)P Valkas AK sekretārs Votčovs un kara daļas vadītājs Mensko, IB organizējis 51 «čekistu operāciju», kuru laikā pārbaudītas 227 zemnieku sētas un izlikti 25 slēpņi.² Arī Ventspils apriņķī 1947. gada pirmajā ceturksnī organizēti 6 slēpņi un vairākas izlūkgrupas ar 105 cilvēkiem.³ IB pārbaudēs, ko veica LK(b)P CK kara daļa, IB komandieri bieži kritizēti par to, ka viņi izlikuši pārāk maz slēpņu vai samazinājuši to skaitu.

Slēpņu darbība bija visai efektīva. 1947. gada 14. jūnijā Baltinavas pagastā IB loceklis Dreimanis ar 3 citiem slēpņi nošāva partizānu vadītāju J. Medni (1911.). Tāpat Viļakas apriņķa IB dalībnieki I. Logins, I. Cvetkovs un V. Merins no slēpņa nošāva partizānu komandieri Voldemāru Viksniņu (1911.) ar iesauku «Spiks».⁴

Ilūkstes apriņķa Dvietes pagastā no slēpņa naktī nošāva partizānu Jāni Vaitkēviču no Kaktiņu mājām, bet Bebrenes pagastā — partizānu Pēteri Strodu un vēl 3 partizānus ceļā uz Lietuvu.

1950. gada atskaitē ģenerālis A. Noviks 1951. gada 20. janvārī ziņoja LK(b)CK sekretāram Titovam, ka IB organizējis 292 slēpņus, kuros piedalījušies 1482 karavīri.⁵

Kā redzam no Kuldīgas VDM nodaļas priekšnieka apakšpulkveža

1 Turpat, 10. apr., 75. l., 34.—35. lp.

2 Turpat, 73. l., 35. lp.

3 Turpat, 45. lp.

4 Turpat, 58. lp.

5 Turpat, 14. apr., 79. l., 4. lp.

Hirnija atskaites 1951. gadā LPSR MGB II-N nodaļas priekšniekam majoram Tutinam, vēl 1951. gadā bija spēkā rīkojums, ka, ja partizāns gāja ar ieroci, viņš bez brīdinājuma no slēpņa bija jānošauj, bet, ja bez ieroča, «jāmēģina aizturēt».¹

Kā pretakciju sarkanajām operācijām arī nacionālie partizāni arvien vairāk sāka pielietot slēpņus. Tā 1947. gada 17. jūlijā Golska—Šteina partizānu vienība no slēpņa nošāva Ilūkstes apriņķa VDM operpilnvaroto Usovu.²

Mūsu rīcībā pašreiz nav pavēles, bet šķiet, ka slēpņu rīkošana kā vieglākā nodarbošanās, kuras efektivitāti varēja vairot arī vietējo apstākļu zināšana, bija uzticēta vairāk IB nekā karaspēkam, kurš arī intensīvi rīkoja apšaušanu un izlūkošanu no slēpņiem.

3. Iznīcinātāju bataljonu loma

Kā jau redzējām, IB bija IeTK un VDTK iekšējais karaspēks. Spriežot pēc IeTK 4. (OBB) nodaļas priekšnieka kapteiņa Piļķa «Izziņas par LPSR IeTK iznīcinātāju bataljonu operatīvo kaujas un dienesta darbību 1945. gadā», IB 1945. gadā darbojušies visos apriņķos (mazāk Aizputes un Kuldīgas apriņķos). Tikušas veiktas 4108 «kaujas operācijas banditisma likvidēšanā», kurās piedalījās 36 096 iznīcinātāji, tātad vidēji ap 9 cilvēki operācijā. Taču parasti vienā operācijā piedalījās 10 un vairāk cilvēku (Valmieras 17, Ventspils 17, Jēkabpils 15, Kuldīgas 15 cilvēku). Turpretī lielo pilsētu tuvumā (Rīga, Jelgava, Liepāja), kur bija dislocētas IeTK karaspēka vienības, iznīcinātāji pildīja galvenokārt ceļvežu lomu karaspēkam. Tādā gadījumā vienā operācijā piedalījās 2—4 cilvēki. Tā Liepājas apriņķī 1945. gadā 1250 operācijās piedalījušies 1690 «istrebiteļi», t. i., katrā vidēji 1,3 cilvēki. Rīgas apriņķī vienā operācijā piedalījušies 3,8, bet Jelgavas — 4 iznīcinātāji. Dezertieru «ķeršanā» notikušas 7882 operācijas ar 60 659 «istrebiteļiem», vidēji 7,6 cilvēki operācijā. Taču šeit notikušas arī «ķemmēšanas» operācijas, kurās piedalījušies pārdesmit cilvēku, bet parasti iedzīvotāju aizturēšanas gājienu piedalījās 3—5 cilvēki. Arestēto konvojēšanā parasti piedalījās vidēji 3 cilvēki. 70% no visām operācijām bija IeTK un VDTK nodaļu un LK(b)P apriņķu komiteju un izpildkomiteju

1 LVA, 1280. f., 869. l., 3. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 266. l., 16. lp.

apsardzība. Šeit katrā postenī bijuši vidēji 5 cilvēki — viens sargājis, bet pārējie dežurējuši vai atpūtušies (15. tabula).

16. tabulā redzam, ka 1945. gadā krituši 1089 partizāni un 18 to atbalstītāji, kopā 1107 cilvēki, kas sastādīja 96,8% no visiem nogalinātajiem. Politiski represēto skaits bija ap 12 000 cilvēku.

15. tabula

LPSR NKVD iznīcinātāju bataljonu izmantošanas veidi 1945. gadā¹

Nr. p.k.	Izmantošanas veidi	Gadījumi, operācijas	IB dalībnieku skaits	%
1.	Visi izmantošanas gadījumi		142 758	
2.	Tajos piedalījušies IB		737 555	100,0
3.	Ienaidnieka izpletņlēcēju aizturēšanas operācijas	7	352	0,43
4.	«Bandītisma likvidēšanas» kaujas operācijas	4108	36 096	4,37
5.	Sarkanās armijas dezertieru un izvairījušos, kā arī citu nelegālistu aizturēšanas operācijas	7882	60 659	8,10
6.	Gaisa novērošanas posteņi	2331	6311	0,8
7.	Objektu apsardzība	13 165	79 647	10,78
8.	NKVD, NKGB, LK(b)P apriņķu komiteju, apriņķu izpildkomiteju, pagastu izpildkomiteju apsardzība	102 943	516 424	70,0
9.	Arestēto un aizturēto apsardzība	7336	22 268	3,0
10.	Arestēto un aizturēto konvojēšana	4985	15 798	2,4

1. Справка об оперативно-боевой и служебной деятельности истреб. батальонов НКВД ЛССР и достигнутых результатах за 1945 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 67. l., 111. lp.

LPSR NKVD iznīcinātāju bataljonu un NKVD karaspēka
darbības rezultāti 1945. gadā¹

Nr. p.k.		Aiztu- rēti	Kritu- ši	Kopā	%
1.	Nacionālie partizāni	1355	1089	2444	13,0
2.	Nacionālo partizānu atbalstītāji	2019	18	2037	10,8
3.	Izpletņlēcēji	9	-	9	0,04
4.	Spiegi un diversanti	48	-	48	0,25
5.	«Ienaidnieka ielikteņi» un atbalstītāji	3734	10	3744	20,0
6.	Sarkanās armijas dezertieri	1318	3	1321	7,0
7.	Izvairās no mobilizācijas	2603	1	2604	13,9
8.	Vācu karavīri un virsnieki	8	-	8	0,04
9.	Vācu karavīri, izbēguši no nometnēm un konvoja	169	6	175	1,0
10.	Izbēguši izsūtītie no Sibīrijas	30	1	31	0,2
11.	Noziedznieki, izbēguši no cietumiem	9	-	9	0,04
12.	Darba frontes dezertieri	427	-	427	2,2
13.	Kriminālisti	1136	14	1150	6,13
14.	Citi	4757	1	4758	25,4
	Kopā	17 622	1143	18 765	100,0

Ludzas IB locekļus plaši izmantoja mežu «ķemmēšanā» un slēpņu rīkošanā. Kā redzams no LK(b)P Ludzas apriņķa komitejas kara daļas vadītāja Beļajeva atskaites par 1945. gadu, «ķemmēšanas» rezultātā bija aizturēti 1923 cilvēki, starp viņiem 125 bija Sarkanās armijas dezertieri, 215 izvairījušies, 1583 citi aizturētie. No aizturētajiem atbrīvoti 643 cilvēki.² Šķiet, ka šeit iekļauti arī t. s. «lielās ķemmes» rezultāti.

¹ Turpat, 69. l., 29. lp.

² Turpat, 67. l., 103. lp.

Viens no IB darbības veidiem bija Vācijas armijas un citu ieroču savākšana. 17. tabulā minētie ieroči un municija var būt daļēji arī NKVD karaspēka savākta, jo minēti gadījumi, kad «trofeju ieroči un municija nodota IB».

17. tabula

**LPSR NKVD iznīcinātāju bataljonu savāktie
un atņemtie ieroči un municija 1945. gadā¹**

Nr.p.k.	Ieroči, municija	Skaits
1.	Mīnmetēji	11
2.	Mīnas	39
3.	Spridzekļi	83
4.	Balsta ložmetēji	51
5.	Rokas ložmetēji	355
6.	Automāti	1128
7.	Šautenes	7135
8.	Pistoles un revolveri	534
9.	Rokas granātas	3347
10.	Kaujas patronas	708 217

Arī 1946. gadā IB cīnās pret partizāniem parasti piedalījās kopā ar armiju. Kā redzams no LK(b)P Alūksnes AK sekretāra ziņojuma, operāciju pret partizāniem 1946. gada 22. oktobrī IB veica kopā ar armiju.²

Pēc atskaites, sākot ar 1946. gada 1. jūniju, 13 aprīņķos iznīcinātāji «likvidējuši» pretpadomju organizācijas, operāciju gaitā 17 cilvēki krituši vai ievainoti un 144 arestēti (neskaitot Bauskas, Alūksnes un Aizputes aprīņķus). Cīņās krituši vai ievainoti 128 «bandīti» un aizturēti 353, kopā 491 cilvēks. Tajā pašā laikā (izņemot Alūksnes aprīņķi) krituši 6 partizānu atbalstītāji un 559 aizturēti. Krituši 2 Sarkanās armijas dezertieri vai izvairījušies no dienesta, bet aizturēti 233 šādi cilvēki. Bez tam 18 aprīņķos krituši 3 «pārējie» un aizturēti 1413 «pārējie». Kopā karaspēks un IB nošāvuši vai ievainojuši 166 un aizturējuši 2713 cilvēkus, kopā 2879 cilvēkus,³ t. i., vidēji 576 cilvēkus mēnesī. Šajā

1 Turpat, 69. l., 29. lp.

2 Turpat, 134. lp.

3 Turpat, 60. lp.

laikā krituši 44 un ievainoti 15 iznīcinātāji, kopā 59 cilvēki. Tātad vidēji pret trim partizāniem kritis apmēram viens IB dalībnieks. Vissmagākās kaujas 1946. gada pirmajā pusē bijušas Viļakas apriņķī — krituši un ievainoti 29 partizāni, bet sagūstīti 53. Ventspils apriņķī krituši un ievainoti 26, bet sagūstīti 10 partizāni. 11 partizāni krituši un ievainoti Bauskas, 10 — Jēkabpils, 10 — Talsu apriņķī.

Arī Talsu IB 1946. gada IV ceturksnī bija veicis kopā ar NKVD karaspēku 14 operācijas, izlicis 141 slēpni, izsūtījis 10 izlūku grupas.¹ Vairākos gadījumos apriņķu vadība atzinās, ka IB veikuši tikai palīgfunkcijas armijai.

Jēkabpils apriņķa IB komandieris Spresņa 1946. gadā, kaut arī bataljonā bija slikta disciplīna, nolaidība un dzeršana, organizējis 246 militāras operācijas, izlicis slēpņus, aizturot 766 cilvēkus, no viņiem 35 partizānus. Tātad tikai 4,5% no aizturētiem bija atzīti par partizāniem. IB kratījis un arestējis cilvēkus bez kādiem orderiem.²

LK(b)P Jēkabpils apriņķa komitejas sekretārs Birkenfelds un kara daļas vadītājs Kuzmincevs atskaitē par 1946. gadu rakstīja: «Lielu palīdzību veic karaspēka daļas, ievēdot kārtību un mieru pilsētā.»³

Kuldīgas apriņķī IB 1946. gada 1. aprīlī bija 472 cilvēki, taču operācijas pret partizāniem veica tikai IB operatīvā grupa. LK(b)P Kuldīgas apriņķa komitejas kara daļas vadītājs Dambergs 1946. gada 5. oktobrī ziņoja CK, ka «Vietējos formējumus pagastos operācijās izmanto nedaudz, bet izlietoja kratīšanai, arestiem un konvojēšanai, izpildot milicijas operpilnvaroto rīkojumu».⁴ Kuldīgas IB bija krituši 6 iznīcinātāji, ievainots viens, tajā pašā laikā bija nošauti 11 partizāni, 5 aizturēti un 3 ievainoti.

Viens no svarīgākajiem IB uzdevumiem bija arestēto konvojēšana. Cēsu AK kara daļas vadītājs Butanovs atskaitē par 1946. gada IV ceturksnī rakstīja, ka arestēto 24 cilvēku pavadīšanai izmantoti 79 IB karotāji.⁵

Laikā no 1946. gada 1. janvāra līdz 15. augustam Ludzas apriņķī IB veicis ap 600 kaujas operāciju un meklēšanu Pildas, Šķaunes, Nīrzas, Briģu, Istras un Nautrēnu pagastos. Operāciju rezultātā tika nošauti 6 partizāni, aizturēti 17, arestēti 2 «vācu ielikteņi» un partizānu

1 Turpat, 10. apr., 72. l., 97. lp.

2 Turpat, 39. lp.

3 Turpat, 42. lp.

4 Turpat, 9. apr., 67. l., 39.—45. lp.

5 Turpat, 10. apr., 72. l., 101. lp.

atbalstītāji, aizturēti vēl 33 dezertieri un 10 tādu, kuri bija izvairījušies no dienesta Sarkanajā armijā.¹

18. tabula

PSRS VDM IeK un Latvijas PSR IB darbības galvenie rezultāti 1946. gadā²

Nr.p.k.	Nošauti		Arestēti		Kopā	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
1. Partizāni	379	32,6	783	67,4	1162	100,0
2. Pretpadomju organizāciju locekļi	-	-	165	100,0	165	100,0
3. «Vācu ielikteņi» un partizānu atbalstītāji	2	0,01	2244	99,99	2247	100,0
4. Sarkanās armijas dezertieri un izvairījušies no iesaukšanas	-	-	117	100,0	117	100,0
5. Vācieši, izbēgušie no nometnēm un citi nelegālisti	6	1,8	333	98,2	339	100,0
Kopā	388	10,6	3642	89,4	4630	100,0

Tajā pašā laikā krita 116 iznīcinātāji un 61 tika ievainots. Tātad no ierindas izsisti 177 iznīcinātāji.

1947. gada sākumā Latvijas PSR oficiālā prese ik dienas taurēja, ka Latvijas PSR darbaļaudis lielā pacilātībā iesaistās sociālistiskajā sacensībā, ar jauniem darba panākumiem sagaida LPSR Augstākās Padomes vēlēšanas 1947. gada 16. februārī. Tajā pašā laikā LPSR iekšlietu ministrs A. Eglītis slepeni ziņoja V. Lācim, ka daudzi cilvēki naidīgi noskaņoti pret padomju varu un nepiedalīšoties vēlēšanās. Tā 1947. gada 6. februārī A. Eglītis slepeni ziņoja V. Lācim, ka Valmieras apriņķa Vaidavas pagastā E. Antons pat vēlēšanu sapulcē esot teicis: «Kas domā piedalīties 1947. gada 16. februāra vēlēšanās, tas ir traks. Kāpēc mums jābalso, ja mēs ievēlam laupītājus, kuri mūs aplaupa.»

1 Turpat, 9. apr., 67. l., 111. lp.

2 Turpat, 10. apr. 72. l., 120. lp.

Mašīnrakstītāja Leontīne Voska teikusi, ka krievi masām brauc Latvijā noēst Latvijas maizi. «Nekāds spēks mani nepiespiedīs piedalīties vēlēšanās,» teikusi L. Voska.¹

19. tabula

LPSR AP vēlēšanu punktu apsardzībai mobilizēto
2300 IB apgāde 1947. gada 1.II—20.II²

Nr.p.k.	Produkti	Dienā	Kopā
1.	Maize	600 g	27 600 kg
2.	Gaļa, zivis	1200 g ned.	2760 kg
3.	Tauki	130 g	299 kg
4.	Cukurs	130 g	299 kg
5.	Sāls	130 g	299 kg
6.	Saknes	4 kg	92 000 kg
7.	Papirosi	100 gb.	29 000 gb.
8.	Sērkociņi	2 pac.	4600 pac.

Blakus ap 1800 «štata» iznīcinātājiem LPSR AP vēlēšanu iecirkņu apsardzībai vēl tika mobilizēti 2900 sabiedriskie «īstrebiteļi». Viņu apgādei uz LPSR iekšlietu ministra vietnieka pulkveža Sieka lūgumu LPSR MP priekšsēdētāja vietnieks M. Plūdonis 1947. gada 8. janvārī piešķīra lielāku daudzumu produktu un papirosu.

1947. gada 4. martā LPSR iekšlietu ministrs A. Eglītis V. Lācim nosūtīja slepenu «Ziņojumu par Latvijas PSR Iekšlietu ministrijas orgānu darbību Latvijas PSR AP vēlēšanu sagatavošanas un norises laikā». A. Eglītis ziņoja, ka bijusi pastiprināta cīņa pret nacionālo pagrīdi un tās bruņotajām vienībām, laikā no 1946. gada 15. decembra līdz 1947. gada 15. februārim atklātas un likvidētas 38 nacionālās pagrīdes «bandgrupas», likvidētas 45 laupītāju bandas un 22 zagļu grupas. Rezultātā nošauti, legalizējušies vai arestēti 54 «bandu vadoņi», 401 «bandīts», 195 «bandu atbalstītāji» un 704 citi noziedznieciski elementi. Visos apriņķos bija noorganizētas IB un MVD karaspēka operatīvās grupas. «Katrā lauku vēlēšanu iecirknī,» rakstīja A. Eglītis, «atradās mūsu operdarbinieki, bet kopā banditisma likvidēšanas darbu

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 270. l., 85. lp.

2 Turpat, 133. lp.

veica 1883 operdarbinieki». Rīgā 13 vēlēšanu iecirkņos strādājuši 276 operdarbinieki. «Kopā Latvijas PSR vēlēšanu iecirkņos cīņai pret bandītismu,» rakstīja A. Eglītis, «strādāja 2176 IeM operatīvie darbinieki, 2705 IeM karavīri un 180 IeM kursanti, 85 milicijas skolas audzēkņi, 1835 padomju armijas karavīri, 12 690 IB cīnītāji — kopā 19 671 cilvēks.»¹

Ar LPSR IeTK TK ģenerālmajora A. Eglīša 1946. gada 6. februāra pavēli Nr. 013 PSRS AP vēlēšanu norises organizācijai tika izveidots IeTK operatīvais štābs tautas komisāra vietnieka Sieka vadībā. Te ietilpa kā vietnieki 5. NKVD divīzijas komandieris ģenerālmajors Ļeontjevs, dzelzceļa milicijas priekšnieks apakšpulkvedis Bahrins, OBB daļas priekšnieks apakšpulkvedis Korņejevs u. c. Pie operatīvā štāba darbojās informācijas grupa, I specdaļas priekšnieks majors Filipovs, kadru daļas priekšnieks majors Utens, OBB nodaļas priekšnieks majors Kormilicins, OBB vecākais operpilnvarotais leitnants Niedre u. c. Štābam bija 1 smagā un 1 vieglā automašīna.²

IB joprojām veica politiskās apsardzes uzdevumus aprīņķos. Tā 1947. gada sākumā sakarā ar LPSR AP vēlēšanām, kā rakstīts izziņā par IB stāvokli 1947. gada 1. maijā: «Viss bataljonu personālais sastāvs, kopā 13 600 cilvēku, uz 15 diennaktīm bija pārvests kazarmju stāvoklī.»³ Tā IB esot nodrošinājis labu vēlēšanu norisi. Taču galvenais iznīcinātāju uzdevums bija cīņa pret nacionālajiem partizāniem.

20. tabula

PSRS VDM Iekšējā karaspēka un Latvijas PSR IB darbības rezultāti 1947. gada 1.I—1.XI

1.	Nošauti partizāni	120
2.	Arestēti pretpadomju organizāciju locekļi un atbalstītāji	252
3.	Arestēti bandīti, laupītāji	248
4.	Arestēti partizānu atbalstītāji	633
5.	Arestēti «dzimtenes nodevēji»	23

1 Turpat, 143.—147. lp.

2 LLeMA, 1. f., 3. apr., 5. l., 46. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 75. l., 21.—28. lp.

Tajā pašā laikā bija krituši 26 iznīcinātāji un 11 ievainoti.¹

«IB darbība bija virzīta uz cīņu pret kontrrevolucionāro nacionālo pagrīdi un tās bruņotām bandām, kā arī citu naidīgu elementu izpaušmēm, veicot operācijas, organizējot slēpņus un izlūkošanas grupas,» rakstīts LK(b)P CK izziņā par stāvokli uz 1947. gada 1. maiju.²

«IB cīņa pret banditismu un citiem naidīgiem elementiem,» 1947. gadā rakstīja LPSR MGB ministrs ģenerālmajors A. Noviks, «sniedz lielu palīdzību MGB un MVD un šodien ir pilnīgi nepieciešams veidojums (жизненно необходимым подразделением).»³ Tātad iznīcinātāji izmantoti, pirmkārt, parasti nelielās operācijās, slēpņos, arestos un konvojēšanā, kā arī apsardzē. Iznīcinātāji darbojušies kopā ar armiju galvenokārt kā ceļveži, tulki, gandrīz visās armijas operācijās.

IB locekļi, tāpat kā čekistu armija, par saviem «nopelniem» saņēmuši daudzus apbalvojumus. 1945. gada 5. jūlijā kaujā Tilžas pagasta centrā ar sevišķu varonību cīņā pret nacionālajiem partizāniem bija izcēlies IeTK iecirkņa pilnvarotais J. Pinka, kas ievainots nošāvis 3 «bandītus», par ko viņam tika izteikta IeTK tautas komisāra A. Eglīša pateicība un naudas prēmija 1 mēnešalgas apjomā.⁴

1945. gada 18. jūlijā par izciliem panākumiem cīņā pret nacionālajiem partizāniem ar LPSR APP Goda rakstu tika apbalvots Rēzeknes apriņķa iznīcinātājs P. Potaševs. Kā teikts APP dekrētā — «par valdības speciālo uzdevumu izpildi». LPSR APP Goda rakstu Potaševam pasniedza pašā NKVD. Taču, kā redzams no NKVD I specnodaļas izziņas, Potaševs bija sācis laupīt iedzīvotājus. Kādā laupīšanas gadījumā Andrupenes pagastā Potaševu nošāva LK(b)P Rēzeknes apriņķa komitejas darbinieks Bogdanovs. Tāpēc lūdza LPSR APP šo goda rakstu anulēt, jo tas piešķirts nepelnīti.⁵

LK(b)P apriņķu komiteju atskaitēs bieži minēti IB dalībnieki, kas labi cīnījušies pret nacionālajiem partizāniem. Tā LK(b)P Viļakas apriņķa komitejas atskaitē par 1946. gada III ceturksni 1946. gada 29. septembrī kā labus cīnītājus kara daļas vadītājs Dimitrijevs minēja Avakumovu, Golovinu, J. Lakšu, N. Šmalinski, J. Bazenovu, A. Bagranovu, B. Vīginu, S. Slišānu.⁶ Labo IB cīnītāju sarakstu varētu turpināt, taču nozīmīgi ir viņu apbalvošanas veidi. Visi IB cīnītāji bija privileģēti.

1 Turpat, 73. l., 256. lp.

2 Turpat, 75. l., 21.—29. lp.

3 Turpat, 28. lp.

4 LLeMA, 1. f., 3. apr., 5. l., 14. lp.

5 LVA, 290. f., 1. apr., 52. l., 42., 81. lp.

6 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 66. l., 146. lp.

Izpildot 1945. gada 31. oktobra LK(b)P CK biroja lēmumu, visus IB dalībniekus vajadzēja atbrīvot no obligātajiem kokmateriālu sagatavošanas darbiem, taču tas ne visur tika izpildīts. 1946. gada 16. janvārī V. Lācis un J. Kalnbērziņš slepeni rakstīja visiem partijas komiteju sekretāriem un izpildkomiteju priekšsēdētājiem: «Uzdodam visus IB karavīrus, kuri piedalās cīņās pret bandītismu, atbrīvot no visiem obligātā darba un šķūšu pienākumiem(освободить от всех работ трудгужеповинности).»¹

Daudzi IB cīnītāji bija saņēmuši naudas prēmijas. Tā 1946. gadā 84 IB dalībnieki saņēmuši naudas prēmijas 16 550 rubļu apmērā,² tātad katrs vidēji 200 rubļu. Daudzi apbalvoti ar kaujas ordeņiem (Sarkanās zvaigznes ordenis u. c.) un medaļām (Par varonīgu darbu Lielā Tēvijas kara laikā u. c.).

Ar 1946. gada 13. jūlija pavēli Nr. 050 A. Eglītis par labu cīņu pret partizāniem ar naudas prēmijām apvalvoja 11 izcilākos LK(b)P specvienību cīnītājus, virsniekus un kareivjus — vecāko leitnantu P. Strautmani, vecāko leitnantu P. Pilasovu, jaunāko leitnantu A. Pankratovu u. c.³ Ar 1946. gada 24. decembra pavēli apbalvots iznīcinātājs Ozoliņš, kurš Tilžas pagastā nošāvis no degoša šķūņa bēgošu partizānu «G».⁴ Arī par divu partizānu nošaušanu Viļakas apriņķa Trostņaku ciemā iznīcinātājiem izteikta pateicība.⁵

Atskaitē par 1946. gadu minēti 200 IB cīnītāji, kuri apbalvoti ar medaļu «Par varonīgu darbu Lielā Tēvijas kara laikā». 84 IB cīnītājiem bija izteiktas NKVD pateicības un 34 pasniegtas vērtīgas dāvanas. Sevišķi izcēlušies iznīcinātāji Berdiks (Jēkabpils apr.), Dreiliks (Tukuma apr.), Kamenščikovs (Ilūkstes apr.), Smuža (Valkas apr.).⁶

1947. gadā līdz 1. novembrim ar APP goda rakstiem bija apbalvoti 188 iznīcinātāji, bet 56 ar IeM pavēli saņēmuši pateicības un vērtīgas dāvanas.⁷

Labākajiem IB cīnītājiem bija izredzes iekļūt padomju un partijas darbā. Tā LPSR MVD ministra vietnieks pulkvedis N. Zaharovs 1947. gadā 6. novembrī pilnīgi slepeni ziņoja PSRS MVD Galvenās pārvaldes cīņai pret bandītismu priekšniekam ģenerālmajoram Proņi-

1 Turpat, 6. lp.

2 Turpat, 9. lp.

3 LIeMA, 1. f., 3. apr., 5. l., 85. lp.

4 Turpat, 151. lp.

5 Turpat, 156. lp.

6 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101 f., 10. apr., 72. l., 113. lp.

7 Turpat, 73. l., 256. lp.

nam, ka 1946. gadā no IB padomju un partijas darbā izvirzīti 414 cilvēki.¹

LK(b)P Ilūkstes AK kara daļas vadītājs 1947. gada 28. janvārī gada atskaitē ziņoja, ka sevišķi izcēlušies 64 IB cīnītāji (9,3%). Tā Pilskalnes pagasta komunisti Gorkovs aizturējis partizānu Gavjusu, kurš sniedza datus par partizānu grupām un ieroču noliktavām. Pavlovičs aizturējis partizānu Daģi.²

Jelgavas apriņķī, kā ziņoja LK(b)P AK kara daļas vadītājs Burkovskis: «Atskaites gada pēdējais ceturksnis zīmīgs ar bandītu grupu darbības pastiprināšanos.» Nošauts Šķibes pagasta partorgs un IK priekšsēdētājs, aplaupīta Zaļenieku ciema padome. Burkovskis ziņoja, ka iznīcinātāji nespēja no aizsardzības pāriet uzbrukumā. Labākais IB dalībnieks bijis A. Mihailovs, kas nošāvis partizānu nodaļas komandieri un P. Livdanu.³ Taču gada laikā bija krituši un ievainoti arī 13 IB cīnītāji.

1947. gada 1. oktobrī LK(b)P CK kara daļas vadītājs Krūmiņš ziņoja, ka krituši 26 IB cīnītāji, bet ievainoti 11. 188 IB locekļi «par labu darbu» apbalvoti ar goda rakstiem, bet 56 — ar vērtīgām dāvanām.⁴

IB cīnītāju izmantošana armijas vienību pavadošanai, sarunu tulkošanai, partijas, IeTK un VDTK iestāžu, kā arī arestēto apsargāšanai un konvojēšanai tika praktizēta arī vēlāk. Taču 1945.—1947. gadā bija iezīmējušās iznīcinātāju izmantošanas un apbalvošanas galvenās līnijas, kas turpinājās līdz IB pēdējo operatīvo grupu likvidēšanai.

4. Nacionālo partizānu sadarbība ar kaimiņvalstu partizāniem

Ir svarīgi aplūkot Latvijas nacionālo partizānu sadarbību ar kaimiņvalstu nacionālajiem partizāniem, jo tā atklātu partizānu pretokupācijas cīņas starptautisko raksturu, it īpaši Baltijā. Taču partizānu sadarbības formas un raksturs atklāsies, pirmkārt, pēc tam, kad partizānu kustības vēsture tiks plaši izvērtēta visās trijās Baltijas valstīs. Otrkārt, par to varēs spriest tad, kad mūsu rokās būs arhīvu materiāli. Taču jau tagad

1 LVA, 1280. f., 205. l., 1. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 72. l., 63. lp.

3 Turpat, 53. lp.

4 Turpat, 73. l., 257. lp.

var runāt par vairākām partizānu sadarbības formām: kaimiņvalstu partizānu uzbrukumi okupācijas padomju sodīšanas iestādēm un darbiniekiem Latvijā; kopējas Latvijas un kaimiņvalstu partizānu cīņas pret sarkanajiem un izvairīšanās no armijas triecieniem, ieejot kaimiņvalstu teritorijā. Sevišķi plaši Latvijas partizāni sadarbojās ar Lietuvas partizāniem. To noteica Latvijas un Lietuvas robežas garums, Lietuvas nacionālo partizānu cīņas plašums un baltu tautu dziļā garīgā kopība.

Lietuvas partizāni Latvijā un Latvijas partizāni Lietuvā spēja ilgāk cīnīties arī tāpēc, ka Latvijā organizētā čekas aģentūra nespēja «uztvert» lietuviešu partizānus un Lietuvas aģentūra — attiecīgi latviešu partizānus. Lietuvas un Latvijas teritoriju armija izmantoja uzbrukumiem nacionālajiem partizāniem, brīvi pārejot robežu. Latvijā dislocētā karaspēka uzbrukumi Lietuvas partizāniem, tai skaitā Breslavas «Pagrīdes Polijai», kā redzējām, notika no Daugavpils jau 1945. gada sākumā.

Kaut arī LPSR IeM ministra vietnieks Sieks 1946. gada 8. februārī ziņoja, ka Lietuvā sagrauta nacionālās pagrīdes organizācija — Lietuvas brīvības armija, sagrauta arī Lietuvas partizānu savienība un nacionālistiska militāra organizācija «Ķestutis», likvidēta Augstākā Lietuvas atbrīvošanas komiteja,¹ — lietuviešu partizānu sadarbība ar latviešu partizāniem un lietuviešu partizānu uzbrukumi objektiem Latvijā vēl tikai sākās. 1946. gadā nacionālo partizānu kopējās cīņas pret sarkanajiem notika visā Latvijas—Lietuvas pierobežā. Bauskas apriņķī Lietuvas partizāni sevišķi darbojās 1946. gada maijā, pie kam viņi vērsās pret padomju lauku aktīvistiem. Kā ziņoja LK(b)P Bauskas apriņķa komitejas kara daļa, no 11 uzbrukumiem apriņķī 5 veikuši lietuviešu partizāni.² Iespējams arī, ka boļševiki savas darbības neveiksmes daļēji centās uzvelt kaimiņtautai.

1946. gada 4. jūlijā Jelgavas apriņķa komitejas sekretārs Borisovs rakstīja LK(b)P CK sekretāram Lebedevam, ka Tērvetes pagasta Tundru mājās padomju aktīvistam Jānim Lejakam uzbrukuši 8—10 partizāni no Lietuvas. 2 no viņiem runājuši vācu valodā. Partizāni paņēmuši cūku un 2 šautenes un aizbraukuši uz Lietuvu.³

Latviešu partizānu bāzēšanās Lietuvā pastiprinājās ar 1946. gadu, kad sarkano uzbrukumi kļuva sevišķi masveidīgi, tādēļ partizāniem šo

1 LVA, 1280. f., 244. l., 202. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 72. l., 191. lp.

3 Turpat, 9. apr., 69. l., 85. lp.

operāciju laikā bija jāatdalās no saviem apgādes un ziņu avotiem un jāpāriet uz Lietuvu. Lietuviešu partizānu reidi Latvijā notika arī 1947. gadā. Rucavas pagasta Meirašu ciema padomē Lietuvas partizāni nošāva ciema padomes priekšsēdētāju Truškinu, «saplēsa vadoņu portretus, norāva plakātus un izsvaidīja brošūras».¹

Pierobežas partizānu novados operēja lietuviešu vienības, kas 1947. gadā vietumis pārņēma iniciatīvu tajos Latvijas novados, kur latviešu partizānu kustība bija kļuvusi pasīvāka. Spriežot pēc LPSR IeM «specziņojumiem» V. Lācim, tas sevišķi bija novērojams 1947. gada vidū Ilūkstes apriņķī.

Lietuvā dislocētā Golska—Streika partizānu grupa 1947. gada 17. jūlijā nošāva Ilūkstes apriņķa VDM operpilnvaroto Usovu. Zaudējumus cieta arī lietuvieši. 1947. gada 19. jūlijā Bebrenes pagastā tika arestēti divi Biržu apriņķa partizāni A. Bogdanovičs (1915.) un A. Vilims (1910.).²

Lai ierobežotu nacionālo partizānu kopdarbību robežrajonos, 1948. gada vasarā notika Lietuvas PSR un Latvijas PSR VDM pretpartizānu operācijas. Vienā no šādām operācijām 1948. gada 14. jūlijā krita lietuviešu partizānu vadītājs J. Dejs.³ 1948. gada 28. augustā 5 Latvijas partizāni bija paslēpušies Lietuvā.⁴

1948. gada 1. decembrī Ilūkstes apriņķī krita lietuviešu Streika vienības cīnītāji R. Telausks, I. Baksis, L. Novicks, A. Manutens (grupas vadītājs, dz. 1923.).⁵ 1948. gada 6. decembrī ar MGB karaspēku Skrudalienas pagastā cīnījās otra Streika lietuviešu partizānu grupa V. Drozdovska vadībā. Blakus V. Drozdovskim šeit krita J. Cirsis («Mazais latvis»), A. Varna («Girens»), A. Jermolavičs, I. Končis, sagūstīts tika P. Mateiko. Lielākā daļa partizānu bija no Lietuvas Rokišķu apkaimes. Kaujā krita VDM jaunākais leitnants Melkovs un ievainoti 3 VDM karavīri.⁶

Mazāki sakari bija ar Baltkrieviju. To, ka latviešu nacionālie partizāni bāzējās Polockas apgabalā, atzina arī LPSR IeM vēl 1947. gada 5. februārī.⁷ Taču vairāki dati par Latvijas partizānu dislokāciju Baltkrievijā ir arī vēlāk.

1 Turpat, 10. apr., 75. l., 73. lp.

2 LVĀ, 270. f., 1. s apr., 266. l., 78. lp.

3 Turpat, 371. l., 46. lp.

4 Turpat, 43. lp.

5 Turpat, 154. lp.

6 Turpat, 160. lp.

7 Turpat, 1280. f., 280. lp.

Krāslavas apriņķa partizānu nodaļa (A. Rezniks, A. Ševels, St. Jarockis, P. Damdens, Fr. Jaroveckis u. c.) bija 1948. gadā apmetusies Baltkrievijas Breslavas rajona teritorijā. Lai partizānus izķertu, LK(b)P Krāslavas AK organizējusi slēpņus un «ķemmēšanu».¹

Spriežot pēc čekas «Bandformējumu uzskaites grāmatas», 1947.—1948. gadā krievu, baltkrievu, ukraiņu tautības partizānu Latvijā bija mazāk. Kaut arī atsevišķi krievu partizāni bija.

1948. gada augustā Viļakas un Alūksnes apriņķos, pēc čekas datiem, darbojās J. Brokāna («Krūma-Niedras») partizānu grupa, kurā cīnījās Ivans Kuzmins («Skuja»), un vēl 2 partizāni no Pleskavas Kacēnu pagasta.² 1948. gada 27. oktobra operācijā krita šis Žīguru mežā dislocētās štāba grupas komandieris J. Brokāns («Krūms-Niedra»), agrāk bija kritis Ivans Kuzmins («Skuja»). Šajā kaujā krita D. Zeļins («Kļaviņš») no Kacēnu pagasta. Kaujā krita arī 2 Viļakas pagasta partizānes — Bronislava Kinuža («Aina») un Eleonora Kuzma (1931.).³ Vienība bija darbojusies kopš 1944. gada.

Par sadarbību ar Igaunijas partizāniem pagaidām ziņu nav, kaut arī atsevišķas igauņu vienības («Sarjas banda») darbojās Ziemeļlatvijā, Valkas un Alūksnes apkārtnē.⁴ Tātad Lietuvas partizāni aktivizējušies pret okupāciju Dienvidlatvijā, bet latvieši Lietuvu un Baltkrieviju, šķiet, tikai izmantoja kā apmetnes vietu.

5. Rietumvalstis un Latvijas partizāni

Anglijas un ASV valdība kā pa diplomātiskiem, tā pa nediplomātiskiem kanāliem turpināja sekot notikumiem Latvijā. Anglijas valdība bija labi informēta par stāvokli Latvijā kā vācu okupācijas gados, tā arī pēc tam. Par to liecina arī oficiālie Latvijas sūtņa Kārļa Zariņa ziņojumi Anglijas valdībai.

Par latviešu pretpadomju noskaņojumu sūtis K. Zariņš Lielbritānijas valdībai 1943. un 1944. gadā piesūtīja vairākus dokumentus. 1943. gadā K. Zariņš nosūtīja Latvijas pašpārvaldes ģenerāldirektoru memorandu, kas iesniegts H. Himleram viņa viesošanās laikā Rīgā.⁵ 1944. gada

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 11. apr., 68. l., 160. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 371. l., 86. lp.

3 Turpat, 110.—114. lp.

4 Laar M. Metsavennad. Tallinn, 1993, Nr. 2, 42.—43. lp.

5 The Problem of Latvia's Future.

sākumā tika nosūtīta «Latviešu tautas deklarācija Apvienotajām Nācijām», ko bija sagatavojuši LCP.¹ 1944. gada 28. martā kopā ar savu ziņojumu Lielbritānijas valdībai «Pagrīdes kustība Latvijā» K. Zariņš iesniedza divus dokumentus — «Latvijas pozīcija un pašreizējais stāvoklis Latvijā»² un «Latviešu tautas paziņojums Apvienotajām Nācijām».³

Sūtņa oficiālo informāciju papildināja Anglijas militārās cenzūras pārtvertā prof. Fr. Baloža vēstule no Zviedrijas prof. P. Kampem Anglijā, kas bija datēta ar 1943. gada 14. novembri. «Ikviens ir pret krieviem,» rakstīja Fr. Balodis. «Viņi saka, ka, ja vācieši atstātu [Latviju], viņi grib cīnīties tikai ar cirvjiem un nažiem.»⁴ Par latviešu gatavošanos cīņai pret PSRS un mēģinājumiem iegūt ieročus liecināja arī citas Anglijas kara cenzoru pārtvertās vēstules.⁵

Sakarā ar Sarkanās armijas tuvošanos Latvijas robežai 1943. un 1944. gada ziemā Baltijas valstu cīņa par savu neatkarību bija pastiprinājusies kā šajās zemēs, tā arī aiz robežām.

1944. gada 1. janvārī Latvijas sūtnis K. Zariņš rakstīja Lielbritānijas ārlietu ministram M. Īdenam, ka Sarkanā armija, iespējams, drīz šķērsos Latvijas robežu. «Latviešu nācijai,» rakstīja sūtnis, «jāskatās acīs iespējai, ka viņu pilnīgi iznīcinās.»⁶ K. Zariņš lūdza Lielbritānijas valdību neļaut krieviem Baltijā valdīt, bet gan organizēt šeit atsevišķu Tautu Savienības pārvaldi, kaut gan labāk būtu atjaunot Latvijas neatkarību. K. Zariņš viennozīmīgi ziņoja, ka latviešu tauta grib pretoties komunistu okupācijai. Līdzīgu lūgumu līdz ar ziņojumu, ka igauņu nācija pretosies komunistu okupācijai, Lielbritānijas valdībai iesniedza Igaunijas sūtnis Londonā Torma.⁷ 1944. gada 8. februārī K. Zariņš nosūtīja Lielbritānijas Ārlietu ministrijas Ziemeļu nodaļas vadītājam M. Vorneram Latvijas sūtņa Feldmaņa vēstuli, kurā viņš izsacīja savas bažas (*grave*) sakarā ar iespējamo padomju invāziju Baltijas valstīs.⁸

Sakarā ar Sarkanās armijas tuvošanos Latvijas robežai Latvijas sūtnis K. Zariņš 1944. gada 13. janvārī rakstīja Lielbritānijas Ārlietu ministrijai,

1 Declaration of the Latvian People to the United Nations.

2 Latvia's Position and the Present Objectivities of the Latvian People.

3 Statement by the Latvian People to the United Nations.

4 PRO-FO 371, Nr. 43050/11481.

5 Turpat, Nr. 43050/1101.

6 «The Latvian nation has to look in the face the possibility of its total extermination.» — PRO-FO 371, Nr. 671, 1944. g., 24.—26. lp.

7 PRO-FO, Nr. 672, 1944. g.

8 PRO-FO 371, Nr. 1063, 1944. g., 37. lp.

ka «bailes no krievu atgriešanās ir ļoti lielas», jo tautā saglabājušās atmiņas par pirmo boļševiku okupāciju, kas bija smagāka par vācu okupāciju. «Daža sastrādāšana (ar vācu okupācijas varu — H. S.), kura novērojama, ir izskaidrojama ar bailēm no krievu varmācībām.» Runājot par 1943. gada novembra demonstrāciju Rīgā pret boļševikiem, sūtnis atzina, ka tā notika ar vācu piekrišanu, taču tā pauda tautas bažas. Rojas kungs mītiņā teica, ka latviešu leģionāri cīnās par brīvu Latviju, par mūsu nāciju. «Inteligence un vadošie civilie kalpotāji arī sadarbojās ar vāciešiem tikai tiktāl, kā to atļāva latviešu intereses.»¹

«Kopš krievu revolūcijas (Baltijas valstis — H. S.) ir bijušas Eiropas izejosta (*outport*) pret boļševismu.. Visas vadošās personības un slāņi ātri cits pēc cita iznīcināti.. Baltijas valstīm jāklūst neatkarīgām valstīm.»

V. Čērčils savā 1944. gada 16. janvāra personīgajā memorandā Anglijas ārlietu ministram rakstīja: «Svarīgākais ir tas, ka krievi ļoti drīz var fiziski iegūt šīs teritorijas savā īpašumā, un ir absolūti skaidrs, ka mēs nekad nemēģināsim tās atbrīvot. Bez tam Teherānā, kad Staļins runāja par Austrumprūsijas paturēšanu pie Kēnigsbergas, mēs neko neteicām par Baltijas valstīm, kuras jebkura šāda atrisinājuma gadījumā tiktu iekļautas krievu dominijās.»² Te Čērčils skaidri deklarēja, ka Anglija faktiski piekritusi Baltijas valstu okupācijai un pārvēršanai par krievu dominijām.

Nedaudz atšķirīgāka bija ASV nostāja. «Deklarācijā Lietuvas, Latvijas un Igaunijas tautas vārdā»,³ kura pievienota 1944. gada 2. maija ASV vēstniecības ziņojumam Nr. 8069, teikts, ka Lietuva, Latvija un Igaunija daudz cietušas pirmajā boļševiku okupācijas gadā, nekad nav pārstājušas cīnīties pret boļševismu. Šīs valstis cer uz savas neatkarības atjaunošanu, atbilstoši Atlantijas Hartas principiem, bet, ja tas nenotiks, — cīnīties ar ieročiem rokās pret Sarkano armiju.

ASV politika attiecībā pret PSRS pēckara gados atšķīrās kā no pirmskara perioda (līdz 1941. g.), tā no aukstā kara perioda. Fr. D. Ruzvelta administrācijas beigās un H. Trūmena administrācijas sākumā ASV politiskajā, militārajā un ekonomiskajā elitē notika diskusijas par attiecībām pret PSRS. Galvenā grupa bija par mierīgām

1 Baltic State. — PRO-FO 371, Nr. 43050.

2 Prime Minister's Personal Minute Nr. M(S) 31/3. — PRO-FO Nr. 371/43057.

3 «The Lithuanian, Latvian and Estonian peoples are resolved resolutely to defend their right to lead an independent existence each in their independent state and they are determined to resist a new occupation by the Red Army, arms in hand.» — ASV Nacionālais arhīvs Vašingtonā — EO 12065 Sec. 3-402 State Department guideline 6/2/79.

attiecībām ar PSRS un uzstājās pret ASV un PSRS konfrontāciju kā bīstamu savai nācijai un visai pasaulei. Otrā šīs elites grupa, sākot ar 1944. gada beigām, it īpaši pēc Krimas konferences, bija par sadarbības izbeigšanu un PSRS un ASV politikas koriģēšanu. Kaut arī ASV jutīgi reaģēja pret līdzšinējām politiskām pārmaiņām Austrumeiropā, taču Fr. D. Ruzvelts un viņa apkārtnē bija gatava pieņemt, ka pirmskara apstākļu atjaunošana nav iespējama un varbūt arī nav nepieciešama. Diskusijas rezultātā uzvarēja pirmās grupas viedoklis.¹

ASV bija informētas, ka Austrumeiropas valstīs iznīcināja ne tikai opozīcijas partijas, bet arī tās dažādās nacionālās frontes, kas sadarbojās ar komunistiem.²

1944. gada 7. jūnijā sūtis K. Zariņš nosūtīja Lielbritānijas Ārlietu ministrijai Dr. P. Kalniņa slepenu rakstu «Ārlietu ministrijas galvenajam sekretāram Londonā», kurā pierādīja, ka Latvijas valsts juridiski pastāv, atzina K. Zariņa darbību un to, ka vācu okupācijas laikā pretestības kustību Latvijā vada LCP. «Latvija nevēlas zināt, ka tā būtu Vācijas vai Padomju Savienības sastāvdaļa,» rakstīja Dr. P. Kalniņš.³

1944. gada 2. augustā Latvijas sūtis K. Zariņš ziņoja Lielbritānijas Ārlietu ministrijai (Nr. 732), ka, pēc viņa rīcībā nonākušām ziņām, nezināma pagrīdes organizācija Latvijā grib pieteikt karu Vācijai un Krievijai un vēlē demokrātisku valdību. Sūtis izteica šaubas, vai tas nav vācu propagandas triks, jo karu pieteikt var tikai legāla valdība. Sūtis domāja, ka vācieši grib, lai latvieši un igauņi piesaka karu Krievijai. Tādā gadījumā varētu brīvi mobilizēt Latvijas un Igaunijas iedzīvotājus. K. Zariņš ziņoja, ka Latvijas pašpārvalde veic ģenerālo mobilizāciju, kaut arī tai nav tiesību to darīt. Pašpārvalde arī nedrīkst pieteikt karu Krievijai, jo tā nav likumīga valdība.⁴ Tikai 11. augustā Latvijas sūtis Zviedrijā Salnais no Stokholmas ziņoja, ka runas par neatkarības deklarāciju ir žurnālistu izdomājums.

1944. gada otrajā pusē K. Zariņš, balstoties uz sūtņa Salnā ziņojumiem, informēja Lielbritānijas valdību par Sarkanās armijas izricībām Latvijā tūlīt pēc ienākšanas. Pirmās, nereti pārspīlētās ziņas par Latvijas partizānu cīņām Londonā 1944.—1945. gadā nonāca

1 Alternative concepts of United States Foreign Policy 1943—1947. — Berlin, p. VII, IX, XVIII.

2 Turpat, p. 19.

3 «Principal Secretary for Foreign Office London». — PRO-FO 371, Nr. 43050/3532, p. 61-66.

4 PRO-FO 371, Nr. 43050/4796.

galvenokārt no Stokholmas. Tās bija snieguši latviešu bēgļi no Kurzemes un citām vietām. Sūtnis rakstīja, ka tūlīt pēc Latvijas ieņemšanas latviešu partizāni pārņēmuši Alūksni (kopā ar igauņu partizāniem), Kalsnavu, Ļaudonu un Biržus. Sarkanā armija izdzinusi no šīm vietām partizānus un 1944. gada 12. jūlijā nonāvējusi daudzus Kalsnavas, bet 6. augustā — Ļaudonas iedzīvotājus. Nošauti daudzi Alūksnes un Biržu iedzīvotāji.¹ Lai izvairītos no vardarbības, K. Zariņš ieteica Lielbritānijas valdībai nodibināt pagaidu starptautisku komiteju Latvijas pārvaldei. Taču Anglijas Ārlietu ministrijas Ziemeļu nodaļas vadītājs M. Vorners rakstīja: «Šeit, šķiet, nav pamata uzskatīt, ka tāda rīcība būtu notikusi pret latviešiem.»² Tomēr ziņas par Sarkanās armijas zvēribām parādījās Anglijas presē. Anglijas ārlietu ministrija uzskatīja, ka rakstu inspirējusi Latvijas sūtniecība Londonā. Sakarā ar to Anglijas Ārlietu ministrijā tika 1944. gada 17. septembrī uzrakstīta M. Vornera rezolūcija, ka «laiks ir pienācis atņemt sūtnim K. Zariņam personālās diplomātiskās tiesības, tā darot galu pretpadomju propagandai, par ko sūtniecībai jābūt atbildīgai».³

Sūtnis K. Zariņš vēl nebija informēts par šo Anglijas Ārlietu ministrijas viedokli un tajā pašā dienā (1944. gada 17.IX) rakstīja Ārlietu ministrijai. Viņam liekoties, ka Vācijas okupācija no Latvijas gan izdzīta, bet ka «mums priekšā ir ļoti grūti laiki un mēs ceram, ka pēc britu un amerikāņu uzvaras taisnība tiks dāvāta arī mūsu nācijai».⁴

1944. gada 8. decembrī K. Zariņš informēja Lielbritānijas Ārlietu ministriju, ka latviešu bēgļu skaits Zviedrijā sasniedzis 5000 cilvēku, pie kam 75% no tiem esot intelektuāļi, strādnieki un kareivji. K. Zariņš nosūtīja arī vairākus latviešu bēgļu nostāstus par notikumiem Latvijā 1944. gada beigās.

1945. gada 5. februārī sūtnis Kārlis Zariņš rakstīja Lielbritānijas Ārlietu ministrijai, ka, pēc viņa kolēģa sūtņa Feldmaņa ziņām, tūkstošiem zemnieku no Latvijas deportē uz Krieviju. Sūtnis K. Zariņš protestēja pret okupācijas varas izrīcībām un deportācijām.⁵ 1945. gada

1 PRO-FO 371, Nr. 43050/5170, 102.—104. lp.

2 «There seems to be no reason to doubt that such attacks are being committed against Latvians» (M. Vorners).

3 PRO-FO 371, Nr. 43050/5636.

4 «We have still a very dark time in front for us, and we hope that after the British and American victory justice will be done also to our nation». — PRO-FO 371, Nr. 4350/5637.

5 «and the extermination of our nation from territories which she has inhabited for thousands of years». — PRO-FO 371, Nr. 47045/1304, 155. lp.

18. oktobrī sūtnis K. Zariņš nosūtīja Anglijas valdībai latviešu bēgļu Zviedrijā ziņojumus par stāvokli Kurzemē. K. Zariņš rakstīja, ka daudz latviešu leģionāru ir mežā kopā ar latviešu patriotiem. Mežos mitinoties arī daudz Sarkanās armijas dezertieru. Dundagas pagastā partizāni nodedzinājuši mājas, kuras ar varu atņemtas zemniekiem un nodotas Sarkanajai armijai. Daudz partizānu esot Bārtas mežos. Partizānu vajāšanu un iedzīvotāju (vīriešu no 18 līdz 50 gadiem) deportācijas vada NKVD no Liepājas. NKVD arī komandē armijas daļas. Cilvēku medībās piedalās latviešu komunisti.¹

Rietumi tūlīt pēc kara beigām aktīvi neiejaucās Latvijas partizānu kara norisē, uzskatot, ka Baltija paliks PSRS sastāvdaļa. Interese par Latvijas nacionālo partizānu karu sākās tikai aukstā kara saasināšanās posmā 1940. gadu otrajā pusē, taču galvenokārt nevis lai šo karu atbalstītu, bet lai vāktu informāciju Rietumu izlūkdienestu vajadzībām. T. s. Gēlena organizācija šīnī nolūkā plānoja izmantot veco *Jagdverband* tīklu.²

Harijs Karrs, kurš vadīja Anglijas izlūkdienestu SIS un kara laikā atradās Stokholmā, par vislabvēlīgākajiem apstākļiem SIS iefiltrēšanai uzskatīja Baltijas republikas, kas bija pārdzīvojušas IeTK un VDTK terora atgriešanos. Jau pirms Otrā pasaules kara beigām viņš nodeva radioaparāturu diviem latviešu aģentiem, kurus iesūtīja emigrantu organizācijas, lai nodibinātu kontaktu ar partizāniem. Tā SIS centās izmantot parastās metodes, kad pārtvertiem pretinieka aģentiem kara laikā bija jāziņo abvēram sabiedroto izlūkdienestu sagatavotā informācija.

Pulkveža Alberta Baloža organizētā Budra partizānu grupa 1954. gadā uzņēma sakarus ar Gēlena štābu Vācijā.

Taču Latvijā iesūtītie emigrantu aģenti nevarēja nopietni uztraukt Staļina režīmu.³

LCP 1944. gadā darbojās, lai sagatavotu bruņotu sacelšanos, saņemtu varu, vāciešiem atkāpjoties, un organizētu bruņotu pretošanos Sarkanajai armijai, tātad spēlētu trešā spēka lomu. Šīnī nolūkā LCP centās organizēt nacionālo pagrīdi Latvijā un vēlāk izvest uz Zviedriju latviešu nacionālistus. Kaut arī militārā situācija spieda LCP 1944. gada rudenī pārcelties uz Zviedriju, LCP centās organizēt nacionālistu cīņu pret

1 Condition in Soviet occupied Latvia. — PRO-FO 371, Nr. 47045/1839.

2 *Cookridge E. H.* Gehlen spy of the Century. London, 1971, p. 253 a. c.

3 Gēlena organizācijas materiāli Vācijas Militārajā arhīvā 1993. gadā vēl nebija pieejami.

padomju varu Kurzemē arī pēc okupācijas. Šinī nolūkā vairāki LCP darbinieki (L. Siliņš, P. Klibiķis) stājās sakaros ar Zviedrijas un angļu izlūkošanas dienestu, kuri varēja sniegt atbalstu arī LCP mērķu sasniegšanai. 1945. gadā Latvijā ieradās A. Arnītis, lai ierīkotu izlūkošanas tīklu. Taču A. Arnītis iekrita. 1946. gada augustā Skultes apvidū motorlaivā ieradās K. Zande. 1946. gadā K. Zande sāka organizēt savu izlūkošanas tīklu. Kopā ar K. Zandi ieradās arī E. Tomsons. Viņi abi kopā veica 10 radiatoraidījumus uz Zviedriju, izlūkoja jūras krastu Talsu, Rīgas un Ventspils apriņķos. K. Zandes un E. Tomsona rīcībā bija divi radiatoraidītāji — viens angļu no Zviedrijas, otrs — Latvijā paštaisīts. Kaut arī K. Zande un E. Tomsons vāca izlūkošanas datus par Sarkanās armijas dislokāciju, noliktavām u. c., Latvijā viņi pildīja arī zināmus LCP uzdevumus. Tā tika savākts apmēram 300 uz Krieviju izvesto latviešu saraksts, 14 izsūtīto vēstules, 203 padomju avīzes un izgriezumi. Pie K. Zandes tika atrasta Latvijas demokrātiskās republikas pārstāvju sūdzība Apvienoto Nāciju Ģenerālajai Asamblejai. K. Zandes grupā kopā ar K. Zandi un E. Tomsonu, pēc čekas datiem, bija 31 cilvēks. Taču ne K. Zande, ne E. Tomsons sakarus ar nacionālajiem partizāniem nedibināja.

E. Tomsons tika arestēts 1947. gada 14. oktobrī, bet K. Zande — 1947. gada 19. oktobrī. Pārējie cilvēki tika arestēti laikā no 1947. gada oktobra līdz 1948. gada janvārim. K. Zandes un E. Tomsona grupas locekļi tika sodīti ar dažādiem termiņiem labošanas darbu noietnē.¹

Rietumu izlūkdienesti Latvijā 1947. gadā izmantoja Andersonu, Smolu un vēl divus, vēlāk, 1952. gadā, Ozoliņu, Riekstiņu un Balodi.² Starp viņu pienākumiem bija arī sakaru nodibināšana ar Latvijas nacionālo pagrīdi, galvenokārt ziņu vākšanai Rietumu izlūkošanas vajadzībām.

Fr. Launags, kurš no Vācijas izlūkošanas dienesta tagad bija pārgājis angļu izlūkošanas dienesta rīcībā, L. Brombergam bija ziņojis, ka viņam esot Latvijas nacionālo partizānu pilnvara vākt līdzekļus nacionālo partizānu apgādei ar bruņojumu un medikamentiem.³

Speciāli jāapstājas pie L. Bromberga lietas.

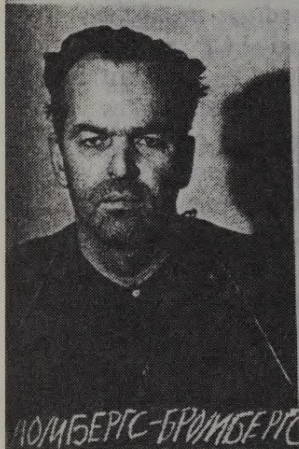
Kā redzams no bijušā leģiona vada komandiera, ASV izlūka Leonīda Bromberga paskaidrojumiem, viņš bija beidzis izlūku skolu, kurā arī

1 Протоколы осмотра архивного дела — LRP, Nr. 40596, 2. sēj. (L. Bromberga lieta), 18.—24. lp.

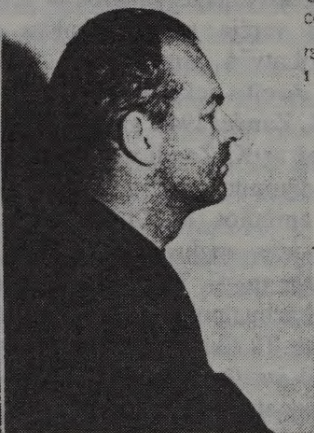
2 Turpat, 1. sēj., 130.—132. l., 140. lp.

3 Turpat, 198. lp.

Место для фотокарточки

Отпечаток указательного пальца правой руки
стнии его последующего пальца —
соответствующей пометкой)

зор должен быть ясным и полностью
1 (от одной кромки ногтя до другой)

Апциетинātā Leonīda Bromberga fotogrāfija un pirkstu nospiedums

pats vēlāk darbojies par pasniedzēju. L. Brombergs bija sagatavojis izlūkus Riekstiņu, Ozoliņu, Balodi, kuri 1952. gadā tika iesūtīti Latvijā. Viņš uzdevums bija stāties sakaros ar Latvijas nacionālo pagrīdi un sniegt informāciju amerikāņu izlūkošanas dienestam par «nacionālistu bandām» Latvijā.¹ Vai un kādi sakari Riekstiņam, Ozoliņam un Balodim bijuši ar Latvijas nacionālo pagrīdi, mēs pagaidām nezinām. 1954. gada naktī no 6. uz 7. maiju L. Brombergu ar Pimbera uzvārdu ASV četrmotoru lidmašīna izmeta 5 km dienvidrietumos no Ķemeriem. L. Brombergs viņam līdzdoto aparāturu noslēpa 3 vietās mežā. Viņa uzdevums bija nodibināt kontaktus starp ASV izlūku grupām, iegūt 2—3 izlūkus ASV izlūkdienestam un organizēt Ozoliņa izvešanu uz ASV.² Taču acīmredzot jau pirms L. Bromberga ierašanās čeka par to zināja, domājams, ar A. Filbija (Kima) starpniecību. Tāpēc jau pēc nedēļas, 1954. gada 15. maijā, L. Brombergu arestēja. Kā pats raksta, viņš «izteicis vēlēšanos sadarboties ar Latvijas PSR drošības orgāniem cīņai pret amerikāņu izlūkošanu».³ Acīmredzot nāves draudu priekšā L. Brombergs nekavējotī izdeva čekai visus savus materiālus, šifrus

1 Turpat, 140., 157. lp.

2 Turpat, 112.—113. lp.

3 Turpat, 2. sēj., 44. lp.

un ASV slepenās sazināšanās metodes,¹ kā arī palīdzēja notvert vairākus ASV aģentus. Šo darbu, kā rakstīja pats L. Brombergs, viņš bija veicis tik sekmīgi, ka čekas augstākā Maskavas vadība viņam izteikusi pateicību par teicamu darbu. Čekas uzdevumā L. Brombergs ticies arī ar Ozoliņu,² taču paziņojis Ozoliņam par savu iekrišanu. Arī pats L. Brombergs tika izsekots³ un pēc savu čekas pienākumu izpildes 1956. gada 28. janvārī tika arestēts, 1956. gada 11. jūlijā Baltijas kara tribunāls viņam piesprieda nāves sodu. Taču «par labu darbu» PSRS AT kara kolēģija viņu apžēloja un piesprieda 25 gadus lēģerī.⁴

Saprotams, ka Anglijas, ASV un Zviedrijas izlūkdienests saņēma informāciju par partizānu cīņām Baltijā jau 1940. gadu otrajā pusē un 50. gadu sākumā un to nodeva savām valdībām. Taču valdību reakcija nesekoja.

Ne Anglijas, ne ASV, ne Zviedrijas speciālie dienesti nekādu palīdzību Latvijas nacionālajiem partizāniem ne tikai neplānoja, bet pat uzdeva saviem aģentiem (ap 25 cilvēki), kuri tika Latvijā izsēdināti, «ignorēt nacionālistu muļķības un nekādās bruņotās cīņās neiesaistīties, bet jāvāc tikai pēc iespējas vairāk izejmateriālu informācijai». Tajā pašā laikā plašas latviešu tautas masas un daudzi partizāni cerēja uz Rietumu palīdzību un iejaukšanos. Izmantojot šo situāciju, VDK iesūtīja partizānu rindās savus «Rietumu aģentus» — «Klarku» (M. Vītoļiņu) u. c., kuri palīdzēja čekai sagraut partizānu organizāciju.

Viena no slepenajām čekas metodēm bija viltus partizānu grupu organizēšana Latvijā, kuru mērķis bija atklāt nacionālos partizānus un pakļaut tos triecieniem. Viena no šādām grupām bija Marģera Vītoļiņa («Krusta») grupa, kura izcēlās ar sevišķu nežēlību pret vietējiem iedzīvotājiem. Pēc LPSR VDM darbinieku datiem, LPSR VDM bija organizējusi ap 15 šādas savu «partizānu» grupas, pie kam to pārstāvji «izkļuva» uz ārzemēm, sevišķi Angliju, beidza 8 mēnešu kursus un atgriezās Latvijā.

Arī šinī nolūkā VDK noorganizēja vismaz divas «partizānu vienības» — «Roberta» un «Makša» grupas, kas vēl 1952. gadā «slēpa» Rietumu aģentus un piegādāja informāciju Anglijas spēcīgam dienestam (SIS).⁵ 1952. gadā pavasarī SIS nosūtīja uz Latviju Zigurdu Krūmiņu

1 Turpat, 1. sēj., 235. u.c. lp.

2 Turpat, 230. lp.

3 Aģentūras lieta Nr. 33.

4 LRP, Nr. 40596, Наблюдательное дело 14—16, с. 57—59.

5 Sarkanais zirneklā tīkls. V. Lāča pārstāstījums. — Lauku Avīze, 1993. g. 4. maijā.

LPSR VDK pretizlūkošanas daļas vadītājs pulkvedis Alberts Bundulis

un Jāni Plosu darbībai Latvijas pretestības kustībā. 1955. gadā Baltijas kara apgabala tribunāls notiesāja Z. Krūmiņu uz 15 gadiem cietumā. 1960.—1962. gadā viņš atradās Vladimiras cietumā.¹

Tā čeka, pārņemot savā kontrolē ārzemju izlūkdieneņa agentus, izmantoja viņus visai efektīvi. Parastā forma bija iefiltrēšana nacionālajā pagrīdē un partizānu kustībā, veidojot savas viltus partizānu grupas un sūtot VDM ziņojumus uz Rietumiem.

Otrā forma bija it kā no ārzemēm ieradušos «radu» un «paziņu» nosūtīšana pie partizāniem, par ko jau runājām.

Trešā forma bija oficiāla ārzemju izlūkdieneņu ilgstoša maldināšana par stāvokli Latvijā, Baltijā un Padomju Savienībā vispār, ko veica PSRS VDK stratēģiskās dezinformācijas pārvalde.

«Amerikas Balss» raidījumi, kuri sākās ar Latvijas valsts himnu, tās aicinājumi pretoties okupantiem radīja plašas atskaņas Latvijas nacionāli noskaņotajās aprindās un partizānu presē, veicināja nacionālo partizānu kustības paplašināšanos un daudzu patiesu patriotu bojā eju, velti cerot uz to, ka drīz nāks Rietumu palīdzība.

Šis īsais pārskats liecina, ka Rietumos nebija nekādu konkrētu plānu palīdzēt Latvijas bruņotai pretestībai, un tie ar saviem skaļiem saukļiem nodarīja vairāk ļauna nekā laba.

¹ *Cookridge E. H. Gehlen Spy of the Century*, p. 256—257; Z. Krūmiņa lieta pašreiz atrodas Krievijā.

VI NODAĻA

LATVIJAS NACIONĀLO PARTIZĀNU KARA SEKAS

Šajā, noslēguma nodaļā apskatīsim trīs savstarpēji saistītos redzamos Latvijas nacionālo partizānu kara rezultātus. Pirmais jautājums skar partizānu karā kritušos partizānus un viņu atbalstītājus, no vienas puses, un čekas karavīrus, iznīcinātāju bataljonu locekļus un padomju un partijas aktīva locekļus, no otras puses.

Otrais jautājumu komplekss ir sagūstīto un padevušos partizānu, kā arī viņu ģimenes locekļu un atbalstītāju tiesāšana un izsūtīšana.

Trešais jautājumu komplekss ir nevardarbīgās pretestības attīstība, kura iedalāma propadomju un pretpadomju pretestības kustībā.

Mēs ļoti vienkāršotu vēsturi, ja aprobežotos tikai ar sarkanā terora tiešo rezultātu aprakstu. Nesalīdzināmi ilgstošāku iespaidu minētā vardarbība atstāja uz latviešu tautas klusējošo vairākumu, vispirms jau sliedot to klusā paklausībā okupantiem uz gadu desmitiem. Taču šie jautājumi atstājami nākamajiem pētījumu cikliem.

1. Partizānu karā kritušie

Savu upuru kopskaitu čeka sāka reģistrēt 1945. gada sākumā, lai atskaitītos par saviem panākumiem.

Partizānu zaudējumi Baltijas valstīs 1945. gadā¹

Valsts	Likvidē- tas gru- pas	Kritu- ši	Sagūs- tīti	Legalizē- jušies	Kopā
Latvija	51	715	1561	2906	5182
Lietuva	146	8916	11 617	38 589	58 532
Igaunija	137	270	1553	657	2480
Kopā:	334	9901	14 731	42 152	66 194

1. tabulā redzam, ka lielākā daļa partizānu bija krituši (90%) vai legalizējušies (91,5%) Lietuvā.

Partizānu karā Baltijā bija krituši 218² čekas karavīri, ievainoti — 227, kopā — 445 karavīri.

Pēc Sarkanās armijas izlūkošanas dienesta datiem, 1945. gadā Baltijā bija 3765 partizānu uzbrukumi, vairākums NKVD, NKGB darbiniekiem un partijas un padomju aktīvam. Latvijā bija krituši 36 čekisti, 48 sarkanarmieši, 225 partijas un padomju darbinieki un 164 padomju varas atbalstītāji. Notikuši 74 diversijas akti, 243 uzbrukumi padomju iestādēm (2. tabula).

Sarkano zaudējumi 1945. gadā³

	Latvijā	Baltijā
Čekisti	36	176
Čekas karaspēks	48	278

¹ Годовой доклад об оперативно-боевой и служебной деятельности ВВ НКВД СССР за 1945 г. — СС 1/0-00568. Документа oriģinālā 1., 3. un 5. ailē, šķiet, uzrādīti neprecīzi kopsavilkumi (340, 14141 un 66532) — KVKA, 38650. f., 1. apr., 147. l., 81. lp.

² 2. tabulā uzrādīti 278 krituši čekas karavīri, laikam ieskaitot tajos arī no ievainojumiem mirušos.

³ Годовой доклад об оперативно-боевой и служебной деятельности ВВ НКВД Прибалтийского округа за 1945 г. — СС 1/0-00568. — KVKA, 38650. f., 1. apr., 147. l., 68.—86. lp.

Partijas un padomju aktīvistu	225	1311
Padomju varas atbalstītāji	164	2211
Kopā:	473	3976 ¹

Ziņojumā teikts, ka partizāni ir vietējie iedzīvotāji, kuri operē savu bāzu tuvumā buržuāziskās armijas virsnieku vadībā. «Bezizejas stāvokli viņi uzspriecinājās ar granātām,» rakstīts ziņojumā, «nošāvās, tikai lai nenokļūtu mūsu karaspēka rokās.» Partizāni uzbrūkot kareivjiem un atbrīvojot arestētos. «Bandītismam ir labi organizēti operatīvie sakari un ziņošana.» Partizāni uzbrūk ar viltu, nevis ar spēku. 1945. gada jūnijā un jūlijā Baltijas valstīs legalizējās 16,3 tūkstoši.

1946. gadā 5. strēlnieku divīzija bija zaudējusi 316 virsniekus un karavīrus (no 6571), t. i., 4,8% no sastāva. Taču kaujās no tiem bija zaudēti tikai 2,5%, tiesāti par dezertēšanu un marodierismu — 67%, dezertējuši un nav noķerti — 12%, nelaimes gadījumos gājuši bojā 5%.²

Kā redzam no 24. strēlnieku pulka zaudējumu uzskaites grāmatas, laikā no 1947. gada 1. janvāra līdz 1951. gada 15. aprīlim no pulka «izgājuši» 82 karavīri, bet no tiem apbedīti tikai 54. Pārējie 28 sodīti par zagšanām, laupīšanām vai dezertēšanu.³

PSRS IeM GB IeK GP 1948. gada 15. februārī pārskatā par 1947. gadu ziņoja PSRS MGB ministra vietniekam S. Ogoļcovam, ka galvenās pārvaldes karaspēks 1947. gadā veicis plašu cīņu pret nacionālo pagrīdi Rietumukrainā, Rietumbaltkrievijā, Igaunijā, Latvijā un Lietuvā. Šeit gada laikā «bandas» uzbrukušas 3229 reizes. Veikta 4041 operācija, kurās krituši 5685 «bandīti», bet sagūstīti 21 397 «bandīti». Tajā pašā laikā «bandīti» nošāvuši, ievainojuši vai aizveduši 1304 partijas un padomju darbiniekus. Krituši, ievainoti vai aizvesti 348 MGB karavīri.⁴ Kamēr mūsu rīcībā nebūs karaspēka daļu vēstures formulāru, nebūs arī precīzu datu par čekas karaspēka kritušajiem partizānu kara laikā. Taču jādodomā, ka krita ap 50 karavīru gadā, t. i., kopā Latvijā krituši ap 500 karavīru.

Precīzāki dati iegūti par kritušo partizānu skaitu. Visapkopojošāk

1 Dokumenta oriģinālā zaudējumus norakstīti 4026 cilvēki.

2 KVKA, 38058. f., 1. apr., 62. l., 4. lp.

3 Алфавитная книга учета безвозвратных потер личного состава, осужденных и умерших в лечебных заведениях. 24 СП 5 СД — KVKA, 32916. f., 1. apr., 85. l., 1.—85. lp.; 89. l., 1.—7. lp.

4 KVKA, 38650. s f., 1. apr., 357. l., 1. lp.

līdz 1953. gada 5. oktobrim tie saglabājušies LKP CK visslepenākajā arhīvā, tā saucamajās «sevišķajās mapēs».

3. tabula

Nacionālo partizānu («bandītu») un nelegāļu skaits Latvijas PSR
1944.—1953. g. 5. oktobrī¹

	Skaitis	%
Krituši kaujās	2422	12,09
Sagūstīti	7342	36,7
Legalizējušies	10 268	51,21
Kopā:	20 032	100,0

Kaujās krituši 2422 (12,09%), pēc kaujām vai atsevišķi sagūstīti 7342 (36,74%). Kritušo skaitā, salīdzinot ar 4. tabulu, šķiet, ierakstīti arī pēc kaujās gūtajiem ievainojumiem mirušie. 1918.—1920. gadā Latvijas atbrīvošanās karā (galvenokārt frontē) krita 3029 karavīri un ap 4000 tika ievainoti vai kontuzēti.² Tātad Latvijas partizānu karā krita nedaudz mazāk nekā Latvijas atbrīvošanās karā. Starp sagūstītajiem liels skaits bija ievainoto, bet cik — mūsu avoti to nepasaka.

Nedaudz citā redakcijā partizānu kara rezultāti pāris gadus vēlāk raksturoti čekas ziņojumā LPSR MP.

1957. gada 8. janvārī LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks pulkvedis Veļikanovs nosūtīja pilnīgi slepenu ziņojumu LPSR MP priekšsēdētājam V. Lācim par VDK darba rezultātiem cīņā pret «bruņotām bandām» laikā no 1944. gada rudens līdz 1956. gada 31. decembrim. Veļikanovs ziņoja, ka šajā laikā Latvijā likvidēta 961 bruņoto bandītu grupa. Tas nozīmē, ka vidēji vienā apriņķī darbojusies 51 partizānu vienība. Latvju Enciklopēdijā uzrādītas tikai 162 vietas Latvijā, kur līdz 1979. gadam bija izdevies konstatēt partizānu darbību.³

Pēc čekas datiem, nacionālo partizānu darbībā bijuši iesaistīti 13 488 cilvēki, pie kam 10 750 (79,7%) kā aktīvi partizāni. Tā no latviešu divīzijas, kurā 1945. gada maijā skaitījās 10 350 kareivju, pēc

1 Справка о работе МВД Латвийской ССР по борьбе с националистическим подпольем и его вооруженными бандами за период с 1944 по октябрь 1955 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 10. s l., 141. lp.

2 Dunsdorfs E. Latvijas vēsture. Melburna, 1980, 249. lpp.

3 LE, III. Rokvila, 1987, 510.—511. lpp.

kapitulācijas aizgāja mežos ap 4000 cilvēku.¹ Tātad jādodomā, ka gandrīz puse partizānu bija bijušie 19. divīzijas karavīri.

4. tabula

Latvijas nacionālie partizāni un viņu atbalstītāji
1944.—1956. gadā²

	Parti- zāni	%	Partizā- nu at- balsti- tāji	%	Kopā	%
Krituši kaujās vai izdarījuši pašnāvību	2407	22,4	13	0,5	2420	17,9
Arestēti un notiesāti	4370	40,6	1119	40,9	5489	40,7
Legalizējušies	3973	37,0	1606	58,6	5579	41,4
Kopā:	10 750	100,0	2738	100,0	13 488	100,0

Ja 1944. gada janvārī Latvijas sarkanajos partizānos darbojās 736 cilvēki,³ tad Latvijas nacionālajos partizānos bijuši 15 reizes vairāk aktīvo cīnītāju.

Bijuši 2738 (20,3%) partizānu atbalstītāji (izmitinājuši, sagādājuši pārtiku, apģērbu u. c.). Tātad vienam partizānu atbalstītājam vidēji nācās izmitināt, apgādāt un apģērbt trīs partizānus. Gandrīz katrs otrais atbalstītājs arestēts un notiesāts. Sarkanajiem partizāniem bijuši 250 atbalstītāji, t. i., desmit reizes mazāk. Taču nacionālo partizānu atbalstītāju skaits 4. tabulā samazināts gandrīz 10 reizes — šeit runa ir par noķertajiem atbalstītājiem.

Pirmie kritušie un ievainotie iznīcinātāji bija jau 1944. gada vidū un otrajā pusē. Sākumā ne NKVD, ne LK(b)P CK pat savā iekšējā sarakstē negribēja atzīt, ka tādi pastāv. Taču 1945. gadā IB zaudējumi kļuva ievērojami. No 558 kritušajiem un ievainotajiem IB dalībniekiem tikai 1945.—1946. gadā bija no ierindas izsisti 397 iznīcinātāji, kas sastādīja 71,1% no visiem 1944.—1947. gadā kritušajiem un ievainotajiem. LK(b)P CK to vairāk nespēja noslēpt. J. Kalnbērziņš 1945. gada 9. augustā uzdeva visām apriņķu, pilsētu un rajonu komitejām uzskatīt, ka visi IB karavīri, kas krituši vai ievainoti, kā arī viņu ģimenes locekļi

1 Turpat, 511. lpp.

2 LVĀ, 270. f., 1. s apr., 1144. l., 6.—8. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 16. apr., 11. l., 57. lp.

«pielīdzināmi pensijās NKVD karaspēka ierindniekiem un seržantiem». IB karavīru ģimenes atbrīvojamas no nodevām un klausām tāpat kā karavīru ģimenes. «Veiciet nekavējošus pasākumus,» rakstīja J. Kalnbērziņš, «lai nodrošinātu lietu nosūtīšanu LPSR IeTK pensiju nodaļai.»¹ Pēc šī rikojuma sāka parādīties arī apkopojoši dati par IB kritušajiem.

5. tabula

Iznīcinātāju bataljonu zaudējumi 1945.—1946. gadā

	1945	1946
1. Operāciju laikā		
krituši	133	
ievainoti	115	
pazuduši	26	
Kopā:	274	
2. Partizānu uzbrukumos		
krituši	62	33
ievainoti	25	30
pazuduši	8	
Kopā	95	63
3. Neuzmanīgas ieroču lietošanas rezultātā		
krituši	9	
ievainoti	19	
Kopā:	28	
Kopā:	397	63

LVA no bijušās LPSR VDK saņēmis nelielu arhīva fondu par LPSR IB darbību pret nacionālajiem partizāniem 1944.—1950. gadā. Starp arhīva lietām atrodama ar roku rakstīta grāmata «Latvijas PSR MVD un MGB iznīcinātāju bataljonu kritušo un ievainoto karavīru un komandieru uzskaite 1944.—1950. g.». Uzskaite līdz 1947. gadam, t. i., IB atrašanās laikā NKVD (MVD) sistēmā, veikta pēc Latvijas apriņķiem, bet ar 1948. gadu — pēc IB atrašanās vietas Latvijas centros.

1 LVA (LK(b)P Rīgas pilsētas komiteja), 102. f., 2. apr., 5. l., 133. lp.

Grāmatā norādīti kritušo un ievainoto uzvārdi, vārdi un tēva vārdi, krišanas vai ievainošanas datums un iemesls (piedalīšanās operācijās pret nacionālajiem partizāniem, partizānu uzbrukumam, nemākulīga rīcība ar ieročiem, pašnāvība utt.). Pēc šiem materiāliem sastādīta 6. tabula. Tajā redzam, ka laikā no 1944. līdz 1950. gadam krituši vai ievainoti 707 IB dalībnieki. Ja pieskaita apmēram 8—10% bez vēsts pazudušos (spriežot pēc 1945. gada NKVD atskaites), tad kopējais zaudējumu skaits varētu būt 760—770 cilvēku.

6. tabula

Latvijas laukos kritušo un ievainoto IB karavīru un komandieru skaits 1944.—1948. gadā

Novads	Skaits	%
Vidzeme	175	24,7
Kurzeme	269	38,0
Latgale	263	37,2
Kopā:	707	100,0

Vislielākais kritušo un ievainoto iznīcinātāju skaits (skat. 7. tabulu) bijis Daugavpils apriņķī — 120, kas sastāda 15,1% no visiem Latvijā kritušajiem un ievainotajiem iznīcinātājiem. Otrā vietā ieņēma Rēzeknes un Ilūkstes apriņķi — katrs ar 61 kritušo un ievainoto (kopā 15,6%). Tālāk seko Talsu apriņķis ar 39 (5,0%), Viļānu, Valkas un Cēsu apriņķi — katrs ar 37 kritušajiem un ievainotajiem (katrā 4,7%). Tā kritušo un ievainoto IB cīnītāju skaits zināmā mērā atspoguļo partizānu kara intensitāti un IB dalību kaujās.

7. tabula

Kritušie un ievainotie LPSR MVD (MGB) IB karavīri un komandieri 1944.—1950. gadā¹

Nr. p. k.	Apriņķis	1944—1947	1948—1950	Kopā
1.	Aizputes	1	4	5
2.	Alūksnes	12	11	23

1 Учет убитых и раненых бойцов и командиров истребительных батальонов МВД и МГБ Латвийской ССР за 1944—1950 гг. — LVA, VDK f., 192. l., 1.—32. lp.; 193. l., 53.—111. lp.

3.	Bauskas	23	7	30
4.	Daugavpils	111	9	120
5.	Jēkabpils	30	3	33
6.	Jelgavas	21	8	29
7.	Ilūkstes	57	4	61
8.	Krāslavas	-	5	5
9.	Kuldīgas	16	5	21
10.	Kārsavas	-	1	1
11.	Limbažu	-	2	2
12.	Ludzas	30	4	34
13.	Liepājas	6	7	13
14.	Maltas	-	1	1
15.	Madonas	28	2	30
16.	Rīgas	14	11	25
17.	Ogres	-	6	6
18.	Rēzeknes	59	2	61
19.	Tukuma	7	10	17
20.	Talsu	21	18	39
21.	Cēsu	34	3	37
22.	Ērgļu	-	1	1
23.	Valkas	30	7	37
24.	Valmieras	13	1	14
25.	Ventspils	11	10	21
26.	Viļānu	34	3	37
27.	Viļakas	-	4	4
Kopā:		558	149	707

No 10 750 aktīvajiem partizāniem 2407 bija krituši vai atstājuši sev pēdējo lodi (22,4%). Šeit ieskaitīti arī no slēpņiem nošautie partizāni. 4370 (40,6%) bija arestēti un notiesāti, bet 3973 (37%) legalizējušies un, protams, vēlāk pa lielākajai daļai izsūtīti «uz attālajiem PSRS novadiem». Nav zināms, cik izsūtīto partizānu notiesāti un cik notiesāto vēlreiz pārtiesāti un nošauti.

Ja pieskaita, ka čekisti, «Smeršs» un MVD kara tribunāls vēl bija nošāvuši 498 cilvēkus,¹ tad kopējā Latvijā ar partizānu karu

1 *Strods H.* Die Hauptformen des Genozids in Lettland. — *Acta Baltica*, XXIX/XXX, 1992, S 237—254.

saistītā kritušo bilance sastāda 2905 cilvēku partizānu pusē. Lielākā daļa partizānu — 1530 (52,6%) bija krituši 1945.—1946. gadā. Tikai iznīcinātāju bataljonos 1944.—1948. gadā bija krituši 707 karavīri. Kopā padomju pusē, ieskaitot NKVD pilnvarotos, padomju aktīvistus, VDK aģentus, bija krituši līdz 1600 cilvēku. Komunistu autori aprakstīja tikai sarkanos kritušos. Pēc J. Dzintara datiem, partizānu karā krita ap 1660 partijas un padomju aktīvistu.¹ V. Karaļuns min, ka 1944.—1950. gadā krituši 1562 partijas un padomju aktīvisi, 350 iznīcinātāji un 64 VDM darbinieki, tātad pavisam 1976 cilvēki.² Taču šim jautājumam vēl pieskarsimies.

Agrāk vēsturnieki parasti uzsvēra, ka nacionālie partizāni aplaupījuši un apšāvuši mierīgos lauku iedzīvotājus. Taču, spriežot pēc karaspēka daļu un pat LK(b)P kara daļas un apriņķu komiteju ziņojumiem, nacionālie partizāni, kā jau redzējām, vērsās pret vietējiem partijas un padomju aktīvistiem, IeTK un VDTK darbiniekiem, IB vadītājiem un aktīvistiem. LK(b)P CK, NKVD un NKGB pilnīgi skaidri zināja, ka baltais terors vērstas pret partijas, komjaunatnes un padomju aktīvu, čekas ziņotājiem un čekistiem. LK(b)P CK jau 1944. gada 28. decembrī atzina, ka bijušie aizsargi un «buržuāziskie fašistiskie nacionālisti» uzbrūkot padomju un partijas darbiniekiem.³ Tā Talsu apriņķī Jānis Bonzaks 1945. gadā nošāva Lubezeres partorgu Berliņu.⁴

LPSR IeM «darba uzlabošanai» cīņā pret partizāniem nosūtīja savus OBB pilnvarotos rezidentus. Taču par viņu ierašanos partizāni nereti uzzināja savlaicīgi. Tā Viļakā 1946. gada jūnijā partizāni nošāva LPSR IeM OBB pilnvaroto leitnantu Tretjakovu un vēl divus IB locekļus.⁵

1946. gada augustā sadursmē ar K. Čoka partizānu grupu krita iecirkņa milicijas pilnvarotais Davidovs un divi IB vadu komandieri — Spudis un Baldiņš.⁶ 1946. gada 18. novembrī Jēkabpils apriņķa komitejas sekretārs M. Birkenfelds ziņoja J. Kalnbērziņam, ka «bandīti nogalinājuši» apriņķa partijas komitejas locekli Mežalu.

1946. gada 28. novembrī Mazkalnes pagastā bija nošauts partijas kabineta vadītājs Resnais un partijas komitejas darbinieks Sigitovs.⁷ Tā šiem partizānu uzbrukumiem bija tīri politisks raksturs.

1 «Padomju Jaunatne», 1984, Nr. 24.

2 «Dzimtenes Balss», 1986, 30. janv., Nr. 1993.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 1. ss apr., 1. ss l., 10. lp.

4 LRP, Nr. 27001, 10. sēj., 34. lp.

5 LVA, 270. f., 1. s apr., 198. l., 13. lp.

6 Turpat, 199. l., 55. lp.

7 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 134. lp.

Nereti no partizānu rokas krita iznīcinātāji, kuri aktīvi piedalījās pretpartizānu operācijās. 1946. gada 22. decembrī LK(b)P Alūksnes rajona komitejas sekretārs ziņo, ka aplaupīti divi IB cīnītāji — Lubovskis un Grasis, bet trešais — Ginds — kritis.¹ Visu partizānu kara laiku notika čekas ziņotāju sodīšanas, vai nu paņemot mājlopus, pārtikas produktus, vai nošaujot pašus ziņotājus. Taču sevišķi cīņa pret šiem ziņotājiem izvērās līdz ar čekas aģentūras paplašināšanu. Tā LNPA partizāni nošāva legalizējušos partizānu «Antiņu», kurš atradās sakaros ar čekū.²

LK(b)P CK birojs 1947. gada 12. augustā pilnīgi slepenajā lēmumā atzina, ka partizāni «nošauj partijas un padomju darbiniekus un zemnieku aktīvistus».³ 1947. gadā nošāva Viļakas apriņķa Loginu ciema padomes priekšsēdētāju J. Circeni un Remtes pagasta milicijas pilnvaroto N. Vērteri.⁴

Kaut arī partizāni reti piesavinājās kādas nošauto mantas, čeka kvalificēja visus uzbrukumus kā laupīšanas uzbrukumus. Taču pierādīt šos apvainojumus nācās visai grūti. Krita aktīvi okupācijas režīma aizstāvji. 1947. gada 27. augustā J. Kalnbērziņš ziņoja VK(b)P CK, ka nošauts komjaunatnes komitejas sekretārs Leonards Sams, bet Liezeres pagastā — IB komandieris Čačka.⁵

Viļakas apriņķī partizāni 1947. gada sākumā nošāva Kokavas pagasta ciema padomes priekšsēdētāju Jermocānu.⁶ Blakus partijas un padomju aktīvistu sodīšanām palielinājās atpazīto čekas aģentu nošaušanas. LK(b)P CK birojs savā 1948. gada 19. jūlija pilnīgi slepenajā lēmumā atzina, ka Valkas apriņķī Bilskas pagastā 1948. gada 17. jūlijā «bandīti» nošāva Smiltenes MTS direktoru Jansonu, Mašīnu un zirgu iznomāšanas punkta vadītāju Pori, IB vada komandieri Plato un iecirkņa milicijas pilnvaroto Zemelu. Birojs uzdeva Novīkam tūdaļ 19. jūlijā veikt pasākumus, lai vaininiekus aizturētu (4.§).⁷ 1948. gada 7. septembrī birojs atkal pilnīgi slepeni apsprieda deputāta, VDM darbinieka, komjauniešu un partijas sekretāra Stolbova nošaušanu Kārsavas pagastā, nošaušanas gadījumus Ludzas, Rēzeknes, Kuldīgas apriņķos. Birojs uzdeva LPSR MVD un VDM «veikt pašus radikālākos

1 Turpat.

2 LRP, Nr. 3064, 1. sēj., 2.—4. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 4. s l., 22. lp.

4 Turpat, 10. apr., 75. l., 48.—50. lp.

5 Turpat, 101. f., 10. apr., 52. l., 137. lp.

6 Turpat, 73. l., 60. lp.

7 Turpat, 101. ss f., 1. s apr., 5. s l., 28. lp.

pasākumus, lai nekavējoši likvidētu bandītu grupas, kas darbojās minētajos apriņķos, uzlabot čekas ziņotāju darbu un nodrošināt pienācīgu drošību partijas un padomju aktīvam, pastiprināt ciemā padomju, pagasta izpildkomiteju, kolhozu, sovhozu, MTS, kuļmašīnu, pienotavu un rūpniecības uzņēmumu apsardzi».¹

Jēkabpils apriņķa Rītes pagastā 1948. gada 14. septembrī no Lietuvas ieradās 14 cilvēku liela partizānu nodaļa, kura Silmaču mājās nogalināja desmitnieku Jāni Kolpaku un kādu sievieti.² Iespējams, ka viņi bija čekas ziņotāji. Krāslavas apriņķī 1948. gada 6. septembra naktī nošauti Vārkavas ciema padomes priekšsēdētājs M. Ņikiforovs un apriņķa komjaunatnes komitejas darbinieks F. Nazarovs.³ Ņikiforovam bija šautene un nags. 1948. gada 4. decembrī nošāva Daugavpils apriņķa Aglonas pagasta izpildkomitejas priekšsēdētāju.⁴

1949. gada 27. aprīlī LPSR VDM ministrs J. Vēvers rakstīja LPSR MP priekšsēdētāja vietniekam M. Plūdonam, ka 1949. gada 7. februārī nošauts Biržu pagasta Kalnu ciema padomes priekšsēdētājs Jānis Vībans, bijušais šucmanis. «1948. gadā Jēkabpils apriņķa VDM nodaļas operatīvā grupa,» rakstīja Vēvers, «izmantojusi J. Vībanu kā ceļvedi, lai kratītu aktīvā bandītu atbalstītāja Slipā saimniecību.»⁵

Partizānu cīņa pret partijas un padomju aktīvistiem turpinājās visu partizānu kara laiku.

I. Felsberga vienības izmeklēšanas protokolā konstatēts, ka «banda aplaupījusi padomju aktīvistus».⁶ Tā I. Felsbergu apvainoja, ka laikā no 1946. gada 26. augusta līdz 1953. gada maijam viņš piedalījies 27 zemnieku māju aplaupīšanā.⁷ Šajā ziņā čekisti pratināšanas protokolos bija daudz godīgāki nekā daži vēlākie vēsturnieki, kuri, kā jau minēts, partizānus centās iztēlot par visu iedzīvotāju aplaupītājiem, bandītiem.

Sevišķi liels naidis partizāniem bija pret VDM darbiniekiem. 1950. gada 9. septembrī Cesvaines rajona Aizkujas ciema padomē Eletu mājās bija ieradusies VDM darbiniece Sebeža. Partizāni nošāva viņas vīru Sebežu (36 g. v.) un māti (64 g. v.), nodedzināja sētu. Pašai

1 Turpat, 35. lp.

2 Turpat, 101. f., 11. apr., 68. l., 37. lp.

3 Turpat, 40. lp.

4 Turpat, 51. lp.

5 LVĀ, 270. f., 1. s apr., 438. l., 25. lp.

6 Ветра Карлис Август Жанович. — LRP, Nr. 27001, 11. sēj., 274. lp.

7 Turpat, 12. sēj., 416. lp.

Sebežai izdevās izglābties.¹ Daļu partijas un padomju aktīvistu, čekistu un čekas ziņotāju nošāva uz partizānu tiesas lēmuma pamata.

1953. gadā tika sagrauta Ērgļu, Madonas un Gaujienas rajonā darbojusies K. Zariņa partizānu grupa, kuru bija nodevusi čekai partizānu grupas dalībniece Dz. Leimane (1927.) no Komuļu pagasta Cēsu apriņķī. Pie K. Zariņa atrada šīs grupas nošautā vietējā deputāta Kalniņa mandātu ar K. Zariņa rezolūciju «Nošauts 1948. gada 19. maijā kā latviešu tautas ienaidnieks. K. Zariņš».²

Tā redzam, ka pretēji boļševiku propagandas apgalvojumiem no partizānu rokas gāja bojā tie cilvēki, kuri bija iesaistījušies pretpartizānu cīņā un aktīvi atbalstīja okupācijas režīmu. Ar «balto teroru», ko partizāni vērsa pret sarkano teroru, viņi, no vienas puses, centās ierobežot partizānu zaudējumus karā, bet, no otras puses, ierobežot sadarbību ar okupācijas varu un to, ko tā sauca par sociālisma celtniecību.

1949. gada 3.—4. maija naktī partizānu grupa par sakariem ar čeku nošāva Jaungulbenes Degļu māju iedzīvotāju A. Dreimani (1922.). T. Burķīša lietā redzam, ka vienu čekas aģentu — bijušo legalizējušos partizānu J. Kivutu — Gulbenes partizāni mežā nošāva publiski, visu acu priekšā.³ Tāpat visu partizānu priekšā par sakariem ar čeku partizāni nošāva savu cīņu biedru Ēvaldu Kluci.⁴ Taču bez aģentiem grupu nevarēja atstāt, tāpēc 1949. gada 9. augustā par savu aģentu čeka savervēja partizānu izpalīdzi Alīdu Tomsoni (1897.) ar segvārdu «Putriņa». Kad A. Tomsone («Putriņa») savu darbu bija paveikusi un partizānu grupa bija likvidēta, 1949. gada 27. septembrī čeka arestēja arī pašu aģenti kā par bijušajiem grēkiem, tā arī par nepietiekami labu savu pienākumu izpildi.⁵ Tā A. Tomsone («Putriņa») figurēja kā apsūdzētā St. Platā lietā un sēdēja cietumā kopā ar vēl 5 citām sievietēm.

Taču jau 1949. gada 8. novembrī LPSR MGB priekšnieks pulkvedis Vēvers rakstīja slepenu rakstu PSRS MGB sevišķās apspriedes sekretariāta priekšniekam ģenerālmajoram J. Saulovam, ka «Alīda Tomsone Otto meita ir MGB orgānu aģente un viņu nodot tiesai nav mērķtiecīgi».⁶ Acīmredzot čeka plānoja A. Tomsoni kā cietumā sēdējušu izmantot arī turpmāk. Lūgums tika ievērots.

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 589. l., 136. lp.

2 Turpat, 872. l., 85.—86. lp.

3 LRP, 29276. Uzraudzības lieta.

4 LRP, Nr. 38347, 1. sēj. St. Platā lieta. Spriedumu izpildījis St. Platais.

5 «Задание выполнял недобросовестно».

6 Является агентом органов МГБ, считаю дело в суд направлять нецелесообразно. — LRP, Nr. 38347. St. Platā uzraudzības lieta, 152. lp.

Šis nelielais ieskats Gulbenes un Viļakas rajona partizānu grupu cīņā pret čekas aģentiem liecina, ka 1949. gadā nacionālie partizāni nereti bija apsēsti ar čekas aģentiem. Tie bija starp pašiem partizāniem, starp partizānu atbalstītājiem, starp legalizētajiem partizāniem un pārējiem. Tā Ā. Akmentiņš (1928.) darbojās Malnača partizānu grupā, kurai bija sakari ar Smilgas grupu. 1949. gada 2. jūnijā Ā. Akmentiņu arestēja, bet tūlīt jūnijā viņš «izbēga» no aresta telpām. Čekisti rakstīja, ka «Ā. Akmentiņš, lai izpirktu savu vainu, deva parakstu slepeni sadarboties ar VDM orgāniem».¹ Ā. Akmentiņu vēlāk par sliktu savu pienākumu pildīšanu čekisti kopā ar citiem arestēja un notiesāja uz 25 gadiem lēģerī, kaut arī LPSR VD ministrs Vēvers lūdza PSRS AT kara kolēģiju ievērot, ka Ā. Akmentiņš ir VDM aģents.²

1953. gada 6. oktobrī LPSR iekšlietu ministrs Zujāns sakarā ar jautājuma apspriešanu LK(b)P CK birojā 1953. gada 27. oktobrī iesniedza LK(b)P CK izziņu par cīņas rezultātiem pret partizāniem deviņos gados — no 1944. līdz 1953. gadam (8. tabula).

Šajā tabulā redzam, ka Latvijas nacionālo partizānu karā līdz 1953. gadam, t. i., deviņu gadu laikā, bija krituši vai ievainoti 2297 sarkanie, no kuriem 1639 (71,3%) bija krituši. Visvairāk bija cietuši padomju un partijas aktīvistu — 1351 cilvēks, kas sastādīja 58,8%. Vēl lielāks šīs grupas pārstāvju skaits bija kritušajos — 1070 cilvēki (65,3%). Kritušo īpatsvara lielums attiecībā pret ievainotajiem liecina, ka viņi šauti uz partizānu lēmuma pamata arī ārpus kaujas. Otro lielāko sarkano puses grupu — 481 cilvēku (20,9%) veidoja NKVD un NKGB karavīri. Viņi acīmredzot vairāk krituši kaujā, jo ievainoto skaits procentuāli vairāk nekā divreiz pārsniedz kritušo skaitu.

8. tabula

Latvijas nacionālo partizānu karā kritušie un ievainotie sarkanie (1944—1953)³

Nr. p. k.	Krituši	%	Ievainoti	%	Kopā	%
1. Padomju un partijas aktīvistu	1070	65,3	281	42,7	1351	58,8

1 LRP, Nr. 40620, 1. sēj., 213. lp.

2 Turpat, 217. lp.

3 Справка о работе МВД Латвийской ССР по борьбе с национальным подпольем и его вооруженными бандами (за период с 1944 по октябрь 1953 г.). — LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 10. ss l., 138.—145. lp.

2. Iekšējā karaspēka kareivji un virsnieki	259	15,8	222	33,7	481	20,9
3. Iekšlietu un drošības ministrijas darbinieki	111	6,8	46	7,0	157	6,8
4. Iznīcinātāji	199	12,1	109	16,6	308	13,5
Kopā:	1639	100,0	658	100,0	2297	100,0
	71,3%		28,7%			

Trešā grupa bija iznīcinātāji — 308 cilvēki (kopā 13,5%), no kuriem bija krituši 199 cilvēki (12,1%). Ceturtā, kurā bija paši čekisti — kopā 157 cilvēki (6,8%). Uzskatot 8. tabulā minētos datus par precīzākiem nekā J. Dzintara un V. Karaļuna sniegtos datus, jāsecina, ka čekas karaspēks cietis lielākus zaudējumus nekā tas minēts līdzšinējā literatūrā. Taču kritušo un ievainoto IB locekļu skaits šajā tabulā nesaprotamu iemeslu dēļ samazināts.

Nekad nevarēs apgalvot, ka no partizānu rokas krituši vienīgi un tikai aktīvi pretpartizānu cīnītāji, padomju, partijas un komjaunatnes aktivisti. Kādreiz tika nošauti arī personīgie ienaidnieki, vīrieši, kuri apprecēja partizānu līgavas, kā arī zemnieki, kuri nedeva partizāniem viņu pieprasītos pārtikas produktus vai apģērbus, kuru arī pašiem nebija pietiekami. Protams, šādi gadījumi bija, bet visus tos mēs nekad neuzzināsim. Taču vairākiem nacionālajiem partizāniem vai to grupām, ja ne juridiski, tad vismaz morāli, jāveic savu grēku nožēlošana. *Requiem aeternam dona eis Domine...*

2. Partizānu atbalstītāju politiskā darbība

Blakus latviešu tautas nacionālās pagrīdes bruņotai cīņai pret okupācijas varu pastāvēja visai plaša latviešu tautas nevardarbīgās pretestības kustība, kas dalījās propadomju (nacionālkomunistu) un pretpadomju (nacionālistu) kustībā. Šo kustību izpēte ir speciāla darba uzdevums, taču šoreiz raksturosim tikai tās nevardarbīgās kustības formas, kas bija saistītas ar nacionālo bruņoto pagrīdi. Šīs formas galvenokārt bija četras: pirmā bija partizānu aktīvi atbalstītāji, kuri sniedza viņiem mītni, uzturu, apģērbu, informāciju. Otrā nevardarbīgās

" Paziņojums.

206

Paziņojām visim sāžu pilnvarniekiem,
un aktivistim, ka arī Lauku padomes
darbiniekiem. Piena pienemejām,
Mīļiem un tautas nodrošinātājiem!
Nekavejuši atstāt savus amatus,
jo ir pienācis pēdējais brīdis
atgriešties pie tautas.

Bet jo kurs neatgriezīs
nāv rājādziņus.
Jo kurs šīto rīkojuma neizpildīs,
tas būs noaldūnēts no zemes virsotnes.

K. Jūmbergs

Kas noplates tas lai
nedomā dzīvot,
Būs tiepat nosāuts.

Partizānu paziņojums

LATVIEŠI - BOLŠEVIKU LĪDZSKRĒJĒJI.

Latviešu tauta ar riebumu un nicināšanu noskatās uz Jūsu nelietīgo Jūsdaša darbu. Par nieka grašiem jūs pārdodat savu tautu un savu godu, klanīdamies un kalpedami svešiem varmākām. Jūs savus riebigos un netiros inštinktus izlietojat svešu varmāku labā, bieži vien kā pateicību saņemdami "bolševistisku kritiku" un "galvas mazgāšanu" par nepietiekoši lielām nelietībām.

Augstie partijas "sekretāri" saņem litera kartiņas, dzīvo pārpilnībā un brauc limuzīnos, kur vajadzīgi bendes un laupītāji, tur kā sunīšus pasvelpj jūs kā "padomju aktivistus". Miliči un aktivisti ubaga skrandās un nēēduši skrienat savu tautu apsmiet un iznīcināt, bet varenie Maskavas tirani un žīdi tikai priecājas par jums, stubbie goji, kā viņi saka, ka esat lēti un uzticami vergu valsts "patrioti".

Apdomājat, ja jums vēl ir kautiķ smadzeņu, cik tālu tā varēsiet skriet un ko panāksiet? Vai domājat, ka tauta jūsu rīcību nerodz? Vērojiet starptautiskos notikumus, tad sapratīsāt, ka bolševisma bojēja nenovēršami tuvojas. Ko jums ir devis bolševiku režīms un kāda nozīme jūsu trakošanai - pārdomājiet. -

Apdomājiet, ko jūs atbildēsiet tiem latviešu tautas brāļiem, kuriem ar savām nelietībām liekat ciest. Latviešu tauta negrib naida un atriebības, bet vai tauta var mērīgi noskatīties uz jūsu asinssuņu darbu, vai var aizmirst - apdomājiet paši. LNPA dod jums iespēju leboties, nožļojiet savu līdzšinējo kļūdinānos, pārtrauciet sakarus ar čekas varmāku režīmu un palīdziet tautai brīvības cīņās pēdējā posmā - tad jums tiks piedots.

D I E V S, S V Ē T Ī L A T V I J Ē.

Latvijas Nacionālo
Partizānu Apvienība.

Proklamācija

pretestības forma bija pretpadomju izdevumi — avīzes, žurnāli, pretpadomju uzsaukumi (tiražēti un netiražēti), kā arī pretpadomju informācijas izplatīšana un nacionālo karogu izkāršana. Trešā kustības forma bija jaunatnes pulciņi un grupas, kuras par savu mērķi uzskatīja cīņu pret padomju varu, bija saistītas ar partizānu kustību un izdeva uzsaukumus. Ceturtā forma bija pretestība okupantu rīkojumiem, kas sākās jau pirmajos pēckara gados ar neierašanos meža darbos, nodevu nenodošanu un turpinājas ar t. s. sociālistiskās saimniecības sabotāžu, kad sociālistiskā saimniecība kļuva par valdošo vai vienīgo saimniecības formu.

Par nacionālo partizānu atbalstītājiem un viņu likteņiem runājam agrāk.

Visu Latvijas lauku sabiedrības attieksmi pret nacionālo partizānu kustību varēja iedalīt trijās galvenajās grupās. Pirmā, lielākā grupa bija nacionālo partizānu līdzjutēji, kuri zināja par šo kustību un tās dalībniekiem, juta tai līdzī un izlikās to neredzam. Otrā grupa bija

Drošāku materiālo un informatīvo atbalstu partizāni parasti saņēma no vidējiem vai trūcīgajiem zemniekiem, kuri nebaidījās par savu «šķirisko nākotni».

Saprotams, ka starp vieniem un otriem bija arī piesardzīgie, bet ziņošana un nodevība bija ārkārtīgi reta, pat no jauno varas vīru puses, jo tie bija nospiedošā mazākumā, bailojās paši par savām dzīvībām, respektīvi, baidījās no partizānu atriebības. Saprotams, ka tajā brīdī, kad partizānu darbība kļuva nežēlīgāka pret vairākiem nekomunistiskiem saimniekiem, iedzīvotāji varēja pārsvieties sarkano pusē un meklēt tur atbalstu. Šī iedzīvotāju noskaņojuma maiņa varēja būt bīstama nacionālo partizānu kustībai. Tik ilgi, kamēr iedzīvotāji sagaidīja no partizāniem aktīvāku darbību pret sarkanajiem, partizānu stāvoklis bija visumā drošs. Protams, nodevēji un ziņotāji bija, bet visumā tauta (pēc Kurzemes ļaudīm spriežot) bija vienotāka nekā Ulmaņa gados: visi zem tā paša okupācijas papēža un bieži bez cerībām tuvākajā nākotnē.¹ To, no vienas puses, noteica okupācijas vara un čekas terors, kas skāra visus iedzīvotājus. Nacionālo partizānu atbalstīšanā bija iesaistījušies pat komunistiskās ierēdniecības augstākā slāņa pārstāvji — pagastu partorgi.

Iekšlietu ministra A. Eglīša slepenajos ziņojumos J. Kalnbērziņam atklāts, ka pagastu pārstāvjiem bijuši sakari ar nacionālajiem partizāniem. Tā 1946. gada 2. oktobrī A. Eglītis ziņoja J. Kalnbērziņam, ka Lutriņu pagasta partorgs O. Dombrovskis caur «bandas aktīvistu» Ritu Braunu stājies sakaros ar «bandas vadoni». Caur Ritu Braunu Dombrovskis nodevis «Krustam» 10 veidlapas ar Lutriņu pagasta zīmoga nospiedumiem.² Nākamajā dienā A. Eglītis atkal rakstīja J. Kalnbērziņam, ka Ilūkstes apriņķa Susējas pagasta partorgs J. Romanovskis uztur sakarus ar «bandītiem», pie kam viņš jau divas reizes ticies ar bandas vadoni Jāni Kuzmu.³ Arī Viļakas IB vada komandierim Osipam Kokorevičam bijuši sakari ar partizāniem.⁴

Latvijas nacionālo partizānu izskaušanā okupācijas varas orgāni, kā jau minēts, cīnījās ne tikai pret partizāniem, bet arī pret viņu atbalstītājiem, kuru likvidēšanai partizānu kustības apslāpēšanā bija ne mazāka loma kā pašu partizānu iznīcināšanā. Tā Talsu AK ziņojumā par cīņu pret partizāniem 1947. gada II ceturksnī minēts, ka krita

1 Fr. Launaga 1985. gada 6. augusta vēstule J. Kažociņam.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 139. lp.

3 Turpat, 146. lp.

4 Turpat, 135. lp.

2 partizāni, bet saņemti 93 partizānu atbalstītāji (бандоспособники).¹ Atskaitē par 1947. gada pirmajiem četriem mēnešiem LK(b)P CK kara daļas vadītājs Krūmiņš ziņoja, ka saņemti 198 partizānu atbalstītāji.² Tātad partizānu atbalstītājus čeka terorizēja jau pirms 1949. gada un ņēma ķīlniekos.

Ciema padomes priekšsēdētājs Voldemārs Āboliņš līdz 1947. gada 5. augustam kopš 1946. gada uzturēja sakarus ar T. Birņa nacionālo partizānu grupu, izmitināja pie sevis T. Birni,³ Štrausu un Grīnblatu, deva ziņas partizāniem par čekas operācijām.³

Pēc IB tīrīšanām jau 1946. gada rudenī LK(b)P CK birojs ķērās pie iestāžu un organizāciju tīrīšanas.

LK(b)P CK saprata, ka bez nacionālistiskās pagrīdes atbalsta partizāni nevar pastāvēt. Tāpēc jau 1946. gada 6. septembrī LK(b)P CK birojs pieņēma pilnīgi slepenu lēmumu, ar kuru uzdeva NKVD un NKGB atklāt buržuāziskos nacionālistus visās iestādēs, tos izvest. Savukārt komunistiem jāizskaidro partizānu ģimenēm nepieciešamība legalizēties,⁴ tā sairdinot pagrīdi.

1947. gada 1. janvārī 24. strēlnieku pulka komandieris pulkvedis Kapustins ziņoja 5. strēlnieku divīzijas komandierim ģenerālim P. Ļeontjevam: «Jāatzīmē, ka liels bandu atbalstītāju skaits strādā padomju iestādēs, uzņēmumos un iznīcinātāju bataljonos.»⁵

Veicot tīrīšanas kampaņu, tikai Kuldīgas apriņķī vien līdz 1948. gada 28. maijam bija atlaisti no darba vairāk nekā 200 cilvēku. Novikam tika uzdots organizēt nacionālistiskās pagrīdes palieku likvidēšanu.⁶

Blakus individuāliem partizānu atbalstītājiem darbojās arī organizētas partizānu atbalstītāju grupas, nerunājot jau par lielāko partizānu organizāciju atbalsta grupām, par kurām runājām II nodaļā.

Legālu cilvēku un pat padomju varas atbildīgu darbinieku nelegālu organizāciju, kā redzam no K. Upīša (1900.) 1946. gada 25. un 26. jūnija nopratināšanas protokola, ar nosaukumu «Latviešu civilpartizānu «Sīkspārnis»», organizēja 1946. gadā Madonas apriņķa partizānu vienības komandieris Zuments (kapteinis «Spārītis»). Šajā nelegālajā organizācijā, kuras mērķis bija palīdzēt partizāniem, Patkules pagasta «Duzānu» kopā iestājās arī Olga Lāce, Anna Rudzīte, O. Kronis,

1 Turpat, 10. apr., 73. l., 258. lp.

2 Turpat, 238. lp.

3 LVA, 270. f., 1. s apr., 266. l., 118. lp.

4 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 3. s l., 198. lp.

5 Оперсводка № 0012. — KVKА, 32916. f., 1. apr., 11. l., 199. lp.

6 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s. apr., 5. s l., 14.—16. lp.

K. Upīts. Organizācija «Latviešu civilpartizānu «Sikspārnis»» deva rakstisku solījumu. K. Upīts, kurš bija Cesvaines pagasta izpildu komitejas priekšsēdētājs un piena savākšanas punkta direktors, nodarbojās ar partizānu vēstuļu iznēsāšanu un arī informācijas savākšanu partizāniem par stāvokli Cesvainē.¹

1948. gada 4. novembrī atcēla no amata Gulbenes rajona kolhoza «Latvijas gvarde» priekšsēdētāju Jāni Ostrovu par to, ka viņš apgādājis ar pārtiku un slēpis partizānus.²

Spriežot pēc čekas «Bandformējumu uzskaites grāmatas», 1947. gadā Rīgā darbojās divas lielākas «bandu atbalstītāju» grupas. Pirmajai grupai, kurai sekoja aģentūra «Vēsturnieki», lieta ar Nr. 55 bija uzsākta jau 1945. gada decembrī. Šajā grupā, pēc čekas datiem, darbojās 7 sievietes³ un Kurts Fridrihsons. Otrajā partizānu atbalstītāju grupā, kurai sekoja aģentūra «Atbalstītāji» («Подсобники»), bija 5 sievietes.⁴ Bez tam Rīgā darbojās vesela rinda «pastkastīšu», satikšanās vietu, kuras arī čeka centās uztautīt. Speciālu vērību, kā jau minēts, čeka pievērsa IB tīrīšanai, jo iekšējais karaspēks vislabāk varēja palīdzēt kaujās.

Par IB plānoto operāciju ziņošanu partizāniem 1948. gadā ar MVD kara tribunāla lēmumu uz 25 gadiem lēģerī tika sodīts iznīcinātājs N. Strazds (1925).⁵

Bija piespiedu un brīvprātīgie atbalstītāji. Kā 1955. gada 11. februārī pratinātajam leitnantam Trubiņam liecināja «bandu atbalstītājs» K. Meiers, atbalstītāji atradās dilemmas stāvoklī, iclenkti no abām pusēm. «Ja ne cietums, tad mežinieku lode.»⁶

Kā nopratināšanā atzinās Ilūkstes apriņķa pulka legālists Antons Beļavskis, «bandītu» atbalstītājas bija visas partizānu mātes un sievas.⁷

Kā redzams no čekas atskaites par partizānu kustības rezultātiem 1956. gadā, tikai čekas atklāto partizānu atbalstītāju skaits sniedzās tūkstošos, taču nesasniedza 80% iedzīvotāju, kā tas nereti apgalvots literatūrā un atmiņās.

Sevišķa «neredzamo» partizānu atbalstītāju grupa bija bērni, kuri

1 Протоколы допроса. — LVA, 270. f., 1. s apr., 199. l., 94.—99. lp.

2 LRP, Nr. 29276, 1. sēj., 194. lp.

3 M. Briede, A. Jursons, S. Ermansone, M. Liepiņa, M. Silmale, E. Birgere, Sk. Sirsone. — LVA, 270. f., 1. s apr., 245. l., 262. lp.

4 Z. Braka, V. Blūma, H. Zalpētere, V. Keipa, M. Keipa. — LVA, 270. f., 1. s apr., 245. l., 262. lp.

5 LVA, 270. f., 1. s apr., 1204. l., 5. lp.

6 LRP, Nr. 27001, 12. sēj., 466. lp.

7 LRP, Nr. 29744, 99. lp.

iznēsāja partizānu vēstules, izplatīja uzsaukumus un «padeva ziņu» par čekistu karaspēka ierašanos. Kopskaitā partizānu atbalstītāju skaits Latvijā sniedzās vairākos desmit tūkstošos.

Viena no latviešu nacionālās pretestības formām bija partizānu pretpadomju uzsaukumu izplatīšana. Šo latviešu nacionālās pretestības formu, izmantojot visus iespējamus avotus, vēl ilgi pētīs nākotnē, taču jau tagad gribētu izteikt dažas domas. Pretpadomju uzsaukumi lielā skaitā parādījās jau tūlīt pēc Latvijas okupācijas. Tie bija rakstīti uz mašīnas vai ar roku un pavairoti uz šapirogrāfiem, kādi bija katrā pagasta valdē. Atskaitē par IB darbību 1945. gadā minēts, ka IB savācis 296 nelegālos izdevumus. Taču no atskaites nav saprotams, vai tie ir atsevišķi uzsaukumi, vai viena vai vairāku uzsaukumu atsevišķi eksemplāri. Taču tas liecina, ka nacionālā pagrīde un tās bruņotais spēks — nacionālie partizāni — visai plaši izmantojuši šo pretestības formu. Pret to tika organizēta komunistu kontrpropaganda.

1944. gada 7.—8. decembrī LK(b)P CK birojs, izpildot LK(b)P CK novembra plēnuma lēmumu, nolēma «iekļaut 1945. gada izdevniecības plānā, sagatavot un izdot grāmatu «Latviešu sarkano strēlnieku un Sarkanās armijas cīnītāju varoņdarbi», kā arī grāmatu «Latviešu partizāni — cīnītāji par latviešu tautas brīvību»».¹ 1945. gada pirmajā ceturksnī bija paredzēts izdot brošūru «Vācu fašistu un latviešu buržuāzisko nacionālistu zvērības Latvijā».² Kaut arī LK(b)P CK bija nesalīdzināmi lielākas iespējas nekā nacionālajai pagrīdei, šie darbi nav iznākuši.

Pretpadomju uzsaukumi tika nosūtīti arī pašam J. Kalnbērziņam. Blakus uzsaukumiem J. Kalnbērziņš saņēma arī anonīmas vēstules, kurās bija politiskas prasības. Tā aicinājumus mobilizētos leģionārus atbrīvot no aresta tāpēc, ka viņi bija mobilizēti, iedzīvotāji, maskējoties ar segvārdiem («Zemgalietis» u. c.), iesniedza J. Kalnbērziņam.³

LK(b)P Tukuma AK sekretārs Mazjēcis 1945. gada 26. maijā ziņoja J. Kalnbērziņam, ka «baumas par izsūtīšanām daudz maz aprimušas».⁴ Taču iedzīvotāju noskaņojumu raksturoja sapulcēs uzdotie jautājumi:

- 1) Vai sadzīs kolhozos?
- 2) Vai var ticēt tam, ko raksta avīzes?
- 3) Kad beigs mobilizēt darbos?

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 3. apr., 13. l., 17. lp.

2 Turpat, 14. lp.

3 Turpat, 8. apr., 19. l., 37.—38. lp.

4 LVĀ, 270. f., 1. s apr., 120. l., 129. lp.

P A R K O ?

1. Par demokrātisku patstāvīgu un neatkarīgu Latviju,
2. Par vārda, domu un rakstu brīvību,
3. Par Valsts un personīgo drošību,
4. Par īpašuma tiesībām un mantas neaizkaramību,
5. Par darba brīvību,
6. Par privātas uzņēmības brīvību,
7. Par latviešu tiesībām uz zemi,
8. Par ticības un konfesijas brīvību,
9. Par vienlīdzības tiesībām neatkarīgi no kārtas, šķiras un stāvokļa,
10. Par neierobežošanu un viegprātīgu izglītību,
11. Par brīvnaudas sistēmu valstī kā vienīgo un labāko saimniecības rosības sekmētāju tādēļ, ka brīvnaudas sistēma dara neiespējamās saimnieciskās krīzes un līdz ar to citas grūtības tādēļ, ka brīvnaudas sistēma visiem nodrošina darbu un pienācīgu maksu par darbu, tādēļ, ka brīvnaudas sistēma noved algas līdzsvarā ar preču cenām un neatkarīgi no zelta seguma vai citiem līdzekļiem un fondiem naudu vienmēr uztur stabilu.
12. Par mātes nodrošināšanu ar brīvnaudas nodokļa izmaksu mātēm,
13. Par novēršanu katru naudas kapitāla centralizācijas un koncentrācijas iespēju, kas apdraud privāto uzņēmību un strādājošo intereses,
14. Par pilnīgu naudinieku - bagāieru tiesību ierobežošanu uz naudas saimniecību,
15. Par nacionālās un citādi valsts īpašumā atrodošās ienesīgum na mantas atdošanu latviešiem privātā īpašumā un nomā,
16. Par izsūtīto latviešu atgriešanu dzimtenē,
17. Par kaja laikā nodarīto naudas izmaksu piedošanu un atlīdzību.

4) Vai ciema padomes izveidotas tāpēc, lai iedzītu kolhozos?¹

Partizāniem bija savi izdevumi — «Mazais Latvīšs», «Zobens», «Tēvzemei un Brīvībai»,² «Sudrabortā Saule» u. c.³ Tos izdeva visas lielākās partizānu organizācijas 1944.—1946. gadā.

1946. gada 25. maijā A. Eglītis ziņoja V. Lācim, ka Alūksnē, Limbažos, Cēsīs iedzīvotāji izkarot karogus un izplatot pretpadomju lapiņas. Kā pierādījumu A. Eglītis pielika divas lapiņas. Uzsaukums «Latvieši un latvietes!» nobeidzās ar vārdiem: «Dievs, svētī Latviju!». Uzsaukumu «Latvijas pilsoņi!» parakstīja «LNPA Ziemeļvidzemes štābs».⁴

Dažreiz partizānu uzsaukumi ieguva komunistiem nesaprotamus veidus. Rēzeknes AK sekretārs Matuzs 1946. gada 10. jūlijā ziņoja V. Lācim, ka partizānu komandieris viņa apriņķī solot cīnīties «pret sociālistiskās celtniecības ienaidniekiem, kas traucē īstenot jauno Staļina piecgadi».⁵

Partizānu uzsaukumi veicināja pretpadomju noskaņojumu. 1946. gada 10. jūlijā LK(b)P Rēzeknes AK sekretārs Matuzs ziņoja V. Lācim, ka visi zemnieki runājot par gaidāmo karu un brīvas Latvijas nodibināšanu. Šādas valodas sevišķi esot dzirdamas Gaigalavas, Barkavas, Bukmuižas pagastos.⁶

1946. gadā dažos Latvijas apriņķos izvērsās diskusija starp partizāniem un okupācijas varu. Uzsaukumus cīņai pret nacionālajiem partizāniem izmantoja arī NKVD kopā ar LK(b)P CK. 1946. gadā NKVD kopā ar LK(b)P CK izdeva uzsaukumu partizāniem «Visiem, kas vēl mežā» ar aicinājumu padoties un ierasties pie izpildkomiteju priekšsēdētājiem vai Iekšlietu ministrijas nodaļu pilnvarotajiem.⁷ Šo uzsaukumu LK(b)P CK izsūtīja visām LK(b)P apriņķu un pilsētu komitejām, avīzēm un žurnāliem, un tas tika plaši publicēts presē. Jāsaka, ka šim uzsaukumam noticēja daudzi Latgales, mazāk Vidzemes un Kurzemes nacionālie partizāni un legalizējās.

LK(b)P CK un LPSR MVD sastādītajam un 1946. gada vasarā vairākos apriņķu laikrakstos publicētajam aicinājumam iziet no mežiem

1 Turpat, 186. lp.

2 LPĒ, III, 512. lpp.

3 *Vilciņš T.* Partizāni pēckara Latvijā: dokumentāls ieskats. — «Latvijas arhīvi», Nr. 1, 1994., 46. lpp.

4 LVA, 270. f., 1. s apr., 197. l., 222.—224. lp.

5 Turpat, 198. l., 107.—109. lp.

6 Turpat.

7 LVĀ (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 105.—106. lp.

tūlīt sekoja vairāki partizānu uzsaukumi ar atbildēm okupācijas varai. Tā 1946. gada 21. septembrī A. Eglītis pilnīgi slepeni nosūtīja V. Lācim «Latvijas nacionālo partizānu apvienības memorandu», kuru parakstījis «Ziemeļnieks». Memorands pa pastu bija piesūtīts Lizuma pagasta izpildkomitejas priekšsēdētājam un izplatīts sabiedriskās vietās. Lai pārtrauktu cīņu, partizāni prasīja:

1. Pārtraukt NKVD, NKGB un milicijas teroru pret latviešu tautu.
2. Izvest no Latvijas krievu okupācijas karaspēka, NKVD un NKGB daļas.
3. Bez okupācijas karaspēka klātbūtnes un ietekmes vēl 1946. gadā organizēt brīvu tautas nobalsošanu par to, vai Latvijai palikt PSRS vai no tās izstāties.

Pretējā gadījumā partizāni solīja «pretoties ar visiem mūsu rīcībā esošajiem līdzekļiem, lai apturētu latviešu tautas iznīcināšanu un Latvijas bojāeju». Memorands bija parakstīts 1946. gada 8. augustā. To bija lasījuši LPSR MP priekšsēdētāja vietnieks M. Plūdons un MP lietu pārvaldnieks I. Bastins.¹

«Mežabrāļu» atbildes bija sniegtas uz avīzē «Bauskas Darbs» NKVD kapteiņa Lankovska publicēto rakstu «Ko darīt?»,² kā arī uz Tukuma apriņķa MVD priekšnieka Gaiļa «Tukuma Vēstis» publicēto aicinājumu «iziet no meža».³

1946. gada 22. augustā Alūksnes avīzē «Padomju Alūksne» apriņķa izpildkomitejas priekšsēdētājs Zeiberts un MVD AN priekšnieks Āzis bija publicējuši uzsaukumu «Visiem, kas vēl slēpjas mežā». 1946. gada 18. septembrī A. Eglītis V. Lācim nosūtīja partizānu anonīmu vēstuli un nelegālās avīzes «Tālavas Taure» 1946. gada 25. jūlija 7. numuru. «Tālavas Tauri» izdeva Latvijas nacionālo partizānu apvienības (LNPA) Ziemeļvidzemes štābs. Šajās atbildēs minētie divi biedri saukti par boļševīku trubadūriem, kuru laiks jau pagājis.⁴ Nacionālo partizānu apvienības Rusova grupa Cēsu apriņķī izdeva nelegālo avīzi «Meža Vēsture», kas bija nonākusi čekas rokās 1946. gada 14. septembrī.⁵

Uz Tukuma avīzē «Tukuma Ziņas» 1946. gada 27. augustā publicēto aicinājumu partizāniem padoties Tukuma apriņķa partizāni ar parakstu «Priede, Egle, Bērzs» nosūtīja atbildi Tukuma rajona MVD priekšnie-

---

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 199. l., 22.—25. lp.

2 Turpat, 56.—57. lp.

3 Turpat, 59.—60. lp.

4 Turpat, 88.—91. lp.

5 Turpat, 104.—106. lp.

kam Gailim. Partizāni norādīja, ka viņi netic aicinājumam. «Cienījamais biedri major!» rakstīja partizāni. «Mūsu komunisti nav cēlāji, bet jaucēji, viņi nezin, kāpēc viņi ir komunisti un kādiem jābūt komunistiem. Ja jūs izpildītu Ļeņina programmu, tad tauta būtu ar jums, bet jūs esat pret to, un tauta arī pret jums.»¹

1946. gada LK(b)P CK materiālos ir Latviešu nacionālo partizānu ģenerālštāba parakstīts uzsaukums «Latvijas pilsoņi!». Tajā, norādot, ka trešais pasaules karš ir tuvu, aprakstīta boļševiku organizētā Latvijas izsūkšana un aicināts pretoties.² Šeit atrodams avīzes «Latvija» 1946. gada 10. jūnija 11. numurs, ko parakstījusi Demokrātu partija. Avīze izdota 3000 eksemplāros.³ Čekai piegādāts arī avīzes «Mazais Latvis» 1946. gada 15. maija numurs.⁴

1947. gada 3. februārī A. Eglītis ziņoja V. Lācim, ka Madonas apriņķa Liezeres pagastā izplatītas uz mašīnas rakstītas pretpadomju lapiņas, kuras aicina boikotēt LPSR AP vēlēšanas. Lapiņas nobeidzoties ar uzsaukumu «Nost ar nolādēto komunistu-boļševiku varu!». Lapiņas izplatījusi «Rusova banda».⁵ 1947. gada 20. februārī Liepājā bija saņemtas 20 lapiņas, kas vērstas pret padomju varu.⁶

Taču arī pēc vēlēšanu kampaņas partizānu nevardarbīgā cīņa turpinājās. 1947. gada 27. maijā LNPA ģenerālštāba priekšnieks pulkvedis Raiskums un adjuģants pulkvežleitnants Goba griezās ar uzsaukumu «Latviešu tautai».⁷

1948. gads sakarā ar vēlēšanām atkal LPSR Iekšlietu ministrijai sākās ar nedienām. 1948. gada 13. janvārī Rēzeknes rajona Dricēnu centrā bija atrastas 8 uz mašīnas rakstītas pretpadomju lapiņas «Dārgie latvieši! Aterieties, kā jūs mocīja komunisti. Nebalsojot jūs veicināsiet komunisma sabrukumu un tad kolhozu nebūs. Dievs, svētī Latviju!» 1948. gada 17. janvārī A. Eglītis lapiņas nosūtīja V. Lācim (protams, krievu tulkojumā). Daugavpilī pie tribinēm pašā centrā bija piestiprinātas 4 lapiņas, rakstītas ar tinti. Cesvainē lapiņas atrastas pie 11 skolniekiem. Jaungulbenē Līgo ciema padomē bija izlikti trīs pretpadomju plakāti.⁸

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 130. lp.

2 Перелиска по борьбе с бандитизмом 1946. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 9. apr., 69. l., 62. lp.

3 Turpat, 70. lp.

4 Turpat, 71. lp.

5 Turpat, 264. l., 115.—117. lp.

6 Turpat, 167.—168. lp.

7 Turpat, 266. l., 50.—55. lp.

8 Turpat, 370. l., 22., 23., 30. lp.

1948. gada 10.—11. maijā ģenerālmajors A. Noviks rakstīja V. Lācim, ka arestēta pretpadomju nacionālistu grupa, ko izveidojusi «Latvijas partizānu nacionālā apvienība». Arestēti A. Meiers, V. Gaigals un Nellija Gaigala Balvu pagastā, kā arī E. Rūtiņš Jēkabpilī.¹

Krāslavas apriņķa Iekšlietu daļas telpās 1948. gada 7. jūlijā bija atrasts uzsaukums latviešu valodā «Latvijas valstij», kuru Krāslavas AK sekretārs Korenjugins 14. jūlijā nosūtīja LK(b)P CK sekretāram Titovam. Lapiņa nobeidzas ar aicinājumu «Atbrīvosim Latviju no komunistiem un nodibināsim brīvu, neatkarīgu Latvijas valsti».²

LK(b)P cīņu pret latviešu nacionālās pretestības kustību dēvēja par cīņu pret buržuāzisko nacionālismu arī pēc lielajām izvešanām 1949. gadā. Komunistu cīņa pret latviešu buržuāzisko nacionālismu ar pieaugošu spēku turpinājās un atspoguļojās daudzos komunistu dokumentos. Jau 1950. gadu sākumā komunisti pārgāja uz «nacionālistisko raganu medībām». J. Ostrovs 1951. gada 21. oktobra boļševiku partijas plēnumā teica, ka buržuāziskie nacionālisti jāatkļauj un jāpakļauj nežēlīgai kritikai. «Pie mums,» teica J. Ostrovs, «bija un arī ir buržuāziskā nacionālisma izpausmes ne tikai starp bezpartijiskiem zinātnisko iestāžu, augstāko mācību iestāžu, tautas izglītības sistēmas un padomju orgānu darbiniekiem, bet arī sastopamas starp dažiem partijas biedriem.»³

Līdz ar bruņotās nacionālās pagrīdes darbības ierobežošanos mainījās arī pretpadomju rakstiskās cīņas formas. Aktīvākie partijas un padomju darbinieki nereti saņēma brīdinājuma vēstules pārtraukt savu darbību okupācijas sistēmā vai rīkojumu izbraukt no rajona, draudot ar izrēķināšanos. 1954. gada 31. martā šādu brīdinājuma vēstuli saņēma LKP rajona komitejas sekretārs Ezernieku MTS zonā Agejevs un MTS komunistu sekretārs Goba. Var jau būt, ka šie biedri paši organizējuši vēstules, lai tiktu vaļā no partijas mobilizācijas darbam laukos.

1954. gadā Balvu rajona komitejas sekretārs Saveljevs ziņoja LK(b)P CK sekretāram V. Krūmiņam, ka Balvu rajonā vairākos kolhozos izplatītas kontrrevolucionāras lapiņas latviešu un krievu valodā. Partijas komiteja šīs lapiņas cenšoties savākt.⁴

Mīnētie uzsaukumi liecina, ka latviešu nacionālā pretestības kustība

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 370. l., 199. lp.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 11. apr., 69. l., 41.—43. lp.

3 LK(b)P CK X Plēnuma stenogramma. 1951. g. 21. oktobris. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 14. apr., 13. l., 2.—3. lp.

4 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 17. apr., 102. l., 106. lp.

partizānu kustības gados aicināja tautu cīnīties pret padomju okupāciju, par brīvu, demokrātisku Latviju, par reliģijas brīvību. Otrkārt, šos uzsaukumus latviešu nacionālā pretestības kustība izplatīja ne tikai iedzīvotājiem, bet piegādāja arī augstākajiem varas vīriem, izplatīja milicijas nodaļās. Treškārt, skaidrs, ka cīņu pret latviešu tautas pretestības kustību vadīja LK(b)P CK, kurai aprīņķu (rajonu) komitejas regulāri ziņoja par atrastajām lapiņām, padevīgi solot tās savākt un iznīcināt.

3. Partizānu un viņu atbalstītāju tiesāšana un sodīšana

Partizānu nopratināšanu noteica PSRS NKGB 1944. gada 1. augusta instrukcija Nr. 6/182.¹ Pēc šīs instrukcijas, vispirms identificēja nopratināmo, konstatēja viņa pretpadomju darbību, viņa līdzdalībniekus un atbalstītājus un pēc tam sāka interesēties par viņa biogrāfiju. Pēc tam salīdzināja ar citu liecībām no tā paša novada. Izmeklētāji darbojās pa novadiem un partizānu grupām.

Sagūstītos partizānus un viņu atbalstītājus tiesāja, vadoties pēc čēkas pratinātāju ar sišanām izspiestām liecībām. Tiesa praktiski tikai apstiprināja čēkistu pierakstītos Krievijas kriminālkodeksa 58. paragrāfa dažādos pantus. To veica Baltijas apgabala NKVD (MGB) kara tribunāls, LPSR Augstākā tiesa un PSRS NKVD (MGB) ministrijas Sevišķā apspriede. Šo tiesu darbību, ja tās vispār par tiesām var nosaukt, vēl ilgi pētīs tiesību vēsturnieki. Taču, lai gūtu icspaidu par šīs «tiesāšanas» raksturu, ieskatīsimies dažos mums pieejamos materiālos.

Tiesvedības darbu uzraudzīja divas prokuratūras — LPSR prokuratūra un kara prokuratūra. 1945. gada sākumā nopietnāk darbu uzsāka NKVD Baltijas apgabala kara prokuratūra. Tā Latviju sadalīja 4 iecirkņos — Liepājas (Либавский), Rīgas (Рижский), Ventspils (Виндавский) un Daugavpils (Двинский) iecirkņi. Jau 1945. gada pirmajā pusē NKVD kara tribunāls izskatīja «spectiesāšanā» nodotās 307 lietas par 476 cilvēkiem, kuri apvainoti kontrrevolucionārā darbībā un dzimtenes nodevībā. Pēc izskatīšanas tribunālā, kā to 1945. gada 3. augustā Latvijas baseina kara prokurors Maksimenko pilnīgi slepeni

1 LRP, Nr. 30641; Toma V. novērošanas lieta, 26. lp.

ziņoja LK(b)P CK sekretāram Titovam, 109 lietas (35,5%) nosūtītas PSRS NKVD Sevišķajai apspriedei, t. i., parasti apsūdzēto nošaušanai. 111 lietās apsūdzētie tiesāti un nosūtīti uz spaidu darbu nometnēm (ИТЛ). Tā 90 lietās apsūdzētie nosūtīti uz Tagilas nometnēm un 21 lietā apvainotie — uz Urširstrojās nometnēm. 6 lietas nosūtītas izskatīšanai citiem «orgāniem», bet 6 lietas izbeigtas (1,9%), tātad apsūdzētie attaisnoti.¹ NKVD kara tribunāls sprieda pēc boļševiku «revolucionārās sirdsapziņas» un sevišķu pierādījumu tam nevajadzēja. Taču pat ar sišanām un citām vardarbīgām metodēm iegūto pierādījumu nereti bija tik maz, ka prokuratūra sāka uztraukties un nepietiekami noformētās lietas nosūtīja atpakaļ pierādījumu papildināšanai.

1945. gada 1. novembrī LPSR iekšlietu ministrs A. Eglītis pilnīgi slepeni (Nr. 1/571-ss) rakstīja VK(b)P CK Latvijas orgbiroja priekšsēdētāja vietniekam Rjazanovam, LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam un LPSR prokuroram Mišutinam, ka prokuratūra atdod atpakaļ čekā izskatītās lietas par partizānu atbalstītājiem, jo lietās nav pierādījumu par to partizānu ļaundarībām, kurus apsūdzētie slēpuši. Daudzas mātes slēpušas savus dēlus. Tā Daugavpils apriņķa Kalupes pagastā Minna Kūka slēpusi savu dēlu Kondrātu, kurš dezertējis no Sarkanās armijas. Pēteris Lazdāns un Veronika Lazdāne slēpuši partizānu Antonu Lazdānu, kas arī bēguļoja no Sarkanās armijas. Veronika Lazdāne nesusi A. Lazdānam ēst. Arī Aleksejs Valeinis un Anna Valeine devuši pārtiku partizāniem. «No šiem lietu piemēriem redzams,» rakstīja A. Eglītis, «ka tās pietiekami apsūdz bandu atbalstītājus.. un, sevišķi neprātojot, viņus varēja uzreiz notiesāt kā kriminālnoziedzniekus, bet prokuratūra to nedara.» «Uzskatot tādus prokuratūras norādītos iemeslus par nepareiziem un nepamatotiem, par tādiem, kas tuvākā laikā nenovedīs pie bandītisma likvidēšanas republikā, bet tikai traucē šo cīņu, ir lūgums pārskatīt prokuratūras līniju šajā jautājumā.» J. Kalnbērziņš uzlika rezolūciju: «Biedram Mišutinam. Lūdzu paskaidrojumu, kāpēc prokuratūra tā rīkojas. 3.11. 45. g.»² Kaut arī vārna vārnam acī neknebā un tiesu (tribunālu) terors turpinājās, tas arī no boļševiku viedokļa arvien vairāk pārsniedza pieļaujamās normas, t. i., netika «kā pienākas noformēts» uz papīra, neprasot, ar kādām metodēm.

1945. gada 30. novembrī Mišutins uz minēto A. Eglīša sūdzību

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 8. apr., 20. l., 213.—226. lp.

2 Turpat, 285.—286. lp.

slepeni paskaidroja J. Kalnbērziņam, ka iesniegtajās lietās nereti trūkst materiālu «par šo bandītu noziedzīgo darbību, viņu sociālā un politiskā seja nepierāda viņu bandītisko darbību». Prokuratūra neko nevarot darīt, jo kara tribunāls lietas bez šādiem datiem par partizāniem nepieņemot. Dati jāiegūst aģentūras vai operatīvā ceļā, jo prokuratūra tos nevar sameklēt. Tā kā šo darbu veic NKVD, tad viņiem arī pierādījumi jāsameklē. Taču lietas iesniegtas prokuratūrā, ļoti slikti noformētas. «Vesela rinda lietu ierosinātas pilnīgi bez pamatojuma, pēc ķilnieku ņemšanas principa, bet nevis pamatojoties uz reāliem materiāliem, kas apsūdz bandītismā vai izpalīdzēšanā bandītismam,» rakstīja Mišutins. Rezultātā prokuratūra atkal septiņas lietas atdevusi atpakaļ, bet atbrīvojusi 11 cilvēkus. Tās lietas, kuras «satur pat vismazāko apsūdzības materiālu par apsūdzētajiem, prokuratūra pieņēma lietvedībā un sāka izmeklēšanu». Tās ir 30 apsūdzēto lietas. Bez tam vēl 17 lietas prokuratūra atdevusi atpakaļ NKVD «noformēšanai kā pienākas». Prokuratūra negrib ierobežot NKVD cīņā pret partizāniem, taču lai Daugavpils apriņķa NKVD nodaļa izpilda prasības, kas noteiktas ar likumu. NKVD savu neprasmī un nespēju iegūt vajadzīgos pierādījumus uzveļ prokuratūrai.¹ Tā NKVD veica Latvijā genocīdu zem tiesas maskas, bet prokuratūra, lai izvairītos no čekas apvainojumiem kontrrevolūcijā, NKVD terorū ne tikai neievēroja, bet pat veicināja.

Čekas pratināšanas metodes, kā jau minēts, bija tādas, ka cilvēks nereti bija spiests doties pašnāvībā vai arī atzīties visos čekas pierakstītajos noziegumos, vai arī piekrist būt par čekas ziņotāju. Ja nopratinātajam izdevās izkļūt no čekas, tas nereti aizgāja partizānos. Par to čekas materiāli klusē, bet liecina partizānu atmiņu stāsti. Tā pratināšanas rezultātā partizānos pārgāja arī Donāts Peizenieks.² Partizānos aizgāja arī čekas pratinātie un iznīcinātajos aicinātie vīrieši.³

A. Juhneviču, J. Zelčānu un citus LTS vadītājus izsekoja ziņotāju grupa «štābisti» («Штабные») Nr. 117. Arestētos LTS vadītājus A. Juhneviču un ģenerālsekretāru J. Zelčānu 1946. gada pirmajā pusē čeka ļoti intensīvi pratināja, lai izspiestu visas nepieciešamās ziņas par Austrumlatvijas partizānu organizāciju un darbību. Tā J. Zelčāns laikā no 1946. gada 4. marta līdz 1946. gada 12. jūlijam pratināts 54 reizes,

1 Turpat.

2 *Vībāns J.* Vectēvi vēl tagad stāsta leģendas. — Uz ežiņas galvu liku, 130. lpp.

3 *Barkovskis J.* Bunkuru pilsētā, Neatkarības un Brīvības ielās. — Uz ežiņas galvu liku, 115. lpp.

t. i., praktiski katru otro dienu.¹ A. Juhnevičs laikā no 1946. gada 29. aprīļa līdz 1946. gada 7. septembrim pratināts 24 dienas.²

LPSR NKVD kara tribunāls 1946. gada 14. novembra slēgtās sēdes spriedumā par nāves sodu piespriešanu A. Juhnevičam konstatēja, ka 1944. gada otrajā pusē Daugavpils, Rēzeknes, Ilūkstes, Madonas, Jēkabpils un Cēsu apriņķos «no vācu sodītājiem, padomju armijas dezertieriem un izvairījušamies no iesaukuma bija organizējušās atsevišķas saskaldītas pretpadomju diversiju teroristiskas grupas». 1945. gada janvārī Vanagu draudzes mācītājs A. Juhnevičs ieteicis visiem stāties partizānos, kā arī Vanagu baznīcas bēniņos un saimniecības ēkās slēpis ap 20 partizānu. A. Juhnevičs visus Austrumlatvijas partizānus apvienojis un organizējis pēc armijas parauga, taču pats nav piedalījies cīņās ar ieročiem rokās. No 1945. gada augusta A. Juhnevičs vadījis partizānu darbu šajos apriņķos. LTS partizāni laikā no 1945. gada jūnija līdz 1946. gada janvārim veikuši 341 uzbrukumu padomju iestādēm, NKVD un NKGB darbiniekiem, miličiem, padomju aktīvistiem. Tāpēc NKVD kara tribunāla lēmums bija galīgs — A. Juhneviču («Vientuli») un J. Zelčānu («Zeltiņu») sodīt ar nāves sodu nošaujot. «Spriedums attiecībā pret A. Juhneviču un J. Zelčānu ir galīgs un nav apžēlojams.» Spriedumu galīgi apstiprināja 1947. gada 23. janvārī ar Nr. 3/9303³ un acīmredzot drīz izpildīja, parīs mēnešu pirms nāves sodā atcelšanas PSRS.

St. Urbāns, kurš kopš 1946. gada sākuma bija MGB ziņotājs, kā redzam no MGB 2-N nodaļas 1949. gada 10. marta izziņas, pats bija «arestēts pēc aģentūras Nr. 6755 uzskaites novērošanas lietas».⁴ Tātad St. Urbānu kā ziņotāju pašu vēl izsekoja citi ziņotāji. No cietuma Nr. 1 1949. gada martā St. Urbāns rakstīja LPSR valsts drošības ministram: «Sūdzību iesniedzu tādēļ, ka man LPSR iekšlietu ministrs rakstiski garantēja un LPSR valsts drošības ministrs deva mutisku solījumu, ka pret mani nekādu pretenziju nebūs, izņemot gadījumu, ja pēc legalizēšanās izdarīšu kādu pārkāpumu.» «Pašreiz man būtu vienīgā vēlēšanās, lai pret mani tiktu pārtraukta spīdzināšana.»⁵ Tātad čekas ziņotājs tika spīdzināts uz cita čekas ziņotāja ziņojuma pamata,

1 LRP, J. Zelčāna novērošanas lieta Nr. 28785 I.

2 LRP, A. Juhneviča novērošanas lieta Nr. 28785 II.

3 LRP, Nr. 28785, Учетное дело нелегалов семейства изменника Родине Юхневича Константина Езуповича, 1. лр.

4 «Арестован по агентурному делу № 6755 учетно-наблюдательному делу». — LRP, Nr. 39056, Наблюдательное дело Урбан С. С.

5 Turpat, 45. лр.

jo tas bija čekai vajadzīgs. Turpretī St. Urbāna rakstījumi tika noslēpti slepenajā «novērošanas lietā» un pat kara tribunālam nebija pieejami.

Čekas teroru veicināja arī tiesāto atzīšanās visās čekistu viņiem izdomātajās vainās, tā cerot saņemt vieglāku sodu. Sevišķi čekai patīkama bija daudzu tiesājamo cenšanās novelt vainu uz citiem, uzdodot pēc iespējas vairāk partizānus vai viņu atbalstītājus, pat tādus, kuri tādi patiesībā nebija bijuši. Taču, lasot kara tribunāla lietas, sastopama arī pratināšanās un spīdzināšanās nesalauztu cilvēku lepnas atbildes.

Lepnu atbildi kara tribunālam uz jautājumu, kāpēc viņš iestājies nacionālajos partizānos, sniedza «Tēvijas vanagu» loceklis A. Liepnieks-Liepiņš: «Es esmu latviešu nacionālists un tāpēc padomju varu neieredzu.»¹ Šādu lepnu partizānu atbilžu tribunālam bija daudz.

Nacionālo partizānu prāvās parasti iztiesāja kontrrevolucionāru, partizānu atbalstītāju un pašu partizānu lietas.

Sagūstītie partizāni visvairāk mēģinājuši bēgt konvojēšanas laikā un arī no nopratināšanas vietu atejām. Tā 1946. gada 26. novembrī Cēsu NKVD AN izbēga «bandas vadītājs». Par to vainīgie dabūja pa 5 dienām virssardzē.²

Nacionālo partizānu izmeklēšanas lietu pētījumi pierāda, ka vairākiem partizāniem nāves sods piespriests arī pāris gadus pēc nošaušanas. Dažkārt arestētie pa ceļam uz ieslodzījuma vietu nošauti. Tas liecina, ka boļševiki nereti nacionālos partizānus nošāvuši un tikai vēlāk to «noformējuši». Taču šos faktus sīkāk atklās nākamie zinātnieki.

Pēc 1947. gada 26. maija PSRS APP dekrēta, ar kuru tika atcelts nāves sods, partizānus sodīja tā, ka uzliktais sods faktiski nozīmēja nāves sodu. Tā 1948. gadā kara tribunāls J. Pormali sodīja ar 25 gadiem «sevišķajā PSRS MVD cietumā». A. Kārklīņa tika sodīta ar 20 gadiem PSRS NKVD sevišķajā lēģerī. Vēlāk par pieciem gadiem dažiem no J. Pormaļa grupas sodītajiem samazinātais laiks praktiski nekā nedeva viņu dzīvības glābšanai.

No partizānu tiesas procesiem redzam, ka partizānu atbalstītāji apgādāja partizānus ne tikai ar pārtiku un apģērbu, bet arī ar ieročiem. Tā Palmīra Laicāne (1908.) 1949. gadā savā mājā sagādāja partizāniem pistoli un automātu, par ko saņēma 10 gadus lēģerī.³

Svarīgi būtu noskaidrot, kādus sodus kopumā saņēmuši partizāni un viņu atbalstītāji. Zināmu ieskatu par partizānu atbalstītāju sodīšanu

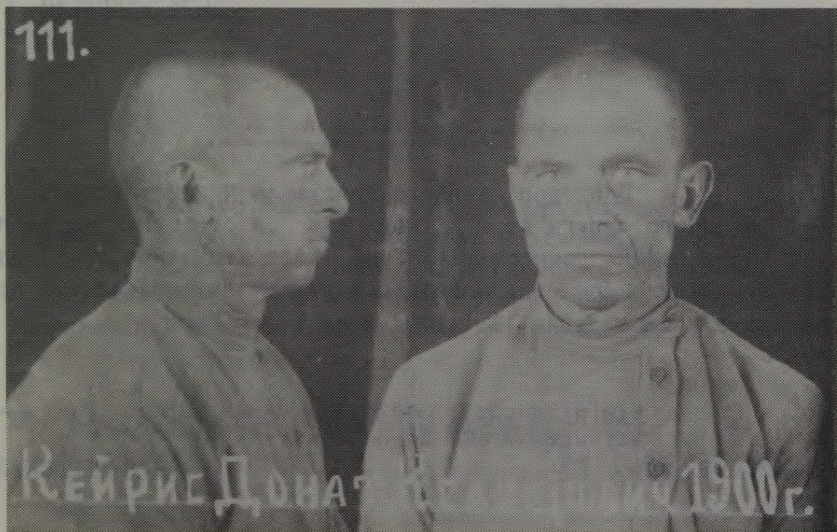
1 LRP, Jēkaba Rozes lieta Nr. 9819, 890. lp.

2 LieMA, 1. f., 3. apr., 15. l., 8. lp.

3 LRP, Nr. 40620. Наблюдательное дело Лайцане П. П.

LTS(p)A Ilūkstes partizānu pulka
Dvietes—Bebrenes rotas komandieris
Donats Keiris — Latvijas
robežsargu kaprālis 1938. gadā
un apcietinājumā Rīgas
Centrālcietumā. Nošauts
1951. gada 2. oktobrī

Partizāns Jānis Klucis apcietinājumā
un izziņa par viņa nošaušanu 1952. gada 11. janvārī Rīgā

Сов.Секретно

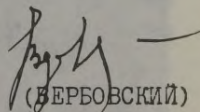
196

С П Р А В К А

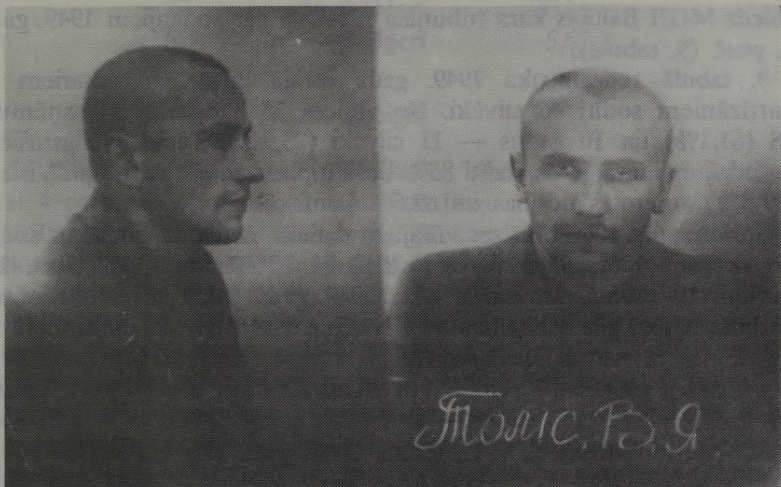
=====

Приговор Военного Трибунала Прибалтийского
Военного округа от 9.X.1952 года , в отношении осужден-
ного к ВМН- расстрелу -КЛУЦИС Яниса Карловича, 1926 года
рождения, уроженца Мадонского уезда , Латвийской ССР приве-
ден в исполнение 11.I.1952 года в гор.Риге.

ЗАМ.НАЧАЛЬНИКА ОТДЕЛА "А" МГБ
Латвийской ССР-Подполковник

(ВЕРБОВСКИЙ)

" 16 " февраля 1952 г.
гор.Рига.
тп-1

Partizāns Vilis Toms apcietinājumā
un izziņa par viņa nošaušanu 1952. gada 11. janvārī Rīgā

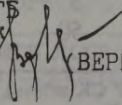
197

Сов.Секретно

С П Р А В К А
=====

Приговор Военного Трибунала Прибалтийского
Военного округа от 9.X.1951 года в отношении осужден-
ного в ВМН-расстрелу -ТОМС Вилиса Яновича, 1925 года
рождения, уроженца Абренского уезда, Латвийской ССР,
приведен в исполнение 11.1.1952 года в гор.Риге.

ЗАМ.НАЧАЛЬНИКА ОТДЕЛА "А" МГБ
Латвийской ССР- Подполковник

(ВЕРБОВСКИЙ)

sniedz MGB Baltijas kara tribunāla pārskats par sodītajiem 1949. gada 2. pusē (9. tabula).

9. tabulā redzam, ka 1949. gada otrajā pusē par sakariem ar partizāniem sodīti 46 cilvēki. No viņiem 25 gadus lēģerī saņēmuši 28 (61,1%) un 10 gadus — 11 cilvēki (23,9%). Tātad ar ilgstošiem ieslodzījumiem lēģeros sodīti 85% tiesāto partizānu atbalstītāju. Visiem (97,8%) atņemtas tiesības un 69,6% konfiscēta arī manta.

Spriežot pēc 10. tabulā uzrādītajiem datiem, nedaudz vieglākus sodus par kontrrevolucionāru darbību uzlikusi LPSR Augstākā tiesa. Kā redzam 10. tabulā, 9 mēnešu laikā 1949. gadā par kontrrevolucionāru darbību saukti pie atbildības 94 cilvēki, t. i., 10 cilvēki mēnesī.

9. tabula

MGB Baltijas kara tribunāla 1949. gada II pusē sodītie
par sakariem ar partizāniem¹

Soda mērs	Sodīto skaits	%
5 gadi lēģerī	3	6,2
5—8 gadi lēģerī	4	8,8
10 gadi lēģerī	11	23,9
25 gadi lēģerī	28	61,1
Kopā:	46	100,0
Tiesību atņemšana	45	
Mantas konfiskācija	32	

10. tabula

Latvijas PSR Augstākajā tiesā 1949. gadā no 1. I līdz 1. X sodītie
par kontrrevolucionāru darbību²

Sodīto skaits	Gadu skaits	%
5	25 lēģerī	5,5
3	15 lēģerī	3,3
50	10 lēģerī	55,5

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 13. apr., 83. l., 11. lp.

2 Turpat, 5. lp.

27	5—8 lēģerī	30,1
5	3—5 lēģerī	5,6
Kopā: 90		100,0
4	Lieta izbeigta	

Ar 25 gadiem lēģerī sodīti 50 cilvēki, kas ir 69,3%. Lieta izbeigta tikai 4 personām (0,44%) no apsūdzētajiem.

1950. gada 16. martā Baltijas MGB kara tribunāla priekšsēdētājs pulkvedis Tuļskis slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam, ka 1949. gada otrajā pusē Latvijas PSR 39 cilvēki sodīti par sakariem ar bandītiem un 7 cilvēki sodīti par «nepaziņošanu» — kopā 46 cilvēki. Salīdzinot ar 1949. gada pirmo pusi, sodīto skaits palielinājies par 14 cilvēkiem (30%). Tātad 1949. gadā tribunāls bija sodījis 32 cilvēkus, bet kopā gadā 78 cilvēkus. 1948. gadā tribunāls bija sodījis 331 cilvēku. No 1944. gadā sodītajiem 44 (95,6%) bija latvieši un 2 (4,4%) — lietuvieši. Starp sodītajiem bija 21 vīrietis un 25 sievietes. Tātad lielākā daļa sodīto partizānu atbalstītāju bija sievietes. Pulkvedis Tuļskis ziņoja, ka maksimālais soda mērs (25 gadi) parasti piespriests 72% apsūdzēto.

Kā redzam 11. tabulā, vissmagākos sodus saņēmuši paši partizāni.

Baltijas apgabala MGB kara tribunāla palīgs majors Staris, izpildot PSRS ģenerālprokurora 1948. gada 4. septembra pavēli Nr. 199-s par speciālo tiesāšanu, ziņoja, ka kara tribunāls izskatījis 1951. gadā 1095 lietas par 1838 personām. 14 lietas par 21 cilvēku nosūtītas papildu izmeklēšanai. Kā redzams 11. tabulā, kas sastādīta pēc pulkveža Stara pārskata, 1951. gadā tribunāls notiesājis 1688 Latvijas iedzīvotājus (92% no apsūdzētajiem), pie kam 1680, t. i., 93,6%, sodīti ar spaidu darbiem lēģeros uz 25 gadiem. «Citi soda mēri» tribunāla valodā parasti nozīmēja nošaušanu. Šo sodu saņēmuši 18 cilvēki (1,55%). Tātad 95,15% notiesāto bija nolemti nāvei, jo sevišķi, ja viņus nosūtīja uz t. s. speciālajiem lēģeriem.

11. tabula

LPSR MGB kara tribunāla notiesātie 1951. gadā¹

Sods	Notiesāto skaits	%
25 gadi	1580	93,6
20—24 gadi	1	0,05

1 Обзор о работе военной прокуратуры войск МГБ ЛССР по судебному надзору по делам специальной подсудимости за 1951 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 15. apr., 89. l., 15. lp.

10 gadi	89	5,3
Citi soda mēri	18	1,05
Kopā:	1688	100,0

Kā redzams no LK(b)P CK sniegtajām izziņām, 1951. gada otrajā pusē un 1952. gada sākumā kara tribunālā bija 988 lietas, bet laikā no 1951. gada 1. jūlija līdz 1952. gada 1. aprīlim bija izskatīta 871 lieta. Visas apsūdzības atzītas par pareizām, bet 62 lietas (7,1%) atdotas atpakaļ papildināšanai.¹ Tātad boļševiku terora mašīna turpināja savu šķiras ienaidnieku iznīcināšanas gaitu ar savu tiesu starpniecību.

Ar 1953. gadu LPSR MVD prokuratūras darbs nedaudz mainījās. 1953. gadā likvidēja Latvijas PSR, Lietuvas PSR un Kaļiņingradas apgabala, kā arī Veļikoluku apgabala MVD prokuratūras, uzdodot šo darbu veikt Baltijas apgabala prokuratūrai. Šeit bija jāizskata «sevišķi bīstami kontrrevolucionāri noziegumi — dzimtenes nodevība, terors, diversijas un spiegošana».² Kā redzams no Baltijas apgabala prokurora pulkveža Rjabova pilnīgi slepena 1954. gada 2. februāra ziņojuma J. Kalnbērziņam un LPSR iekšlietu ministram Zujānam, 1953. gada otrajā pusē kara prokuratūra devusi sankciju 86 pilsoņu arestam par kontrrevolucionāro darbību. Kopā 1953. gadā izmeklēja 87 šādas lietas par 150 cilvēkiem. Kā redzam no šī pārskata, Baltijas apgabala prokuratūra pēc kara tiesāja galvenokārt pašaisardzībniekus, poļu, angļu u. c. «spieģus», taču tiesās vēl valdot birokrātija un lietas lēni virzoties uz priekšu.³

Pārskatā par 1954. gada pirmo pusgadu pulkvedis Rjabovs ziņoja, ka «orgāni» pabeiguši 49 lietas par kontrrevolucionāriem noziegumiem. 42 gadījumos prokuratūra devusi aresta sankciju — 32 vācu laika šucmaņiem, 8 partizāniem kopā ar 2 partizānu atbalstītājiem. Taču pulkvedis Rjabovs nebija apmierināts ar «orgānu» darbību. «Nepamatotu materiālu iesniegšana no KGB darbinieku puses līdz šim vēl nav izbeigusies.» Tā Dundagas milicijas nodaļas priekšnieks Avotiņš 1954. gada 27. martā arestējis Fr. Grīnfeldu, M. Špībergu, Fr. Vilmani, V. Grīnfeldu par partizāna K. Rafelda atbalstīšanu. Izrādījās, ka K. Rafelds partizānos nemaz nav bijis. 1954. gada 29. janvārī majors

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 15. apr., 89. l., 63.—64., 85. lp.

2 Turpat, 17. apr., 105. l., 6. lp.

3 Turpat, 1.—5. lp.

Musipečenko arestējis M. Bērziņu par piederību vācu, angļu un amerikāņu izlūkdienestiem bez jebkādiem pierādījumiem.

Bez tam KGB 1954. gada pirmajā pusē izmeklējusi 64 lietas par smagiem noziegumiem pret PSRS, kuros apvainoti 105 cilvēki.¹

LPSR VDM ministrs Vēvers 1954. gadā pilnīgi slepeni rakstīja J. Kalnbērziņam, ka VDM pārbaudījusi Neretas rajona VDM pilnvarotā Broliša darbu. Darbā esot konstatēti daudzi trūkumi. Sevišķas grūtības radot «konspirējušies tautas ienaidnieki». No 40 vācu okupācijas laika līdzdarboņiem vēl tiekot PSRS teritorijā meklēti 25 cilvēki.²

Blakus 1954. gadā sāktajai «reabilitācijai» turpinājās partizānu, viņu atbalstītāju un citu «kontrevolucionāru» tiesāšana un sodīšana.

Baltijas apgabala prokurors Panfilovs 1956. gada 7. janvārī slepeni ziņoja LKP CK J. Kalnbērziņam, ka «laika posmā no 1. janvāra līdz 1955. gada 1. decembrim LPSR MP KGB orgāni arestējuši un saukuši pie atbildības 33 valsts noziedzniekus, no kuriem 25 tika sniegta kara tribunāla sankcija». Tika sodīti 5 partizāni, viens viņu atbalstītājs, 3 teroristi, viens spiegs un 5 personas, kas vācu okupācijas laikā veikušas aizmugurē noziegumus, u. c., kopā 3 personas.³ Līdz 1955. gada 10. decembrim KGB izmeklējusi 53 lietas par 76 personām, no kurām 16 lietas par 27 cilvēkiem nodotas kara tribunālam. O. Bērziņš un Strautiņš gan nepareizi sodīti ar 6—9 gadiem lēģerī.

Viens no svarīgākajiem jautājumiem ir sodīto partizānu un viņu atbalstītāju kopskaits Latvijā pēckara gados. Zināmu ieskatu arī šajā jautājumā sniedz čekas ziņojumi.

Kā redzams no 1957. gada 8. janvāra LPSR VDM ministra vietnieka pulkveža Veļikanova atskaites LPSR MP priekšsēdētājam V. Lācim, laikā no 1954. līdz 1956. gadam ieskaitot arestēti un notiesāti 4370 nacionālie partizāni un 1119 partizānu atbalstītāji, kopā 5489 cilvēki. Tas sastādot 40% no visiem partizāniem un viņu atbalstītājiem.⁴

Partizānu un viņu atbalstītāju «atklāšana» vēl turpinājās visos 60.—70. gados.

1962. gada 28. martā LKP CK pirmais sekretārs A. Pelše rakstīja pilnīgi slepenu vēstuli PSKP CK uz Maskavu. A. Pelše ziņoja, ka Bruno Jaunpēters (1911), Arvīds Lagzdiņš (1922), Kārlis Eglītis (1926),

1 Turpat, 16.—21. lp.

2 Turpat, 102. l., 57.—60. lp.

3 Справка о государственных преступлениях, расследованных КГБ СМ ЛССР за 1955 г. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 19. apr., 81. l., 1.—14. lp.

4 LVA, 270. f., 1. s apr., 1144. l., 6.—8. lp.

Andrejs Ozols (1920), Egils Sniedziņš (1921), Ernests Lagzdiņš (1920) pēc vācu armijas kapitulācijas «iestājušies Jūlija Kalnzožola bruņotās nacionālistiskās bandas sastāvā». Tā A. Pelše dēvēja nacionālos partizānus. 1946. gadā B. Jaunpēters izveidojis savu partizānu grupu, bet daži citi no minētajiem līdz 1947. gadam cīnījušies pret padomju varu Feldberga partizānu vienībā. «Savu noziedzīgo darbību,» rakstīja A. Pelše, «nacionālistiskā bruņotā bandā viņi līdz šim slēpuši.» «Atrodoties bandu sastāvā, viņi nogalināja komunistus, partijas darbiniekus, padomju aktīvistus, iznīcinātāju bataljonu karavīrus, milicijas un valsts drošības orgānu darbiniekus.» Kopā viņi nošāvuši 13 šādus darbiniekus. PSRS AP Prezidijs uz LKP CK lūgumu 1962. gada 8. februārī ar lēmumu Nr. 163/6 atļāvis Latvijas PSR Augstākajai tiesai B. Jaunpēterim, A. Lagzdiņam un K. Eglītim piemērot augstāko soda mēru — nošaušanu. A. Pelše LKP CK vārdā lūdza PSKP CK organizēt šo sešu nacionālo partizānu atklātu tiesāšanu Talsos un publicēt presē.¹

Partizānu un viņu atbalstītāju pratināšana, tiesāšana un sodīšana ir speciāla pētījuma uzdevums. Taču jau tagad var teikt, ka tiesāšana bija politiski noteikta terora akts «šķiras ienaidnieka iznīcināšanai». Par to liecina piesprieštie ilgjie gadi «Gulagā», kas praktiski nozīmēja palēninātu nāves sodu. Otrkārt, konstatējums, ka acīmredzot fiziskas izrēķināšanās rezultātā arestētie atklājuši pārmērīgi daudz savu atbalstītāju, sakarnieku, notikumu zinātāju, personisku detaļu, ko varēja arī neteikt. Tas palielināja latviešu tautas ciešanas un iznīcināšanu okupācijas gados.

4. Iedzīvotāju masveida izvešanas 1944.—1953. gadā

Iedzīvotāju masveidīga izvešana un savu iedzīvotāju iemītināšana Baltijā bija visu Krievijas impērisko valdnieku iemīlots pasākums vismaz kopš XVI gs. Šīs impēriskās tradīcijas turpināja un paplašināja padomju okupācijas vara.

Deportācijām — padomju masveidīgai vai individuālai cilvēku aizvešanai spaidu kārtā ārpus dzimtās zemes robežām varēja būt soda vai «bīstamo elementu», «šķiras ienaidnieku» izolēšanas raksturs. Šos padomju

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 25. apr., 94. l., 1. lp.

impērijas čekas pilnveidotos pasākumus Baltijas tautas izbaudīja jau 1941. gadā. Izvešanas pietiekami daudz pētītas, kaut arī daudz kas paliks neskaidrs, kamēr čekas arhīvi netiks atklāti. Zināmus papildinājumus līdzšinējiem pētījumiem sniedz LKP CK arhīva materiāli.

NKVD Krasnojarskas pārvaldes priekšnieks S. Šustins 1944. gada 18. aprīlī ziņoja, ka Krasnojarskas apgabalā no Baltijas un no Moldāvijas izsūtītie noņemti 37 administratīvajos rajonos. Kopā apgabalā dzīvo 3094 šādas ģimenes ar 7154 cilvēkiem (neskaitot ģimenes galvas, kas bija arestēti), tajā skaitā 3254 (54,6%) bērni. Tātad katrai sievietei bija vidēji 1—2 bērni. Kā redzam no Altaja novada NKVD pārvaldes priekšnieka Antonova ziņojuma, tur 33 rajonos bija noņemti 3632 latvieši, tajā skaitā 481 vīrietis, 1889 sievietes un 1757 bērni. Komi APSR, kā ziņoja APSR NKVD tautas komisārs L. Bujanovs 1945. gada 13. februārī PSRS NKVD tautas komisāram L. Berijam, dzīvoja 15 816 cilvēku no Baltijas un Moldāvijas. Tātad, kā atzina paši čekisti, tūlīt pēc Baltijas «atbrīvošanas» jau 1944. gada rudenī šeit sākuši «ierasties» Baltijas iedzīvotāji.

Līdz ar Sarkano armiju 1944. gadā Latvijā, kā redzējām, ienāca un uzsāka darbu Latvijas PSR NKVD — boļševiku partijas vairogs un šķēps, kā sevi dēvēja šie darboņi. Viens no viņu pienākumiem, kā jau minēts II nodaļā, bija arestējamo un izsūtāmo sarakstu sastādīšana. 1944. gada 12. decembrī NKVD pilnīgi slepeni ziņoja LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam: «Visi operatīvie darbinieki bija nosūtīti arestam pakļauto noziedznieku un nodevēju elementu noskaidrošanai un arestam. Šī darba rezultātā operatīvajā uzskaitē uzņemti 23 324 bijušie policisti, aizsargi un citi noziedzīgi elementi.»

12. tabula

LPSR NKVD politisko noziedznieku uzskaitē Latvijas okupētajā daļā (12 aprīņos) 1944. gada 12. decembrī¹

Noziedznieku grupa	Skaits	%	Aizbēguši uz Vāciju		Slēpjas		Dzīvo ar pieņemtu uzvārdu	
			skaits	%	skaits	%	skaits	%
Policisti	5034	21,6	3054	22,0	1236	21,5	744	19,9
Aizsargi	8430	36,1	4973	35,9	2074	36,2	1383	36,9

1 Izkaiļots pēc LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 6. apr., 21. l., 56. lp.

Citi no- ziedznieki	9860	42,3	5819	42,1	2425	42,3	1616	43,2
Kopā:	23 324	100,0	13 846	59,4	5735	24,6	3743	16,0

Kā redzam no 12. tabulas, 13 846 meklētie cilvēki (59,4%) bija devušies bēgļu gaitās, 5735 (24,6%) slēpās un 3743 (16%) dzīvoja ar pieņemtiem uzvārdiem. Līdz 1944. gada 1. decembrim bija arestēti 4914 cilvēki. Ja saskaitām kopā noslēpušos, aizbēgušos, ar citu vārdu dzīvojošos un arestētos politiskos noziedzniekus, tad tādu minētajos 12 aprīņķos jau 2 mēnešus pēc Rīgas ieņemšanas bija 23 238 cilvēki. Starp arestētajiem bijuši 1100 dezertieri (vīrieši, kuri nevēlējušies iet karot Sarkanajā armijā), 774 vācu armijas karavīri, 2127 cilvēkus aizturējusi Sarkanās armijas pretizlūkošanas iestāde «Smeršs». Vai šie 2127 ietilpināti NKVD arestēto kopskaitā, nav zināms. 216 bija nodoti NKGB un 1377 saukti pie kriminālatbildības.

Speciāla vēriba noziedznieku uzskaitē pievērsta nacionālajiem partizāniem, kurus NKVD sauca par bandītiem. Divu mēnešu laikā NKVD bija uzskaitījusi 7784 «bandītu ģimenes», no kurām 5195 ģimenes (69,4%) bija aizbēgušas uz citiem novadiem vai uz Vāciju. Tātad okupētajos 12 Latvijas aprīņķos bija palikušas 2589 ģimenes. Ja katrā ģimenē bija viens «bandīts», tad tādiem bija jābūt vismaz 2589. Taču NKVD ziņoja, ka tobrīd atklātas esot tikai 34 «bandītu grupas» ar 346 cilvēkiem. 65% no «bandītiem» atrodies Abrenes, Daugavpils un Ilūkstes aprīņķos.

No NKVD atskaites redzams, ka 9478 cilvēki slēpās vai dzīvoja ar svešu uzvārdu.

Tātad no pirmās NKVD pilnīgi slepenās atskaites LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam «vadošajam un virzošajam spēkam» bija skaidrs, pirmkārt, ka NKVD kopā ar NKGB un «Smeršu» jau pirmajos divos mēnešos uzsākusi pretpadomju iedzīvotāju masveida arestēšanu, ieslodzīšanu cietumos un izvešanu. Otrkārt, tika izdarīta «šķiras ienaidnieku» uzskaitē (23 324 cilvēki) un 7784 «kaitīgo» ģimeņu uzskaitē. Treškārt, NKVD bija uzsākusi tautas atbrūnošanu un cīņu pret nacionālajiem partizāniem. Jau 1945. gadā ešeloni (tajā skaitā no Jelgavas ar 1000 cilvēkiem) aizgāja uz Sibīriju.¹

Plašākas nacionālo partizānu cīņas un tīrīšanas nekā Latvijā

¹ Holsts J. Arī 1945. gads bija baigais gads. — «Lauku Avīze», 1992. g. 3. jūl.

1944.—1945. gada sākumā bija notikušas Lietuvā. PSRS iekšlietu ministrs S. Kruglovs un PSRS IeM OBB nodaļas priekšnieks A. Ļeontjevs 1945. gada 26. martā ziņoja L. Berijam, ka Lietuvā līdz 1945. gada 15. martam veiktas 2257 armijas un čekistu operācijas, kurās likvidētas 497 partizānu vienības ar 16 943 partizāniem. Krituši 5364 partizāni, bet sagūstīti 10 923 partizāni. Arestēti 31 674 cilvēki, tajā skaitā 11 412 nacionālās pagrīdes dalībnieki. Aizturēti 33 670 dezertieri vai tādi, kas izvairījušies no iesaukšanas Sarkanajā armijā. Par vainīgajiem iestādēs pieteikušies 91 376 cilvēki. Lietuvas nacionālajiem partizāniem atņemti 4 lielgabali, 48 mīnmetēji, 33 prettanku šautenes, 72 balsta ložmetēji, 662 rokas ložmetēji, 912 automāti, 7606 šautenes, 1229 pistoles un revolveri, 6190 rokas granātas un 1 070 410 patronas.¹

1945. gada 10. jūnijā L. Berija ziņoja J. Staļinam, V. Molotovam un G. Maļenkovam, ka, «attīrot Lietuvas teritoriju no pretpadomju un nemiernieku bandu elementiem (бандповстанческого элемента), arestēti 27 119 cilvēki, bet krituši 7174. Nacionālistiskās pagrīdes pretpadomju darbība turpinās.» Lietuvā strādā PSRS NKGB komisāra vietnieks Kobulovs. Pēc viņa datiem, 1945. gada maijā darbojās 142 «banditiskās grupas» ar 6246 cilvēkiem, tajā skaitā 1198 cilvēki ietilpa 11 «poļu bandās». Nelegālā stāvoklī atradās 14 000 dezertieru, 17 318 NKVD un NKGB meklētie aktīvie pretpadomju pagrīdes dalībnieki. Pavasarī darbība aktivizējusies. 1944. gada decembrī 334 000 cilvēku pierakstījušies izbraukšanai uz Poliju, līdz 1945. gada 1. jūnijam izbrauca 27 030 cilvēku. PSRS NKGB tautas komisāra vietnieks pārrunājis jautājumu ar VK(b)P CK Lietuvas biroja priekšsēdētāju Suslovu un Lietuvas K(b)P sekretāru Snečku. NKVD operācijām Lietuvā PSR nosūtīti 800 operatīvo darbinieku no citiem apgabaliem un 11 robežapsardzības un NKVD Iekšējā karaspēka pulki. PSRS NKVD lūdza Staļinu pēc saskaņošanas ar VK(b)P CK Lietuvas biroju un Lietuvas K(b)P CK izsūtīt uz PSRS attālajiem rajoniem 1000 partizānu vadītāju un aktīvo atbalstītāju ģimenes, vienlaikus veicot masu izskaidrošanas darbu. Otrkārt, uzdot Lietuvā K(b)P CK pastiprināt poļu pārsūtīšanu uz Poliju, lai to pabeigtu tuvākajā laikā.²

1945. gada 25. septembrī B. Konelovs, A. Ļeontjevs, V. Čerņišovs, balstoties uz M. Suslova un A. Snečka 1945. gada 20. septembra spectelegrammu, atkal sagatavoja ziņojumu Staļinam. «Pašreiz Lietuvas

1 PSRS CVORA kolekcijas kopijas Londonas Universitātē.

2 Turpat.

PSR apriņķos,» teikts paziņojumā, «ir 300 bandu vadoņu, pagrīdes organizāciju un aktīvu bandītu atbalstītāju ģimenes, kuru manta sakarā ar š. g. 15. augusta VK(b)P CK lēmumu un Lietuvas K(b)P CK VII plēnuma lēmumu konfiscēta.» Šīm personām nav pastāvīgas dzīvesvietas, tās dzīvo pie radniekiem, pazīstamiem un nodarbojas ar dažādu pretpadomju izdomājumu izplatīšanu. «Mēs uzskatām par mērķtiecīgu atļaut NKVD-NKGB orgāniem izvest 300 (līdz 900 cilvēku) bandu vadoņu un pretpadomju pagrīdes dalībnieku ģimenes ārpus Lietuvas PSR, Molotovas un Sverdlovskas apgabala mežu darbu rajonos.» Šie priekšlikumi saskaņoti ar VK(b)P Lietuvas biroja vadītāju Suslovu un Lietuvas K(b)P CK sekretāru Snečku. Rezultātā no Lietuvas, izpildot PSRS valdības 1948. gada 21. februāra lēmumu Nr. 417-160-ss, tika izsūtīti 39 766 cilvēki. Šajā operācijā «Pavasaris» («Весна») piedalījās arī Latvijā izvietotais NKVD karaspēks un, kā redzējām, arī no Viļakas apriņķa tika izvestas 137 partizānu un viņu atbalstītāju ģimenes.

Visās Baltijas valstīs no jūras piekrastes un salām tika padzīti daudzi tūkstoši cilvēku. 1947. gada ceturtajā ceturksnī Latvijā «No dažādām pilsētām un slēgtās pierobežas zonas izvesti 2753 cilvēki».¹ Tāpēc izvešanu pētīšanai Latvijā jānotiek vismaz triju Baltijas valstu kopsakarā.

Viens no svarīgākajiem PSKP CK un PSRS VDM pasākumiem partizānu kustības apspiešanai Baltijā bija Latvijas iedzīvotāju izvešanas 1949. gadā. Kaut arī to izpētē daudz darīts, šī problēma netiks atrisināta, iekams mūsu rīcībā nebūs vajadzīgo arhīva materiālu. Izvešanas tika rūpīgi gatavotas. Jau 1948. gada 9. janvārī LPSR MVD izdeva rīkojumu «Par to iedzīvotāju dokumentāciju un pierakstīšanu, kas dzīvo Latvijas PSR lauku apdzīvotās vietās»² un paredzēja «speckontingenta uzskaiti laukos».

Sākot ar 1948. gadu, LPSR IeM sāka darbu I speciālā nodaļa majora Filipova vadībā. Šī nodaļa nodarbojās ar «tautas ienaidnieku» uzskaiti un pārbaudi, gatavojot sarakstus masu deportācijām. Katrā apriņķī tika nodibinātas vairākas specgrupas, kurās ictilpa arī PSRS IeM iekšējā karaspēka pārstāvji. Šīs specgrupas pēc kārtas apmetās visās ciemu padomēs, apstaigāja un pārbaudīja iedzīvotājus pēc sarakstiem un kartotēkām. Latvijā dislocētais PSRS VDM 36. strēlnieku pulks

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 11. l., 69. l., 4. lp.

2 IeMA, 1. f., 3. apr., 18. l., 1.—2. lp., Nr. 01.

izrādījās liels speciālists izvešanās. Tas izbrauca uz lielākajām izvešanām arī uz citām PSRS republikām. Tā 36. s. p. dienasgrāmatā ir ieraksts: «1948. g. 9. maijs—5. jūnijs. Lietuvas PSR sniegta palīdzība cīņā pret bandītismu un speckontingenta izvešanā.» Pulka komandiera pulkveža Vorobjova 1948. gada 15. maija pavēle Nr. 00206. Šajā operācijā bijuši komandējumā vairāk nekā 100 pulka virsnieku.¹ 1949. gada 28. maijā—14. jūlijā 27 «palīdzības sniedzēji» komandēti šādā specuzdevumā uz Armēnijas PSR.²

1949. gada 8. janvārī specgrupu darbība bija pārbaudīta Daugavpils, Krāslavas, Bauskas, Viļakas, Jēkabpils, Jelgavas, Ilūkstes un Ludzas apriņķos un sniegti norādījumi to darba uzlabošanai. IeM atzina, ka nav aizpildītas 35 000 alfabētiskas kartītes par valsts noziedzniekiem, kuri izvairās no meklētājiem. 949 lietas par repatriantiem netiek turpinātas. Vāji strādā aģentūra,³ nav izpildītas anketas par aģentiem, nenotiek aģentu specpārbaudes.³

1949. gada 28. februārī—29. augustā PSRS VDM stingri slepenās operācijas «Krasta banga» («Прибой») īstenošanai Latvijā bija jau savlaicīgi sakoncentrēts liels PSRS VDM karaspēka daudzums.

NKVD IeK Latvijā sāka ierasties 1944. gada jūlijā. NKVD IeK 5. strēlnieku divīzijas 143. strēlnieku pulka karavīri 1944. gada 21. jūlijā bija novietojušies Liepnā, Madonā, Rēzeknē, Abrenē, Balvos, bet 36. strēlnieku pulka karavīri 7. augustā — Daugavpilī un Ludzā. Karaspēks uzsāka masveidīgas iedzīvotāju pārbaudes, arestus un cīņu pret nacionālajiem partizāniem, apsargāja LK(b)P CK un LPSR valdību. 1946. gada rudenī Kurzemē tieši no Vīnes ieradās NKVD IeK 24. Prutas ar Bogdana Hmeļnicka ordeni apbalvotais izlases pulks (ar štābu Talsos) un nekavējoties uzsāka cīņu pret partizāniem. NKVD IeK 5. strēlnieku divīzijas štābs, kuru no 1942. gada 20. novembra līdz 1949. gada 28. oktobrim komandēja valsts drošības komisārs, vēlāk ģenerālmajors P. Ļontjevs, atradās Rīgā. Šeit izvietojās arī NKVD IeK 48. konvoju divīzija, kura apkalpoja Baltijas valstis. Latvijā vēl atradās NKVD 152. dzelzceļapsardzes pulks, vairāki robežsargu pulki. Lietuvā ar štābu Šauļos novietojās NKVD IeK 4. (vēlāk 2. divīzijas), bet Tallinā attiecīgi 63. divīzija. Kopā Baltijas valstīs 1945. gada 1. februārī bija 11 129, bet 1945. gada 1. decembrī — 14 411 čekas armijas

1 Описание операций по приказам в период командировки. — ИеМА, 12. ф., 37. л., 21. лр.

2 Turpat, 25. лр.

3 LVA, 1280. ф., 244. л., 298.—301. лр.

karavīru.¹ Ja tiem pieskaita NKVD IeK 48. konvoja divīziju, kurā 1945. gada jūlijā bija 6687 cilvēki, dzelzceļu un robežapsardzības pulkus, tad kopējais čekas karaspēka daudzums Baltijā sasniedza 25 000 cilvēku. Čekas karaspēks bija pakļauts PSRS NKVD IeK Galvenajai pārvaldei Maskavā, bet ar 1947. gada janvāri nodots PSRS VDM IeK Galvenajai pārvaldei Maskavā.² Šo pārvaldi no 1946. gada 9. aprīļa līdz 1953. gada 18. martam vadīja Galvenās pārvaldes priekšnieks ģenerālleitnants P. Burmaks. Pārvalde savus uzdevumus bagātīgi saņēma no PSRS VDM un konkretizējot nodeva izpildīšanai minēto divīziju pārvaldēm un štābiem.

Kaut arī karaspēkam palīgā Baltijas valstīs bija izveidoti ap 45 000 vīru lieli iznīcinātāju bataljoni no civilajiem iedzīvotājiem, algoti vairāki simti šo trieciengrupu, izveidots plašs slepeno aģentu tīkls (Latvijā ap 3300 cilvēku), cīņa ar nacionālo pagrīdi un tās bruņotajiem spēkiem nebija viegla. Kā ziņoja MGB karaspēka 5. divīzijas komandieris, nereti ap 87% no operācijām bija nesekmīgas. Daudz nelīdzēja arī dienesta suņu vienības, snaiperu vienības, par partizāniem pārgērbto čekistu iesūtīšana mežā. Sevišķi šajā ziņā izcēlās LK(b)P sekretariāts, iesūtot mežā par partizāniem pārgērbtas vienības Ratiņa, Laiviņa, Vasiļonoka u. c. vadībā, kas darbojās Madonas, Preiļu, Jēkabpils u. c. rajonos. VK(b)P CK biroja priekšsēdētājs Latvijā Rjazanovs atskaitē par darbu VK(b)P CK rakstīja, ka VK(b)P CK birojs orientē Latvijas K(b)P biroja darbu vispirms uz buržuāziskā nacionālisma pārvarēšanu zināmā latviešu iedzīvotāju daļā, kas domā it kā ar Anglijas palīdzību atjaunot buržuāzisko Latviju, kā arī uz pilnīgu nacionālistiskās pagrīdes un tās «bruņoto bandu» likvidāciju. Taču to vēl neesot izdevies veikt, jo «bandas» atbalsta turīgo kulaku daļa — ap 5000 saimniecību, kurām atņemta zeme. Arī daļa inteligences esot tuva šiem buržuāziskajiem nacionālistiem.³

PSRS MGB 5. strēlnieku divīzijas komandieris ģenerālmajors P. Ļontjevs pilnīgi slepenajā pārskatā par 1948. gada I ceturksni atzinās, ka «Neskatoties uz to, ka divīzija veikusi ievērojamu darbu, lai attīrītu apriņķus no bandītiem un citiem kontrrevolucionāriem elementiem, tomēr galvenais uzdevums bandu grupējumu sagraušanā un likvidēšanā palika neizpildīts, par ko liecina bandu esamība un uzbrukumi».⁴

1 KVKA, bij. CPAA, 38650. s f., 1. s apr., 194. lieta.

2 PSRS MVD-MGB 1947. g. 21. janvāra pavēle Nr. 0074/0029.

3 PSKP CK Centrālais partijas arhīvs, 600. f., 1. apr., 51. lp.

4 KVKA, 38650. f., 1. apr., 353. l., 4. lp. (Nr. 1/1-001005).

To pašu ģenerālis apstiprināja arī ziņojumā par 1948. gada III ceturksni, piebilstot, ka nacionālās pagrīdes un «bandas» mērķi ir «Padomju un partijas organizāciju pasākumu dezorganizācija, terorizējot lauku padomju aktīvos darbiniekus, kas dzīvo viensētās».¹ Ģenerālis uzsvēra, ka nacionālos partizānus nevarēs likvidēt, neiznīcinot nacionālo pagrīdi. Nacionālās pagrīdes likvidēšana Ukrainā, Armēnijā, Lietuvā, uz kurieni jau agrāk tika komandētas arī Latvijā dislocētās MGB karaspēka daļas, tika uzskatīta par nacionālo partizānu likvidēšanas priekšnoteikumu. Nacionālās pagrīdes likvidēšana arī Latvijā tika rūpīgi gatavota, veicot vispirms bijušo kulaku un nacionālo partizānu ģimenes locekļu uzskaiti ciema padomēs, pagastos, apriņķos, kuru apstiprināja NKVD un MGB apriņķu nodaļās, LK(b)P apriņķu komitejās un LK(b)P CK sekretariātā.

Stingri slepenās operācijas «Krasta banga» plāna īstenošanu jau 1949. gada februārī uzsāka PSRS MGB IeK Galvenā pārvalde tās priekšnieka ģenerālleitnanta P. Burmaka vadībā. 1949. gada februāra vidū pirmajā «sevišķas nozīmes stingri slepenajā» P. Burmaka parakstītajā izziņā par karaspēka daudzumu, kas nepieciešams operācijas «Krasta banga» īstenošanai Baltijas valstīs, bija paredzēti 45 000 «aktīvu durkļi».² Tā kā Baltijas valstīs tik daudz IeK karaspēka nebija, sākumā bija paredzēts pārvietot no Maskavas PSRS MGB 1. motorizētās ar Ļeņina ordeni apbalvotās Sarkankarogotās F. Dzeržinska divīzijas 4000 karavīrus, MGB dzelzceļapsardzības karaspēka 5000 cilvēkus, MGB karaskolas kursantus utt., kopā 11 000 IeK karavīrus. Par «Krasta bangas» komandieri nozīmēja PSRS MGB pilnvaroto Baltijas valstīs PSRS MGB IeK GP operatīvās daļas priekšnieku ģenerālleitnantu Golovko. Viņa vietnieks bija 5. strēlnieku divīzijas sakaru daļas priekšnieks apakšpulkvedis Kotovs. Par autotransportu atbildēja apakšpulkvedis Spektors, intendants bija pulkvedis Saharovs. Kopā P. Burmaks turpmākos aprēķinos paredzēja Baltijas valstīs operācijā izmantot 8215 operatīvos darbiniekus, 18 218 MGB karavīrus, 1900 MGB dzelzceļapsardzes karavīrus, 1088 sakaru speciālistus. Tātad 21 206 MGB karavīrus. Bez tam bija jāmobilizē 18 387 iznīcinātāju bataljonu locekļi, 28 404 partijas un padomju aktīvistu. P. Burmaks paredzēja, ka pēc Latvijas, Lietuvas un Igaunijas kompartiju apstipri-

1 Turpat, 16. lp.

2 Совершенно секретно. ОЦ. Министерство госуд. Безопасности СССР. ГУВВ. Материалы по операции «Прибой». 25 II 49 — 23 VIII 49. — КВКА, 38650. s f., 1. s apr., 408. l., 1. lp.

nātajiem sarakstiem nacionālās pagrīdes un nacionālo partizānu ģimeņu locekļu aizvešanai uz ešloniem Baltijā vajadzīgas 6380 smagās automašīnas, no kurām 3200 dotu armija, bet 4180 — Igaunijas, Lietuvas un Latvijas saimnieciskās organizācijas. Čekas armijai smagās mašīnas piesūtīja arī Baltijas, Ļeņingradas un Baltkrievijas kara apgabals. Pēc minētajiem sarakstiem Baltijas valstīs bija «jāizņem» 13 000 ģimenes. P. Burmaks paredzēja vienu opergrupu 4 ģimeņu «izņemšanai». Opergrupa bija jāvada MGB darbiniekam. Tajā ietilptu divi MGB karavīri, divi IB locekļi, 4—5 partijas un padomju aktīva pārstāvji.¹ Kopā opergrupā jābūt 9—10 cilvēkiem.

Tā kā Latvijā, pēc 1949. gada 25. februāra aprēķiniem, bija paredzēts izveidot 3250 opergrupas, bija papildus jāieved 2550 operpilnvarotie un 4500 karavīru. 4000 čekas karavīriem bija jābūt rezervē cīņai pret iespējamām partizānu uzbrukumiem. IB locekļu un partijas aktīva Latvijā pietika. Sakarīem starp IeK daļām Latvijā bija paredzēti 420 (Baltijā 862) radiatoraidītāji un radisti. Sakaru punktus apakšpulkvedis Kotovs 1949. gada 4. martā jau bija iekārtojis Cēsis, Viļakā, Daugavpilī, Rēzeknē, Jelgavā, Liepājā un Ventspilī. PSRS MVD 48. konvoja divīzija (komandieris ģenerālmajors I. Kemerovs) 1949. gada 4. marta pavēlē Nr. 012 nozīmēja 108 ešelonu konvoju priekšniekus. 42 bija pirmās pakāpes, 21 — otrās, 45 — trešās ešelona konvoju priekšnieki.² Mašīnām Baltijā piešķīra 1250 tonnas (Latvijai 600 tonnas) benzīna. Lai apsargātu ceļus, pa kuriem paredzēts vest uz «iekraušanas stacijām» izsūtāmos, Latvijā izvietoja 9 kustīgas MGB karaspēka vienības 180 cilvēku sastāvā. Šīs vienības automašīnās pilnā kaujas gatavībā visu operācijas laiku pārvietojās pa nacionālo partizānu sevišķi «apsēstām» vietām un ceļiem (Baltinava, Preiļi, Rudzāti, Līvāni, Viļaka, Varakļāni, Aknīste, Dobeļe, Valdemārpils, Dignāja, Rubene u. c.). Operācijas «materiāltehniskajai nodrošināšanai» Latvijā ievada 2495 automātus un 500 šautenes.³

1949. gada 7. martā PSRS MGB ministrs ģenerālleitnants Ogoļcovs apstiprināja «Pasākuma plānu mērķu slepenības nodrošināšanai» karaspēka sakoncentrēšanas rajonos. Ar to bija noteikts, ka karaspēkam, kas ieradās PSRS VDM «manevros» pilnā kaujas gatavībā (Latvijā 6200 cilvēku), lasīja lekcijas par cīņu pret nodevību un tautas

1 Turpat, 10. lp.

2 Секретные приказы по дивизии 4 I — 29 XII 1949 г. — KVKA, 38058. s f., 1. s apr., 40. l., 21.—23. lp.

3 KVKA, 38650. f., 1. apr., 408. l., 61. lp.

ienaidniekiem. Karaspēku tika uzdots izvietot pēc iespējas tālāk no apdzīvotajām vietām, lai iedzīvotāji to nemanītu. Tika uzdots Latvijā agrāk dislocētajam karaspēkam parastā veidā veikt operāciju pret nacionālajiem partizāniem. 1949. gada 15. martā LPSR VD ministrs ģenerālmajors A. Noviks apstiprināja pilnīgi slepenu «Plānu karaspēka izmantošanai cīņai pret bandītismu un IeK GP plāna mācību īstenošanā».¹ Šis plāns uzdeva čekas karaspēkam 1949. gada 16.—19. martā pētīt apkārtni, kur tas novietots, norādot, ka «pētīšanai» sevišķi bīstami ir Viļakas, Alūksnes, Jēkabpils, Ilūkstes, Jelgavas un Talsu apriņķi. Tika izstrādāti un apstiprināti plāni partijas politiskajam darbam operācijai ievestajā karaspēkā.² Operācija sākas pēkšņi pēc šifrēta radiosignāla.

Kā redzam no ģenerālleitnanta P. Burmaka atskaites ziņojuma 1949. gada 25. martā, Latvijā darbojušās 3870 operatīvās grupas ar 8313 karavīriem. PSRS VDM IeK 36. strēlnieku pulka operāciju uzskaites grāmatā ir šāds ieraksts: «No 1949. gada 14. marta līdz 27. martam — speciālu uzdevums Latvijas PSR — piedalījās viss pulka personālsastāvs».³ Pavēle Nr. 0136 1949. gada 11. martā.⁴ Arī pulka virsnieku komandējumu grāmatā 23. lappusē ir ieraksts: «1949. g. 107 virsnieki atradās operatīvajā komandējumā Latvijas PSR, lai izpildītu speciālu uzdevumu. Pulka komandiera pulkveža Vorobjova 1949. gada 4. aprīļa pavēle Nr. 00126.» Sekojošajās lappusēs ir pilns saraksts. Majors Čedija, Kudrašovs, Stepanovs... Papildus bija izmantoti 4500 karavīri.⁵ Atskaites kartē minēts, ka blakus 3314 operpilnvarotajiem Latvijā piedalījušies 7157 IB locekļi. Kopā Latvijā izolētas 13 504 ģimenes, skaitā 42 322 cilvēki. Tie nosūtīti uz 55 tuvākajām stacijām ar 3316 automašīnām un «iekrauti» 1974 lopu vagonos, kas tur jau gaidīja. No tiem izveidoti 33 ešeloni, kuri 48. konvoja divīzijas pavadībā aizsūtīti uz Sibīriju. Kopā Baltijas valstīs operācijas «Krasta banga» rezultātā izolētas 29 873 ģimenes, 92 204 cilvēki. Kopā «strādājuši» 7694 operpilnvarotie un 23 944 MGB karavīri. Bez tam vēl pieaicināti 455 robežapsardzes karavīri un 3765 MVD darbinieki. Stacijās izsūtāmos nogādājušas 8422 smagās automašīnas. Kopā Baltijas

1 Turpat, 292.—294. lp.

2 Turpat, 280.—287. lp. (Igaunija).

3 36 с. п. Участие по оперсводкам, операциям и приказам с 1944 г. по... — *ИлеМА*, 12 ф., 36. л.

4 Tekstā minēts 11. IV.

5 Докладная записка об участии войск МГБ в операции «Прибой». — *КВКА*, 38650. ф., 1. арг., 458. л., 45.—65. lp.

republikās arestētie aizvesti uz 118 stacijām, «iekrauti» 4437 lopu vagonos, no kuriem sastādīti 76 ešeloni.¹ Operācija, kā rakstīja priekšniecība, visumā bijusi pēkšņa un rezultatīva. Latvijā izsūtīšanai izbēguši tikai vēlāk MGB reģistrētie 199 cilvēki.

PSRS MVD 48. divīzijas darbību stingri slepenās operācijas «Krasta banga» laikā analizēja divīzijas 1949. gada 30. maija pavēle «Par rezultātiem, konvoju daļām izpildot uzdevumus specpārceļotāju ešelonu konvojošanā». Vairāki divīzijas 132. pulka konvoji šo uzdevumu izpildījuši teicami. Taču no 97360. ešelona izmukuši 4, bet no 39359. ešelona — pat 11 izsūtītie. No 97377. ešelona Minskā pazuduši 4 cilvēki. Vairāki konvoji, piemēram, ierindnieks Nedelīns, Zaharovs un Mendeļevs, bijuši piedzērušies. Savukārt vairākiem virsniekiem par «labu darbu» divīzijas komandieris izteica pateicību.² Operācijā vislabāk bija piedalījušies čekistu izlases pulki. Tā PSRS MGB IeK 1. motorizētās strēlnieku divīzijas komandieris ģenerālmajors Pičajevs uz 5 lappusēm nosūtīja PSRS MGB IeK GP apbalvošanai par «teicamu darbu» 84 savu padoto, galvenokārt divīzijas virsnieku varonīgā darba raksturojumus.³ PSRS MGB IeK 24. Prutas ar Bogdana Hmeļnicka ordeni apbalvotais pulks līdztekus ar apbalvojumu pieprasījumiem Maskavai 1949. gada 4. aprīlī izdeva pilnīgi slepenu pavēli Nr. 00163. Pulka komandieris pulkvedis Kapustins konstatēja, ka pulka «apkalpotajos» Alūksnes, Viļakas, Gulbenes, Valkas, Madonas, Jēkabpils un Liepājas apriņķos operācija veikta teicami — virs plāna viens «bandīts» nošauts un 12 sagūstīti, paņemti viņu ieroči. Aizturēts daudz cilvēku, kuri bēguši no izvešanas. Par šo varoņdarbu 14 karavīriem un virsniekiem pulkvedis atļāva nofotografēties pie attīta pulka kaujas karoga, 10 cilvēkiem piešķīra 10 dienu atvaļinājumu, bet 274 izteica pateicību. Vairākiem virsniekiem «noņēma» agrāk paša uzlikto sodu.⁴ Simtiem apbalvoti ar LPSR AP goda rakstiem, LĻKJS goda rakstiem un pateicības rakstiem.

Arī LK(b)P CK steidzami atzīmēja šo savu 1949. gada 25. marta «varoņdarbu», kamēr operācijas «Krasta banga» komandieris ģenerālleitnants Golovko vēl bija Rīgā. LK(b)P CK biroja slepenajā sēdē

1 Строго секретно ОЦ. Отчетная карта по делу «Прибой» в Эстонской, Латвийской и Литовской ССР. — КВКА, 38650. ф., 1. арг., 458. л., 432. лр.

2 Карт. Ваžинс, карт. МIRONČENKO, лейтн. Курменко и. с. (Об итогах выполнения задач по конвоированию спецпереселенцев эшалонами конвойных войск). — LVKA, 38058. ф., 1. арг., 40. л., 78.—80. лр.

3 КВКА, 38650. ф., 1. арг., 408. л., 321.—326. лр.

4 Турпат, 32916. ф., 1. арг., 143. л., 52.—55. лр.

1949. gada 29. martā «Par operācijas rezultātiem kulaku un viņu ģimeņu, bandītu ģimeņu un nacionālistu izvešanā no republikas» ziņoja ģenerālmajors A. Noviks un ģenerālleitnants Golovko.¹ Noklausījušies un apsprieduši ziņojumu par «varoņdarbu», LK(b)P CK birojs nolēma: «Atzīt, ka Latvijas PSR VDM ar PSRS VDM piepalīdzību sekmīgi sagatavojusi un īstenojusi kulaku un viņu ģimeņu, bandītu ģimeņu un nacionālistu izsūtīšanu. Padomju Sociālistiskās Republiku Savienības un Latvijas PSR valdības lēmumi šajā jautājumā izpildīti (1.§).» «Atzīmēt, ka cilvēku izvešanas darbā aktīvi piedalījās republikas partijas organizācija, komjaunatnes un padomju aktīvs (2.§).» Pilnīgi slepeno lēmumu parakstīja J. Kalnbērziņš.

Kaut arī minētais materiāls pirmo reizi sniedz lasītājiem un pētniekiem jaunu informāciju par stingri slepeno čekas operāciju «Krasta banga» Baltijā, tomēr mēs būtu ļoti tālu no īstenības, ja iedomātos, ka zinām visu par šo operāciju. Daudz ko mēs nekad neuzzināsim, jo šajā arhīva lietā atrodas divi 1949. gada 23. augusta akti, ar kuriem iznīcināti 182 operācijas dokumenti un 66 topogrāfiskās kartes.² Otrkārt, mums nav pieejami 1949. gada izvešanās piedalījušos PSRS MGB karaspēka vienību vēstures slepenie formulāri,³ kā arī VK(b)P CK biroja Latvijā slepenie ziņojumi VK(b)P CK.⁴ Treškārt, mums nav pieejami vairāki materiāli, kuri joprojām ir slepeni — VK(b)P CK Politbiroja lēmumi, Politbiroja slepenā sarakste ar PSRS MGB,⁵ Latvijas K(b)P un LPSR MP slepenā sarakste ar Maskavu 1947.—1949. gadā u. c.

Taču izvešanas turpinājās arī pēc operācijas «Krasta banga» noslēguma. Tā 1949. gadā no Lietuvas, Latvijas un Igaunijas kopumā tika izvestas 30 630 tā saucamo kulaku, nacionālistu un partizānu ģimenes, kopā 94 779 cilvēki. Starp izvestajiem bija 25 708 vīrieši, 41 987 sievietes (44,3%) un 27 084 bērni (28,6%). Tātad sievietes un bērni bija 72,9% no visiem 1949. gadā izvestajiem.

Tikai 1941. un 1948.—1949. gadā no Baltijas tika izsūtīti 157 687 cilvēki, tajā skaitā 52 424 sievietes un 35 921 bērns vecumā līdz 15 gadiem.

No visiem izsūtītajiem Baltijas valstu iedzīvotājiem 75 790 tika

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 6. s l., 3. lp.

2 KVKA, 38650. f., 1. apr., 408. l., 412.—428., 429.—431. lp.

3 Turpat, 39026. f. — Vēstures formulāru fonds.

4 PSKP CK Centrālais arhīvs. (Tagad Krievijas centrs jaunākās vēstures dokumentācijas glabāšanai un izpētei.) 600. f., 1. apr., 4. un 22. l.

5 Bij. PSKP CK Centrālais arhīvs.

nodarbināti kolhozos, 16 005 — sovhozos, 2031 — rūpniecībā un 953 — meža sagatavošanas darbos.

13. tabula liecina, ka 1949. gadā lielākais izvesto skaits no Baltijas valstīm (44,5%) attiecināms uz Latviju.

13. tabula

Baltijas valstu iedzīvotāju masu izvešanas uz PSRS 1949. gadā

	Ģimenes	Cilvēki	%
Lietuva	9518	31 917	33,7
Latvija	13 624	42 149	44,5
Igaunija	7488	20 713	21,8
Kopā:	30 630	94 779	100,0

14. tabula

**Baltijas valstu 1949. gadā uz PSRS izvesto iedzīvotāju
nometināšana**

	Ģimenes	Cilvēki	%
Krasnojarskas novads	3671	13 823	26,6
Novosibirskas apgabals	3152	10 064	19,4
Omskas apgabals	7944	22 542	43,4
Amūras apgabals	2028	5451	10,6
Kopā:	16 795	51 880	100,0

Tabula liecina, ka 54,7% izvesto no Baltijas noņemti Krasnojarskas, Novosibirskas, Omskas un Amūras apgabalos.

1949. gada deportācijas, manuprāt, bija vērstas ne tikai pret tiem, kas atbalstīja partizānus, bet arī pret tiem, kas varētu tos atbalstīt, bet pagaidām varbūt baidījās.

Otrkārt, 1949. gada deportācijas ievērojami samazināja to cilvēku skaitu, kuri pa dienu strādāja laukos, bet naktī pievienojās partizāniem. Šādu padomju varai ļoti bīstamu partizānu skaits līdz 1949. gadam varēja būt ievērojami lielāks.¹

1 Fr. Launaga 1985. gada 12. septembra vēstule J. Kažociņam.

Līdz šim kā pēdējo komunistu lielizvešanu Latvijā mēs atzīmējam 1949. gada 25. martu. Bet vai šīs deportācijas bija pēdējās, vai netika plānotas nākamās? To rādīs turpmākie pētījumi. Taču jau tagad var atbildēt, ka 50. gadu sākumā čeka veica nopietnu gatavošanos. LKP CK arhīva lietā «Sarakstīšanās par Latvijas PSR IeM orgānu darba jautājumiem 1953»¹ saglabājies slepens LPSR iekšlietu ministra Zujāna 1953. gada 5. septembra ziņojums LKP CK sekretāram Kalnbērziņam par Latvijas PSR Centrālā valsts vēstures arhīva darbu šajā virzienā 1951.—1953. gadā. Zujāns raksta, ka, izpildot PSRS IeM 1950. gada 15. oktobra slepeno pavēli Nr. 0707, arhīvā 1951. gadā apstrādātas 1 124 873 lietas un 327 kg atsevišķu dokumentu (россыпи). Lielākā vērība veltīta arhīva dokumentālo materiālu operatīvi čekistiskai apstrādei (оперативно-чекистская разработка документальных материалов). «Dokumentālo materiālu operatīvi čekistiskās apstrādes rezultātā,» rakstīja Zujāns, «atklātas un sastādītas 13 839 kartītes par provokatoriem, spiegiem, ziņotājiem un citiem pretpadomju elementiem».² 1952. gadā šis LCVVA darbs uzlabots. Blakus 1 236 000 lietu un 3671 kg atsevišķo dokumentu apstrādei «veikts liels operatīvi čekistiskais darbs — atklātas un sastādītas 51 398 kartītes par provokatoriem, dzimtenes nodevējiem un citiem pretpadomju elementiem». Arī 1953. gadā šis darbs turpinājies. Blakus 444 160 arhīva lietu un 3606 kg dokumentu apstrādei uz 1. septembri «..atklāti un ņemti specuzskaitē 29 500 pretpadomju elementu, kas sastāda 162,85%, salīdzinot ar gada plānu, kas 1952. gada 5. februārī apstiprināts Latvijas PSR Iekšlietu ministrijā». Tātad 1951.—1953. gadā bija sastādītas kartītes par 99 738 padomju okupācijas varai neuzticamiem Latvijas iedzīvotājiem, kas bija 236,6%, salīdzinot ar 1949. gada 25. martā deportētajiem. Vajadzēja tikai lēmumu, un kartotēkā uzskaitītie pazustu Sibīrijā. Taču izrādās, ka LCVVA arhīva «operatīvi čekistiskais darbs» sastapies ar līdzekļu trūkumu. Darba uzlabošanai papildus vajadzīgi 119 635 rubļi, par kuriem biedrs Zujāns sniedza tāmi.

Operatīvi čekistiskās apstrādes tāme:

- 1) 44 000 parastās kartītes par 0,27 rbļ. gab. = 11 880 rbļ.;
- 2) 17 500 anketas ar pilniem datiem par 0,44 rbļ. gab. =
70 000 rbļ.;

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 16. apr., 99. l.

2 Turpat, 84. lp.

- 3) kartiņu sastādīšana pēc teksta: 13 900 kartītes, katra 0,80 rbļ = 11 129 rbļ.

Kopā 75 000 kartiņu sastādīšanai būtu vajadzējis 83 009 rubļus, bet 300 000 kartiņu sastādīšanai — 119 635 rubļus.

Savam ziņojumam Zujāns pievienoja vēstules projektu L. Berijam un N. Hruščovam. Vēstules projektā teikts: «Latvijas PSR IeM arhīvu orgāniem tikai viena 1952. gada un 1953. gada janvāra laikā izdevās Latvijas PSR IeM valsts arhīva slepenajos fondos atklāt 52 000 pretpadomju elementus, no viņiem 4433 cilvēkus kā pārliecinātus Padomju Savienības ienaidniekus (ярых врагов Советского Союза).»¹

Bez tam operatīvi čekistiskajam darbam Latvijas arhīvi gadā izsniedzot 46 000—52 000 izziņu, tāpēc izteikts lūgums palielināt arhīva štatus par 12 cilvēkiem. No šīs arhīva lietas nav redzams, vai šī vēstule adresātam nosūtīta. Arhīva lietā atrodama arī «Izziņa par arhīva orgānu darba gaitu LKP CK 1953. g. 18. marta lēmuma izpildē». ² Šai 1953. gada 10. augusta izziņai pievienots pielikums «Fondi», kuri operatīvi čekistiski pilnīgi apstrādāti, un viss to personālais sastāvs ņemts uzskaitē»:

1. Buržuāziskā politiskā pārvalde — 16 045
2. Administratīvais departaments — 100 000
3. Armijas štābs — 9271
4. Aizsargu štābs — 26 290
5. Robežapsardzība — 4880
6. Ārlietu ministrija — 1500
7. Policijas fondi — 12 442
8. Pērkoņkrusta fonds — 10
9. Demokrātiskais centrs — 53
10. Ministru kabinets — 2380
11. Saeima — 4325
12. Sociāldemokrātija — 35 514
13. Latviešu Zemnieku savienība — 3100
14. Latvijas Progresīvo zemnieku apvienība — 72
15. Jaunsaimnieku partija — 2435

Kopā pilnīgi apstrādātas 186 335 specfonda lietas un specfondā izveidotas 5 kartotēkas ar 735 000 kartītēm.³

1 Turpat, 87.—90. lp.

2 Turpat, 91.—94. lp.

3 Turpat, 95. lp.

No šiem dokumentiem skaidrs, ka LCVVA I daļa čekas vadībā 1951.—1953. gadā intensīvi strādājusi, izveidojot 5 kartotēkas, kurās bija ziņas gandrīz par katru otro Latvijas pamatiedzīvotāju (ja rēķina pēc kartīšu kopskaita). Otrkārt, šī arhīva I daļa specfondus izmantojusi operatīvi čekistisko izziņu izsniegšanai. Ja rēķina, ka katru gadu vidēji «kompetentiem orgāniem» izsniegtas 50 000 operatīvi čekistiskās izziņas, tad redzam šo orgānu «plašās intereses».

Tātad uz sākumā izvirzīto jautājumu — vai gatavota jauna masu deportācija — pašreiz jāatbild ar iespēju «jā».

Sevišķi nežēlīgi tika vajāti partizānu apvienību vadītāji. Vilis Toms (1925) pēc Ziemeļaustrumu Latvijas partizānu vienības «Cinišis» (P. Supe) un «Vārpa» (A. Cīrulis) apvienošanās par «Latvijas nacionālo partizānu apvienību» (LNPA) bija šīs apvienības ģenerālsekretārs («Kārlis Leja»). Pēc «Ciniša» un «Vārpas» krišanas V. Toms vadīja šo apvienību, organizēja žurnāla «Dzimtene» izdošanu un, kā teikts apsūdzībā, «terorizēja un aplaupīja padomju un partijas aktīvu» Viļakas, Alūksnes, Cēsu un Madonas rajonos.¹ Uz Baltijas kara apgabala kara tribunāla sprieduma pamata Vilis Toms 1952. gada 4. janvārī tika nošauts.² B. Mārtuževai par pretpadomju žurnāla izdošanu MGB Baltijas kara tribunāls 1951. gada 19. jūlijā piesprieda 25 gadus ieslodzījumā.³

5. Izsūtīto un sodīto partizānu atgriešanās sākumi

Pirmajos pēckara gados izsūtīto atgriešanās arī ar individuālām atļaujām (zaudējis darba spējas, slims bērns bez apgādniekiem utt.) bija reta parādība. Taču, lai nebūtu jāapgādā izsūtīto bērni, kuri bija palikuši pēc vecāku nāves, jau 1946. gadā ļāva atgriezties dažām bērnu grupām. Tajā pašā gadā latviešus, igauņus un lietuviešus, ja viņi bija atgriezušies no filtrācijas nometnēm, atļāva pierakstīt Latvijā ar tiesībām dzīvot savās dzimtajās vietās. Visus pēckara gadus novērojama izsūtīto bēgšana no Sibīrijas. A. Eglītis aizliedza izsūtītos saņemt un nosūtīt pa etapu atpakaļ, taču arī noliedza viņus pierakstīt Latvijā.⁴

---

1 LRP, Nr. 30641, I sēj., 2.—3. lp.
2 Turpat, III sēj., 188. lp.
3 Turpat, Nr. 4683, II sēj., 170. lp.
4 LLeMA, 1. f., 3. apr., 16. l., 136. lp.

1948. gada 4. februārī (Nr. 7-s) A. Eglītis norādīja, ka NKVD pilnvarotajiem nav jāizsniedz atļaujas pierakstīties no izsūtījuma pārbraukušām personām. Sakarā ar PSRS MVD norādījumu visām personām, kas izsūtītas no Latvijas «ar sociālās bīstamības pazīmēm» un kuras iesniedz lūgumus atgriezties savās bijušajās dzīvesvietās, LPSR MVD iestādēm šie lūgumi jānosūta izlemšanai LPSR MGB. No izsūtījuma drīkst atbrīvot tikai PSRS MGB Sevišķā apspriedē.¹

Ar 1948. gada 26. marta PSRS APP dekrētu tika noteikts, ka izsūtītajiem vāciešiem, čečeniei, ingušiei un Krimas tatāriem jāpaliek savās izsūtījuma vietās. Ar 1951. gada PSRS VDM rīkojumu šis noteikums tika attiecināts uz visiem izsūtītajiem, bēgšanas gadījumā noteicot vēl 20 gadu sodu.²

Līdz Staļina nāvei runāt par sodīto un izsūtīto partizānu un viņu atbalstītāju atgriešanos var ļoti retos gadījumos pat tad, ja ar tiesas lēmumu viņiem netika liegta atgriešanās dzimtenē. Stāvoklis mainījās, sākot ar 1954. gadu. Jau 1954. gada 11. maijā LK(b)P CK birojs nodibināja komisiju izsūtīto un notiesāto iesūtīto sūdzību izskatīšanai. Tajā ietilpa V. Lipins, J. Vēvers, E. Veinbergs, J. Zujāns.³

Izpildot PSKP CK un PSRS MP 1954. gada 10., kā arī 14. jūnija lēmumu «Par nosacītu atbrīvošanu no ieslodzījuma vietām», sākās Latvijas izsūtīto daļēja atbrīvošana.

Tāpat kā partizānu un viņu atbalstītāju tiesāšana, tā arī rehabilitācija pēc Staļina nāves bija boļševiku terora forma.

1954. gada 16. jūlijā LPSR prokurors Lipins iesniedza LKP CK sekretāram V. Krūmiņam slepenu «Informāciju par darbu, ko veic komisija par kontrrevolucionāro darbību sodīto personu lietu pārskatīšanai». Lipins rakstīja, ka šī komisija 37 cilvēku sastāvā (prokuratūra, KGB, Tieslietu ministrija u. c.) darbojas kopš 1954. gada 14. jūnija. Komisijā saņemti iesniegumi par 3000 notiesātajām personām un 400 viņu radniekiem. Laikā no 14. jūnija līdz 14. jūlijam komisija izskatījusi 310 lietas par 841 personu, no kurām 5 reabilitētas (0,5%). Tās bijušas nepareizi notiesātas par kontrrevolucionāru darbību. 284 cilvēkiem (37,8%) sods samazināts. Tie bija galvenokārt partizānu atbalstītāji, kas sodīti par produktu un apģērbu piegādāšanu partizāniem, par pretpadomju sarunām. Līdz pieciem gadiem samazināts sods personām, kas sodītas par neziņošanu čekai, protams, ņemot vērā visu sodīto

1 Turpat, 17. l., 9. lp.

2 *Medwedew Roy*. Das Urteil der Geschichte, Bd. 3. Berlin, 1992, S. 301.

3 LVA (LKP CK arhivs), 101. ss f., 1. s apr., 11. s l., 6. lp.

Izsūtītā M. Nagle un L. Zepa 1954. gada maijā Noriļskā, urbjot tranšeju mūžīga sasaluma slāni

sociālo stāvokli. Lipins atzina, ka tiesa savā laikā nav šķirojusi partizānus no partizānu atbalstītājiem un pretpadomju organizāciju dalībniekiem, visiem uzlikts sods pa 25 gadiem lēģeros. Tā 1950. gadā Abrenes rajona kolhozā «Draudzīgā saime» sodīti cilvēki par kontrrevolucionāro aģitāciju, jo uzstājušies pret apvienošanu ar kaimiņu kolhozu. Lipins ziņoja, ka partizāniem un aizsargiem uzliktie sodi tomēr paliek spēkā.¹

Lai mājās pārnākušie izsūtītie būtu aktīvi komunisma cēlāji, PSRS IeM Gulaga Ziemeļrietumu pārvaldes politiskās daļas vadītājs pulkvedis A. Popovs no Magadanas 1955. gada 25. aprīlī nosūtīja rakstu LKP CK. A. Popovs lūdza par 10 000 rubļu piešķirt Gulagam grāmatas latviešu valodā, kurās ieslodzītie tiktu iepazīstināti ar Latvijas PSR sasniegumiem, latviešu padomju literatūru, jo esot jāpastiprina masu politiskais darbs cilvēku vidū, kas cer atgriezties Latvijā.² LKP CK aģitācijas un propagandas nodaļas vadītājs J. Avotiņš 1955. gada 28. maijā paziņoja, ka šis lūgums izpildīts. Tā LKP CK organizēja

1 Turpat, 101. f., 17. apr., 104. l., 6.—8. lp.

2 Turpat, 18. apr., 85. l., 3.—4. lp.

partizānu «ideoloģisko sagatavošanu» atpakaļceļam uz dzimteni. Taču šis komunistu darbs izrādījās veltīgs.

Vairāki partizāni un viņu atbalstītāji atgriezās arī rajonos, kur partizānu kustība bijusi plašāka. 1957. gada 12. janvārī LKP Viļānu RK sekretārs N. Ivanovs ziņoja KGB priekšniekam ģenerālmajoram Vēveram, ka no Sibīrijas atgriezušies izsūtītie tagad veic lielu pretpadomju darbu. Rajonā aktīvi darbojas 10 katoļu draudzes, kurām ir liela ietekme. Mācītāji Grišāns (Varakļānos), Jermucāns (Stirniēnē), Vucāns (Gaigalavā) uzskaita ticīgos un neticīgos. N. Ivanovs lūdza pastiprināt rajonā čekas darbību, nozīmējot papildus vēl četrus pilnvarotus.¹

Dzīvi palikušie atgriezās. 1957. gada 27. septembrī LPSR KGB priekšnieka vietnieks Veļikanovs un LPSR IeM ministrs Zujāns slepeni ziņoja J. Kalnbērziņam, ka pēc 1949. gada 17. marta LPSR MP lēmuma no Latvijas izsūtītas uz Sibīriju 9250 kulaku ģimenes. PSRS komisija līdz šim atbrīvojusi 7136 ģimenes (73,9%). Kulaki strādājot labi, tāpēc abi minētie ieteica par godu Oktobra revolūcijas 40. gadadienai atbrīvot arī pārējos izsūtītos.² Vienlaikus komunisti baidījās no izsūtīto un sodīto atgriešanās.

1957. gadā V. Lācis un J. Kalnbērziņš ziņoja N. Hruščovam un N. Bulgaņinam: «Tikai 1955. un 1956. gadā Rīgā no citām pilsētām un lauku apvidiem ieradās 85 000 cilvēku.»³ Rīgas rajonā pēdējo triju gadu laikā ieradušies 3182 agrāk tiesātie cilvēki. Tāpēc, un ne jau bez Maskavas rīkojuma, tika nolemts ierobežot nacionālo partizānu atgriešanos Latvijā.

1957. gada 5. oktobrī LPSR AP Prezidija priekšsēdētājs K. Ozoliņš un sekretārs K. Gailis parakstīja slepenu dekrētu, kas ierobežoja sodīto atgriešanos Latvijā. Tika noteikts, ka «bijušajiem nacionālistiskās pagrīdes dalībniekiem» tikai tad atļaujama atgriešanās Latvijā, ja viņi bijuši trūcīgie zemnieki, vidējie zemnieki un kalpotāji. Pārējiem sodītajiem — aktīviem nacionālistiskās pagrīdes dalībniekiem, politisko partiju un pretpadomju organizāciju vadītājiem, partizānu vadītājiem nebija tiesību atgriezties Latvijā. Par šī dekrēta pārkāpšanu tika noteikts sods — izsūtījums uz 5—10 gadiem.⁴ Taču tajā pašā laikā izsūtīto atgriešanās turpinājās.

1 Turpat, 20. apr., 80. l., 2. lp.

2 Turpat, 88. lp.

3 Turpat, 78. l., 11. lp.

4 О запрещении бывшим руководителям буржуазного правительства Латвии, руководителям буржуазных политических партий националистического подполья, осужденным и отбывшим наказание возвращатся в Латвийскую ССР. — LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 25. apr., 131. l., 168., 174. lp.

Ar 1958. gada 19. maija PSRS APP dekrētu «Par ierobežojumu atcelšanu dažām specnometināto kategorijām» bijušie «kulaki» un viņu ģimenes locekļi tika izslēgti no specnometināto uzskaites, līdz ar to atļaujot atgriezties Latvijā, bet bez tiesībām saņemt atpakaļ īpašumu.¹

Izsūtītos pēc atgriešanās dzimtenē vai arī viņu pieprasījumus atgriezties dzimtenē joprojām izskatīja speciāla LPSR MVD, KGB un LKP CK rehabilitācijas komisija, kura pa lielākai daļai bijušo partizānu lūgumus noraidīja. Šo komisiju kādu laiku vadīja V. Krūmiņš, taču visus lēmumu priekšlikumus sagatavoja čeka. Izņēmums bija sievietes, veci cilvēki, cilvēki ar «labu sociālo izcelšanos» no darbaļaudīm, kuriem atļāva atgriezties.

1963. gada 13. martā PSRS prokuratūras kolēģijas loceklis, Uzraudzības nodaļas priekšnieks izmeklēšanas lietās valsts drošības orgānos G. Terehovs rakstīja PSRS MP priekšsēdētāja vietniekam A. Mikojanam, ka laikā no 1941. gada līdz 1949. gadam no Baltijas valstīm izsūtīti 157 684 cilvēki, tajā skaitā 52 424 sievietes un 35 921 bērns vecumā līdz 15 gadiem. Bez tam tikai 1941. gadā tikuši arestēti 14 467 ģimenes galvas. Tā kā izvešana notikusi steigā un ar norādījumu pārsniegt izvešanas plānu, G. Terehovs lūdza atcelt ierobežojumus atgriezties vietās, no kurienes viņus izsūtīja, un nesodīt sievietes un bērnus par viņu ģimenes galvu nodarījumiem, kā arī atzīt, ka šiem izsūtītajiem ir līdzīgas tiesības ar pārējiem pilsoņiem.² Tajā pašā laikā sodīto partizānu un viņu atbalstītāju atgriešanās Latvijā ne tikai tika traucēta, bet neskaitāmiem tika liegta apmešanās un pierakstīšana Latvijā.

1954. gada 20. decembra izziņā rakstīts, ka 1941. gadā bija izvesta 5521 ģimene kā sociāli bīstami elementi, 1949. gadā — bandīti un nacionālistiski noskaņoti 4254 cilvēki, bet kulaku ģimenes — 9250. 1951. gadā papildus vēl izsūtīja 250 cilvēkus.³ Tātad kopā no 1941. gada līdz 1952. gadam bija izsūtīti 59 794 cilvēki. Tajā pašā laikā līdz 1954. gada 21. janvārim bija atbrīvotas 150 ģimenes ar 269 cilvēkiem. Ja pieņem, ka līdz 1952. gada 5. oktobrim bija sagūstīti un legalizējušies 17 610 cilvēku, tad 1949. gadā bija izsūtīti 4254 cilvēki (24,1%), t. i., katrs ceturtais dzīvs palicis partizāns.

1 О снятии ограничения по спецпоселению с некоторых категорий спецпоселенцев. — LVA, 270. f., 1. s apr., 1328. l., 42. lp.

2 Noraksts Londonas Universitātes gatavojamajā dokumentu krājumā.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 12. s l., 16.—19. lp.

6. Latvijas jaunatnes pretestības kustība

Latviešu bruņotās pretestības lejupslīdei 1940. gadu beigās un 1950. gadu sākumā sekoja nevardarbigās nacionālās pretestības kustības pacēlums. Svarīgu vietu šajā kustībā ieņēma jaunatne. Šis cīņas posms, formu un rezultātu izpēte ir nākotnes uzdevums, kurā blakus arhīvu materiāliem nozīmīga vieta būtu jaunatnes pretestības grupu locekļu atmiņām.

Šoreiz iepazīstināsim tikai ar dažām jaunatnes grupām.

R. Lulla (1928.) kopā ar Īsumu un Voitu 1946. gadā Rīgā bija organizējuši «buržuāziski nacionālistisku organizāciju», kurā bijuši 40 cilvēki. Organizācijas mērķis bijis padomju varas gāšana. Lai reģistrētu karaspēka daļas un komunistiskās partijas darbiniekus, Rīga tīkusi sadalīta 20 sektoros. Aresta brīdī R. Lullam atņēma automātu, 4 šautenes, pistoli, rokas granātu, zobenu, 2 durkļus, indes un daudz munīcijas. 1948. gada 28. februārī kara tribunāls sodīja R. Lullu ar 25 gadiem spaidu darbu nometnē. Pieci ģimenes locekļi ar VDM SA 1949. gada 2. augusta lēmumu tika izsūtīti, bet pats R. Lulla nonāca Magadanā.¹

1946. gada 13. aprīlī A. Eglītis pilnīgi slepeni (Nr. 3/1182-ss) ziņoja V. Lācim, ka Jēkabpils apriņķa Saukas lauksaimniecības tehnikumā 1946. gada martā likvidēta pretpadomju nacionālistiska organizācija «Sarkanbaltsarkanais karogs». Šo organizāciju vadījis C. Silaraups (1927.). Grupa par savu mērķi uzskatījusi «buržuāziskās Latvijas nodibināšanu», aģitējusi pret padomju varu. Grupai bijuši sakari ar Koklevinska «bandu» Jēkabpils apriņķī. Aizturēti 19 organizācijas dalībnieki, atrasti 11 uzsaukumi pret padomju varu un viena pistole.²

1947. gada 30. janvārī LPSR iekšlietu ministra vietnieks pulkvedis Sieks ziņoja V. Lācim, ka Madonas apriņķa Stāmerienes lauksaimniecības tehnikumā atklāta un likvidēta nacionālistu pagrīdes grupa «Daugavas vanagi», ko vadījis tehnikuma komsorgs Z. Kupcis. Grupā darbojušies A. Kanaviņš, T. Komovs, A. Lismanis un citi — visi Stāmerienes iedzīvotāji. Grupa izplatījusi lapaņas.³

1 LVA, 270. f., 1. s apr., 1204. l., 52. lp.

2 Докладная записка о ликвидации в Екабпилском уезде антисоветской националистической организации «Сарканбалтсарканайс карогс». — LVA, 270. f., 1. s apr., 195. lp.

3 Turpat, 264. l., 109. lp.

1948. gada 20. janvārī LK(b)P CK birojs pilnīgi slepeni apsprieda komjaunatnes politiskās modrības uzlabošanas jautājumus un nosūtīja visiem LK(b)P apriņķu, pilsētu un rajonu komiteju sekretāriem stingri slepenu vēstuli: «Par politiskās modrības pastiprināšanu republikas komjaunatnes organizācijās».¹ «Pēdējā laikā,» teikts vēstulē, «dažādos republikas apriņķos (Daugavpils, Liepājas, Cēsu pilsētā un Jelgavas apriņķī) valsts drošības orgāni atklāja jaunatnes kontrrevolucionāras organizācijas, pie kam tika konstatēts, ka šo organizāciju locekļi bija bandīti ar komjaunatnes biedra karti rokās, ielavījušies komjaunatnē ar speciālu buržuāziski nacionālistiskās pagrīdes uzdevumu, lai, slēpjoties aiz VLKJS vārda, grautu padomu varu.» Starp daudzajiem piemēriem minēts Jelgavas apriņķa Auces un Dobeles pagasta komsorgs A. Nepls, kurš gribēja ar savu organizāciju nogalināt partorgu Suščenko, jo tas nodibinājis kolhozu. Tādu pašu grupu Daugavpils pedagoģiskajā institūtā vadījis P. Dumpis. Tika uzdots Berklavam un Drozdovam mēneša laikā pārbaudīt komjaunatnes kadrus un ziņot birojam.

1948. gada novembrī, kā ziņoja LPSR Augstākā tiesa, 1. un 2. fabriku un rūpnieciskā skolā bija izveidota pagrīdes organizācija «Melnā gvarde». Tā apvienojās ar otru organizāciju «Latvijas taisnības komanda» ar kopēju mērķi — cīnīties pret padomju varu, izplatīt pretpadomju literatūru. Notikušas trīs nelegālas sapulces. Šajā grupā ietilpa Rudzišs, Laķis, Matvejevs, Franks, Ždanovskis, Baltkāja, Borisovs.²

Viena no militāri orientētām nelegālām pretpadomju organizācijām, kurā piedalījās jaunieši, 1951. gadā tika atklāta Tukuma apriņķī. LKP Tukuma rajona komitejas sekretāre Kažociņa 1951. gada 9. jūnijā «Informācijā» rakstīja J. Kalnbērziņam: «Valsts drošības komitejas darbinieki ilgākas izsekošanas rezultātā Tukuma rajona Rotkaļu ciemā kolhozā «Abava» atklāja nelegālas pagrīdes organizācijas «Pretpadomju sacelšanās organizācija» dalībniekus.» Šī organizācija, kā rakstīja Kažociņa, nākamā kara sākumā starp PSRS un ASV plānojsi nekavējoties pāriet uzbrukumā, sākt apšaut partijas un padomju iestāžu atbildīgos darbiniekus, kā arī vietējos aktivistus. Tā «Abavas» kolhoza kalējs Fr. Kārklīšs nodarbojies ar ieroču sagatavošanu no 1949. gada izvešanas izbēgušajiem kulakiem un nelegālistiem. Aresta laikā atrastas 8 vācu tipa šautenes, 2 automāti, 1240 patronas, 4 rokas granātas,

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. ss f., 1. s apr., 5. s l., 3.—9. lp.

2 Turpat, 101. f., 13. apr., 83. l., 5. lp.

2,5 kg tola un citi spridzekļi. Fr. Kārkliņa mājā aizturēti nelegālisti K. Freimanis (bruņots ar pistoli) un bijušais vācu armijas virsnieks K. Brikmanis. Organizācija nodarbojusies ar komunistu apdzirdīšanu un izplatījusi baumas, ka karš ir tuvu. Kažociņa žēlojās, ka «rajonā ir ļoti daudz politiski neuzticamu cilvēku, kuri sēž mūsu rajona iestādēs, ielīduši kolhoza brigādēs un fermu vadītājos».¹ Šo pretestības grupu uzskaiti, daļai no kurām ir partizānu kara mērķis, varētu turpināt.

1952. gada 29. martā LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš, atbildot VK(b)P CK kritikai par nepietiekamo cīņu pret buržuāzisko nacionālismu, telegrafēja VK(b)P CK: «Latvijas K(b)P CK savā darbā reaģējusi uz konstatētajiem nacionālisma izpausmes faktiem.. LK(b)P CK birojā tika atklāta nolaidība krievu valodas pasniegšanā skolās no nacionālistiski noskaņotu skolotāju puses, nacionālistiski izkropļojumi Latvijas vēstures, Rīgas pilsētas vēstures, Ventpils un Liepājas novadpētniecības muzeju ekspozīcijās.» J. Kalnbērziņš ziņoja, ka kritizēti rakstnieki, kuri pieļāvuši nacionālisma izpausmes, — Vanags, Plaudis, Čaks.² Taču šī LK(b)P CK reakcija nelīdzēja.

Latvijas PSR prokurora vietnieks papildus pie sava 1952. gada 19. jūlija ziņojuma LK(b)P CK sekretāram A. Pelšem slepeni rakstīja, ka 1952. gada otrajā pusē Latvijā «palielinājies skolēnu vecuma personu skaits, kas sauktas pie kriminālatbildības par kontrrevolucionāriem pārkāpumiem». 1952. gadā atklātas un likvidētas vairākas kontrrevolucionāras skolēnu grupas. Tā Rēzeknes 1. vidusskolā atklāta kontrrevolucionāra skolnieku grupa, kura izveidota 1952. gada martā. Šo grupu vadījis 10. klases skolnieks V. Steigins. Grupā piedalījušies A. Zelčs, Ziemeļis, Medveckis. Atklāta un likvidēta arī Jelgavas 1. vidusskolā 1949. gadā radīta skolnieku nelegāla grupa «Zvaigzne», kurā darbojušies Ābols, Kārkliņš, Krūzmētra. 1952. gadā skolnieki G. Šampītis, J. Ģeģeris, E. Uzkurpelis ap sevi pulcinājuši kontrrevolucionārus. Grupa pastāvējusi kopš 1949. gada. Skolnieki 1952. gada 11.—12. oktobrī izgatavojuši buržuāziskās Latvijas karogu un to uzkāruši baznīcas tornī, bet tam pielikuši uzrakstu «Mīnēts». Ogrē 1952. gada 25.—26. augustā triju skolnieku grupa izjaukusi stendu «Lielās komunisma celtnes» un izpostījusi stendu ar «partijas un padomju tautas vadoņu» bareļjiem.³

1953. gada 24. februārī LK(b)P CK birojs pilnīgi slepeni atzina, ka

1 Turpat, 14. apr., 80. l., 1.—3. lp.

2 Turpat, 15. apr., 88. l., 78. lp.

3 Turpat, 16. apr., 101. l., 9.—11. lp.

Jelgavā, Rīgā, Talsos skolu jaunatnes vidū pieaugot buržuāziskais nacionālisms — skolnieki izplata pretpadomju lapiņas.¹

1953. gada 28. februārī J. Kalnbērziņš pilnīgi slepeni nosūtīja PSKP CK sekretāram G. Maļenkovam ziņojumu Nr. 1365 «Par pretpadomju grupu izveidošanos republikas skolēnu vidū». «Pēdējo sešu mēnešu laikā Latvijā,» ziņoja J. Kalnbērziņš, «kļuvušas biežākas buržuāziskā nacionālisma un pretpadomju darbības izpausmes starp skolēniem. MGB orgāni Rīgas, Jelgavas pilsētas, Talsu rajona centrā atklājuši 8 pagrīdes jaunatnes pretpadomju grupas, kuras klausījās radiostaciju «Amerikas Balss» un «Bi-bi-si», izplatīja baumas, pretpadomju lapiņas.»² J. Kalnbērziņš ziņoja, ka apcietināts 51 cilvēks 10—25 gadu vecumā, tajā skaitā 5 komjaunieši un 11 pionieri. Katrā pagrīdes grupā bijuši 4—8 cilvēki. Šīs grupas parasti vadīja represēto vecāku bērni. Tā «Brīvās Latvijas jaunatnes» grupu (7 cilvēki) vadījis K. Timermanis (1931.), 1949. gadā «represēta kulaka dēls», kurš mācījies LVU Filoloģijas fakultātē. Grupa izplatījusi lapiņas un kara gadījumā aicinājusi sākt militāru sacelšanos. Pēc J. Kalnbērziņa domām, jaunatnes pagrīdes darbībā vainojami politiski neuzticamie skolotāji. «Pret padomju varu noskaņotie skolotāji,» ziņoja J. Kalnbērziņš, «1952.—1953. mācību gadā aktivizējuši savu darbu pretpadomju nelegālo jaunatnes grupu veidošanā, visiem spēkiem cenšoties novērst skolniekus no iestāšanās pionieros un VĻKJS, cenšoties pārņemt savā ietekmē morāli nenoturīgo jaunatnes daļu.» Kopā arestēti 15 pagrīdes grupu locekļi. 1953. gada 24. februārī jautājums apspriests LKP CK birojā. Konstatēts, ka skolās esot par maz algotu komsorgu — tikai 11. J. Kalnbērziņš lūdza atļaut pieņemt vēl 9.

Arī Alsungas rajona komiteja 1953. gada 25. aprīlī slepeni (Nr. 46-s) ziņoja J. Kalnbērziņam, ka rajona skolās nepietiekamas komunistiskās audzināšanas rezultātā darbojas buržuāziski nacionālistiskie elementi, sevišķi Basu un Ēdoles skolās. Ēdoles skolas skolēniem ir ieroči un buržuāziskās Latvijas karogs, kuru viņi gatavojas izkārt 15. maijā. No 99 rajona skolotājiem tikai 36 (36,7%) esot kārtīgi, bet pārējie 44 esot bijušie aizsargi un leģionāri, sarakstoties ar ārzemēm. RK sekretārs Rjabiniņš lūdza iztirīt skolas no kontrrevolucionāriem un atsūtīt jaunus skolotājus.³ Rīgas pilsētas 8. strādnieku jaunatnes vidusskolas direktors J. Grīnvalds ziņoja LKP CK, ka vēstures skolotāja M. Miķelsone vāji

1 Turpat, 101. ss f., 1. s apr., 10. s l., 18. lp.

2 Turpat, 101. f., 16. apr., 93. l., 21.—22. lp.

3 Turpat, 43.—44. lp.

strādā, māca PSRS vēsturi apolītiski, sausi un formāli,¹ no sabiedriskā darba izvairās. Lidz ar jaunatnes pretpadomju kustības izplatīšanos čeka pastiprināja savu darbību arī jaunatnes vidū.

1954. gada 5. aprīlī LK(b)P CK birojs atkal pilnīgi slepeni apsprieda jautājumu par pretpadomju darbību skolās. 1953.—1954. mācību gadā tāda konstatēta Dunalkas 7-gadīgajā skolā, Saldus vidusskolā, Nītaures 7-gadīgajā skolā, Jelgavas 2. 7-gadīgajā skolā, kur izplatītas pretpadomju lapiņas.² 1955. gada 20. decembrī pretpadomju darbs konstatēts un novērsts Rīgas 45. un 49. skolā, Jelgavas, Ludzas, Auces un Gulbenes skolās.³

Pretpadomju kustība izplatījās arī krievu jaunatnes vidū. 1955. gada 28. janvārī Baltijas kara apgabala prokurora palīgs Kuprins ziņoja LKP CK administratīvās nodaļas vadītājam Drozdovam, ka Rundēnu vidusskolas audzēkņi Timošenko, Krivņevs un Kolosovs 1951. gada martā noorganizējuši pagrīdes grupu «Taisnības brīvā balss», kuras mērķis ir izraisīt iedzīvotāju pretpadomju kustību. Grupa klausoties «Amerikas Balss» un «Bi-bi-si» raidījumus. 1951. gada 1. maijā grupa pavairoja un izplatīja lapiņas, kā arī gribot iesaistīt Golubevu, Bikovu, Čečulovu. Kolosovs aicinājis organizācijā iestāties Vandišu, bet Vandišs ir sakaros ar KGB. To ar grupas darbību iepazīstinot arī komjaunatnes komitejas loceklis Dukulis un Lastovskis. Arī grupas loceklis Čerņavskis saistīts ar KGB. Iesūtīt provokatorus organizācijā nolēmusi vietējā KGB nodaļa, kaut gan, pēc prokurora palīga domām, grupu vajadzēja likvidēt uzreiz.⁴

1954. gada 7. februārī VDK darbinieks Aņikins pastkastītē bija atradis uzsaukumu «Nāvi komunistiem!». Par vainīgo tika atzīta Rīgas 28. vidusskolas 5. klases audzēkne Anita Širova.⁵

Kā redzam no VDK priekšsēdētāja Vēvera «specziņojumiem» LPSR MP priekšsēdētājam V. Lācim, 1954. gadā galvenās tautas pretestības formas komunistu okupācijai bija, pirmkārt, ar roku vai rakstāmmašīnu rakstītu pretpadomju uzsaukumu izlīmēšana un izsūtīšana pa pastu. Otra pretestības forma bija PSRS un LPSR karogu noraušana un Latvijas «buržuāziskā» karoga uzvilksana. Trešā forma bija nelegālas organizācijas, kuras pa lielākai daļai veidoja skolēni.

1 Turpat, 58. lp.

2 Turpat, 101. ss f., 1. s apr., 11. s l., 5. lp.

3 Turpat, 12. s l., 36. lp.

4 Turpat, 101. f., 18. apr., 95. l., 19. lp.

5 Спецсообщения МВД и КГБ Латвийской ССР 1954 г. — LVA, 270. f., 1. s apr., 95 l. l., 58.—59. lp.

Baltijas kara apgabala kara prokurors 1955. gada 2. maijā ziņoja KGB priekšniekam Vēveram un LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam, ka Varakļānos 1949.—1950. gadā darbojusies partizānu grupa, kuru pēc kara izveidojis Jānis Strods. Pats J. Strods kritis 1948. gadā, bet 1949.—1950. gadā partizānu grupa izveidojusi pretpadomju organizāciju «Cīnītājs». 1950. gada decembrī par piederību šai grupai arestēti jaunieši Jānis Strods (1935.), Jānis Rusanovs (1933.) un 1951. gadā — Vsevolods Salenieks (1936.). Jaunieši izgatavojuši un izplatījuši vairāk nekā 20 pretpadomju lapiņas, Varakļānos izkāruši buržuāziskās Latvijas karogu. Pirmos divus sodīja ar 25 gadiem, bet Salenieku — ar 5 gadiem lēģeros. Taču Roberts Čevers un Konstantīns Kursišs gribot radīt vēl citu pretpadomju grupu «Brīvības meklētāji».¹

Diezgan bieži VDK rokās 50. gados nonāca aicinājumi svinēt 15. maiju, bet nesvinēt 1. maiju. Tā 1954. gada 12. aprīlī Alojās septiņgadīgajā skolā bija atrastas «7 pretpadomju lapiņas» ar aicinājumu nesvinēt 1., bet gan 15. maiju un aicinājumu cīnīties pret komunistiem.²

Jelgavas pilsētas čeka 1957. gadā bija konstatējusi, ka apmēram 1400 no izsūtījuma atgriezušies jelgavnieki emigrācijas centru ietekmē organizējot «pretpadomju nacionālistiskus izlēcienus». Tāpēc LKP Jelgavas pilsētas komitejas birojs 1958. gada janvārī apsprieda jautājumu «Par politiskā darba pastiprināšanu pilsētas iedzīvotāju vidū» sakarā ar naidīgiem nacionālistiskiem pretpadomju izlēcieniem. Komunistiskās partijas birojs nolēma «Uzdot KGB orgāniem, kas atrodas pilsētas teritorijā, pastiprināt darbu, lai atklātu un izbeigtu pretpadomju elementu pretpadomju darbību un sauktu pie kriminālatbildības personas, kas veikušas pārkāpumus pret Padomju valsts interesēm».³

Liepājā, kurā atradās svarīga PSRS kara bāze un kura bija slēgta pilsēta, «politiskajā ziņā arī nebija viss kārtībā».

1963. gadā LKP Liepājas 18 komunistu komisija gatavoja jautājumu «Par pasākumiem tālākai politiskās modrības saglabāšanai un valsts noslēpumu glabāšanai pilsētā». Komisija konstatēja, ka naidīgie pretpadomju «izlēcieni» visumā samazinājušies, taču paplašinājušies jauniešu vidū. Šie izlēcieni «izpaužas mēģinājumos izgatavot anonīmus pretpadomju dokumentus, izplatīt apmelojošus izdomājumus par Latvijas Komunistisko partiju un Padomju valdību, šaujamo ieroču iegūšanā un nelegālā glabāšanā», mēģinājumos bēgt uz ārzemēm u. c.

1 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 18. apr., 93. l., 18.—20. lp.

2 LVA, 270. f., 1. s apr., 951. l., 57. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 104. f., 27. apr., 6. l., 42. lp.

LKP Liepājas pilsētas partijas birojs uzdeva visām partijas organizācijām novērst trūkumus, audzināt jaunatni komunisma garā un kopā ar «orgāniem» izskaust šīs parādības skolās un inteliģencē. Birojs uzdeva milicijas priekšniekam Rullim un KGB priekšniekam Mekam konfiscēt visus ieročus un sevišķu uzmanību pievērst Liepājas ostai.¹

1957. gadā Limbažu rajonā tika likvidēta jaunatnes pagrīdes grupa, kuru vadīja M. Buliņš (1940.). Grupā ar nosaukumu «Dzirkstele» bijuši 7 Salacgrīvas skolēni, kuri izplatījuši kolhozu iekārtai naidīgas proklamācijas.²

1969. gada 2. decembrī LKP CK birojs atkal apsprieda jautājumu «Par nacionālisma izpausmēm dažās republikas vispārīzglītojošās skolās». Jautājumu bija gatavojusi augsta komisija — Voss, Rubens, Avdjukevičs, Klibiķe, Zitmanis. Lēmuma konstatējošajā daļā birojs atzina, ka dažās republikas vispārīzglītojošās skolās novērojami nacionālistiska satura uzsaukumu izplatīšanas gadījumi. LKP CK birojs atzina, ka šādi fakti bijuši Līvānu 1. vidusskolā, Rīgas 11., 24., 58. vidusskolā, 9. un 15. astoņgadīgajā skolā, Cēsu 1. vidusskolā, 2. astoņgadīgajā skolā u. c.

Birojs nolēma uzdot visām LKP rajonu un pilsētu komitejām «veikt darbu» un par šī lēmuma izpildi ziņot LKP CK.³ Uz šī lēmuma rezultātiem birojam nebija ilgi jāgaida. Čeka bija atklājusi skolēnu pagrīdes grupu Rēzeknē.

1970. gadā Rēzeknes apriņķa partijas komitejas komisijā (Hahelis, Spurga, Tolpigins, Bobrova, Dubrovskis, Holodnits) gatavoja apspriešanai jautājumu par «Nacionālisma izpausmēm Rēzeknes 1. vidusskolā». Komisija, balstoties uz KGB izmeklēšanas materiāliem, atzina, ka šīs vidusskolas 9.a klases skolnieks VĻKJS biedrs Aivars Stranga «uzsācis mēģinājumus izveidot klases skolēnu nelegālu grupu», kurā ietilpuši Puķīte, Mickēvičs, Bobrova, I. Kangare, V. Tereškina, V. Danileviča. Par veidojamās organizācijas pamatlīniju bija izvirzīta nacionālistiskā darbība, konkrēti — cīņa pret krievu valodu kā valdošo valodu, ieskaitot atteikšanos valkāt komjaunatnes nozīmīti ar krievu burtiem БЛКСМ. Grupas dalībnieki labi mācoties, aktīvi piedaloties sabiedriskajā darbā. A. Stranga klasē vadot politinformācijas, taču to darot no neskaidrām, liekulīgām pozīcijām (с двуличных позиций).⁴ Taču skola neveicot pietiekamu politisku audzināšanu — kā skolas

1 Turpat, 33. apr., 9. l.; 1963. g. 23. oktobra protokols Nr. 56, 34.§.

2 LVĀ, 270. f., 1. s apr., 1144. l., 117.—121. lp.

3 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 33. apr., 30. l., 7. lp.

4 Rēzeknes apriņķa komitejas biroja protokoli. 1970. g. — LVA, 1300. f., 88.—90. lp.

direktora vietniece V. Sprūģe, tā ārpusklases audzinātāja A. Barkāne. Tāpēc abām izteica rājienu, bet skolas direktorei E. Svarānei — aizrādījumu. Bez tam uzdeva izskatīt jautājumu par komunistu dēla A. Strangas audzināšanu. Protokolā nebija minēts, ka A. Stranga 8 stundas bija pratināts apriņķa KGB.

Drīz Rēzeknes skolēniem pievienojās Jelgavas skolēni. LKP Jelgavas pilsētas komitejas komisija — Žogla, Kudišs, Krasta, Kivko, Dobelniece, Gūtmane, Žimakina, Aizsilnieks — gatavoja jautājumu «Par nacionālisma izpausmes faktiem atsevišķu 4. vidusskolas skolēnu vidū». Komisija, izmantojot čekas savāktos materiālus, konstatēja, ka 4. vidusskolas 6. klases skolēni Aivars Spuris un Aigars Zalcers 1976. gada februārī izgatavojuši uzsaukumu «Sītiēt krievus!». Šos uzsaukumus iemetuši pasta kastītēs Jelgavā Stučkas ielā 9, Raiņa ielā 24 un citās vietās. Uzsaukumus uzlīmējuši arī uz Olaines vilciena logiem. Komisija atzīmēja, ka 4. vidusskola ir tautu draudzības skola, kurā kopā mācās latvieši un krievi. Partijas komiteja apsprieda jautājumu un uzdeva pastiprināt komunistisko audzināšanu. Skolas komunistu sekretāram M. Veselovam, skolas direktorei I. Rudzei (bezpartijiskā) un skolas ārpusklases vadītājai C. Gronskai tika izteikti rājiieni.

Tā ar 1950. gadu sākumu bruņotas nelegālo nacionālo partizānu cīņas vietā arvien vairāk stājās legālu pilsoņu pretpadomju cīņa lielākās vai mazākās grupās. Pieaugušo pilsoņu nelegālo pretpadomju grupu darbībā ievērojamu lomu saglabāja arī bruņotā cīņa vai gatavošanās bruņotai cīņai. Nereti šie elementi bija arī nepieaugušo jauniešu organizācijām.

Saprotams, ka liela daļa boļševiku lēmumu izskaidrojami ar ienaidnieka meklēšanu pašu vidū, taču nav noliedzami šajos lēmumos minētie fakti. Tie liecina, ka cīņas stafeti pret okupācijas varu arvien vairāk pārņēma jaunatne un ka šī cīņa izplatījās Latvijas pilsētās, kuras komunisti uzskatīja par saviem atbalsta punktiem.

7. Nevardarbīgā pretestība

Sociālistiskās saimniecības pretdabiskais raksturs, kas noliedza privātpašumu, noteica vienaldzīgu cilvēka attieksmi pret darba

---

1 LVA (LKP CK arhīvs), 104. f., 52. apr., 2. l., 98. lp.

rezultātiem un radīja sociālistiskās saimniecības nikuļošanu. Pretēji boļševiku propagandas apgalvojumiem, ka strādnieki un zemnieki atbalstījuši savu varu, bija novērojama ne tikai kā vienu, tā otru vienaldzība, bet arī boļševiku politikas izraisītā sociālistiskās rūpniecības un lauksaimniecības sabotāža.

Sociālistiskās lauksaimniecības «panākumi» pēckara gados apskatīti atsevišķā grāmatā.¹ Taču arī šeit varētu minēt dažus faktus.

1947. gada 29. janvārī atskaitē par 1946. gadu J. Kalnbērziņš rakstīja VK(b)P CK sekretāram N. Patoļičevam, ka 1946. gadā 16 Latvijas apriņķos saimniecībās ar zemes platību lielāku nekā 20 ha neapsēti palikuši vairāk nekā 100 000 ha aramzemes, t. i., apmēram trešā daļa.² To noteica ne tikai minētā boļševiku «šķiriskā saimnieciskā politika laukos», bet arī saimnieku pretestība un vienaldzība.

Arī strādnieki nebija labvēlīgi noskaņoti pret padomju varu. 1947. gada 31. jūlijā LK(b)P CK ziņojumā partijas orgānu pārvaldes priekšnieka vietniekam N. Pegovam par noskaņojumu pilsētu iedzīvotāju vidū J. Kalnbērziņš nevarēja noliegt, ka pretpadomju noskaņojums saglabājoties arī Rīgas strādnieku vidū. J. Kalnbērziņš rakstīja, ka fabrikas «Sarkanais tekstilnieks» strādnieki Verdžickis, Kamerlings, Austrums starptautisko stāvokli vērtējot kā draudošu un jau 1947. gadā paredzot karu un domājot, ka «karš atnesīs glābiņu no krieviem un ka ar Anglijas un Amerikas palīdzību izdosies nodibināt Latvijā agrākās dzīves sistēmu».³

Stāvoklis neuzlabojās arī pēc «šķiras ienaidnieku» izvešanām 1949. gada 25. martā. 1949. gada 28. jūlijā milicijas aktīva sanāksmē tika ziņots, ka Jelgavā pirms dziesmu svētkiem nodegusi dziesmu svētku tribīne. Rēzeknes apriņķī notikuši 40 dedzināšanas gadījumi, kuros pieaugušie, pat bērni parasti ziņojot, ka ugunsgrēki notiekot no pērkona, bet bieži nekāda pērkona neesot, tomēr objekti degot,⁴ teica LPSR iekšlietu ministrs Zujevs. Viņa vietnieks Košeļevs šos faktus apkopoja drošāk. «Mums ir vesela rinda terorisma un diversijas aktu,» teica Košeļevs, «kuri ir maskēta šķiras ienaidnieka darbība, bet tā nav mazāk briesmīga, jo ienaidnieks, pēc biedra Staļina gudrā slēdziena, darbojas pa kluso» (тихой сапой).⁵

1 *Strods H.* Latvijas lauksaimniecības vēsture. R., 1992.

2 LVA (LKP CK arhīvs), 101. f., 10. apr., 52. l., 28. lp.

3 Turpat, 102. lp.

4 Turpat, 12. apr., 80. l., 93. lp.

5 Turpat, 101. lp.

Lai ierobežotu «trūdošā imperiālisma» ietekmi, uz PSRS MP 1950. gada 4. decembra lēmuma Nr. 4809/209-ss pamata Rīgā, Daugavpilī un Ventspilī LK(b)P CK organizēja attiecīgi 61., 62. un 63. radioobjekta celtniecību ārzemju radioraidījumu traucēšanai. Kaut gan 1953. gadā tie jau bija jāiedarbina, celtniecība bija veikta tikai par 31,5%.¹

1951. gada 2. decembrī LPSR prokurors Ļipins slepeni J. Kalnbērziņam nosūtīja ziņojumu «Par rupjiem sabiedriskās lopkopības likumu pārkāpumiem Latvijas PSR», kurā informēja, ka amatpersonu nolaidības un lopbarības trūkuma dēļ republikā 1950. gada ziemošanas periodā palielinājusies kolhozu un padomju saimniecību lopu bojāeja. 44,5% aitu republikā gājušas bojā — it īpaši Madonas, Balvu, Valmieras, Limbažu, Alojās rajonos. Sevišķi strauji «sabiedriskie lopi» ejot bojā Rēzeknes rajonā.²

1951. gada jūnijā Tukuma rajona komitejas sekretāre Kažociņa nosūtīja LKP CK «Informāciju» par to, ka Tukuma rajona Degoles ciemā pie kolhoza kantora «Apvienība» eglē bijis uzkārts «Ulmaņa buržuāziski nacionālistiskās valdības karogs». Turpretī PSRS karogs norauts un saplēsts. PSKP biedrs Timofejevs saplēsto karogu ieraudzījis, bet «eglē uzkārtu lupatu nav redzējis».³

15. tabula

Lopu krišana Latvijas PSR kolhozos un padomju saimniecībās 1949. un 1950. gadā⁴

	1949. g. I puse	1950. g. I puse	% salīdzinot ar 1949. g.
Zirgi	5943	9238	155,4
Govis	3557	4309	121,1
Aitas	794	3424	431,2
Cūkas	198	326	164,6

1 Turpat, 101. ss f., 1. s apr., 10. s l., 30. lp.

2 Turpat, 14. apr., 81. l., 13. lp.

3 Turpat, 79. l., 99.—100. lp.

4 Turpat, 81. l., 10. lp.

Lopu krišana Latvijas PSR kolhozos 1950.—1951. gadā¹

Lopi	Lopu skaits 1951. g.	Krituši 1950. g.	Krituši 1951. g.	Pilsuņu ricībā esošo lopu krišana,		
				% sal. ar 1950. g.	% sal. ar 1950. g.	
Zirgi	240 892	12 613	17 280	7,2	137,0	69,4
Govis	365 284	4363	7403	2,0	169,7	110,1
Aitas	124 376	1860	2756	2,2	148,2	87,3
Cūkas	105 328	450	956	0,9	212,4	132,9

Speciāla pētījuma objekts ir bēgšanas mēģinājumi uz ārzemēm. Baltijas kara apgabala prokurors ģenerālmajors Rjabcevs 1955. gada 2. maijā ziņoja J. Kalnbērziņam, ka no 1953. gada jūlija līdz novembrim arestēti V. Sīmanis, U. Lange, G. Tilovs, V. Sovers, G. Ozols un K. Rudens, kuri gribējuši «nodot dzimteni», bēgot no PSRS.²

Notika arī pretošanās komunistu politiskajiem pasākumiem. 1955. gadā A. Pelše ziņoja PSKP CK, ka Latvijas iedzīvotāji, kopā 1 316 455 cilvēki, laikā no 1. aprīļa līdz 1. maijam parakstījušies zem Vispasaules miera padomes aicinājuma pret atomkara gatavošanu. Taču A. Pelše atzinās, ka «republikā bija gadījumi, kad atsevišķi pilsoņi atteicās parakstīt šo aicinājumu. Tā Neretas rajonā atteicās 11 cilvēku, Ērgļu rajonā — 10, Krustpils — 2. Tie ir dažādu sektu un organizāciju locekļi vai cilvēki, kuri naidīgi noskaņoti pret padomju varu.»³

1 Turpat, 15. apr., 93. l., 28.—32. lp.

2 Turpat, 18. apr., 93. l., 21. lp.

3 Turpat, 85. l., 5.—7. lp.

Izskaņai

Sarkanie trīs reizes «atbrīvojuši» Latviju (1919., 1940., 1944.—1945.), pie kam latviešu tauta visas trīs reizes bijusi spiesta uzsākt nacionālās atbrīvošanās partizānu karu. Neviens no šiem kariem vēstures literatūrā nav izpētīts, kaut arī lielā mērā pauda latviešu tautas vairākuma demokrātisko, pretkomunistisko nostāju. Šajā pētījumā pievēršamies visilgākajam un visplašākajam latviešu nacionālo partizānu karam.

Šim partizānu karam bija vairākas kopīgas īpašības ar citiem kariem. Pirmkārt, Sarkanās armijas iebrukums, pateicoties rietumvalstu piekrišanai, skāra lielu daļu Eiropas. Rietumu kultūras orientācijas tautas (vācieši, poļi, ungāri, Baltijas tautas, rietumbaltkrievi un rietumukraiņi) izrādīja vislielāko pretestību sarkano austrumu tipa totalitārismam. Otrkārt, latviešu tautas nacionālā pretestība austrumu totalitārismam bija saistīta ar kaimiņtautu nacionālās pretestības cīņu. Treškārt, pret šo latviešu tautas nacionālās atbrīvošanās karu sarkanie vērsās galvenokārt ar ievesto austrumu tautu bruņoto spēku masveidīgu izmantošanu. Šo bruņoto spēku darbība Latvijā tika kombinēta ar modernās izlūkošanas un pretizlūkošanas, kā arī genocīda un etnocīda metodēm, kas nebija novērojama visā PSRS okupācijas joslā Eiropā. Partizānu kustība var gūt lielākas sekmes tikai tad, kad tā ir labi organizēta, disciplinēta, kad tā ir kļuvusi par «bruņoto tautu» ar vienu kopēju ideju un izmanto visas iespējamās cīņas formas.

Latvijas nacionālo partizānu karš, ar kura galvenajām līnijām iepazināties, kā pirmreizēja mūsu nacionālās vēstures sastāvdaļa pašreiz pieejamo vēstures avotu un pētījumu rezultātā viennozīmīgi jāuzskata par latviešu tautas bruņotu cīņu pret PSRS okupāciju, par savas nacionālās neatkarības atjaunošanu. Partizānu cīņas pamatā bija demokrātiskās neatkarīgās Latvijas ideja, kuru atbalstīja latviešu tautas

vairākums. Šo pārliecību latviešu tautā nostiprināja pirmajā padomju okupācijas gadā (1940.—1941.), vācu okupācijas laikā (1941.—1945.) un otrās padomju okupācijas sākumā (1944.—1956.) tautai nodarītie politiskie, saimnieciskie un garīgie zaudējumi.

Latvijas nacionālo partizānu karš (1944.—1956.) bija sastāvdaļa Baltijas valstu tautu cīņā pret boļševiku mēģinājumu pēc «garīgās galvas nociršanas» 1941. gadā ar pašu tautu atbalstu galīgi atrisināt jautājumu par šo valstu iekļaušanu PSRS impērijā un Baltijas pārvēršanu par tramplīnu Krievijas impērijas iecerētajam tālākajam lēcienam Eiropā. Okupantu ideju realizēja impērijas finansēta un vadīta LK(b)P CK ar PSRS NKVD-VDM Iekšējā karaspēka palīdzību. Šī impēriskā ilgotā merķa īstenošanai tika mobilizēti visi militārie, saimnieciskie un ideoloģiskie ieroči un to veica «brālīgās padomju tautas lielās krievu tautas vadībā», ar Krievijas impērijai tradicionālām, Baltijā kopš XVI gs. izmēģinātajām metodēm, starp kurām pirmo vietu ieņēma militārais spēks un demagoģija.

Jau sarunā ar dienvidslāvu komunistu Milovanu Džilosu Staļins 1944. gadā atklāti paplašināja viduslaiku atzinumu «*Cuius regio eius religio*», nosakot: «Šis karš nav tāds kā agrākajos laikos. Tas, kurš sagrābis teritoriju, tajā nodibina savu sabiedrisko iekārtu. Katrs nodibina savu sistēmu, jo tā armija ir pietiekami stipra, lai to izdarītu. Citādāk arī nevar būt.»¹ Sarkanā armija, kuru V. Čērčils savā laikā nosauca par «mašīnu, kas ievīstīta mistērijā» (*an engine in mystery*), ar 1944. gadu, kā redzējām, sāka cīņu pret nacionālajiem partizāniem. Sarkanās armijas un tās NKVD Iekšējā karaspēka militārās doktrīnas pamatā bija 5 pamatprincipi — noslēpumainība, taktiskās un stratēģiskās rezerves, manevrēšana un iniciatīva, izlūkošana un pretizlūkošana, pārsteigumi, ieskaitot veselu slepeno pasākumu rindu.² Latvijas partizāni cīņā pret armiju arī izmantoja vismaz četrus tās stratēģiskās cīņas pamatprincipus — slepenību, manevrus un iniciatīvu, izlūkošanu un pretizlūkošanu, pārsteiguma operācijas. Partizāniem trūka operatīvo un stratēģisko rezervju, modernās tehnikas, centralizētas vadības, apgādes, taču viņu rīcībā bija purvi un meži, kā arī tautas atbalsts.

1944. gada vidū un otrajā pusē Latvijā darbojās divi centri, kuri centās organizēt cīņas pret Sarkanā armiju. Viena bija Vācijas armijas virspavēlniecība ar t. s. «mazo karu» Sarkanās armijas aizmugurē. Arī

1 Эндрю Кр. и Гордиевский О. КГБ, с. 355.

2 Garthoft R. L. *How Russia makes war.* — p. 83—258.

LCP mēģināja radīt savu karaspēku un bruņoto pretestības kustību tam laikam, kad Vācijas armija sabruks un Latvijā atkārtosies apmēram 1918. gada variants. Pēc kureliešu sagraves 1944. gada novembrī vienīgais oficiālais «mazā kara» centrs bija *Jagdverband Ostland*», kurš organizēja pretestības spēkus sarkanajiem Kurzemes frontes abās pusēs. Kā vienā, tā otrā frontes pusē veidojās patstāvīgas nacionālo partizānu grupas, kuras tikai daļēji atradās *Jagdverband*» pakļautībā un dažkārt formāli arī it kā tā ietvaros. Stāvoklis mainījās 1945. gada 9. maijā, kad vācu vadība beidza pastāvēt un latviešu partizānu jumta organizācijas, tai skaitā LCP pārstāvji Ventspilī (Frišfelda grupa), izrādījās nespējīgi vadīt partizānu kustību un paši krita čekas rokās. Tāpēc 1944.—1945. gadā partizānu kustība Latvijā attīstījās patstāvīgi kā tautas iniciatīva. 1945. gada vasarā Dienvidlatgalē (LTS(p)A), Ziemeļvidzemē (LNPA) un Ziemeļkurzemē (LNPO) izveidojās lielas reģionālas partizānu organizācijas. LTS(p)A centās organizēt visu Latvijas partizānu apvienību, taču tās vadība krita par upuri nodevībai.

Sarkanās armijas un iznīcinātāju cīņas taktikā pret nacionālajiem partizāniem novērojami vismaz trīs attīstības posmi.

Pēckara gados lielas armijas vienības kopā ar IB centās iznīcināt partizānus plašās frontālās operācijās. Parasti tās veica, «izķemmējot» mežus, cenšoties ielenkt un iznīcināt lielākās partizānu vienības. Lielu armijas daļu iesaistīšana «lielajā ķemmē» un šajās operācijās 1945. gada maijā un jūnijā Kurzemē un vēlāk citur pierādīja, ka Sarkanā armija nav spējīga iznīcināt nacionālos partizānus, kaut arī «ķemmēšana» tika atkārtota un turpināta. Speciāli atlasītais un apmācītais NKVD Iekšējais karaspēks, kuru nereti pieprasīja LK(b)P Latvijas apriņķu komitejas, pat ar mīnmetējiem, tankiem, snaiperiem un masveidīgu ķīlnieku ņemšanu nedeва gaidītos rezultātus. Partizānu grupas parasti bija nelielas, darbojās meža aizsegā, bija ļoti dinamiskas un pazuda līdz izsaukto armijas daļu ierašanās sākumam vai kaujas laikā. Armijas vienības ļoti vāji orientējās vietējos apstākļos un pat vietējo iznīcinātāju, čekistu, miliču u. c. pavadībā nereti nespēja iznīcināt partizānus.

Šī «divu armiju» cīņas taktika nedeва panākumus, partizānu vienību skaits palielinājās, Sarkanās armijas daļu un iznīcinātāju darbība netika vadīta no viena centra un kopumā nebija saistīta ar aģentu kolektīvu darbību.

Pēc ģenerāļa Serova ierašanās Rīgā 1946. gada pavasarī ar viņa rīkojumu Latvija pēc Polijas un VDR parauga tika sadalīta kaujas

iecirņos, pie kam iecirknī dislocētās armijas un iznīcinātāju vienības oficiāli tika pakļautas NKVD, formāli pārkāpjot šo triju organizāciju slepenības principu. 1946. gada vasarā tika izveidotas NKVD karaspēka, IB un čekistu teritoriālās operatīvās vienības ar uzdevumu iznīcināt pagastā, aprīņķī noteiktā laikā visus partizānus, sakoncentrējot uz laiku vairāk nekā desmitkārtīgu pārspēku. Čekas aģenti tika apvienoti grupās, kuras katra izsekoja vienu partizānu vienību, bet čeka apkopoja ziņojumus un izstrādāja operāciju plānus, izmantojot «stukaču» kolektīvo domu, kā arī iesaistot partizānu rindās ap 200 čekas «iekšējos» aģentus, tai skaitā vairākus desmitus speckaujinieku grupu, kuri apšāva partizānus viņu mītnēs.

Trešajā posmā, sākot ar 1949. gadu, cīņā pret izklīdinātām partizānu vienībām vai atsevišķiem partizāniem devās galvenokārt armijas daļas, iznīcinātāji un čekisti, pēc aģentu grupu ziņām tos slepeni ielencot un cenšoties iznīcināt.

Partizānu kustība kā vienlaidus parādība Latvijā sāka ciest zaudējumus un nespēja atgūt iniciatīvu. Kaut arī, it sevišķi pēc 1949. gada marta, partizānu vienības papildinājās un pat izveidojās no jauna, tās spēja darboties vairs tikai izklaidus. Nacionālā partizānu kustība arvien vairāk saplūda ar nelegālistu kustību un turpinājās kā nevardarbīga cīņa. Partizāni vai nu izceļoja, vai tika arestēti un izvesti uz PSRS.

Partizānu karam Latvijā bija vairākas ar citiem partizānu kariem kopīgas un atšķirīgas īpatnības.

Pirmkārt, partizānu karš var veiksmīgi attīstīties, ja partizāni saņem virsvadību, ieročus, apgādi no kāda trešā spēka, kas ieinteresēts viņu uzvarā. Tā tas bija ar Tito partizāniem Dienvidslāvijā, sarkanajiem partizāniem Latvijā, pretestības kustību Francijā. Rietumzemju pretestības kustības un pretnacistu partizānus Otrā pasaules kara gados ideoloģiski, finansiāli un militāri atbalstīja sabiedrotie. Latvijas partizānu kara būtiskākā īpatnība bija tā, ka organizēta trešā spēka, kura mērķi, stratēģija un taktika sakristu ar latviešu partizānu kara mērķiem, pasaulē nebija. Latviešu nacionālajiem partizāniem nebija cerību uz ārējo atbalstu. Pat aukstā kara atbalstītāji ārzemēs centās neredzēt karsto karu Baltijā, nemaz nerunājot par tā atbalstīšanu. Tāpēc Latvijas partizāniem bija jācīnās vieniem un jālieto citas metodes nekā Francijā, Itālijā, PSRS u. c. Otrā pasaules kara gados.

Otrkārt, latviešu nacionālie partizāni organizatoriski nebija apvienoti, bet sakari pastāvējuši starp atsevišķām apvienībām un grupām, balstoties uz nacionālās valsts atjaunošanas ideju.

Treškārt, partizānu apgāde un daļēji izmitināšana pilnīgi gūlās uz to atbalstītājiem, t. i., uz latviešu tautu.

Ceturtkārt, svarīgs cēlonis ilgai pastāvēšanai bija okupācijas sistēmas iekšējais strukturālais vājums, ko vispirms jau noteica iedzīvotāju garīgā pretestība režīmam.

Piektkārt, partizānu un to atbalstītāju morālā stāvokļa uzturēšanu veica galvenokārt paši partizāni, tautas pretestības kustība un rietumu raidstacijas.

Sestkārt, absolūtais nacionālo partizānu vairākums bija latvieši, bet sarkanajā frontē pretinieku absolūtais vairākums bija krievi (izņemot iznīcinātāju bataljonus). Tā cīņā šai karā notika starp impērijas valdošās nācijas un impērijas pakļautās tautas pārstāvjiem. Partizānu izglītības līmenis bija visumā daudz augstāks nekā vajātājiem. Partizānu cīņa pret austrumu boļševismu bija Eiropas tautas cīņa par Eiropas civilizāciju tās austrumu pierobežā.

Septītkārt, partizānu darbība notika vienlaikus vairākās formās — organizatoriskajā, politiskajā, militārajā, nacionālās izglītības un nevardarbīgas pretestības jomā. Dažādos partizānu kara posmos tā izpaudās vienlaikus visās vai tikai dažās formās.

Partizānu karā bija vērojama cīņu saasināšanās sezonālitate. 1946.—1948. gadā parasti cīņas atjaunojās pavasarī un turpinājās līdz rudenim. Sezonalitāti parasti ievēroja abas puses, ja bija spēku līdzsvars, taču to neievēroja tā puse, kura uzskatīja, ka tai ir pārspēks un tā var brīvi rīkoties. Tā 1944.—1945. gadā sezonalitāti parasti pārkāpa nacionālie partizāni, veicot uzbrukuma operācijas, bet 1949.—1956. gadā to darīja galvenokārt sarkano puse.

Latvijas nacionālo partizānu apspiešana 1950. gadu sākumā bija viens no četriem pasākumiem blakus iedzīvotāju izvešanām, piespiestajai pārejai no viensētām uz ciematiem un Latvijas PSR kadru attīrīšanai no «nacionālistiskiem» elementiem, lai nostiprinātu impēriju un likvidētu Baltijā nacionālistu bāzi gaidāmajam karam.

Latvijas nacionālo partizānu kustība kā organizēta bruņotās pretestības kustība 1945.—1947. gadā cieta trīs galvenās sakāves. Pirmā bija politiskā sakāve, kad 1945. gada beigās nacionālajiem partizāniem kļuva skaidrs, ka Rietumu lielvalstis Jaltā ir nolēmušas viņus neatbalstīt.

Otrā sakāve bija čekas aģentūras uzvara 1945. gada 26. decembrī, kad 1946. gada oktobrī ar J. Klimkānu, M. Vītoļiņu u. c. palīdzību izdevās arestēt partizānu sakarniekus un pārtraukt partizānu apvienošanās un koordinācijas mēģinājumus.

Trešā sakāve bija militārā, kad 1946. gada vidū un otrajā pusē organizēto komplekso armijas, iznīcinātāju un čekistu operatīvo spēku uzbrukumos pret koncentrētām partizānu vienībām tās cieta lielus zaudējumus un tika izklidinātas.

Kaut nacionālo partizānu kara periodizācija vēl jāizstrādā, jāizsaka dažas domas arī šajā jautājumā.

Partizānu kara periodizācija uzsākta ārzemēs 1987. gadā. J. Kažociņš (Anglijā) 1946. gadu nosauca par «Liesmu perioda sākumu», bet 1947.—1948. gadu — par «Liesmu periodu». Ar 1949. gadu, J. Kažociņš domāja, sācies «Partizānu kara noriets».¹

Latvijas vēstures mācību grāmatā (1992.) Latvijas nacionālo partizānu karu jeb, kā grāmatā dēvēts, «mežabrāļu cīņas» hronoloģiski iedala 3 posmos. Pirmais posms bijis no 1944. gada līdz 1946. gadam, īpaši to nenosaucot. Otrais posms, ko autori dēvē par tautas karu pret apspiedējiem, bijis no 1946. gada līdz 1948. gadam. Partizānu kara trešais posms — bruņotās pretestības kustības noriets — datēts, sākot ar 1949. gadu līdz 1950. gada otrajai pusei.² Pirmajā cīņas posmā lielākā cīnītāju daļa bija leģionāri, otrajā — zemnieki, bet trešajā — pēc deportācijām un nodevēju infiltrācijas partizānu vienībās bruņotā pretestība faktiski izbeidzās. Šis visai shematiskais iedalījums prasa korekcijas.

Pēc partizānu darbības taktikas analīzes jāsecina, ka 1944.—1945. gadā novērojama lielvienību cīņu dominance, kuras šī perioda beigās cieta zaudējumus frontālā cīņā ar PSRS NKVD Iekšējo karaspēku. 1946.—1949. gadā dominēja sekmīga partizānu sīkvienību darbība, kas beidzās ar partizānu apgādes un sakaru bāzes daļēju iznīcināšanu 1949. gada martā. 1950.—1956. gadā dominēja pagrīdes partizānu darbība. Abpusēji mainījās arī cīņu taktika.

Partizāni sastāvēja no trim galvenajām grupām — slēgtajām vienībām, nelegālistiem, aktīvajiem atbalstītājiem. Kopējo nacionālo partizānu un aktīvo atbalstītāju skaits Latvijā jārēķina ap 40 000 — pēdējie aktīvie Latvijas partizāni sagūstīti Lietuvā vēl 1965. gadā.

Latvijas nacionālo partizānu cīņām bija vairākas pozitīvas iezīmes.

1. Latvijas nacionālo partizānu un nevardarbigās pretestības pamatā bija neatkarīgas Latvijas valsts atbrīvošana no komunistu okupantiem.

¹ Kažociņš J. Latviešu nacionālo partizānu pēckara karš. — «Arhīvs», 27. sēj., Melburna, 1987, 47.—119. lpp.

² Latvijas vēsture skolās vecuma bērniem. O. Kostandas redakcijā. — Rīga, 1992, 356.—362. lpp.

Ugālē, 1991. gadā. Ceļā uz Zūru meža piemiņas vietu. Vidū toreizējais partizānu sakarnieks Talivaldīšs Bāliņš

Partizānu pulcēšanās Usmā 1992. gadā
Gunāra Birkmaņa foto

Vilakā, 1995. gadā. Pieminekļa atklāšana nogalinātajiem partizāniem
Gunāra Birkmaņa foto

Partizānu kustībā pirmo reizi Latvijas vēsturē piedalījās ap 20 000 apbruņotu un nacionāli pārliecinātu cilvēku.

2. Lielu čekas karaspēka vienību, iznīcinātāju un komunistu aktīvistu ilgstoša koncentrācija nedeva izšķirošus rezultātus.

3. Latvijas nacionālos partizānus, domājams, atbalstīja ap 70% Latvijas iedzīvotāju, ap 15% izturējās piesardzīgi un tikai 5—7% neatbalstīja.¹

4. Neviena Latvijas nacionālo partizānu vienība kopš 1945. gada 9. maija neatradās ne zem vienas ārvalsts vadības, ne arī tās tieši atbalstīta.

5. Latvijas nacionālo partizānu cīņas likvidēja mītu par «sociālistisko revolūciju» Latvijā un daļēji nomazgāja apgalvojumu par «nacionālo valstisko negodu», ko Latvija 1940. gadā bija ieguvusi, bez cīņas kapitulējot PSRS okupācijas ultimātam.

1 Jauni tautas varoņi. (Vilhelms Celms). — «Austrālijas Latvietis», 1973. g. 9. nov.

6. Partizānu cīņas veids pretēji frontes darbībai ievērojami taupīja latviešu tautas cīnītāju dzīvības.

Latviešu nacionālo partizānu kustībai bija vairāki trūkumi.

1. Atšķirībā no Lietuvas, Latvijas nacionālajiem partizāniem ne brīdi nebija centrālās vadības.

2. Nebija sagādāti un izveidoti medikamentu krājumi un uzticami ārsti, kā rezultātā to trūka jau 1945. gadā.

3. Trūka raidstaciju un radistu, tādēļ šifrētu radiosakaru nebija pat savā starpā.

4. Trūka karšu, tālskatu, ieroču un munīcijas, snaiperu un citas partizāniem nepieciešamās militārās un tehniskās apgādes.

5. Partizānu morāle ira, sabiedrotajiem 1945.—1946. gadā brāļojoties ar PSRS un trūkstot atbalstam pat oficiālu uzmundrinošu ziņu veidā.¹

6. Nacionālos partizānus sakāva čekas un armijas ziņotāju informētais čekas karaspēks.

Latvijas nacionālo partizānu karš pierādīja latviešu nācijas pašapziņas nozīmi un nacionālās identitātes izturības fenomenu pat šī fenomena noliedzošās komunistiskās ideoloģijas augšupejas un kundzības gados Eiropā un Amerikā.

Pēc nacionālo partizānu kara beigām sākās diezgan netraucēta Latvijas padomizēšana, kolektivizēšana (ģerevņizācija), t. i., rusificēšana, taču partizānu karš saīsināja komunisma diktatūras stāžu Latvijā. Neierobežota komunisma diktatūra pēc partizānu kara beigām nozīmēja tālāku latviešu tautas garīgā virsslāņa izskalošanu, krievu kolonistu virsslāņa un impēriskā dzīves un domāšanas veida izplatīšanos. Pret to, blakus nacionālajai pagrīdei, sāka uzstāties arī Latvijas propadomiskie nacionālkomunisti. Tautas klusā garīgās u. c. pretestības kustība turpinājās visus okupācijas gadus, veicinot padomju sistēmas sairumu. Latvijas rietumnieciski ievirzītā kultūra, dzīves veids, tradīcijas un reliģija radīja apstākļus, ka A. Saharova paredzētā konverģence starp sociālismu un kapitalismu Latvijā nenotika, bet bez iebildumiem uzvarēja rietumu modelis ar visiem tā trūkumiem.

Latvijas nacionālo partizānu karš, kas bija jau agrākos gadsimtos, bet jo sevišķi 20. gs. izstrādātā brīvības cīņas forma, ir bijusi līdz šim pārliecinošākā un ilgstošākā latviešu tautas atbilde iekarotājiem.

Nacionālo partizānu kara mērķi pat čekas un tās karaspēka

---

1 Sal. *Helbwachs M.* Das kollektive Gedächtnis. Frankfurt/M., 1985.

dokumentos viennozīmīgi uzrādīti kā neatkarīgās Latvijas atjaunošana, izmantojot konfliktu starp Angliju un PSRS.¹

Tā kā Latvijas PSR okupācija un tās komunistiskā diktatūra starptautiski tiesiski bija nelegāla parādība, partizānu cīņa pret to bija legāla un attaisnojama. Ja arī komunisma diktatūra bijušajā veidā Latvijā vairs neatgriezies, tad nepieciešamība pēc partizānu kara organizēšanas vēl var rasties — jaunos apstākļos un jaunā veidā.

Partizānu karš parādīja, ka katrs ienaidnieks ir uzvarams, ja pret to ceļas visa tauta. Iekarošana vēl nav uzvara, sevišķi, ja tauta gatava pretoties un cīnīties par savu valsti.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

---

1 1946. g. 19. augusta 5. sd divīzijas komandiera ģenerāļa P. Leontjeva ziņojums ģenerālim P. Burmakam. Nr. 002895. — KVKA, 38650. f., 1. apr., 147.l., 304. lp.

Latvijas Nacionālo partizānu apvienības himna

1. СВУ — армянская революция (Современная Воинская Ученость)
2. НИСС — *Liec zobenu zem galvas un dziļi neiemiedz,
Tavs gods un tēvu zeme tev cieši dusēt liedz.*
3. Сопер —
4. Зодар —
5. ОМГ —
6. МПГ — *Liec zobenu zem galvas, liec to pa cirtienam, —
Tas pēdējais, kas teicams, būs jāpasaka tam.*
7. УО —
8. ДО —
9. СЕБ —
10. МБ — *Liec zobenu zem galvas, kad naktī jāatdus, —
Lai nomodā un sapņos tu redzi apvārkšņus.*
11. ОГ —
12. СГ —
13. СР — *Liec zobenu zem galvas un dziļi neiemiedz,
Tavs gods un tēvu zeme tev cieši dusēt liedz.*
14. МР —
15. СГ —
16. УПВН —
17. ОМТК —
18. а/с —
19. а/р —
20. а/о —
21. ИИЛ —
22. ИИВ —
23. ИИГ —
24. ИИК —
25. АР —
26. а. х. —
27. а. х. —
28. УО —
29. УК —
30. ИК —
31. ИИ —
32. ИИ —

Saīsinājumi

1. СВУ — apvienotās karaskolas (сводные военные училища).
2. ПСС — vecāko seržantu skola (школа старших сержантов).
3. Секрет — slēpnis sekrets.
4. Засада — slēpnis.
5. ОБГ — atsevišķa kaujas grupa.
6. РПГ — izlūkošanas aizsprosta grupa.
7. УО — НКВД (МВД) apriņķa nodaļa.
8. ВО — НКВД (МВД) pagasta nodaļa.
9. ОББ — ЛПСР НКВД (МВД) nodaļa cīņai pret bandītizmu.
10. ИБ — ЛПСР НКВД (МВД) (МГБ) iznīcinātāju bataljoni 1944.—1956. g.
11. ОГ — НКВД karaspēka (iznīcinātāju bataljonu) operatīvā grupa.
12. Sd — strēlnieku divīzija.
13. Sp — strēlnieku pulks.
14. Msp — motorizēto strēlnieku pulks.
15. Sr — strēlnieku rota.
16. УПВИ-МВД — ИеМ karagūstekņu un internēto pārvalde (управление военнопленных и интернированных).
17. ОИТК-МВД — iedzīvotāju labošanas darbu koloniju nodaļa (отдел исправительных трудовых колоний).
18. а/с — pretpadomju (антисоветский, антисоветчик).
19. к/р — контрреволүcija, контрреволүционārs (контрреволюция, контрреволюционер).
20. с/о — slepens ziņotājs (секретный осведомитель).
21. ИТЛ — labošanas darbu pometne (lēģeris) (исправительно-трудовой лагерь).
22. НІWI — vācu karaspēka izpalīgi.
23. FJG — karalauka izlūkošanas grupa (Vācija).
24. FJK — karalauka izlūkošanas komanda (Vācija).
25. AP — aģentūras ziņu realizācija (агентурная разработка).
26. и. ч. — ārkārtēja informācija (информация чрезвычайная).
27. и. с. ч. — ārkārtēja sleprena informācija (информация секретная чрезвычайная).
28. УО — apriņķa nodaļa (уездный отдел).
29. УК — apriņķa komiteja (уездный комитет).
30. ИК — izpildu komiteja (исполнительный комитет).
31. KB — konvoģšanas karaspēks (конвойные войска).
32. BB — iekšējais karaspēks (внутренние войска).

33. AOK — atsevišķas armijas virspavēlniecība (Vācija).
34. RSHA — Valsts drošības galvenā pārvalde (Vācija).
35. SS — speciālā sargu vienība (Vācija).
36. U-Mann — uzticamības persona (spiegs).
37. ЗК — ieslodzītais («zeķs») (заключенный).
38. блатной — ieslodzītais kriminālnoziedznieks.
39. ГОКО — PSRS valsts aizsardzības komiteja (государственный комитет обороны СССР).
40. АК — LK(b)P apriņķa komiteja
41. КПЗ — īslaicīgas ieslodzīšanas vieta (кратковременный пункт заключения).
42. UZ — Cerpelīna pasākums (abvērs) (*Unternehmen Zeppelin*).
43. ОС — PSRS Valsts drošības ministrijas ministra sevišķa apspriede (особое совещание при министре Государственной Безопасности СССР).
44. ВМН — augstākais soda mērs (nošaušana) (высшая мера наказания).
45. ч/п — ārkārtējs notikums (чрезвычайное происшествие).
46. LKW — smagā mašīna (*Lartkraftwagen*).
47. Flak-flaki — zenītartilērija (*Fliegerabwehrkanone*).
48. R-E — *Ross-Enfield* — angļu karabīne, ko lietoja Latvijas armija.
49. ДА — darbojošā armija (действующая армия).
50. ГУВВ НКВД СССР — PSRS НКВД Iekšējā karaspēka Galvenā pārvalde (Главное управление внутренних войск НКВД СССР).
51. КПП — kontroles pārbaudes punkts
52. Латвийский (Прибалтийский) штаб ВВ — Latvijas (Baltijas) Iekšējā karaspēka štābs SUV.
53. ОКОН — sevišķu uzdevumu atsevišķā vienība (отдельная команда особого назначения).
54. ОТ — armijas aizmugures aizsardzība (охрана тыла).
55. МСД — Motorizēta strēlnieku divīzija.
56. ДКА — aktīvā Sarkanā armija (действующая Красная армия).
57. БО — kaujas aizsardzība (боевая охрана).
58. КО — konvoju apsardzība (конвойная охрана).
59. штадив — divīzijas štābs (штаб дивизии).
60. ГУВО — Iekšējās apsardzības galvenā pārvalde (главное управление внутренней охраны).
61. ВО — VDM iekšējā apsardzība (внутренняя охрана МГБ).
62. ЧСВН — tautas ienaidnieka ģimenes loceklis (член семьи врага народа).
63. СОЭ — sociāli bīstams elements (социально опасный элемент).
64. ПШ — turēts aizdomās par spiegošanu (подозрение к шпионажу).
65. АСА — pretpadomju aģitācija (антисоветская агитация).
66. АСД — pretpadomju darbība (антисоветская деятельность).
67. АСО — pretpadomju organizācija (антисоветская организация).
68. АСТО — pretpadomju teroristiskā organizācija (антисоветская террористическая организация).
69. ВКВС — PSRS Augstākās tiesas kara kolēģija (Военная коллегия Верховного суда).
70. КРД — kontrrevolucionāra darbība (контрреволюционная деятельность).
71. КРО — kontrrevolucionāra organizācija (контрреволюционная организация).
72. ПТА — teroristiska akta gatavošana (подготовка террористического акта).
73. ТД — teroristiska darbība (террористическая деятельность).

- 74. ПВС-Д — AP Prezidija dekrēts (Декрет Президиума Верховного Совета).
- 75. ШД — spiegošanas darbība (шпионская деятельность).
- 76. Ш — spiegošana (шпионаж).
- 77. СекСот — slepens līdzstrādnieks (секретный сотрудник).
- 78. Сексотовать — slepeni ziņot (секретно сообщать).

KGB EVOLŪCIJA

- 1913. g. decembris — VČK
- 1922. g. februāris — GPU — NKVD sastāvā
- 1923. g. jūlijs — OGPU
- 1938. g. jūlijs — GUGB — NKVD sastāvā
- 1941. g. februāris — NKGB
- 1941. g. jūnijs — GUGB — NKVD sastāvā
- 1943. g. aprīlis — NKGB
- 1946. g. marts — MGB
- 1953. g. marts — MGB + MVD = MVD
- 1954. g. marts — KGB

Izmantotie nepublicētie avoti

I. Latvijas Valsts arhīvs (LVA)

1. 101. fonds — LKP CK arhīvs.
2. 101. ss fonds — LKP CK sevišķi slepenais arhīvs («sevišķās mapes»).
3. 112. fonds — LKP Abrenes apriņķa (rajona) komiteja.
4. 116. fonds — LKP Daugavpils apriņķa (rajona) komiteja.
5. 117. fonds — LKP Ilūkstes apriņķa (rajona) komiteja.
6. 124. fonds — LKP Rēzeknes apriņķa (rajona) komiteja.
7. 104. fonds — LKP Jelgavas pilsētas komiteja.
8. 270. fonds — 1. s apraksts — LPSR MP Slepenā daļa.
9. 327. fonds, 1. apraksts — LPSR Finanšu ministrija.
10. 819. fonds — LKP LPSR ZA komiteja.
11. 856. fonds — LPSR Augstākā tiesa.
12. 938. fonds — LPSR Tieslietu ministrija.
13. 1051. fonds — LPSR Ārlietu ministrija.
14. 1280. fonds — Iznīcinātāju bataljoni (garākais VDK fonds).
15. 1824. fonds — NKVD Baltijas apgabala kara tribunāla uzraudzības lietas.

II. Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA)

16. P-82. fonds — Ostlandes SS un policijas augstākais pavēlnieks.

III. Latvijas Zinātņu akadēmijas centrālais arhīvs

17. 40. fonds — akadēmiķa V. Samsona fonds.

IV. Latvijas PSR Iekšlietu ministrijas iekšējā arhīva fondi

18. 1. fonds — LPSR NKVD (MVD) sekretariāts. 1944.—1948.
19. 3. fonds — LPSR NKVD (MVD) Informācijas centra lietvedības materiāli.
20. 4. fonds — LPSR NKVD (MVD) Karagūstekņu un internēto pārvalde.
21. 5. fonds — LPSR NKVD (MVD) 2. specnodaļas vispārējās lietvedības materiāli. 1944.—1955.
22. 12. fonds — LPSR NKVD (MVD) materiāli par cīņu pret bandītmismu.

V. Latvijas Republikas prokuratūra (LRP)

23. LRP. Nacionālo partizānu krimināllietas (bij. VDK fonds)
24. LRP. Nacionālo partizānu uzraudzības lietas (bij. VDK fonds).

VI. Vācijas militārais arhīvs (BA MA)

25. RH-2 — Vācijas armijas virspavēlniecība (OKH).
26. RW-41 — Ostlandes armijas virspavēlnieks.
27. RH-58 — Austrumu un svešzemju karaspēki.
28. RH-10 — Latviešu brīvprātīgā 15.SS un 19.SS divīzija.
29. RH-19 — Ziemeļu karaspēka grupa (*Heeresgruppe Nord*).
30. RH-20 — 16 — 16. armijas virspavēlniecība AOK.
31. RH-20 — 18 — 18. armijas virspavēlniecība AOK.
32. RH-23 — Armijas aizmugures komendants (*Koruck*).
33. Msq-175./727, 29, 52 — Manuskripts.
34. RS-3/19 — Latviešu leģiona vēsture.
35. RH-24-38 — Vērmahta 38. divīzija.

VII. Anglijas arhīvs (PRO)

36. PRO-FO 371 — Anglijas Ārlietu ministrija.

VIII. Krievijas Valsts kara arhīvs (KVKA)

(bij. PSRS Centrālais valsts Padomju armijas arhīvs)

37. 38650. fonds — PSRS NKVD-MVD-MGB Iekšējā karaspēka Galvenā pārvalde Maskavā (1942.—1954.).
38. 38673. fonds — PSRS NKVD-MVD-MGB Iekšējā karaspēka 5. strēlnieku divīzijas pārvalde Rīgā (1944.—1953.).
39. 32916. fonds — PSRS NKVD-MVD-MGB 5. strēlnieku divīzijas 24. strēlnieku pulks (1946. g. XI—1953. g., Talsi, Stende, Madona).
40. 38755. fonds — PSRS NKVD-MVD-MGB 5. strēlnieku divīzijas 36. motostrēlnieku pulks Rīgā (1944.—1953.).
41. 38770. fonds — PSRS NKVD-MVD-MGB 143. strēlnieku pulks (Rēzeknē).
42. 38798. fonds — PSRS NKVD-MVD-MGB 288. strēlnieku pulks Madonā (1946.).
43. 38755. fonds — PSRS MGB 2. iekšējās apsardzības pulks (отряд ВО МГБ) Rīgā (1951.—1953.).
44. 38058. fonds — PSRS NKVD-MVD Konvoju karaspēka 48. divīzija Rīgā (1944.—1951.).

IX. Krievijas jaunākās vēstures dokumentu glabāšanas un pētišanas centrs (KJVDGPC)

(bij. PSKP CK Centrālais partijas arhīvs)

45. 600. fonds — VK(b)P CK Latvijas birojs. (1945.—1947. g.).
46. TNM — Tūkuma novadpētniecības muzejs.
47. Autora savāktie partizānu atmiņu pieraksti.

VI. Vietnes valstīšu saraksts (38 MA)

- 22 RH-1 — Vietnes armijas virspavēlniecība (OKR)
- 23 RW-1 — Centrālās armijas virspavēlniecība
- 24 RH-2 — Austrumu un austrumu karaspēki
- 25 RH-10 — Latvijas bruņotās spēces un 1933. divīzija
- 26 RH-12 — Ziemeļu karaspēka grupa (Vidzemes frontē)
- 27 RH-20 — 16. armijas virspavēlniecība AOK
- 28 RH-20 — 18. armijas virspavēlniecība AOK
- 29 RH-22 — Armijas aizsargu komandants (Lauve)
- 30 RH-17/VXX 20.22 — Mānstrāzība
- 31 RH-2/19 — Latvijas leģiona vienība
- 32 RH-24-28 — Vēstures 28. divīzija

Izmantojamie dokumenti

36 PRO-FO 377 — Angļu Krievu kara laika dokumenti

VIII Krievijas valsts karaspēku saraksts (39 MA)

- 37 PERS 2000 — PERS 2000. armijas vienība (1942—1943)
- 38 PERS 2002 — PERS 2002. armijas vienība (1942—1943)
- 39 PERS 2003 — PERS 2003. armijas vienība (1942—1943)
- 40 PERS 2004 — PERS 2004. armijas vienība (1942—1943)
- 41 PERS 2005 — PERS 2005. armijas vienība (1942—1943)
- 42 PERS 2006 — PERS 2006. armijas vienība (1942—1943)
- 43 PERS 2007 — PERS 2007. armijas vienība (1942—1943)
- 44 PERS 2008 — PERS 2008. armijas vienība (1942—1943)

IX. Krievijas valsts dokumentu saraksts par Latvijas centru

- 45 AVV-1 — Krievijas valsts dokumenti par Latvijas centru (1942—1943)
- 46 PERS OK — Centrālās armijas dokumenti par Latvijas centru (1942—1943)
- 47 TMM — Tieslietu ministrijas dokumenti par Latvijas centru (1942—1943)
- 48 AN — Automašīnu tehniskie dokumenti par Latvijas centru (1942—1943)

X. Latvijas Republikas dokumentu saraksts (40 MA)

- 49 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 50 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 51 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 52 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 53 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 54 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 55 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 56 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 57 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 58 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 59 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 60 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 61 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 62 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 63 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 64 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 65 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 66 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 67 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 68 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 69 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 70 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 71 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 72 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 73 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 74 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 75 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 76 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 77 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 78 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 79 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 80 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 81 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 82 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 83 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 84 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 85 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 86 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 87 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 88 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 89 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 90 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 91 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 92 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 93 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 94 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 95 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 96 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 97 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 98 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 99 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)
- 100 LPSR — Latvijas PSR (1942—1943)

V. Latvijas Republikas parlamenta saraksts (41 MA)

- 23 LRP — Nacionālā parlamenta komisijas saraksts (1942—1943)
- 24 LRP — Nacionālā parlamenta komisijas saraksts (1942—1943)

Saturs

LATVIJAS NACIONĀLO PARTIZĀNU KARŠ 1944.—1956.

Ievadam	5
Vēstures literatūras un avotu apskats	9
1. Literatūras apskats	9
2. Avotu apskats	16
I nodaļa. Vācijas «mazais karš» Latvijā 1943.—1945. gadā	27
1. No Ļeņingradas līdz Latvijas robežai	29
2. Vācijas «mazā kara» veidojumi	40
3. No Opočkas līdz Kurzemei	45
4. Vācijas «mazā kara» taktika Kurzemē	64
II nodaļa. PSRS okupācijas režīms Latvijā 1944.—1950. gadā	90
1. LK(b)P nostiprināšanās	93
2. Okupācijas varas rīkojumi	105
3. Okupācijas karaspēka marodierisms	111
4. Mobilizācija un dezertēšana okupācijas armijā	117
5. Sarkanā terora sākums	122
6. Maišelnieki un bandīti	145
7. Latviešu valodas un kultūras noliegšana	152
III nodaļa. Latvijas nacionālo partizānu organizācijas	157
1. Latviešu nacionālo partizānu organizācija (LNPO) Ziemeļkurzemē	158
2. Latvijas nacionālo partizānu apvienība (LNPA) Vidzemē	169
3. Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienība (LTS(p)A) Latgalē	186
4. Dienvidkurzemes «Tēvijas vanagi» un citas organizācijas	207
5. Latvijas nacionālo partizānu skaits, mītnes un bruņojums	211
6. Nacionālās partizānes	229
7. Nelegālisti un legalizācija	234
IV nodaļa. PSRS okupācijas vara cīņā pret nacionālajiem partizāniem	246
1. LK(b)P pret nacionālajiem partizāniem	246

2. LPSR NKVD (MVD) un NKGB (MGB) pretpartizānu aparāta veidošana	260
3. Daži čekas vadītāji	273
4. Čekas slepenās metodes	281
a) Aģentūra	281
b) Citas slepenās metodes	296
5. PSRS NKVD (MGB) Iekšējā karaspēka 5. strēlnieku divīzija	305
a) PSRS NKVD IeK 143. strēlnieku pulks	313
b) PSRS NKVD IeK 36. motorizētais strēlnieku pulks	316
c) PSRS NKVD IeK 24. Prutas ar Bogdana Hmeļņicka ordeni apbalvotais strēlnieku pulks	329
d) PSRS NKVD Dzelzceļapsardzes 14. divīzijas 152. strēlnieku pulks	339
6. LPSR NKVD (MGB) iznīcinātāju bataljoni (IB)	341
a) Organizācija un vadība	341
b) Operatīvās un partijas un padomju aktīva grupas	365
c) Bruņojums, apmācības, audzināšana	372
d) Apgāde	377
e) Tīrīšanas	381
V nodaļa. Latvijas nacionālo partizānu cīņas	385
1. Nacionālo partizānu kaujas (1944.—1956.)	385
a) Pirmais gads (1944.)	386
b) Otrais gads (1945.)	390
c) Trešais gads (1946.)	407
d) Ceturtais gads (1947.)	426
e) Piektais gads (1948.)	435
f) Sestais un septītais gads (1949.—1950.)	442
g) Astotais gads (1951.)	453
h) Devītais gads (1952.)	455
i) Desmitais un pārējie gadi (1953.—1956.)	455
2. Partizānu apšaušana no slēpņiem	459
3. Iznīcinātāju bataljonu loma	462
4. Nacionālo partizānu sadarbība ar kaimiņvalstu partizāniem	472
5. Rietumvalstis un Latvijas partizāni	475
VI nodaļa. Latvijas nacionālo partizānu kara sekas	486
1. Partizānu karā kritušie	486
2. Partizānu atbalstītāju politiskā darbība	499
3. Partizānu un viņu atbalstītāju tiesāšana un sodīšana	512
4. Iedzīvotāju masveida izvešanas 1944.—1953. gadā	524
5. Izsūtīto un sodīto partizānu atgriešanās sākumi	539
6. Latvijas jaunatnes pretestības kustība	544
7. Nevardarīgā pretestība	551
Izskaņai	555
Saisinājumi	567
Izmantotie nepublicētie avoti	570

H. STRODS

LATVIJAS NACIONĀLO PARTIZĀNU KARŠ
1944.—1956.

Redaktore ZAIGA KIPERE
Korektore ALĪDA ĀVA
Tehniskā redaktore OLGA LOVNIKA

Apgāda «Preses nams» vadītāja MĀRA CAUNE
Tipogrāfijas direktors TEODORS PRŪSIS

Latvian National Partisan War, 1944-1956. Edited by H. Strods. Corrected by Alida Āva. Technical editor Olga Lovnika. Published by the publishing house "Preses nams", Riga, Latvia. 1981. 112 pages. 12x18 cm. 300 copies. ISBN 5-7069-0000-0.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARY
SERIALS ACQUISITION
300 N ZEEB RD
ANN ARBOR MI 48106-1500
4308211972

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

[2.-]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306011682

96-3
L571

Šī pirmā latviešu valodā publicētā profesionāla vēsturnieka grāmata par pēckara nacionālo partizānu vēsturi uzrakstīta no 1991. līdz 1994. gadam un balstās uz vairāku līdz šim nepieejamu vai maz izmantotu arhīvu pētījumiem. Plaši izmantoti LKP CK kara nodaļas un "sevišķo mapju", LPSR Ministru Padomes slepenās daļas, LPSR (MVD) iekšējā arhīva, kā arī Vācijas militārā arhīva Freiburgā, Koblencas, Potsdamas Federālā, Londonas, PSRS NKVD (MGB) karaspēka un citu Maskavas arhīvu materiāli. Grāmatā aplūkoti pieci pamatjautājumi. Pirmkārt, analizēts Latvijas politiskais un ekonomiskais stāvoklis pēc Otrā pasaules kara, LK(b)P CK un NKVD pasākumi un kampaņas, NKVD un Sarkanās armijas terors un partizānu kara cēloņi. Otrkārt, aplūkota Latvijas nacionālo partizānu organizēšanās un sastāvs, viņu mītnes un bruņojums, partizānu sadarbība ar kaimiņvalstu nacionālajiem partizāniem. Treškārt, apskatīta Latvijas okupācijas varas cīņa pret nacionālo pagrīdi un nacionālajiem partizāniem, NKVD iekšējā karaspēka 5. divīzijas darbība, iznīcinātāju bataljoni, NKVD (MVD) aģentūra un NKVD slepenās metodes. Ceturtkārt, apskatītas dažas latviešu tautas nevardarbīgās pretestības formas, jaunatnes kustība (pulciņi, proklamācijas). Piektkārt, analizēti partizānu kara galvenie rezultāti, partizānu un viņu atbalstītāju tiesāšana, sodīšana un atgriešanās Latvijā.

Grāmata domāta vēsturniekiem, vēstures skolotājiem, novadpētniekiem un visiem lasītājiem, kas interesējas par Latvijas vēsturi.